

A

JÁSZ-KÚNOK TÖRTÉNETE.

IRTA

GYÁRFÁS ISTVÁN.

1884

NEGYEDIK KÖTET.

1542—1686-ig.

SZERZŐ ÖRÖKÖSEINEK TULAJDONA.

247.057.15

BUDAPEST, 1885.

NYOMATOTT NEUWALD ILÉS KÖNYVNYOMDÁJÁBAN.

IV., granátos-utca 8.

Megnehezült az idők viharos járása fölötted
Oh haza! halmaidon s letarolt alföldi meződön
Régi halál lakik, és dühödötte táboroz a harez.
Sírhalnok hegyeid, és völgyed sírgödör, ősi
Nagyságod nagy romja magad, még állasz, utolsó
Harezodat állván a vas erőszak ütése ellen.
Mélyen alászállott napodat félholdu pogányság
Eje borítja, s vesző flaid pártokra bomolva
Egymást, és fogyatéék javadat nyomorulttan emézték.

Vörösmarty.

ELŐSZÓ.

A korán elhunyt Gyárfás István nagy munkájának ezen negyedik kötetét tisztelt barátom Széll Farkas rendezé sajtó alá, s annak kinyomatására is ő ügyelt fel. A boldogult ezen kötetet már teljesen befejezte, csak egy pár később világosságra jött adat volt még beillesztetlen s egy pár helyen a simító kéz utolsó munkája volt hátra; de még ilyen alakjában is gondos utánjárást s éber felügyeletet kívánó munka volt az, melyet Széll Farkasnak végeznie kellett.

A gyászoló özvegy ki tanuja volt a nagy és fáradságos munkának, melylyel elhunyt férje az adatokat évtizedek óta hordta össze, nem tudott volna megbarátkozni a gondolattal, hogy a min szeretetének és boldogságának tárgya annyi lelkesedéssel esüngött, s melynek befejezését oly óhajtván várta — bár azt nem érte meg — a Jászkúnok nagy monographiája befejezetlen maradjon. Mint az elhunytnak régi barátjához, hozzám fordult azon megtisztelő megbizással, hogy nézzem át a hátra hagyott iratokat, ha csakugyan feldolgozta-e azt az anyaghalmazt, melyet anynyi gonddal gyűjtött össze.

Gyárfás gondos és lelkiismeretes ember volt, s igen kis munkába került megtalálni a kész IV-ik s csaknem teljesen kész V-ik kötetet. Most hát csak a kiadás volt hátra.

Jász-Nagy-Kún-Szolnok megye, s Pestmegyének Kis-Kún járása, felfogva a kérdés fontosságát, hogy hazai történetírásunk jelentékeny kára nélkül a becses monographia esonkán nem maradhat, vezetve meleg érdeklődéstől az ügy iránt, késznek nyilatkozott a munka folytatásának s befejezésének költségeit viselni, s e tárgyban megkeresést intézett az özvegyhez. Az előzékenység, melylyel ez a kéziratot felajánlotta még nem oldotta meg a kérdést. Szerkesztőnek oly embert kelle találni, ki maga is ismerője a Jász-Kún történetnek s irodalmi képzettségénél fogva is képes lesz a netalán előjöhethő nehézségeket megoldani. Ilyennek ismervén

Szél Farkas urat, rá fordítottam a gondos özvegy figyelmét s mint reméltem és vártam: Szél Farkas szívesen meghozta az áldozatot. Így lett aztán lehetővé folytatni a befejezetlen maradt munkát, melynek immár IV-ik kötetét veszi az olvasó.

Most immár a közönség kezén van a IV-ik kötet, mely monographiai irodalmunkat nagybeesü adalékkal gyarapítja s bizton remélhetjük, hogy nemsokára fogják követni ezen IV-ik kötetnek okmánytára s maga az V-ik kötet, melylyel az teljes befejezést nyerend.

Jól érzem, hogy a IV-ik kötet előszavának megírásával bizatván meg, a kiadás történetének elbeszélését elhunyt barátom életrajzának megírásával kellett volna kiegészítnem. Azonban az Akadémia jóval korábban, alig napokkal Gyárfás halála után, már rendelkezett velem, hogy az emlékbeszédet felette én tartsam meg. Nem tartám hát illőnek addig adni az életrajzot, míg e megbizátsnak eleget nem tettem: lehetlen lett volna egy s más ismétlést a két rokon tárgyú munkában elkerülnöm.

Végül a magyar történetírás nevében hálás köszönetet kell mondanom azoknak, kik a folytatás létrejöttéhez segédkezet nyújtottak: a gyászoló özvegynek, kinek örömét, hogy a hön szeretett férj óhajtását teljesülni látja csak azon bánata keseríti, hogy nem oszthatja meg vele az örömrzertet, a nemes megyének, melynek áldozatkészsége tette a megjelenést lehetővé, s a derék szerkesztőnek, kinek gondosságát és buzgalmát a monographia minden olvasója méltányolni tudandja.

Budapesten, 1885. halottak napjának előestéjén.

Szilágyi Sándor.

ELSŐ SZAKASZ.

JÁSZKÚNOK TÖRTÉNETE

1542—1559-ig.

I.

Budának az ország fővárosának török kézrejutása nagy aggodalmat keltett a hazában annyival inkább, mert az ország pártokra szakadva, a török pusztításainak s a főurak hatalmaskodásainak volt kitéve; e mellett a nádori méltóság 1530—1554-ig üresen állott, s az országot helytartók kormányozták.

A török részről fenyegető veszély mind ijesztőbb alakot öltött, mert azonkívül, hogy 1541. aug. 29-én Szolimán Budát elfoglalván a Dunatiszaközi vidéket török tartománynak nyilvánította, egyes csapatai egész Eger váráig portyáztak, 1542-ik évi február közepén Kucsuk Báli budai pasává tétetvén, sietve Budára küldetett; majd farsang napján Mehemed pasa Szegedet lepte meg és vette ostrom alá. A szegediek, míg követük Losonczy Istvánnál Temesváron járt segítségért, magok fegyverbe öltöztek, az ostrom megkezdett, a polgárság védelme hősiessé volt, de a várt segítség még mindég késett, végre a törökök a várost rohammal bevették, s mikor a segédsereg Temesvárról megérkezett, már akkorra a várost feldúlták, kirabolták, sokakat részint megöltek, részint fogságra hurczoltak; e nagy pusztulásban egy Ferencz-rendi szerzetes Szeged régi okleveleivel Szakolczára menekült.

Szegednek ezen veszedelme hihetőleg a mai két Kunság szomszédos alsó részét is romboló hatásával fájdalmasan érintette, s meghódolni kényszerítette.

Ily aggasztó körülmények között több megye nemessége kértére Ferdinánd 1542. február 19-re Besztercebányára országgyűlést hirdetett, melynek tárgya a belbéke helyreállítása és a honvédelem szabályozása volt. Csakhamar tekintélyes sereg állott ki, maga Pe-

rényi két ezer huszár élén fejedelmi fényvel jelent meg az esztergomi táborban. E magyar sereget a külföldi hadak valának hivatva támogatni; azonban a 80 ezernyi sereg, a helyett, hogy Perényi Péter abauji főispán s többek tanácsára Budát vette volna ostrom alá, Joachim herczeg alatt Pestet szállotta meg, sőt a török közeledésének hírére szét is oszlott. Majd nem sok idő múlva Ferdinánd, Serédi Gáspárnak fondorlati következtében ennek ellenfelét Perényi Pétert, e tekintélyes magyar főurat azon gyanuból, mintha a törökkel állana szövetségben s hozzá járulván ehhez Perényinek a prot. vallás terjesztése körül kifejtett buzgósága Esztergomban elfogatta s Németujhelyt börtönbe záratta; a mi oly elkeseredést idézett elő, hogy Thurzó Elek Perényinek sógora, országbiró s a királynak rendületlen hive, a helytartói méltóságról lemondott, melyet azután a király Várdai Pál esztergomi érsekre ruházott.

Erdélyben is a viszonyok Izabella és Fráter György között mind feszültebbé váltak annyira, hogy végre Izabella Petrovics tanácsára Frátert Erdélyből elmozdítván, a Tisza, Maros és Kőrös folyamok közti vidék kormányára rendelte, ki Nagyváradra vonulván, a kincstárnokságról is lemondott.

Az 1542-ik évi ősszel az alvidék nagy rettegésben volt. Ugyan is a beglerbeg pasa octóber 12-én Péterváradnál a Dunán átkelvén, oct. 16-án harmincz-ezernyi seregével a Sárközben Baja mellett szállott a vidék nagy rémületére táborba, s azonnal utnak indította Mihály béget 32 lovas kíséretében Szegedre, hogy a bíró eleséget küldjön, s e mellett maga néhány polgárral táborában megjelenjen. El is menőt a derék Zákány István bíró több társaival, s ő sok ígélet és ajándék után néhány nap múlva elbocsáttatott, társai azonban még oct. 29-én is ott tartattak, s Szeged városának Fráter György által felterjesztett sürgetésére a bajai török tábor ellen a város megvédése végett oda Battyáni Orbán és Bornemisza Boldizsár rendeltettek. ¹⁾

¹⁾ Történelmi tár 1878. 512—3. 520. 526. 1.

Ez évről van az egri várnak egy urbariuma, mely szerint többek között e vár jövedelmeihez tartoztak Turkevi és Turkeddi nagykunsági faluk, melyek lovag-tisztségül Szücsi Pálnak adattak, ki az ezekből bevett jövedelemért a várban meghatározott számú fegyvereket vala köteles állandóan tartani. E jövedelem következő volt: minden telek adott évenként 1 frt és 6 denárt, a terményekből tizedet, a Berettyóban fogott halnak egy harmada, e folyón lévő püspöki malom jövedelme, mely felmegy 5 frtra. Turkeviben a határ egy része, bár a Berettyón többé malom nincsen, e régi malom emlékéül „malomzug“ nevet visel.

Ferdinánd az említett elégtelenség közepette, és mivel előre hitte, hogy Szulejmán közelebb Magyarországot meg fogja támadni, 1542. nov. 1-én Pozsonyban országgyűlést tartott, s a rendek ingerültségét azzal, hogy Nürnbergből visszatérte után nem fog késni Perényi ügyének eldöntését a rendes törvényszékre bizni, némileg lecsendesítvén, ezek a török ellen újra adót és sereget ajánlottak meg.

Erre valóban szükség is volt. Mert 1543-ban elébb a bosniai s az ez évi máj. 16-án kinevezett budai pasa Muhamed kezdték meg a hadjáratot, majd nyár elején Szulejmán is megindult, s Valpó, Siklós és Pécs bevétele után Budán fényes bevonulást tartott.

Fennmaradt egy Teshamy István Buda város birájának nevében a jegyző által 1543. jul. 6-án Budáról minden városok és faluk biráihoz, egyházi és világi nemes urakhoz irt levél, melyben nyilvánítja, hogy a császár helytartója Memhet pasa az ő kérésére megengedte, hogy a ki vagy személyesen, vagy küldötte által az ajánlékokat és adót Budára behozza, őt házában meglátogassa, s ő azzal a pasához elmenjen, ki a császár és a maga hitére latin és török nyelven védlevelet fog adni, hogy mindenki saját házában és birtokában minden vagyonával és családjával károsítás nélkül megmaradhasson, s a császár tábornokai által ne háborgattassék. E levelet tehát egyik bíró küldje a másikhoz, hogy mind békében maradnak, ha a császár iránti

engedelmességre térnek, s jobbágyaik adóját Budára beküldik.

Ennek következtében a Kiskunság is meghódolt, s mint a bácsi és kalocsai érsekség 1543-ból fenmaradt urbariumában látjuk: Bankháza 6, Füzes 12, Orgovány 20, Szabadszállás 26, Sz.-Miklós 12 porta után fizetett adót.

E hadjárat alatt máj. 4-én felhívta Szulejmán Fráter Györgyöt, hogy az általa ajánlott adót küldje meg, s a török sereget élelmi szerekkel lássa el. Frater György egy ideig habozott, de midőn a szultán fenyegető hangon ismételte követelését, elrendelte több megyében az élelmiszerek gyűjtését, egyszersmind a Tiszántuli megyéket 1543. aug. 1-re Derecskére összehívta, hol Báthori Endre, Balassa Zsigmond, Serédi Gáspár s mások nagy számmal megjelenván, Fráter György azon javaslattal lépett fel, miszerint a gyűlés küldjön a szultánhoz követet, hogy hűséget, adót s ajándékot ígérve s élelmiszereket adva ennek kegyelmét a magok részére biztosítsák. A rendek belátva, hogy az ország egy nagy részének a teljes pusztulástól megmentésére más út nincs, ezt, habár kedvetlenül elfogadták s az élelmiszerek kivetése s beszedésére szabályokat alkottak; melyek szerint minden jobbágy adjon egy budai véka lisztet és árpát vagy zabot, egy juhot, fél budai pint vajat, egy sajtot vagy turót és mézet, a nemesek pedig minden husz jobbágy után, valamint az egy telkes nemesek egy vágó marhát; s ezeket minden nemes saját jószágával a meghatározott helyre beszállíttassa; a megyék pedig a kincstárnak megbízottja mellé egy embert válasszanak, kiknek az alispánok az élelmiszereket igaz módon s hiány nélkül átszámolni tartoznak; ezek lévén kötelesek arról gondoskodni, hogy ez élelmi szerekből, melyeket kell a török császárhoz elszállítani, melyeket pedig eladni.

Az eként beszédett élelmi szereket maga Frater György vitte el a szultánhoz, mint ezt Verantz történelmében írja: „Frater György ilissel érkezik az Tiszán-

túl a császár táborába egynehány ezer szekérrel, mert az terek ilis miatt igen megfogyatkozott vala.“ Ezek átadásakor egyúttal a rendek a szultán iránti hódolattukat külön levélben is kifejezték.¹⁾

Ez élelmi szerek kiszolgáltatásában, hogy a nagy kunok tetemes részt vettek, azt könnyen elgondolhatni.

Szulejman ez évi september második felében Frater Györggyel tárgyalást kezdett az iránt, hogy a hódolt-sági rendeket országgyűlésre összehívja, a mi azonban nem sikerült; hanem miután Esztergomot, Székesfehérvárt és Tatát seregei bevették, september utólján Budáról elindult Konstantinápolyba.

Szolmán e hadjárata a török uralom terjedésére kedvező volt, mert Baranya, Tolna, Fejér, Komárom és Esztergom-megyéken kívül Pest-megye a Duna, Tisza köze s így a Kis-Kunság is a töröknek meghódolt. Az ily meghódolás következőleg történt: a török sereg közeledtére a faluk lakosai vagy helyben maradtak, vagy elmenekültek; a helyben maradt faluk előljárói a török seregnek kalaplevéve elibe mentek, s ekkor biztonsági örököt kapván, a seregnek tehetségök szerint élelmezést adtak; ezzel a sereg tovább vonult, megparancsolván az előljáróknak, hogy a szandzsák bég előtt a hadjárat végével jelenjenek meg. A szandzsák a török adószedő jelenlétében tőlök kikérdezte, hány jobbágy és zsellér lakik a faluban, milyen termékeny a határ, van-e erdeje, kaszállója; ki a magyar földesurok s ennek mit és mennyit fizetnek; ennek alapján megállapított az adófizetés, s tűzzel vassal való elpusztítás fenyegetése mellett az előjárókat reávétték, hogy ezek a reájok vetett összeg fizetését megígérték. Azon helység pedig, melynek lakosai elfutottak, kirabolgatott s felgyújtatott, s az újra megszállás addig meg nem engedtetett, míg a török földesurral a fentebbi módon fizetendő tartozásaik iránt meg nem egyeztek. Erről mindkét rendű előljárók hitlevelet kértek, melyben a török földesur a szpáhi esküvel ígérte, hogy tőlök ennél

¹⁾ Fraknói országgy. Eml. II. 515. I. Verantz munk. II. 86. I.

többet soha nem követel; de ezt nem mindegyik tartotta meg.

A török kezdetben szeliden viselte magát, mit a föld népe tapasztalván, a nem tulságos adót néki annyival könnyebben megajánlá, mert ez által a pusztítása ellen biztosítva lett.¹⁾

Ez alatt Ferdinánd mindent elkövetett, hogy sereget állítson s a törökök által elfoglalt helyeket visszaszerezze; sikerült is szeptember közepén 40 ezernyi haderőt Pozsonynál összegyűjteni, de a szultán elvonulásának hírére az idegen hadak vezérei a tél közeledtének ürügye alatt hazatértek, s csak 10 ezer embert, ezt is csak két hónapra hagytak az országban.

Ily körülmények között a király október első napjaiban a főrendeket Pozsonyba összehívta tanácskozásra, kik az idegen hadak irányában tett keserű nyilatkozatok után, utalva a hátramaradt török őrség részéről télen is fenyegető pusztításokra, javasolták, hogy a király téli hadjáratot rendezzen, s Esztergomban és Jászberényben építtessen erődöket, s a dunántuli várakat őrséggel lássa el. Erre a király válaszolta, hogy Esztergom vidékén várat építeni kivihetetlen, hanem Jászberényben erősséget emelni czélszerűnek tartja, de ennek építését a magyar rendeknek kell elvállalni. Ezután a főrendek az Esztergom melletti erőd építését nem sürgették tovább, sőt a jászberényi erősség építéséről is lemondtak azon ürügy alatt, mivel azt ily sik földön csak jelentékeny haderő fedezete alatt lehetne végrehajtani; de hihetőleg azért, mert a király az építés költségeit a magyar rendekre hárította; hanem felkérték a királyt, hogy az egri várat vegye saját kezeibe.²⁾

Ezután Ferdinánd ez évi nov. 19-re Besztercebányára országgyűlést hirdetett, s újra adó és sereg lett a rendek által megajánlva. De mindezen intézkedéseknek sikere ismét nem volt. A király folyvást idegen segítség után járt, s ez alatt a török 1544-ben

¹⁾ M. acad. ért. 1862. III. Ráth K. 11. 12. l.

²⁾ Fraknoi U. o. 478—80. 526. 531. 536. l.

új hódításokat tett; Visegrád, Nógrád, Ozora, Simon-tornya meghódolt, nem ugyan minden védelem nélkül; de mert nem volt, ki a magyar hadakat egy fővezérlet alá egyesítse, ezek a nagyszámu török sereg folytonos támadásai alatt apró harcokban véreztek el. Így Dancs Pál és Ambrus testvérek *Hatvan*t, melyet birtak, látva a török rohamos terjeszkedését, 1544-ben a várral együtt meggyújtották, s azt a törököknek hagyva, magok Egerbe menekültek; ezután a hatvani várórség gyakran beütött Eger vidékeire, s onnét sok népet rabságra elhurczolt.¹⁾

E közben a tiszamelléki megyék remegve, hogy még Eger s vele az egész tiszai vidék is eleshetik, 1544. jul. 6-án Sajó-Szentpéteren részletes országgyűlésre összejöttek s kérték királyokat, adjon nekik hadvezért, a nemesség birtokait a főurak hatalmaskodásától mentse meg, s az egri püspökségnek több világiak által bitorolt jövedelmeit Eger vára erősítésére fordítsa.

Frater György ez alatt még mindeddig vonakodott Erdélyt s a Tiszántuli vidéket Ferdinándnak átadni, kivél ugyan a barátságos viszonyt fentartotta, de a török iránt is hűséget színlelt; s látva ennek naponként fenyegetőbb magatartását, elővette a végső eszközt, 1544. második felében, majd ismét 1545. jun. 7-én Debreczenben gyűlést tartott, hol indítványára több megye, a szultán részére az adót megszavazta; másfelől Ferdinánd látva, hogy a birodalmi rendektől hiába várja a segélyt, béke alkudozás végett Konstantinápolyba követeket küldött.

Míg e követek a béke felett hosszadalmasan alkudoztak, az országgyűlés elhalasztatott, s a nemzet látva az országos tehetetlenséget, a parasztok és kisnemesek elkezdtek a töröknek hódolni, a törökkel szomszéd nemesség pedig évi adófizetés mellett a törökkel szerződni, — s látva mindkét fél a béke alkudozás hosszúra terjedt folyamát, 1545-ben másfél évi fegyverszünetet kötött, melyben kifejeztetett, hogy e fegyverszünetet, a melyik fél megsérti, az teljes kárpótlá-

¹⁾ Fraknoi u. o. 541. l. Istvánfy 178. l. Brüsseli okt. II. 113. l.

son kívül meg is büntették, s meghatároztattak a helyek és a bírák, hol és kik előtt a sértett fél panaszát előadhatja; ily helyek voltak a török részről: Buda, Pécs, Veliske és Jászberény, a magyar részről Sziget, Komárom, Eger és Zágráb, — s a kik a Dunántul a felvidék felé lagnak törökök, azok Egerbe, a magyarok pedig Jászberénybe folyamodhatnak, s mind ezen helyekre, mindegyik fél igazságszolgáltató bírakul kegyes és istenfélő embereket tartozik kinevezni, hogy a zavarok elkerültessenek, s a földnépe és mások igazságot találjanak.¹⁾

Szulejmán ez alkudozás alatt az ország elfoglalt részét 14 kerületre — sandsákságra — osztotta, melyek a budai beglerbeg hatósága alatt állottak; 1545-ben pedig a pasa mellé Chalil defterdárt rendelte Budára, hogy ez a sandsákok adóját rendezze, a ki ennek folytán készítette azon adózási szabályt vagy deftert, mely Chalil könyve név alatt 140 évig szolgált a budai helytartóságban pénzügyi szabályul.

Végre két évi alkudozás után 1547. jun. 19-én a béke öt évre megkötött oly feltétel alatt, hogy Ferdinand Szulejmánnak évenként 30 ezer, Rusztem fővezérnek pedig 3 ezer aranyat fizessen.

Akövetek a portáról visszatérvén, Ferdinánd 1547. dec. első napjain Nagyszombatban országgyűlést tartott, hol a béke okmány kihirdettetett. A béke feltételei között az is foglaltatik, hogy azon terület, mely ez időszerint a király és alattvalóinak birtokában van, a török támadások ellen biztosítva legyen, s hogy mind azon városok, faluk, birtokok, melyeket a szultán ugyan saját katonáinak adományozott, de a melyeknek ezek békés birtokába nem jutottak, szintén a király területéhez tartozóknak tekintetnek; mind a két uralkodó hadai minden ellenségeskedéstől tartózkodjanak, a béketörök megbüntettessenek, s a szökevényeket egyik fél se fogadja be.

E békekötés a rendek által nagy elégtelenség-

¹⁾ Acad. ért. phil. törv. tört. 1862. 12. 1. és gyűjt.

gel fogadtatott; mert tapasztalták, hogy a törökök azt meg nem tartják; mert a király alattvalóinak jobbágyait már is az eddiginél súlyosabb terhekkel zaklatják, s őket erőszakkal gátolják, hogy a királynak adójukat, s földes uraiknak jobbágyi tartozásait lefizessék és a véghelyeken közmunkát végezzenek; s kegyetlenségnek találják a rendek azt, hogy a török rabságból megmenekülteket ismét a török kegyetlen kinzásainak kiszolgáltassák; mindezek ellenében tehát szükséges lenne védelemről jó eleve gondoskodni.

Az adóajánlás rájuk nézve igen terhes, mert mindnyájuk vagyona nagyon megfogyott, szegény jobbágyaiknak sokfelé kell adózni; e mellett az országnak csak kis része van a király alattvalóinak kezén, a nagyobb részt a török vagy Izabella és Fráter György birja; azonban mégis megszavaztak minden jobbágy után két forintot, adómentesek egyedül azok, kiknek vagyona 6 frtnál kevesebb értékű, vagy a kiknek házuk nemrég megégett; a kik pedig elpusztult helyeken új házakat építettek, azok három éven át adómentesek: szintígy a majorságbeliek, szolgák, béresek.

A török foglalás miatt ősi lakhelyükből kiszorított magyar katonákat, mivel ezeket többnyire hatalmas lázongó urak fogadják zászlóik alá, a király vegye zsoldjába; hogy így amazoktól a fegyveres erőt elvonja, másfelől a véghelyek őrséggel elláttathatnak; minden lovasra 3 frt havi zsold számíttatik.

Az ország birtokosai minden száz jobbágy után 3 lovast és 3 gyalogot kötelesek állandóan tartani saját költségükön fegyverben; végszükség esetén személyes felkelés is rendelhető.

Az egyházi tizedek bérbeadásánál a földesurak más ajánlkozók felett elsőbbséggel birjanak; a tizedjövédalom birtokosai ebből hadakat tartoznak az ország védelmére állítani; azonban a tizedfizetés alól a lakhelyükről a török által elüzött nemesek felmentetnek.

Ez országgyűlésen Fráter György ellen is sok panasz merült fel, hogy oly megyékben is, melyeket János nem birt, törvényt szolgáltat, adót és törvény-

telen harminczadokat szed, várakat, jószágokat, jogtalanul elfoglal stb.

Végre a király a rendeknek a törökkel kötött béke miatt elégedetlenségét csillapítani kívánva, Perényi Péternek azon feltétel alatt ajánlotta meg szabadon bocsátását, hogy Eger várát és a püspökség jövedelmét, melyet még 1541-ben elfoglalt, azonnal adja vissza, s az időközben elvett jövedelmek fejében 40 ezer aranyat fizessen; e nagy összeget Perényiné le is fizette, a vár átadását azonban urának szabadon bocsátásáig a várnagy Varkocs megtagadta; mindamelllett a király Perényit öt évi kinos fogsága után 1548. elején szabadon bocsátotta, s Bécsbe jövén, a testben léleklben megtört főúr itt martius kezdetén véletlen meghalt.

Varkocs e gyászhirre, s annak láttára, hogy Eger vivására nagy haderő áll készen, a további ellenzéssel felhagyott, s Dobó István néni őrhadakkal a várba bevonult. Végre az özvegy, s fia Perényi Gábor 1548. aug. 15-én Eger várát és a püspöki jószágokat a kir. hadak főkapitánya gróf Salm Miklós és tárnokmester Báthori Endre kir. biztosoknak átadta, gróf Salm Eger kormányát Dobó István és Zay Ferenczre a lovasság vezérére bizta, a király pedig Perényi egrí várnagyját Varkocs Tamást az e várhoz tartozó nádudvari terület tizedszedési jogával jutalmazta.

Ez időben Izabella királyné Gyulafehérvárott lakott s az ő nevében az Erdély, Maros és Tisza közötti vidéket s így a mai Nagykunságot is Fráter György kormányozta; s 1544-ben országfőbirájának választván, odavitte a dolgot, hogy a főlebbezés nem csak a tiszai, hanem még a Kassa vidéki megyékből is nem a királyhoz, hanem ő hozzá tétetett; Temesvár, Lippa, Beese, Beeskerek, Lugos, Karansebes s általában a Maros és Dunaközötti tartomány, hol Zenthelt-kunszék is feküdt, Petrovics Péter igazgatása alatt állott.

Fráter György mint kormányzó, kincstárnok s a váradi és esanádi püspökségek birtokosa igen nagy gazdagságra tett szert, s nagyravágyása határt nem

ismervén, Ferdinándnak azon ígérete következtében, hogy ez őt az esztergomi érsekségre emeli, sőt bibornokságra segíti, arra igyekezett rábírní Izabellát, adja át Erdélyt s kapcsolt részeit a királynak.

Ez alatt a parasztok között zsarolások miatt támadt háborgás, a vallási viszályok, s több főurak által váraik vidékén elkövetett féktelen erőszakoskodások Ferdinándot arra kényszerítették, hogy 1548. oct. és november hónapok alatt Pozsonyban ismét országgyűlést tartott, melyen Frater György követi azon örömhírrrel jelentek meg, hogy Izabella kész Erdélyt Ferdinándnak átadni.

Az egri várat e közben Dobó kormánya alá vétén, 1548. jul. 20-tól kezdve a vár fentartására nemesak a püspökségi jövedelmet, hanem az idecsatolt megyékből az országos hadi segílyt is beszédte; e ezimen a Pest megye alatt előforduló Kis-Kunság fizetett: Kunmizse 30, Törtel 20, Pálka 18, Kun-Lajos 9, Szentmiklós 3, Bankháza 2, Ferencszállása 8, Kocsér 5, Kara 4 frtot, míg a szomszéd városok: Nagy-Körös 53, Czegléd 66, Keckemét 102 frtot; a váci püspökség jövedelme ezimén, tized helyett: Kun-Lajos 3, Kunmizse 16, Laczháza 8 frt 34 d., Czegléd 38 frtot. Turkevi és Turkeddiről megjegyztetik, hogy ezekről a tizedet a váradí püspök saját emberei által szedette be. Ezekből látjuk, hogy a Kis-Kunság legelöbb jutván török hódoltság alá, egy része elpusztult, a többiek adózása pedig szegénységök miatt leszállítatott. Az egri várhoz tartozó 12 megyében a vár fentartására természetben szedett gabonátizedet a jobbágyok gyakran nagy távolságból valának kötelesek a várba szállítani. Így Zaránd megyéből a Makra vidékről a gabona és báránytizedet a Körös melléki Pecsér falubeliek szállították el a Nagykunságba Turkeddig, innét pedig a keddiék a Tiszáig.

Végre az 1545. és 1546-ki országgyűlések ismételt sürgetéseire Ferdinánd az egri püspöki széket betöltötte, s erre 1548. nov. 23-án zágrábi püspök és főkorlátnok, Oláh Miklóst kinevezvén, vele decz. 20-án

a püspöki jövedelmek megosztására nézve kiegyezett oly módon, hogy mivel a mult években történt égenségek az egri főegyházat, a püspöki palotát és a várat nagyon megrongálták, a törökök rablásai miatt pedig a várat kellő őrséggel szükség ellátni, a várban két várnagy legyen, kiknek egyike jószágigazgató lehet, s ezek mindegyike alatt 150 lovas és 100 gyalog álljon, összesen 500 ember, kik a vár védelmére és a király iránti hűségre esküvel kötelezvék. A jószágigazgató egy ellenőrrel szedje a püspök nevében a jövedelmet, melyből a püspök asztali költségei s a várnagyok és cselédek tartása levonatván, a fennmaradó összeg három részre osztassék; egy rész a püspöknek adassék ki, másik része a püspöki egyház, palota és a vár építésére, harmadik rész a várőrség fizetésére fordíttassék, s a mennyiben az 500 főnyi őrség tartására elegendő nem lenne, a hiányt a király az ország más jövedelmeiből fogja pótolni, s ostrom idején nagyobb őrségről, s hadiszerekről szinte a király fog gondoskodni; s mivel az ellenpárti főurak és a törökök háborgatásai miatt a tized és más jövedelem beszedésére már 3 év óta 200 lovas segítsége sem volt elegendő, a király fog e célra több népet fogadni s főkapitányait segélyadásra utasítani. Ez intézkedések után a püspök gróf Salm mellé 2-ik várnagynak és jószágigazgatónak Eger várába Dobó Istvánt nevezte ki.

Dobó mint ujonnan kinevezett várnagy hazafias buzgalommal igyekezett kötelességének megfelelni. Úgyes kémei által a töröknek minden mozdulatáról kellő időben értesülést szerezvén, 1549. márt. 11-én Egerből jelentette a kamarának, hogy hitelesen tudomására jutott a budai pasának azon terve, miszerint Szolnoknál, a Zagyva és Tisza összeshakadásánál lévő félszigeten, ott, hol ezt elébb a tatárok is (?) tették, védgátakkal s töltesekkel ellátott nagy erődöt, egy másikat ettől 6 mértföldnyire Irsánál, egy harmadikat pedig Jászberénynél minél elébb építeni szándékozik; ha ez sikerül, az Eger vára fentartására rendelt vidék nemesak elvész, hanem a várhoz

vezető utakat elzárván, magát a várat is bekeríti; — megírta, hogy e terv végrehajtására Nándorfejérvárról hajókat hozatván, azokat Pestről ráczokkal megrakja, kik a Tiszán Szolnok alá felhajóznak, sőt e végett a hódoltságból puskás magyar parasztokat is rendelt ki, s e munka alatt ő egész lovasságát szinte e vidéken fogja legelőre bocsátani. Kéri tehát Dobó a kamarát, értesítse erről a királyt és a helytartót, különben ezer lovas és gyalog se lesz, ha ez ellen nem intézkednek, ezentúl elegendő Eger megvédésére. Legtanácsosabb volna e tervet megelőzni az által, hogy a kijelölt pontokat a mieink foglalják el.

Főgondot fordított azonban Dobó az egri vár jövedelmeinek rendbeszedésére is, mely eljárása, ellene még a király hiveinél is titkos ellenszenvet és irigységet támasztván, őt feljelentették, minek következtében 1549-ben felutazott maga a kamarához Pozsonyba, s innét a királyhoz Bécsbe és Prágába. Mielőtt útra indult volna, a tized bárányok beszedése végett megbizottjait szétküldte; azonban mint tiszttársa Zay Ferencz majus 17-ről a kamarához tett felterjesztésében jelenti, azok a Tiszántúl a nádudvari és kischevesi kerületekbe be sem bocsáttattak, sőt Frater György embere a kunok tisztje Ispán Péter őket onnét kikergette, mivel e kerületekben Frater György a bárány- és gabonatedet magának akarja beszedni.

Frater György, hogy a Nagykunságon volt tisztjeit maga iránt állandóan lekötölte, nem mulasztá el ezeknek hű-szolgálatait kellően jutalmazni. Így egy 1549. mart. 24-én Váradon kelt oklevele szerint Muthnoky Lajos tisztjének Marjalakán, Gáspár Tamás és Amborus Benedek szomszédságában pusztá és begyepesedett helyen épült házat minden taxa és adófizetés és bármi szolgálatok teljesítésétől mentessé tette.

A Nagykunság ez időbeli állapotát előtűnteti egy 1549-ik évi rovásos adóösszeírás, mely szerint Külső-szolnokmegyében: Homokszállás — pusztá — a ki-

rályi 5 kapu után fizet 5 frt 50 d. Thelekszállása királyi föld 8 kapu után 8 frt 80 d., Mesterszállása 12 k. után 13 frt 20 d., Moricz, Csorba, Kisujszállítás mind a királyéi, Kiskába: Dersfy Ferenczé, Máriaalaka Tarnóczi István és Sebestyén deáké; Pohamara; puszták: Tatárszállása és Czyger; ez utóbbi eddig ismeretlen, Csorba pusztta mellett van egy Csiger nevű gát.

Az egri várhoz esatoltatván a váczzi püspökségnek Pest, Nográd, Solt, Csongrád és Külsőszolnok megyékbeli jövedelmei is, ezeknek 1549-ik év körül tett összeírásában említettnek: Bankháza, Jakabháza, Laczkháza, Sz.-Miklós — ezek haszonbérbe úgy adattak, a hogy lehetett; Túrka — nemeseké — ez 9 kapu után fizetett 10 frtot. Különben ezen 1549-ik évben egész Pestmegyében a töröktől való félelem miatt a tizedet beszédni nem lehetvén, alku útján e megyei községek ez évben a vár részére 441 vékát adtak terményben.

Az e korbéli adózási viszonyokra nézve érdekes felemlíteni, hogy ez időben I. Ferdinánd hatalma alatt csak 35 megye állott, de ezekből is Abaujmegyét Fráter György követelte magának; a többi 34 megyét a kamara küldöttei, a mennyire az ellenpárt megengedte, összeírván, kiderült: hogy a töröknek nem adózó kapuk száma: 48,412 és fél, melyek 2 frt 50 dval fizettek 121,031 frt 25 d.; — a töröknek is szolgáló és adózó kapuk száma pedig 5334 és fél, ezek a törvény szerint felényivel 1 frt 25 drtal számítva fizettek 6668 frt 12¹/₂ drt; ehhez járul az egytelkes nemesek taxája 1384 frt 65 d., s a Baranya megyéből Szigethvárához beszédett 685 frt 34 d.; e szerint a 34 megye adójából bejött öszvesen 129,769 frt 36¹/₂ d.

E közben Dobó István az egri vár jövedelmeinek rendbeszedése és szaporításában fáradozván, ez iránti felterjesztésére a király 1549. máj. 31-én kelt leiratában megengedte, hogy egyetértve Balassa Imrével, mint a kinek részére a jászok jövedelme utalványozva volt, a jász községekben, ezek tulterheltetése nélkül a vár

jövedelmét képező tizedborokat kimérés végett oszt-hasson ki, a mi más kun-községekben ez évről mdi gyakorlatba vétetett, amint ennek Turkevi, Turkedá-nagykún, Mise, Lajos, Kara, Törtel és Pálka kiskúnr községekben nyomára találunk, melyeknek ez évben ily borok kimérésre öt izben: karácson, farsang, hus-vét, pünkösd és Sz. Jakab napokra meglehetősen meny-nyiségben osztattak ki, mely jövedelemszaporításra annál nagyobb szükség volt, mivel Pestmegyében a töröktől való félelem miatt a terménytizedelést eszkö-zőlni nem lehetvén, innét e helyen csak alku szerinti általános mennyiség jött be.

Tapasztalván ezalatt Petrovics, hogy Fráter György a közjövedelmeket nem az ország s a király, hanem saját javára, tekintélye nevelése s titkos ezéjjai kivi-telére fordítja, s hogy kormányzói hatalma már annyira növekedett, hogy az őt környező legnagyobb fény és legfőbb méltósághoz csak a királyi czim hiányzik, a királyné pedig, kinek alig volt elegendő költsége az udvartartásra, Fráter fősvénységét s hatalmát tovább nem tűrhétvén, arról gondolkodott, hogy elmegy Len-gyelországba: azon törekedett tehát Petrovics, hogy a kir. kincsek és jövedelmek az egyháziaktól elvétet-vén, világi kezekre bizassanak. Észrevevén ezt Frater Gy. Ferdinándhoz kezde hajolni.¹⁾

A Kiskunság alsó részére nézve ez évben fontos esemény történt. Belátván a török Szeged városá-nak természeti fekvésénél fogva a sík Alföld meghó-dítására nézve kiváló fontosságát, midőn a várost 1542-ben elfoglalta, ennek nagy részét mély árokkal s magos földhányással megerősítette, s hogy ennek birtokát magának még inkább biztosítsa, 1549-ben Szolimán szultán parancsára, mivel a terméskő hiány-zott, égetett téglából a Marosnak a Tiszába szakadá-sánál vár építtetett, melynek parancsnokságával Mustafa bizatott meg, s eként az itt tartózkodás biz-

¹⁾ Forgách Fr. rer, hung. Coment. p. 4.

tosabbá tétetvén, a törökök a városban magoknak kényelmes házakat építtettek.

E várépítés nem eshetett meg a nélkül, hogy a Tisza mindkét partján Szegedhez közelebb eső vidék, s így a még ekkor itt fenállott kiskún-községek is a várépítéshez terhes közmunkai szolgálatra fegyverrel is ne kényszerítették volna. Az ekként megerősített szegedi vár a későbbi török hadjáratokban fontos hadászati, s megállapodási pont volt, hol a Belgrádnál átkelt török sereg a Tisza mellett felvonulván, pihenőt tartott, s a várakból ide rendelt pasák csapataival itt egyesült; e várnál kelt át a Tiszán leggyakrabban a budai pasa, midőn a tiszántúli vidék, a Bánát és Erdélybe vezette hadait. E várost a török birtokában egész 1686-ig meg is tartotta, s éppen ezen hadászati körülményekben találhatjuk fel okát annak, hogy a szegedi várnak másfél századig török által birása alatt e vidék, főleg az alsó Kiskun-községek nagy része pusztává változott.

A szegedi vár építésekor Dorozsma már a törökök által feldulatván, pusztán maradt egyházából vitetett és tétetett be a vár falába azon kőbe faragott bárányczimer, mely ott mindeddig látható.¹⁾

II.

Hazánkban a török hódítás mindjárt kezdetben a végvárak szervezetének alapját megvetvén, midőn Eger várát Ferdinánd 1548. aug. 15-én kormánya alá vette, a várórség fentartására szükséges jövedelemnek ezen zavarteljes időben behajthatása egy új intézményt, a lovagtisztek intézményét — officialis — hozta létre.

A vár jövedelmeinek beszedése ez időben úgy a törökök portyázásai, mint egyes főurak hatalmaskodásai miatt igen sok nehézséggel járt, úgy, hogy a

¹⁾ Isthvanfy hist. 1758. 186. 194. 195. I. Varga F. Szeged v. tört. I. 94. 114. 1.

várórség fizetését rendszeresen nem kaphatván, ezeknek soraiban gyakori elégedetlenséget szült; némelykor a várórségből a jövedelem beszédéhez az ellenpártiak és a törököktől való védelem végett egész kis csapatot kelle kiküldeni; ezenkívül a beszédett terményeket sem lehetvén eladni, sok esetben a várórség fizetése terményekben adatott ki.

E körülmény adott alkalmat arra, hogy a várhoz tartozó faluk egy része a várórség jelesebb vitézeinek kiosztatott, kik az illető falukba menvén lakni, ettől kezdve, a várban volt fizetésöket nem kapták, hanem a faluk jövedelmének egyrésze adatott át nekik fizetésül, melynek arányához képest ők bizonyos számú lovas fegyvereseket folyvást hadkészen tartani valának kötelesek. E vitézek a régi összeírásokban tiszt — officialis — Tinódynál pedig „lovag-tisztartó“ néven említettnek. Kötelességök volt a jobbágyokat, falukat, jövedelmeket minden megtámadás ellen megvédeni, s e végből szomszéd tisztársaikat, sőt nagyobb veszély esetében a várkormányzó segélyét is igénybe venni. Ha pedig a várórség hadjáratra kel, vagy a vár nagyobb erővel megtámadtatik, a kormányzó várnagy rendeletére azonnal összes lovasaikkal a várórséghez csatlakozni, s ez időre nekik minden lovas után két forint havi díj fizettetik; erre vonatkozólag írja Tinódy Eger ostroma első énekében: „az várhoz tartozó tisztartókat behivaták negyvenhat lovagokat.“

Amely várhoz több ily lovagtisztek tartoztak, abban ezeknek külön kapitányuk volt; hogy azonban a meghatározott számú lovasok folyvást való tartása biztosittassék, ellenőrzésül a vár főudvarbirája által e tisztek fegyvereseikkel havonként rendes haviszemle alá vétettek, s lovasaik száma feljegyeztetett.

Kezdetben e tiszteknek a jobbágyokon elkövetett sokféle zsarolása több panaszra adott okot, mert némelyek közülök saját boraiknak kimérésére is kényszerítették a községeket; mignem végre rendeletileg szabályoztatott, hogy a községek száma, nagysága s lovasaik arányához képest mi az ő jövedelmi illetmé-

nyök, melyen túl a jobbágyok sanyargatása szigoruan eltiltatott. Fizetésök következőkből állott: asztalpénzül 12 frt, kaszapénz minden jobbágytól 40 denár, évenként egy sertés vagy két egész szalonna, vagy ártánypénz, vaj, sajt, gabnafélék, máshelyen némi census, gabonated természetben vagy pénzül, a keresztyénségi pénz s némely meghatározott birságok, mint Turkeviben vérontásért 1 frt, a falunkivüli elfogás 1 frt, a falun belől 40 d., nyelvváltásg 20 frt.

Voltak ily lovagtisztek nemesak Eger, hanem Fráter György alatt a váradi vár kerületében, s nem csak a püspökségi falukban, hanem Eger vára más vidékein is, mint Szolnokmegyében, továbbá a Jászságban, Nagykúnságban, sőt a török hódoltsági részekben is, mint a Kiskúnságban és Pestmegyében, mint Kecskeméten és több falukban. E tiszteket Eger vára kerületében az egri várnagy nevezte ki a püspök jóváhagyása mellett.

A jövedelem kezelésére rendelt ily tisztekről van már említés a m. kamarának 1549. júl. 4-én kelt levelében; ilyen volt a Nagykúnságban 1545-ben Nagy Péter, 1550-ben Nagy Péteren kívül Mezey Pál és Zoláthy György 6—6 lóval; Turkeviben: Vajda János; a Kiskúnságban Roach Farkas tiszt birta: Törtelt: Nagy Antal Karát, Koesért; Zoláthy György Karát; Glezsán Albert és Kis Simon: Misét és Lajost; Dengely Gáspár és Filep Demeter: Ferenczszállást és Kisszállást; Maróty Péter: Kúnszentmiklóst, Filep Endre Bankházát, Fekete Boldizsár Laczháza községeket; ezenkívül a Kiskúnságban volt még Nagoly Orbán és Kis Simon 6—6 lóval; Turkeviben és Turkeddin: Thardy János és Vajda János 6—6 lóval, kik minden lóra kaptak 12 akó bort és 10 csomó gabonát; szinte 1550-ből emlittetik: Hobordanszky Kristóf mint a jászok tisztje 12 lóval, jövedelme a birságokból és más járulékokból áll, mert a jászok évi rendes censusokat 600 frtot Balassa Jánosnak fizetik, a buzát és árpát a várba szolgáltatják, s a bormérést is ide teljesítik. Ugyanez évben a nagykúnok tisztjei Mezey Pál és Zoláthy

György, a kiskúnoké Nagoly Orban és Kis Simon voltak, mindegyik 6—6 lóval; ezek is megelégedtek fizetésül a járulékokkal, mert a rendes jövedelmet a várba szolgáltatták. 1552-ben a Jászságban tiszt már az Apáti származású Horvát János volt, talán fia vagy unokája a híres apátiszállási kapitány Horvát Lukácsnak, ki ez időben vitézségéről híres volt, Turkeviben: Budaházy István.

1553. mart. 1-én kelt rendelettel a visszaélések meggátlása végett e tisztségek kiosztása s jövedelmi illetménye szabályoztatott kimondatván, hogy ily tiszt-ség ne adassék azoknak, kiknek a várban folyvást havidíjok van, hanem a kik személyesen lovaikkal mindig a tisztségben laknak; de ezek se legyenek gyermekek vagy ifjonzok, hanem harezratermett férfiak, kik lovaikkal mindenkor készen legyenek, s a jobbágyokat védelmezzék; s megelégedjenek szabályszerű illetményeikkel, s ezeken túl a jobbágyokat ne zsarolják. A püspökség és saját tisztségeiknek földjeit s határait elfoglaltatni ne engedjék; melyre, ha magok elégtelenek lennének, a szomszéd tiszt szomszédját segíteni tartozik, sőt szükség esetében a várbeli főtisztartó és várnagyhoz folyamodjanak, kik őket a várórségbeli csapattal védeni tartozik.

Óvakodjanak azonban mind e tisztek, mind a főtisztartó és várnagyok, hogy önhasznok vagy boszszantás végett a szomszéd jobbágyok és nemesek ellen erőszakosságot el ne kövessenek, kivéve azon esetet, ha a szomszéd urak s nemesek a püspökség jövedelmei, jogai s birtokaiban foglalásokat tenni akarnak, mert ezeket szükség esetében a királynak erre utasítva levő kapitányai erejével is visszaüzni kötelesek.

Mindegyik tiszt saját tisztségében a püspöki jövedelmeket hűségesen kezelje, s az illetők által beszoigáltatassa, s midőn ily jövedelmeket s tizedeket a jobbágyoknak vagy tizedszedőknek kell beszállítani, ezeknek segítségökre legyenek. Ezenkívül, ha a megyei törvényszéken a jobbágyok miatt vagy más dologban

a püspök érdekében per indítatik, a főtisztartó felügyelete mellett mindegyik tiszt erre nagy figyelmet fordítson.

Mindegyik tiszt rendes lovaival és szolgálóival mindenkor készen legyen, hogy bármikor őket a püspök hadra szállítja, azonnal indulhassanak, s ez esetben szokás szerint minden ló után, míg a hadjárat tart, két forintot kapnak, ha pedig más ügyekben küldetnek ki, erre nekik illő költségük lesz.

Végre a főtisztartó e tiszteket minden 4 vagy 6 hétben lovaikkal együtt megvizsgálja és szemle alá vegye, de mindég külön, s nem a püspök lovaival, kik a várban havidíj mellett tartatnak, hogy ily szemle alkalmával egyik a másikhoz ne vegyüljön, mint ez eddig, közhir szerint, több helyen megtörtént.

Eger vára ostroma után Turkevi és Turkeddi községek szabályozott illetményekkel ily tisztségül Vajda Jánosnak az egri várban kétszáz lovas kapitányának adattak; Horváth János azonban nemcsak meghagyatott a Jászságban tisztnak, hanem 1554-ben úgy említettik, mint „minden lovagtisztek kapitánya“, sőt mivel Horváth Temesvár védelmezésében Losonczy alatt tevékeny részt vett, az egri vár ostrománál magát kitüntetett Szirmay Pállal 1554. jan. 11-én Mesly Endre kihalása következtében Hevesmegyében Szentandrás, Mesly és Vesztelke falukat együtt nyerte adományba, ezen faluk birtokába való beigtatásnak azonban árokszálási bíró Végházy Mátyás — hihetően Szentandrás miatt — az egész község nevében ellenmondott. Annál meglepőbb volt, midőn 1555-ik év elején szigorú kir. rendelet jött Zarkandy Pál egri várnagyhoz, hogy a jászok tisztségét, melyet még ekkor is Horváth János és Somogyi Endre birtak 12 lovas tartás kötelezettséggel, azonnal, még pedig 6 lovas tartása mellett, Hobordánszky Kristófnak adja át. Erre a várnagy mást nem tehetvén, a kir. rendeletet teljesítette; azonban márt. 17-én erről a m. kamarát értesítvén, kifejezte e miatti aggodalmát, hogy Horváth

és Somogyi derék harezias vitézek voltak, kik közül az egyiknek személyében is több bizalma van. E kinevezés miatt Somogyi, ki pedig Egerben a nagy ostromkor is jelen volt, azonnal oda hagyta Eger várát, s Horváthot is csak nagy nehezen és rendes fizetés mellett lehetett ott megtartani. A kamara erre azt válaszolta, nem tudja, miként történt ez adományozás, mert azelőtt e tisztség a legjelesebb katonának szokott adatni, s most ez által az ilyenek eltávolítottak.

Hobordanszky azzal kezdte meg új hivatalát, hogy a jászkapitányok által évenként fizetni szokott tegzespénzt, mely eddig a kamaráé volt, magának elfoglalta; ezt Zarkandy Pál várnagy jelentette a kamarának, arról is értesítvén, hogy „az püspökség jószágába való tiszttartók az Érsek uram rendelése szerint az tiszten semmiképen nem akartanak maradni mert hogy az török birtokába hasonfelét adják az jövedelemnek az töröknek, és hogy ő nékiek szüntelen Egren kell lakni.“

Az 1548-ban megajánlott adó azonban az ország szükségei fedezésére elégtelennek mutatkozván, a pozsonyi helytartó tanács javaslatára Ferdinánd 1550. jun. 15-re Pozsonyba országgyűlést hirdetett, s mivel éppen ekkor Várday Pál esztergomi érsek és kir. helytartó meghalt, a magyar tanácsosok sürgették a nádori szék betöltését, de a király ezt nem fogadta el. Az országgyűlés összejövén, ismét 2 frt adó megajánltatott melyet az alispánok hajtsank be; ezenkívül mivel gyakran megtörtént, hogy a földesurak hamis vádak alapján jobbágyaikat bebörtönözték, s tetszésök szerint összealkotott törvényszék által halálra ítéltették, de ha költözési jogukról lemondottak, nékik megkegyelmeztek; ezen embertelen eljárásra a rendek humanus jogérzete kimondotta, hogy az ily lemondás érvénytelen, s a jobbágyok költözési joga ismét szabályoztatott; végre sürgették a rendek, hogy a király gondoskodjék, miszerint az ő hatalma alól

Fráter György által elvont Abauj, Heves, Ung, Zemplén, Szabolcs és Külsőszolnok megyék az ő hatósága alá ismét visszakerüljenek.¹⁾

Még az országgyűlés alatt Dobónak újlag hirül hozták kémei, hogy a török a Tiszán azért akar felhajózni, hogy Szuleimán parancsára Szolnokon, mint a Zagyva és Tisza egybeszakadásánál erre igen alkalmas helyen várat építsen; minek következtében a felső 13 megyét Egerbe tanácskozássra egybehívta. E gyűlés felterjesztést intézett Várday Pál érsek helytartóhoz, hogy mivel Hevesmegye a török torkában fekszik, s a szegény jobbágyság a török hatalma alatt állván, naponta kénytelen Budán, Pesten és Hatvanban szolgálni; hol egyúttal a török mozgalmait kitapogatva, azokat Egerbe jelenteni szokta; közelebb is közülnök néhány biztos kém azt jelentette, hogy a törökök a táborukban levő ráczokat levitték Belgrádba, s innét hajókon a Tiszán föllevezni akarnak azon szándékkal, hogy Szolnoknál erős várat építsenek, s e célra Szegeden már sok fa össze van hordva, hogy így hat nap alatt ötezer lovasnak elegendő várat építsenek, ami ezen és a tiszántúli vidék végromlására vezetne: kéri tehát, terjeszsze elő sürgősen a királynak, hogy e vár építésében a törököt előzze meg; s emeljen itt véderőséget nemcsak Eger és vidéke, hanem Erdély, Lengyel és Morvaországnak is oltalmára.

E fölterjesztésnek azonban csak annyi sikere lett, hogy a felső megyék felkelésre, Báthory Endre pedig Szolnok építése meggátolására utasított. Később két török tábori szökevény előadása nyomán ismét jelentették az egri tiszték, hogy a török Eger és Szolnok elfoglalására törekszik, s e vidék felé mindenféle hadiszereket már útnak indított, a pasa pedig Budáról nagy sereggel Földvár felé elindult, hogy Apostagnál a Dunán átkelvén, a Dunatisza-közön fölfelé vonulása közben több haddal erősbülve, nevezett helyeket véletlen meglepje. Erre az országtanács aug. 8-ról Salm

¹⁾ Fraknoi Magyar. orsz. Eml. 252—540. l.

és Báthory Endre kapitányokat e hadjárat teljes erővel meggátlására utasította; aug 9-én pedig gróf Salmot, Nádasdyt és Batthyánit tanácskozássra Pozsonyba felhívta, hol azután elhatározott, hogy Szolnok megerősítése azonnal munkába vétessék, s a kivittel gróf Salm bízott meg.

Salm Pozsonyból haza sietett Egerbe, hol erélyes intézkedéseket tett. Ő maga Egerben várta a felvidéki csapatok megérkezését; Dobó és Zay egri várnagyokat pedig a várórséggel Szolnok elfoglalására küldte el, hova a felvidéki és Szolnok tájáról való munkások tömegesen kezdtek gyülekezni, Báthory pedig nem sok idő múlva Szolnok vára építése védelmére Roff és Abádszalóknál tizezerre menő sereggel táborba szállott; majd Salm Szolnokra ment, hol ez alatt az egri őrség bevonulván, sept. 10-én az építés megkezdetett, s naponként több mint 5—600 munkás dolgozása mellett oly gyorsan haladt elő annyira, hogy az nov. 12-ig bevégeztetvén, gróf Salm ide várnagyul Zay Ferenczet és Balassa Jánost nevezte, s a várnak élelmi és hadi szerekkel ellátásáról gondoskodott; — Zay helyét Egerben Mekcsey István foglalta el.) A budai pasa szállongó hir után hallván Szolnok vára építését, bizonyost tudni oda ötszáz török lovast küldött, mit a magyarok megtudván, véletlen megrohanták s Pestig vágták a törököket.²⁾

E közben a Ferdinánd és Fráter György közötti alkudozást Szulejmán megtudván, Erdélybe fermánt küldött, hogy az áruló Fráter Györgyöt neki adják ki, Kaszun budai pasának pedig megparancsolta, hogy Izabella segítségére siessen. A budai pasa a Rákosról 2500 lovassal megindulván, Nagykőrösnél megállapodott; utazása terve ismeretlen lévén, főleg midőn látták, hogy hozzá csatlakoznak a bosniai, szerémi, belgrádi, hercegovinai, znoniki, posegai, pécsi, fejevári és hatvani pasák, e nagy haderő a szolnokiakat nem kis félelembé ejtette; azonban a pasa Szegedhez vonult,

¹⁾ Gyárfás Acad. Székfogl. 40—45. l.

²⁾ Szalay Ág. Magy. lev. 72. l.

honnét serege egy részét elbocsátván, maga a budai és pesti őrséggel átkelt a Tiszán; azonban a segítségére jött bosniai pasát Nadumat kétezer hajdu Arad vidékén Zódinél megtámadta s viasszaszorította, s ez alatt Aradra megérkezik Balassa János a szolnoki, Varkoes a váradi csapatokkal s a törökök segítségére siető ráczokat Csanádnál megverték, Nadumát azonban kevés seregekkel megtámadni nem mervén, haza mentek, Kaszun pedig Erdélybe bevonult¹⁾; Petrovics pedig Temesvárt, Lippát és Lugost Losonczy védelme alá adta.

Azonban Fráter György hatalmas esze mindezen veszélyeket részint fegyverrel, részint ravasz politikával lecsendesítvén, az Erdélyre vonatkozó egyezség 1551-ben létrejött, Ferdinánd hadai Castaldo és Pallavicini vezérek alatt Eger várán és a Jászságon keresztül Erdélybe bevonultak, s Erdély, a tiszai megyék és a korona Ferdinánd birtokába adattak, Izabella pedig 1552-ben Lengyelországba indulván, Kassán megállapodott.

A szolnoki vár élmezésének kezelője Heilman Farkasnak e közben 1551. jul. 9-én tett felterjesztésére a király elrendelte, hogy e vár élmezésének könnyebbé és biztosabbá tétele végett mind a jászok, mind a nagykúnok minden tőlök járó jövedelmekkel és szolgálatokkal Szolnok várához csatoltassanak, a minthogy a király 1552. márt. 2-án kelt levelében a nagykúnok, jun. 6-án pedig a jászok, mint Szolnok várához tartozók emlittetnek.

A Ferdinánd és Izabella között Erdély átadása iránt jul. 19-én létrejött titkos szerződésről Petrovics útján a szultán értesülvén, Szokoli Muhamed beglerbéget utasította, hogy a Szerémségben nagy sereggel Magyarország megtámadására készen álljon. Ezt megtudván Fráter György sürgette Ferdinándot, hogy sereget gyűjtsön, s Temesvárt, Egert, Szolnokot erősítse, e tárgyban a királynak Dobóhoz érkezett leveleit jul. 31-én ez küldözte szélyel, többek között a szol-

¹⁾ Verancsics munkái VII. 136. 166. 168. l.

noki vár parancsnokaihoz, kik a tiszántúli megyéket azonnal felszóllították, hogy lakosaik a vár erősítésére igáikkal 3—4 napra minél előbb Szolnokra jöjjenek. Értesülvén erről Fráter György, Kolozsvárról aug. 8-án megírta Ferdinándnak, hogy a különben is Szolnok várához csatolt nagy kúnok, s a közel szomszéd megyék ide jöhetnek, de Bihar és más távolabb eső megyékre nézve a nyári nagy munkaidő miatt ez lehetetlen; aug. 15-én pedig arról értesíti a királyt, hogy a Szolnokkal szomszéd jobbágyságnak meghagyta, miszerint azonnal mindnyájan Szolnok vára megerősítésére siessenek, — s e szerint a nagy kúnok e vármunkában okvetlen részt vettek, annál inkább, mert ekkor már a Nagy kún ságon Fráter Györgynek lovas tiszteje a szigorúságáról és zsarolásairól ösmeretes gyalui Vas László volt, kit ez évi nyáron a szolnoki várparancsnok Horvatinovich Bertalan a törökök mozgalmairól azon felhívással értesített, hogy Ördöggel és Bakicscsal értekezvén, szállják meg együtt Szegedet vagy Hatvant, mert a hatvani törökök is oda vannak.¹⁾ Szolnok megerősítése annál inkább szükséges volt, mivel — mint Fráter Gy. Ferdinándot sept. 15-én kelt levelében értesítette — hir szerint a törökök haditerve az volt, hogy a szegedi szandsák, Uliman alatt Szegeden 600 lovas hagyván, a többi sereggel s ágyúival a beglerbég elibe indul a végett, hogy a becei s becskeréki várakat ostrommal bevévén, Csánádot szállja meg, s ennek elfoglalása után e vidéket egész Nagyváradig elpusztítván, átkeljen a Tiszán, s a budai pasával Szolnok ostromára egyesüljön.²⁾

Zay Ferencz a szolnoki várnagyságot nem sok ideig viselte, mert a dunai hajós sereg vezérévé neveztetvén, helyét 1551. év vége felé Horvatinovich Bertalan foglalta el. Mielőtt azonban Zay várnagyi hivatalát elhagyta volna, a Dunatiszaközön egy erős portyázást hajtott végre. 1551. sept. 6-án éjjel indult el Szolnokról 300 lovassal és 100 puskás hajdúval

¹⁾ Tört. tár. 1880. 248—251. l.

²⁾ U. o. 270. l.

paraszt lovakon, s a közbeeső téres pusztákon keresztül eljutott Kalocsáig, melynek erőssége 300 török fegyveressel, ezek között 50 lovas szpáhival volt ellátva. A támadás véletlen s oly erővel történt, hogy a meglepett őrség nagyobb ellentállás nélkül alig két óra alatt mind a várost, mind a várat feladta, az őrség egy része elfutott, másrésze e'esett vagy elfogatott, s a város és vár, török lakossága előbb felkonczoltatván, felprédáltatott s Zay nagy zsákmánnyal tért vissza Szolnokba és kevés veszteséggel, fegyvereseiből csak 10 esett el, 16 megsebesült. E győzelem jeléül Zay sept. 11-én két előkelő fogoly szpáhit küldött fel Bécsbe, kik az udvarnál két kezükben két török fejet, egyiket a kalocsai török századosnak fejét, tartva jelentek meg.¹⁾

Hogy már ez időben a jászkún nemességi és kapitánysági jogok mennyire elvesztették eredeti szervezetüket, mutatja alsószentgyörgyi lakos Beke János kapitány s kapitányok esküdt tisztjének, s Erchy László kapitánynak 1551. nov. 23-án Jászberény városában kelt oklevele, mely szerint Berényből Vas Illés özvegye Sónia és Árokszállásról Hensely Máté neje Apollonia előttök személyesen megjelenvén, élőszóval nyilvánítták, hogy van nekik apáikról maradt kapitánysági birtokuk telekkel és tartozékaikkal Jákóhalmán, melyet azonban a mostani zavaros időkben használni nem tudnak, mivel pedig e birtok másik felét már Kis Kelemen bírja gyermekeivel, hogy tehát az ő kezükön lévő rész idegenre ne szálljon: a kapitánysági birtokot tartozékaival, jelesen: vizimalom helylyel, réttel, szántóföldekkel s halászó helyekkel, oly módon, mint ezeket atyjaik a királyoktól adományban birták, Jákóhalmán lakó Kis Kelemennek s fiainak, általok lefizetett 32 frtéért örök áron eladták.

Igy oszlottak fel a kapitánysági ősi családi birtokok s váltak adásvétel tárgyaivá, hogy idővel emlékek is elenyészsen.

¹⁾ Brüsseli Oktár II. 273: 1.

Zay eltávoztával, Szolnok vára kapitányává Horvatinovics Bertalan neveztetett, de ez is nem sok idő múlva Bécsbe utaztában török fogságba esvén, a kapitányság bedeghi Nyári Lőrinczre, a vitéz Ferencznek testvérére ruháztatott, ki nemesak a Jászság, hanem a Nagykúnság jövedelmét is Szolnok várához csatolta.

Ez alatt Fráter György, hogy a török előtt hűségesnek tűnjék fel, ennek az adót megküldte, s Petrovicsöt és Izabellát a németeknek Erdélybe behívásával vádolta. Azonban a Petrovics által felvilágosított Szulejmán parancsára Szokolovich Mohamed beglerbég 60 ezernyi haddal Erdély és a temesi bánóság visszafoglalására sietett, s mivel a király meg nem jelenése miatt a közfelkelés elmaradt, a német hadak pedig ellenségképen dúlták az országot, Mohamed Becsét, Becskereket, Lippát elfoglalta, s Temesvárt is csak Losonczy István hűsége és vitézsége mentette meg. Erre Fráter György Castalddal sereget gyűjtván, Lippát Ulamenestől visszafoglalja, s őrizettel ellátván, Alvinczre visszament, hol azonban a törökkel ezimborálás gyanuja miatt 1551. dec. 17-én Castaldo és Sforcia német tábornokok emberei által meggyilkoltatott. Castaldó temérdek kinszeit lefoglalta, „kiről micsoda számot adott királynak — mint Veranez írja — és hová tette, volna mit mondani.“ Ez esemény a political viszonyokban nagy változást idézett elő.

Ugyanis elébb Varkocs Tamás, utánna Dobó István Zay Ferencz társaságában alig foglalták el a várnagyságot, elkezdték a törököket apró portyázásokkal háborgatni annyira, hogy az e miatt megújuló panaszok következtében 1550. jul. 9-én Ferdinánd által Dobó a béke ily zavarásaitól szigorúan eltiltatott.

E mellett Szolnok vára építése egyfelől a jászságnak és nagykúnságnak némi remény és vigasztalásul szolgált ugyan a török hatalom kétségbeejtő terjeszkedése ellen, ez azonban másfelől a budai pasát arra ösztönözte, hogy

a hódítás érdekében, különösen Temesvár, Szolnok és Eger ellen minél nagyobb erővel lépjen fel.)¹⁾

Az 1552-ik év gyászos vala az országra, vész és küzdelemteljes Eger várára s ennek főkormányzója Dobó Istvánra. Magyar- és Erdélyország egy koronás fő alatt egyesült, de hiányzott a hazában a közszellem, a hazafiui nemes lelkesedés, s a bizalom a bécsi udvar és az ország között, mely a királyt a hazával együttes működésre vezérelje. A két ország egyesítése nem növelte az ország hatalmát s erejét a török irányában, sőt ez a portánál egy nagy és véres háború megkezdésére kihívásul szolgált.

A király Fráter György sürgetésére még 1551. dec. kezdetén országgyűlést hirdetett, mely 1552. febr. utolsó napján megnyilván, a haza védelmére adót és sereget nagy mennyiségben, sőt személyes felkelést is megajánlott; ezenkívül a törvények végrehajtása érdekében sürgette a nádori méltóság betöltését, mi azonban mellőztetett.

III.

Mindjárt ez év (1552) elején az aradi prépostság termeiben az alvidéki főurak tanácskozmányra gyűltek össze, melynek czélja és tárgya volt Szegednek a töröktől visszafoglalása; jelen voltak Tóth Mihály, egykor szegedi bíró, ki városa polgáraival a közreműködés iránt már titkos egyezséget kötött; továbbá Bakics Péter, Dersfy István, Dóczy Miklós, Horváth Ferencz, s az idegen hadak vezérei közül: Aldona, Perez Alfonz és Oppersdorf Adám. Az idő és a hadi eljárás módja meg lőn határozva, melynek folytán míg a rendek Pozsonyban tanácskoztak, febr. 23-án Tóth Mihály Szeged városát a polgárokkal egyetértve ötezer hajduval véletlen s oly erős rohammal megtámadta, hogy Heder beg a várba menekülni vala kénytelen; kinek segítségére Ali pasa Budáról gyorsan

¹⁾ Verancsics i. m. VII. 130. l.

elindult, s közeledését a vidék népének a városba menekülése jelezte, s a Tóth Mihály felhívására oda érkezett Bakies és Aldana seregeit úgy megverte, hogy 10 ezeren elesvén Tóth Mihály huszad magával a ludasi tó mellékére volt kénytelen vonulni; s midőn a Becskerekről Szeged felé siető Korrún pasát Martonosnál megvert Nagy Bálint és Török Péter sok zsákmány és két szekér török fejjel visszaérkezett, Ali már ura volt a városnak s a Nagy Bálint seregét is tönkre verte, majd a város lakosain oly mészárlást követelt el, hogy diadala jeléül a budai pasa a szultánhoz Konstantinápolyba 4 ezer orrot, 40 zászlót és számos foglyokat küldött;¹⁾ maga pedig győztes sereggel az alsó Kiskúnságon keresztül a dunántúli vidékre Veszprém ostromára elvonult. E szegedi győzelem által a Dunatiszaköznek török által lett meghódítása bevégzett tényé vált.

E gyászhir hallattára Ferdinánd az országgyűlés felterjesztését megerősítvén, ápril 1-én Báthori Endrét erdélyi vajdává, Losonczy Istvánt pedig temesi főispánná nevezte ki, kik a rendek előtt a hűségi esküt letették, — ezzel az országgyűlés eloszlott.²⁾

Nem sokkal ezután megkezdett a nagy török hadjárat. Jun. 1-én Ali pasa bevette Veszprémet, jun. 14-én Kassát Serédy György elfoglalta; Achmet pasa pedig és Szokoli jun. 24-én 50 ezernyi sereggel Temesvár felé közeledtek. E nagy erő ellenében Losonczy István a várparancsnok csak 2210 főnyi őrséggel rendelkezvén, segély után látott, de se Báthori, se Castaldó Erdélyből nem mozdultak; jun. 29-én Temesvárt a török sereg körül zárta, s az ostrom és védelem hősiek erélylyel megkezdett.

Ez alatt jul. 9-én Ali pasa 10 ezer emberrel Drégel várát megszállotta, s e vár a vitéz Szondi Györggyel csakhamar elesett; utánna Busa, Ipoly-ságh, Balassagyarmat, Szécsény, Hollókő, Buják meghódítottak.

¹⁾ Istvánfi Hist. p. 194—197. Verantz m. II. 92. I.

²⁾ Fraknoi M. orszgy. Eml. III. 329—45. I.

E közben jul. 26-ig Losonezy hősi elszántsággal 10 rohamot vert vissza; végre a löporhiány, a polgárok esdeklése, a magyar kormánytanács gyáva tétlensége, s az idegen hadak lázadása Losonezyt a vár feladására, mi azután életébe került, kényszerítette; utánna Karánsebes, Lugos, Lippa, Solymos és Csanád meghódolván, a szultán az egész temesi tartománynak urává lett, s Castaldo, hogy saját tétlenségét fedezze, Aldona Bernát lippai várparanesnokot elfogatván, Bécsbe hadi törvényszék elébe állította. Temesvár hősiei védelmezésében — mint fennebb említettett — jászapáti nemes Horváth János is oly vitézséggel vett részt, hogy ezért a király által több falu adományozásával jutalmaztatott.

A Hont- és Nógrádmegyei várak elvesztésének hírére Ferdinánd július vége felé meghallván, hogy Alit előnyomulásában meggátolja, tíz megye nemességét Fülekhez táborba gyűjtötte, s a tizenegyezernyi sereg fővezérévé az osztrák Teufel Erasmus győri paranesnokot nevezte, de a kit aug. 11-én Ali Paláston nagyon megvert, s négyezer emberrel elfogott, — s Budán diadaljelek hosszú sora kíséretében fényes bevonulást tartott; s mint Verantz írja: „a németekből egy rosta zabon attak egyet a terek.” Az ez alkalommal fogságba esett Teufel Erasmus azután Konstantinápolyban megöletett és Sforcia olasz hadnagy, Budáról 17 ezer aranyon váltatott ki a fogságból.¹⁾

E közben Temesvárról Achmet pasa vitéz seregei egy részével Szolnok felé indult, s ugyanoda rendelte Ali budai pasát is; seregének másik része pedig a Tiszántúli vidéknek egész Debreczenig pusztítására vonult, s ez az egész Nagykúnságot kirabolván, több mint 30 ezer embert hurczolt rabságra. A vett paranes folytán Ali pasa 20 ezernyi sereggel már aug. 22-én megszállotta Szolnok várát, s ezt különösen Abony, Tószeg és Rékás felől szorosán bekerítette. Szolnok vára a Zagyva és Tisza összeshakadásánál, erős, széles és magas sánczokkal volt megerősítve, 24 nagy ágyúval

¹⁾ Verantz m. II. 93—4. l.

és más hadiszerekkel kellően ellátva; élelmiszer pedig már a múlt év tavaszán oly mennyiségben hordatott Szolnok alá, hogy az a várba be nem férvén, főlelmezési tiszt Heilman Farkas jelentésére, annak megromlástól való megóvása iránt a király 1551. máj. 7-én intézkedett, s ugyanekkor száraz malmok építtetek, s három séllei naszádos vajda oda rendeltetett; az 1400 főre menő várórség magyar, német, cseh és spanyolokból állott, kik minden vitézi lelkesedés hiányában egymás között folyvást viszálykodtak. Nyári a várparancsnok, kit e fontos állásra nem vitézi érdem, hanem az országnagyok kedvezése emelt, a kincsekben gazdag, testi elhízott Nyári köztök rendet, fegyelmet tartani s vitézi közszellemet ébreszteni hivatással nem bírt. Losonczy esetének leverő hirt, a törökök csábítása és fenyegetése az őrsereget mindinkább ingadozóvá tették; midőn pedig látták, hogy sept. 2-án Achmet megérkezvén, nagy sokaságú tábora Pestmegye felőli oldalon majd egy mértföldnyi térséget foglalt el, ijedtség fogta el sziveiket. Sept. 3-án Eger várából Csapi Mihály tizedes a nagy török táboron keresztül, ezer veszély között a várba behatolt Dobónak egy levelével, melyben a várórség vitéz kitartásra lelkesítettetett; de minden későn volt, mert elébb az idegen, majd a magyar őrség is titkon a vár feladásáról gondolkozott, s sept. 3-án éjjel a várból Szanda felől kiszöktek. Sept. 4-én kora hajnalkor Nyári ez árulást észrevévén, kétségbeesésében maga is menekülni akart, de az ellenség által az utakat elzárva találván, a vár kapujában kevesed magával megállapodott, hol a berohanó török által elfogatott, s Konstantinápolyba fogságra vettetvén, innét csak 1554-ben menekülhetett meg. Így Szolnok vára az egész Külsőszolnok megyével, s vidékével, s így a Jászság alsó része is a török hódoltságba jutott.

Enem reménylőkönnyű siker után Ali pasa Szolnok várát válogatott őrséggel megrakta, s innét serege egy részét Balaszentmiklóshoz küldte, mely e

vároست megszállván, itt a Tiszának Balánál kiszakadt egyik ága partjára, ott, hol most a r. cathol. egyház, a lelkészlak és az iskola áll, földből nagy erősséget építettek, s ezt mély árokkal és sövénykerítéssel körülvévén, közepette egy magas kerek tornyot emeltek, s szinte őrséggel ellátták.

Ez alatt Achmet és Ali Szolnok alól táborukból felkerekedve, a Jászságon keresztül Eger vára alá vonultak; 180 ezernyi, győzelemről győzelemre vezetett török sereg özlötte körül ez erősséget, melyet Dobó István, Mekcsey István és Bornemisza Gergely védelmezett, Pethő, Zoltay, Figedy hadnagyok alatt álló 2523 főre menő őrséggel. Az ostrom sept. 10-én kezdetett, s mindkét részről iszonyú erőfeszítéssel folyt, mignem 38 napi heves küzdelem után oct. 18-án a török igen nagy veszteséggel visszavonulni vala kénytelen; a várbeliek 12 ezer darab török ágyúgolyót szedtek s raktak öszve diadaljelül a várbeli főtéren, 3 török zászlót vittek fel Bécsbe küldötteik, kiket a király és udvara ajándékokkal halmoztak el. Dobó az erdélyi vajdaságot, s várnagyi helyét Bornemisza Gergely nyerte el, ki ezenkívül 1553-ban sárosmegyei Bartusfalva birtokkal, valamint Zoltai Pető, Figedy, hadnagyok is jószágokkal, a vitéz közlegénység pedig pénzzel lett jutalmazva, mint ezt az 1553-ik évi 25. tez. igazolja; ez adó útján beszedett jutalompénzeket azonban több megyei alispánok visszatartván, ezeket az 1554. 18. tez. azoknak haladéktalan beszolgáltatására utasította.

Az Eger-vár ostromára indult s innét a megveretés szégyenével visszavonuló nagy török sereg pusztításai miatt úgy a kolbászszéki kúnok, mint a jászok kénytelenek voltak lakhelyeikről elmenekülni, s e miatt földjeiket nem mivelhetvén, az egri vár részére tartozó szolgálányaikat sem fizethették be teljesen; Túr és Kúnszentmártonra nézve egykorú adólajstrom igazolja, hogy házaik a török által elpusztítva s felégetve pusztán maradtak.

Eger megmentése örömteljes esemény volt, mely

új életet s önbizalmat ébresztett a nemzetben. A felvidéki megyék ez év végén Gönczön egybegyűlve megajánlották, hogy Egerben 200, Füleken pedig 100 lovast fognak saját költségükön tartani.¹⁾

Az 1552-ik évi hadjárat fájdalmas tényekkel igazolta az ország elhagyatottságát; az országgyűlések éveken át megajánlották a hadi népet és adót az ország védelmére; de mivel a fővezér nem volt magyar, ki saját hazája érdekében a kiállított haderőket vitéz lelkesedéssel tudta volna maga körül összpontosítani: az idegen vezérek alatti csapatok siker nélkül vértettek el, s e mellett az ország legfontosabb erősségei a török alá jutottak, s a mint a török hatalom fenyegetőleg terjeszkedett, a vidék megrémült lakóit az önvédelemről való gondoskodás részleges gyűlésekre hívta öszve, habár nem sok sikerrel; így Temesvár eleste előtt jun. 6-án Simándon, Eger ostroma előtt jul. 21-én Szikszón; Szolnok eleste után; majd dec. 8-án a tiszavidéki megyék Szántón; dec. 29-én a felvidéki nemesség Gönczön tartott gyűléseket, melyeknek felterjesztéseit a király ugyan elfogadta, de oly kijelentéssel, hogy jövőre tudta nélkül ily részleges gyűléseket tartani ne merészeljenek.²⁾

A szolnoki vár elfoglalása, s a balaszentmiklósi erőd felépítése maga után vont a kolbászszei kúnok török hódoltsági jobbágyokká lettek; a minthogy az egri püspökség és vár 1553—4-ik évi számadásában említették is, hogy a kolbászszei kúnok egész közönsége 1553-ik évi Jakab-napkor régi szokás szerint rendes jószágadó fele részében 157 és fél forintot tartoztak volna fizetni, de mivel nagyon el vannak nyomva és „a törököknek fizetni kényszerítettnek“, a kamara megengedte, hogy a mint lehet úgy fizessenek; így fizettek be 63 frt 75 denárt.

Ezenkívül azonban úgy a jászok, mint a nagy-

¹⁾ Istvánfy i. m. lib. XVIII. Balássy F. Hevesmegye 505., I. Fraknói i. m. 385. l.

²⁾ Fraknói i. m. III. 381—389.

kúnok Eger várához visszaesatoltatván, ide adózni és szolgálni köteleztettek, mint ezt úgy az egri vár számadásai, mint kir. levelek mutatják. Az egri vár számadásai szerint 1552-ik évben a philisteusok gabonated helyett adtak 1694 véka gabonát; a jászok sz. Mihálynap i censusba fizettek 200, a kolbászszéki kúnok a 255 frtból megadtak 207 frtot; a második hadisegélybe fizetett: Kunszentmárton, mely Penes Boldizsáré volt, 5 kapu után 5¹/₂ frtot, a többi lakosok szegények, s a bíró esküje szerint házaik elhagyatva vannak, s a törökök által félegettettek, Telekszállása is pusztá; Kúnhegyes nem lévén török alatt 12 kapu után fizetett; Túrkevi 16, Túrkeddi pedig 6 kapu után; a jászok pedig annyira elpusztultak, hogy a kamaránál kérdés tétetett: kivethető-e reájok a rovásos adó? Pestme gyében Kúnmizse 28 kapu után fizetett.

Ez idő nyomorát élénken rajzolja előnkbe a kamarai jegyzőkönyvek következő pontja 1552-ből: Pécsy Ferencz hadi szolgálatban elfogatván, magát 215 frton kiváltotta, kéri, hogy ezt a kamara részletenként fizesse ki; Ruesin Mihály szintén így elfogatván, rabságából magát 150 frton váltotta ki, kéri ezt visszatéríttetni, — Gyürky Mátét a törökök ne jével s gyermekeivel elfogván, velök 200 frtban alkudott meg, kér segélyt, hogy megszabadulhasson, — Szabó Tamás szolgált Katzianer alatt, s Pestnél, hol három golyót kapott, melyet testében hord, szolgált Szászországban is — kér segélyt; — keeri Thar Máté rabságba esett ne jével s 4 fiával, 3 leánya megöletett, kér kiváltásukra segélyt, — Ghetey Mihály Beeskereknél fogságba esett két testvére kiváltására kér 150 frtot stb.

IV.

Az ország helyzete miatt mutatkozott elégtelenségnek látása, s a törököktől való félelem az 1553-ik év kezdetén arra birták Ferdinándot, hogy Castaldot, a gyűlölt főparancsnokot Erdélyből visszarendelte, s mivel Pozsonyban a pestis dúlt, ez évi ápril 22-én

Sopronyban országgyűlést tartott, melyen több honvédelmi intézkedés között a hadi szolgálatra felfogadott katonák zsoldja, a lovasoké 3, a gyalogoké 2 frtban megállapított, az egész évesek díja pedig az által, a ki őket felfogadja, esetenként határoztatik meg; a királynak azon kívánatát azonban, hogy a jobbágyok várerődítési munkát ingyen teljesítsenek, mivel ezek végső nyomorra jutottak, oda módosították, hogy a jobbágyok bérért a Bécsben fennálló gyakorlat szerint dolgozzanak.¹⁾

Vége az országgyűlés maj. 16-án befejeztetett: mielőtt azonban Sopronyból eltávozott volna maj. 18-án Eger vára főtisztartójához Bornemisza Gergely deákhoz és Zarkandy Pál mostani, úgy a jövődöbeli várnagyokhoz s tisztjeikhez egy rendeletet intézett, mely szerint hozzá követeik és kérvény által folyamodtak a jászberényi s ehhez tartozó philisteusok; hogy ők a régi magyar királyok oklevelei által bizonyos szabadságok és előjogokkal ajándékoztattak meg, melyeknek élvezetében meg is tartattak; most azonban némelyek őket e szabadságaikban nagy sérelmökkel háborgatják: kértökre tehát a király nevezett tiszteknek meghagyja, hogy ezen philisteusokat régi szokásaikban, szabadságaikban s előjogaikban megtartsák, megvédjék, s azoknak élvezetében háborgatni ne merészeljék.

Ebből láthatjuk, hogy nagynak kelle lenni azon nyomorgatásnak, mely a jászokat oda kényszerítette, hogy az egri urak ellen, kiknek kormánya alatt állottak, egyenesen a király oltalmához folyamodtak.

Ezután a király figyelmét a török udvarral való békealkudozások vették igénybe, s követekül Verancsics és Zay junius közepén Konstantinápolyba elindultak.

E közben János Zsigmond pártja mind nagyobb erélyvel kezdett mozogni. Junius 2-ik felében Bihar-megyében Kerekiben gyűlésre mintegy ötszázan összejöttek; ezek között Petrovics Péter, Artándi Kelemen, Bethlen Gergely, s elhatározták, hogy a török párt-

¹⁾ Frañkói i. m. 421. l.

fogásáért folyamodnak, kérve azt is, hogy Dobó István vajdát Erdélybe, Zaberdin Mátyást a váradi püspökségbe ne bocsássák. E végett Izabella királyné nevében Petrovics jul. 31-én Szolejman szultánhoz, Mehemet pasához, a romániai beglerbéghez, Ruston pasához, Mohamet bég szolnoki szandsákhhoz, s a budai agához Debreczenből leveleket küldött széllyel; sőt a budai pasát Tojgont nemcsak levéllel, hanem követtség által is megkereste; maga Petrovics Nagy-Túron várta a törökkel való találkozást, s követe Bethlen Gergely után bizonyos levelekkel szegedi Ferencz deákot útnak indította, de a kit a czirkáló egniek elfogván, a nála talált leveleket s tőle hallott híreket Bornemisza és Zarkandy várnagyok Ferdinándhoz felterjesztették.¹⁾

A budai pasa a követeket a szultánhoz utasította; félelemgerjesztésül azonban Budáról és Hatvanból mégis küldött Petrovicsnak némely török-hadakat a Tiszántúli vidékre, mint ez kitetszik kúnhegyesi Artánházy Györgynek a kolbászszeiki kún kapitányok főispánjának ez évi aug. 2-án Bornemisza és Zarkandy egri várkormányzókhöz intézett leveléből, melyben írja, hogy Kerek Gergelylyel Kenderesen dézmálni megjelenvén, 12 óra tájban oda érkezett 200 lovas és 60 szekér, kocsi, hintó, mindegyikben nemes asszonyok szolgálóikkal; ezenkívül Petrovics Péter, Artándy Kelemen, Dóczi Miklós és más nemes népek feleségestől, oda érkezett a bég is 600 szandsáknéppel, kik hir szerint Várad felé mennek a Nyirbe rabolni a Szamosig, innét Erdélybe. Kéri Artánházy, hogy erről értesítsék Bátori Endrét a király hadainak főkapitányát s erdélyi vajdát, Zaberdin Mátyást a váradi püspököt; azt is írja, hogy a törökök Bátor Istvánt a nemes úrlíat (a Ferdinánd pártján volt Bátor Györgynek fiát²⁾) megfogták és a császárnak küldik be; kéri az egnieket, hogy adjanak hirt Váradra, Debreczenbe, Ujvárosra, Tokajba, oltalmazzák magokat, hogy el ne veszzenek a rablás

¹⁾ Budai F. polg. Lex. I. 396. l. Brüsseli Okt. III. 10—25 l.

²⁾ Budai Fer. polg. Lex. I. 191—3. l.

miatt. Budából Ferencz deák és Bethlen Gergely árulók hozták ki magokkal a törököket, kik a Zagyva partra sok fát hordatnak és a Tiszát erősen általverették hiddal.¹⁾

Ezenkívül a szolnoki és szegedi szandsákok is adtak némi segítséget, azonban e vállalat nem sikerült, mert a megyei nemesség Petrovicsot kellően nem segítette; a budai pasát pedig, ki Csongrád közelében táborozott, Malvezi János a török udvartól visszatért követ a további segítségről lebeszélte, végre a szolnoki szandsák is elhagyván Petrovicsot, Nyüvednél Várad mellett Zaberdin és Tahy Ferencz által nagyon megverették.²⁾

Nem sokkal ezután az esztergomi érsekké nevezett Oláh Miklós helyét az egri püspöki széken 1553. sept. 10-én győri püspök Ujlaky Ferencz foglalta el.

A kúnoknak török hatalom alá jutása s az egri török hadjárat helyzetüket elviselhetlenné tette, mert egykorú feljegyzés szerint 1553-ban a kolbászszeiki kúnok 750 frtot három részletben fizettek az egri vár részére, ezenkívül sajtot, vaját és más czikkeket nagy mennyiségben szolgáltatottak, melyeket tőlük Bornemisz Gergely főtisztartó mind saját hasznára szedett be, de a török is a maga részére ugyanezeket követelte.

Ezenkívül az évi censust az egri főtisztartó a kiskúnokon oly kegyetlenséggel hajtotta be, hogy őket az elmenekült és elpusztult lakosoknak censusáért is zsarolta; e miatt végre egyenesen a királyhoz valának kénytelenek folyamodni.

E közben Ujlaky Ferencz az egri püspöki széket elfoglalván, megkeresésére a vár jövedelmeire nézve a m. kamara 1553. aug. 3-án arról értesítette, hogy a hadi segélypénzt az egri tisztartó nemcsak Heves-, hanem Pest-, Solt-, Szolnok- és Csongrádmegyéből is szokta szedni; ehhez járultak még azon követelések,

¹⁾ Budai i. m. I. Szilágyi S. Erd. orsz. tört. I. 323. l.

²⁾ Tud. Gyűjt. 1820. X. 38. Pray Epist. Proc. II. 142—3—4—7 sz. levelek.

melyeket a kúnokon és jászokon tesz, kiket nemesak census és hadisegély fizetésére, hanem a legterhesebb munkákra is kényszerít.

Ezek következtében a király aug. 30-án a kamarához intézett leiratában a kúnok nyomora feletti sajnálkozását kifejezve meghagyta, legyen a kamara figyelemmel ezek sanyarú helyzetére, s parancsolja meg az egri tiszteknek, hogy ezek kiméeljék a szegény jobbágyokat, s azokat távollevő és elpusztult társaiknak censusáért ne zsarolják. Erre a kamara a jászkúnok állapotáról az egri tisztektől jelentést kívánt, s Bornemisza sept. 23-án értesítette a kamarát, hogy a kúnok méltán panaszkodnak, mert annyira el vannak nyomatva, hogy a szokott censust se képesek megfizetni, mivel a törökök vetéseiket semmivé tették, sőt jövő évre se vethettek a töröknek azon a vidéken tett pusztításai miatt. E kúnok régi szokásuk szerint ezer véka gabonát és zabot adtak, ő most tőlök csak 400-at kívánt, de ezt sem adhatják meg. Hasonlóan a jászok is nagy inségre jutottak, mert a török minden élelmi szereiket elemészttette, eddig kétezer vékánál többet adtak, most ő 700-at kívánt tőlök, ezek is méltók a könnyítésre.

Ennek eredménye lett, hogy a kamara meghagyta az egri tiszteknek, a jászkúnokat tehetségökön túl ne terheljék, — a mi meg is történt, mint ezt Bornemisza 1553. jul. 1-től 1554. jun. 30-ig terjedő időtől fennmaradt várjövendelmi számadása mutatja.

Ezekben olvassuk, hogy nem használván a jászkúnok részéről a gyakori felszállalás, mely szerint ők régi szokás szerint se rovásos adót, se hadisegélyt fizetni nem tartoznak, 1553-ban az első hadisegélybe Lőrincznapkor, mivel a török hódoltságban lakók felelőrszert tartoznak fizetni, kapunként 50 denárjával fizettek a kiskúnok: Kúnmizse 30 kapu után, Kúmlajos 9, Törtel 20, Ferenczszállás 18, Kísszállás 16, Páka 16, Bankháza 3 kapu után, a laczháziak mind szétfutottak: — a jászokra e részlet 300 frt átalányban vettetett ki, szintén ennyi volt a 2-ik hadisegély Katalin napkor.

Rendes census a jászoknál régi szokás szerint volt Jakabnapkor 200, Szentmihálynapkor 200, öszvesen 400 frt; 1554-ben a Szentgyörgy, Jakab és Mihálynap censust Balassa János vette fel. A kolbászszéki kúnok közönségének a censust régi szokás szerint felerészben Jakabnapkor 127 frt 50 dral kellett volna megfizetni, mivel azonban nagyon el voltak nyomva, s a töröknek is adóznak, a kamara megengedte, hogy szegénységökhöz képest fizessenek; beadtak tehát a kolbászszéki kúnok hites kapitánya Kétházy Péter által 63 frt 75 drt; a Szentmihálynap egész census lett volna 255 frt, de ennek is felét fizették 126 frtot.

Tegzespénzt¹⁾ a jászkapitányok régi szokás szerint 50 frtot tartoztak fizetni.

Akóba vagy gabonatizedbe a jászok tartoztak volna adni 1200 véka búzát, de mivel Amhát pasának közelebbi szolnoki és egri hadjárata miatt kellően nem vethettek, s termésök szűken volt, csak felét adták meg; a másik fele helyett, levonva ebből tisztjök Horváth János részére segélyül adott 10 vékát, s a jászberényi Ferenczrendi szerzeteseknek kegyadományúl kiszolgáltattott 5 vékát, 584 véka helyett — $2\frac{1}{2}$ vékát egy frtjával számítva — fizettek 233 frt 60 drt. A kolbászszéki kúnok a tavaszi terményből való tized helyett akóba tartoztak volna adni 510 v. árpát, de mivel Amhat pasa közelebbi hadjárata miatt majdnem mind elmenekültek, s igen rosz termésük volt, elengedettett nekik 310 véka, de a 200 vékát se tudván megadni, 150 vékáért fizettek 50 frtot; zabot azonban a jászkúnok adtak öszvesen 1250 vékát.

Ezenkívül az 1553-ik év első felében adtak az egri várba a kúnok 35 darab marhát, a második fél-évben a jászkúnok 191 drb bárányt, a censualis bárányok a lakosoknak az egri ostromkor sanyargatása és a törökök pusztításai miatt nekik elengedtettek.

¹⁾ Az egri vár számadásaiban a pecunia pharetralis — melyet a kapitányok fizettek — magyarul tegzespénz néven említetik.

Turkeviből Budaházy István tiszt beszédett 90 bárányt, Vajda János szinte 90-et, a törökök 168-at; 1553. jul. 1-től 1554. jun. végéig a vár majorságába hajtottak a jászok 100, a kolbászi kúnok 92 bárányt.

Azonban már az 1554-ik év második felében adtak akóba a jászok búzát 1173, a kúnok 221 vékát, tavaszt a jászok: 1180, a kúnok 196 vékát, együtt a jász-kúnok 17 drb marhát, rovásadóba és hadisegélybe 525 frtot, rendes censusba 326 frt 49 drt., a hadisegélyre nézve azonban a nagykúnokat illetőleg már 1554-ben azon változás történt, hogy a 17 nagykún községből Kisszállást, Thotturgont, Moriczot, Kisturgont, Marjalakát, Csorbát Mágocsi Gáspár Gyula várához csatolta, a többi 11 község Eger várához hadisegélyül 168 kapu után 168 frtot fizetett.

Ehhez járult azon nagy mennyiségű bornak kimérése, melylyel a jász-kúnok is terheltettek; így például Jászberény városa Szentmihálynapra 151, karácsonyra 136, husvétra 158 akó bort volt köteles a várból elszállítani, kimérni, s annak pintenként meghatározott árát hiány nélkül beszolgáltatni, s ehhez aránylag a többi jász-, és a nagy- s kiskúnsági községek is.

Ezekből láthatjuk, hogy a Szolnok és Eger várak ellen folyt nagy török hadjárat mily pusztulást hozott a jász-kún-községekre, egy részök elmenekült, mindnyájoknak gazdaszata tönkre ment, elszegényedtek, s hogy a kamarai elengedések mellett is mily sok fizetés és szolgáltatásokkal valának terhelve.

V.

Fráter György hirtelen halála a nagykúnokra nézve rég óhajtott jótétemény volt. Mint fentebb már az 1539-ik évnél láttuk, Fráter György a jász-kúnokat elviselhetlen adózásokkal terhelte; a kiskúnság azonban, midőn török hódoltság alá jutott, a jászság pedig az által, hogy az egeri várhoz csatoltatott, e zsarolások

alól megmenekült; míg a tiszántúli nagykúnok majd másfél évtizedig voltak sanyargatásainak kitéve, s látva, hogy visszaéléseit maga a jólelkű Szapolyai sem volt elég erős megszüntetni, néma fájdalommal valának kénytelenek tűrni önkénykedéseit.

Midőn azonban 1551. dec. 17-én a hatalmas barát életének olasz gyilok véget vetett, a kolbászszeiki kúnok Ferdinánd királyhoz intézett kérvényükben 20 pontba foglalva adták elő siralmas panaszaikat, melyek között a Fráter György által lett zaklatásaik is elősoroltatnak. Ebből látjuk, hogy Fráter György a nagykúnoknak a legrosszabb borait adta át kimérés végett, bár erre kiváltságaik folytán kötelezhetők nem lettek volna; annyira, hogy egy év előtt átvett borok nálok most is meg vannak, de oly elromlott állapotban, hogy „ha csak méreg helyett nem, máskép teljesen ihatlanokká váltak.“

Ezenkívül temérdek barmot hajtattott a nagykún községekbe, hogy ezeket azok saját szénájokon tartsák, gondviseljék, s őrizzék; a kérvény beadásakor is volt még nálok 86 méneses ló, bika, tinó, tehen 1100, juh öszvesen 2140; s mindezeket mint a lovakat szokás, istállón kelle tartaniok, úgy, hogy a 6 vagy 7 év előtt oda hajtott ökrök közül 31 annyira meghizott, hogy járni is alig tudván, ezeket már távolabbra elhajtani se lehet.

Továbbá szokás és szabadságaik ellenére kényszerítette őket erőhatalommal, hogy részére igen nagy mennyiségben szántsanak, vessenek, arassanak, szénát gyűjtsenek, különféle tárgyakkal fél s alá fuvarozzanak és sok munkát teljesítsenek. A barát tisztje Vas László is őket sokféleképen sanyargatta, megvett tölök 100 tehenet s az árával sok sürgetés után is adós maradt; Fráter György a kún kapitányságokat adásvétel tárgyává tévén, ily hivatalokat pénzért osztogatott, a mi azért is sérelmes volt, mert a kapitányok köztehermentességgel voltak felruházva.

E kérvényükben a nagykúnok más sérelmeiket is elősorolták, s kérték, hogy régi szokásaik s szabad-

ságaik megtartassanak. Jelesen az volt náluk a törvényes szokás, hogy az egész szék fizetett kir. adóba censust: Szentgyörgykor 350, Jakabnapkor 175, Sz.-Mihálykor 350, öszvesen 875 frtot; továbbá 800 véka buzát, 800 véka árpát, mind Budára beszállítva; ezenkívül mást semmit nem adtak, hanem az ország többi lakosaival az aránylagos adózásban résztvettek.

A fentebbi kir. adót pedig 26 község fizette, a menyiből tudniillik állott az egész szék.

Idők folyamában azonban a széktől János király 3, Fráter György 4 községet elszakított, s oda adatott Szentmárton: Penes Boldizsárnak, Báboczka: Zalanczy Jánosnak, Telekszálás: Horváth Györgynek, Kaba: Csorba Ambrusnak, Marjalaka: Mustoky Lajosnak, Kakat: Nagy, másnéven Ispán Péternek, Kápolnás: Simay Péternek; az egész Hegyest pedig elfoglalta Andorko János, ki közöttök kapitány volt: kérték tehát mindezen községeket nevezettektől visszafoglaltatni Kolbászsékhez, ezenkívül kérik megszüntetni a némelyeknek János király, többeknek pedig Fráter György által pénzért adott adómentességi kiváltságot, különben az adózások és szolgálatok teljesítését meg nem bírják.

Felemlitik azon kiváltságokat, hogy ők ispánjaikat, biráikat s tisztjeiket magok és nem idegenek közül szabadon választhassák, s a közibök rendelt tiszteket, ezek szolgálait, lovait élelemmel ellátni nem tartoznak.

Hogy a szomszéd nemesek földjeikből sókat elfoglaltak, a határokat kijavíttatni kérik.

Hogy Bakics Péter a királyi adóból elvivén 60 véka árpát, ennek ismétli megadására ne köteleztessenek.

Hogy a szolnoki főtisztartók — praefectus — nekik megparanesolták, miszerint a székben minden személy után Szolnokra 500 kéve nádat tartoznak szállítani, holott soknak közülök igásjóságuk sines, s most a nádasok is hozzáférhetlenek, mivel jég nincsen.

A vámok, különösen a szárazok által nagyon terheltetnek; kérték azt is, hogy a hivatalukat pénzért szerzett kapitányok azon kérelme, miszerint e szabad-

ságukban megerősítsenek, meg ne adassék, mert a többek részére adott adómentesség a lakosokat a terhek viselésére elégtelenné teszi.

Kérték megerősíteni Mátyás királytól nyert azon kiváltságukat, hogy senki felettök ne ítéljen, hanem saját ispánjaik és bíráik elé idéztetessenek, különösen mások adósságai és kihágásaiért.

Hogy Thewkes Bálint, ki a kapitányságot őseitől nyerte, s Keckemét székben lakott, több testvéreinek a török elleni harcokban elvesztése után kénytelen volt Tiszántúl a Kolbászszekbe menekülni, s mint előbb, úgy most is kész, minden katonai szolgálatra, s a legközelebbi hadjáratokban is saját költségén vesz részt, régi szabadságában megtartassék.

Végül felmutatták Izabella királyné azon levelét, mely szerint Kara Benedek árvái 6 évre kivételes mentességben részesíttetek.

E kérvény a pozsonyi m. kamarához küldetett le, melynek véleményezését a kir. elfogadván, 1552. mart. 22-én kelt leiratával következőleg rendelkezett:

A kúnoknak a régi királyoktól nyert szabadságait, bár ezekről semmi kiváltságleveleket fel nem mutatnak, megerősítvén, utasíttatni rendeli alkorklátnokát az egri püspököt, hogy erről a szolnoki vár igazgatóihoz — praefectus — levelet intézzen.

Az elfoglalt községek visszacsatolását szintén megengedhetőnek találja, azonban mivel ezek némelyike bizonyos évekre újlag átengedett, ez érvényben maradjon; a többiekre nézve a szolnokvári igazgatókhoz rendelet adandó.

Az újabb szabadságok vagy kivételek eltörlését helybenhagyja, s ennek végrehajtását a kamarára bizza.

A kúnoknak ispánok, bírák és tiszteknek magok közül választhatása iránti kiváltságait megerősítvén, e végett a korklátnok utasíttassék.

Hasonlóképen megerősíti Ulászló király azon levelét, melylyel megengedett, hogy a kúnok a tiszteket, ezek szolgálait s lovait élelmezni nem kötelesek; ezt a kamara hajtásá végre.

Szintén felmenti az alól a kúnokat, hogy borkiméréssel ne terheltessenek; a nálok netalán lévő 30 hordó kimért bor árát azonban a szolnoki tisztnak adják be, s a mi bort jövőre kapnak az jó legyen, s ez is, mint a kúnok saját bora, úgy méressék ki, — erről a kamara gondoskodik.

A Fráter György marháira nézve elfogadja a király a kamara azon véleményét, hogy mivel a kúnok, bár tagadják, hir szerint a kir. udvar részére marhákat tartani kötelesek, az erről való levélbe betétessek azon megjegyzés, miszerint abban a szabadságban hagyatnak, mely Ulászló és Lajos király alatt érvényben volt. Azt azonban meghagyja a király a kamarának, hogy járjon utána, s ha lehető, azon nagyon kövér 31 darab ökröt lassanként Bécsbe hajtassa fel; ha szép és jó ménesés lovak is volnának, erről tudósítsák; ha nem ilyenek, azokat jó áron el kell adni; a többi marha maradjon még most ott, hanem ha ezeket Castaldó kérni találja, azok neki adassanak át.

A munka szolgálatára nézve hagyja meg a kamara a király tisztjének, hogy e részben Ulászló és Lajos korabeli szokást illetőleg tegyen vizsgálatot, s ebben hagyassanak meg, s többre ne kényszeríttessenek.

A szomszéd nemesek által tett földfoglalások, a mennyire az időviszonyok engedik, a kir. tiszt közbejöttével hozassanak helyre.

Bakies Péternek a kamara parancsolja meg a király nevében, hogy az általa elvitt 60 véka árpát a királynak beszolgáltassa.

A kúnoktól jogtalanul a mit elvitt Vas László, hogy ezek visszaadása végett hozzá mily parancs intéztessék, ez iránt a kamara fogalmazványt terjeszsen fel.

Arról is gondoskodik a kamara, hogy ezen Vas László a 100 tehén árának ígért megfizetését teljesítse.

A szolnoki nádszállítást illetőleg intéztessék parancs a vár igazgatóihoz, hogy a kúnok lehetlenségre ne kényszeríttessenek, mert a mi lehető, attól úgy sem vonakodnak.

A száraz vámok a közelebbi országgyűlésen eltöröltettek.

Ezenkívül gondja lesz rá a királynak, hogy azon szabadosoknak, kik kapitányoknak neveztetnek, különös érdem és jeles tett nélkül e szabadság meg ne engedtessek, s kik ilyet Fráter Györgytől pénzen vagy vétel útján szereztek, azt egészen megszüntetni rendeli, s a kamara ily értelemben intézkedjék.

A kapitányoknak Mátyás királytól csak saját bíráik elé idézhetés iránti jogait a király megerősíti, s ennek végrehajtását a kamarára bizza.

Thewkes Bálintnak megengedi a király, hogy mindaddig, míg saját széke megszabadul, Kolbászszeben lakhassék.

E kir. leirattal nyert megbizatas folytán kir. korlátnok Oláh Miklós egri püspök elkészítette s a király 1552. mart. 20-án kiadta azon kiváltságlevelét, melyben hitelesen átírva megerősítette kolbászszekei kúnjainak minden kapitányai által felmutatott két régibb kiváltságlevelét, melyek egyikét Mátyás király 1467-ik évben adta ki az iránt, hogy ezen kún kapitányok az ország bármi más bíráinak hatalma és bíraskodása alól örökre kivétettek; másikat János király boesátotta ki 1536-ban, melyben kinstárnokának, s budavári tisztartójának s az ország minden más bíráinak is meghagyta, hogy e kapitányokat, szabadosokat, azoknak szolgálót úgy a többi öszves hozzájuk tartozókat senki kértére személyökben elítelni, letartóztatni, vagy valamely birságfizetésre kényszeríteni ne merészeljék.

E közben a jászkúnság belszervezeti viszonyai zavarba jöven, ide több idegenek kívántak betelepenni, mint 1552-ből a régi kamarai jegyzőkönyvek mutatják; melyekben ily czim alatt: „Kúnok kérvényei“ következők fordulnak elő:

Németh János az iránt folyamodott, hogy néki egy kúnsági kapitányság adományoztassék: midőn azonban a kamara véleménye alapján kimondatott, hogy kéréme erre elegendő ok nem lévén, nem teljesíthető

s a kapitánysággal járó mentesség neki meg nem adható; megújította kérelmét, s felmutatta a nyitrai püspök és Zay testvérek bizonyítványát arról, hogy ő több veszélyes kiküldetéseiben hiven eljár. Erre 1552. mart. 14-én a m. kamara ismételte, hogy nem véli jónak elfogadható ok nélkül ily szabadságoknak adományozását; hanem ha vannak jutalmazandó érdemei, azok más adományozás által elégtessenek ki.

A mart. 21-én kelt kamarai jegyzőkönyv szerint Andorkó János a végett folyamodott, hogy Lajos király levele értelmében engedjék meg neki, hogy a kúnok között legeltethessen és szánthasson; a kamara véleménye ez volt: ez úgy látszik, hogy nem kún, de mivel itt több év óta megtelepedett, kérelme megadható mások jogai sérelme nélkül.

Majd a kún kapitányok nevében folyamodvány adatott be, melyben régi mentességeiknek megerősítést kérték. Vélemény: úgy látszik a kérelem igazságos.

Bientzy Gábor azt kéri, hogy Kakath nevű egész faluja, melyet Horvatinovich erővel elfoglalt, neki adassék vissza. Kiadatik Horvatinovichnak nyilatkozat végett.

Németh Péter az iránt folyamodik, hogy testvére Lippánál megöletvén, ő neveztessek ki kún kapitánynak. Szolnok vára előljáróitól szereztessék értesítés.

Gasparich Mihály és Horváth György azt kéri, hogy mivel a kúnoknak főtisztjeik nincsenek, ily főtiszttség nekik adassék. Válaszoltatott, hogy a király főtisztjeikül a kúnoknak Szolnok vára kapitányait rendelvén, más tisztekre szükség nincsen.

Kara Ambrus és testvére kapitányságot kérnek. Szolnokról adassék értesítés.

Thethe testvérek Ulászló király oklevelének megerősítést kérik. Ugy látszik ez megengedhető, a mennyiben folytonos gyakorlatban valának.

Kisturonyról Csogár Orbán kéri élte fogytáig házát tehermentesíteni, megajánlván, hogy Külső-Szolnok megyében a király hadjáratára egy fegyveres lovast fog adni. Szolnok vára előljárói adjanak értesítést.

Turonyról Thormás Gáspár kéri megerősítést

János király azon levelének, melylyel házai örökre tehermentesítették. Vélemény: semmi ilyet kellő ok nélkül meg nem lehet engedni; forog-e fenn helyes ok, meg tudandó a szolnoki főtisztségtől; mert tudvalévő dolog, hogy több kereskedőt a parancsnokok felmentettek.

Sován István jutalmat kér veszélyes küldetésekben teljesített hű szolgálataiért, mely alkalommal a törökök által egy testvére elfogatván, megnyúzatott. (Ezen Sován István és testvére kémkedési szolgálatban járt el.) Vélemény: méltónak látszik, hogy a király tetszése szerinti időre, s míg másként meg lehet jutalmazni, tehermentesíttessék s némi költséggel ellátassék.

VI.

Ferdinánd látván, hogy Izabella pártja János Zsigmond visszahelyezése érdekében mily nagy tevékenységet fejt ki, s ügye a porta által is melegen pártoltatik: azon működött, hogy Izabellát megnyerje s a törökkel állandó békét köthessen. Mivel azonban e békealkudozások még az 1554-ik év kezdetén kellő eredményre nem vezettek, ezenkívül Révay Ferencz nádori helytartónak 1553. nov. 1-én történt halála következtében a nádori szék annyiszor sürgetett betöltése is intézkedésre várt: a rendeket 1554. mart. 1-ére Pozsonyba országgyűlésre összehívta. A rendek itt kijelentették, hogy bár őket a múlt évek csapásai sokszorosán sujtották, jobbagyaikat pedig a pestis, éhség és háború oly nyomorba juttatta, miszerint sokaknak félmezitelen testöknél alig van egyebök: mégis a haza védelme érdekében meghozzák az áldozatot, s minden jobbagytelek után 2 frt adót megajánlanak. Ugyanekkor az elégületlen kedélyek lecsendesítése végett a nádori szék is betöltetett, melyre a király Nádasdy Tamás országbirót, Báthory Endre főkapitányt s Battyány Ferencz horvátországi bánt kijelölvén, a szavazásra egyedül megjelent követek részéről mart. 20-ka körül Nádasdy 24, Báthory 13 szavazatot kapott, s a többséghez a főrendek is

hozzá járulván, a király ápril 15-ki leiratában Nádasdy megválasztását megerősítette. Így tölthetett be a 20 év óta üresen állott nádori méltóság, melyet a népszerű és tekintélyes Nádasdy 8 évig 1562. jun. 2-án történt haláláig viselt.¹⁾ Ezzel az országgyűlés eloszlott.

Az országtanács e közben a fegyverszünet iránti értekezéssel megbízott Báthory Endrét ez év kezdetén azon utasítással látta el, miszerint most is azon, a török császárral elébb történt megállapodást kell követni, hogy azon jobbágyságok, kik Szolnok elfoglalása és Eger ostroma előtt a töröknek semmi adófizetést és szolgálatot nem teljesítettek, vagy másként annak hatósága alatt nem voltak, a fegyverszünet alatt se tartozzanak hatalma alá, s megfordítva; mert el nem fogadható a török részéről felhozott azon indok, hogy a kik az ő könyvükbe magukat beiratták, azoknak az ő alattvalóknak kell lenni, mert erről a fegyverszünet pontjaiban szó sincsen; ezenkívül a török hatósága alatti jobbágyságok közül befogadás végett, ha ez megengedtetnék, minden nap jelentkeznek; viszont a töröknél sem lehet a beiratás a király és tisztjei beleegyezése nélkül; ily visszaéléseket tehát Báthory erélyesen gátoljon meg.²⁾

A szultán által hat hónapra megadott fegyverszünet daczára Eger és felvidéke folyvást ki vala téve a szomszéd várakbeli török hadak pusztításainak. Így 1554. okt. 16-án Veli a hatvani szandsák beg Eger vidékén Poroszlót raboltatván, ellene Egerből Bornemisza Gergely és Nagy Balázs s Zoltai István negyvened magokkal elindultak, azonban szerencsétlenül, mert oct. 18-án mindnyájan elfogatván, Bornemisza és Nagy dec. 12-én a stambuli toronyba záratott, s Bornemiszát Amhát vezér a nem felejthetett egri vereség miatti bosszújában 1555-ben megölette.³⁾ Ugyanez időtájban Dobó István fegyveresei Dervis Cselebi nevű előkelő törököt elfogván, ezt várába Szerednyére vitték

¹⁾ Fraknoi i. m. 463—69. l.

²⁾ Exped. reg. hung. II. 234. l.

³⁾ Istváufy i. m. 215. l. Verantz munkái II. 97. III. 390. l.

rahságba, ki itt addig könyörgött, míg a katonák a váltságdíj őket illető részéből két ezer aranyat elengedni hajlandók nem voltak. Egyúttal Zoltay és Bornemisza kiváltása iránt Veli béggel az alkudozások megkezdettek, s Veli Zoltait ideiglenesen szabadon is bocsátotta oly feltétel alatt, hogy ez a Dervis Cselebi szabadsága visszanyerésénél járjon közbe. E végett Zoltay mindjárt felkereste a vajda testvérét Dobó Ferenczet, s elmondván, hogy Cselebit a budai pasa ki akarja váltani, kérte Dobót, hogy ezt a távol Szerednye helyett egy közelebbi várba szállíttassa át, hol az alkudozás könnyebben történhetik, s hogy addig is a jászberényi birák jótállása mellett Cselebit bocsássa ideiglenesen szabadon. Erről testvére által értesítettvén Dobó István, 1554. okt. 27-én Váraljáról azt válaszolta, hogy Cselebit a budai pasa Szerednyéről is kiválthatja; a jászberényiek jótállására nézve pedig, bár alig hiszi, hogy e terhet ezek, ha csak a budai pasa őket erre erővel nem kényszeríti, magokra vállalják, azt kívánja, hogy Zoltai, Bornemisza és Zarkandy az új várnagy hitőkre fogadják fel, miszerint ha a philisteusok Cselebi váltságát neki megfizetni elmulasztanák, azokat ez elégtételre szorítani, vagy pedig Cselebit visszavitetni fogják. Hogy végződött ez ügy a jászberényiekre nézve, előttünk ismeretlen.

Érdekesen rajzolja hazánk ezen korbeli nyomorral teljes állapotát a portai követségből visszatért Busbeg, ki ez évi sept. 1-én kelt levelében így ír: „Midőn Konstantinápolyból kiléptem, néhány szekeret láttam, melyek gyermekekkel és leányokkal valának telve. Ezek Magyarországból vitettek Konstantinápolyba eladás végett; ily árúczikknél semmi sincs bővebben ezen nagy városban. Előtalálánk az uton vásárra vitt több embert is, az öregek és ifjak csorda számra hajtattak, vagy mint az eladó lovak, békóba valának szorítva. Magyarországba visszaérkezvén, itt a mezőkön oly nagy füvet találtunk, hogy az elől menő kocsikat a hátulók nem láthatták!”

Ez évben a megyék kir. rendelet következtében

a hadi segélyt következő felosztás szerint fizették: Heves, Borsod, Gömör, Torna, Szepes, Zemplén, Egerbe, ugyan ide Pest, Solt, Csongrád, ha ezekben a fegyverszünet megsértése nélkül valamit be lehet szedni: Közép-Szolnok, Békés, Külső-Szolnok, Csanád, Arad, Zaránd Gyulához; Sáros, Ung, Ugoesa, Máramaros, Kraszna Kassához; Szathmár, Szaboles a Bátory Endre, Abaujvár, Bereg pedig a Perényi Gábor hadai fizetésére valának rendelve.

E közben a törökök folytatták pusztításaikat s foglalásaikat; a béke alkudozás sok nehézségbe ütközött, János Sigmond pártja nőttön-nőtt; — e fenyegető viszonyok ujlag kényszerítették a királyt, hogy az országgyűlést 1555. jun. 24-re Pozsonyba összehívja; a rendek a haza védelmére ismét minden telek után két forint adót, s minden száz jobbágy után két fegyveres lovas kiállítását ajánlották meg, ugyan, hogy a török hódoltságbeliek az adónak csak fele részét fizetik, s a 3 lovast kétszázán állítják ki; ezen kívül a 15-ik törvényezikk által sürgették a rendek, hogy Ujlaky Ferencz püspöknek 1555. febr. 1-én történt halálával üresen maradt püspökség jövedelmei a nagy fontosságú egri várban minél nagyobb számú őrségnek tartására teljes szigorral fordítottassanak; minek folytán a király a püspöki széket üresen is hagyta, s oda 1556. sept. 18-án csak helyettest rendelt, Bodi György csanádi püspököt, ki a török miatt megyéjében különben sem lakhatott.¹⁾

Ez évben a váradi püspök Zaberdia Mátyás nem lévén még értesülve arról, hogy a fegyverszünet a törökkel hat hónapra ismét meghosszabbított, ezeknek erőszakosságai s tüzzel-vassal tett pusztításai visszatartolása végett Váradról megindulván a Nagykúnságon keresztül Bala-Szt.-Miklós alá érkezett, melyről azt hitte, hogy azt a török a fegyverszünet ellenére közös területen épített fel erősségül, s ezt ostromolni kezdte, bevenni azonban néki nem sikerült. Ennek

¹⁾ Fraknoi i. m. 469—479. I. Schmitt Episc. Agr. T. II. p. 20.

hírére a budai pasa a Rákosmezőre sereget gyűjtött, s egy ideig a Duna mellett fel s alá czirkálván, midőn a szomszéd várak szandsákjaival még a temesi is megérkezett, seregével a Dunántúli vidékre csapott át.¹⁾

Zarkandy Pál egri főtisztartó ez évi jan. 1-én újabb hivatali utasítással láttatott el, hogy a borok kimérésére úgy a várban, mint a jászkúnok és parasztoknál nagy gondot és felügyeletet fordítson; szabályoztatott, hogy a birságokban és ajándékokban kik és mi arányban részesíttessenek, hogy a jászkúnoktól szedett ökrök miként osztassanak fel; kimondatott, hogy a tisztségeket a jászkúnok között, és más, előbb a szolnoki várhoz csatolva volt birtokokon hadra termelt egyéneknek a püspök tudtával a főtisztartó ossza ki, s e tisztek a rendes és rendkívüli jövedelmeket hiven kezeljék, s ők magok az őket illető mellékjövedelmekkel megelégedjenek; a királyi ellenőr Pelény Gábor pedig a számtiszttel rendes számadást vezessen a püspökség, a jászkúnok és más elfoglalt birtokok bevételeiről, kiadásairól; a jövedelem egy harmada a püspöké, két harmada pedig a várórség fizetésére s a vár elrendelt kijavítására és megerősítésére fordíttassék; végre utasított a főtisztartó, hogy az egri püspökség kerületébe a Luther tanát be ne bocsássa, s némely bejött hitszónokok által e tannak terjesztését meg ne engedje, hanem ezeket e kerületből eltávozásra kényszerítse; a lutheranus lelkészeknek a tizedből adni szokott negyedét ugyan visszaállítsa, de ezt ne a lutheranusoknak, hanem a püspök részére megtartás végett ennek helyettese kezéhez utasítsa. Megjegyzendő azonban, hogy az egri vár számadása szerint a jászkúnoktól járó jövedelem nem képezte elosztás tárgyát, hanem ez, mint kizárólag a királyt illető, egészen a vár szükségére fordíttatott.

Az ekként vezetni rendelt számadási lajstromokban olvassuk, hogy:

A turkeddi malom jövedelmét az itteni bíró Kun

¹⁾ Pray Epist. Proc. III. 70. 1.

György mult évről 4, a folyó évről Sánta Lőrincz 5 frtban lefizette; a hadi segélyt 1552-ben a kiskún Pálka, Kis-szállás, Ferencz-szállás 75 denárjával egy kaputól törlesztette; 1553-ban az első segélyt 50 dral fizető kiskún helyek között Solt megyében Tatárszentmiklós — a Tatár előnévvel először — említettik 12, Laczháza 11 kapuval; 1554-ben a hadi segély fizetéseknél következő kiskún községek soroltatnak elő: Kunmizse 30, Kunlajos 8, Törtél 21, Kara 7, Pálka 16, Kis-szállás 12, Ferencz-szállás 16, Laczháza 11 s Tatársztmiklós 12 kapuval; 1555-re új összeírás eszközöltetvén, Kunmizse kapu száma leszállított 30-ról 24-re, Lajosé felemeltetett 8-ról 9-re, Pálkái 16-ról 28-ra, Kis-szállásé 12-ről 17-re, Ferencz-szállásé 16-ról 24-re; a mi azt látszik igazolni, hogy ezen utóbbi községek időközben úgy népeesség, mint vagyon tekintetében gyarapodtak. Összehasonlítás végett felemlítjük, hogy 1554-ben Nagykörös 65, Kecskemét városa 310 kapu után fizetett.

A jászoknál a hadi segély az 1555. évben 200 frtra ment, a nagykúnok pedig, minthogy kapuszámjok az új összeírás által 168-ról 191-re szaporodott, az első és második hadi segélybe 191 frtot fizettek, a Gyulához csatolt hat nagykun községre pedig 135 kapu után rovatott ki.

Rendes censusba: a kolbászszeiki kúnoknak ez évi Szentgyörgy napkor kellett volna fizetni 255 frtot, azonban szegénységök miatt csak 112 frt 3 drt, a Jakabnapj fél census 127 frt helyett 56 frt 1 d., a Szentmihálynapj 255 frt helyett szintén 112 frt 3 drt voltak csak képesek lefizetni.

Tegzes pénzre nézve: a kolbászszeiki kapitányok főispánja — comes — kúnhegyesi nemes György deák azt adta elő, hogy e kapitányok hajdan tegzespénzül együtt 36 frtot, a közel mult zavarok alatt pedig semmit nem fizettek; most mivel kevesebben vannak s kénytelenek, fizettek 23 frtot, — a kis kúnok kapitányai: Syle Fülöp és Petrike Balázs tegzes pénzül Jakab napkor 1554 és 55-ik években 7—7 frtot fizettek.

Érdekes felemlíteni, hogy a várnak ezen készpénz jövedelméből ez évben több alkalommal Belgrád, Bescerek és más vidéken tett kémkedési szolgálatokért ladányi Kolontho Benedeknek, tóturgyonyi Sován Istvánnak, berényi Hatvani Orbánnak, Dejka Gergelynek s több másnak jutalomdíjjul 25 drtól 3 frtig fizettetett.

A terményekről szóló számadás szerint a kishelyi kerületben tizedszedő a most említett kúnhegyesi György deák volt; a tizedbárányokból Kúnhegyes adott 78 at, melyeket megváltott 16 frton, Turkevi és Turkeddi községek — levonva a plebánusnak járó negyedét — adtak 105-öt; Kúnhegyes tizedül adott őszt 150 esomót, tavaszt 6 esomót és 43 boglyát, akóba a jászok 1200 véka buzát, a nagykúnok 200 vékát, tavasziból: jászok 2000, kolbászszei kúnok 200 v. árpát.

A bor kéméretése a jászkúnságon ez évben is nagy mérvben gyakoroltatott. E számadásban az asztali használatra tett borkiadások között azon érdekes irodalomtörténeti adat fordul elő, hogy Kassáról Tinódy Sebestyén 1555. márc. 22-től 27-ig egy szolgájával Eger várának vendége volt, s ez alkalomból naponként 10 pinttel számítva, egy akó 3 pint vétetett számadásba. Ugyan ez évben a vár kijavításához közmunkára berendelt jászkúnok követ hordtak és palánkot tapasztottak, s minthogy pénzfizetésük csekély volt, a september és october egész hónapok alatt tett szolgálatok idejében részükre 1075 pint bor adatott ki.

Marhát küldtek a várba: a jászok 14, a kolbászszei kúnok 20, ezek kapitányai 5 darabot.

Az 1555-ik évre kivetett hadi segély 1556-ik évi Gyertyaszentelőkor fizetendő részletéről szóló számadásban: Pohamara és Tatárszállás mint pusztá — deserta — községek fordulnak elő; Balaszentmiklós pedig mint a mely egészen elpusztított s felégettett a nagyváradi püspök által, kinek ez évi hadi vállalatáról közelebb emlékeztünk.

Végül felemlítendő, hogy Ferdinánd király 1555-ik évi oct. 25-én a Heves megyei Jász-Ladány községbeli azon egész nemesi curiát, mely Fekete Balázs kihal-

tával a koronára szállott, minden tartozékaival nemes Szeles Endrének adományozta. Ebből látjuk, hogy ez időben a jászkún birtok ősi természetét már mennyire elvesztette. A jászkúnok régi adómentessége elenyészvén, némelyek személyökre nemességet, jászkún birtokukra pedig adományt szereztek, s ekként curialis nemesekké lévén, úgy személyökre, mint birtokukra nézve más országos nemesekével egyenlő tehermentességet nyertek; s az ily birtok, kihalás esetén, az elébbi adományból folyó királyi jognál fogva a koronára visszazállván, ismét egy újabb adományozás tárgyául szolgált.

A törökkel a békealkudozások ez alatt lassan haladtak előre, s mivel a szultán János Zsigmond részére Erdély és a részeknek visszaadását fenyegetőleg követelte, Ferdinánd 1556. jan. 1-re a rendeket Pozsonyba összehívta. Az országgyűlés e részben a király eljárását jóváhagyta, s minden jobbágytelek után 2 frt, ezenkívül a nemesség saját erszényéből telkenként 50 denár adót ajánlott meg.¹⁾

Alig oszlott el az országgyűlés jan. 25-én, midőn hire jött, hogy a szultán Ferdinánd követeit Erdély át nemadása miatt letartóztatta; az erdélyiek ismételt országgyűléseken vágy a török ellen segílyt, vagy a hűség alóli feloldást követelték; majd a budai pasa Szigetvárt megtámadta; úgy hogy Ferdinánd sietett utasítani portai követeit, hogy habár Erdélyről lemondva is, kössék meg a béket; — az erdélyi rendek János Zsigmondnak meghódoltak, Izabella oct. 22-én ünnepélyesen bevonult Kolozsvárra, s ezzel Erdély Ferdinándra nézve végleg el volt veszve.

A kolbászszekei kúnok lovagtisztjei Zolathy György és Mezey Pál ez évi jun. 26-án a törökök által elfogattak; s Zolátnak két lovas szolgálja.

Az 1557-ik év hasonló szerencsétlen volt. A török elfoglalta Tatát; Nagyváradot pedig Forgács Simon feladta Izabella hadvezéreinek; a felvidéken a két

¹⁾ Fraknoi i. m. 480—493. l.

Bebek átpártolt J. Zsigmondhoz. Ily viszonyok között nyílt meg Pozsonyban jun. 1-én az országgyűlés, melyre a király csak 32 megyét, mert csak ennyit számlált hivei közzé, hívott meg. A rendek hangulata komoly, elkeseredett volt, a nemzet a sok szenvedések miatt a kétségbeesés szélén állott.

Elmondták a királynak, hogy mily nagy az a nyomor, az az elnyomatás, melyet a király hivei éppen a király hadaitól évek óta szenvednek, ezek büntetlen követnek el számtalan rablást, szentségtörést, gyilkosságot, gyújtogatást; sőt a várak őrsége oly vakmerő, hogy több helyütt a törökök nyomába lépve, magok között felosztják a körülfekvő helységeket, s ez osztályrészükben erővel elvesznek mindent, a mit találnak, a szegény jobbágyokat kifosztják ruhájuktól és legszükségesebb eszközeiktől; a mit így összerabolnak, azt olesó áron eladják; a ki ellenszegülni mer, azt elverik, sőt meg is ölik, a törvény tilalmát fel se veszik, mert nékik egészen más utasításaik vannak; úgy hogy a nemesség lovaitól, fegyvereitől megfosztva,—háborúba menni, a végnyomorra jutott jobbágy élelmet szállítani, vármunkát végezni képtelen. Végre még is a rendek tekintettel a közveszélyre 2 frt adót, s a végvárak megerősítésére minden jobbágy hat napi ingyen munkáját felajánlották.¹⁾

Ez év Izabellát leghivebb emberétől fosztotta meg. Petrovics okt. 13-án Kolozsváron meghalt. Ferdinánd követei pedig a portától azon hirrel jöttek haza, miszerint a szultán Szigetvár lerontását is követeli; mind a mellett a király ez évi nov. 19-én követi hűsége jutalmául Verancsics pécsi püspököt az egri püspöki székre emelte, s decz. 28-án megújította vele azon szerződést, mely mellett e püspökséget Oláh Miklós is birta, oly hozzáadással, hogy a kúnok és jászoktól, kik mindég a korona javai voltak, s a budai vár tisztartóságához bizonyos évi jövedelmeket szolgáltatnak, valamint Pest, Szolnok, Csongrád,

¹⁾ Fraknoi m. orsz. eml. IV. k. 4—38. l.

Solt mind török alatt lévő, úgyszintén Hevesmegyéből járó jövedelmeket a király számtartója kezelje s a vár szükségére fordítsa.

Az egri püspökség jövedelméből származó boroknak úgy a püspökség jószágain, mint a kúnok és philisteusoknál kimérése iránt azon rend tartassék meg, hogy e kimért borok ára a királyi számtartó által, valamint bármi más püspöki jószágok jövedelme is, mely a nevezett helyeken eladásból származik, beszedetvén, az három részre osztassék, melyből egy rész a püspöké, két rész pedig az Oláh Miklós idejében kijelölt czélra fordíttassék.¹⁾

E czél, mint ezt Ferdinánd a Veranczczal való szerződésben kifejezte, az volt, hogy a főegyház, a püspöki lak és a vár, mely a fentebbi időben tűzvész és a török ostrom miatt romlásra és pusztulásra jutott, kijavíttassék, megerősíttessék, s tekintve e török végen fekvő vár fontosságát, ez várőrséggel, hadi és élelmi szerekkel kellően elláttassék. E végett a hátralékban maradt jövedelmek erélyesen behajtottak, a dica, hadisegély, census, tegzespénz, borkimérés a Jászkúnságon is követeltetett. Így a kolbászszéki kúnok hites kapitánya Kétházy Péter Szent-György napkor censusba lefizetett 98 frt 50 drt; s mivel Kétházy előregedett, utódja Köles Benedek Jakab napkor 49 frt 75 drt, Szent-Mihálykor 98 frt 50 drt szállított be, mivel Marjalaka, Kaba és Kakath kiradományyal némely nemesek kezére kerülvén, a kúnóság köréből elvonattak. Ez év utolsó napján szállított be 22 frt 70 dr. tegzespénz „azon nemes kúnoktól, kiket ők kapitányoknak neveznek.“ E kifejezés azt mutatja, hogy ez időben a kapitányok nemeseknek tekintettek, s hogy tegzespénzt egyedül ezek, s ezenkívül mást nem fizettek.

A vár erősítése ez évben is nagy szorgalommal folyt. Más vidéki lakosokon kívül a Nagykúnság 16, a Kiskúnság 9, s a Jászság 14 községéből az építke-

¹⁾ Verancsics munk. II. 313—19. l.

zéshez kézi és ígás napszámok nagy mennyiségben berendeltettek, s a számadások szerint májusban: Ferenczszállás, Pálka, Mizse, Orgonda-Szent-Miklós, Jászberény, Agó, Kisér, Kis-Szállás községi gyalog- és ígás napszámosoknak fahordás, mészégetés és más munkákért nagy összegek fizettettek ki, valamint az ügyes kém tóturgonyi Sován Istvánnak, ki ez évben is nemcsak Szolnokot, Bala-Sz.-Miklóst, hanem Nándor-Fejérvárt is a törökről hirt fogni, több ízben megjárta.

Ezen intézkedésekre nagy szükség is volt, mert a török a hódoltság terjesztésére minden eszközt elővett; ez évben gazdag jutalmak ígérete mellett a szolnoki beg Mehmet levélben Kerechényit felszólította, hogy Gyula várát juttassa török kézre; a szegedi és kalocsai szandsák beg Mustafa pedig Mágocsi Gáspárt hívta fel, hogy János király pártjához álljon. Az ily pártváltoztatásra ez időben több példát találunk, mint ez Ferdinándnak 1557. jan. 7-én kelt adományleveléből kitetszik, mely szerint Kún-Szent-Márton falut Peres Boldizsártól, s ugyan e falubeli részjószágoikat s udvartelket Lajos Bálint és Tamástól, mely birtokok öszvesen 50 jobbágytelket tettek, ezeknek hűtlensége miatt elvevén, Kis-Ujszálláson Nagy Imrének, id. Pejkes Péternek és Kis Balázsnak, Marjalakáról Vitéz Barnabásnak és ifj. Pejkes Péternek adományozta; sőt Kún-Szent-Mártonról még ez évben egy másik adománylevel is van, mely szerint ezt Ferdinánd nov. 14-én Peres Boldizsár hűtlensége miatt Pejkes Péternek és Székely Mártonnak adományozta.

VII.

Az 1557. év végnapjaiban egri püspökké kinevezett Verantsits Antal elfoglalván püspöki székét, csakhamar belátta, hogy az egri püspökség jövedelme mily zavart állapotban, s egyes hatalmasok önkényének ki téve lévén, az oly fontos Eger vára őrségének fentartására nem elegendő; a hiányt pedig a kir. kamara az adó késedelmes befolyása miatt kellő időben nem pótol-

hatja, s e miatt az örség folyvást elégületlen, s eltávozással fenyegetődzik; ezenkívül az adózó lakosság a tisztek zsarolásai által sokféleképpen sanyargattatik. Hogy ezen bajok kellő orvoslást nyerjenek egyenesen a királynak tett jelentést, minek következtében Thurzó Ferencz udvari kamarai praefectus, Salamanca Ferencz, Dóczy Gábor, Pesthy Ferencz és Ördögh Péter királyi biztosoknak a püspökség jövedelmei összeírására és rendbe szedésére kineveztetvén, ezek az összeírást 1558-ik évi január hóban teljesítették, mely munkálat sok érdekes és részletes adatot foglal a Jászkúnságot illetőleg magában.

Ezen összeírásban Thurkeddy és Thurkevi külön, és nem a kolbászszéki kúnszállások között fordul elő. Ez évben volt Thurkeddyben jobbágy 14, zsellér 3, elhagyott telek 2. Minden telek fizetett mind Szt.-György mind Karácsony napkor két-két denárt, minden házas zsellér egy-egy denárt, Szt.-Mihály napkor minden telek egy forintot; — gabonából, búzából, árpából, zabból, törkölyből, bárányokból, méhekből tizedet adtak; bárány és méh-váltásig egy denár; — van itt egy püspökségi malom két kerékre, melynek jövedelme 4 felé osztatik, 3 rész a püspöké, egy rész a molnáré; a malom a közös költségből tartatik fenn; a malomgátat a lakosság köteles jó állapotban fentartani; a Berettyó vizében fogott halból 3 rész a püspöké, 2 rész a jobbágyoké; az itteni körtvélyes nevű ligetes tilos erdőben a ki egész fát kivág, fizet egy frtot, a ki galyat nyes, 13 denárt; a Makra vidékéről ide szállított tized bárányokat és borokat a Tiszáig elszállítani; a püspökség borait saját szekereiken Egerből elfuvarozni, és évenként két három izben kimérni tartoznak.

A birságok következők: vérontásért 1 frt, községen kívül elfogás 1 frt, a községben 40 denár, nyelvváltásig 20 frt; fej- és jószágvesztésre szöllő ítélet a püspök jogához tartozik.

Van itt egy puszta Naclina, ennek nagyobb részét a turkeddiek, kisebb részét a túrpásztóiak birják, s a lakosok kötelesek a püspöknek e pusztából tizedet adni.

Másik község: Thurkev y, van benne egész telkes jobbágy 19, zsellér 8; adót, tizedet a fentebbiek szerint fizetnek; a Zaránd megyéből ide érkezett bármiféle tizedet tartoznak a Tiszáig elszállítani; a püspök embereit, kik erre utalvánnyal bírnak, a hova szükséges elfuvarozni; az ujonnan itt megtelepedett jobbágy első évben adómentes; a ki a bíró vagy tiszt tudta nélkül a Berettyóban fogott halakat eladja, ez a tisztnek fizet egy frtot, — más egyebeket úgy fizetnek és szolgálnak, mint a turkeddiek.

A kolbászszerékhez tartozó nagy kúnok községei: Csorba, Moricz, Kisujszállás, Tormásturgon, Totturgon, Kolbaz, Bolesa, Magyarszállás, Karezagujszállás, Aszonszállás, Orgondasztmiklós, Ködszállás, Fábiánsebestyén, Madaras, Kápolnás, Maryalaka, — e 16 község Eger várához tartozik, tisztjeik Mezey Pál 6, és Zolathy György szintén 6 lovassal. Ezen 16 község fizet összesen Sz.-György napkor, 111 frtot, Sz.-Jakabkor 55 frt 75 d., Sz.-Mihálykor ismét 111 frtot, összesen 277 frt 75 d.; évenként Áko nevet viselő tized váltságául: buzát 223, árpát szintén 223 budai vékát; vágó ökröket az egri várhoz évenként 12-öt adnak; ezenkívül a királyi dica adót; s kapitányaik a tegzespénzt évenként fizetik.

A következő 10 község is Kolbászszerékhez tartozik ugyan, azonban Gyula vára által biratik: Szentmárton, Báhoczka, Écsed, Mesterszállás, Homok, Telekszállás, Pohamara, Kaba; — Kakatot Vitéz István és János birja, Hegyest elébb Andorkó János birta, most pedig Hegyesy Gáspár.

Kiskúnok: ezeknek tisztjeik Nagoly Orbán és Kis Simon 6—6 lovassal.

1. Tatársztmiklós: van 9 jobbágy. A jószágadót — census — tisztjeiknek fizetik; Sz.-György és Sz.-Mihály napkor minden jobbágy fizet 50—50 denárt.

Tizedet adnak a gabonából és bárányokból.

A kir. dica adót kétszer fizetik évenként féltelek után 9 frtot.

Vágó ökröt adnak kettőt.

Vármunka helyett fizetnek egy frtot.

Rendkívüli jövedelem. A birságokon kívül fentebbi tisztjeiknek kötelesek fizetni évenként:

Ölni való malaczt kettőt, melyek helyett 1557-ben kénytelenek voltak fizetni öt frtot.

Asztalpenzül fizettek 11 frtot, néha többet is.

Kaszállás-penzül fizettek 5 frtot.

2. Ferenc szállása: jobbágy van 25, zsellér 3. Jóságadóba Sz.-György és Sz.-Mihálykor 9—9 frtot. Akóul búzát $13\frac{1}{2}$, árpát $13\frac{1}{2}$ vékát.

Kir. dica adót évenként két részletben 12—12 frttal.

Tisztjeiknek: asztalpenzül 12 frtot, kaszás-penzül minden jobbágy 40 denárt.

3. Kisszállás: jobbágy van 18, zsellér 1. Jóságadóba Sz.-György és Sz.-Mihálykor 6—6 frtot. Akóul búzát 9, árpát 9 vékát; kir. adóba két részletben fizetnek 9—9 frtot, adnak két vágó ökröt; tisztjeiknek, asztalpenzül fizetnek 12 frtot, egy malaczt, kaszáspenzül egyenként 40 dt.

4. Palka: van 20 jobbágy, 4 zsellér; jóságadóba Sz.-György és Sz.-Mihálykor 8—8 frtot; akóba búzát 8, árpát 8 vékát; kir. adóba két részletben 12—12 frtot; tisztjeiknek: asztalpenzül 12 frtot, kaszáspenzül egyenként 40 dt., ezenkívül adnak két egész szalonnát.

5. Kara: van 8 jobbágy, egy zsellér; fizetnek jóságadóba 8—8 frtot; akóba búzát 10, árpát 10 vékát, kir. adóba 7—7 frtot, tisztjeiknek asztalpenzül: 8, kaszáspenzül 3 frtot, és adnak egy malaczt.

6. Törtel: jobbágy 21, zsellér 8; jóságadóba 8—8 frtot, akóba búzát 20, árpát 20 vékát; kir. adóba 21 telek után évenként 21 frtot, a várba adnak egy ökröt; tisztjeiknek asztalpenzül 11, kaszáspenzül 10 frtot, s adnak két malaczt.

7. Lajos: jobbágy 5, zsellér 2, kapitány van 10, jóságadót két részletben külön-külön 2 frt, 20 d. Akó búzát $1\frac{1}{2}$, árpát $1\frac{1}{2}$ vékát; a kapitányok fizetnek tegzespénzt 7 frtot; Kis-Balázs pusztaért fizetnek évenként 10 frtot; a várba adnak 2 ökröt.

Tisztjeiknek: asztalpenzül 6 frtot, kaszáspenzül egyenként 40 dt., adnak még egy malaczt.

8. Mys e: jobbágy van 24, zsellér 4, kapitány egy. Jóságadóba fizetnek két részletben külön-külön 7 frt. 50 dt.; akóba: búzát $8\frac{1}{2}$, árpát $8\frac{1}{2}$ vékát; kir. adóba két ízben 12—12 frtot; a várba adnak egy vágó ökröt.

Tisztjeiknek: asztalpénzül 12 frtot, kaszászépénzül egyenként 40 dt., s adnak 2 malacztot.

9. Szabadszállás: jobbágy van: 20, zsellér 4, nem fizetnek semmit, mivel ujonnan szállottak meg, s 1555-től kezdve négy egész évi adómentességgel bírnak.

10. Kerekegyház; jobbágy 29, zsellér 3. 1556-tól kezdve 4 évi adómentességgel bírnak s így nem fizetnek semmit.

11. Kochy, helyesen Kocsér; e község birája a kir. biztosok előtt nem jelent meg, tehát újólág be fog hivatni, s minden kir. jövedelmekről eskü alatt, mint a többi községek, kikérdeztetni.

Kir. philistinok. Ezek tisztje Hobordanszky Kristóf 12 lovassal.

Arokszállás, Dosa, Négyszállás, Jákóhalma, Mihátelek, Apáti, Kisér, Ladán, Bódogháza, Ago, Jazberyn, Felső-Sz.-György; Alsó-Sz.-György ez 1557-ben lett újólág megszállva, Fénsszarú puszta, összesen 14; a rendes jószágadót — census — évenként 600 forintot Balassa Jánosnak fizetik, ki a felkelő nemesség kapitánya volt; — akóba adnak a királynak: búzát 1200, árpát is 1200 vékát, — kapitányaik vannak 8-an, kik fizetnek évenként tegzes pénzül 50 frtot, a fentebbi községek adnak még évenként két vágó ökröt, kölest, vajjat, sajtokat, bőrokat kimérni tartoznak; kir. dica adóba fizetnek 40 frtot az egri várhoz.

A jászkún községek fentebbi névsorán végig tekintve, hiányozni találjuk a mai Kis-Kunság alsó részéből: Halas, Majsa, Dorosma és Félegyháza községeket: ezek közül e három utóbbi már ekkor puszta volt, Halas pedig hihetően a szegedi várbeli török bég hatósága alatt állott.

Különben a jászkún községeket nem csak a török zsarolta, hanem sanyargatták ezeket a közibök rendelt

várbeli tisztek és saját kapitányaik is, annyira, hogy ezt tovább nem tűrhetvén, a jászok Jászberényből 1558. jan. 15-én az Egerben székelő kir. biztossághoz adták be panaszukat, miszerint a tiszteknek törvény és szokás elleni mennyiségben különféle czimek alatt pénz, gabona, élelmi czikkek, borkimérés, vetést, fuvarozást adni, fizetni s szolgáltatni kényszerítettnek, s erre nemcsak birság alatt szorítottak, hanem bírák s a lakosság szidással, veréssel illetetnek; sőt a tiszteknek szolgálói is közöttük élnek, őket sanyargatják; a fentebbi követeléseket rajtok a tisztek pecsétküldés által rendelik meg; birságokat három felé fizetnek: a kapitánynak, a tisztnak és a töröknek; ezenkívül kapitányaik is rajtok sok hatalmaskodást követnek el, van pedig közöttük 8 kapitány, s nemcsak a jászok nemzetségéből, hanem máshonnan beköltözöttek is, s mikor a nép az urak dolgát végzi, a kapitányok a mezőre kilovagolva, tetszés szerint kaszáltatnak és foglalnak a magok részére, a nép gulyáját szabadon legelni nem engedik, a király jobbágyait ütik, verik, magok pedig semmi szolgálatot nem tesznek, hanem otthon ülnek, ha a nép halásznak, annak harmadát elveszi a kapitány, de ha a kapitányok halásznak, abból a népet nem részesítik. Régi szokás szerint a tiszteknek a bevett jövedelemből és birságokból kellett vala élni, emberölésből jövedelme 4 frt volt, de ebből a török vett fel 2 frtot, 2 frtot pedig a magyar tiszt; e tiszt, ha valakit elfogott, egy forint volt a birsága, ha pedig a bíró fogott el valakit, az egy frt fele a bíróé, fele a tiszté volt. Most már a kapitányok is annyit akarnak kapni a birságból, mint a tiszt s így a mennyi volt a királyok idejében a birság, most három részre mindegyik rész magának annyit követel, s így mindegyik egy-egy frtot kap.

Gergely deák elfogatása után Zarkandi Pál egri praefectus a kir. dica adót évenként szokás ellenére kétszer veszi meg rajtok 4 frttal; ezenkívül szokás ellenére adnak Egerbe évenként 10 vágó ökröt, s három ízben mérnek ki bort, melynek árát a megmért edény után tőlük felveszik nyugta mellett; ezenkívül télen, nyáron s máskor igen sok kézi és ígás napszámot, mi

azelőtt nem volt, szolgáltatnak velök. Kérik tehát e zsarolásoktól eltíltatni a tiszteket, hogy ne lakjanak mindég a polgárok között, s ne engedjék, hogy a polgárok és jobbágyok a török miatt elveszenek, a mi már néhányszor a két ellenség között a polgárokon s jobbágyokon megtörtént, hanem a magok rendes jövedelmével elégedjenek meg.¹⁾

Ugyancsak ez év kezdetén Veranesics másik várnagynak Komáromból Zolthay Istvánt nevezte ki; ki 1552-ben az egri vár ostrománál Dobónak egyik hű és vitéz hadnagya volt, 1554-ben azonban a hatvani bég fogságába esett; melyből kiszabadulása váltságához segélylyel a király is támogatta, mert a magyar kamara 1556. jul. 17-én éppen e czélra 239 frtot vett fel kölesön.

A törökök, hogy a gyulai vár vidékén lévő hódolt részeket minél inkább hatalmuk alá kerítsék, s a gyulai várórség tevékenységét gátolják, ennek ellenében két erősséget, egyet Világos várnál Sýry faluban, másikat Erdőhegyen építettek, a harmadikat pedig Gyula közelében Varsányon tervezték, melynek megakadályozása végett Mágoesy négy ezer emberrel táborba szállott.²⁾

1558-ban a hadi segélyt Gyula várához Zaránd, Békés, Szolnok, Csanád, Csongrád és Arad megyék fizették. A Szolnok megyéhez tartozott Nagykúnságból ide fizettek: Kúnszentmárton 37 frtot, Homokszállás 9, Telekszállás 8, Mesterszállás 12, Kiskaba 7 frtot. A többi jászkún községek Eger várához adóztak ez évben; adtak pedig census vagy akófejében a jászok 1206, a kolbászszéki kúnok 261, a kiskúnok 63 $\frac{1}{2}$ véka gabonát; ezenkívül a hozzájuk kiosztott borok elmeréséből bevett jövedelmet is beszolgáltatták; továbbá rendkívüli módon adtak a kolbászszéki kúnok 9 sertést, a jászok 9, a kiskúnok 8 szalonnát; vágó marhát a kolbászszékiek kapitánya Köles Benedek hajtatott 9 darabot 35 frtért, a jászok 8 darabot 40 frtért.

¹⁾ Veranesics VII. 169. l.

²⁾ Veranesics VII. 242. XII. 225. l.

Ez évben a kolbászszeiki kúnok régi szabadságaik gyakorlatában mindinkább háborgattak, a mi kitészik onnan, hogy az Egerben működő kir. biztossághoz folyamodtak, hogy kapitányukat maguk választhassák, s régi szabadságaikat kir. oklevéllel megerősíthessék.

MÁSODIK SZAKASZ.

JÁSZKÚNOK TÖRTÉNETE

1559—1578-ig.

I.

Hogy a törökök hódításaiknak kedvező eredményét magok részére biztosíthassák, a Ferdinánd birtokában lévő nagyobb végvárok, mint Gyula, Eger és Sziget ellenében erődtések építését tervezték. Erre vonatkozólag jelenti 1559-ben Verancsics, hogy hír szerint Eger vára ellen a kúnok és ezek szomszédságában szándékoznak erődtéseket emelni; jelenti azt is, hogy az országban pusztítva szerte kóborló hajdúk szemmel tartására kir. biztosok lennének kiküldendők; majd kémei jelentéséből megtudta azt is, hogy a budai pasának szándéka Eger ellenében négy erődtést építeni; jelesen Jászberényben, Hevesen, Csegén és Csáton, mely által a vár őrsege bekerítettvén, a Duna, Tisza közti vidék mintegy elveszettnek lenne tekinthető; annyival inkább, mivel a Hortobágyon malmot akartak építeni, a bala-sz.-miklósi várat pedig kijavítani, s e végett Nádudvarra már sok fát szállítottak.

Verancsics Eger vára jó karban tartása és felszereléséről gondoskodott. Ez évi ápr. 2-án tett felterjesztésében azt a javaslatot tette, hogy a török alatti ostromból származó s majd hat ezernyi ágyúgolyók ne adassanak el, hanem a vár részére megtartatván, azokhoz ágyúk öntessenek; majd Jakusith Ferenczet, ki a töröktől nyert zsákmányból a püspököt szokás szerint illető egy harmadrészt átadni nem akarta, Zeleméri László várbeli tisztartót pedig, mivel nem használhatta, hivatalaikból a püspök elbocsátotta, azonban a derék, vitéz Zoltay Istvánt a várnagyi minőségben meghagyta.

Ezután a király Verancsicsot magához hívta Augsburgba, hogy a francia udvarhoz, követség teljesítésé-

vel bizza meg; innét jul. 19-én irt levelében arra kéri a püspök Oláh Miklós esztergomi érseket, hogy távolléte alatt gondoskodják az egri őrségről, melynek némely tagja egy év óta nem kapott fizetést, s mivel 700 főnyi őrség tartására a püspökség egész jövedelme sem elegendő; a hiányt az évi adóból kell pótolni, különben mind elmennek, mint ezt egy zajos összejövetelükben nagy haraggal kijelentették.

Az egri vár fentartása annyival nehezebb volt, mert — mint Verancz Bécsben a ug. 21-ről kassai kapitány Telekesy Imrének panaszolja — buza-tizedeit Ballassa Zsigmond elfoglalta, s hogy a bortizeddel is ezt tehesse, a szomszéd Bebek Györgytől, Mágocsy Gáspártól, Alagy Jánostól és Forgách Simontól fegyveres segítséget igyekszik nyerni, — s kéri Telekesyt, hogy nevezettek ez erőszakoskodásuktól tiltsa el; de hogy ennek kevés eredménye lett, mutatja az, hogy oct. 5. Pesthy Ferencznek panaszolja, hogy Telekesy múlt évben az ő tizedszedőjét a Bodrogyókról kikergette, s most is a maga pinczéjébe 70 hordó bort vitetett a maga számára, míg a király részére alig jutott 10 hordóval, s tizedét lovas csapatokkal elfoglaltatja.

Verancsics gyakori távollétét a szomszéd török várak bégjei pusztításokra használták fel mind azon egyesség mellett, miszerint a meghódolt helyek fele részben a török, fele részben a magyar részre adózzanak és szolgálnak. E pusztítások miatt Ruztan pasa budai beglerbégnél sept. 28-ról panaszt tett: hogy tiltsa el tisztjeit, ezek között a hatvani béget, miszerint szegény jobbágyaikat végkép kifosszák és zsarolják, hogy ezek hozzá az adó beszállítása végett szabadon járhassanak, s mint legközelebb történt ne kövesse el azt, hogy 8 jobbágy, megannyi hódoltsági községek birái megölettek, s kóborló török csapatok leskelődnek a jobbágyokra; majd okt. 8-án megújítja panaszát a budai pasánál, miszerint a füleki velibeg a szikszói birót öt ezer forintig megsarczolta, a szolnoki beg pedig a nyomorult nép szokott ajándékival meg nem elégedve, fölök kupákat

és más aranyozott ezüst edényeket követel; sőt maga a budai pasa is hasonlóan jár el; mert mivel érdemelték azt a jászberényiek, hogy közülök kettőt megöletett, s őket hétezeröttszáz frt rendkívüli adófizetésre, melyet a szegedi szandsák dervisbeggel szándékozik megosztani, kényszeríti, s megparancsolja, hogy a magyar részre ne adózzanak, ne engedelmesskedjenek, oda ne járjanak, s ne szolgáljanak — holott mindez a szultán és nagyvezír világos akarata ellen történik —, nehogy tehát e törvénytelen ségek a béke felbontását idézzék elő, ezeket teljes erővel távoztassa el.

Eddig a jászok és kúnok az egri várhoz voltak a király által rendelve, a királyi számvevő gondviselése alatt e vár hatósága alá tartoztak. Azonban ez időben Eger és Gyula várak között a nagykún birtokok felett viszálykodás támadt a miatt, mert az egri vártól Mágoecsy várnagy hat nagykún birtokot erőhatalommal Gyulához csatolt, mit a vár jogai felett buzgón örökös Véranecz feljelenteni el nem mulasztott. Majd 1559-ben Mágoecsyt a várnagyságban Bornemisza Benedek váltván fel, ez a Nagykúnságot is oda csatolta. Ez ügy kiegyenlítésével a kamara által 1559. aug. 15-én Simándy Péter és Mihály deák bizatván meg, ezek Bornemisznál értekezést és vizsgálatot tartottak, s a Gyula várához tartozó városokat, falukat, s jobbágyokat összeirták, ezek között a korona javadalmához tartozó következő kún falukat: Kunsztmárton, Báboczká, Ecsed, Mesterszállása, Homokszállás és Telekszállás; s ezen a gyulai várnagy által oda foglalt falukat a kir. további rendelkezéséig Gyula váránál meghagyták, Kunsztmárton kivételével, melyet a király engedélyével Zoko'y Márton birt, azonban e birtoklást meg nem engedhetőnek találván, a király levele megtekintését tartották szükségesnek.

Végre az ügy Turzó Ferencz kir. biztosra bizatván, ez Egerből Gyulára küldött követe János deák által Bornemisznak, meghagyta, hogy Kunsztmárton, Báboczká, Ecsed, Mesterszállása, Homokszállása és Telekszállása kún birtokokat Csongrád, Szeged és Debreczennel együtt, — Túr, Tisza-

varsány és a debreczeniek szolgálatteljesítését kivéve — Eger várához bocsássa vissza; minék teljesítését okt. 10-én kelt levelében Verancsics sürgette.

Bornemisza Gergely deák, Dobó István és Zarkandi Pál várnagyságuk idejében Eger vára 300, a város pedig 200 gyaloggal volt ellátva, azonban a püspökségnek a várórség fizetésére rendelt része a tisztek fizetése és 300 gyalog eltartására sem volt elegendő, a kir. kamarai segély pedig két év óta ki nem szolgáltatván, a fiatal közvitézek egy része, kik katonáknak nevezettek, a szolgálatot elhagyta, az öregebbek pedig zúgolódva elmenni készültek, úgy hogy a vár és városbeli gyalogság száma 300-ra leszállott, a lovasság pedig 400-ból állott. E vár fontosságát tekintve, a király parancsára az egri püspök e hiányt orvosolta, a 300-ból hiányzó 40 gyalogot kipótolta, s a kir. kamarai segély gyors kiadását sürgette, s erről a királyt okt. 15-én tudósította.

E közben Eger várát más veszély fenyegette. Naponként mind jobban terjedt az a hír, hogy a törökök a Jászberény városban lévő zárdát várkastélylyá — castellum — szándékoznak megerősíteni; e végett egy szubasát két kísérettel oda is küldtek, kik a zárda tornyát, melyben a harangok vannak, elfoglalták, s éjjel pár öltözetben és főveggel barangolnak titkon a városban, hogy kikutassák, ha nem jönnek-e oda magyar részről hajdúk vagy más fegyveresek; nappal pedig a városi lakosok erővel elhajtott kocsijaira ülve, a várostól nem kis távolságra portyáznak, s kiket magyar részről elől találnak, azokat elfogják vagy megölik. E három törökhöz küldött azután a budai pasa Rusztan még előkelőbbet, úgyhogy a városiak attól féltek, hogy mind többen jövőn, a várkastély építését megkezdik, miután különböző helyekre már igen sok fát össze hordattak, s a szandsákok már Budára hadi készülettel mind összegyűltek. E mindinkább szállongó hirre Verancz püspök Pestre és Hatvanba kémeiket küldött, kik azt jelentették, miszerint a törökök nagyon foglalkoznak a jászberényi várkastély dolgá-

val s mivel e várkastély felépítéséből származó veszélyt teljesen felösmerte, erről Csajághy Ferencz és Balog Mihály követei által Balassa Zsigmond, Bebek György, Telekessy Imre, Mágócsy Gáspár és Berényi Gábor felvidéki kapitányokat oct. 28-án kelt levelében értesítette, hogy ennek meggátlását ideje korán egyesült erővel eszközöljék. Mivel pedig e várkastély felépítését nem tanácsos bevárni, hanem szükség azt előzőleg meggátolni: e végett az egri várbeli tisztek azon javaslatot teszik, hogy a zárdá külső falát, mely a temetőt — cimiterium — körülveszi, kell hirtelen támadással lerontani, s ezt egy nap s egy éjjel könnyen el lehet végezni, a zárdának fennmaradó többi épületeinek gyengesége a törököket a várkastély építése tervéről lemondásra önkényt reá fogja bírni. Minthogy azonban ennek végrehajtása a szigorúan fenntartani rendelt békére zavarólag hathatna, erről a királyt jóváhagyásának kinyerése végett értesítette.

Az egri várórség fentartása a kamarai segély elmaradása miatt mind inkább kétségessé válván, Verancsics püspök a szükségtől kényszerítve ez évi okt. végéről tett felterjesztésben a királynak következő javaslatot tett: azt mondják, hogy a jászok és kúnok között mintegy háromezer jobbágy van — colonus, — kiknek jövedelméből jelenleg a kir. számvevő által beszedett összeg után alig lehet évenként 40—50 lovas tartani, s most sincs több katona, kik e javakat szolgálatuk fejében bírják, mint körülbelöl 36. E csekély jövedelem emelését oly módon lehetne eszközölni, hogy e birtokok rendes jövedelmükkel községenként a király nevében tartott 200 lovas katonáknak osztatnának ki, s mindegyik község minőségéhez képest mindegyik katona lovasainak száma előre meghatározatván, a nagyobb és gazdagabb községek 2, 3, 4 lovas tartási kötelezettség mellett adatnának át; így a 200 lovas akár a kamara, akár a püspökség terhelhetése nélkül kitartható lenne úgy, mint ezen módon jelenleg a püspökség birtokain csaknem 50 lovas tartatik; e végett azonban szükséges lenne a fentebbi birtokokat kir. biztosok által

megvizsgáltatni, s a zavaros időkre tekintettel ez iránt intézkedni, hogy így a kir. kamara e tehertől megmeneküljön; szintén kir. biztosság eljárására lenne szükség a végett, hogy Eger egész állapota végre megösmeressék, s különösen a jövedelem felosztása, a féktelen katonák mi módon való tartása megállapíttassék.

Azonban a törökök a béke ideje alatt sem szüntek meg a magyar részeket, különösen Gyulát és Egerét s ezek vidékét háborgatni, a hódolt részeket egészen a magok hatalma alá vetni, eltiltván, hogy Egerrel ne közlekedjenek. Végre a budai defterdár nem győzván hallgatni a naponta megújuló panaszokat, a portánál a nagyvezir előtt a budai pasát feljelentette, hogy mily kegyetlenségeket, gyilkosságokat követett el annyi város és falu biráival, mint nyomorgatja naponként a hódoltságú népet, mely kétségbeesésében már a magyar részekbe akar átmenekülni. — A feljelentésnek az lett eredménye, hogy a budai pasát elmozdították, az egri püspökhöz pedig a vidék lakossága eljött megköszönni, hogy levelére több letartóztatott birák, úgy a jászberényiek, mint mások, szabadon bocsáttattak.

Ezután nemsokára a király dec. 2-án irt Verancsicsnak, hogy Jászberényben várkastély építését erélyesen meg kell akadályozni mind a mellett a békekötést a magyar csapatok prédálásai által megsérteni nem kell; bár a török részről a magyar részekbe gyakori beütések, rablások fordultak elő. A budai pasa azonban nem hagyott fel azon tervével, hogy Jászberényben várkastélyt építtessen, úgy hogy midőn előbb oda küldött négy emberét ismeretlen tettesek meggyilkolták, december kezdetén a jászberényi zárdába egy új tisztet küldött hét egyén kíséretében. Azonban még ez évben a szerzetesek a várost el nem hagyták, mert Zeleméry egri főtisztartónak ez évi számadása szerint a várba beszolgáltató tizedbárányokból a Jászberény városi ferenczi szerzeteseknek kegyadományul hat darab adatott ki.⁴⁾

⁴⁾ Verantz, VIII., 113., 115., 116. l.

Zeleméry László főtisztartónak az 1559—60-ik évi egri vár számadásai szerint a jászkúnok adózási és szolgálati viszonyai ez évben sem változtak, sőt nevelte a terhet a vidéki és a várban használt mérték közötti nagy különbség annyira, hogy a Jász-Nagy- és Kis-Kúnságból ez évre beszolgáltatott 1468 véka buzára e miatt még 210 vékát kelle felüladni; mi annyival terhesebb volt, mert ez időben a Nagykúnság területéből új adományozások által több községek elszakítottak.

Különösen Kunsztmárton falu birtokáért többen versenyeztek. E kún szállást gyulai Gál István még 1556. sept. elején Ferdinánd királytól ennek tetszése szerinti ideig birhatás végett adományban nyerte, s ezt több mint egy év és 3 hónapig békésen bírta is. Azonban Peykes Péter e falut, nem mint kún-birtokot, hanem mint Peres Boldizsár után a koronára szállott jószágot adományban nyervén, ezt 1557. nov. végén gyulai Gáltól elfoglalta, ennek itt lévő vetéseit, szénáját elprédálta, s ez által több mint 300 frtnyi kárt okozott. Majd meghalván ezen Peykes Péter, egy másik Peykes Péter állott elő, s ez ismét, a birodalmi gyűlésen távollévő Ferdinánd helyett fiától Miksa cseh királytól a maga, testvére s az elhaltak árvai részére e falu fele részét illetőleg 1559. jul. 31-én hasonló adománylevelet nyert. Ennyi jogsérelem következtében gyulai Gál pert indítván, Peykes Péter özvegyét s gyermekeit a nádor Nádasdy Tamásnak 1559. sept. 5-én kelt parancsára az egri káptalan által megidézttette.

Más nagykún birtokokra nézve is eszközöltettek ki ez évben adománylevelek. Így orgondaszentmiklósi Karczagh Benedeknek kihalása történvén, Ferdinánd ennek Kápolnás nevű faluját 1559. nov. 26-án Peliny Gábornak és Karácson Balázsnak, dec. 16-án pedig Orgondaszmiklós faluját és Heves megyei Thelke nevű pusztáját Pásztóy Ferencznek és Peliny Bálintnak teljes kir. joggal adományozta.

II.

Hogy a fenálló békét a törökök ez évben portyázásaikkal mily sok esetben megsértették, ezt Verancsicsnak a budai pasához decz. 21-én irt levele tanusítja, mely szerint egy hónappal ezelőtt Gelerdeák pozsonyi polgár és kereskedő a fenálló béke és a budai pasától nyert védlevél oltalmában bizva, áruval a török részre ment; azonban Vácztól két mértföldnyire Macsánál török naszádosok három ezer firt erős karasia és más posztó áruitól megfosztották, s midőn ezt elpanaszolta a budai pasa előtt, azt nyerte válaszul, hogy a pasa nem bir hatalommal a tolvajok felett, hanem, ha neki megmutatja, majd megbünteti, s elvett portékáját visszaadja. Kevés napok mulva a káros az ő rablóit a pasa udvarában a tőle elvett posztóból készült ruhában látta járni-kelni, s midőn ezt a pasának jelentette, ez azokat sem meg nem büntette, sem áruit vissza nem adta, sőt a miért a császár naszádosait haramiáknak merészelt nevezni, különféle szidalmakkal illetett. Ezelőtt kevéssel Dely Heder szolnoki katona magyar süvegben megtámadott egy Mezei Mihály egri katonát, ki alig tudott elmenekülni; azonban Dely Heder a szolnoki bégnek felfogadta, hogy ha életébe kerül is, fog neki egy egri katona nyelvet vinni; — a közelebbi napokban pedig az egri vár részéről hat ember ment a Tiszára halászni, azonban egy negyven főnyi török csapat által megtámadtatván, alig tudtak gyors lovaikon elmenekülni. Szintén e napokban történt, hogy Serényi Mihály egri katona négy szolgálója a tiszántúli vidékre küldte gabonáját hazaszállítani, kik a váradi püspök szolgálójával Füredre érkezvén, itt Szolnok és Bala-Sz.-Miklós örségbeli ötven török katona által megtámadtattak, s hosszú üldözés után négy közülök török fogságba esett. Hasonlóan a füleki várból Bebek birtokára 400 főnyi lovas csapat ütött be, a Jánosházai várkastélybeli törökök pedig Gyula város kapujáig portyáznak, sok barmot el-

hajtottak, s embereket fogságra huzoltak, mind ezen hatalmaskodásaik és zsarolásaikkal oda czélozván, hogy a magyar birtokot egészen a török hatalma alá elfoglalják.

A budai pasa panaszt emelvén a miatt, hogy egy szúbasája Jászberényben megöletett; holott ezt az ő tudta nélkül a pesti vajda rendelte oda, erre Verancsics azt válaszolta, hogy a hódoltsági rész közös birtok lévén, itt egyik résznek is tisztet tartani jogában nem állott, mert a kölcsönös egyesség szerint főleg béke idején a községi bírák kezelték és szolgáltatták be mind két részre az évi jövedelmeket és szolgálatokat; s mivel e szerint Jászberényben török tiszt tartása a béke feltételeivel ellenkezett, ennek megölése jogosan történt annyival inkább, mivel a berényi törökök féltelensége az egész vidék panaszát felidézte, minthogy szállásán négy nő és több gyermek találtatott, kiket kocsikon kíséretével ide s oda portyázás közben tolvajolt el. 16 jobbágy pedig lánczra veretett, kiket sarolásaival sanyargatott. Az mindenestre bizonyos, hogy a pesti vajda Jászberénybe tisztet nem azért küldött, mint ha ennek elvesztésétől félt volna, hanem mivel tudta, hogy ezt ott a keresztyének meg nem türhetvén, megölik, s e miatt ő okot talál e város felprédálására, a minthogy mihelyt a tiszt megöléséről értesült, meghagyta a város lakosságának, hogy büntetésül hozzá Pestre három ezer frtot vigyenek fel. Ezen kívül felemlitendő, hogy magok a törökök beszélik, miszerint Hwsayndede csak e folyó évben a Dunán Törökországba több mint száz gyermeket szállított, kiket a törökök a keresztyénektől loptak, vagy vettek el.

Ily béketörések miatt a magyar részek főtisztviselői gyakran panaszkodtak a pasáknál, azonban legtöbbszörre siker nélkül.

Ezenkívül Jászberény város bíráit és más lakosait a törökök gyakran felhívták Pestre és Budára, s ott a pasa által a legkisebb dolgokról is részletesen kikérdezték, hogy mi történt Egerben és e végvidé-

ken, s e miatt nem esuda, hogy ezen hódoltsági lakosok minden egyszerűségök mellett is a magyar rész előtt gyanúba esnek, mert akarva, nem akarva, ha létezni kívánnak, mind a török, mind a magyar résznek kénytelenek kedvezni, és sok dolgot, mit a magyarok tőlök szép szerivel ki nem tudhattak, azt a török tőlök fenyegetés és kegyetlenséggel kicsikarta.

Igy legközelebb 1560 -ik év kezdetén a budai pasa több jászberényieket felrendelvén, tőlök azt kérdezte, miszerint igaz-e, hogy az egriek a jászberényi zárdát le akarják rontatni, mint ezt másfelől hallotta, — mire a jberényiek könnyű szerrel azt felelték, hogy ezt bizonyosan nem tudják, hanem így hallják, miszerint ez szándékba van véve, ha, mint a hír volt, ott a pasa várkastélyt akarna építtetni. Erre a pasa azt felelte: alaptalan gyanu az egész; különben ha az egriek ellen új várkastélyt kellene is építeni, annak nem Jászberényben, hanem valahol Egerhez közelebb lenne helye; s ha az egriek odújokból a jászberényi zárdá pusztítására kijönnének, azt egy, két, három óra alatt nem tehetik meg, s ez alatt lesz elég idő az Egerrel szomszéd helyekből annyi török katonát összevonni, a mennyi elég, hogy őket Egerből kizárja. A többit isten és fegyver dönti el.

Az 1559. évi jan. 28-án irt levelében mind nagyobb erélyvel sürgette Verancesics a királynál az egri vár megerősítését, s kellő őrséggel ellátását, mert a török mindinkább kiterjeszteni kezdte hatalmát a hódoltsági részekben; a tiszántúli vidék falui a török szultán nevében timárokkül kiosztattak, s Balaszentmiklós, Szolnok, Lippa, s a gyulai vár melletti várkastélyokban a török őrség megszorítottatott, hogy így a timárok biztosabban megvédezhessenek; s Eger vára és Balaszentmiklós, Szolnok, Hatvan, Buják, Zonda, Salgó, Fülek, Chő, Széchen várai által, melyek közül négyben szandsákok székelnek, s kellő őrséggel ellátvák, mindinkább fenyegettetik,¹⁾ végre febr. 1-én

¹⁾ Verancesics VII. 326—7—8.

megújítja Veranesics a király előtt mult 1858-ik évben tett azon kérelmét, hogy tiltsa el a végbelieknek a törökökkel szokásos párbajvivást, mert a tapasztalás azt mutatja, miszerint ezt a törökök esalárdúl a várak és helyek kikémlésére használják fel.

Egyébiránt ez időben már Czepléd és vidéke a török által meg volt hódítva, s csak az egri várbeli katonák fegyverétől való félelem eszközölte azt, hogy mind a mellett a szokott jövedelmeket és adókat az egri várba beszolgáltatták.

Ezen évi decz. 10-én Zoltai mellé Veranesics Eger vára 2-ik kapitányául Reghi Kelement nevezte ki.

III.

A gyulai várat Zaberdi Mátyás váradi püspök Ferdinánd részére elfoglalván,¹⁾ azt Henyey István várnagytól 1553-ik év első felében átvette, s ez év második felében oda várkormányzóvá M á g o c s y G á s p á r gazdag főurat, ki mellett várnagy Jász Lukács volt, nevezte ki,²⁾ de ez egyfelől a török, másfelől János Zsigmond pártfelei által folytonos háborúkat nem tűrhethén. már 1558. apr. 18-án sürgette Veranesicsot, hogy eszközölje Egerbe való áttételét; de a dolog haladt, majd ez évi novemberben mig Mágocsy Bécsben járt, helyettesét Horvát Ferencz várbeli katona orozva meggyilkolta, a mi az ott maradástól őt még jobban elidegenítvén, 1559-ben gyulai várkapitánynak B o r n e m i s z a B e n e d e k neveztetett ki, Mágocsy pedig Torna várába ment lakni. Bornemisza idejében az Eger és Gyula várhoz tartozó

1) Békés m. okl. II. 138. l.

2) Erről írja egri várnagy Zarkandy Pál 1555-ik évben tett emlékeztető jegyzeteiben: Mágocsy Gáspár az kúnokat háborgatja, és hat falunak: Kisujszállásnak, Kisturgonynak, Tótturgonynak, Marjalakának, Mórieknek és Csorbának rovását (= rovás adóját) az elmúlt esztendőben is elvette, most is el akarja venni; kétfelé (i. i. Egerhez és Gyulához) szegények ne nyomorgattassanak.“

birtokok iránti viszály kiegyenlítése végett¹⁾ 1559-ben királyi biztosság megvizsgálta és összeírta a Gyula várához tartozó városok és falukban lakó polgárokat és jobbágyokat, ezek adózásait és szolgálatait; ez összeírásban foglaltatnak némely kún községek, melyek a korona javai jalmailhoz tartoztak, jelesen: Ocsöd, Báboiczka, Homokszállása, Mesterszállása, Telekszállása, Kunszmárton, s megjegyeztetik, hogy ezen a gyulai várhoz foglalt községeket a vár kormányzója e várnál a király további rendelkezéséig köteles megtartani, kivéve Kunszmártont, melyet most kir. kegyelemből Zokoli Márton bir, a mi azonban neki semmi módon ne engedessék meg, míg levelei, melyekkel állítólag bir, meg nem vizsgáltnak. Különben ez időben Kunszentmárton birtoka felett többen viszázkodtak; jelesen 1559. szept. 5-én Nádasdi Tamás nádor előtt gyulai Gál István panaszt emelt a végett, hogy Kunszentmárton kún községet I. Ferdinánd tetszés szerinti időre neki adta át, s ő e községet egy év és 3 hónapig már birta is, a midőn Pejkwes Péter e községet nem mint kúnságit, s így királyit, hanem mint Peres Boldizsárét, nem tudni mi ezimen, a királytól maga részére megnyerte, s panaszosnak minden gabonáját, vetését, szénáját, e község területén felprédálta, mely erőszakoskodással Pejkwes János és Péter neki 300 forintnál több kárt okozott s mivel Pejkwes Péter időközben meghalván, vagyona özvegyére Seeghy Margitra s gyermekeire maradtak, kéri panaszos, hogy özvegye e kár végett a kir. tszék elé idéztessék.

Bornemisza után még ez évben gyulai várkapitány törteli Kún Balázs lett.

Szentpáli Schkellyan Péter kir. számtiszt részére Eger vára jövedelmei kezelésére nézve 1559. aug. 8-án kiadott kamarai utasításban a jászkúnokról is foglaltatik intézkedés s kimondatik, hogy a jászkúnok ezenkívül Pest, Szolnok, Csongrád, Heves és Solt me-

¹⁾ Veraucies VII. 273—4.

gyékből, melyek most a török alatt vannak, akár készpénz, akár terménybeli jövedelmet a számtiszt a király részére szedje, s abból felsőbb engedély nélkül semmit más célra, mint a vár szükségére ne fordítson. Mivel pedig mind a jászkúnok panaszleveléből, mind mások hiteles előadásából a kamarának tudomására jött, hogy azon katonák, kiknek némely kún faluk tisztségül átadattak, s olykor a várbeli főtisztartók és más tisztek a szegénységet sok és jogtalan terhekkel, esekély ok miatt rájok rótt birságokkal magán nyereszkedési vágyból illetik: annál fogva a mindenkor koronai javadalmat képező jászkúnok soha se a kapitány vagy más tiszt taxálása vagy zsarolása alatt ne legyenek, hanem egyedül a számtiszt kormánya és hatalmának legyenek alá rendelve minden rendes és rendkívüli jövedelmeikkel, kivéve a vár épületei és erősítésére szükséges közmunkákat; bármi visszaéléseket köteles a számtiszt azok meggátlása és orvoslása végett felsőbb helyre feljelentni.

Ily feljelentésnek lett hihetően következménye az, hogy ez évi nov. 11-én kir. biztosok előtt Zoláty György és Horvát Gergely mint a kolbászszeiki kúnok tisztjeinek jövedelmi illetménye szabályoztatott, kik 12 lovat kötelesek lévén tartani, évi jövedelmül a kúnoktól kapnak: buzából, árpából 50—50 vékát, 12 szalonnát, 21 itcze vaját, 24 sajtót, borzatúrót minden falutól egy dézsával, minden telektől 10 denárt, minden bitang-birság is az övék; a birák és lakosok, midőn a tisztekhez jönnek, ajándékot tetszés szerint adnak; a két tisztnek egy héten 16-an kaszálnak, gyűjtenek és hordanak, egy hétig négy szekér fát fuvaroz, a két tiszt részére 6 hordó bort kimérnek; a püspök e jövedelmet 20 véka buza és 20 véka árpával szaporította.

A fenntebbi utasítás közöltetvén Verantz püspökkel, ez 1560. mart. 22-én felterjesztést tett a kamarához, melyben a jászkúnok kormányzatára nézve előadta, miszerint jobb lesz azokat a régi állapotban hagyni, mert a kormányzók sokasága jót soha sem

eredményezett. Egyébiránt a várbeli főtisztartók az ő püspöksége óta a jászkúnokat soha legkisebb részben se háborgatták, hanem azoknak külön tisztjei, kik ellen, ha panasz tétetett, úgy ő, mint a főtisztartók is elégtételt adtak; s így ne gondolja a kamara, hogy nekik a jászkúnokra kevés gondja lenne. A jászkúnok állapota sokkal jobb lesz, ha irányukban az eddigi igazgatás módja tartatik fenn. Emlékezzék a kamara arra a mesére, hogy midőn valaki egy koldus sebjeiről, a már jó lakott legyeket könyörületből elhajtotta, ettől a koldus által eltálatott, mert az ezek helyett jövő uj éhes legyek marását amazokénál nehezebb elszenvedni; könnyű érteni, hogy e hasonlítás hova céloz.

E felterjesztés azt eredményezte, hogy a jászkúnok panaszos kérvénye lovagtisztjeihez való viszonyaik szabályozása iránt javaslatétel végett Verantz püspökhöz leküldetett, ki is saját elnöklete alatt, Reghi Kelemen egri főtisztartó, Zoltay István várkapitány, Pesthy Ferencz jövedelemkezelő, Bachy Benedek főszámartó, Swkán János, Kosztovich György, s több más megyei nemesek és katonákból 1560. ápril 4-én Egerbe bizottságot hívott össze, s ez elibe a jászok s ezek tisztjei beidézttvén, kérelmük s észrevételeik meghallgatása után, hogy jövendőre mind a panasznak, mint a zsarolásnak eleje vétessék, szabályrendeletileg meghatároztatott, hogy a jászok mit kötelesek tisztjeiknek fizetni és teljesíteni, melyen túl követelni semmit sem szabad, mely szabályzatot a jászok csak úgy fogadták el, hogy ez által szabadságaikban ne sértessenek, s hogy ez csak békésebb idők bekövetkeztéig legyen érvényes.

E szabály szerint a tiszték javadalma következő: buza 125 véka — quartalé —, árpa szintén 125 véka, szalonna 14, tegzespénz 50 frt; rét és szénailletmény helyett fizetnek 20 frtot, hogy ezen a tiszték magoknak rétet vehessenek; kaszásokat egy egész hétre tartoznak adni húszat, kik a héten levágott szénát összegyűjteni, s a tisztéknek behordani tartoznak; — tartoznak kimérni nyolez hordó bort, — s minden hónap-

ban a tiszteknek négy szekeret egy heti szolgálatra adni; ezenkívül 24 iteze vaját, 20 sajtót, s minden falu egy dézsa borzatúrót; ajándékot pedig tetszés szerint adnak.

Az egy forintnyi birság, minden bitang- és bika-pénz, s ehhez hasonlók a tiszteké; — a nagyobb birságokat s eseteket azonban tartoznak a várkapitányok és a kir. számtartó elibe vinni, kik az ügyet a törvény szerint elintéztvén, szokott módon a birságból 4 frotot kapnak, a többi a király részére marad, — a peres feleknek szabad ugyan kiegyezni, de a szokott birságot a tiszteknek meg kell adni; — szabad nekik minden ügyben Egerbe is jönni panaszt tenni, s ha szükséges, hogy a királyhoz küldessenek, ez is szabad lesz, — a fogva lévőket a tisztek elég és jó kezeségre elbocsátani tartoznak.

Végre megállapítottatott, hogy szabad a jászoknak Eger városában, bármikor ide jönnek, ott megszállani a hol akarnak, s hogy elébb Verantz püspökhöz, s ennek távollétében Réghy Kelemen püspöki tiszttartóhoz, s Báchy Benedek számtiszthez menjenek el, azután lovagtisztjeikhez, s tetszésök szerint másokhoz, mit azelőtt össze-vissza valának kénytelenek tenni, a mi a jászokra nézve terhesnek látszott.

Hogyha pedig a tisztek e szabályt bármi részben meg nem tartják: tartoznak a jászok ezt a püspöknek vagy tiszttartójának és a számtisztnak jelenteni. De magok a lovagtisztek is megparancsolják a jászok közzé menő szolgálknak, hogy e szabályon túl azokat ne zaklassák és károsítsák, mert ha erőszakoskodnak, uraik lesznek értök felelősök.

Ezután elővétellett a kúnok panasza, s erre nézve hasonló eljárás mellett következő megállapodás történt: két tisztnak 12 lóra a kúnok tartoznak adni évenként búzát és árpát 70—70 vékát, szalonnát 12, vaját 24 itezét, sajtót 24-et, minden falu egy dézsa borzatúrót, a két tisztnak egy hétig 12 embert kaszálni, gyűjteni, hordani, mindegyik tisztnak fahordásra egy hétre két szekeret, s minden fizetési időben egy hétre egy szekeret adni.

A tiszteknek szabad a kúnoktól öszvesen 6 hordó bort kimérni; asztalpénzül nekik minden telek 10 denárt fizet.

Az egy forintnyi birság, s minden bitang- és bika-pénz a tiszteké; a nagyobb birságokat s eseteket a várkapitányok és számtartó intézvéen el, ezek szokás szerint kapnak 12 frt birságot, a többi a király részére marad.

A szabálypontok többi része egyez a jászokéival.

E szabályzatokat Báchy Benedek számtiszt ápril 16-án azzal a véleménynyel terjesztette a kamarához, hogy a király érdeke kívánja, miszerint a jászkúnok ügyeibe a királyon kívül más ne avatkozzék, így sok felé nem zaklattatván, a király jövedelme nagyobb lenne, s gyakori kérvényezéssel nem háborgattatnék. Azt is jelenti, hogy Nádasdy Farkas Hevesmegyei alispán többek előtt beszélgetés közben említette, miszerint a jászkúnoknak minden régi kiváltságlevelei az ő kezénél vannak; jó lenne, tehát ezeket kir. parancsolattal ettől visszakivánni, hogy a kir. fiskus kezéhez jutnának.

E szabályzatok egy példányát másfelől Verantz püspök a királyhoz terjesztette fel, ki azokat május 17-én kelt leirata mellett a m. kamarához a végett küldte le, hogy mivel azokban sok tulságos és szegényekre terhelő kötelesség foglaltatik, a kamara azokat megvizsgálván, tegyen hozzá róla élvezményes felterjesztést.

A kamara véleménye a jászok szabályzatára nézve következő volt: tudni kell, hogy kik a jászoknak azon tisztjei, kiknek számára e szabályzat készült, s hogy hány lóval teljesítik ezek a kir. szolgálatot, s ezeknek e lovak száma után semmi más zsold ne fizetessék, hanem az itt megszabott jövedelmekkel megelégedni tartoznak.

A kir. javadalomhoz tartozó szegény jászokat nem kellene azzal terhelni, hogy havonként a tiszteknél egész héten négy szekeret tartsanak, mivel ugy is kötelesek a tisztek szénáját lekaszálni, összegyűjteni

s behordani; fát szállítani pedig és más kisebb szolgálatokra havonként két szekérral négy napot szolgálni elegendő.

A birságokra nézve legcélszerűbb lenne, hogy a jászok minden ügyekben, birságok, nagyobb esetek, s a király katonái s alattvalóitól való háborgattatások miatt elsőben a kir. számtisztet, mint a kinek a király és püspök közötti egyesség szerint, hatásköréhez tartozik a tőlök járó jövedelem kezelése, tartozzanak elsőben felkeresni, a ki mind ezen eseteket, s köztök támadt egyenetlenségeket, a püspöki tisztartó s más törvénytudó becsületes egyének közbejöttével lehetőleg intézze el, s ha ez nem sikerülne, akkor a jászokkal együtt a püspököt, mint királyi felügyelőt tartozik megkeresni.

A birságokat pedig, vagy a törvény által elmarasztaltaktól behajtandó s egy forintot túl haladó pénzbüntetések, a számtiszt a püspöki tisztartóval egyetértve szedje be, őrizze, vagy számadásilag a szükséges kiadásokra fordítsa.

Azért lesz pedig célszerű, hogy minden ügyekben előbb a számtiszthez forduljanak, mert először: így a számtisztet ösmervén egyedüli tisztjöknek, iránta hűségesebbek lesznek, s jövedelmi tartozásaikat pontosabban beszolgáltatják; másodsor nagyon terhes lenne szegényeknek, annyi tisztet, ide oda szaladgálva, s napokat eltöltve, felkeresni s költekezni. Végre igen súlyos és elnyomatásukra vezető dolog lenne, mind-egyik tisztnek ajándékot, habár csekélyet is, adni, mint szokásuk, hogy tisztjeiknek valamit adjanak, mert a püspök s utánna ennek tisztjei a jövedelem beszolgáltatására, s védelmezésükre — az egyesség szerint — felügyelni tartoznak; a többi pedig a számtiszt kötelessége.

E szabályzat egyébiránt csak a király tetszése idejéig s kiváltságos szabadságaik épségben tartása mellett lehessen érvényes.

A kúnok tisztjei iránti szabályzatra a kamara véleménye ez: mivel köztudomás, hogy a szegény nép

mily zsarnokságot és nyomorgattatást szenved nem csak a törököktől, hanem a különféle rablóktól, hajdúktól, s másoktól: meg nem engedhető, hogy ezt a keresztyének is zsarolásokkal és sokféle nehéz szolgálatokkal terheljék; ezért a fizetési határidőkben szerződés iránti pont egészen kihagyandó, mert a fahordási fuvarral a tisztek megelégedhetnek; a többi terhek az időviszonyokhoz képest elfogadhatók.

A birság s ezt követő intézkedésekre nézve a kamara véleménye teljesen egyez azzal, mit a jászok szabályzatára nézve előterjesztett.

E vélemény kíséretében terjesztetett fel az ügy május 3-án a királyhoz, kinek erre keletkezett, intézkedése ugyan nem ösmeretes, azonban ha megtekintjük az egrí vár 1570-ik évi jövedelmeiről 1572-ben készített kamarai összeírást, abban a fenntebbi szabályzat főbb megállapodásait elősorolva találjuk.

IV.

1560-ban már a gyulai várkapitány a szép eszű, termetű, s nagy vitéz, 1556-ban szigetvári kapitány Kerechény László volt, ki azonnal a várnak jó állapotba helyezése, s kellő őrséggel ellátásához kezdett. E végett a körül fekvő vidéket s ebben a Nagykúnságot erőhatalommal e vár szolgálatára foglalta el, s mivel ez által az egrí vár hasonló mértékben gyengült, Veranesiesesal e miatt sok összeütközése volt.

Ez évben az egrí várőrség, hogy a törökök gyakori pusztításait visszatorolja, két ízben kiütést tett; az elsőre Hallw aga szolnoki százados ingerelte, kit bár katonái nagyobb számmal valának, megszalasztottak; a másik kiütésnél pedig 10 foglyot ejtettek.¹⁾ Azonban ezt megelőzőleg szintén 10 egrí katona török fogságba jutván, ezek Pesten kereskedőknek eladattak, s rablánczra fűzve útnak indítottak, azonban a foglyok

¹⁾ Veranesies VIII., 174.

Bács megyében Baja kastélyerődnél a kereskedőket meggyilkolván, hosszú bolyongás után épségben haza jutottak Egerbe.

Ez évben három ízben kíséreltetett meg a jászberényi zárda felgyújtása, de sikertelenül, később okt. 11-én azonban felgyújtatván, egészen leégett, s egyedül az egyház maradt épségben, s mivel már ez időben a berényi lakosság gazdagabb része protestáns valláson volt, a gyújtási gyanu reájok nehezedett, mert állítólag ők azt már a múlt télen el akarták követni, s hir szerint azt mondták, hogy inkább törökök lakjanak e zárdában, mint szerzetesek, s hogy némelyek látták volna, miszerint midőn a zárda égett, azok örömben ujjongtak, sőt már elébb a katolikusok jóra intő szavait kinevetve, a szerzeteseket szidalmakkal, s a mise-szolgáltatást, oltárokat, s isteni tiszteletet szentsegtelen szavakkal illették.

E gyanuokok alapján Verantz egri püspök, mihelyt a zárda leégéséről értesítettett,¹⁾ Jászberényből mindkét vallású polgárokat a birákkal együtt magához Egerbe berendelt, s királyi biztos Bornemisza Gergely prépost közbejöttével megkezdte a vizsgálatot. A városi polgárok Mathws Ferenczre vallottak, kit azután valamint atyját Mathws Balázst a püspök börtönbe vettetett, valamint Péter deákot is, ki ottan előkelő polgár, s a prot. vallásnak legbuzgóbb előmozdítója volt; az otthon maradt jászberényieket azzal ijesztette, hogy három társuk rabsága hosszú ideig fog tartani, Mathws Balázst pedig fiának Ferencznek a gyújtónak halálra huzoltatásával, egyszersmind nov. 22-én irt levelében arra kérte a királyt, hogy szigoruan parancsolja meg ő neki, miszerint az erélyes eljárással addig fel ne hagyjon, míg a gyújtás elkövetőjét, és a kath. vallás rágalmozóit meg nem bünteti, s ebben a főbűnös Matws Balázs és Péter deákra czélezott. Egyuttal az iránt is intézkedést kért Veranesics, hogy az egri végvidékre nézve veszélyes fekvésű

¹⁾ Veranesics VIII., 186—7. l.

zárda vagy felépíttessék, vagy mivel különben is leégett, lerontassék. Van különben a leégett zárdán kívül Jászberényben még két egyház, mindkettő nagy, egyik a parochialis főegyház, másik kápolna, s ezek miatt nagy viszály uralkodik; mert a protestánsok a budai pasánál nagy ajándékokkal, melyek között fegyverek is voltak, kieszközölték, hogy az egész kápolna különösen nekik adatott át; a főegyház felét pedig erővel magoknak megtartották; a másik részét pedig, mely a katolikusoknak maradt, naponként szitkolódásaik és csúf méltatlankodásaikkal igyekeznek a katolikusoktól elzárni, a kápolnát pedig magok nem használhatják, sőt katolikus lakostársaik elől elzárva tartják; ezen viszály megszüntetését a püspök az által véli elérhetni, hogy a protestánsokat a főegyházból kizárva, azt egészen a katolikusoknak átadja, a kápolna pedig maradjon a protestánsoknál.

Hogy miként végződött ezen gyujtási és vallási ügy, biztosan nem tudni; egyedül Verancsicsnak 1561. jun. 4-én Ferdinándhoz irt levelében van annyi említve, hogy a jászberényiek a zárdafelgyujtás miatt nagyon félnek az ítélettől, s már ajánlatot is tettek, hogy azt vagy felépítik, vagy más pénzkárpótlást adnak, s bár e pénz akár építésre, akár a várórség dijjazására előnyösen lenne használható, azonban a püspök további rendelkezésig az ítélethezsról lemondani nem akar, annyi-
val inkább, mivel ez úton reménye van, hogy a jászberényieket a katolika valláshoz visszatérésre reábirhatja. A zárda azonban felépült, azt a szerzetesek ismét elfoglalván, innét küldték el koronként tagjaikat a kecskeméti plébánusok segítségére, s a török 1567-ben éppen a zárdát foglalta el, s palánkká megerősítette.

A fennálló fegyverszünet mellett is a törökök nem hagytak fel prédálásaikkal. Így ez évi deczemberben a szolnoki és balaszmiklósi őrségből 50—60 török lesbe állván Serényi Mihály egri katonát és a váradi püspöknek 8 szolgáját, kik Kabára élelmi szerrekért mentek, megrohánván elfogták.

A jászakún birtokokra adományok szerzését az

idegenek ez időben is folytatták. Ferdinánd 1560. május 15-én Bécsben kiadott oklevelével Kis-Heves megyei Kápolnás falut (mely pedig Kolbászszerkhez tartozó kún szállás volt), mivel ez Simay Péter és Karezag Benedek kihalásával a koronára szállott, Kastellánfy Kristófnak és Mezey Pálnak adományozta.

E zavarteljes időszakban Mezőtúr és Varsány városok polgárai annyira ragaszkodtak a Mátyás királytól 1469-ben, némely osztatlan kún földeknek a kolbászszerki kúnokkal közös használata iránt nyert szabadsághoz, hogy nem tartván elégnék annak V. László által jóváhagyását, ugyanazt 1560. jun. 7-én Ferdinánd által is megerősítették.

Mindezen viszonyok mellett szükségessé vált, hogy a jászkúnok régi kiváltságai visszaállíttassanak, s mint fennemlített, a Nádasdy Tamás Hevesmegyei alispán kezénél lévő régi kiváltságlevelei visszaszereztetvén, a kir. fiscusnál őriztessenek; a kúnoknak e végett beadott kérvénye folytán tett kamarai felterjesztésre a király 1560. aug. 4-én azt válaszolta, hogy a jászkúnoknak a kívánt okleveleket a magyar korlátlnokságból kiadatni rendelte. Ez és a jászkún birtokoknak adományba kérése körül elhalmozott visszaélés újra szokásba hozta, mint ezt egy 1560. decz. 24-én kelt kir. oklevélben olvassuk, hogy Hevesmegyei több puszták csak azon feltétel alatt adományoztattak több egri katonáknak, „ha ezen puszták nem a jászkúnokhoz tartoznak.“

V.

Az 1561-ik év elején a budai pasa az egri végvidék szandsákjait magához híván, elhatározott, hogy a füleki és szolnoki szandsák 3—3 szandsák embereivel kiütést tegyen, a füleki Murány felé, a szolnoki Tiszántúli vidék pusztítása végett. A szandsákok február közepe után szétoszolván, a füleki megindult, de a sok hó és sár miatt vállalata nem sikerült; a szolnoki szandsák szintén megkísérelte Várkony és Szol-

noknál a Tiszán való átkelést, azonban az előcsapatok alatt a jég leszakadván, kénytelen vala vállalatával felhagyni. Erre azonnal éjjel Budától kezdve Pesten, s a Duna mindkét partján Esztergom, Vác, Czegléd, Kecskemét, Ráczkevi és Székesfehérváron nagy földrengés következett, mely épületekben és emberekben sok kárt okozott, a törököket pedig igen nagy félelembe ejtette.

Hogy ily kiütésekről jó előre értesítést nyerjenek, az egri várbeliek a budai pasa titkárát szárszszebeni származásu Hidaiettet ajándékok által titkon a magok részére megnyerték, s megtudván, hogy ilyenre van szüksége, Verancesis a maga ütő kis zsebóráját küldte el neki ajándékba, ennek átadásával, s általában a vele levél útjánai érintkezéssel a hűségéről ösmert Szabó Tamás jászberényi polgár bizatott meg, kit Verancesics a királyhoz is felküldött levelével, hogy ott tapasztalásait szónál is előadja. Így jöttek titokban tudomására annak, hogy a budai pasa a mult télen saját költségén 90 kocsit csináltatott, hogy gyalog csapatai ezeken véletlenül kiütéseket tehessenek; mert ez ideig hasonló kirándulásokhoz a hódoltsági lakosok kocsijai rendeltetvén be, ezáltal szándékuk előre elárultatott, most azonban a kocsikhoz a legjobb lovakat a hódoltsági lakosoktól 10—12 frt csekély áron előre beszerezvén, ezeket mig reájok szükségök lesz, Budán és Pesten törökök és keresztyének által a magok eleségén táplaltatják.

Ily intézkedések folytán sürgető szükség volt, hogy az egri vár őrsége folyvást teljes számban tartassék; a mi azonban annyival nehezebb volt, mert az őrség zsoldja nem fizettetvén rendesen, ezek eltávozással fenyegetöztek s folyvást elégületlenek voltak.

E közben a gyulai új várkapitány Kerechényi igen erélyes eljárást követett, hogy az egész Tiszántúli vidéket: Békés, Szolnok, Csongrád, Arad, Csanád megyéket a gyulai vár szolgálatára elfoglalja. E miatt Verancesics mart. 18-án kelt levelében érzékenyen panaszkodott a királynál, miszerint az elfoglalt birtokok között vannak a nagykúnok és az egri püspökség több

falui, valamint csak nem mindazon nemesek jószágai, kik Egerben a rendes létszámon felül saját költségükön 400 lovast tartanak; ezenkívül e vidékbeliek a vár erősítéséhez is jelentékeny szolgálattal járultak, s ha most ez egész vidék Gyulára lesz köteles adózni és szolgálni, mily zavart, a várórség és szolgálatok mily alászállását fogja ez előidézni, miután ez által Egertől 25 ezer hódoltsági jobbágy vétetik el; a gyulai vár e nélkül is elég jövedelemmel el van látva, csak tartson jó gazdatiszteket, kiket ne az önérdék, hanem a hazaszeretet vezéreljen; ellenben Egernek a Duna és Tisza között a jászokon kívül vagy semmi vagy igen kevés marad, mert Keeskemét, Kőrös, Czegléd, s több más helyek a király rendeletére magánosoknak visszaadtván, ezektől semmi segílyt várni nem lehet; a közérdek szempontjától tehát legezészerűbb lenne meghagyni mindenik várnál azt, a mit elébb birt.

Ugyan ez ügyben irt mart. 25-én Kerecsényinek, mart. 30-án Ferdinánd királynak, kinek jelentette, hogy a szolnoki törökök márt. 28-án kiütvén, a Tiszántúl Szoboszlót felprédálták, s kéri a királyt, hogy tiltsa el Kerecsényit, miszerint az egri vártól a kúnokat és Heves megye tiszántúli felét ne foglalja el, s Szegedet se hívja magához.

Mindezen ismételt felterjesztések mellett is a király rendelete jun. 3-án megérkezett Egerbe Verancsihoz az iránt, hogy a jászok, kúnok, debreczeniek és szegediek szolgálatai ez évre Kerecsényi Lászlónak a gyulai vár megerősítése végett átengedettek, miről az illetőket a püspök azonnal értesítette; nem mulasztotta el azonban jun. 4-én kelt újabb jelentésében előadni, hogy Kerecsényi a kúnokkal, s a többiekkel, kik a Tiszántúl vannak, megelégedhetett volna; mert az Egerhez közel, Gyulához pedig nagyon távol lakó jászoknak igen terhes lesz a vármunkára oda utazni s ez által az egri vár erősítése is hátramarad, mert míg Egerbe egyszerre soha sem volt naponkét kétszáz szolgálat, addig Gyulán — mint mondják — naponként 3—4, most 5 ezer munkás is szolgált, s Eger most a keveset is elveszíti.

Jun. 25-én hirtelen terjedt, hogy a budai pasa szandákjait egybehíván, nekik megparancsolta, miként gyorsan készítsék embereiket, hogy veendő parancsára őt azonnal követhessék, mert feltett célja meggátolni a gyulai vár megerősítését, erről Verancsics Kerecsényit a gyulai kapitányt azonnal értesítette.

Kerecsényinek a gyulai vár megerősítése körüli érdemeit Ferdinand azzal jutalmazta, hogy ez évi július 2-án kelt levelében Thúr, Tiszavarsány és Csanád megyei több birtokokat, ezek között Zenthewlth falubeli rész jószágát neki adományozta.

Ugyanez évi egy másik oklevelében Ferdinándnak Zentheld mint Temes megyei falu említették, s így úgy látszik, hogy ez időben már a régi Zenthelt kún szék lenni megszűnt, s bár még falu volt, azonban mint más birtok, kir. adományozás tárgyául szolgált.

Hogy azonban Kerecsényi Gyula várához tartozó megyékbeli jobbágyságát mily kegyetlenül sanyargatta, megtetszik a királynak ez évi nov. 20-án a kamarához intézett leiratából, mely szerint Kerecsényi erőszakoskodása miatt a gyulai vár vidékéről nyolcz ezer jobbágy elköltözött, sőt a vár jövedelmeit kötelessége ellenére ellenőr nélkül kezelte.¹⁾

A török hatalom alatt a hódoltsági részekről a birtokosok elmenekülvén, távol lakásukról birtokjogaikra kellően fel. nem ügyelhettenek; ezt némelyek élelmes kapzsisága arra használta fel, hogy birtokokra adományt szereztek, ha szükséges volt, csalással is, mint ez Halas város példája mutatja. Ugyan is a híres tolnai Paksy család tagjai közül Balázs győri püspök feleségével Jánossal, majd ennek fia János, ki vitéz hadi tetteiért már 1552-ben komáromi várkapitány volt, sőt ezt Ferdinand 1560. április 10-én

¹⁾ Említi ezt Szamosközy is 1566-ról, mely szerint Kerecsényi igen gyűlölt emberré lett, mert mindenenek, különösen a szegény nép iránt Gyula vidékén szerfelett való kegyetlenséggel viselkedett, híres volt rablásairól, melyekből sok vagyont szerzett. Ő senkinek kormányja alatt nem álló szabad hajdúkból több gyalog csapatot tartott, kiknek rablásaitól egész a Dunáig egy hely sem volt biztonságban, s nem csak a török, hanem a ker. népet is egyenlően rabolták, melyet Kerecsényi és más vezérek elkövettek.

az ország bárói sorába emelte, továbbá Paksy Jób, homonnai Drügeth Margit férje s Bátorý Bonaventurának hadnagya és Lajos 1561. jul. 9-én I. Ferdinand által Csongrád megyei Halas falut az ottani száraz révvél kérték és nyerték adományban, s e helyett a korona javadalmához tartozó Kún Halas városát foglalta el s vette birtokba, s mint hatalmas család magát ebben meg is védelmezte, s földesúri jogait e város irányában hatalmasan gyakorolta is;*) a mi a későbbi időkben 1691-ig sok kellemetlenségre adott alkalmat.

Több nagykún-szállás ez időben való népességére nézve világosítást ad Külső-Szolnok megye 1561-ik évből fennmaradt rovásos adólajstroma, mely szerint: Telekszállása Horváth Gergelyé, 10 kapu után fizet 11 frtot; Kun-Sz.-Márton: ebből 36 kapu Peres Boldizsáré fizet 39 frt 60 d., 1 kapu Lajos Mihályé fizet 1 frt, a birónak leengedettett 20 d., Mesterszállása a királyé 16 k. 17 frt 60 d., Kiskaba az összeíráson nem jelent meg, Homokszállása a királyé 12 k., 13 frt 20 d.

Hogy ez időben a jászkúnságon a kereskedés mily virágzó állapotban volt, erre nézve birunk egy adattal. Jászberényből Szabó Tamás kereskedő — ki hihetően marhával nagyban kereskedett — a harminczadokon egy év alatt üzletei után nagyobb összeggel maradván adós, egyenesen az udvari kamarához folyamodott, hogy engedtessék meg neki, miszerint ez összeget két ízben Katalin és pünkösd napján fele részben fizethesse le vagy Bécsben vagy Pozsonyban, s biztosításul kezeseket is ígért. Az udvari kamara e kérvényt a magyar kamarához küldvén véleményezés végett, ez 1561. okt. 10-én kelt felterjesztésében kijelentette, hogy Szent-Iván és Mindszent napján minden halasztás nélkül a Pozsonyban való fizetés meg lenne engedhető.

*) Az erre vonatkozó oklevél a Paksí család táblai perében No 14 fel van híva, de mellékelve nem találhatik, s azt megszerezni nem sikerült.

VI.

Látva e közben Veranesics, hogy Egerben a protestáns vallás, főleg a várórség között nagy elterjedést nyert, azon igyekezett, hogy a vár kormányzóit és a századosokat ujakkal, még pedig katolikusokkal felváltva, s a két várkormányzók egyike elégtelen lévén a tisztartóságot is vinni, e sok gondot kívánó hivatalra egy 3-ik uj kormányzót, ki katolikus legyen, kívánt alkalmazni; e végre a királyhoz ez évi márt. 2-án irt levelében Horváth Ferenczről, és a városi századosságra nézve Kun Balázsról, ki katolikus és Thurzó rokona, tett felterjesztést; elmondván ebben azt is, hogy febr. 23—24-én a törökök Szolnoknál összegyülekezvén, 25-én 200 fedél nélküli — tegetibus intectis — paraszt kocsikon a Tiszán átkeltek, Balaszentmiklósnál megállapodtak, hogy ott bevárják 10 szandsák népét és a budai pasát 35 ágyúval, — attól lehet leginkább tartani, hogy a törökök, a miről rég gondolkoznak, Debreczenben erősséget építenek, melylyel Gyula, Erdély, Máramaros és a többi tiszai részek sorsa el lesz döntve.

János Zsigmond, Baky Pál, Bornemisza Farkas és Nagy Máté követei által sürgeti a segélyt a pasánál, kinek ezek 20 ezer frtot hoztak, hogy ez által jobban rábírák a segítség adásra, s ha elindul, utjában kalauzolják. Ezek után János Zsigmond futárul egy levéllel a pasához Radics-Bosythot indította, de a kít az egri katonák márt. 12-én a Tiszántúl a kúnok egy falujában Karczagujszálláson elfogván, Egerbe vittek, hol kikérdeztetvén, a nála talált levelet Veranesics márt. 14-én a királyhoz felküldötte, magát pedig további intézkedésig fogva tartotta.

Márt. 22-én a budai pasa a Tiszán átkelvén, Szolnok és Zonda falu között a parton táborba szállott, innét 3 nap mulva Fegyvernekhez érvén, két napi pihenés után Debreczen felé megindult lassu lépésekkel, mivel csak három ezer embere lévén, az erdélyiek kijövetelét és a temesvári pasának segédhadakkal meg-

érkezését várta; Budán, Pesten, Füleken, Hatvanban, Szécsényben, Szolnokon kevés számú őrséget hagyott hátra. A törökök e mozgalma mind Gyulát, mind Egert félelembe ejtette, s az egri várból Kun Balázs járt ki kémszemlére; s Kassa városát is megkeresték az egriek, hogy az őrséghez 200 gyalogost küldjön, mire annyival nagyobb szükség van, mivel látva a pasa, hogy sehol ellentállásra nem talál, májusban jancsárjai egy részét Székesfehérvárra és Esztergomba haza bocsátván, maga négyezer emberrel Szolnok és Jászberény között a Zagyva mellett szállott meg, a lovakat legelőre bocsátotta, s a hódoltságból sok szekeret rendelt ki, melyeken nagy mennyiségű ként részint táborába, részint Szolnokba szállíttatott. Ezenkívül május hónapban a pasa megkezdte a hidépítést a Tiszán a Szolnoki vár mellett a Zagyva torkolatánál oly erős és széles szerkezettel, hogy rajta két szekér elférjen; el is készült az júliusban, „kinél — Verantz szerint — ember jobbat nem kívánna az Tiszántúl az földnek elveszésére.“

E közben a törökök nem csak maguk pusztítottak, hanem felfogadott rácz gyalogság által is rabolták a vidéket. Így történt, hogy 1562. okt. 8-án a hatvani szandsák 125 főből álló rácz martalóczai Arokszállást éjjel megrohanták, feldúlták, a lakosságot nyomorgatták, kinozták, gerendába felkötve verték, testére gyerlyát csepegtettek, a tüzet teknővel hordták rájuk, így kinozták Kántor Jánost; Torla Antal birónak az anyját, kinek a lábait késsel is meghasogatták, úgy, hogy többen a kínzás miatt meghaltak; ezenkívül feltörték az egyházat s kirabolták. Ezen a ráczok neki bátorodván, okt. 15—16-án Koka és Bagna (Bagh) falukat végkép kifosztották, s a Váczról e vidékre jövő kereskedőket megrabolván, miután közülök 22-öt meggyilkoltak, tőlök posztó és más árucikkeiken kívül több mint 12 ezer forintot elvettek. Ez iszonyu pusztítás a falusi népséget oly rémségbe ejtette, hogy a népesebb s nagyobb városokba seregestől tódultak letelepedni.

Ezenkívül a török lovasság is folyvást háborgatta a magyar részt, s ezekkel a váraknak, megyének, földesuraknak minden, a legtitkosabb utakon való közkedését is veszélyeztette, úgy, hogy a Dunatisza közit a törökök egészen hatalmukba vették, sőt meg is irta a budai pasa Egerbe, hogy innét ne is küldjenek többé embereket ezen vidékre, mert ez már senki másé, mint a török szultáné.

Ez év máj. 10-én Verantz püspök Eger várába tiszttartóul Peliny Bálintot, Horvát Ferenczet és Zaberdin Jánost pedig várnagy és kapitányoknak kinevezvén, őket hivatalaikba feleskette; ugyanekkor Vida Bálint a kúnok tisztségét nyerte.

E változás folytán Eger vára jövedelme leltározatott 1562. máj. 15-én; e szerint Karácsonkor kimérés végett átadatott a 14 nagykún községnek 372 akó bor; ebből legtöbb esett 40 akó Csorbára, legkevesebb 12 akó Magyarszállásra; a jászokra vettetett 31 hordó, melyből 28 hordó árát be is fizették, hátra volt még 3 hordó.

Érdekes lesz felemlíteni, miszerint az egri várnagyok, hogy a török véletlen megrohanásai ellen magokat biztosítsák, rendes kémeket tartottak, kik által a törökök mozgalmairól értesítést nyertek, melyet fontosabb esetekben a királylyal is közöltek. Ezen életkockázattal járó vállalat kellő jutalmat kívánván, az egri vár számadásaiban, főleg az 1552-ik évi nagy ostromtól kezdve a „kémek fizetése“ rendes külön rovatot foglalt el. Ezekből látjuk, hogy 1555., 56., 57., 60., 61., s 62-ik években a kolbászszeiki Tóturgonyból Sován István, Jászladányból Konthó és Czompó Benedek, Jászberényből Hatvani Orbán, Dikó Gergely, Fekete Pál, Dezső Albert, Pap Ferencz és Szücs Antal, Ágoról Sári Endre, Abonyból és Isaszeghről a községi bíró, ezenkívül egy Radics nevű rácz Budán, Beeskereken, Szolnokon, Nándorfejérváron, a török táborokban s más meg nem nevezett helyeken ismételve tett kémkedési hű szolgálataikért fizetéseket kaptak; melyek szolgálataik arányában azon időben nagy összeget tevő

12 frtig felmentek. Volt ezeken kívül maga a budai pasa körében is hű tudósítójuk, kinek arany órával s lófogattal kedveskedtek.

Zay Ferencz mint szolnoki várnagy elküldte Sován Istvánt egy társával Belgrád felé, a törökök kikémlelésére, azonban szerencsétlenül, mert társát a törökök elfogván, megnyúzták. Szintén ügyes kém volt Német János, kinek testvére, Péter, Lippánál a király szolgálatában megöletett. Sován és Német még gróf Salm idejében híven szolgáltak, mert akárhová küldettek, a törökről igaz híreket hoztak, minélfogva már gróf Salm szándékozott ezeket a kúnok közt való tisztességgel jutalmazásra ajánlani; azonban elébb meghalván, 1552-ben Zay felkérte a m. kamarát, hogy nevezetteket megjutalmazás végett a királynak ajánlja; s a kamara márt. 24-én kelt felterjesztésében azt véleményezte, hogy ezek, míg valamely birtokkal megjutalmaztathatnak, költséggel elláttassanak s teherviseléstől mentessenek fel. Ez azonban több évekig elmaradt, úgy, hogy a király csak 1560. jan. 1-én kelt levelében mentette fel örökre tóturgonyi Sovány Istvánnak és testvérének Tóturgonyon lévő egész házáat minden adó, taxa, hadisegélypénz, és kamarai nyereség fizetése alól s azt nevezetteknek nemesi udvartelek helyett adományozta.

Sován kémi veszélyes szolgálatát ezentúl is folytatta. 1562-ik évben márt. 24-én a pasához vitt levelet, ápril 2-án a törökök táborába, ápril 11-én pedig Belgrád felé küldetett el hirt fogni, egy-egy utjáért 1—2—6 frtot kapott az egri várnagytól.

VII.

Az 1563-ik év mindjárt kezdetén nagy félelembe hozta a felvidéket, mert a budai pasa nagy sereggel Budáról febr. 24-én kiindulván, Jászberény városában két napot töltött, márt. 1-én pedig Gyöngyösön szállott meg több sugár ágyúval, hol serege naponként

növekedett, s várta a temesvári s lippai pasák megérkezését; mire az egriek Kassa és más városokat felszólították, hogy a várórség szaporítására minél több gyalogokat küldjenek; ezenkívül sürgették a királynál, hogy a Telekessy Imre kassai kapitány, Pesty Ferencz és a gyulaiaknál kint lévő 15,493 frt tized haszonbér, s a Báthory Miklós és Balassa Menyhért által jogtalanul beszedett egri tizedek visszatérítését eszközölje; ezenkívül mivel az egri katonák és nemesek között a vallás miatt több zavarok vannak, s a várórség annyira megfogyott, hogy Egerben alig van 200 lovas, s gyalog még kevesebb, a miatt, mert fizetésöket nem kapják, s nem engedtetik meg nekik, hogy lelkészt tetszésök szerint választhassanak, ez ügybajok megszüntetéséről is szükség gondoskodni, és mivel a püspök kevés számú jobbágysai a vár erődítési munkákra nem elégségesek, Heves, Borsod és Pest megye rendeletileg utasitassék, hogy e czélra jobbágyokat és szekereket küldjön Egerbe. Ezenkívül mivel Gyulának a Zaránd megyei Egert illető tizedre szüksége van, czélszerű lenne, ha a kamara kiegyeznék a vácsi püspökséggel, hogy a Gyulának átengedendő zarándi tized helyett ez Kisnógrád, Pest, Szolnok, Solt megyékbeli tizedét Egernek adja át.

A Kerecsényi zsarnoksága s azon törvény, mely szerint az elpusztúlt helyeket újra megszálló jobbágy több évig minden adózástól mentes volt, arra birta a jászkúnokat is, hogy közülök többen, ősi szállásaikat elhagyva, nemesek földjeire átköltöztek. Mivel pedig ez által az egri vár és a püspökség jövedelmei kárt szenvedtek, Verantz ezen költözködést eltiltotta; minthogy azonban a jászkúnok elköltözésére vonatkozólag az ország törvényei nem rendelkeztek, a királytól kért utasítást, ki ez iránt 1563. jan. 14-én kelt leiratában a püspöknek válaszolhatás végett a m. kamarától véleményes jelentést kívánt.

Ugyan ez évi nov. 17-én a király Marjalaka és Bócsa nagykún falukat losonezi Bánfy Györgynek, tetszése szerint való időre birtokába adja oly fel-

tétellel, hogy a nagykúnokat régi szabadságaikban megtartsa, rendkívüli terhekkal ne sanyargassa, s más adomány esetében egyszerű felhívással visszabocsássa. A nemesek ily terjeszkedése következtében az Asszony szállásán és Karczagujszállásán lakó kúnok folyamodtak a királyhoz, ki kértökre az e szállási kúnok és Püspökladány közt való határjárásról Ulászló által 1506-ban kiadott oklevelet 1563. decz. 4-én megerősítette.

Mindezen nehéz viszonyok között is a jászkúnok saját községi hatósági életüket fentartották. Jelesen fennmaradt egy Jászberényben 1563. nov. 27-én Jászváros birái és tanácsa előtt kelt örökadásvételi szerződés, melyben Szondy Pál és Fényes Pál birák s megnevezett Jászvárosi tizenöt esküdt hitelesen igazolja, miszerint Olajos Balázs és Simon Gergely polgártársaik egy Zagyva melléki kertet, mely keletről és délről a király rétje között, nyugotról Kerekudvar határánál, északról a jászvárosi szántóföldek között fekszik, Poroszló Mihálynak s ennek testvére Pál deák és Karapán Balázsnak oly feltétellel adta át, hogy azon vízi malmot építvén, azt mind a négyen egyenlő részben birják; Karapán és Poroszló a malmot fel is építették, azonban Simon Gergely szegénységtől kényszerítve, a malom és kertbeli részét Poroszló Mihálynak és Pál deáknak 42 frtért örök áron eladta; melynek bizonyságául fentnevezett előljárók ezen megpecsételt levelet állították ki.

Érdekes ez oklevél nemcsak azért, mivel ebből látjuk, hogy a jászkún tanácsok már ekkor s a legnehezebb hazai viszonyok között, mint hiteles hely, működtek, hanem azért is, mert ez az első, s eddig egyetlen ösmert oklevél, mely a mai Jászberény, Zagyván túl fekvő, s Jászváros nevet viselő részének önálló községi életéről tanuskodik, mely község külön előljárósággal birt, és külön pecsétet használt; csak azt lehet sajnálni, hogy ez oklevél csak egyszerű másolatban maradván reánk, Jászváros érdekes pecsétjével nem ösmertet meg. Jászváros ez időben oly nagy köz-

ség volt, hogy míg a Zagyván innen fekvő s Magyar város nevet viselő másik község ezen évben az egri várhoz akóul (űziedűl) 120 véka búzát és 127 véka árpát adott, addig Jászváros 250 véka búzát és és 230 véka árpát szolgáltatott be.

A fenmaradt számos oklevelek azt igazolják, hogy a Jászság fővárosa Berény, mely már 1357-ben említették, egész 1552-ig nem képezett két külön nevezetű községet vagy várost, hanem Berény, Bewlen-Szállása, Jászbewrin, Berin stb. nevek alatt említették. A Jászváros és Magyarváros elnevezés először az egri vár 1553—4-ik évi számadásában fordul elő, midőn a philistinok akója vagy tizede fejében: Jazwaros saját bírāja által beszolgáltatott 121, Magyarwaros pedig szintén saját bírāja által 100 véka búzát; ugyanez évben a jászközségek sorában így: Jaz-Berin, Magiwaros, amannak bírāja volt Gotan Orbán, ezé Savoly Gergely, 1554-ben Magyar városé Goroz Márton, 1556-ban Jászberény város bírāja Zondy Pál, ugyanez ez évről más helyen Jászvárosé, 1557-ben Jászberényé Kothan Orbán, Magyar városé Székely Ferencz, 1558-ban a községek névsorában maga áll: Jászberény, 1567-ben Jászberény és Magyar város, 1572-ben Jászváros és Magyar város, ez évi török adólajstromokban: Jászberén; legérdekesebb Eger várának 1587-ben készült urbariuma vagy jövedelmi összeírása, mely így szól: „Jászok censusa. Biriny kétfelé osztott város. Jászváros, fizet censusba: Szent-Györgykor 47 frt 50 d., Szent-Jakabkor 47 frt 50 d., Szent-Mihálykor 47 frt 50 d. királyi rovásos 180 frtot; terménybeli census: tizedbe fizet búzát vékát 285, árpát 285, pint vaját 47¹/₂, sajtot 28 darabot. Magyar város, censusba: Szent-György, Szent-Jakab, Szent-Mihálykor mindegyikben 30—30 frtot, szolgálati censusba: 39 frtot, kir. rovásadóba 80 frtot; élelmi censusba: tizedűl búzát vékát 180, árpát 180, 30 pint vaját, 30 darab sajtot. Ebből látjuk, hogy Jászberény ez időben kétfelé osztott város volt, külön bírákkal, esküdtekkal s külön adózattal, s hogy Jászváros sokkal nagyobb volt, mint Magyarváros, mert amannak censusa tett öszszesen 140 frt

50 d., ezé 50 frtot, amannak rovásos adója volt 180 frt, ezé 90; amaz adott tizedbe 285 vékát, ez 180.

A Magyar- és Jászváros szerinti elnevezés azonban 1588-tól kezdve megszűnt, s egyedül Jászberény város említetik minden oklevelekben, összeírásokban ugy a XVI-dik, mint a XVII-ik században, a nagy pusztulás után 1625-ben fordul elő először e város Jászberin név alatt.

Hogy mi okból származott az oklevelekben 200 évig csak Jászberény nevet viselő jász fővárosnak 1553-ban két várossá lett felosztása, melyek mindegyike külön előljárással birt, s hogy miért kapott az egyik Jász, a másik Magyar előnevet, ezt történelmi adat hiányában bizonyosan meghatározni nem lehet.

Nagy valószínűséggel lehet azonban következtetni, hogy a jász- és magyar elnevezés a protestáns vallásnak Jászberényben elterjedéséből származott; s ez főleg azon időre esik, midőn az egri várnak hatalmas várnagyai elébb Perényi Péter, majd 1549-től kezdve Dobó István és Zay Ferencz protestáns férfiak valának, kiknek befolyása a prot. vallás elterjedésében oly kedvező hatással volt, hogy csakhamar a berényi lakosság nagyobb és vagyonosabb része e vallásra tért, s — mint Verantz 1560-ban a királyhoz irt levelében előadja — az ez évben leégett zárdán kívül, melynek felgyújtásával a protestánsok valának gyanúsítva, Jászberényben még két egyház volt, egyik a parochialis főegyház, másik egy kápolna, melyek miatt nagy viszály uralkodik az ottani lakosok között, mert a protestáns rész a budai pasától kinyerte, hogy az egész kápolna egyedül nekik adatott át, a főegyháznak felét pedig erővel megtartották maguknak, másik rész a katolikusé maradt ugyan, de ezeket ebben is háborgatják, a kápolnát pedig sem magok nem használják, sem a katolikusoknak használni nem engedik, legjobb lenne tehát, a főegyházat egészen a katolikusoknak adni át.

A zárdá leégésekor a mellette volt egyház épség-

ben maradt, s így ez időben Jászberényben három egyház volt, melyek közül a kápolna és a Ferencziek egyháza a Zagyva nyugoti, a főegyház a keleti partján feküdt.

A kápolna a még itt 1533-ban zárdával bíró Sz. Klára apáczáknak volt egyháza, s a jberényi protestánsok legelőször ezt foglalták el, azután hihetően szám- és birtokarányban a főegyháznak felét is használatba vették, s így hihető, hogy a lakosság protestáns része a város nyugati részében lakván, a már ekkor magyarnak nevezett prot. vallás követői a város protestánsok által lakott részét Magyar-városnak, a másik, a kathol. részt pedig a jászok régi vallásáról Jászvárosnak nevezték el, s hogy a vallás miatti egyenlenségre való alkalom minél inkább elkerültessek, a két külön városrész külön előljárósággal is birt mindaddig, míg a protestáns vallás ügye e század vége felé hanyatlani kezdvén, a berényi protestánsok tulsúlya is gyengült, s végre jobbnak látták egy névben egyesülni.

Ezt látszik igazolni Beel Mátyás, midőn kézirati munkájában 1737-ik év körül azt írja, hogy a bal— vagy keleti — Zagyva parton a katolikusok laknak, s a reformátusoknak a lakás csak a jobb, vagy a nyugoti parton van megengedve.

Mágocsy Egerben a várkapitányi hivatalt a jövedelem szabad kezelési jogával átvévén, a várnak 1560-tól kezdve hátralévő jövedelmeit Bácsy Benedek kir. számtartó feljegyezte, mely jegyzéknek végén Mágocsy 1564. május 11-én kijelentette, hogy valódiak-e ezen hátralékok vagy nem, nem tudja, s így csak arról felel, a mit azokból beszédhet, tehát azt csak e részben fogadhatja el s pecsételi meg, a be nem szedettteért azonban nem felelős.

E jegyzékből látjuk, hogy a jász-községek fizettek évenként bizonyos mennyiségű búzát és árpát, de mennyit, az számszerint feljegyezve nincsen, hanem a hátralék 1561—2—3 évekről tesz: 1018 véka búzát és 1024 v. árpát; továbbá fizettek évenként kir. ro-

vásadóba 400 frtot, rendes censusba: 600 frtot; a jászok kapitányai tegzespénzt 50 frtot, de ezt tőlök Egerben lévő tisztjeik Horváth János és Hobordánszky Kristóf vették fel.

A kolbászszéki nagy kúnok évi censust fizettek 318 frt 75 d., melyet kapitányaiknak egyike Köles Benedek szedett és fizetett be, — a tegzespénzt a nagykún kapitányok hites kapitánya Marjalakán Gáspár Tamás fizette be évenként 36 frttal.

A Kecskemétszéki kiskúnok adtak búzát, árpát és vágó ökröt fel nem jegyzett mennyiségben, megtörtént azonban, hogy Törtelről a bíró Lénárt Endre, ökröt helyett egy tehenet szállított be, de ezt el nem fogadták; hanem önmaga által a mézárszéken eladatkán, mivel belőle csak 1 frt 72 d. jött be, az ökröt árát még 4 frt 28 dral kelle pótolni, s így egy vágó ökröt 6 frtra becsültetett. Ezenkívül fizettek a kiskúnok évi censust 139 frtot, rovásos adót 110 frt 50 d.; kapitányaik tegzespénzt 7 frtot. Bene kiskún pusztáért a kecskemétiéket fizettek: 1561—2—3-ban évenként 20 frt 20 drt, mi arra mutat, hogy ezt már ez időben a kevés lakossággal bíró kiskún községek egyike sem vállalván el használatra, ez a kecskemétiéknél adatott haszonbérbe. Ennek megfejtését találjuk azon feljegyzésben, hogy Kisszállása és Fülöpszállása 1562. Szent-György naptól kezdve 3 évig tehermentesek, mivel a mohácsi vész óta végképen elhagyatva állottak, s csak 1564—2-ben lettek újra megszálva.

Az 1563-ik év Egerre nézve egy fontos eseménnyel végződött. Elunván Verantz püspök az egri zaklatott életet, kértére vele a király decz. 1-én kiegyezett oly módon: hogy ő Eger várát elhagyja, minden jövedelmeivel együtt a királynak átadja, ki őt turazi prépostnak kinevezvén, ezenkívül évenként nyolcezer frt fizetésben részesíti. Ennek folytán ez évi decz. 10-én Mágocsy Gáspár Békés és Torna megyék főispánja Eger vár kapitányává kineveztetett, s kellő utasítással ellátatott, s 1564. febr. 9-én e hivatalába kir.

biztosok által bevezettetett; oly hatáskörrel, hogy ő e vár jövedelméről kir. ellenőr vagy számtiszt alkalmazása nélkül régi országos szokás nyomán saját tetszése szerint a kiadott utasítás értelmében rendelkezhetik: nem szabad azonban a szegény népet szokatlan terhekkel sanyargatni, hanem a szokott rendes jövedelmekkel megelégedni tartozik; a püspökségi birtokokat katonák tisztségül vagy szolgálatuk fejében ki ne oszssa, mivel ebből a jobbágyok sanyargatása és a faluk elpusztulása következik; hanem lovagtiszt-tartókat régi szokás szerint alkalmazzon. Reábizatott a püspöknek, s a püspökségi egész megyében az öszves papság, a kathol. vallás, a püspök és káptalan jogainak s birtokainak védelme s kimondatott, hogy se Eger városában, se az ezzel szomszéd, valamint az egész Eger völgy faluiban eretnek papokat, és iskolatanítókat tartani, a mennyire csak lehet, ne engedjen, s hogy Eger állapota alatta ne rosszabbá, hanem jobbá váljék.

Ez évben a Nagy-Kúnságra vonatkozólag egy új adománylevél adatott ki; jelesen 1564. ápril 21-én Ferdinánd király, tekintve madarasi Ötvös Ambrusnak többféle érdemeit, ennek közép (?) szolnok-megyei Kődszállás faluban lévő egész házát és nemesi udvartelkét, melyek békés birtokában elődei rég idő óta voltak, s ő jelenleg is van, minden e birtokban lévő királyi joggal s minden tartozékaival nevezett Ötvös Ambrusnak, s ő általa nemes Sük Lukácsnak, Orgonda-Szent-Miklósi Máténak és Vincézének, valamint Fábian-Sebestyén Kochkor Miklósnak, s ennek leánya Ilonának, mint rokonainak, s ezek örökösének új adományi ezimen adományozta.

Az 1563—4-ki évben a Nagy-Kúnság kapitánya Köles Benedek volt; több Nagy-Kún községek azonban idegen kezek birtokában valának. Kiskabát Kerechényi László levele alapján Gémes Ferencz, Telek-Szállását Horváth György rácz, Báboczkát Olesarovics birta; ezenkívül az egész Kún-Szt.-Mártont több évvel ezelőtt Miksa főherczeg bizonyos tekintetekből Peures Boldizsárnak négy évre oly biztosítás mellett adta,

hogy ezalatt neki vagy 32 teleknyi birtokot, vagy tisztességes pénz öszevet fog adni, — mivel pedig a négy év eltelt, s e községet a király szükséges okokból Gyula várához akarja csatolni, e helyett a Szolnok-megyei Homokszállása falut Peures Boldizsárnak mindaddig, míg azt 32 telkes birtokkal, vagy pénzzel visszaválthatja, adja át oly feltétellel, hogy a lakosokat régi szabadságaikban megtartsa, rendkívüli adók és szolgálatokkal ne terhelje, s a feltétel teljesítésekor egyszerű felhívásra visszabocsássa.

Ez évi nyáron egy szolnoki török Káthay Ferenczet párbajra hívta ki, de a minék elfogadását Miksa császár jul. 2-án kelt levelében eltiltotta.

A török világ alatti életre nézve érdekes lesz felemlíteni, hogy a harczosoknak főtörekvésük úgy a török, mint a magyar részről az volt, hogy minél több, s minél gazdagabb embereket ejtsenek fogságba; ezek közül a szegények, kiknek kiszabadításán senki nem törekedett, mint rabszolgák részint Budán, részint Konstantinápolyban eladattak; ellenben a gazdagabbak szabadon bocsátásáért a török nagy váltságdíjakat követelt.

Az ilyenek kezességre, sőt olykor becsületszóra ideiglenesen szabadon bocsátattak, hogy a váltságdíjt sokszor egész vagyonok zálogba adásával, előteremtésék, s ha így sem sikerült, azt segedelem-gyűjtés, kéregetés útján igyekezzenek összeszerezni. Így látjuk, hogy egyik vitéz egri katona Serényi Mihály török fogságba esvén, mivel rövid idő alatt senki ki nem váltotta, ideiglenesen szabadon bocsátották, de ekkor is a váltságdíjt maga vagyonából kiteremtteni nem tudván, Verantz egri püspök 1563. july. 9-én kelt levelében Kassa város tanácsát kérte fel, hogy az e levelét vivő Serényit tőlök telhetőleg segítsék, hogy ekként hosszú rabságából a keresztyénség és haza javára valahára kimenekülhessen.

Ilyen eset volt az, hogy gyali Kenderessy István, hogy magát a török fogságból kiválthassa. Pest megyében Wacz, Hegyes, Kenderes, Watthya, Agyw,

Alberti és Gyalon lévő birtokait és Sewl pusztát 1574-ben az egri káptalan előtt nagybátyjának Kenderessy Boldizsárnak 1200 frtért zálogba adta. Verantz püspök pedig az egri várórség által egy előkelő török fogolynak jutván birtokába, ezt felsőbb rendeletre Miksa királynak átengedte, ki azt azután a török császár esauzának adta ajándékba, Miksa azonban Verantz-nak, mivel sürgette, 1569. jan 27-én kelt utalványával, váltságdíj pótlásául 2500 frtot rendelt kifizettetni. Másfelől a török is felesigázta a foglyok váltságdíját, mert a híres olasz kapitány Pallavicini Sforziát tizenhatezer arany váltságdíj lefizetése után bocsátotta szabadon; mely öszvegnek felét pedig hozományából Sforzia neje fizette le.¹⁾

Az ez évi törökkel kötött békepontok között emlittetik, hogy a törökök kezdetben a hódoltsági helyekből a jobbágyoktól a szokott és rendes jövedelemmel megelégedtek, később azonban azokat mindinkább zsarolták, annyira, hogy most némelyektől két annyinál is többet követelnek, úgy, hogy szegényeknek nem lévén miből többet fizethetni, s félve a fogságba huzoltatástól, lakhelyeikről elmenekülnek; jövőre tehát a török elégedjék meg a rendes jövedelem felével, a többit a jobbágyok földesurának engedjék át.

Az említett évi febr. 9-én a Mágocsynak az egri vár kapitányságba beigtatására kinevezett kir. biztosoknak utasításában az is foglaltatik, hogy mivel a kúnok között Marialaka és Chersa (Csorba?) nevü két falu hír szerint másoknak adományoztatott, a biztosok ez iránt szolgálatot tévén jelentést tegyenek; valamint intézkedjenek arról is, hogy az órség tartására Pest- és Borsod-megyék adójából Egerbe mennyi utalványoztassék.

Különben az ez évi febr. 10-én Mágocsynak adott utasítás szerint ő Eger és Szarvaskő várak őrzésével lett megbizva; kormánya és rendelkezése alá adatván az egész egri püspökség s ehhez tartozó jövedelmek,

¹⁾ Pray Epist. Proc. Hung. T. II. p. 366.

ugy a püspökiek, mint a koronaiak, jelesen a jászok és kúnok; egyebek között köteles hű kémeket tartani, hogy az ellenség mozdulatairól kellő időben értesítést nyerhessen.

Mágoesy az egri vár és jövedelmei kormányát átvévén, sürgette a királyt, hogy az időközben ettől elválasztott községek ide ismét visszacsatoltassanak; erre a király 1564. május 6-án meghagyta a kamarának, hogy az elszakított Marjalaka és Csorba kún községeket, melyek Bánfy Györgynek adattak, ettől kegyelme jövőre biztosítása mellett, valamint Szeged városát Pelényi Bálinttól Egerhez foglalja vissza. E mellett utasításával ellenkezőleg Mágoesy zsarnokilag lépett fel, mert a Jászberény városához tartozó összes jászoknál minden ház után másfél forintot követelt; mivel pedig ennek fizetése alól ezeket a király elébb már felmentette, hozzá írásban terjesztették fel panaszukat, mely 1564. aug. 9-én a kamarához orvoslás végett leküldetett.

Ez évi okt. 5-én Ferdinánd király Kerechényi László gyulai várkapitánynyal egyességre lépett, mely szerint tekintve e vár nagy fontosságát, annak és a hozzátartozó egész vidék oltalmára, e várban Kerechényi 500 könnyű lovas, és 350 gyalog őrséget volt köteles rendesen tartani, s e célra 31 ezer frt utalványoztatott, s Makó László magszakadása folytán ide foglalt javakon kívül Békés, Zaránd, Csongrád, Arad Csanád és Külső-Szolnok megyék ide csatoltattak, s a mi ezek mintegy kilencz ezer forint rovásadójából ki nem telik, azt a király az ország más jövedelmeiből fogja Kerechényi kezéhez lefizettetni.

Ezen folytonos háborgatásokkal teljes korszakban a jászok közül többen az egri várban katonáskodtak, s családjukkal e várba nagyobb bátorság végett beköltöztek. Ilyen volt Jászapátiból Horváth János a philistinok kapitánya; ki azon kor szokását követve Szöllössy Márton katonatársával, s Szirmai Gergely és János társaságában 1564. szept. végén Dóczy Miklós és Gábornak Pest megyében Pótharasztya faluját,

s Dunaharasztyán, s Pest külvárosában, s Kerekegyház, és Szentfalva pusztákon Pest megyében lévő birtokait erőszakkal elfoglalták; miért a Dóczyak Mérey Mihály nádori helytartó előtt ellenök panaszt tévén, 1568. ápril 24-én perbe idéztette, s az idézőlevelet az egri káptalan küldöttje Horváth Jánost az egri várban otthon nem találván, nejének Fekethe Borbálának kézbesítette. Az idéző levélben Horváth Jánosról azt említettik, hogy 1564-ben kapitány volt, — tunc Capitaneus Philistinorum, — ebből azt kell hinni, hogy 1568-ban már e hivatalt nem viselte.

Egyébiránt 1565-ben János Zsigmond segítségére II. Solimán nagy sereggel megjelenvén, ellene Miksa király több helyen hadakat gyűjtött, ezek közül Schwendi Lázár a Tisza körül ütött táborn, seregét azonban a szolnoki törökök nem szüntek meg háborgatni, mignem az egri vár őrség ellenök lest vetvén, a szolnoki törököket úgy megverte, hogy az egri várba 300 török fejet vittek be diadaljelül.¹⁾

VIII.

Miksa király a béke megújítása végett Hosszútótít Konstantinápolyba küldvén, 1566. febr. 2-ra Pozsonyba országgyűlést hirdetett; míg itt a rendek a honvédelem tárgyában tanácskoztak, Sulejman értesülve arról, hogy mult évben Schwendi Lázár János Zsigmondtól Tokajt, Szereneset, Szathmárt és Erdődöt lefoglalta, hogy Miksa János Zs.-nak békekövetét Bátor Istvánt letartóztatta, hogy a bán Erdődy Péter a bosniai pasát megverte, s hozzájárulván, hogy a magyar király a 30 ezer arany évi adót már két év óta meg nem küldte: Hosszútótít és portai állandó követ Wyss Albertet a szultán elfogatta, s visszavonhatlanul hozandó határozat végett lóháton tartott tanácskozásban kimondatott, hogy Miksa ellen hadjárat indíttassék.

¹⁾ Tud. Gy. 1820. X., 39–40. l.

Azonnal Arslán budai pasa Palotát, Pertav másod vezér Gyulát fogta ostrom alá, János Zs. pedig 10 ezer erdélyi, 4 ezer krimi tatár és Ferhad szolnoki bég vezérlete alatt két ezer törökkel Tokajt és Szathmárt szállotta meg; maga Szulejman jun. 1-én elindulva, 27-én Zimonyban nagy fénynyel fogadta János Zs. mély hódolatát, s ezután Egerhez akarta útját venni; azonban híré hallva, hogy Zrinyi Miklós szigetvári kapitány Mehemed Kilergi boszniai új pasát megverte s tőle sok prédát nyert, ezt megboszúlni hirtelen Szigeth felé indította táborát, s e várat aug. elején roppant serege 300 ágyúval bekerítette.

Ez alatt a pozsonyi országgyűlésen Kerechényi László a gyulai várkapitány is e fontos vár megerősítése végett segílyt sürgetni megjelent, de kevés sikerrel, s mivel e közben Szulejman hadjárati nagy készülődésének híre elterjedt, Kerechényi hazasielve, erélyes intézkedéseket tett.

Ez időben a gyulai vár a honvédelem egyik igen fontos pontja volt; mert Temesvár, Lippa, Csanád, Szeged, Bala-Sz.-Miklós, Szolnok, Hatvan, már a török, Nagyvárad pedig az ez által támogatott János Zs. birtokában volt, s egyedül a gyulai vár szolgált akadályul a töröknek, hogy e hódoltság határait tovább terjesztve, Békés, Nagykúnság, Bihar és Szabolcs megyét tartózkodás nélkül ne rabolhassa, miután a gyulai várórség szabad hajdúinak gyakori kiütései a portyázó törököknek sok alkalmatlanságot okoztak. E szempontból az ország nem kimélt semmi áldozatot, hogy e vár jó karban tartassék, s kellő őrséggel ellátva legyen; ezért volt főleg 1560—1-től kezdve Arad, Csanád, Békés, Csongrád, Jászság, Nagy-Kúnság, Zaránd, Békés és Külső-Szolnok megye, Szeged és Debreczen városokkal, s ezek minden jövedelmével adózási és más szolgálataival e várhoz esatolva; melynek kapitánya 1560-tól kezdve a szépeszü, termetü, s nagy vitéz, de huzavonó Kerechényi László gazdag főúr, a Báthoryak sógora volt, ki a várat a hozzáutasított vidék lakosságának nagy terheltségével jó állapotba

helyezte, de e mellett rövid idő alatt annyi kincsre tett szert, hogy már 1562-ben Morva-országban a niklasburgi várat hatvan ezer frton megvette.

Midőn Pertav pasa jun. 24-én Gyula várát körül ostromzárta, serege 123 ezer emberből állott, s ezek között 40 ezer tatár volt; s bár a várórség száma csak két ezer magyar és 600 német katona volt, de Kerechényi bizott abban, hogy majd segítséget fog nyerni, bizott bátor hadnagyaiban, kik Olesarovics Demeter, Arad megyében gazdag birtokos, Jász Lukács és mások valának; s bent volt a várban Földvály István, s több jeles vitézek.

Az ostrom jul 4-én megkezdett; szakadatlan ágyzás után Kerechényi kénytelen volt a külvárosból a külső várba vonulni, s most a török ezt támadta meg nagy erővel, de két ezer ember veszteséggel visszaverett; Kerechényi pedig legjobb hadnagyait Olesarovicsot, Henyeit vesztette el, Földvály azonkívül sebet kapott.

Jul. 20-án az ostrom másodsor újra kezdetett, s 19 napig hallgatta remegve a sík alföld népe az ágyúk folytonos dörgését; a többször megújított roham vitézül visszaverett. Egy éjjel a gyulaiak kitértek, s több török ágyút beszegeztek; erre a török lovasság nagy számmal üldözni kezdte, de a gyulaiak vas suly-mokat — háromszögű hegyes vas szigonyokat — szórtak el magok után, melyekbe a törökök lovai sebes nyar-galás közben belelépvn, öt ezer ló lett hasznavehet-len; s az e miatt gyalog maradt törököket az ismét kirohant várórség felkonczolta. Ezután nem sokára meg-érkezett gyulai Gál Endre a király azon biztató izen-tével, hogy Kerechényi, mig csak lehet tartsa magát.

Ezután aug. közepén bekövetkezett a 3-ik ostrom, oly erővel, hogy a török csapatok már a megrongált falakra kezdtek mászni, de Jász Lukács és Földvály István által vitézül visszaverettek; azonban ez sok ember életébe került; e mellett a pestis járvány is nagy mértékben kiútvén, Kerechényi 8 napi fegyverszűnetet kért és nyert.

Kerechényi helyzete mind aggasztóbbá vált; segély nem érkezett, a dühöngő pestisben az őrségből, volt oly nap, melyen harminczan hulltak el, a lő és élelmi szerek igen elfogytak, s a török a Körös vizét másfelé vezetvén, az előállott vízhiány a nyári rekkenő hőségben kiállhatatlan lett, a vár falai pedig megromgáltak. E kétségbeejtő helyzetben összehivatván a várórség, a lelkes vitéz kisebbség ellenében a többség Kerechényivel elhatározta a vár feladását, mit előbb János Zs. hiában kísérlett meg.

Pertav a várbelieknek szabad elvonulást biztosított; de midőn szept. 2-án a várból kiindultak, a törökök a magyarokat megtámadták, véres harc fejlődött, sokan elesetek, többen s maga Kerechényi is elfogattak s csak kevesen menekülhettek el.

Ekként Pertav pasa 70 napi ostrom után Gyula várába diadalmasan bevonulván, azt kellő őrséggel ellátta, s a vidéki földnépet vármunkára hajtaván, a vár falait kijavíttatta, a vár árkait kimélyíttette s a Körös medrét kitisztíttatta; s tudva, hogy e vár az alföld fontos védbástyája, e vidék főparancsnoka ide tette át lakását; ezzel a Tiszán túli vidék legnagyobb részének, s ebben a Nagykúnságnak is török hódoltság alá jutása bevégzett ténynyé vált.

Ezt követte, hogy Szigetvár alatt Szulejman szept. 5-én meghalt, s maga a vár szept. 8-án Zrinyivel együtt elesett, Kerechényi nándorfejérvári fogságában megfojtatott; a majd száz ezerre menő kir. sereg pedig, mely Zrinyi és Kerechényi segélykiáltására mozdulatlan maradt, e gyászesetek után a törökök szétoszlása hírére haza bocsáttatott.

De e két vár elesése még nem volt elég, újabb csapás, talán amannál nagyobb, nehezedett a védtelen szegény föld népére. Midőn Szulejman Szigetvár alatt meghalt, a vele táborozó szövetséges krimi tatárok, mint vezér nélkül maradt, s egyébként is rabláshoz szokott vad nép a Tiszának mind két oldalán elszédvén, vonultak felfelé, rablás, pusztulás kelt nyomaikban, végig seprették duló fergetegként Pest, Solt,

Külső-Szolnok megyéket s a Kiskúnságot; majd Jászberény vidékét nagy sokasággal ellepték, várva, hogy a király hadai a táborból haza menjenek, hogy ekkor a felvidékig rabolni indulhassanak, a mit végre is hajtottak.¹⁾ Közzülök Szolnoknál öt ezer átkelt a Tiszán, ölt, rabolt, pusztított a Nagykúnságon; 2—300 kocsit lehete az úton látni, a nép menekült, ki hova tudott, a felgyújtott városok és faluknak e sik földön mér-földekre ellátszó lángjai s füstjei jelezték az iszonyú pusztulást; sokan felkoncezoltattak, még többen keserves rabságra hurezoltattak; több község soha többé fel nem épült s századokon át mai napig pusztá maradt. Ekkor történt, hogy — a mint egy 1658-ban magát 101 évesnek valló tanú Tarnák Bálint fogtúi lakos előadja, — Halas városa az tatár miatt elpusztult, de hasonló sors érte a többi Kis, valamint a Nagykúnságot és Jászságot is. Majd egyesültek a tatárok Eger felől s a felvidékről jövő csapataikkal, elkezdték Szabolcs és Biharmegye alsó részeit dúlni, míg nem a Tokaj sikertelen ostromából Mehmet pasa figyelmeztetésére haza indult János Zs. az iszonyú pusztulás s temérdek keresztyén rabok láttára felindulván, nyolcz ezernyi seregével a 15 ezernyi tatáresordát Debreczen mellett Ujvárosnál megtámadta, szétverte, sokakat közülök megölt, temérdek zsákmányukat elfoglalta, s a keserves rabságból 90 ezer keresztyént kiszabadított.²⁾

E török hadjárat azért is nevezetes volt hazánkra nézve, mert a krími tatárok, mint a török sereg segítő hadai, ez évben jelentek meg először országunkban. Ugyanis II. Szelim szultán Krímet birodalmához kapcsolván, a tatár khán a szultánt személyesen 100 ezer, a nagyvezért pedig fia vagy helyettese által 40—50 ezernyi sereggel tartozott hadjáratokban segíteni. E tatár csapatok vadságát már kültekintetők elárulja; a közhazerosok apró sovány lovaikra bikfából készült

¹⁾ Forgách 449. l. -

²⁾ Veranesies munk. II. 117. ; Szamosközy M. tört. Eml. I. 36—58. 71—88. l. ; Istvánfy 289—363. l. ; Tud. Gyűjt. 1820. X. 40., 1826. X. 29. ; Mogyorósy Gyula v. 57—73. ; Halm L. Békésm. 28—31. l. ; Forgách R. H. Coment. 449—50. l.

kengyelben ülnek fel, kötőfékjök s zablájok kenderkötéltől van, s ehhez hasonló többi szerszámuk is; de mennél egyszerűbbek e felszerelésben, annál borzasztóbbak a harcokban. Csontijjaikból előre s hátra való nyilazásban kiválóan ügyesek, gyors támadás, pusztítás, rablás, s az ellenség nyugtalanítására nagyon alkalmasok; céljök az, hogy minél több zsákmányt és fogolyt szerezzenek. A harcokban többféle eselt és ravaszságot használnak. Midőn ellenfelük már azt hiszi, hogy távol vannak, jövetelük hírét gyorsasággal megelőzve ott teremnek. Fegyveresen harcra kész ellenséget ritkán támadnak meg, s közelről csak bizonyos győzelem előtudatában csatáznak; legtöbbször apró csapatokra oszlanak, s midőn az ellenfelet szinte eloszlatni látják, vezéreik által adott jelre, lármára vagy lobogóikkal integetésre csudálatos gyorsasággal összegyülekezve, már távolból, zápor módra szórt nyilaikkal elébb elborítják, mint sem ezeknek idejük lenne velök kézi csatába ereszkedni, megszalasztják ellenségeiket; ágyúval s lőfegyverekkel ellátott sereget vagy várost azonban soha meg nem támadnak, s ezért a paraszt faluk, kerítetlen városok ragadozósaiknak anynyival inkább ki vannak téve.

A tatároknak a XVI-ik század közepén túl a török sereg oldalánál megjelenése a hadviselésnek egészen más szint adott; merre átvonultak, pusztulás és nyomor jelezte lépteiket, s ha ott, hova a török lova lépett, fű többé nem nőtt: úgy ott, hol e portyázó féktelen sáskahad megjelent, nem maradt község, mely kirabolva, felégetve el ne pusztult volna. Számos magyar község, mely a török hódoltság első évtizedét minden zaklatás mellett is kiállotta, a megjelent tatárok ember és vagyon pusztító dúlását túl nem élhette, — az utolsó emberig kiirtattak, elraboltattak, vagy elszéledvén, elmenekülvén, a fölégetett s kirablott helységek pusztán és puszták maradtak. Több hajdan virágzó s népes falunak fekvését, ma csak a „telek“ név mutatja, s a már földdel befedett épületek alatt szén és hamu jelölik a tatárpusztítás fergetegként romboló hatását.¹⁾

¹⁾ Hornyik: Keesk. v. Tört. II. 26 —7. l.; Istvánfy: 8. l.; Szamosközy I. 84. l.

IX.

Szulejmán halálával a portának eddigi fénye s hatalma mindinkább alászállott. Utódja lett Szelim, ki nek gyöngye jellemét a nagyvezérnek Szokolovicsnak erőteljessége pótolta.

Mindjárt 1567. év elején Hoszútóti követ azzal az izenettel tért vissza Konstantinápolyból, hogy Ferdinánd, ha valamit kérni akar Szelimtől, hozzá új követséget küldjön. E közben Zápolya és Schwendi között a felvidéken a háboru kitört Schwendi Szádvárt, Munkácsot, János fejedelem pedig Kővárt, Nagybányát elfoglalta; azonban János fejedelem segítségére Hassan temesvári pasa megindulván, ez év tavaszán Jászberénybe érkezett, mire Schwendi Kassára visszavonult, Hassan pedig ápr. 2-án Dédest, azután Putnokot, Monokot, Vadászt bevette, s a Torna, Kassa, Regéc, Eger és Szendrő közti vidéket tüzzel vassal feldulván, 12 ezer embert rabságba hurczolt¹⁾ a portáról pedig fenyegető hírek érkeztek, mire Miksa Wyss Albert által a törökkel fegyverszünetre lépett; egyszersmind 1567. jun. 1-re Pozsonyba országgyűlést hirdetett, melyen a rendek részéről a békére erős hajlamok nyilatkozván, az országgyűlés végével Verancsics és Teuffenbach a béke érdekében adó és ajándékokkal a portára utaztak.

Arra nézve, hogy a török a jászberényi zárdát, mire már régóta törekedett, mely évben erősítette meg palánkká, határozott történelmi adattal nem birunk. Jászberény város levéltárában lévő majd másfél száz török levelek között egy 1570-ik évben kelt török rendelet a jászberényi erőd fegyveresei részére legelőt követel, s így ez évben a török erősség itt már fenállott. Ezenkívül a török adókönyvekben (defterekben) 1572-ik évtől kezdve számos példákra találunk, hogy megnevezett jász községek jászberényi várbeli agának, ágyusnak, harczosnak adtak használatra. Istvánfy 1594-ben mellékesen említi,

¹⁾ Forgács 477—9. l.

hogy a jászberényi erődöt a fentebbi években (?) Mustapha budai pasa, a calvinisták ösztönzésére kiűzvéen a zárdából a ferenczrendi szerzeteseket, építette; ugyancsak Istvánfy szerint Mustapha 1566-ban neveztetett ki budai pasává; majd Verancz 1568. jun. 11-én Forgách Simonhoz irt levelében említi, hogy „bárcsak ti ne engedtétek volna a fegyverszünet alatt Jászberényt felépíteni.“ Ha ettől kezdve visszamegyünk, legközelebb azon fegyverszünetre találunk, melyet Schwendi Lázár Haszán temesi pasával 1565. szept. 13-án Erdőd megvéételénél, és a melyet 1567-ben Miksa Vyss Albert által a törökkel kötött; ehhez járul, hogy Verantz 1567. aug. 24-ke után a király irt levelében elősorolván azokat a sérelmeket, melyeket a jelen fegyverszünet alatt a törökök a király alattvalóim elkövettek, mindjárt az első pontban említi, hogy a török parancsnokok a magyar részekben több új erősséget építettek, mint Bathyánon, Zegesden, s Eger körül több helyeken; miből helyesen lehet következtetni, hogy az Eger vidékén emelt új erősségek alatt a jászberényi is értetik; mindezek egybevetése után kimondhatjuk, hogy a jászberényi erőd, (palánk) 1567-ik évben építettett.

Ugyanekkor a szerzetesek a zárdából kiűzettek ugyan, azonban a városban megmaradtak. Nem áll tehát a jászberényi zárda történetében azon előadás, hogy a szerzeteseket zárdájokból 1583-ban Mustafa budai pasa űzte volna ki, mivel, mint láttuk, már 1568. és 1570-ben említették a jászberényi palánk felépítése, s Szokoli Mustafa vezér a budai pasaságot 1566. aug. 3-tól 1578. szeptemberig viselte, s 1583-ban okt. 9-ig budai pasa Ali, 1583. okt. 9-től 1586. májusig Juszuf vagy Szinán volt. Azonban a dühöngő vallási viszály és a török uralomból származó üldöztetéseket a szerzetesek tovább nem tűrhették, 1583-ban kénytelenek voltak a várost végképen elhagyni és csak 1690-ben tértek ismét vissza.

E véleményt támogatja az is, hogy Verancsics Konstantinápolyban 1567. okt. 7-én a békealkudozásról

irt levelében említi, miszerint a budai pasa a török hódoltság és magyar király birtokai között határul: Szolnok, Eger, Hatvan, Fülek, Vygles, Léva, Esztergom s Csóka-kőtől a Rigna folyóig terjedő vonalat jelölte ki, úgy, hogy a mi e határvonalon belől, az ő hatalmukban van a jászokkal és kúnokkal együtt, az általában az övék legyen, s jövőben a magyar királynak ne adózzék, s hivatkozott a pasa a szultán azon könyvére, melybe Magyarország minden hódoltsági várai, városai s falui le vannak írva. E tervnek a porta már elébb tetteleg is érvényt szerzett, megparancsolván a szomszéd bégheknek, hogy a közös jobbágyok feletti hatóság gyakorlásától a magyarokat tiltsák el, s az egiiek borainak, a jászok és kúnok faluiban eladását, s a Rinyán tuli jobbágyok által a magyar részre adózás és szolgálatok teljesítését meg ne engedjék.¹⁾

Ez alatt a békealkudozás folyamát nem kevésé gátolta az, hogy a fegyverszünetet egyik fél sem tartotta meg, s a hol lehetett, egymás birtokait portyázásaival pusztította. Így 1567. szept. elején a török és János Zs. követei Bethlen Gergely és egy csasz a két fél birtoka határai kijelölése végett összejövelelt tartván, Túr városában megszállottak; azonban a kapitánya távollétét portyázásra felhasználó ónodi várőrség egy lovas csapata által éjjel véletlenül megtámadtatván, Bethlen megöletett, a csasz pedig több törökökkel fogságba esett.²⁾ Másfelől a hatvani bég a körülfekvő falvaknak megtiltotta, hogy Egerből kimérés végett bort fuvarozni, s e várhoz munkát teljesíteni ne merészeljének, sőt Heves vidékén több falukat elpusztított, — a szolnoki bég pedig a kúnok között lévő tiszteknek két szolgáját, kik kaszásokért voltak küldve, elfogott, s a Tiszántúli vidéknek a bor kimérését és szolgálatok teljesítését az egi vár részére szintén eltiltotta.³⁾

¹⁾ Istvánfy: hist. Hung. 387. 289. l.; Török János: Hazánk 1859., 273. l.; Verantz munk. IX. 229. V. 39. 93. 141. 125. l.

²⁾ Verantz i. m. V. 102—3. l.; Budai: p. Lex. I. 397. l.

³⁾ Verantz i. m. V. 89. 90. l.

Ez évi juliusban az egri vár és püspökséghez tartozó javak és jövedelmek összeírására kir. biztosok küldetvén ki, ezek jelentése a jászkúnságnak ez időbeni belviszonyaira nézve érdekes adatokat tartalmaz.

E jelentésből látjuk, hogy a mai nagykún Turkevi, s ma már ennek határához tartozó pusztá, még akkor község Turkeddi ez időben ugy említették, mint az egri püspökség birtoka. Ezután következik a jászkúnságnak mint korona jószágának összeírása, mely felmutatja előttünk azt, hogy a török, s különösen az 1566-ki tatár-pusztítás a jászkún községek beléletére mily hatással volt.

Ez időben a Jászságban következő 14 község állott fenn: Jászberény város, Magyar város, Gerla vagy Alsó-Szt.-György, Agó, Apathy, Felső- vagy Gály-Sz.-György, Dosa, Négy-Szállás, Jákóhalma, Arokszállás, Mihálytelek, Ladán, Kisér, Bódogszállás; e községekben öszvesen összeíratott egész telkes jobbágy 472, zsellér 300, elhagyott ház 235, elhagyott vagy üres telek 85, kapitány — egyedül Jászberényben — 20. A mai Jászberény egy része még ekkor Magyar város néven külön község volt; a kettőben együtt mint egyedüli városban volt 265 egész telkes jobbágy, zsellér 192, elpusztult ház 101; a két Sz.-György pedig Gerla és Gál melléknévvel is említették; legkisebb község volt Jákóhalma, hol egész telkes csak 3, zsellér 4, de elhagyott ház 13, üres telek 5 találtatott. Jászberény után Kisér 61, Apáti 35 egész telkes jobbágygyal következett; ezután jön a mai Ago pusztá, még mint község 30 egész telkessel, egyet közülök a tatár elvitt, házas zsellér 28, Apátiról 5 jobbágyot a tatárok megöltek.

Kolbászsзык a mai Nagy-Kunság, Turkevi és Turkeddin kívül állott 16 községből, jelesen: Csorba, Móricz, Kis-Uj-Szállás, Thormásturgon, Tóthturgon, Kolbaz, Bolesa, Magyarszállás, Karczagujszállás, Asszony-Szállás, Orgonda-Sz.-Miklós, Ködszállás, Fábían-Sebestyén, Madaras, Kápolnás, Marialaka; hiányzik: Sz.-Márton, Mesterszállás, Homokszállás, Báboczka, Poha-

mara, melyek már 1559-ben Gyula várához esatoltatván, ennek mult évi török kézre jutása után Egerhez vissza nem adattak.

A fentebbi 16 községben összesen összeiratott egész telkes jobbágy 416, zsellér 83, elhagyott ház 3, üres telek 237, kapitány 56. Leglakottabb község volt Bolesa 45 egész telkes, 7 zsellér, 13 üres telekkel, kapitány egy sem; — utánna Karczag, hol 44 telek, 12 zsellér, 29 üres telek és 2 kapitány volt; ezután Marialaka 43 egész telek, 7 zsellér, 6 üres telek, és 14 kapitánynyal; Kolbászon, a székhely-városban volt 33 egész telek, 9 zsellér, 28 üres telek és 3 kapitány; — legkisebb volt Kísujzállás: 7 egész telek, 5 zsellér, egy elhagyott ház, 12 pusztateleke és 6 kapitánynyal. Több volt az üres, mint a népes telek: Csorbán Kísujzálláson, Ködszálláson; a telkek fele volt lakva Fábrián-Sebestyénen; alig felében volt lakott: Tóturgony, Kolbász; kapitány legtöbb lakott Marialakán 14, azután Mórícson 10; a pusztá telkek 237-re menő nagy száma a török, de különösen a tatárok nagy pusztításaira mutat.

A Kis-Kúnságból 14 község neve fordul elő; jelesen Fülöpszállás Kisbalázsszal, Szabadszállás, Lajos, Myzse, Kerekegyház, Ferenczszállása, Tatár-Sz-Miklós, Kocsér, Kara, Palka; elpusztult Bankakáza, Kis-Szállás; az összeírásra nem jelent meg: Laczháza, Törtel; a mai községekből hiányzik: Halas, Majsa, Dorosma, Félegyháza; s miután az utolsó adat Félegyházáról 1424, Majsáról 1493, Dorosmáról 1502, Halasról 1509-ből maradt fenn, azt kell hinnünk, hogy ezen kún községek még a mohácsi vész után Budáról duló fergetegként haza vonuló nagy török sereg romboló árja által pusztítottak el, a minthogy Majsa 1572-ben mint a nagyszegediek által legelőnek használt pusztá említették.

Az összeírásra megjelent kiskún 10 községben volt egész telek 200, zsellér 28, elhagyott ház 5, üres telek 25, kapitány 11. Legnagyobb község volt Kerekegyház, hol 40 egész telek, 2 zsellér; utánna

Mizse, melyben 28 egész telek, 2 zsellér, 2 elhagyott ház, 10 üres telek, s 2 kapitány, s legkisebb Lajos, hol 8 egész telek, 4 zsellér és legtöbb, 8 kapitány volt.

Összeszámítva a jázságot, Kis- és Nagy-Kúnságot, volt összesen egész telek: 1088, zsellér 411, elhagyott ház 243, üres telek 337, kapitány 87; a lakott és üres telkek száma pedig együtt 1425.

Itt láthatjuk megfejtését a Nagy- és Kis-Kúnság elnevezésnek; mert elhagyva mindegyiknél az összeírás alá nem vett, elpusztult s pusztá községeket, a Nagy-Kúnságban volt egész telek 416, a Kis-Kúnságban ennek felénél is kevesebb: 200.

A Jázság Eger vára védszárnyai alatt, bár tagadhatlanul sokat szenvedett, mert 85 telke üresen állott, de még is legnépesebb volt 472 egész telekkel; a Nagy-Kúnság szenvedéseit előnkbe tünteti, hogy a területén volt 653 egész teleknek, több mint $\frac{1}{3}$ -da 237 lett a János-pártiak, a török, s főleg a tatár pusztítás miatt lakatlanná; de legtöbbet szenvedett a KisKúnság alsó része, mely Pálka és Ferencz-Szállás kivételével végképen elpusztítva volt.

X.

Az 1568-ik év egy nevezetes eseménynyel kezdődött. Hosszú alkudozás után február 17-én a törökkel a béke Drinápolyban nyolcz évre megkötöttet oly módon, hogy a török, Miksa és Zápolya, a mit eddig elfoglaltak, azt háborítlanul birják, a határvonalak szabályoztassanak, s Miksa a szultánnak évenként harmincz-ezer aranyat fizet. Ezenkívül a főszemélyekben is nagy változás történt. Oláh Miklós meghalván, helyette helytartóvá Bornemisza Pál nyitrai püspök, esztergomi érsekké pedig a volt portai követ Verancsics lett; e miatt Forgács Ferencz nagyváradi püspök Zápolyához pártolt, Dudith pécsi püspök a lengyel udvarnál meg-nősült, Schwendi helyett kassai kapitánynya Ruber János neveztetett, a szathmári vár-kapitányság pedig volt portai követ Teuffenbachnak adatott.

A XVI-ik század közepe körüli mozgalomtelijes időben a mohácsi csatánál elesett Balassa Ferencz szőrényi bánnak fiai közül Menyhért, János, Imre nagy szerepet játszottak s vitézségükről is híresek valának.

Imre Zápolya János alatt erdélyi vajdává lévén, ennek halála után vajdatársával szövetségbe, az országos ügyekre nagy befolyást gyakorolt, bár ingadozva, még is inkább Ferdinánd pártjához hajolt; majd a kir. jövedelmeket elfoglalta, és sok istentelen erőszakoskodásaival főleg az Izabella pártján lévőköt sanyargatta; mit megtartani Szulejmán a nikápolyi pasát küldte Erdélybe, ki Majlátot elfogta; a száműzött Balassa Imrét pedig Izabella királyné kapitányai Bornemisza Boldizsár és Horváth Mihály 1541-ben, Magyarországra kergették, hol 1550-ben meghalt; fiai: Ferencz és Endre maradtak.¹⁾

Balassa János Ferdinánd és Miksa alatt főispán, főajtónálló és főkapitány, 1550-ben Szolnok vára kapitánya; utóbb 1569-ben Miksánál elárultatott a trón irányában való fondorlataiért, s csak nagy nehezen sikerült ártatlanságát kideríteni.

Ferdinánd a pártja melletti buzgólkodása következtében erdélyi birtokaitól, Léta, Almásd és Diód váraitól megfosztott kir. tanácsosát Balassa Imrét 1544. okt. 1-én kelt leiratában 1543. jan. 1-től kezdve 2400 frt évi jövedelemmel jutalmazta, s átadta neki a jászberényi s ehhez tartozó jászok közötti tisztséget azon koronai jövedelemmel együtt, melyet ezen jászok évenként a kir. kincstárba szoktak fizetni.

Midőn azonban Dobó István 1548-ban az egri vár kapitányságát átvette, s belátta, hogy mily kevés a jövedelem e vár jó karba hozására és tartására, mert a terményeket és borokat pénzzé tenni nem lehet: elrendelte, hogy a jászok évi tartozásukat ne Balassa Imrének, hanem neki, kinek hatalma alatt állanak, fizessék, s őket, mint közellakókat a vár jövedelméhez tartozó borok kimérésére is kötelezte; e miatt Balassa

¹⁾ Budai F. polg. Lex. I. 95—7. ; Szilágyi S. Erd. országgy. Eml. I. 3—22. l.; Verantz munk. II. 44. 70. 71. l.

Imre panasszal járult a kamarához, hogy ő a királyhoz való hű ragaszkodása következtében sok kárt szenvedett, s nem követett el semmit olyat, miért a neki adott javadalmazással megfosztassék, s felmutatta a jászok levelét, mely szerint ezek örömet maradnak az ő urasága alatt; e kérvényre a kamara 1549. febr. 19-re tett felterjesztésében kérelmét jogosnak nyilvánította ugyan, hogy ő a jászok jövedelme élvezetében ne háborgattassék: azt azonban nem hallgatta el, miszerint a jászok birtoka kamarai jövedelmet képezvén, azt a kamarától elvonva magán egyénnek átadni nem lehet; felhívja azonban a király figyelmét, hogy Balassa Imre fizetése és régi adósságai ügyében intézkedjék.

Máj. 19-én kelt felterjesztésében ismét előadta a pozsonyi kamara, hogy Balassa Imre kir. jóváhagyás mellett bizonyos koronajavakat, jelesen a jászoknak faluit és kerületét — districtus — bírja, melyeket az egri vár tisztjei elfoglalván, most Balassa némelyek segítségével ezeket visszanyerni igyekeznek; holott tudva van a király előtt, hogy e birtokok nem magánosoké, hanem a kamaráé, melyeket elidegeníteni nem szabad, hanem ezeket egy erre választott tiszt, ki Egerben lakni köteles, kezelheti, kit az egri vár tisztjei segíteni tartoznak.

Ezek folytán Ferdinánd ápril 30-án kelt leiratában a kamarának ezen véleményét helyeselve kijelenté, hogy ha Balassa Imre a jászkerület visszaadása végett hozzá folyamodni fog, a szerint jár el; addig is a jászok évi tartozásukat a m. kamarához fizessék, s máj. 13-án oda utasítja a kamarát, miszerint intézkedjék, hogy a jászoktól járó jövedelmek kezelésére Egerbe rendelt tisztviselőt Eger vár kormányzói minden erővel segítsék. De mindez megváltozott; mert Balassa kértére ez évi máj. 31-én a király ismét elrendelte, hogy Balassa ugyan a jászok neki átengedett jövedelmét továbbra is szedje, azonban Dobót ne akadályozza, hogy a jászoknál borokat kimérethessen, s ez iránt a kamara a király rendeletéből jul. 4-én Balassa Imrét ily szelvényben utasította.

Midőn Balassa Imre 1550-ben jun. 20-a előtt meghalt, árváira testvére János viselt gondot; s Ferdinánd 1550. jun. 16-a több más birtokok között Abony, Paládics, Tószeg, Nyársapáthi falukat s Törtel és Tetetlen pusztákat Külső-Szolnok megyében Verbőczy Imre kihalása folytán neki adományozta; majd jun. 20-án kelt leiratában a jász tisztséget a hozzátartozó jövedelemmel szinte ezen Balassa Jánosnak adta át, hogy ebből testvére árváit tartsa, azonban megelégedjék a rendes jövedelemmel, s ezenfelül őket ne sanyargassa, se az egri borok megvételében s eladásában ne gátolja.

Midőn pedig Szolnok vára felépült, a jászok minden jövedelme ennek fentartására rendeltetett; e miatt Balassa János a királyhoz folyamodott, a ki 1552. jul. 6-án kelt leiratában meghagyta a kamarának, hogy a jászok ugyan Szolnoknál maradjanak; hanem, tekintve a Balassák hű szolgálatait, részökre a jászok jövedelméből évenként addig, míg a királynak tetszeni fog, évenként 600 frt fizetessék. E királyi levelet Balassa maga vitte el a kamarához azon kéré'emmél, hogy irjon Szolnokba, irt is akkori várnagy Nyáry Lőrinczhez, engedje meg, hogy Balassa a jászoktól a 600 frtot felvehesse. Azonban siker nélkül, mert Szolnok vára a török által elfoglaltatván, a jászok ismét Egerhez visszaesatoltattak. Ennek következtében Balassa Kékkőről 1553. jan. 26-án ismét megkereste a kamarát, hogy most már Mecskey Istvánhoz Egerbe, s a jászok bíráihoz irjon, hogy a 600 frt felvételét neki engedje meg. Mire a király 1553. maj. 5-én kelt leiratában újlag elrendeli, hogy Balassa János részére a 600 frt évenként jövőre is kiadassék; s erről a kamara Bornemisza Gergely főtisztartót jul. 5-én meghagyólag értesítette, azonban már ekkor Bornemisza Gergely a jászok jövedelméből várbeli építkezésekre 400 frtot elköltött, s Balassának csak 200 frt jutott; ezt Ferdinánd 1554. febr. 17-én kelt leiratával a kamara más jövedelméből 400 frtal rendelte kipótoltatni.

A következő években Balassa rendesen megkapta

a 600 frtot, mint ezt az egri vár jövedelmi összeírásai s számadásai igazolják; azonban 1561. aug. 28-án a kamara utasította Balassa Jánost, hogy a jászokat jövedelmekkel együtt bocsássa vissza; Bácsi Benedek egri számtartónak pedig meghagyta, miszerint a jászokat átvévén, az ezektől járó jövedelmet beszedje. Majd oct. 4-én kelt kamarai felterjesztésre Ferdinánd 1562. jun. 1-ről szóló leiratában helyesléssel fogadta azon okokat, melyeknél fogva a jászok évi adójának Balassa Imre s ennek árvái részére történt adományozása jövőre érvénytelennek mutatkozik; tekintve azonban Balassa Endrének — ki az Imre fia volt — hű szolgálatait, ennek kérelmére elrendeli, hogy részére a jászok jövedelméből évenként, tetszése szerinti ideig, 200 frt fizetessék ki, s szept. 22-én az egri számtartó utasított, hogy a jászok jövedelméből most azonnal, s jövőre is évenként 200 frtot a kamarához küldjön be. Ezen öszvegnek kifizetését Ferdinánd halálával Miksa király is 1564. nov. 7-én a kamarai jövedelemből utalványozta. Ez öszveg fizettetett is mind addig, mignem 1568-ban Miksa a kir. kamarának jun. 3-án tett emlékeztető felterjesztésére jun. 16-án kiadott leiratában, mivel most a jászok és kúnok az egri vártól teljesen elszakittatva, a törökök által legközelebb épített jászberényi palánk birtokához csatoltattak, a Balassa Endre részére eddig járt fizetést megszüntette. Erről értesülvén Balassa, folyamodott a királyhoz, de sikertelenül, mert aug. 13-án kelt leiratban véglegesen elrendeltetett, hogy Balassa Endrének, a jászok jövedelméből járt 200 frt fizetés többé ki ne adassék.

Igy lett vége a Balassák a jászok közötti egy negyedszázados uralmának.

1569-ben a Nagykúnság és Debreczen vidékén rajongó népmozgalom támadt. Karácson György — köznéven Fekete ember — vakbuzgó népámító azt hirdette a népnek, hogy a török hatalma megtörésére ő az isten választott embere, s szava oly hatással volt

a török iga alatt sanyargatott földnépre, hogy bár szigorú fegyelmet tartott, s hadi zsoldot nem ígért, még is e saját költségükön folytatandó hadjáratra sokan zászlói alá gyülekeztek s magokat s z e n t - h a d n a k nevezték, azonban mert a tél közelgett, és sem 'a katonaság, sem a nemesség szavainak nem hitt, tétlenségben maradt. Eljutott ugyan a szent had hire Eger várába, hol Bári István lovas vitéz a várórség nagy részét a szent hadhoz való csatlakozásra rávette; azonban Mágocsy várnagy erélyes fellépése által, mivel a mozgalom részeseit vasra verve börtönbe vettette, a vállalat meghiusult. Tavaszra kelve Karácson György 1570-ben Debreczen mellett táborba szállott, s kihirdette, hogy a bala-sz.-miklósi török erődöt fogja isteni különös segedelem és csudatелjes ereje mellett csak hatszáz emberrel bevenni. Elelem nélkül indult útra kis csapatával, s midőn útközben a — titkon előre odahordott — eleségre akadtak, még inkább lelkesítette őket a buzgóság. Így vonult a szent had a N a g y - K ú n s á g o n keresztül Bala-Szent-Miklós alá, hol az előre megállapított titkos terv szerint a török által felgyújtott szalmakazlak lángja a Fekete ember által hirdetett égi tűznek tartatván, azon állításra, hogy isteni különös erő által az erőd kapui és bástyái az első rohamra össze fognak omlani, ápril 16-án a szenthad tagjai merész rohamot intéznek, azonban a törökök ágyuk dörgeése között kirohanván, őket mészárolva viszázték, sőt Mahmud szolnoki várnagy az ágyuszóra Sásvár béget kiküldvén, ez két órai véres harc után azokat részint levágta, részint szétkergette; majd Karácson György és társa Szücs László Debreczenben kivégeztetvén, a gyülevész had végkép szétszóratott.¹⁾

Hogy a török uralom alatt a megyei közigazgatás mily zavarba jött, ezt igazolja az 1596-ik országgyűlésen alkotott 52. tczikk, mely szerint Külső-Szolnok megye és a fejér-megyei Solt szék a török által elfoglaltatván, mivel sem szolgabirái nin-

¹⁾ Tud. Gyűjt. 1820. X. 44., 1826. X. 32—3. l.

esének, számos ügyek pedig elintézését várnak: ennek folytán kimondatott, hogy jövőre Szolnok megyének Heves, Solt széknek pedig Pest megye szolgáltatson igazságot, mely egyesítés azután napjainkig fennmaradt.

XI.

Buda, Szeged, Hatvan, Szolnok, Török-Sz.-Miklós és Gyula elfoglalásával, s a jászberényi török palánk felépítésével a Jászkúnság is teljesen török hódoltság alá jutott.

Már elébb is ugyan az egri vár 1548. évi számadásában olvashatni ily kifejezéseket: „a mennyiben a törökök miatt a tizedet be lehetett szedni“, „a törököktől félelem miatt egyáltalában nem lehetett dézmálni“, — „a török alatti községekből dézma helyett alku szerinti mennyiség szedetett.“

1549-ben a második hadi segély 34 megyében vettetett ki, s ezekben összeiratott magyar részen való porta 48,412, töröknek adózó porta 5334, e megyék közé tartozott ekkor Heves is; a Nagy-Kúnság ez évben a rovásos adót egészben megfizette; Pest megye azonban dézma helyett alku szerinti átalányt adott.

1550-ben Heves megyében 982 $\frac{1}{2}$ porta nem lévén a török alatt, az adót egészben, török alatti 914 $\frac{1}{2}$ porta pedig csak fele részben fizette, s így ez időben Heves megyének már fele török hódoltságban volt. Hasonlóan török alatt levőknek említetnek: Külső-Szolnok megye Törtel, Kara, Kocsér; Pest megye Kunnizse, Lajos, Ferencz-Szállása és Kis-Szállás kún községekkel, melyekben több elhagyott és elpusztult telkek vannak; továbbá Csongrád és Solt megye Kún-Sz.-Miklós, Bankháza, s Laczháza kún községekkel.

1552-ben a Tiszántúli vidék, bár sok pusztulást szenvedett a török által, de török iga alatt nem volt, mert a hadi segélyt egészben fizette; Heves megyében a török új 52 portával terjeszkedett; míg Külső-Szolnokban 1073 portából csak 295 volt török alatt, s az e megyei 16 kún községből az adót Nyáry Lőrincz

szolnoki várkapitány egészben felvette; Csongrád megyében csak a Tiszán túl eső 65 porta volt török alatt, a többi 262 pedig magyar részen.

1553-ban Pest és Szolnok megye a kis-kún községekkel, mint török hódoltság, az adót fele részben fizette; a kolbászszéki kúnok pedig sokféle nyomor és elnyomatásban szenvedtek, sőt ez évben már a töröknek is kénytelen valának fizetni, s Amhat pasa mult évi hadjáratakor mind elmenekültek; ugyan ekkor a jászok is Eger ostroma utáni pusztítások miatt nagy nyomorban voltak; Keeskemét és Kőrös vidékén kívül Pest megyében török alatt valának: Törtel, Mizse, Lajos, Ferencz-Szállás, Pálka kúnhelyek, s ezeket a török súlyos adózással terhelte.

1554-ben Heves megye öszves 1068 portájával a török alatt állott; Csongrád, Békés és Külső-Szolnok megyékben is a török a porta összeírást erőhatalommal gátolta; a Dunán inneni (= kis) kúnok, mint török alattvalók, az adót fele részben fizették; a jászoknak is több kapitányai a török pusztítás elől Eger várába menekültek; a kolbászszéki kúnok pedig a török részről sokféle elnyomatás, elviselhetlen fizetések és szolgálatokra kényszerítés miatt nagy nyomorban voltak.

1555-ben a török alatti Pest megyében említettik: Kúnmizse község.

1558-ban Jászapátiban és Jászberényben a birságokon a kapitányokkal s tisztekkel már a török is egyenlően osztozott.

Ez adatok, valamint a fenntebbiek folytán állíthatjuk, hogy a Kis-Kúnság már 1550-ben, a Nagy-Kúnság 1553-ban, a Jászság pedig 1558-ban török iga alá jutott. Az 1572-ik évtől kezdve fennmaradt török adólajstromok — defter — a Jászkúnság török hódoltsági állapotát még világosabban feltüntetik.

Ezek szerint a budai szandsáksághoz — kerülethez — volt esatolva a Kis-Kúnság, s éppen a budai nahijehez — járás — Sz.-Miklós puszta, Jakabszállás falu és Sz.-László puszta; a keeskeméti nahijehez Zomok-parlag község; a pesti nahijehez: Orgovány

falu, Kerekegyház és Galambos puszták, Laczháza és Mizse falu; a szolnoki szandsákság kalocsai nahijehez Bócsa puszta; a szolnoki szandsákság részint szolnoki, részint török-sz.-miklósi nahijehez a nagy-kún községek, debreczeni nahijehez: Fábíán-Sebestyén.

A hatvani szandsák jászberényi nahijében fekvő jászberényi palánkbeli török birta Jákóhalmát, Árokszállást, Jászberényt, Bódogházát, Apátit, Kisért, Telekszállást, Jászladányt, Felső-Sz.-Györgyöt, Dósát, Mihálytelkét.

Ezen várakban és erődökben nagyobb vagy kisebb rangú török tisztek székeltek, ellátva kellő számú altisztekkel és harcosokkal, kik között az ahhoz tartozó községek legnagyobb része hűbérül volt kiosztva oly módon, hogy minden ötezer forint oszpora jövedelem után egy-egy lovast valának kötelesek tartani.

Mellőzve a Jászkutság területén kívül eső várakban lakott török tiszteket, a jászberényi palánkban ez időben lakott hűbéres törökök nevei a defterben következőleg fordulnak elő:

1572-ben Mehmed ben Mahmud jászberényi párkán (= palánk)-beli szerbölük vagy csapatparancsnok Bajezid, Hizr és Alitól vétel útján, a hatvani livában jászberényi nahijében fekvő Jákóhalmán 1800 oszpora jövedelmű szántó földet birt.

Ugyan ez évben Ali-ben-Iliasz után Piri-ben-Iszkender jászberényi várbeli harcos a hatvani livában jászberényi nahijében fekvő Árokszálláson 1700 oszpora jövedelmű szántó földet birt; Piri elmenvén, ezt Dsefer aga dizdár (várbeli alparancsnok) kapta.

Szintén 1700 oszpora jövedelmű szántó földet birt Árokszálláson Huszeyn Turák után Ali-ben-Abdallah jászberényi várbeli harcos, ki meghalván, e tétel a defterből kihagyatott.

1700 oszpora jövedelmű szántó földet birt hatvani livai, jászberényi nahijében fekvő Jászapátin Mehmed ben Piri után Piri-ben-Abdallah jászberényi várbeli harcos.

1700 oszpora jövedelmező szántó földet birt Mustafa

ben-Pervane után, ki elment, a hatvani livai jászberényi nahijében fekvő Kiséren Bali-ben-Ali jászberényi párkánbeli harezos.

1573-ban hatvani livai, jászberényi nahijében fekvő Árokszálláson Ahmed-ben-Abdallah után, ki elment, Firuz-ben-Ali jászberényi párkánbeli harezos 1700 oszpora jövedelmű szántóföldet birt.

Hatvani livai jászberényi nahijében Telekszálláson 6989, Szent-Andráson 1611, öszvesen 8600 oszporajövedelmű földet, melyből 3500 oszporányi szántó, Behram ben Narisz után Bali-ben-Ali jászberényi várbeli kethuda vagy segédtsizt birt.

Ugyan csak Telekszálláson Korkud-ben-Dsafer után Haszan-ben-Abdallah jászberényi várbeli harezos 1700 oszporát jövedelmező szántóföldet birt.

1574-ben Kiséren 35.200, Rasanghon Kisér határában levő pusztán 1200, s a Berényhez tartozó kapitányok földjén 1800, öszvesen 38,200 oszpora jövedelmű földet, melyből 4000 oszporányi szántó, Hamza ben-Daud után, ki a dizdár aga és Ali vajda szerint elment, mint mazullá, vagy megfosztottá lett hatvani őrségbeli szerbölük, Szafer-ben-Abdallah a jászberényi várbeli ágyúsok agája birt.

1575-ben 1700 oszporát jövedelmező szántóföldet Telekszálláson Haszan-ben-Abdallah után, ki Behram dézdar szerint elment, Kurd-ben-Mahmúd jászberényi várbeli harezos birt.

Szintén 1700 oszpora jövedelmű szántóföldet a hatvani livai jászberényi nahijében fekvő Jászladányon Ibrahim Devlet khán után, ki elment, Haszan-ben-Abdallah jászberényi párkánbeli harezos birt.

A törökkel kötött gyakori fegyverszünetek, s megújított békekötések azonban nem szolgáltak akadályul, hogy egyik vagy másik török által lakott vár hatalmas főnöke ne folytassa azon vidéken rablópusztításait; melyeknek nemcsak egyes lakosok, hanem olykor egész községek áldozatul estek. Így találjuk, hogy Jászfénsszaru községe, mely még 1553—4-ben adózásait teljesítette, 1555—7-ben már a többi jászszállások között

nem említették; 1558-ban pedig már úgy fordul elő, mint elhagyott puszta hely. Mivel pedig 1555—7-ben e vidéken rendes hadjárat nem volt, Fénsszarut hihetően a közel hatvani várban székelte Veli szandsák bég, egész Poroszlóig üzött gyakori portyázásai alkalmával pusztította el s tette lakatlanná; s ezt abból is lehet következtetni, mert a fénsszarusi kapitányságot Eger várbeli híres vitéz jászapáthi Horváth János — fia vagy unokája a múlt század második felében élt Horváth Lukács apáti kapitánynak — birván, az egriek kicsapásait ezek egyike birtokának elpusztításával visszatorolni kedvező alkalmul kínálkozott. Fénsszaru azonban még 1575-ben is mint elpusztult hely említették.

Majd Horváth János egri helyettes várkapitány-nyá és főtisztartóvá lévén, kieszközölte a királynál, hogy őseitől reá szállott ezen nagyfénsszarusi kapitányság, melynek elődei s ezek után ő és testvérei György, Gergely és Mihály háborítlan birtokában voltak, de a melyre vonatkozó okleveleiket a közelebbi zavarok alatt elvesztették, minden jövedelmeivel és tartozékaival új adományi ezimen 1575. aug. 15-én kelt levéllel nekik adományoztatott; sőt egy másik, ugyan e napon kelt oklevéllel a király azt is engedélyezte, hogy a kik ezen nagyfénsszarusi és kiséfénsszarusi kir. philistaeus községekbe megtelepednek s új házakat építenek, azok minden rendes és rendkívüli adózások és szolgálatok teljesítése alól a megszállástól kezdve hat egész évre felmentetnek. Ugy látszik azonban ennek sem lett sikere, mert a jász községek 1587-ik évi sorozatában Fénsszaru még mindég elő nem fordul.

E közben a zavaros idők szükségessé tették, hogy az egri vár s tartozékai összeírassanak, melyet arra kiküldött kir. biztosok 1572-ben teljesítettek, kik az egri várhoz tartozott Jászkúnságot az ez által 1570-ben községenként teljesített fizetések s jövedelmekkel a behívott községi küldöttek közbejöttével összeírták. Ez összeírás még részletesebb hű képét tárja elénk a Jászkúnság ez időbeli állapotának.

Ez összeírás szerint elhagyott telek volt a 14 jász

községben 156, a 17 nagy-kún községben 242, a 14 kis-kún községben 34. A kis-kún községek Mizse, Lajos Kisszállás és Szabadszállás székekhez tartoztak. Bankháza az összeíráshoz nem jelent meg.

Ezenkívül Altokháza, Asszonyszállása, Thosháza, Keleby, Kozukháza, Borsod, Mátyusháza nevű hét pusztáról megjegyztetik, hogy ezek ugyan a Kis-Kúnsághoz tartoztak, azonban most a ráczok szállották meg s ezek lakják.

Továbbá elősoroltatnak: Beszter, Thompa, Matkó, Orgován, Csólyos, Kömpöcz, Fejértó, Tajó, Bócsa, Majsa, Ivánka, Karapal, Zank, Mélykút, Tázlár, Jakab-Szállása, Ludas, Köncsöng, Péder, Zomoktaresa, Csengele, Jenke s hogy ezen 22 pusztából, a melyeket lehet, a kúnok tisztjei másoknak adnak ki haszonbérbe, a föld minősége szerint 20—25—30 frtért, s az ebből bejövő nem csekély összeget maguk hasznára fordítják; Majsa pusztát pedig a nagyszegedi polgárok baromlegelőül használják.

Ez összeírásból látjuk, hogy a Kis-Kúnság ez időben már csak 15 lakott községből állott, s ezenkívül hozzátartozott 29 pusztá, melyek legnagyobb része többé megszállva nem lett, sőt e puszták egy része a Kúnságtól elszakítottván, Pest és Bodrog megyékhez csatoltatott, s így maradt napjainkig.

A mai puszták közül még ekkor mint községek állottak fen: Mizse, Lajos, Kerekegyház, Páka, Kisbalázs, Ferencz-Szállása, Kis-Szállás, Kocsér, Kara, Bankháza; ellenben feltűnő, hogy Félégyháza, Halas, Dorosma, ma népes kún városok, sem ezen vagy más várvidéki, sem rovásos adó összeírásokban nem említettnek, holott az ezeket környező községek és puszták elősoroltatnak; s így azt kell hinnünk, hogy ezek ezen korban elpusztúlva lakatlanul állottak.

Ez összeírás egyszersmind részletesen megösmerttet bennünket azzal, hogy a jászkún községek ez időben mily adózás és szolgáltatokkal valának terhelve.

A borkimérésből való jövedelem a jászoktól: 906 frt 6 dr, a jászkúnoktól 578 frt 6 d.; a kiskúnoktól 23 ft 46 d.

A jászoktól rendes census, kir. rovásadó és téli szolgálatváltáság öszvesen 1320 frt 60 d.; a nagykúnoktól: census 312 frt 50 d., rovásos adó 337 frt, téli szolgálat 110 frt, tegzespénz 36 frt és Mesterszállásról census 14 frt, öszvesen 809 frt 50 d.; a kiskúnoktól: rendes census 174 frt 20 d., rovásadó 124 frt, vágó ökrök helyett 114 frt, téli szolgálat 87 frt 10 d., tegzespénz 7 frt, salétromfőzés helyett 36 frt, Laczházáról census 27 frt 50 d., öszvesen 569 frt 80 d. A három kerületből öszvesen 2699 frt 90 dr.

Ezután a jászok mint korona javadalmakban lévő lakosság száma és osztálya terjesztetik elő, mely szerint a 14 jász községben van: telkes jobbágy 571, legtöbb: 161 van Jászvárosban, legkevesebb: 9 van Dósán és Árokszálláson, zsellér van 278, legtöbb Jászvárosban és Apátin van 38, legkevesebb Mihálytelkén 2; elhagyott ház és telek van öszesen 156. Az adózó családők száma öszesen 1049.

Ezek fizetnek rendesen censust évenként 600 frtot, akónak nevezett tizedváltáságul: 1200 véka buzát, melynek értéke 50 drral 600 frt, 1200 véka árpát, 25 drral 300 frt, ezenkívül vágó ökröt 10 darabot 4 frttal, 40 frt; rendkívül: kir. rovásos adóba 527 frt, vaját 302 $\frac{1}{2}$ itezét 12-drral: 36 frt 26 dr., sajtót 229-et 10 drral, 22 frt 90 dr., 7 dézsa turót 1 frt, téli szolgálat helyett 1567 óta évenként 199 frtot; ludat, tyúkot a vajhoz képest 302-öt 5 drral, 15 frt 10 d., de bármikor felszöllittatnak, adnak, — a jászkapitányok tegzespénzül fizettek a várba 50 frtot, de ezt most tisztjeik veszik fel. Öszesen fizetnek a jászok 2391 frt 26 d.

Ezenkívül még tisztjeiknek: kaszálló váltáságul 20 frt 70 d., akóba búzát 123 $\frac{1}{2}$ v. 50 drral 61 frt 62 d.; árpát 123 $\frac{1}{4}$ v. 25 drral 30 frt 81 d., 74 hizott sertés helyett adnak 42 frtot, minden juhos gazda ad egy bárányt vagy 33 drt, mely tett 1570-ben 27 frt 86 dt., 14 dézsa turót 14 frtban. 57 iteze vaját 12 dval 6 frt 84 d., sajtót 52-öt 10 drral 5 frt 20 d., két

tehenet $3\frac{1}{2}$ frttal 7 frt. Apáti téli szolgálatért 4 frtot; öszvesen 220 frt $3\frac{1}{2}$ dr.

Kolbászszéki nagykúnoknál 17 községben van 456 jobbágy, 108 zsellér, elhagyott ház és telek 242; e szerint az összes adózó családfők száma 564. Telkes jobbágy legtöbb van Karezagon 44, legkevesebb Kisujszálláson 8, zsellér legtöbb van szintén Karezagon 12, legkevesebb Kisujszálláson 1.

Mesterszállás elébb Gyulához tartozott, most Egerhez. Elszakított a széktől; Tatárszállása, Ecseg, Báboeczka, Kun-Sz.-Márton, Homok-Szállás, Telekszállás, Kun-Hegyes, Kis-Kaba, Kakat.

A nagykúnok fizetnek rendes censust: 312 frt 50 d. akóba: buzát 250 vékát 50 dval 125 frt, árpát 250 v. 25 dval 62 frt 50 d.; kir. rovásos adóba kénytelenek fizetni 337 frtot; adnak 12 vágó ökröt 4 frtval 48 frt, némelykor többet is kénytelenek adni; vaját 125 pintet 24 dval 30 frt, sajtot 125-öt 10 dval 12 frt 50 d.; téli szolgálat helyett 1567-ben kiegyeztek pénzben s jelenleg fizetnek 125 frtot, Ungnad idejében fizettek 110 frtot. Mesterszállása fizetett 1570-ben 14 frtot. E székben van kapitány és nemes a telkeken 64, elhagyott telek 1, ezek fizetnek évenként tegzespénzül 36 frtot. Összes fizetés tesz 1087 frt 50 dr.

Tisztjeik részére: asztalpenzül mindegyik 10 dral 53 frt 70 d. 12 pint vaj 24 dral 2 frt 88 d., 12 sajt 12 dral: 1 frt 44 d., másféle sajt 12, 8 dral: 96 d. 12 dézsa turó 1 frttal 12 frt, szalonna 12 darab 3 frtval 36 frt, de mivel a behozott szalonnák a tiszteknek nem tetszenek, egyenként 3 frtjával fizetik; öszsesen a tiszték részére: 106 frt 98 d. Összesen a fizetések 1194 frt 45 d.

Kiskúnok: Mizse, Kis-Szállás, Lajos és Szabad-Szállás székekben: 14 népes községben lakott 311 jobbágy, legtöbb: 47 Kerek-Egyházán, legkevesebb: 9 Laczházán; zsellér volt 47; legtöbb 8 Pálkán; legkevesebb 1 Tatár-Sz.-Miklóson. Bankaháza az öszszeírásra nem jelent meg; az összes adózó családfők száma 358.

A fentebbi népes kiskún községek fizetnek évenként:

Rendes censusba 188 forintot, királyi rovás adóba 237 frtot, akóba búzát $91\frac{1}{4}$ vékát, 50 drral 45 frt 50° d., árpát $91\frac{1}{4}$ vékát, 25 drral 22 frt 81 d., Tatár-Sz.-Miklós fizetett 1571-ben tized helyett 16 frtot, 19 vágó ökör helyett 119 frtot, téli szolgálát helyett 101 frt 60 d., vaját $169\frac{1}{2}$ itezét, 12 drral 20 frt 34 d., sajtot 160-at, 10 drral 16 frt; két salétromfőző kemenceze váltságába, melyekben a török részére főznek, fizetnek Egerbe évenként 36 frt, kapitányuk van 13, kik évenként tegzespénzül fizetnek Egerbe 7 frtot; öszvesen. 804 frt 25 d. Tisztjeiknek teljesített évi fizetés 501 frt $9\frac{1}{2}$ d.

A jászkúnok által öszesen teljesített fizetés öszvege tesz 5111 frt 29 d. Ebből az adózó öszes 1971 családfőknél jut egyre 2 frt 60 d., mely öszveg egy ökör 4 frt ára után viszonyítva tesz mai pénzünk szerint 100—150 frtot, a mi valóban roppant terheletés. Egy családot 5 taggal számítva: volt ez időben a Jászkúnság egész lélekszáma 9855, miből láthatjuk a népesség s munkáskéz csekély számát, s ebben találjuk fel annak okát, hogy a Kis-Kúnságban 22 pusztá a jászkúnok közül mivelő kezekre nem talált, s haszonbérbe adatott igen csekély árért.

Miután pedig úgy ezek, mint a fentemlitett 29 pusztá fennmaradt adatok szerint részint még e század kezdetén, részint a XV. században, mint község vagy szállás fenállottak: ezek elpusztulását részben a mohácsi vész után Budáról duló fergetegként haza vonuló török hadtest rombolásának, részben az 1566-ik évi nagy hadjáratnak kell tulajdonitanunk, annyival inkább, mert ez utóbbi hadjárat leírását egy hazai egykorú történetírónk e szavakkal kezdi meg:

„1566. évben kiütött lángjával azon igen nagy és nevezetes hadjárat, melyet Szulejman, bár kor, évek és betegség által nagyon sujtatott, nagyobb erővel, mint valaha, megindítani elhatározott, s mely által Magyarországnak a Duna és Tisza, Körös és Maros,

Duna és Dráva közötti leggazdagabb vidékei két híres város meghódítása és csaknem az egész keresztény világ megzavarása után, siralmasan hamuba döntettek¹⁾ Itt a Dunatiszáköz felemlítése önként e kis-kún szállások pusztulására vezeti figyelmünket.

E nyomor és zavarteljes belviszonyok a birtokjogokra szintén káros hatást gyakoroltak; nem is késtek ezt sokan saját érdekekben felhasználni, s a mindenkor kir. jövedelmet képező egyik vagy másik Jászkún községet, vagy ennek haszonvételeit egészben vagy részben magoknak adományoztatni. 1563. nov. 17-én a király Marjalakát és Bolcsát, királyi népes kún községeket, tetszés szerinti ideig használatra s egyszerű felszólítás után azonnal visszaboecsátás feltétele mellett Bánffy Györgynek adta át.

A rovásos adó összeírások szerint 1570-ben Turkabát Ghémesi Ferencz, Kún-Hegyes egy részét pedig, mely Pest megyéhez számított, Kenderesy Boldizsár, más részét Hegyesi Gáspár bírta.

Ezenkívül maradt fenn egy feljegyzés 1572. okt. 1-ről, melyben az elidegenített kún községek soroltatnak elő:

Kúnhegyesen Ungnad Kristóf a maga szolgájának Horvát Istvánnak 7—8 jobbágytelket adott.

Kakat egész községet kihalás czimén Chigly Mihály és Vitéz János, Kaba községet egészen hasonló czimén Dersy Ferencz, Tatár-Szállását szintén kihalás czimén Kövesdy Bertalan, Sárközy Mihály és Balázs deák nyerték.

Telekszállása egész község urainak elsenvedhetlen kegyetlensége miatt pusztává lett; e községbe még Fráter György helyezte be az ő tisztjeit, kiknek, jelesen Horváth Györgynek örökösei ezt, mint tulajdonukat, jelenleg is birják.

Homokszállás egész községét erőhatalommal elfoglalva bírja Temesváry Mihály, ki itt tisztjeül Olasz Györgyöt tartja; e község 1574-ben Peres Endréé volt.

Kun-Sz.-Márton; ez a legnagyobb kún köz-

¹⁾ Istvánfy: Hist. Hung. p. 288.

ség, mert van benne 97 jobbágy; birja Ungnad Kristóf, ki tőlök 3 év óta 35 fejős tehenet kap, s egy évvel ezelőtt ide tisztjeiül Gyari Györgyöt és Zarka Ferenczet rendelte, kiknek a jobbágycok mult évben is 40 forintot valának kénytelenek fizetni.

Bábo czka, ezen 20 jobbágy-lakta egész községet kihalás ezimen adományba nyerte Konthory Ferencz, ki szegényeket oly iszonyúan sanyargatja, hogy szeme elibe sem mernek menni, mert őket mindjárt tüzzel-vassal fenyegeti.

Ecsed egész községét Ungnad Kristóf Bornemisza Jánosnak, mint tisztnek adta, kinek bár sokat követelt, még nem adtak semmit.

Mesterszállása egész községet szintén Ungnad Kristóf adta Rác Istvánnak és Pettke Istvánnak, mint tiszteknek; kik ettől már egyszer 8 ökröt, mult évben pedig a 8 ökrön kívül még 50 forintot is, bár a jobbágycok igen kevesen vannak, zsaroltak.

XII.

A jázsági birtokviszonyokra e korban érdekes világot vett a pozsonyi káptalan előtt 1574-ik évi jan. 20-án kiállított adásvételi szerződésről szóló oklevél, mely szerint nemes Szabó, máskép Füzessy Tamás a kir. philistinok városának Jászberénynek lakosa, fiai István és Mihály s leánya Dorottya, valamint többi rokonsága nevében pesti Kerekesy Jánosnak, most pozsonyi lakosnak, Heves megyében Jászberény városában lévő egész házát és nemesi udvartelkét, melynek szomszédjai keletről Mátyás lelkész — concionator — nyugotról Nyirő István, délről Asztalgyártó Péter, északról Szabó György, e nemesi udvar körül lévő hat népes zsellér telekkel, melyek közül egyiken Szücs Dénes, másikon Gyal Imre kocsigyártó mester, harmadikon Bornemisza Péter, negyediken Szentgyörgyi Antal, ötödiken Szentgyörgyi Sándor, hatodikon Kádas Balázs laknak, s Ujszász faluban öt népes jobbágytelekkel,

ugyanítt három puszta telekkel, az egri káptalan előtt erről kelt örökfelvallás mellett, nevezett Kerekes Jánosnak s mind két ágon lévő utódainak 70 magyar frtért azon joggal, melylyel ezeket nevezett Szabó Tamás birta, s 1560-ik évi aug. 10-ke óta jelen időig Kerekes János békésen használta, örökösen eladta.

Ez oklevélből látjuk, hogy ez időben a jászberényi birtokviszonyok rendezett állapotban voltak, s hogy a jászsági lakosok, mint Szabó Tamás is nem csak személyökre, hanem jász birtokaikra nézve is nemesi előjogot nyertek, a saját lakhelyűl szolgáló részt nemesi udvartelekké alakították, s az e melletti beltelket zsellérlakosokkal benépesítették, sőt magoknak a szomszéd Ujszászon is jobbágy telkeket szerettek, s mindezen birtokok fi- és nő ágra szállottak; hogy ez időben Jászberényben ref. egyház állott fen, melynek lelkésze Mátyás volt, s ugyan itt asztal- és koesigyártó mester emberek lakván, az ipar virágzott.

E közben az elidegenített kún községek, hogy jobbágyi állapotba ne süllyedjenek, e miatt ismételve folyamodtak Miksa királyhoz, ki 1574-ik évi decz. 8-án kelt leiratában meghagyta a kamarának, hogy a kir. jogügyi igazgatóság közbejöttével adjon arról véleményt, hogy azon kún községek, melyek a koronához tartoznak, azonban részint Ungnad Kristóf egri kapitány által elidegenítették, részint mások által jogtalanul elfoglaltattak, mi módon lennének visszaszerezhetők.

Ugyan ez évben eszközölt kapuszám összeirási jegyzék szerint Heves megyében Turkevi mint az egri püspökség birtoka 16, Turkeddi pedig 11, Külső-Szolnok megyében Túrka mint nemesek birtoka 11, Homokszállás mint Peres Endréé 5 kapuval említettik.

Az ez időbeli fegyveres béke idejét felhasználták a jászkúnok arra, hogy egyesek magoknak új előjogokat szerezzenek. Így Jászberényben a Végházzy nemes testvéreknek Aga Pál és Fodor Albert szomszédságában egy házuk lévén, a király 1575-ik évi jan. 12-én kelt levelével ezen házat haszonvételeivel minden census, taxa, rendes és rendkívüli adók, hadi segélyek, kamarai

nyereség, szolgálatok s bármiféle terhek fizetésétől és teljesítésétől, nevezett Végháznyak hú szolgálataira való tekintetből, felszabadította.

Ez időben a birtokaihoz számított Turkevi és Turkeddi falukat az egeri püspök Szücsi Pál lovagtisztnek adta át jövedelmül, ki 1576-ban kapott Turkeviből Karácsonkor és Mindszentkor minden-telek után 3 denárt, ezenkívül egy frtot és a tizedet, Turkedditől hasonlóan, sőt itt a halászat ¹/₃-da is e tiszté volt; létezett itt a püspöknek egy malma is a Berettyón, melynek jövedelme némelykor 5 frtra ment.

A békének a törökkel 1575. nov. 22-én történt megújítása csak azt eredményezte, hogy a két fejedelem egymás ellen rendes hadjáratot ugyan nem folytatott, várakat ágyúkkal nem ostromoltak, hanem kisebb-nagyobb erővel tett rablókiutések, portyázások és kalandokkal egymást szünet nélkül háborgatták, s főleg a folyvást zaklatott, üldözött szegény jobbágyság sorsát elviselhetlenné tették; ehhez járult még a nagy pestis, mely 1575—6-ban az országban szerte dühöngött.

Az ez évi kapuszám összeírásban Turkeddi, Kúnhegyes, Turkaba 10—10, Turkevi 16 portával van felvéve. Ugyan ez évi okt. 12-én Miksa király meghalván, utánna a trónt Rudolf foglalta el, ki 1577-ben okt. 15-re kihirdetett országgyűlést a pestis pusztításai miatt ismételt elhalasztás után is meg nem tarthatta.

Egerben 1577-ik évben a tiszttartó változván, Soklyossy István utódjának Kövér Ferenez új tisztartónak részére szept. 27-én a vár jövedelmei hátralékairól leltárt készített, melyben elősoroltatik, hogy elmérés végett kiosztott borok ára, census, szolgálati váltság, lovagtiszték illetménye, ökrök s vágómarhák ára, salétrom-főzés, rovásos adó, sertések, sajt, vaj, túróból, melyik jászkún község s mennyivel van tartozásban. Ebben említettik, hogy a fél mennyiségben kivetett rovásadót 168 frt 50 drt Csősz Dénes nagykún kapitány s a főbirák előadása szerint a

nagykúnok télen szokván lefizetni, most erre nézve hátralékban nincsenek.

Ugyanekkor Nagyváthy Ferencz szepesi kamarai tanácsos az egri püspökség birtokairól s jövedelmeiről pontos vizsgálat után egy összeírást készített, mely „urbarius“ czimet visel, s bár az ebben felvett községek száma az 1572-ki összeírásával megegyez, azonban a jászkúnok által teljesített fizetésekre és szolgálatokra nézve érdekes adatokat szolgáltat; ennek egy eredeti példánya a budai kamarai levéltárban fennmaradt ugyan, azonban ebből épen a Jászkúnságra vonatkozó feljegyzés legnagyobb része kitépve, hiányzik; de még sem vészett el egészen, mert ez oly hiteles és részletes összeírásnak tartatott, hogy midőn az eladóvá tett Jászkúnság 1699-ben a becsérték alapjául összeíratott, egyes községek régibb jövedelmezése kiténtetése végett ezen 1577-ik évi összeírás adatai minden községnél felemlítettnek, előadatván, hogy „1577-ben, midőn a kir. tisztartóság Budáról (?) a török uralom miatt Egerbe áttétezt,“ egyes községek ugy az egri tisztartó kezéhez, mint a török földes urnak különféle czimek alatt mit és mennyit fizettek.

HARMADIK SZAKASZ.

JÁSZKÚNOK TÖRTÉNETE

1578—1619-ig

I.

Rudolf uralkodása kezdetén az elégtelenség az országban naponként növekedett; mert maga a király a kormánytól visszavonulván, a hadi ügyeket Ernő és Károly főhercegekre bizta, Alapi Gáspár helyére horvátországi bánná az idegen Ungnad Kristófot nevezte ki; s az országnak idegenekkel való elárztása, s a főbb tisztségeknek idegenekkel való betöltése az 1578., 1580., 1581., és 1583-ik évi országgyűléseken igen zajos és heves jeleneteket idézett elő, melyeknek eredménye csak az volt, hogy nádori helytartóvá Istvánfy Miklós, Ungnad helyére pedig bánná Erdődy Tamás neveztetett ki; s hogy maga Rudolf békében maradjon, a kormányt Ernő főhercegnek adta át, s öt évig országgyűlést nem tartott. Ezalatt újra éhség, pestis sanyargatta az országot, a portyázó törökök pedig a föld népét pusztították.

Ezalatt jákóhalmai Kys Albert és Benedek, s ezek osztályos testvére Koszorós Pál, mint a philisteusok kapitányainak s minden rokonaiknak is nevében tett kérésökre az egri káptalan 1578. decz. 31-én Sigmond királynak négyszállási Kompolth László részére Halason 1408. szept. 26-án, s 1422. jul. 7-én, s Ulászló 1499. ápril 21-én kelt okleveleit hiteles alakban átírva kiadta.

Ez időben úgy a magyar, mint a török várőrségek kisebb-nagyobb csapatokban gyakorta portyázásokat tettek. 1580. ápril 6-án az Eger várbeliek Hatvan külvárosát véletlen megrohanták, s a zsákmányokból meggazdagodva itt békében lakó török kereskedőket kifosztották, s gazdag prédával, barommal, ezek között 25 tevével megrakodva tértek vissza.¹⁾ A török részről rabló kalandjairól leghíresebb volt Sasvár szolnoki bég,

¹⁾ Szamosközy i. m. 210. l.

a ki 1580-ik év nyarán 2500 törökkel a hódolatlan magyar részeket megrohanta, rabolt, gyilkolt, s nagy zsákmánynyal és sok fogolylyal haza felé indult. Azonban ezt Geszti Ferencz diósgyőri kapitány megtudván, jul. 19-én vitéz csapatával megrohanta, s annyira megverte, hogy a törökök közül elesett 1300, elfogatott 400, elvétellett 9 zászló s 600-nál több keresztyén a rab-ságból kiszabadított. A török sereg többire a nagy-kúnsági sík földön keresztül sebes nyargalva menekült Szolnokra; maga Sasvár is, lova alóla kilövetvén, jó ideig gyalog szaladt, míg nem másik lóra kapván, nagy nehezen eljutott Szolnok várába. A győztes csapat, vitéz vezérének Gesztinek, Ali vajda török rabot adott át, ki néki feje váltságáért tízennyeg ezer aranyat fizetett.¹⁾

Az 1582-ik évben a király jákóhalmi Capitán Benedek, Albert és Imre nemeseket s jászok kapitányait minden vagyonukkal együtt különös pártfogásába vétén, ennek következtében Radecz István egri püspök mint kir. helytartó jun. 7-én kelt levelében meghagyta Rueber János felső Magyarország kapitányának s Kolonich Bértalan egri várkapitánynak, hogy nevezettek minden vagyonaikban s jogaikban, mint védelmök alá bizottakat, bármi erőszakos megtámadások s károsítások ellen oltalmazzák.

Ugyan ez évben Kisér és Szentiván, valamint a nagy kúnok és a nádudvariak között Szentágota pusztára nézve határkérdés támadván, az ez iránti ügyiratokat Erneszt főherczeg véleményadás végett a m. kamarához leküldötte; ugyan e napon jul. 14-én küldte le Erneszt főherczeg a szepesi kamarához Karachon testvérek az iránti kérvényét, hogy Szolnok megyei Madarasszállási és Ferenczszállási kúnok lovagtiszségét nekik adományozza, véleményezés végett. Madaras a Nagy, — Ferenczszállás a Kis-Kúnságban fekszik, s a birtokvágy ez időben ily távol községekre is kiterjedt.

Hogy e kor nyomorteljes viszontagságait a nagy

¹⁾ Szamosközy I. 209. l.

kúnok mily szívós kitartással kiállották, ennek példáját Hevesmegye ez évi adólajstromából láthatjuk, melyben Turkevi mint Egerhez tartosó $13\frac{1}{2}$, mint nemesek birtokai pedig Turkeddi 11, Turkaba $5\frac{1}{2}$, Kunhegyes 9 portával van felvéve, s ennyi után az adó is beszedve.

Ez időben szokásba kezdett jönni a jászkúnoknál, hogy a kik nemességet nyertek, jászkúnsági birtokaikat is adománylevéllel megerősítették. Így a Nagykúnságon szolnokmegyei Marjallak a faluban lévő egész házukra s nemesi udvartelkökre nemes Dorossya Menyhért és fiai részére Nádasdy Tamás nádor által még 1562. előtt tett adományozást a király 1583. ápril 19-én kelt oklevele szerint királyi jóváhagyással megerősített, mely birtokba nevezett adományosok az egri káptalan által ellenmondás nélkül beigtattattak. Hasonlóan nemes Dely Mihály fia Márton kolbászszéki Csorba faluban lévő nemesi udvartelkét Ferda testvéreknek s ezek fiainak 29 frton az egri káptalan előtt örök áron eladván, ez örök felvállásra a király ez évi máj. 11-én királyi jóváhagyást adott.

Ugyan e napon kelt Rudolf királynak azon oklevele, melyben a kolbászszéki összes nemeseknek, jelesen a kúnok kapitányainak kérésökre I. Ferdinándnak azon általok felmutatott 1552-ik évi oklevelét, melyben I. Mátyás és János király kiváltságleveleit megerősítette, szintén megerősítve kiadta említett kapitányok részére oly hozzátétellel, hogy az igazságszolgáltatásnál a felebbezés (mivel 1562. óta a nádori szék üres volt) az ország nádori helytartójához épségben hagyatik.

1583-ban még jan. 11-én a törökökkel a béke ismét megújított, de ez az ország csendességét helyre nem állította, mert az ország sérelmei nem orvosoltattak, sőt 1584-ben a király Rueber János helyére kassai főkapitánynak ismét idégent, Nogarola Ferdinándot nevezte ki. Ehhez járult a nagy szárazság, rossz termés, éhség és pestis, mely hazánkra az inség és nyomor kétségbeejtő éveit hozta, sőt a szegény

népet a keresztyén és pogány urak is kinozták zaklataásaikkal; a füleki törökök Dobsinát, a szigetiek Vas megyét rabolták, míg az új bán Erdődy a bosniai törököt megverte.

Az 1585—6—7-ik évek hasonló események és csapások alatt folytak le. 1587-ik évi nov. 11-én Rudolf Pozsonyban tartott ugyan országgyűlést, de ezen is a sérelmek orvoslásának annyiszor ismételt, de meg nem tartott ígéretén kívül más eredmény nem mutatkozott.

1587-ik évben új összeírás vagy „urbarium“ készítettett Eger vára jövedelmeiről, melyben „Biriny“ kétfelé osztott városnak mondatván, külön előadatik, hogy mit fizet az egyik rész „Jazváros“, mit a másik, a „Magyar város“. Ha az 1558., 1567., 1572., és 1577-ik évi, s az utolsó 1587-ik évi összeírásokat egybehasonlítjuk, azt találjuk, hogy a jászkún községek ezen 30 év alatt ugy községi szám, mint a közterhek viselése tekintetében változást alig szenvedtek: állott a Jászság 14, a Kolbászszerékiek vagy Nagy-Kúnság 17, a Kecskemétszerékiek vagy Kis-Kúnság szintén 14 népes községből. A Jászságban Fénsszaru elpusztítván, pusztta volt; a Nagy-Kúnságtól Mesterszállás, Tatárszállás, Báboczkta, Homokszállás, Ecsegh, Kun-Szt.-Márton, Telek-Szállás, Kún-Hegyes, Kis-Kaba, és Kakath elszakítottak; a Kis-Kúnságban: a távol félreeső Halas, mint a Paksy család adományos birtoka a Kis-Kúnsághoz nem számított, Bankháza elpusztult, a többi régi községek rég idő óta pusztákká váltak. Ez idő alatt fizetett a Jászság öszvesen censust 1304 frtot; akó vagy tized váltságú egyesség szerint buzát 1184 vékát, árpát 1184 vékát, pint vajat 183, sajtot és túrot 201 darabot, vágómarhát 8—12 darabot; a Nagy-Kúnság censust: 704 frt 28 $\frac{1}{2}$ d.; akóba buzát 243 vékát, árpát 243 vékát, pint vajat 125 $\frac{1}{4}$, sajtot és túrot 124 $\frac{1}{2}$ darabot, vágómarhát 12-öt, a nemes kúnok tegzespénzt 36 frtot; a Kis-Kúnság censust: 608 frtot, akóba buzát 95 vékát, árpát 95 vékát, pint vajat 98 $\frac{1}{2}$, sajtot és túrot 113, vágó marhát 9 darabot; öszvesen az egész Jász-Kúnság censusba:

2616 frt 28 $\frac{1}{2}$ dénárt, buzát 1522, árpát 1522 vékát, 406 $\frac{3}{4}$ pint vajat, vágó marhát 17 darabot. Ezenkívül Eger vára részére évenként bizonyos számú hordó borokat kimérnek, a várhoz nyáron természetben szolgálatot tesznek, a téli szolgálatot pedig megváltják, hasonlóan némely kis-kún községek a salétromfőzést; végre fizetik a reájok rótt kapuszám után a királyi rovásos adót; s ki lévén osztva lovagtiszteknak, ezeknek is a megállapított szabályzat szerint illetményöket fizetik.

Az 1587-ki urbarium végére feljegyeztetett, hogy 1590-ben a Jászkúnságban a fentebbi községeken kívül még 40 pusztá is találtatott.

Ily viszonyok között a Jászkúnságon a községi törvénykezés rendszeresen folyt, mire példa a jászberényi biráknak ez évről fenmaradt levele. Ugyan is nagy-szombati lakos Takácsi Bálint ujszászi lakos Lakos Andrásnak adósa lévén, midőn ez pénze visszafizetését követelte, az adós azzal állott elő, hogy azt ő tőle jászberényi Kovács Gergely, ki Lakosnál szolgált, vette fel; Kovács ezt tagadván, Lakos a jászberényi birákhoz folyamodott, kik előtt Kovács megesküdött arra, hogy ő Takácsitól Lakosnak egy pénzét sem vette fel, mert szolgálatáért neki Lakos megfizetett, hanem mivel Takácsi neki tartozott, arra vett volt fel egy uj kizniczer posztót és három forintot; mely eljárásról a jászberényi birák Peri Sebestyén és Kotán Ambrus város pecsété alatt 1588. szept. 26-án bizonyosság levelet állitván ki, azt Nagy-Szombat város tanácsának elküldték.

Ez időben Eger vára egyik alkapitánya Balásdeák István volt, kinek Ernő főherczeg, ki bátyja a király nevében vitte az ország kormányát, 1590. ápr. 9-én kelt levelében, végvárbeli szolgálataiért, egy névszerint meg nem jelölt jászközséget lovagtisztési használatul élete fogytáig adományozta. Szintén Ernő herczeghez folyamodtak a jászok azon panaszuk orvoslása végett, hogy őket régi kiváltságaik ellenére az országban több helyen vámfizetésre kényszerítik;

minek következtében a főherceg 1590. máj. 17-én kelt oklevelében minden illetőknek meghagyta a király nevében, hogy jövőre a jászoktól, s ezek szolgálótól vámfizetést követelni, vagy e miatt őket személyükben s vagyonaikban háborgatni és károsítani ne merészeljék.

1590-ben a béke a törökökkel nyolcz évre ismét megújított, de sem ez, sem az országot pusztító idegen sereg, a törökök rablásait jövőre sem gátolhatta meg, melyeket a magyarok a hódoltsági részekben hasonlóval torolván vissza, e kölcsönös pusztítások, sarczolások és kényszer munkák miatt a szegény földnépe elviselhetlénül zaklattatott, hozzájárulván ehhez, hogy a törökök 1592-ben az országból harminczöt ezernél több foglyot huzoltak el keserves rabságra.

Bár Rudolf követétől Krekvitz Frigyesről a portának a 30 ezer arany adót drága ajándékok kíséretében megküldte: még is a törökökkel való viszonyok mind feszültebbé váltak. Haszán boszniai pasa Bihácsot bevette, Turopolját kirabolta, Erdődy bánt megverte; a nagyvezir Szinán pasa pedig Krekvitzet a portai követet vasra verette, s Szinán ösztönzésére Murad hadjáratot rendelt Magyarország ellen. Ezt megelőzőleg Rudolf 1593. jan. 25-re Pozsonyba országgyűlést hirdetett, hol az elégtelen kedélyek nagy ingerültségben törtek ki, a rendek sürgették a nádor választást, sérelmeik orvosoltatását, azonban siker nélkül.

Majd tavasz nyiltával megkezdett a 15 éves török hadjárat, mely a Jász-Kúnságra elébb nagy nyomort, s inséget, utóbb végpusztulást hozott.

A török udvarnál a szelid Murad szultán ellenében a harcziás szellemű s magyarok iránt való gyűlölettel eltelt 80 éves Szinán nagyvezir a hadjárat létesítése iránt mindent elkövetett; az ő titkos utasításából Hassan boszniai pasa Sziszeket megszállotta, azonban Erdődy Tamás bán által annyira megveretett, hogy nemesak maga, hanem a szultán hugának fiai Mustafa és Mohamed is több bégekkel elestek. E gyászhir hallattára maga a szultán is bosszúra gyuladt s az általa teljhatalommal felruházott Szinán nagyvezir

okt. elején 150 ezernyi sereggel beütött Magyarországra, Veszprémet, Palotát ostrommal bevette, s a Komáromnál táborozó magyar sereg elől Budára vonúlt; ezalatt Pálffy Miklós Székesfejérvár felé indult, Hassán budai pasa 20 ezernyi haddal, melyben a jászberényi palánkbeli törökök is részt vettek¹⁾ útját állotta, azonban 12 ezer veszteséggel megveretett. Ezután a magyar sereg Szécsényt, Füleket, majd Drégelyt, Kékkőt, Bujákot, Hollókőt elfoglalta, úgy hogy ez év a török évkönyvekben mint a romlás éve van feljegyezve.

II.

Ernő főherczeg német alföld kormányát vevén át, 1594-ik év kezdetén a magyar hadügyek igazgatását a király Mátyás főherczegre bizta, ki a háborút egész erélyvel folytatta. Miksa Petriniát, Sziszeket; Mátyás Nógrádot vette bé. Innét Pálffy Miklós és Nádasdy Ferencz kíséretében 35 ezernyi sereggel, melyhez a megyék 20 ezernyi felkelő hada is csatlakozott, Esztergomot szállotta meg. Nagy elégedetlenséget idézett elő, hogy a főherczeg Ungnad Dávid tanácsára helyettes fővezérré nem magyart, hanem az idegen Hardeck Ferdinánd győri kapitányt nevezte ki; majd hírére vevén, Szinán közeledésének, Mátyás Komárom felé visszahuzódott.

Ez évben a Jászság közelében egy fontos hadi esemény történt. Mig Pálffy Esztergomot ostromolta, Teuffenbach Kristóf német hadvezér Szathmár, Kálló, Tokaj, Szendrő, Kassa s más helyek őrségével, s a felvidéki nemesek hadaival a hatvani erődöt szállotta meg, s ezt elkezdte erősen ágyúztatni, s hogy a sikert biztosítsa, segítségért Miksához Esztergom alá követtséget küldött, ki erre 1200 német gyalogost utnak is indított. Mielőtt azonban e segédhadak megérkeztek volna, Sinán fia Hassán budai pasa és begler bég

¹⁾ Tud. gyűjt., 1836., IV., 40 l.

ápril 30-án tíz-, sőt mások szerint negyvenezer nyi sereggel Hatvan felmentésére sietett, s máj. 2-án a jászberényi palánknál a Zagyva folyón a palánk melletti hidon, melynek keményfa-oszlop maradványai 1788-ban a Zagyva keleti árka tisztításakor feltaláltattak, — átkelvén, másnap útjokat Hatvan felé folytatták, s a Galga és Zagyva egybeszakadásánál táborba szállottak. Teuffenbach erről hirt vévén, Forgács Simon vezérlete alatt a magyar hadakat a német lovassággal a törökök ellen indította; vetélkedve csatlakoztak e sereghez Bátorý Ferencz, Dobó Ferencz, Rákóczy Sigmund, Drugeth István s több más vitézek s május 3-án Tura falutól nem messze a törököket hadi rendben látták feléjük közeledni. Forgács is övéit csatarendbe sorakoztatva, ágyuit kilöveti, s az erre megzavarodott ellenséget maga elöl s utána a lovasok kivont karddal megtámadják, a gyalogság pedig oldaltűzbe veszi. Véres harc fejlődik ki, a törökök hullanak, s két órai csatázás után a magyaroké a győzelem; maga Hassán is sebet kapván, a török csapatok Pest felé gyors futásban az isaszeghi erdőhöz menekültek, Forgács hadai üzőbe veszik, s részint szétverik, részint kardra hányják, halva maradt 3300 török, ezek között a gyulai bég Mohamed, a szolnoki Alai bég, a pesti kapitán-bég Feru aga, 25 zászló, 17 ágyú esett zsákmányúl; a magyarok közül csak százegeyhány esett el, ezek között losonezi Bánfy Sigmund; a csata alatt Bátorý harezoló török gyalogságra bukkanván, maga is lábán esekély sebet kapott. A győztes magyar hadakat bevonulásukkor a vár alatt Teuffenbach öröm ágyulövésekkel fogadta.

E fényes győzelem hírére a jászberényi palánkbéli török őrség megrémülvén, a palánkot felgyújtotta, s csak az egyház falai maradtak meg, a többi porrá égett, az őrség pedig futva menekült a szolnoki vár falai közzé. Teuffenbach ezt megtudván, a palánk megszállására Fígedy Jánost és Ugray Sándort kellő számú őrséggel azonnal elküldte, s erről a szepesi kamarához jelentést tett.

Majd a kémek hírül hozták, hogy Szolnokról az esztergomi törökök részére liszttel és árpával megrakott kocsik Budára elindultak; Teuffenbach utánok küldi lovas csapattal Balassa Ferenczet a Bálint testvérét, ki Jászberénytől nem messze a kocsikat kísérő török védesapatokra találván, azokat megtámadja, s részint szétveri, részint megöli, és sok élelmi szerrel s néhány fogolylyal érkezik vissza Teuffenbachhoz, ki később meghallván, hogy Sinán pasa roppant sereggel a Dunán átjött, az ostromot félbehagyván, jun. 29-én Hatvan alól Kassa felé elvonúlt.¹⁾

Ezt megelőzőleg május első napjaiban Keresztury Gáspár-deák és Horpácsi Gergely ónodi harminczados ellenőr mint a szepesi kamara küldöttei a hatvani táborban megjelentek, s a nyert meghagyáshoz képest a palánk leltározásához Berényben két vitézt kértek a vezértől, ki azonban, senkit nem adva melléjük, őket azon utasítással bocsátotta el, hogy a leltárba csak azt vegyék fel, a mit a palánkon belől találnak, az azon kívül eső tárgyakhoz, minthogy ezek királyi vagyonok, nyulniok nem szabad.

E kamarai küldöttek Jászberényben május 10-én megjelenvén, Fügedy és Ugray palánktisztek nekik nem adtak át mást, mint szétszórva heverő füstös és égett szagú búzát, melyet a városi bíró Gellyén Adám és Benedek molnár felmérévén, lett Berény város vékájával öszvesen $26\frac{1}{4}$ köből, melyet azután kenyérsütéshez megmosatván, ekkor maradt belőle $22\frac{1}{4}$ köből.

Ezután Abrahám tüzérmestertől átvették a török által ott hagyott hadi szereket, ugymint forgótaraczk, seregbontó és más ágyút 12-öt, szakállast 10-et, golyót 255-öt. Az égett föld alatt találtak a németek egy harangot, melyet a várnagy a király részére a toronyba örharangúll fél köből buzáért átvett, ennek a toronyba feltételeért ismét adatott a gyalogságnak fél köből búza; e harangot azonban Fügedy két seregbontó és egy ágy nélkül való taraczkágyúval a maga kocsiján saját nozvai várába elszállította. Ezeken

¹⁾ Istvánfy 386—7. 390. 1.; Magy. tört. tár Sárosp. krón. 54. 1.

kivül mást a kamara küldötteinek át nem adtak, mert a török elszaladása után a magyar és német bejöve-telekor volt ugyan még a palánkban elég gabona, árpa és köles, de azt saját hasznukra fordították.

Leltárba vétettek a Zagyva vizén lévő mal m o k is.

Első volt a palánk előtti öt kerékű úgynevezett P a s a m a l m a, melyet Mustafa budai pasa (1566—1578) építtetett saját hasznára, ennek jövedelmét egy Jászberényben tartott török tiszt szolgáltatta fel Budára, s a pasa megöletése után ennek fiai egész mostanig birták. E malmot eleitől fogva Barbel Mátyás jászberényi molnár-mester látta el, kinek előadása szerint, ha a palánk megvédése végett a vizet gyakrabban felfogni s azt a palánk árkaiba eresztetni nem kellett, e malom évenként 260 köből gabonát is jövedelmezett.

A másik malom a Hozmanbek malma négy kerékre a palánkon felül a török szőlőskertek mellett volt, melyet Hozman szolnoki bég építtetett a maga hasznára, s egy török által gondviseltetvén, birt mostanáig; jövedelme 300 köböl is felment.

A harmadik malom szinte a Zagyván a várostól kelet felé volt három kerékre s Ficsor Márton-malmának neveztetett. E malmot Ficsor György a törökök által lett sanyargatások miatt felépíteni nem tudván, Farkas László jászberényi lakossal közösen építet-tek fel, s Farkas László halálával ennek fiára Agostonra, erről pedig leányára Tóth Györgynére maradt, ki az illető fele részt szegénységtől kényszerítve eladta jászberényi palánkbéli Mustapha odapasa vagy tizedes töröknek, ez ismét egy másik Eszes Hozmán nevűnek, ki azt mostanig birta; a másik része Ficsor György utódjác Mártoné, a harmadik rész az ezt kezelő molnáré volt; ennek a malomnak a török után maradt része a király számára leltározatott.

A negyedik a Tarna vizén volt három kerékre Borsóhalmi malom név alatt, ennek egy részét egri Horváth György birja, a másik részét mostanig birta Memhet pesti szpáhi, kinek itteni megbizottja Szabó szolgáltatta fel a jövedelmet Pestre, a mi azonban

kevés volt, mert a töröktől való félelem miatt e malomba menni örletés végett senki, még a molnár sem merészelt.

Leltározók e négy malomnak sok félelem és rettegés között beszédhetett jövedelméből máj. 11-től jun. 30-ig 110 német fegyverest elég nehezen tudtak kitarítani, mert nemcsak a török, hanem az ennél rosszabb magyar és német zsákmányosoktól folyvást rettegésben voltak, mivel ezek gyakran a kemenczéből is kisédték a kenyereket, s egy-egy kemenczében alig három napra valót lehetne sütni; ezenkívül a németek erőszakkal is elvették a búzát, s a szárazság miatt víz sem volt mindég elegendő. A leltározók a törökök itt hagyott vetései learatását is célba vették, a mi azonban a hatvani táborozás miatt nem sikerült.

Az ötödik malom a Zagyván a város végén van Hegeliné malma név alatt, melyet ez a gyöngyösi nő Eszes Hozmánnal együtt épített; a török azonban a maga fele részét városi polgárok előtt eladta 275 talléron az egri káptalan Pestmegyei ujfalusi birtokán lakó Csáti Gergelynek oly feltétellel, hogy ez, mihelyt a töröktől lehet, Berény városába fog jönni lakni. E malomban is keveset merészelnék örölni.

A jászberényi palánkból elfutó törökök a szolnoki várba menekültek, s innét tűzzel vassal fenyegetés mellett megparancsolták, hogy minden malmok összes jövedelme oda beszállíttassék; ezt a leltározók és molnárok jelentették is Hatvanba Tauffenbachnak és Forgách Simonnak, azonban siker nélkül, s e miatt a malmok jövedelme sokat csökkent.

A leltározók máj. 10-től jun. 30-ig a hatvani tábor szétosztásáig bevettek öszvesen 133 köből gabonát, melyből a palánk kapujára két zárnak készítéséért kiadtak fél köblöt; Szörös Gergely főbirótól prófont-sütéshez vett öt sóért $1\frac{1}{4}$ köblöt; a kenyérsütésnél három izben segített Lénárd német gyalognak fél köblöt; ezenkívül régi szokás folytán a szombati vám fejében a városi két lelkésznek, ezek és Fügedi János kértére kiméretett 3 köből; a többi a várőrség kenyérszükségletére felhasználtatott.

Volt itt még egy „királyrét“ nevű kaszáló, melyet a király részére szoktak kaszálni, hogy azonban erről évenként hány baglyát raktak, azért nem lehet kitudni, mert a termést a törökök vitték el magok részére.

Itt vámszedés a keresztyének idejében soha nem volt, hanem a török állított fel a palánknál egy vámkereket, s maga szedte is a vámot.

A városnak a régi királyoktól több kiváltságai vannak, de ezeket a vészteljes időviszonyok miatt nem használhatják, közgyűlésen azonban veres viasszal pecsételnek. E város polgárai megigérték, hogy kiváltságleveleiket a szépesi kamarának bemutatják, azonban elnyomta őket a félelem, melyet ezen egész vidék sóhajtások között tűr.

A törököknek őszi és tavaszi vetésük, valamint árpa és köles igen sok volt.

A kerti szőlőkben a különféle fák és cserjék száma nagy; a palánk melletti minden kertet a törökök felégettek, s egyedül a távolabbi szőlők maradtak épen.

Elhagyott telke, mely megszállható lenne, e város jobbágynak ninesen.

Eddig terjed az érdekes jelentés, miről eddig keveset tudtunk, a Jászberényben a Zagyva parton huszonnégy évig fenállott török palánkról, mely ennek várórsége s több távolabb lakó török gazdálkodását, s a nagy részint ma is meglévő s gazdagon jövedelmező zagyvai malmok keletkezését is részletesen előnkbe tárja.

Még az 1566-ik évi újvárosi csata után a tatároknak sikerült néhány magyart magokkal rabságra elhurczolni, kik Krimben nyelvök és vallásukból kitértetvén, midőn 28 év múlva 1594-ben juliusban Kázi Giraj khán vezérlete alatt ennek seregébe beosztva az országba bejöttek, rég látott hazájokban a tatár seregtől titkon elszakadva, felkeresték övéiket. Sikerült is némi jelek után magokat felösmertetni; azonban idegen nyelvük és vallásuk miatt azon gyanuban állottak, hogy ők a tatároknak kémjei, ennek folytán egy részöket a

föld népe agyonverte, más részök pedig megtartva tatárságukat, visszamentek a sereghez, s a pusztító krimi hadak kalauzai lettek.

Igy találjuk-e tatárhadak kalauzai között ez évben Kása János és Forgón Mihály hajdani tasnádi magyarokat, kiknek vezetése mellett a Máramaros megyénél julius közepén berohant krimi és nogaji tatárok százezerre menő hada tüzzel-vassal pusztítva haladtak Szolnok felé. Debreczen alól Pályinál a vitéz Balassa Ferencz kevés számú csapatral őket megtámadta, azonban maga is elesvén, a tatárok Debreczen vidékét feldúlták, égették, kirabolták, a szovátiakat és nádudvariakat majd egy lábíg levágták, s a Nagy kún s á g sik földjén éppen aratáskor, mint pusztító fergeteg vonultak át, s Túr városát feldúlva, Szolnok alá megérkeztek; innét egy részök Kecskemétet ment megrabolni, másik rész Hatvan környékét s itt a Jászságot elpusztítani; majd ismét egyesülve húzódtak Győr felé Sinán fővezér segítségére; s bár Teuffenbach magyar és német csapatokkal Tokajnál táborozott, a vidék oltalmára meg sem mozdult „mert — mint egy egykorú író megjegyzi — rákháton méne Tiffenbach a tatárok ellen való harcra a német haddal, kiért pirongatás esék rajta a nagyságos Dobó Ferencztől.“¹⁾

Szinán pasa a tatárokkal egyesülvén, 200 ezerre szaporodott seregével julius végén Tatát, Szt.-Mártont bevette, s Győrt ostrom alá fogta, mire némi kisebb esatázás után Mátyás, ott hagyva tábori pogyászát, visszavonult, ezen gróf Hardeck megijedvén, a kellő őrséggel s élelemmel ellátott erős várát szept. 29-én gyáván feladta, miért azután Bécsben lefejeztetett. Sinán pasa Komáromnak sikertelen megszállása után okt. 13-án Budára vonult, a tatárok pedig Csallóközt pusztították, majd Mátyás 30 ezernyi serege elől sietve vissza haza felé indultak, s utjokat ismét a Nagy kún s á g nak vették, s Debreczen vidékét újra megrabolták; majd midőn 1595-ik év elején sok zsákmánnyal és rabokkal Moldván át

¹⁾ Szamosközy I. 72. l.; Sárospataki krón. 54. l.; A magy. tört. tár. 1857. IV.; Tud. Gy. 1822. X. 47. l.; Szücs I. Debreczen v. tört. I., 219. l.

hazatérni akartak, az erdélyi s havasalföldi hadaktól szörnyű vereséget szenvedtek, s kezeik közül négy ezer rab szabadított ki.¹⁾

III.

Győr elvesztése igen elkeseríté a magyarokat, s az 1595-ik év elején tartott országgyűlésen keserűen kikeltek, hogy a király a haza védelmét az ország szokásaival s a török harezmodorával ösmeretlen, önhaszonleső idegenekre bizza; azonban a fenyegetett haza védelmére felajánlottak minden kaputól 15 frtot, melyből 9 frt a jobbágyok, 6 frt saját erszényökből az urak fizessenek; a szabad hajdúk tartását pedig, kik csak zsákmányért szolgálnak, eltiltották.

Ezalatt Báthory Zsigmond erdélyi fejedelemnek sikerült a törökkel való barátságot felbontani, a havas- elvi és moldvai vajdákkal szövetkezni és a temesi bánsági ráczokat fellázítani; majd a Rudolfal való szövetkezés ellenzőit pöllossal elnémitván, míg maga a Győr alól zsákmány és foglyokkal hazatérő tatár hadat megverte, követei 1595-ik év elején Rudolfal a szövetséget megkötötték.

Hardeck után herczeg Mansfeld Károly neveztetett ki fővezérré, ki hadseregét szigorú fegyelem alá szorítván, 1595-ik évi nyár elején azt Esztergom alá vezette, s aug. 4-én Hassan pasa ellen fényes győzelmet nyert, azonban ő maga is 10 nap mulva Komáromban meghalt.

Nemsokára szept. 2-án Esztergom s utána Visegrád Mátyás által visszafoglaltatott. Ennek hírére Vác várának parancsnoka Mehemet — ki mint kereszttyén Borsi Gergely név alatt a palotai várórségből, hol szolgált, pártolt át a törökhöz — megrettenve, a várat felgyújtotta s övéivel Budára elmenekült. A tüzet Pálffy Visegrádról észrevevén, esolnakokon alásietett, s a tüzet eloltván, a várat elfoglalta, melyet őrséggel

¹⁾ Sárosp. krón. 55. l.

ellátva, Oroszi Endre gondjaira bízott, s maga Visegrádra visszatért. Ekkor Mátyás a király rendeletére seregét testvérének Miksának átadván, Bécsbe felutazott.¹⁾

E közben Báthory Zsigmond főhadnagya Borbély György Lippát, Világos-várt, Jenőt s több kisebb várat a töröktől visszafoglalt, s a temesi pasát megverte; majd okt. 20-án maga Báthory Szinán nagyveziren száz ágyú és hadi pogyász elfoglalásával a Dunánál fényes győzelmet nyert.

Miksa főherceg azon nemes vágtyól ösztönöztetve, hogy magát vitéz tettekkel kitüntesse, a Mátyástól átvett hadsereggel a közelgő téli időjárás daczára hadi vállalatot tervezett. E végett Teuffenbach, Gonzaga s a később oly híressé vált Basta György vezérek alatt táborával a Dunán átkelt, s járatlan utakon hol Pestet, hol Hatvant fenyegetve Szolnok alá érkezett, s itt a Tiszán átkelve, a bala-szt.-miklósi török erőd felé vette útját. Ennek őrsége erről értesülvén, megrettent, s bár ez erősség nyölez kisebb ágyúval, más hadiszerekkel s élelemmel bőven el vala látva, a várat felgyújtotta, s szaladva Gyulára és Szolnokba elmenekült. Az ekként 42 évig lakott erősséget a török üresen hagyván, annak falait okt. 17-én Miksa lerontatta, árkaik betöltötte, s tornyát ledöntötte, sőt katonái felgyújtották a mellette fekvő falut is, Bala-Szent-Miklóst, mely a török itteni lakásáról Török-Szt.-Miklós nevet nyert.

Innét Miksa Békésmegyének fordult, hol okt. 22-én a szarvasi és okt. 24-én a békési palánkbeli török őrség őt be nem várva, az erőd felgyújtása után elmenekült. A szarvasi török őrség azonban a huszárok által utóléretvén, nagyrészt leváगतott, 15 pedig elfogatott, s Miksa 300 fegyverest hagyván Szarvason helyőrségül, Szolnok alá vonult okt. 30-án. Itt Tenyónél hajóhidat vevén a Tiszán átkelt s a Zagyva partjától nem messze táborba szállott. November elején elkezdte a várat lövetni, melyet az időközben vidékről

¹⁾ Istvánfy 408. ; Fessler 343. l.

is megszaporitott török őrség vitézül védelmezett; majd az őszi hideg esők beállván, mivel itt erdő sehol közel nem volt, a táborozó katonák kerítéseket, házak fedeleit s gyümölcsfákat valának kénytelenek feltüzelní, míg nem ebből is kifogytak; e mellett a folytonos esőzés a fekete agyagos földet feneketlen sártengerre változtatván, az élelemszállítás is fenakadt; ezenkívül a hosszú hadjárat szenvedései miatt nem csak a csapatok, hanem a tisztek is zugolódni s meghasonlani kezdvén, a német vezérek tanácsára Miksa az ostromot félbehagyta; s hadi szereit Tokajba és Egerbe szállítatván, seregét téli szállásra bocsátotta; ez alkalommal a hid őrizetére utóvédül hagyott 200 fegyverest a szolnoki törökök kirohanván, levágták s a hátramaradt társzekerék egy részét is elfoglalták;¹⁾ maga Miksa ezután Bécsujhelybe, hol udvarát tartotta, elutazott.

E téli hadjárat, habár országos fontosságú eredményt nem idézett is elő, azonban megszüntetvén több kisebb török erődöt, melyeknek őrsege apró portyázásokkal sanyargatta a vidéket, ezek pusztításaitól a Jászságot és Nagy-Kúnságot nagy területen megsza- badította.

Ennyi nem várt veszteség szégyené Mohamed szultánt véres bosszúra tüzelte, s elhatározta, hogy 1596-ban egy nagy hadjáratot személyesen fog vezet- relni, melyre már jó előre igen nagy hadi készületeket tett. Ennek hírére jan. 15-én Pozsonyban Mátyás fő- herczeg elnöklete alatt országgyűlés tartatott, melyen a rendek ismét tetemes hadi segélyt ajánlottak meg a haza védelmére; s Rudolf fővezérré Miksa főhercze- get nevezte ki, ki a nyár vége felé Esztergomnál a Duna mellett táborba szállott. Vácz időközben a török által visszafoglaltatván, ennek ostromára Schwartzenberg és Pálffy vezéreket csapatok és ágyúk kíséretében útnak indította; azonban mint elébb, ugy most is a törökök

¹⁾ Ortelius red. 1602. 296—7. l.; Istvánfy Lib. XXX. 417. l. 408. l.; Heves m. leír. 498. l.; A török-szt.-miklósi fentebbi eseményt némelyek, kik a Jászkúnságról írtak, Kis-Kún-Szt.-Miklósról mondják el forrás megnevezés nélkül Windisch Geogr. d. Königr. Ungarn I. 283. l. után, holott a fentebbi egykorú írók ezt Török-Szent-Miklósról írták meg.

ennek hírére a várat felgyújtva, Budára gyorsan elmenekültek; az oda érkezett magyar hadak a tüzet eloltván, a várat Komáromi István gondjára bízták.¹⁾ Innét Miksa Hatvan várát szállotta meg, vele voltak Pálffy Miklós és az egri kapitánynak mult évben kinevezett Nyáry Pál; s aug. 15-én a Zagyva vizéhez nem nagy távolságban szállott táborba.

Ez alatt Mohamed szultán Belgrádból egész ropant seregével felfelé vonúlva, Szeged síkföldjére megérkezett. A jövetelének hírére megfélemlert vidék községei közül ide jöttek őt, mint legfőbb urokat üdvözölni gazdag ajándékokkal Keeskemét város küldöttei, s félve a török seregben nagy számmal lévő tatárok vad pusztításaitól, tőle védelmül egy csauzt kértek; e helyett azonban kaptak ajándékba egy kaflánt, melyet ha a törökök meglátnak, azt megcsókolva, békében tova vonulnak. Innét Mohamed Giaffer pasát 30 ezernyi sereggel elküldte Szolnokhoz; mire Miksa biztos hírét vévén annak, hogy a török egész erővel Eger várát tüzte ki ezéul, oda Nyáry Pált maga mellől sietve haza rendelte.

Hatvan vára a gyors folyású Zagyva partján épült, s e folyóból kiinduló mély árokkal volt körülvéve, melyet a törökök rözsével befont három soros tölgyfá oszlopok közzé hányt agyagföldből sánczvéddel oly erősséggé alakítottak, hogy ide gazdag török kereskedők, mint biztos helyre többen megtelepedtek. E vár parancsnoka ez időben a nagy népszerűséggel bírt bátor ifju Arszlan volt, a híres vitéz Sarali bégnek fia, ki itt özvegy édes anyjával a hős lelkű Fatimeval lakott; a várőrség 1500 válogatott vitézből állott.

Midőn az ostromra jövő sereg előcsapatát aug. 15-én Arszlán megpillantotta, kis portyázó csoportnak gondolván, válogatott fegyveresek kíséretében elibök sietett, s velök esatába ereszkedvén, míg mind két részről többen elhullottak, a nagy tábor közeledett, melynek láttára Arszlán megdöbbenve visszasiétt a

¹⁾ Istvánfy 423. l.

várba. A megérkezett ostromló hadak először a kapuhoz közel sánczolták el magokat, s állították fel ágyútelepeiket, ez azonban a törökök gyakori kicsapásai, s a vízfordókra jól irányzott lövéseik miatt veszélyes helynek mutatkozván, aug. 17-én a szőlőhegyekre szállottak át, hol három helyen ágyúvédsánczot hányván, az ágyúzást megkezdték, mit a törökök nemcsak erélyesen viszonztak, hanem a vívókat naponként kirohanásokkal is háborgatták.

Majd megérkezett aug. 19-én Teuffenbach nyolcz ezer emberrel, s egy völgyben ütötte fel táborát, Terczki pedig oly közel foglalt állást, hogy onnét a várba kövel belehete hajítani. Az ostromműveleteket nagyon nehezítette az, hogy a keresztyén táborban kenyér és vízre oly szükség állott be, miszerint sokan az éhség, hőség, s a nagy munka miatt a sánczokban halva rogytak össze, míg nem aug. 24-én sok szekér kenyér érkezett.

Aug. 21-én oly heyes ágyúzás folyt három oldalról, hogy a karók közzé rakott hantokból készített védfal a városnak több helyen leomlott; mire a törökök mintegy 300-an a töltésekre s ágyúkra kirohantak. A sor szerinti felügyelet e napon Greisz Rudolf német századoson volt, ki fegyvert ragadva, a törökökkel csatázni kezdett, azonban megijedt fegyvereseitől elhagyatva, mindjárt az első összeesapásnál elesett, a többiek pedig megfutván, a törökök már az ágyúk beszegezéséhez s a lőporos kádak felgyújtásához akartak látni, midőn a zajra Pálffy segítségül sietvén, a törököket visszaverte.

A következő napokon 36 ágyúból a falak töretése erélyesen folytatott. E közben aug. 25-én, midőn a keresztyén táborban imára lövés tétetett, egy török pap a toronyból a keresztyének gúnyolására „halahu“-t kiáltott; erre néhány puskás a táborból oly ügyes irányzással lőtt, hogy a pap a toronymak már elébb megingatott nagy részével onnét lebukott; ezt megboszulni néhány török egy titkos árkon a várból kitört, 16 embert hirtelen levágott, azonban a zajra

többen elősietvén, visszamehetési utjakat elzárták, s közülök életben kevés menekülhetett meg.

A heves ostrom ellenében Arszlán a védelmet vitézül, s bátor kitartással folytatta. A réseket lehető gyorsasággal kijavíttatta, a meghódolásra szóló felhívásokat büszkén, válasz nélkül hagyta, s anyja Fatime biztatására a várőrséget, a nagy török sereg közel megérkezésének reményével állhatatosságra lelkesítette. Erre szükség is volt, mert aug. 28—29-ig a vár egyszerre négy telepből erősen lövetett, s az árkok rőzsével betöltvén, roham volt tervezve. Ekkor a törökök aug. 30-án éjjel véletlen kirontottak iszonyú lármával, s ez alkalommal mindkét részről többen elesetek s elfogattak; egy elfogott török megvallotta, hogy az éjjeli kirohanás azért történt, hogy ennek zavara alatt egy postát, ki német ruhába öltözve, a táboron keresztülhatolt útnak indítsanak Budára, megtudni biztosan, reménylhetik-e a várt segítség rövid idő alatt megérkezését, s így erélyes védelemről, vagy előnyös feladásról gondoskodjanak.

Szept. 2-án a vár a tervezett roham czéljából oly sűrűn ágyúztatott, hogy e napon oda 2400 lövés és 20 tüzgolyó vettvén, a vár felgyújtott, a tűz azonban a törökök által csakhamar eloltatott. Látva a törökök a rohamra való előkészületeket, hogy e végett 13 német és 8 magyar zászló ki is osztatott, a kétségbeeséstől ösztönözve a várból kikiáltották, hogy ha nekik, úgy, mint az esztergomiaknak, családjukkal, vagyonukkal szabad elmenés engedtetik, készek a várat feladni; mivel azonban a keresztyén táborban a törökökkel való értekezés halálbüntetés alatt tiltva volt, e felhívásra néma hallgatás volt a válasz, — mire a várban a kétségbeesett nők és gyermekek oly jajgatásban törtek ki, hogy ez a táborig elhallatszott.

Hogy a tervbe vett roham sikere annyival inkább biztosíttassék, a keresztyén táborban Princzenstein Albert főács vastag deszkákból három hajót készített, s azokat nedves ökör bőrökkel bevonván, kerekékén elébb a Zagyvába, onnét a vár árkába vizre bocsá-

tották; ekkor a roham megkezdett 3 oldalról és e hajókból, sőt az árok is áthidaltatott, de mind siker nélkül; a védelem ritka erélyvel folyt, a hid letört, a hajókból többen a vízbe fultak.

Szept. 5—6-án új roham történt, gyújtó golyók hányattak, de végre is 8 órai véres küzdelem után mindkét fél nyugodni visszavonúlt, s a várórség nagy része kifáradva, kiéhezve, s kimerülve részint pihenni, részint a sebesülteket ápolni állomáshelyeikről eltávozott; ezt a vár árkába, az omladékok közül tüzre való rőzsét szedgetni bemászott két keresztjén katona kikémlélvén, ezt társaiknak, ezek ismét a vezéreknél jelentették, mire a vívók hirtelen csapatokba gyülekezve oly gyorsasággal támadták meg a falakat, hogy mielőtt a törökök helyeikre visszaérkezhettek volna, a várba berohantak, s kit előtaláltak, gyilkolni kezdtek; mire nagy zavar, lárma, fegyvercsattogás, a megremült nők és gyermekek kétségbeejtő sikoltása hangzott fel mindenfelé. Maga Arszlán is e nem várt megrohanáson megzavarodva, hős lelkű anyja biztatására villogó fegyverrel rohant a köztérre, hol már ekkor véres küzdelem folyt, s ott nagybátyjával Kurttal együtt harczolva esett el. Az öldöklés, gyilkolás, mészárlás megkezdett, s mivel senki kegyelmet nem kapott, négy óra hosszáig tartott. A várórség az utolsó emberig kardra hányatott; a győztes hadak, különösen a németek a lakosságból férfiakat, nőket, ifjakat, gyermekeket, kereskedőket, könyör nélkül gyilkolták, előkelő törökök fegyvereket magoktól eldobva, s térdre esve rimáncodtak kegyelemért, de hiában; nem volt tekintet a bölcsebbeli gyermekekre, s viselős nőkre sem, — a házak rejtekeiből az anyák gyermekeikkel előhurezoltatva a németektől való féltőkben a magyar katonák védelme alá könyörögve menekültek. Egyedül néhány előkelő, s kitűnő szépségű nő, s anyák csecsemőikkel, hogy tőlök a történeletről értesülést lehessen nyerni, vitettek kegyelemből fogságba. A vallónok különösen vadállati kegyetlenséget fejtettek ki, felhasították a viselős anyákat, férfiak s nők hulláiról

a bőrt lehúzták, hogy azokból magoknak öveket készítsenek, s a nőkön még más legszemtelenebb kegyetlenségeket követtek el. Fatime, az Arszlán hős lelkű anyja maga is cseh katonák kezébe jutott, s kínos rabságban halt meg. Ez ostrom következtében a törökök közül három ezer, a keresztények közül nyolcz száz maradt halva.

A várban sok zsákmány s néhány tonna arany jutott a győzők kezébe, azonkívül a mi elégett, mert a nagyon elterjedt tüzet a mieink nagy erőfeszítéssel is alig tudtak eloltani. Biztonság tekintetében oly jó hírben állott e vár, hogy ez ostrom előtt nem sokkal Budáról egy előkelő bég száz tatárral, számos nővel, gyermekekkel, sok pénzzel, s drágaságokkal ide költözött. Találtak is itt a győztes csapatok pénzen és ékszereken s árukön kívül felszerszámozott szép ötszáz lovat, hadi s élelmi szert, bort, húst, sót nagy mennyiségben. Több nap telt el abban, míg a megölteket kifosztották, a tüzet eloltották, a hullákat 42 szekéren a városon kívül, árkokba kihordva eltemették.¹⁾

Az igazság érdekében dicsérettel kell felemlítenünk, hogy Arszlán a hatvani vár ifju parancsnoka mint vitéz atyjának méltó fia, a reábizott várat aug. 15-től szept 3-ig nagy erő ellenében csekély őrséggel, kívülről támogatást nem nyerve, ritka vitézséggel s hadvezéri ügyes kitarással 19 napig hősiezen védelmezte, s végre is fegyverrel kezében e vár falai között, a katonai becsület pályáján esett el. — A meghódolt várórség, védtelen lakosság és nőkön a győztes had által elkövetett iszonyu kegyetlenséget az igazságos sors 40 nap mulva Eger falainál hasonlóval fizette vissza!

Ezután Miksa főherczeg biztos hírt vevén arról, hogy a szultán Szegedről egyenesen Eger ostromát tüzte ki ezéül, nehogy őt roppant táborával véletlen meglepje, Hatvant, miután romba döntve s felgyújtva lakhatlanná tette, szept. 8-án elhagyta, s 10-én 29000 emberrel már Vácához vonult táborba.

¹⁾ Istvánfy : 424—5. l. — Ortelius : 321—26. l. — Fessler : 378—9. l.

A szultán ezalatt Hatvan elvesztésének hírére, Szegedről az ostrom szereket a Tiszán hajókon útrák indította, maga pedig a Dunatiszáköz sík földjén félelmet gerjesztve, sietett felfelé táborával, s Szolnoknál Giafferrel s a budai, győri és szolnoki várőrséggel egyesülve, kétszázezerre menő táborával szept. 27-én Eger alá szállott. Ily nagy hadsereg átvonulása a Kis-Kúnságban és Jászságban a föld népére, hogy mily nyomort s pusztulást hozott, könnyen képzelhetni.

IV.

Eger híres vára volt ez időben az egész felvidék egyedüli végbástyája.

Eger vára ostromának napjaira nézve az egykorú történelem, naplók, feljegyzések, s újabb történésirőnk között nem csekély eltérések mutatkoznak.

Ortelius 1603-ik évi kiadása szerint tartott az ostrom, szept. 18-tól okt. 4-ig, tehát 17 napig, Illésházy szerint szept. 22-től okt. 4-ig, mely napon az alsó vár bevétellett, de a valóságos feladás napja nem említettik; Pethő, G. krónikája szerint szept. 22-től okt. 15-ig, 24 napig; Istvánfy szerint kezdetett szept. 27-én, s tartott 18 napig, okt. 14-ig, Fessler, Hammer, Szalay, Horváth és Kerékgyártó szerint szept. 21-től okt. 13-ig, 24 napig. Az ostrom lefolyásáról az egykorúak között legrészletesebb Ortelius és Istvánfy előadása, leghitelesebbnek Illésházyé tűnik fel, ki ez időben maga is a hadseregben szolgált; Illésházy az alsó vár bevételét okt. 4-re, s így a 13-ik napra, Ortelius a revelinnek nevezett alsó vár elfoglalását szept. 26-ra, s így a 8-ik napra teszi.

Érdekesek ez időből nejéhez Czobor Erzsébethez írt levelei gróf Thurzó Györgynek, ki Miksa főherceg seregéhez szept. 8-án a hatvani táborban csatlakozván, a keresztesi nagy csata végeig folyvást ebben szolgált. Thurzó írja Szécsényből, okt. 7-ről „hogya az Eger

külső várát megvették az törökök“, ezt Illésházy határozottan okt. 4-re teszi, a mi hiteles adatnak tűnik elő; majd Thurzó okt. 15-én a hanvai táborból írja nejének, hogy „az elmúlt vasárnapon hitre megadták“ Eger várát; e vasárnap okt. 13-ra esett, s így ez hitelesíti Istvánfy előadását, ki ezt okt. 14-re teszi.

Ezen eltérő adatok egybevetése után leghitelesebbnek tűnik fel Istvánfy előadása, melyet mi Ortelius részleteinek hozzáadásával követünk.

Érezték is Eger várának fontosságát; mert már 1591. márt. 29-én a felvidéki megyék követség útján kérték Rudolfot, hogy Eger vára kerítését az országosan oda rendelt közmunka elvégezhesse. Majd az 1596., 34. tetz. szerint az országgyűlés azon kérelemmel járult a királyhoz, hogy mivel az Eger végvárához tartozó vidék a mostani háborúk alatt úgy a törökök és tatárok, mint a katonák által nagy részben elpusztítva, s a várórség fenntartására rendelt jövedelmek, — a mint mondják — nagyon megkevesedtek: a király e veszélyes időviszonyok között e végvár szükségleteiről gondoskodik. Mielőtt azonban ez megtörténhetett volna, a sors másképpen határozott.

E vár kapitányává még 1594. okt. 1-én bedeghi Nyáry Pál neveztetett ki, s alatta a várórség ezer főből állott. Nyáryt — mint láttuk — a hatvani táborból Miksa főherceg a nagy török tábor mozgalmainak hírére haza bocsátotta, s ugyanekkor a vár erősítésére néhány nagyobb ágyút, s gróf Thurn Jakab vezérlete alatt 2500 főnyi morva katonaságot küldött, ezenkívül meghagyta Teuffenbachnak, hogy Eger vára védelmére minden szükségesekről gondoskodik.

Miksát váczai táborozása alatt Nyáry küldöttei sürgetve kérték, hogy e várát a fenyegető veszély nagyságához képest több őrséggel, s hadi élelemmel lássa el. A főherceg azonnal rendelkezett, s Trezka Vilmos vezetése alatt önként ajánlkozó válogatott 500 német puskás, 300 vallon, Cogorani Kolozs várépítész és 300 mázsa lőpor nagy tömeg kanóczzal Egerbe még szerencsésen érkezett. Azonban éppen az idegen

hadaknak a várórségbe sorozása lett e vár gyalázat-
teljes elvesztésének oka.

Ezután a főherceg a Pest alatt táborozó török
végvárakbéli tizenötezernyi sereg meglepetésére tervezett
hadjáratot. E végett szept. 19-én éjjel megindult, azon-
ban részint mivel ágyúí Vácztól nem messze, a fene-
ketlen sárban elsüllyedtek, részint mivel terve a török-
nek elárultatott — a vállalat néhány fogoly ejtésén
kívül, eredménytelen maradt.

Ennek következtében szept. 26-án Esztergomhoz
vonult, itt vette szept. 29-én azon rémhírt, hogy a
nagy török tábor Eger várát körülzárolta, s az egriek
kérik, hogy a felmentő sereg küldésével ne késedel-
meskedjék; mire a főherceg válaszában a várórséget
kitartásra buzdította, mivel neki szándéka Eger előtt
ennek felmentése végett egész seregével 8—9 nap
alatt megjelenni. Másnap ki is adatott a tábori parancs,
hogy mindenki hat napi eleséggel ellátva zászlói alatt
elindulásra készen legyen. El is indult Schwartzenberg
előcsapatúl a lovassággal, melyet az egész tábor jó
kedvvel követett, azonban egy mértföldnyi út után
ismét táborba szállott bevárni a segélyhadak meg-
érkezését.

Ugyanekkor Pálffy 10800 főnyi sereggel más ol-
dalról Eger felé elindult; ezt megelőzőleg a táborában
lévő hajduk és martalóczok Buda alatt 180 ökör és
több előkelő török fogolyból álló zsákmányt szereztek.

Innét a nagy török tábor roppant erejéhez képest
csekély seregével nem merészelve a török ellen az
alvidék felől a főherceg hadi szerencsét kísérteni, a
felvidék felé Ipolysághra vonult, s az északi megyékbe
biztosokat, a királyhoz Prágába követeket indított, sür-
getni az ígért segélyhadak gyors küldését, egyszer-
mind a Nagyváradon megállott erdélyi fejedelemnek
egyesülés helyéül Borsod megyében a Sajó és Hernád
közön Szikszó mellett Sajó-Vámost jelölte ki; majd
maga is elindulván, okt. 1-én Szécsénybe érkezett.

Ez alatt a szultán Eger körül Maklár, Tályá, Os-
toros és Felnémet vidékét ellepte táborával, melyhez

nagyságra hasonlót Solimán óta hazánk nem látott, s a sok tábori szolgál, és a vidékről a Jászságból is beparancsolt jobbágyok által a vár négy oldala felől felállított ágyutelepek védelmére magas töltéseket hánytatott. Ezután szept. 29-én a várőrséget családjával s vagyonával szabad elvonulhatás ígérete mellett feladásra szállította —, erre azonban semmi válasz nem adatott.

Ekkor azonnal Ibrahim nagyvezír a várost és várat azonnal elkezdte lövetni, s mivel a város falai gyenge szerkezetük miatt a lövések által már nagyon megrongáltattak, de különben is oly széles kerületűek valának, hogy megvédésükre sok nép kellett volna, okt. 3-án a nem nagy számú várőrség, hogy a védelem nehéz munkáját szűkebb körre összpontosítsa, éjjel a várba felvonult, s a másnap reggel felgyújtott várost elhagyta.

A gomolygó füst s lángok láttára a törökök a magyar kapun örömrivalgással a városba berohantak, s a tűz cloltásához látván, a kórházat és néhány más épületet sikerült nekik megmenteni.

Ez alatt az ostromló sereg másik része a várnak a szőlők felőli bástyájára rohant, s nagyon mély sánczának fával, kövel, földdel és karóstul kivágott szőlőkékekkel betöltésére saját népét oly szigoruan kényszerítette, hogy e miatt sokan a mieinkhez átszöktek. Ekkor ismételve erős rohamra adatott parancs, s bár az egriek vitéz védelem és jól célzott lövésekkel a vivó csapatokban sok kárt okoztak, azonban az egymást uj erővel felváltó rohamok következtében sikerült a törököknek okt. 4-én a bástya alsó részét, — revelin, — elfoglalni.

Ezt követte az, miszerint a törökök a városba bevonszolt ágyúkból elkezdték a híres Dobó-bástyát töretni oly erővel, hogy rést csinálván, Ibrahim rohamot parancsolt, melyet azonban a várőrség oly vitézül visszavert, hogy e roham ezer török életébe került, míg a védők közül 30 elesett, s ugyan ennyi megsebesült.

Ezalatt a királyszék felőli oldalról a törökök titokban vezetett nagy munkával a vár aláaknázását is megkezdték, de ezt Stella Kristóf a vár régi építészé és Cogerano észrevévin, ellenaknákat ásattak, s midőn a török saját aknáit fellobbantotta, ezek ugyan ügyetlen szerkezetük miatt a vár falaiban kárt nem okoztak, azonban Stella többed magával itt lelte halálát.

Okt. 5-én Ibrahim ismét felhívást intézett a vár-őrséghez saját élete megmentése végett a vár feladása iránt, különben a hatvaninál véresebb mészárlással fenyegetőzött, — azonban sikertelenül. Ugyan e napon érkezett Trzkitől Miksa főherceghez újabb sürgős levél, hogyha a felmentés még késik, az őrség a várat tovább nem tarthatja, mert a török azt éjjel nappal löveti, reá folyvást rohamokat intéz, sőt falait alá vájt aknákkal is veszélyezteti. Ugyanekkor Teufenbach is, ki Egertől csak négy mértföldnyire táborozott, irt s kérte a szorongatott egriek részére a gyors segély küldést.

A főherceg azonnal indulni kívánt, azonban a megyei felkelők csapatainak késedelmes érkezése, a rosz időjárás és más bajok gátolták; a mit tehete, abból állott, hogy újra kiadta a tábori parancsot, hogy serege hét napi élelemmel ellátva indulásra készen álljon; ezenkívül Strassoldo, Pálffy Péter és Szemere Mihály nyolczszáz főnyi haddal Eger felé utnak indított. Végre okt. 8-án az egész tábor utra kelt ugyan a Mátra feletti vidéken Eger felé, hanem útjában sok akadálylyal kelle küzdeni: élelemhiány, zord idő, s oly rosz utak, miszerint a 6—8 lovas ágyú és hadiszeres kocsik vontatására sok bajjal előkerithetett 40 s több ló kívántatott.

Megtudván e sereg utrakelését a törökök, az ostrommiveleteket megfeszített erővel folytatták. A vár ellen több oldalról s egymásután négy heves roham intéztetett, de a mely a vitéz védelem ellenében mást nem eredményezett, mint azt, hogy a vivók közül Odaverd boszniai pasa három ezer, a várőrségből pedig Luitfried lovag 400 emberrel elesett, ezenkívül sokan megsebesültek.

E nagy veszteségen a várban a vallonok és németek megijedvén, titkon árulási tervet szöttek, s a várnak előnyös feladását tömegesen kezdték sürgetni. A főizgatókat Nyári és Trszki elfogatván, halálra ítélték, azonban az összeesküvés a várőrségnél már annyira elvala terjedve, hogy az összeesküttek az elítélteket az örök kezeiből nemesak erőszakkal elvették, hanem magokat a vezéreket is halállal fenyegették. A külső veszélynél a vezérekre nézve még aggasztóbb lett a várőrség soraiban a fegyelemnek ily nagy mérvben való felbomlása. A végveszély ez elhatározó perceiben, mi még lehető volt, megkísérelték. Nyári és Thurn szelid intések, ígéretek, majd könyörgés által igyekeztek a várőrséget engedelmességre, további védelemre bírni, sőt végre térdre esve kérték; Trszki és Kinszky pedig súlyos betegségeikből fel nem kelhetvén, magokat levítették az elégületlenek közzé, s letett katonai eszközökre emlékeztetve őket intették, isten szerelmére kérték, hogy e fontos vár védelmét bátor vitézekhez illő kitarással folytassák, míg a külső segély, mely sok időre már el nem maradhat, megérkezik; előhozatták, felmutatták, felolvasták a főherczegnek sajátkezüleg aláírt levelét, melyben őket vitéz magatartásra buzdítva, a felmentést közel kilátásba helyezi.

Mint hasztalan volt. Eger vára s az általa védett vidék s annyi ezrek sorsa felett az árulás vetette el a kockát. A kétségbeesés gyávasággal szövetkezve oda vitte a dolgot, hogy az összeesküdtek egyik társukat a magyar Balogh Mihályt egy leomlott bástya nyílásához küldték a törökkel a vár feladása iránt alkudozni.

Míg a várban ekként a leggyalázatosabb árulás fájdalmas jelenetei folytak, a török vezéreket is annyi erős roham sikeretlensége után az elcsüggedés szállta meg, s már csaknem egészen elvesztették reményességöket a vár bevehetése iránt, úgyhogy Miksa táborában folyvást fenntartotta magát a hír, miszerint a törökök Eger ostromát félbehagyni szándékoznak. Mily nagy volt a meglepetés Balogh felszólítására, örömmel fogadták, szabad elmenetelt és sok más mindent ígértek

az egnieknek. Erre a fellázadt tömeg Ibrahim nagyvezérhez a feladási feltételek megállapítása végett Paksi Jónás Márton kanonokot és Besenyei Györgyöt kiküldték, s a nagyvezir felhívására Nyári, Trezki, Kinszky és Thurn kapitányaikat s Bárczy Jánost és Cogoranit elfogván, mint kezeseket fegyver között kísérték el a török táborba, s a szultán pecsétetes levélben a szabad elvonulhatást megígervén, okt. 13-án Eger vára feladatott.¹⁾

A hitszegést a sors hitszegés által torolta meg. A berohant törökök és tatárok a várbeli felvigyázó Korlát Kristófot megkorbácsolva és kifosztva elkergették; a kivonuló két ezer főnyi őrséget a janicsárok bekerítvén, a németeket és vallonokat, a hatvani mészárlás visszatorlásául kimélet nélkül felkoncizolták, a magyarokat pedig rabságra hurczolták; a várkapitányoknak rabság helyéül Belgrád jelöltetett ki, kik azonban nagy részben szökés útján elmenekültek.

Ezután a törökök Szarvaskő, Cserép és Szirák szomszéd várakat az őrség elmenekülése után elfoglalták. Eger vára parancsnoksága Mohamed anatóliai begler-bégre bízott.

Igy juttatta nem élelemhiány, nem a vivók kitartó vitézsége, hanem a 4500-ból még életben maradt két ezernyi várőrség gyáva árulása alig 18 napi ostrom után török kézre Eger várát, melyet ezelőtt 44 évvel Dobó István bátor hazafisága 1800 főnyi magyar várőrséggel 70 ezer török ellenében minden külsegély nélkül 38 napi igen heves ostrom alatt hősiesen megvédeni képes volt! Eger elvesztése végveszedelme volt Felső-Magyarországnak, pusztulása a vidéknek, a Jászságnak, melyet most már Szolnok, Buda, Hatvan, és Eger töröklakta várak vettek körül, s mely a török hódoltság terheit, nyomorait ily állapotban 91 évig viselte!

¹⁾ Ortelius 1603-ki kiad. 329—334. l.; gr. Illésházy J. följegyz. m. tört. Eml. VII. 30—31. l.; Röv. m. krón. 1729. 142. l.; Istvánfy 1758. 425—428. l.; gr. Thurzó Gy. lev. I. 176—195. l.; Fessler VII. 380—385. l.; Hammer Gesch. d. osm. R. IV. 264—5. l.; Szalay M. orsz. tört. IV. 404. l.; Horváth M. magy. orsz. tört. 444—45. l.

V.

Eger vára elestét Miksa főherczeg Rimaszombaton megdöbbenve hallotta, s nem sokára az erdélyi fejedelem, Teuffenbach és Pálffy hadaival egyesülve, okt. 22-én Mező-Keresztesnél 40 ezer fegyveres és 95 ágyúból álló hadtesttel szállott táborba. Itt a szultán által ellene küldött két pasát okt. 23-án és 24-én ismételve megverte; 26-án pedig véres csatába ereszkedett magának a szultánnak 150 ezernyi seregével, melyben Galga vezérok alatt tatárok is nagy számmal valának. A véres harc folyama alatt maga a szultán táborán kívül ült egy sátor alatt, melyet az ő kényelmére egy teve szokott vala hordozni, összevont térdekkel, egybehajtható alacsony ülő helyén gondolatokba mélyedve várta az ütközet kimenetelét, mellette fehér színű, s patáin felül sárgára festett gyors lábú harci lova volt; midőn egyszerre Cikala pasa az előhad vezére sárosan, hajadon fővel, gyors vágatva ott terem, s jelenti, hogy a magyar sereg nagy erővel a Csincse mocsáron áttört. E hírre a szultán a csatát elvesztettnek tartván, lovára pattant, s ott hagyva mindenét, hat ezernyi fényes testőrei kíséretében Ibrahim nagyvezérrel oly gyors futásban menekült, hogy éjjel sem állva meg, másnap délben Szolnokra érkezett, midőn ott éppen szegedi polgárok valának jelen, kiknek Ibrahim meghagyta, hogy azonnal friss kenyér, szőlő és más gyümölcs felküldése után lássanak; mások sokan Egerbe, Pestre, Budára szaladtak; néhány napi pihenés után Mehemet a Tiszán Titelbe, innét Belgrádba utazott.

Ezalatt a Csincse mocsárnál Cikala pasa a magyarokat zsákmányszedés közben a török táborban meglepven, ezeket szétverte; mire Miksa Kassára, Báthory-Erdélybe vonult; e csatákban a török sereg hús, a magyarok tiz ezer embert vesztektek.¹⁾

Ily nagyszerű véres eseményekkel folyt le az

¹⁾ Istvánfy 428—433. l.

1596-ik év, mely a Dunatiszaközre nézve a pusztulás éve volt. Hogy a Kis-Kúnságot mily mérvben érte e pusztulás, erre nézve ha nincsen is határozott adatunk, azonban a szomszéd Kecskemét város és Pest megye viszontagságai annak együtt szenvedett nyomorait is előnkbe tüntetik.

Jelesen e nyáron a bácskai török bég Kecskemét város marha falkáját elraboltatta. Ezenkívül Ibrahim vagy Szinán pasa Szeged alatti táborában tatárok is nagy számmal voltak, s úgy Gialfer pasa, mint maga Szinán nagy táborával Szolnok alá a Dunatiszaközön tatárok kíséretében vonult fel; ezt igazolja Pest-Solt megyék alispánjának Hartyány Jánosnak Sárospatakról, hova a tatár s török elől menekült, 1597. júl. 28-án a szepesi kamarához intézett hivatalos levele, mely szerint őt a kamara a rovásos adó beszédosével megbizta 1596-ban, azonban „az tatárok Szent-György napban feljövének és rablásáért az szegénység megfutamék, az egész föld elpusztúla, kit levágának, kit elvivék az szegénységbe. Másodszor ismét aratáskor feljövén az ellenség úgymint teljességgel Onodig, kit homn kapatának az szegénységbe, mind elrablák, hanem csak marada az három város Pest vármegyében, úgymint tudniillik: Kecskemét, Czepléd, Kőrös; azokat is pediglen megtiltván az török, hogy senki fel ne jőjjön; azonközben az török Császár is feljuta és Egret megvevé; annakokáért semmit az Ő Felseége rovássába be nem szedhettem . . . mivel hogy az három városnak kivüle az egész Pest vármegye mind pusztá.“

E nagy mérvű pusztulás miatt volt kénytelen a három város a szultánhoz panaszszal járulni, miszerint a tatárok dúlásai miatt Kecskeméten 580 házból 327, Kőrösön 180-ból 100, Czepléden 150-ből 80 maradt, a lakosok nagy része elszéledt, a kik helyben maradtak is, jószágaik elraboltattak, s így végképpen elszegényedvén, szintén el akarnak széledni; e három város körül levő többi községek is a tatárok miatt elpusztulván, lakosaik szétszórattak: ennek következtében a

szultán 1597. okt. 22-én kelt parancsában a budai begler bég és defterdárnál intézkedett.

Ennek azonban, úgy látszik, kevés sikere lett, mert a Zomborban telelt tatár tábor 1598-ik év tavaszán már újra rabolt. Márt. 25-én a kecskeméti földről 79, ápril 22-én pedig a kecskemétiiek által használt kisbalázsi kún pusztáról 26 darab marhát hajtottak el; s midőn Szegedről Bors Tamás Kecske-métre ökröket hajtott, öt marháival együtt a tatárok elfogták. Ily viszonyok között kénytelen volt Kecske-mét városa a tatár khán, bácsi és szolnoki bég és a csongrádi ágához követei útján küldött gazdag ajándékok által elpusztíttatástóli biztosítását megvásárolni, s újra kérni a szultánt, hogy a nagy pusztulás miatt eddigi adóját meg nem fizetheti.¹⁾

Az 1597-ik év fontosabb esemény nélkül folyt le. Febr. 2-án Mátyás elnöklete alatt Pozsonyban országgyűlés tartatott, melyen a rendek a haza védelmére hadi segélyt ajánlottak, s nagyon fájlalván Eger elvesztését, a 56. tez. által kimondották, hogy Eger és a szomszéd várak feladói megbüntettessenek. Ez évben Pálfy Miklós Pápa, a török pedig Vác várát foglalta vissza.

1598-ban a magyar hadak a foglalásokat folytatták. Pálfy Schwartzenberg Adolfal egyesülve, márt. 29-én ritka vitézséggel Győr várát foglalta el, minek az osztrákok is annyira örültek, hogy Pálfynak ezer arany súlyú serleggel kedveskedtek; a bécsi hadi tanács tagjai azonban, mivel — mint Illésházy megjegyzi — „a kapitányságot magyarra nem bizzák vala“ — Győr vára kapitányává Schwartzenberget nevezték ki, s Pálfyt egyedül a pozsonyi örökös főispánsággal jutalmazni elégnék tartották; ezután a micink a töröktől még Tatát, Gesztet, Palotát, Veszprémet s több más kisebb erődöket foglaltak vissza. Ennek viszonzásául a temesvári pasa Csanád, Arad, Nagylak és más kisebb várakat hódított meg; Saturdzsi serdar pedig a meg-

¹⁾ Hornyik: Keesk. v. I., II., 40—41., 341—2. I.

érkezett tatár khánnal egyesítve Beeskereknél serögét Nagyvárad ostromára indult, s itt hallotta meg, hogy Pálffy Budát megszállotta. Ennek hírére a szerdár Buda felmentését vette czélba, s a mocsárok miatt fáradságos utakon eljutott Szolnokig, itt azonban meghallván, hogy az esős idők miatt Buda ostroma félbeszakított, Szeged felé vette utját, s reábirván a tatár khánt, hogy Magyarországba teleljen, ennek téli szállásul Zombort, seregének pedig Szeged vidékét jelölte ki; majd Belgrádba vonulván, ennek közelében a szultán parancsára megfojtatott.

Illésházy a tatár khán Ghasigiriai téli szállásául nem a Bács megyei Zombor városát, hanem Zemplin megyében, Szerencs mellett, Czobor-Szt.-Mihályt „kit most a törökök Zombornak hívnak“, jelöli ki; azonban alig lehet hinni, hogy a khán Szeged vidékén telett hadaitól oly igen távol, Zemplén megyében, telepedett volna le.

Míg a tatár khán a télen a két császár közötti béke létrehozásán igyekezett, s követei Kecskeméten át jöttek-mentek a bécsi udvarhoz, addig 60 ezer főből álló serege Szeged vidékéről, — mint Illésházy írja „sok pusztaságot tón az török birodalmában Tisza-Dunaközön, sőt az Alföldet, a Tisza mellékét igen megrablá“, mert hogy élelemben hiányt ne szenvedjenek, naponként eljártak portyázni, s 1599. évi márt. elején rablásaikat egész Miskolcz és Szendrőig kiterjesztvén, Felső-Magyarországból sok foglyot és barmot elhurczoltak; jun. 13-ka körül pedig Szolnokon, vidékén elterülve pusztítottak; ezeket üldözve a szabad hajdúk Szolnok városát felverték s égették.

Másfelől Pálffy Miklós hajdúi a törököknek a szegszárdi Dunán Budára és más váraik ellátására útnak indított élelmi szállítmányaikat jeles vitézséggel elfogalták; ezen való boszujában szeptember közepén Ibrahim nagyvezir Nándorfejérvárról sok tábori szerrel megindult, maga a Dunántúl, a tatár khán pedig 70 ezer tatárral a Dunának Tiszafelöli oldalán vonult felfelé, mely alkalommal a Dunatisza közön 150 helysége-

get pusztított el, szept. 18-án Ibrahim Budánál, a khán pedig Pestnél szállott táborba, hol serege az éhségtől sokat szenvedett. Ily körülmények között a törökök hajlandók voltak volna békére; ámde a béke kísérletek sikerre mégsem vezetvén, Ibrahim mindent elkövetett, hogy Ghasigirai khánt ismét téli szálláson itt maradásra bírja, ki azonban ezt visszaútasította, mire Ibrahim nov. 11-én Kecskemét, Zombor és Bács felé Belgrádba vonúlt, a tatárok pedig az Alföldet megrabolva, háromezer fogolylyal Máramaros felé haza indultak, Básta György előlük harez helyett Kassára menekült, hanem 700 bátor hajdú Szendrőnél őket megtámadta, szétverte, s tőlök számos keresztyén foglyot megszabadított.¹⁾

VI.

Hogy 1598. és 1599-ben a tatárok pusztító serege Kecskemét vidékén s így a Kiskúnságon gyakrabban átvonult, azt e város jegyzőkönyvei említik, levéltárában pedig fenmaradt Szulejman budai vezirpasának két ajánló levele 1599-ből a Kecskeméten átvonuló Szeadet Giráj és Kalgai tatár szultánhoz, melyben őket legmélyebb tisztelettel s őszinte szeretettel felkéri, hogy ha Kecskemétre fognak érkezni, ennek és Körös város lakosinak oltalmául oda két jancsárt rendeljen.

Azonban ennek sem volt kívánt sikere, mert a tatáresapatok e vidéket folyvást zaklatták, s e város részéről a harácsadót Budára vivő egyik küldöttet a portyázó tatárok elfogván, ennek kiváltása az ajándékokon kívül a városnak 165 aranyába került.

Végre is nem mutatkozott más módja a megmaradhatásnak, mint engedélyt nyerni gazdag ajándékok mellett a khántól arra, hogy a város két tatár-ört fogadhasson, kiknek fizetése két hónapra 311 arany

¹⁾ Illésházy: 63., 67., 61., 69., 75. l.; Sárospatak krón.: 60. l.; Brüsseli okt.: 104., 120. l.; Hornýik: II., 40., 43.; Hammer: 286—292. l.; Istvánfy 448—451., 454—458. l.

volt. Ez sem nyújtott biztosságot, mert volt rá eset, hogy a török adót szállító küldötteket az őrző tatárokkal együtt elfogták a hajdúk, s visszaváltásuk 200 frtba került. Ha pedig meghallotta a város, hogy határán tatár sereg szándékozik átvonulni, jó előre követeket küldöttek a vezér elébe, kitől a pusztulástól való megóvást 4—500 frton, s ajándékadáson kelle megvásárolni.¹⁾

Ehhez járultak még a végházbeliek és hajdúk pusztításai, kikről Illésházy 1598-ik évre következőket ír: „ez időben a magyaroknak az császártul semmi fizetése és szolgálatjok nem vala, sőt a végházakban is inkább mind németeket tartottak, igen kevés magyart, azoknak sem fizettek; ha búcsúztak, el nem bocsátották őket, nagy éhséggel s koplalással az végházakat tartották. Az mellett az közel való falukat, városokat pusztították, és abból éltek és az törökre való csatázásból; két esztendeig is két három hó pénzt adtak nekik. Ez miatt végre a németek Esztergomban feltámadának, ahhoz képest az szolgáló magyar vitézlő nép is, az hadnagyokat kiverték az várból, és meg is öltek benne; és magok birták az várat mindaddig, míg meg nem fizettek nékiek, és a vétket is meg kellett engedni nekik, mert protestáltak, hogy a várat az töröknek fogják adni.“

„Ez időben az faluk és városok Buda és Esztergom körül mind puszták voltak, elfutott róla az nép. Ezek közül az futott nép közzül, és a fizetetlen végbeli gyalogok közzül, kiknek semi fizetések nem volt, s szabad hajdúk támadtak; ezek csak itt az felső Magyarországon többen voltak három ezernél. Ezek nagy kárt tettek sokszor az törökökben, meg is verték őket gyakorta; Budán alól városokat elrablottak.. nagy vitézséget cselekedtek ő magoktól szabad akaratjokból, senki sem fizetett nekik.“²⁾

A jászok a háborús viszonyok alatt sem szüntek meg ősi birtokaikat rendezni, kir. adományokkal meg-

¹⁾ Hornyik : 44—6., 344. l.

²⁾ Illésházy : 55. l., 65. l.

erősíteni, sőt új szerzeményekkel, olykor ketten ugyan azon birtokra vonatkozólag gyarapítani. Így Heves megyében Borsóhalma falu, ezenkívül Négyszállás és Jákóhalma községekbeli részbirtokokra nézve az elmúlt években Kis, más néven Kapitány Imre, Albert és János nemesek a királytól, Jászapátiról pedig Kaszás Bálint, Radeezi István egri püspök s királyi helytartótól több ízben és időben magok részére új adományt nyertek; e miatt közöttök a kir. törvényszéken gyakori perek folytak, melyek által el is marasztaltattak; — azonban látva a bekövetkezett zavaros és gyászos idők folyását s figyelve több békéltető főemberek közbejárására, s a perek bizonytalan kimenetelére, magokat a békés kiegyezésre elhatározták, s e végett 1599. máj. 16-án a Kassán székelő egri káptalan előtt következő örök egyességet vallottak fel: Négyszálláson néhány elhagyott és puszta jobbágytelek, egy a Tarna vizén levő szigettel együtt, mely a Serösérig nyúlik; továbbá Dósa falu felől két elhagyott és puszta jobbágytelek szintén Négyszálláson a Serösér partján, mely hajdan Elek Ferenczé és Gáspáré volt, végre egy nemesi puszta telek Jákóhalmán, mely Dávid Endre elhagyott jobbágytelkénél kezdődve, egyenesen a jákóhalmi egyháznak megy, s a Kecskérig terjed, — mindezek Kaszás Bálint örök birtokai legyenek; a többi jelenleg elhagyott és puszta rész-birtokok Négyszálláson és Jákóhalmán, kivéve a fentemlített elhagyott jobbágytelkeket, a Tarnán lévő és a Serösérig terjedő szigetet, valamint a jákóhalmi nemes telket, — Kis, másképp Kapitány Imre, Albert és János része legyen örökösen; — egyéb e Négyszállás és Jákóhalma faluk tartozékai s haszonvételei úgy a feleket, mint ezek jobbágyaik közös joggal illetik. Ellenben Borsóhalma falu és az ott épített malom a két szerződő felet két egyenlő részben illeti, s mind ezen birtokokat a felek egymásnak kölesönösen birtokába boesátván, s eddigi ellenmondásaikat semmisenek nyilvánítván, magokat e szerződés sértetlen megtartására kötelezik.

Ez oklevélben határozottan jobbágytelkekről tétetik említés, s mivel a jászkún birtokokon ősi természetöknél fogva jobbágytelkek nem voltak, azt kell következtetnünk, hogy a hosszas belháborúk alatt a jász-községek lakosai megfogyván, földjeik mivélése végett ezekre jobbágyokat fogadtak, ősi jász birtokaikat kir. adományyal megerősítvén, nemesi előjoggal felruházták; jobbágyaik azonban a pusztulás éveiben más biztosabb helyre költözvén, telkeik pusztán s elhagyatva maradtak.

VII.

A XVII. század első évében csak folytatása következett az elébbi nyomoroknak; mert nem csak a török háború foly tovább, melyben a török az ország egyik fő-védhelyét, Nagy-Kanizsát elfoglalta, hanem emél még nagyobb csapások sujtották az országot; a csak hadi segély megajánlására jan. 25-én egybegyült országgyűlés alatt márt. 23-án a jeles hadvezér Pálffy Miklós meghalt, az országot éhség, mirigyhalál pusztította, az elszaporodott szabad hajdúk pedig az idegen zsoldosokkal együtt fosztották s rabolták a föld népét, sőt a fizetetlen vallonok 500 elfogott jobbágyot Budán és Fehérváron a töröknek árverésen adtak el; márt. végén a hajdúk Eger, jun. 16-án pedig Gyula vára körül garázdálkodtak. „A római császár — írja ez évről Illésházy — ez időben a hadaknak, kiváltképpen az végházakban nem fizette meg még a szolgáló népnek szolgálatjokat, az magyarnak pedig semi birodalmat, és előmenetelt nem adott és ez okokból hallhatatlan sok dúlás, fosztás, nyomorúság esék az Magyarországon úgy annyira, hogy minden népnek és nemzetnek prédája lön, sem nemes házak, sem urak, semi sexus, meg nem maradna ütetlen, bántatlan sok kiáltásokat, könyörgéseket senki hallgatja vala meg“. E mellett a tatár is annyira sarcolta a

Dunatiszaközi községeket, hogy ezek némelyikéből, mint Kecskemétről az előljárók is szétfutottak.¹⁾

A következő 1601-ik év sem volt az elébbinél nyugalmasabb. Ez évben kora tavasszal a Dunatisza közön már raboltak a tatárok, s febr. 24-én megtudván a kecskemétiak, hogy kecskeméti és nagykőrösi embereket visznek, üldözőbe veszik, a kerekegyházi pusztán utólérik, 19 embert megszabadítanak s tőlök sok rablott marhákat s ingóságokat elvesznek. Ennek megtorlásául másik héten a nagykőrösi vásáron egy tatár csapat megjelenvén, 25 kecskeméti embert rabságra hurczolt.

Majd máj. 14-én jött a tatár khán, s egy hét mulva ennek rokona egész sereggel, s a megrémült nép ezeket ajándékokkal, és élelmezéssel látta el, s a gyakori károsítások eltávoztatása végett jun. 14-én a város küldöttéi Szegeden három őrző tatárt és egy török tolmácsot hoztak magokkal, kiknek fizetése 700 frt volt; ezek a város dolgában, vagy a gyalog járókat ingyen, másokat külön fizetésért kísérték. Ily nyomor-
teljes volt a községi élet ez időben Kecskeméten, s bizonyosan a szomszéd lakott kiskún falukon is.

Ez évben a micink szept. 20-án Székesfehérvárt visszavették a töröktől, s Haszán nagy vezírt megverték; Ferdinánd főherczeg azonban Kanizsa alól nagy veszteséggel volt kénytelen visszavonulni.²⁾

Az 1602-ik év szinte szomorúan folyt le. A febr. 22-én Mátyás főherczeg elnöklete alatt megnyílt országgyűlésen a kir. előterjesztéseket a rendek visszautasítván, az ország tiz évi romlása felett kesergő panaszaikat fenyegető hangon kezdték előterjeszteni; felhozták a király uralkodási tétlenségét, idegen vezéreit mint az ország zsarolóit, azon alkotmány és jogellenes szokást, mely szerint a későn kezdődő s e miatt rosszul sikerült hadjárat után az idegen zsoldos sereget, a nemesség és nép ezen vérszópóit az or-

¹⁾ Sárosp. krón.,: 62., 63. l.; Horváth M.: 473. l.; Illésházy 84. l.; Hornyik: 55. l.

²⁾ Hornyik: II. 62., 64., 65. l.

szágban osztják szélylyel. Hogy a régi általános elégedetlenség már most véres lángokban nem tört ki, azt a király néhány főrendi tagok higgadtságának köszönheti. Végre a rendek az ország nyomorához képest a hadi segélyt megajánlották. Fokozta az ingerültséget az is, hogy ez országgyűlés alatt Illésházy István ellen felségsértés miatt kereset indított.

A háborút ez évben Hassan nagyvezir Székesfehérvár vívásával aug. 11-én kezdte meg, mely aug. 29-én ismét török kézre került, mert a kir. hadak fővezére, Rosswurm, Illésházy szerint „egy kevély, gonosz ember, kártyás, részeges német“ gróf Isolani várparancsnoknak későn érkezett segítségére. Hassan két hetet Székesfehérváron töltvén, Budánál átkelt a Dunán, s a pesti síkfeldön táborba szállott. Innét gyalog hadait a Dunán lefelé elindította, maga pedig a lovassággal ott maradt, hogy Székely Mózesnek, ki Erdélyben Basta ellen feltámadott, segítségére siessen. E végett négy nap alatt Szolnokon volt, itt a Tiszán átkelt, s míg hadai egész Lippáig előhaladtak, maga az ötödik napon Szarvasnál szállott táborba. Itt vette gyors futár által azon hirt, hogy Rosswurm tábornok Pestet elfoglalta, s már Budát is ostromolja. Hassan mindjárt írt Havasalföldre a tatároknak, hogy azonnal Buda segítségére siessenek, s maga is a legnagyobb gyorsasággal Szegeden s Halas felé a Kiskúnságon át négy nap alatt Pest előtt a Rákoson termett, Rosswurm elébe sietve Hassánnal megütközött, azonban megveretett, s hadaival Pest városába vala kénytelen menekülni. Okt. 9-én Hassan ezt vette ostrom alá; Mátyás főherczeg okt. 24-én a szorongott Pest segítségére sereget küldött, de ezt a törökök vissza verték; Hassan azonban az élelembány miatt kénytelen volt az ostrommal felhagyni, s nov. 2-án Kecskeméten keresztül levonult Belgrádba, miután a nagy esőzések miatt Buda ostromát Mátyás főherczeg is megszüntette.

Ekkor Nádasdy és Thurzó György a magyar lovassággal és bajdúkkal a Duna jobb partján elin-

dúlván, a török sereg felvonulása s élelmezése őrizetére szolgáló Adony, Földvár és Paks török erősségeket elfoglalták; ezután a hajdúk Tolnát is megvévén, átsaptak a balpartra, s itt a gazdag rácz kereskedők és törökök által lakott Kalocsa városát felgyújtották, feldúlták, s ennek vidékét is megrabolván, gazdag zsákmánynyal tértek vissza.

„A táborból — írja Illésházy — az német mind az vármegyékre szálla, hogy nem fizethete meg néki az fejedelem; ezek szabadon dúlák, foszták, ronták, rabolák az országot, sem nemes ember háza, sem úré, az kinek vára nem volt, meg nem maradott; hanem mindent elraboltak, lovakat, barmokat, mindeneket elvittek, sem asszonyállatok, sem semmi rend előttük meg nem maradhatott, hanem ha elfutott vagy várban szaladott. Nagy keserüséggel, nyomorúsággal ostorozták a szegény magyar nemzetet, az ide felvaló részét az országnak. Erdélyben az német had volt az Tiszántúl is, onnén nagy rettenetesén elpusztiták az oda való részét az országnak.“

Hassán haza menetelekor értesíté a tatár khánt, hogy a keresztyén had Buda alatt fog telelni; mire a khán húsz ezer tatárral Pesthez szállott, honnét jövő évi február hóban átment Zala megyébe pusztítani.¹⁾

Ez időben mindenütt, mindenfelől csak pusztulással találkozunk, melyet török, tatár, német hadak, magyar végházbeliek, szabad hajdúk s az ezekből elszaporodott latrok egymást felváltva követtek el a szegény magyar nemzetet, úgy, hogy valóban csodálni lehet, hogy a védtelen magyar alföld teljesen pusztta sivataggá nem változott!

Az országos pusztulás, nyomor, a magyar nemzet iránti bizalmatlanság még inkább elkésérite a hazában a kedélyeket, s az 1603-ik évi febr. 24-én megnyílt országgyűlésen sérelmeik, panaszaik orvoslását nem nyerhetvén, a rendek feliratukban komolyan figyel-

¹⁾ Illésházy: 108., 109., 111., 114. l.; Istvánfy: 484.—486. l.; Hammer: 322—4. l.; Fessler: 478., 490. l.; Horváth M.: 483. l.

meztették a királyt, hogy ha a német hadak türhetlen hatalmaskodásai meg nem fékeztetnek, a kétségbeesett nép maholnap fegyverhez fog nyulni, melynek következményeit előre látni nem lehet.

Ezt követte az, hogy Illésházy felségsértésért rendkívüli törvényszék által újra perbe idéztetett, ki az őt fenyegető veszélyről értesülvén, Lengyelországba menekült, jószágai pedig elkoboztattak.

A tatár khán ez évben Szolnok vidékét, s így a Jászságot is egész Szathmárig tüzzel-vassal pusztította; a török azonban Budánál a mieink által megveretett, sőt a török által felépített Hatvan is elfoglaltatott.

A következő 1604-ik évben úgy a küléletben, mint a febr. 3-án megnyilt, s felette zajos országgyűlésen kifejlett vallási és alkotmányos sérelmek oly fokra emelték az ingerültséget, miszerint az észak-keleti megyék Barbiano fővezérnek úgy az adófizetést, mint a hadi szolgálat teljesítését megtagadták, s a fegyveres felkeléshez már csak a vezér hiányzott, ki a szabadság zászlaját kitűzze. Ez is lett nem sokára: Boeskay István, ki a nagyszámú hajdúkat megnyervén, fegyvereit oly siker koronázta, hogy 1605-ik év tavaszán egész Felső-Magyarország meghódolván, hajdúi már Osztrák- és Morva-országban üzték rabló kalandjaikat.

A szükségtől kényszerítve Mátyás főherczeg Illésházy Istvánhoz, ki Krakóban várta az ügyek fejlődését, folyamodott, s ennek hathatós közbenjárására 1606. jul. 23-án Rudolf és Boesikai között a bécsi béke, s ugyanez évi nov. 11-én Rudolf, a szultán és Boesikai között 20 évre a zsitvatoroki béke megkötetett.

Hogy e szabadságharezban a jászkúnok mily állást foglaltak el, erre nézve ugyan biztos adattal nem birunk; mivel azonban a folytonos belzavarok alatt a jászkúnok ősi kiváltságos szabadságaikban, s a köztök nagy mérvben elterjedt protestáns vallás szabad gyakorlatában ők is, az ország más lakosaival együtt többféle sérelmet szenvedtek, alaposan azt kell hinnünk, hogy ők szintén a Boesikai zászlaját követték.

Tették pedig ezt annál inkább, mert a német vezérek és zsoldosaik tétlensége miatt a török, tatár és szabad hajdúk zsarolásai és rablásai elől a sík földről, hol vár a menekülőknél nem nyujta oltalmát, védelem nélkül hagyatva, szállásaikról legnagyobb részben elszéledtek, a jászok Fülekre, Gyöngyösre, Szerencsre, a nagykúnok Bajomba valának kénytelenek családjajkkal elmenekülni, s helyzetök annál kétségbeejtőbb vala, mert az oltalmukra rendelt nádori méltóság is Nádasdy Tamás 1562-ben történt halála óta majd fél századig betöltetlen lévén, úgy szabadságaik mint birtokaik a hatalmasok önkényének valának kitéve.

A felső kis-kúnság és vidéke azonban csakhamar megszállva lett. A kún-szt.-miklósi levéltárban látható egy záloglevél 1606-ik évből, mely szerint Pest-Pilis és Solt megyék esküdtje Ráczevi lakos Kup Gáspár a Kún-Szt.-Miklóssal határos, de nem kún földhöz tartozó Bábonyi pusztát több évig bírta zálogban vagy haszonbérben, s ez alatt e pusztán a Bánszállási ér partján egy költséges kútat csináltatott; most úgy látszik e pusztát a Kún-Szt.-Miklósiak kezére került, s Bolyó János kún-szt.-miklósi lakos, talán főbíró is ezen az ottani gazdálkodáshoz annyira szükséges kútat nyolcz tallérért bizonytalan idejű kiváltásig zálogba veszi.

VIII.

A következő 1607-ik évben nagy horderejű trónváltások történtek. A tétlen, gyanakodó s testben léleekben gyenge Rudolf király a koronát Mátyás főhercegnek átadta; az erdélyi fejedelemséget pedig Rákóczy Zsigmond lemondása után Bátor György nyerte el.

Rudolf lemondásával Mátyás 1608. szept. 29-re Pozsonyba országgyűlést hirdetett, mely okt. 22-én megnyitott, s a bécsi béke pontjainak három hétig tartott tárgyalása után Mátyás nov. 16-án magyar ki-

rállyal kikiáltatott; másnap nádor választás volt, mely által nem csak a jászkúnoknak, hanem az egész országnak régi óhajta teljesült.

Nov. 17-én Krenberger osztrák korbátnok átadta a rendeknek Mátyás levelét, melyben a nádori méltóságra a róm. katolikusok közül Erdődy Tamás és Forgách Zsigmond, a protestáns részről Illésházy István és Thurzó György valának kijelölve, Forgács választóképeességéről azonnal lemondván, a gyűlés teremben maradt, míg többi jelölttársai onnét eltávoztak. Kérdés merült fel, hogy a választás írás vagy szóbeli szavazás útján történjék-e; a szóbeli szavazás fogadtatván el, maga a bibornokérek Forgách Ferencz szavazott először Illésházyra, őt követték a többi főpapok, s Illésházy több mint száz szavazattal megválasztatván, a gyűlésbe visszahivatott küldöttség által, hol ősi szokás szerint felemeltetvén, a rendek által mint nádor üdvözöltetett, s a király által megerősítetvén, ennek színe előtt ünnepélyesen feleskettetett.

A király koronázását nov. 19-én Forgách bibornokérek a rendek nagy lelkesedése között teljesítette. Az ez évi országgyűlésen alkotott törvényczikkek koronázás előtti és utániakra oszlanak; a koronázás előttiék a bécsi és zsitvatoroki béke, valamint némely közjogi és sérelmi ügyekre vonatkoznak; ide tartozik a 3-ik tezik, mely a nádorválasztásról szól, melyre nézve a rendek elhatározták, hogy a király kettőt a r. katolikusok, kettőt az evangélikusok közül jelöljön ki, kik közül a rendek a legalkalmasabbat választják, s nádor halála esetén a király új választásra az országgyűlést egy év alatt összehívja, különben az országbíró vagy tárnok hivatal-vesztés terhe alatt köteles e végett az országgyűlést összehívni. A koronázás utáni 23. tez. által pedig Illésházy István ellen 1603-ban hozott ítéletek, s ennek folytán eszközölt végrehajtások s jószág elkobzások mint az ország jogaival ellenkezők érvényteleneknek és semmisknek kimondattak.

II. Mátyás 1608-ban történt koronázási ünnepélye,

mit eddig hiába keresünk, fontos adatok szolgáltak a jászkúnok czímerére nézve.

Fentebb láttuk¹⁾, hogy IV. Béla 1235-ik évtől kezdve királyi czimei közzé a Kúnság királya czímét is felvette, melyet azután az Árpád, vegyes és osztrák házbeli királyaink napjainkig használnak, s a kúnság zászlója koronázáskor a többi országokéval ünnepelesen körülhordoztatik, hogy ez mikor jött szokásba, s mi volt a kúnság czímere, a régiebb időkől az iránt semmi adattal nem birunk.

Korabinszky kútfő megnevezés nélkül említi, hogy IV. Béla az országos czímerek közzé felvette a kún országot is, mely egy koronás fennálló oroszlán, felette egy csillag, alatta a felő hold. Dugonics, mint fentebb láttuk, két czímerét említi szintén forrás megnevezése nélkül a Kúnságnak.²⁾

I. Ferdinand 1527-ik évi koronázásánál a királyi zászlón kívül csak 4: magyar, cseh, dalmát és horvátország zászlója vitetett körül; kúnságeről nincs említés; Miksának 1563-ban királylyá koronázásánál hét zászló volt ugyan: Hungaria, Dalmatia, Croatia, Slavonia, Servia, Bosnia, Bulgariaé, de a Kúnságé itt sem használtatott.³⁾

Rudolfnak 1572-ik évi koronázásánál már 10 zászló volt: Hungaria, Dalmatia, Croatia, Slavonia, Rama, Servia, Gallicia, Lodomeria, Cumania, Bulgaria zászlói, a Kúnság zászlóját ez ünnepélynél Priny György vitte, czímere azonban leírva nincsen; ez időkől koronázási érmek sem maradtak fenn, ha verettek is.⁴⁾

1608. nov. 19-én II. Mátyás koronáztatott, mely ünnepélynél szintén a fentebbi tíz ország zászlaja hordoztatott körül, a Kúnság zászlóját Thurzó Miklós vitte, de a rajta volt czímer leírását szintén nem birjuk. Hanem maradt fenn két érme, melyről az mondatik, hogy koronázáskor szétosztatott, egyik felén ily felirattal:

¹⁾ E munka II., 275—8. l.

²⁾ Korabinszky: Geogr. Lex. v. Ung., 254. l.; Dugonics: Magy. urad., 21—30. l.

³⁾ Kovaehich: Solennia inaug., 3., 12., 19. l.

⁴⁾ U. o., 33. l.

„Mathias II. rex Hungariae“, másik felén a királynak „sphrageticum signuma“, ezen azonban az országok czimerei nincsenek; van ezenkívül a m. n. nemzeti muzeum kincsei között egy érem, arany, ezüst és réz példányokban, melyek egyik felén az országok czimerei állanak körben, ezek között C betűvel jelölve a Kúnság czimere: egy jobbra ágaskodó koronás oroszlán kettős farkkal, előtte a félhold, háta mögött öt águ csillag. Ezt Madai koronázási éremnek tartja, mit igazolni is látszik az, hogy arany, ezüst és réz példányokban veretett.¹⁾

Ehhez hasonlóan írja le koronaőr Révay Péter 1613-ban megjelent munkájában: Kúnság czimere egy koronás oroszlán, hasonló a cseh és belga oroszlánhoz.²⁾

Ezentúl a Kúnság fentebb leírt czimerével ellátott zászló, koronázások alkalmával mindenkor ünnepélyesen napjainkig körül hordoztatott; annak azonban semmi nyoma, hogy e czímert a kún székek valamelyike pecsétjén czímerül használta volna. Midőn azonban 1745-ben a visszaváltás megtörtént, s a régi jászkún szállások és székek egy önálló politikai hatósággá „Jászkúnterületek“ neve alatt tömörültek, Maria-Terezia 1746. márt 19-én, kelt kiváltságlevelével a hármas kerületeknek új pecsétet adományozott, melybe a jászok és kiskúnok czimerén kívül a pecsét felső része felén a nagykúnok czímerül egy fennálló oroszlány, feje felett holddal és hatágu csillaggal van beíratva.

IX.

Öröm és lelkesedéssel üdvözölték a jászkúnok a nádori székekben a hazafias szellemű, vitéz, ritka szép eszű protestáns főurat, ki az Erdődy és Pálffy családokkal sógorsági viszonyban állott, Illésházyt mint főispánjukat s főbirájukat. Ez időben a jászoknak tisztartója Thury Márton, az egész Jászság tisztje pedig

¹⁾ U. o.: 54., 63. l.; Décsy: M. kor. 74. l.

²⁾ Révay P.: de Mon. et S. Cor., 148. l.

Sárközy Ferencz volt, ki azonban erkölestelen életével közbotrányt okozván, a jászok őt e miatt feljelentették a nádornak, ki hivatalából azonnal elkergette. Nem lévén azonban a nádori szék régóta betöltetlen állása miatt a kinevezési jog szabályozva, Illésházy a jász tisztség betöltése ügyét a király elé terjesztette, minek következtében II. Mátyás az egész jászság tisztségére 1609. február 25-én Dobóczy Mártont nevezte ki tetszése szerinti időre a szokott jövedelmekkel, nyilvánítván, hogy e tiszt — officialis — a király személye helyett köteles a jászokat igaz szabadságaikban s kiváltságaikban sértetlen megtartani, a panaszokat csendesen kihallgatni, ügyeiket ítéllettel kellő módon elintézni, őket bárkinek méltatlan háborgatásai ellen megvédeni; egyuttal a jászok utasítottak, hogy Dobóczyt igazi legfőbb tisztjökül — supremus officialis — elősmervén, magokat hatósága alá vessék, s iránta kellő engedelmisséggel legyenek.

Ez időtől kezdve a nádori szék hat évtized alatt 1667-ig rendesen betöltve volt; s e körülmény az elszéledt jász-kúnoknak régi szállásaikra visszatelepedését, s községi életük megszilárdulását nagy mérvben előmozdította; s minthogy a nádorok a Jász-kúnságból évenként hármezer arany fizetést nyertek, ennek lakosait szállásaikon szabadságaik s kiváltságos jogaik élvezetében lehetőleg megvédeni, nem csak hivatalos teendőjök, hanem érdekükben is állott. El lévén azonban a nádorok országos ügyekkel foglalva, a jász-kúnság kormányzatára igazgatókul, főtisztekül, főkapitányokul, mindegyik saját nádorsága idejére oly egyéneket nevezett ki, kik a király és a nádor iránti hűségükért e díszes állással jutalmaztattak, mely a mellett nem csekély jövedelmet is nyújtott, mivel a pusztává vált jász-kúnszállások haszonélvezete a főkapitányi hivatalhoz volt csatolva, s a főkapitányoknak e puszták haszonbérletéből nem csekély jövedelmük volt. Új nádorválasztáskor azonban a főkapitány is változott, s az új nádor e hivatalra saját emberét nevezte ki.

Nem mulasztották el a jász-kúnok Illésházynál a

miatt is panaszt emelni, hogy ők régi szállásaikra haza költözni kívánnának, azonban őket ebben Nagy Endre és más hajdú-kapitányok erőszakkal meggátolják. Mielőtt azonban ez ügyben intézkedhetett volna, alig öt hónapi hivataloskodása után Illésházy 68 éves korában 1609. május 5-én meghalt. Özvegye Pálffy Katalin, férje végakarátát követve, holttestét díszes czin koporsóban aug. 5-én a bazini főegyház mellett általa épített kápolna alatt lévő pompás sírboltba nagy ünnepélylyel eltemette, a kápolnában életnagyságú márvány szobrát felállíttatta; később az özvegy is ugyan ide temettetett el. Itt nyugodtak több mint másfélszáz évig háborítlanul; míg nem 1772—74-ben bazini róm. kath. lelkész Helmuth Gáspár, vallási rajongásból, evangelicus férfinak emlékét róm. kath. egyházban nem szívelhetvén, a csontokat a sírbolt egy szegletébe rakatta, a két czin koporsót 221 forinton Nagy-Szombatban harangöntőnek eladta; a díszes márvány-szobrot pedig, mivel azt a köznép szent gyanánt kezdte tisztelni, elébb az egyház kerítésén kívül vitette, később azonban a sírboltban volt feliratos két ércztáblával együtt az énekkar alá — hol most is látható — berakatta.

Mátyás 1609. november 1-re nádorválasztás végett országgyűlést hirdetett, melyen mivel a rendek nagy többsége protestáns volt, előre lehete látni, hogy nádornak ismét protestáns fog választatni. Erre legtöbb kilátása Thurzó Györgynek volt. Ennek megakadályozása végett az udvar mindent elkövetett. Előbb a nádorságot mellőzve világi kir. helytartót óhajtott, majd a mult évben hozott választási törvényt kívánta aként módosítani, hogy a rendek jelöljenek ki, s ezek közül a király választ; majd decz. 1-én a király Thurzóval személyesen kívánt egyezkedni; ezután ez ügyben a főegyháznagyok tartottak értekezletet, végre az öreg Istvánfy Miklós Nádasdy nádorrá választása módozatairól nyilatkozatra felhivatott. Azonban mindez Thurzó és a rendek szilárdsága miatt eredményre nem vezetvén, végre Mátyás kénytelen volt decz. 7-én az

általa tett kijelölést az országgyűlés elé terjeszteni, melyben a nádorságra kijelöltettek: a róm. katolikusok közül Erdődy Tamás horvát bán, Forgács Zsigmond országbíró, a protestánsok közül Thurzó György és Szécsy Tamás, kik közül még e napon igen nagy szótöbbséggel nádornak Thurzó megválasztatott, s az országgyűlés 1610. jan. 23-án befejeztetett.

E közben a bécsi udvar titkon Erdély megszerzésén törekedvén, e végett nem csak az oláh és moldvai vajdákat, hanem a jezsuitákat, s a Báthoryval elégtelenül főurakat eszközül használta; mit Báthory észrevéve, 1610-ben a török barátság biztosítása után látott; majd az élete ellen szőtt összeesküvést felfedezvén, a kik a kivégeztetést elkövették, társaikkal Magyarországra menekültek. — Végre, hogy a belháborút elkerülje, Mátyás közbelépett, s ez ügy rendbeszedésével Thurzó György nádort bizta, s a fejedelemmel találkozás idejéül junius hó 8-dika tüzetett ki.

Thurzó még 1607-ben 75 ezer forint követelése fejében Rudolftól Tokaj városát nyerte zálogba, melyet 1608-ban birtokába vevén, 1609-ik év nyarán már családjával itt lakott, s midőn most az erdélyi kiküldetést nyerte, május elején már Tokajban volt, s innét adta ki május 6-án azon rendeletet, miszerint a Jászságot senki se reája való szállással, se a végházakhoz való szolgáltatással ne terhelje és háborgassa. Innét május 9-én Kállón, 14-kétől pedig junius 7-ig Szathmáron találjuk a nádort országos ügyekkel elfoglalva; míg-nem junius 8-án Tasnád mellett Királydarócson találkozott Báthoryval, közölte véle a reábizott királyi előadásokat; majd előterjesztette a király, az ország, néhány magán személyek és rendek panaszait; ezek között a 9-ik pont így szóllott: „Az kúnokat, jászokat, kik az koronához való, Nagy András erővel Bajomhoz szolgáltatja, s nem akarja elébbi lakóhelyekre bocsátani; szabadítassa fel őket ő Felsége, mind marhástul mehessenek elébbi helyekre.“ De a kiegyezés nem sikerült, s a fejedelem sátorában két

óraig tartott értekezés után „egymással étel-ital nélkül ebéd előtt eloszlanak.“¹⁾ Ekkor Thurzó a végházak rendbeszedését eszközölte; észrevévén azonban, hogy Báthory a hajdúságot ismét zászlai alá gyűjti, a felvidéki megyékkel augusztus 4-én Kassán gyűlést tartott, melyben a felkelés elhatároztatott.

Itt keresték őt fel a fentebbi nagylelkű védelemért köszönetüket kifejezni, s az őket erőszakosan letartóztató hajdúk ellen panaszukat előadni a nagy kúnok és „az régi jászoknak szegény maradéki, kik mostan Gyöngyösi városban laknak“, s kérelmökre a nádor aug. 4-én a kassai gyűlés megnyitása napján kelt levelében meghagyta, „hogy sehol senki ez megmondott jászok maradékát se katona renden való, se gyalog, se pedig harminczadosok és vámosok, se lakóhelyökben, se járásokban megbántani, és harminczadot, vámot rajtok venni ne merjen, sőt inkább minden oltalommal és segítséggel legyenek hozzájuk, mivelhogy a nélkül is az ő régi lakhelyükből és földeikből kibujdosván, sok fogyatkozások és szükségek alá vannak vettelve“.

Ez intézkedésre annyival nagyobb szükség volt, mert Thurzó midőn a nádori széket elfoglalta, a Jáskúnságot egész elpusztúlva találta; a kiskúnok elszéledtek, a jászok Fülekre, Gyöngyösre és Szerencsre, a nagykúnok Bajomba a Sárrét ingoványai közzé menekültek; hogy tehát a visszatelepítést lehetőleg előmozdítsa, a Jász-Kúnságba nádori főtisztül Lipóczy Keczer Endrét nevezte ki, ki neki régi bizalmas és kedves embere volt; mert midőn még Thurzó a bányavárosi véghelyek kapitánya volt, az ifjú Keczer, mint fegyvernök oldala mellett szolgált, s annyira megnyerte tetszését, hogy őt a német nyelv megtanulása végett Bécsbe felküldte, honnét visszatérvén, ura mellett 1602-ben Tokaj és Várad védelménél tevékeny részt vett, ez alatt bizalmas kiküldé-

¹⁾ Magy. tört. Eml. Irók gr. Illésházy és Mikó F. hist. Kazinczytól. 183. l., 278—9. l.

téseket teljesített, s végre Thurzóval Letava várába vonta meg magát.

Végre az egység aug. 15-én Mátyás és Báthory között megkötött, melyről való értekezletekben a nádor a jász-kúnok panaszát is érvényesítvén, a 6-ik pontban nyíltan kifejeztetett, hogy „az kúnokat és jászokat, kik az nádorispánsághoz hallgatnak melyek az koronához tartozók, kiket Nagy András, Németi Gergely és egyebek erőszakkal tartanak, elbo-esássák, és mint nem övéknek békét hagyjanak, hogy kiki szállhasson lakóhelyére“.

X.

Ketzer átvévén nádori főtiszti hivatalát, a nádor ezélnatának megfelelőleg az elmenekült jász-kúnokat, ott, hol ideiglenesen magokat megvonták, levelével felkereste s felhívta őket hazatérésre, s intette, hogy régi szabadságaik helyreállításán igyekezzenek. E felhívás eredményezte azt, hogy a „Filek városában lakozó jászok“ Thury Márton tiszttartójuk vezetése alatt küldöttség által főispánjuk Ketzer Endrénél írásban ez évi okt. 8-án az iránt folyamodtak, „a mint Kassán létekbén is az mi atyánkfiái könyörgöttek mindnyájunk képében“, hogy mivel őket jártukban, keltükben többféle fizetéssel terhelik, ezek iránt való mentességükre vonatkozó kiváltságleveleiknek a királynál megerősítését eszközölje, hogy „mindenképpen való adófizetésektől, ugymint: vám, rév, harminczad és akármiféle fizetésektől szabadságosak“ legyenek.

A hazatérésre felhívó fentebbi levelek egyikére adott válasz fenmaradt, melyet a jászok Szerencsről 1611. május 26-án intéztek Ketzerhez, mint főispánjukhoz, melyben hálás köszönetüket fejezik ki az ide menekült tizenöt család tagjai „jóakarataért, tanácsával mellettük való forgolódásért, gondviselésért“, s kéri, hogy „most is forgassa az ő causájakat is, az ő régi szép privilegiumaik helyreállítását“, ők készek, a mit

parancsol, a mellett lenni neki szolgálni, tőle érteni és függeni, s a mi további kívánsága leszen, azt Szerencsen Szaporán Mihály és Szabó János előjáróikkal eszközölje.

De nem csak Ketzer, hanem magok az egri törökök is saját érdekekben igyekeztek azon, hogy a Jászság elpusztult helyei az elbujdosott szegény lakosokkal újra megszállassék. Fent van egy levele, Mehemet bégnek Egerből, melyet Ketzer Endréhez e tárgyban intézett, mely bár év nélküli, de tartalma következtében 1610. vagy 1611-ik év kezdetére tehető. Elmondja ebben a bég, hogy a két császár között a béke megkötöttvén, önérdekük kívánja a pusztán maradt helyek megszállását, ő már Kisért megszállította s e levelet is egy kíséri embertől küldi. Ő törekszik az új megtelepítésen, legyen rajta Ketzer is „levelek és posták által gyűjtse együvé, hadd szállják meg és lakjanak békességben, szántsanak, vessenek, épüljenek, nekem is — ugymond — legyen, Uraságodnak is, hogy ők is szegények atyjoknak helyeken lehessenek“. Azt is írja a bég, a mint hallja, némely jászokat, a hova költöztek, megeskették, hogy ott maradnak, „ezeket is — így ír — hozd haza, ne hagyja Uraságod, mert ország törvényeivel is megnyerjük;“ „hamar hamar jöjjenek haza, csináljanak házat magoknak.“

Mind ez azonban sikerre nem vezetett; a színelges béke csakhamar felbontatott, Forgács Zsigmond 1611. jun. 29-én Kassáról húszezernyi sereggel indult Báthory fejedelem ellen; e hadjáratban több magyar főurakkal együtt vele volt Ketzer jászkún főkapitány is, s a jászkúnok által panaszolt Nagy Endre tíz ezer hajdúval elébb Mátyás, majd Forgácsnak a szűz Mária képét viselő zászlói alatt harcolni nem akarván, már Erdély határanál Batory pártjára állott; végre nov. második felében Forgács Erdélyből sok veszteséggel vala kénytelen elmenekülni; Ketzer azonban e szerencsétlen hadjáratból Thurzó által már elébb visszahívott, s október közepén a hat ezer hajdú által megszállott Kálló vára védelmezésében tevékeny részt vett,

míg nem a várat Szécsy Tamás felmentette. Majd a felvidéki megyék Ketzert követül küldték Mátyáshoz Prágába segélyt kérni, de ez kellő sikert nem eredményezvén, végre a táborban lévő rendek sürgetésére decz. 27-én Thurzó Bátoryval fegyverszünetet kötött, melynek egyik pontja szerint a hajdúk között lévő jobbágyok uraikhoz visszaküldése kimondatott.

Mindezek mellett a kibujdosott jászkúnok sorsa nem javult, s midőn 1612-ben a királynak az erdélyiek által elfoglalt birtokai s tizedei összeirattak, megjegyeztetik, hogy a kúnok és jászok a mult zavarok alatt lakhelyeikről elmenekülvén, most oda visszatérni kívánnak, de a bajomi vár lakóitól letartóztatnak, holott azok a korona jobbágyai.

Ketzert a fegyverszünetkor tett ígéretekben bizva, 1613-ik évben felszóllította a nagykúnokat hazatérésre igérvén, hogy gondjokat fogja viselni, s ősi szabadságaik megerősítésében munkás lesz, de e végett szükséges, hogy kiváltságleveleiket nála mutassák be. Erre „a nagykúnóságok mostan Bajomban és egyéb helyökben is nyomorgók Farkas János, Chirik András és az többi“ ez évi decz. 22-én Szoboszlón kelt levelükben azt válaszolták, hogy jó néven veszik a gondviselést, s arról meg is vannak győződve, azonban „mind magunknak és mind marháinknak eledele mellől télvíz idején jó kéjünkön nem kívánunk búdosni“, hanem tavaszra kelve örömet haza költöznek a maguk telekére; azonban akár itt, akár Szabolcs megyében nyomorognak is, a királyt kívánják szolgálni; esakhogy arra kéri Ketzert, „hogy ezután is olyan erősségöt szörözzön, hogy se urak, se nömössek hozzánk ne árthassák ügyeiket, hanem az mi régi szabadságunk szerint midőn helyeinkből kiszállhassunk“, leveleiket, is annak idejében kész szívvvel bemutatják.

A lefolyt 15 éves török háború alatt a Nagy-Kúnországban Márialaka és Karczagujszállítás is elpusztúlt, s lakosai biztosabb vidékre menekültek; midőn azonban 1614-ben némi esendesebb idők következtek be, folyamodtak személyesen a nádorhoz,

hogy nekik „tulajdon hajlékok kedvesebb lakásuk, mintsem az mások fényes palotájuk“, s kívánnának, „önmön saját előbbeni lakóhelyükre viszont haza szállani és ott építeni“, erre azonban a további háborgatások ellen úgy a nádor, mint a török részéről nála felszabadító levelet kértek. Thurzó ezt nekik nem csak a maga részéről megengedte, hanem bichei várában 1615-ik évi márt. 9-én kelt levelével az egri pasát, Ibraimot, mint „vitézlő és szomszéd úr barátját“ megkereste, hogy a portának is érdekében állván az, miszerint „az sok ideig való hadakozásban elpusztult faluk, sőt városok is megépíttessenek, és lakosival viszont megszállíttassanak, hogy így a szép föld ne csak mindenkor rókáknak barlangja, de hasznot idővel adó jobbágyságnak is lakhelye lehessen“ s mivel reményli, hogy a Nagy-Kúnságot ily dicséretes igyekezetében Ibrahim sem szándékozik gátolni, felkéri őt, hogy a visszaszállóknak az építkezést engedje meg, erről nekik levelet adjon, hogy a török vitézek őket ne háborgassák, sőt ez ellen azokat maga a pasa is oltalmazza.

Öt éve már, hogy Ketzler a nádor megbízásából a jászkún főkapitányságot a legnehezebb időkben viselte: azonban a nagy pusztulás közepette állása csak ideiglenes volt, s eljárása inkább csak szervezési, mint kormányzási ügyekben nyilvánult. Kezdvén azonban a jászkún szállások épülni s népesedni, a nádor Biese várában 1616-ik évi aug. 3-án kelt levelében őt jászkun főkapitánynak nyilvánosan kinevezte, s ez lévén az első főkapitánykinevezési oklevél, mely korunkig fenmaradt, érdekes lesz részletesen megösmerni. Elmondja ebben a nádor Ketzler Endrének érdemeit, s hű szolgálatait, midőn felső Magyarország tizenhárom megyéje részéről a királyhoz a követséget a közelebbi időkben elvállalván, az országos közügyekben dicsérrettel, hűséggel s ügyességgel eljár; az előbbi időkben pedig több hadjárat alkalmával az ő személye mellett, saját tapasztalata szerint élete, s vagyona kockáztatásával vitézkedett, s jövődre is ezekhez hasonló

eljárást ígért: ezeknél fogva Ketzernek, mint jól érdekesült személynek adja most, mint már elébb is, élete végéig, nádori és helytartói hatalmánál fogva, minden Magyarországon, különösen a régóta Jászberény városához tartozó, most ugyan elpusztult falukban lakó jászok főispáni és kapitánysági hivatalait, valamint kapitányságát azon kúnoknak, kiknek a nádor hivatalánál fogva főbirája, s kik a Berettyó mellett Karczag, Ujszállás, Márialaka és Turkevi pusztákhoz, s más faluk és telekhez tartoznak, mindazon kiváltságokkal, szabadságokkal, haszonvételekkel és jövedelmekkel, melyeket régtől fogva az ő ily főispánjaik és kapitányaik élveztek; oly feltétel mellett adja azonban, hogy tartozik a philisteusokat és kúnokat, mindenekelőtt, mennyiben rajta áll, a király iránti hűségben, valamint régi kiváltságaikban, törvényeikben, szabadságaikban, s mentességeikben megtartani, védelmezni; s mind azokat, melyeket ezek a kiváltság vagy régi szokás szerint a király vagy ország részére szolgáltatni szoktak, a mennyiben ez mostani állapotukban, midőn nagy részben sem székhelyeiket, sem vagyonaikat nem bírhatják, megtörténhetik, velek együtt teljesíteni tartozik.

Ez időben hazánkban nagy események történtek. 1612. jun. 20-án Rudolf meghalt; Erdélyben Batory Bethlen Gábort árulónak nyilvánítván, ez 1613-ban 80 ezer török kíséretében Erdélyországban megjelentén, okt. 23-án fejedelemnek megválasztatott, Batory pedig okt. 27-én megöletett. Majd Bethlen és Mátyás között az alkudozások megkezdetvén, 1615. máj. 6-án a nagyszombati béke megkötöttet, s a törökökkel is a zsitvatoroki béke jun. 10-én 20 évre megerősítettet. Forgács Ferencz okt. 15-én történt halálával az esztergomi érseki széket a híres Pázmány Péter nyerte el 1616. szept. 28-án.

E közben a bécsi udvar megkezdte titkos fondorlatait, hogy Erdélyt Bethlen alól elvonja. E végett 1616. elején az udvar utasításából Homonnay zsoldosokat toborzott, miben őt leginkább támogatta Eszter-

házi Miklós, ki a r. katolikus vallásra térése által az udvar kegyét, a Mágocsy Ferencz özvegye Derssfy Orsolya keze által pedig nagy vagyont szerezvén meg, nemzetsége fényét s hatalmát megállapította. E mozgalom Bethlent is fegyverre szállítván, érdekében Ali budai pasa Szolnoknál a hajdúság ellen táborba szállott, s a felső megyék is Homonnay ellen felkelésre készültek.

Erre a bécsi udvar békés szándokát igazolni kívánván, Alihoz egy ügynökét, a Kassán 1616. jun. végén összegyűlt rendekhez pedig Pázmányt küldte el, s Homonnayt a fegyverkezéstől eltiltotta. A kassai gyűlés, mert Pázmány iránt bizalma nem volt, zajos jelenetek után kimondotta a hajdúság fentartását, s jun. 29-re elhatározta, hogy a királyhoz, a nádorhoz, Bethlenhez, s Alihoz követeket küld. Az udvarhoz és nádorhoz való követséggel a közbecsületben állott Ketzter Endre jászkún főkapitány bizatott meg.

Ketzter a beteges Thurzó nádort Bicsé várában felkereste, s átadta neki a kassai gyűlés levelét, melyre a nádor a királyhoz, s udvari tanácsához intézett leveleivel bocsátotta el Ketztert magától, ki innét Prágába a királyhoz sietett. A kassai rendek békét és országgyűlést sürgető felirata nem eredményezte a kívánt hatást a királynál, kinek tanácsosai arról igyekeztek meggyőzni Ketztert, hogy Homonnay az udvar tudta nélkül fegyverkezett, sőt előtte boszús kikeléseket tettek a megyék ellen, hogy fegyverkezésökkel a békés Homonnayt ezek ingerelték. Végre átadták Ketzternek a király jul. 19-én kelt válaszát, ki neheztelésének kifejezése mellett az önkéntes fegyverkezést a rendeknek szigoruan eltiltotta, s Ketzter a teendőik iránt bővebb értesítésnyerés végett ismét a nádorhoz utasított. Az eredmény az lett, hogy Homonnay hadait szétbocsátotta.¹⁾

Végre Thurzó nádor még halálos ágyán is hazájában a béke helyreállításán buzgósággal működve több heti súlyos szenvedés után Bicsén 1616. decz.

¹⁾ Horváth M.: V., 145—157. l.

24-én megszűnt élni hazája, vallása és a jászkúnok nagy veszteségére. A nagy férfiú hült tetemeit özvegye rendkívüli fénynyel 1617. febr. 19-én a biesei egyházban takarította el, homét néhány év múlva az árvai vár kápolnájában lévő sirboltba vitette át, melyet fehér márványból faragott életnagyságú szobrával díszített fel.

XI.

A nádor halála után Ketzer, mivel a főkapitányságnak Thurzó nádor által részére történt adományozása csak emek haláláig érvényes, nem sok idő múlva folyamodott a királyhoz, hogy a jászkún főkapitányságnak részére előbbi adományozását kir. jóváhagyással erősítse meg, sőt azt fiágon lévő utódainak is adományozza. E kérvényt a király véleményezés végett a magyar kamarához küldte le.

Mátyás, valamint öccseai Miksa és Albert gyermektelenek lévén, közmegegyezéssel Ferdinand főherceg, az I. Ferdinánd unokája jelöltetett ki trónja utódjául, ki 1617. jun. 29-én Csehország királyává meg is koronáztatott. Ennek Magyarországon is megválasztása végett Mátyás ez évi decz. 13-ra. Pozsonyba országgyűlést hirdetett, mely azonban csak 1618. márt. 15-én nyitott meg. A király- és nádor-választás sorrendje felett hosszú viták fejlődtek ki, úgy hogy többszöri felterjesztések és leiratok után két hónap múlva Ferdinánd a koronázási hitlevelet aláírván, máj. 16-án királylyá kiáltatott, s ugyan e napon a nádorságra a r. kathol. részről Forgács Zsigmond és Erdődi Tamás, a protestáns részről: Batthyány Ferencz és Török István jelöltek között szavazat többséggel megválasztott a már harmad izben kijelölt Forgács Zsigmond, az elhalt bibornok Forgács Ferencznek testvére, Sáros, Szaboles és Nógrád megyék főispánja s országbíró, ki három neje után a Losonezy, Thurzó és Pálffy családokkal is összeköttetésben volt.

A kamara még az országgyűlés alatt jun. 21-ről jelentette a királynak, hogy nemesak a jászok, hanem

minden kúnok főkapitányságának adományozása a királyt illeti, a mennyiben Ulászló VII-ik végz. 3-ik czikke szerint a Jászkúnság koronai javadalmat képezvén, a kir. udvartartási jövedelmek közzé számítatik; s bár Ketzernek a főkapitányságot a nádor adományozta is, ez azonban észre nem vevés miatt történvén, jelenleg meg nem engedhető; hanem inkább a kir. jövedelmek visszaállítása végett a szepesi kamara tartson vizsgálatot a jászkúnok mostani állapotáról és sorsáról, addig is a jászok kapitányságát Ketzernek, mint jól érdemesült személynek bizonyos óvás mellett tetszés szerinti időre oda lehetne adományozni. Ennek következtében a király ez adományozást el is rendelte, de mielőtt az erről szóló oklevél kiadatott volna, időközben az új nádor, hogy a megszállani kezdett jászkún községeknek fegyveres védelem alatti benépesedését előmozdítsa, a protestans Ketzert mellőzve, jászkún főkapitányúl Strucz Ferenczet Nógrád megye alispánját, s Vác vára kapitányát nevezte ki.

A jászok és kúnok visszazállása e közben lassan haladt előre. A „megmaradt berényi jászok“ Gyöngyösről „berini Balás deáktól“ küldött 1618. márt. 5-iki levelükben érzékenyen panaszkodnak Ketzernek, hogy a megszállás miatt „nagy búsulásban“ vannak, mert „az idegen nemzet“ a török őket haza szállásra kényszeríti, „a végbeli keresztyén gondviselő kapitányok“ pedig ettől eltiltják, kéri tehát, értesítse őket: lehet-e hazaszállásuk vagy nem? s felmenvén most az országgyűlésre, segítsen valahogy sorsukon.

Megválasztatván Forgách nádornak, a jászok ezen panaszukat elibe terjesztették, s erre adta ki a nádor 1618-ban azon oklevelet, melyben a hozzá e részben folyamodó „vitélő Jászságnak, országunknak akár mely részeiben mostansággal lakozónak“ tudtára adja, hogy „hazánk sok időtől fogva való háború után immár csendes és békességes állapotba helyezettvén, minden rendek régi szokott lakóhelyekre szabadon mehetnek“, ennélfogva a jászoknak is fejenként teljes hatalmat ad, hogy „Jász-Birint szabadon megszáll-

hassák és mindenfelől szokott helyeikre és haza mehessenek“, egyszersmind megparancsolja az uraknak, nemeseknek és mindenkinek, hogy birtokaikról haza menetelőkben a jászokat meg ne gátolják.

Ugyan ez évről van a nádornak egy másik, csak kivonatilag ösmert levele a Nagykún-ság részére, melyben a következő huszonkét elpusztult községben: Csorba, Pohamara, Móricz, Márialaka, Kis-Ujszállás, Turgony, Tóth-Turgony, Kolbász, Bolcsa, Magyarszállás, Karczag-Ujszállás, Asszony-Szállás, Orgonda-Szt.-Miklós, Ködszállás, Fabianka, Madaras, Kápolnás, Mesterszállás, Kevi, Turkevi (igy, talán Turkeddi helyett) Móricz (ismét), Kaba és Kunhegyesen megszállani akaró nagykúmokat, oltalma alá veszi.

Mindezen buzgó nádori pártfogás mellett is ezen új megszállást nagy mérvben nehezítette azon heves viszály, mely a főkapitány kinevezési joga felett a király és nádor között Ketzer és Strucz kineveztetése következtében felmerült.

Tudtára esvén ugyanis a nádornak, hogy a király Ketzert kinevezte jászkúnok főkapitányának, nádori jogai védelmére még ez évi nov. 26-án a királyhoz erélyes szavakban felterjesztést tett; miszerint a királyt Ketzer valóban értesítéssel félrevezette, mert ő a főkapitányságot egyedül nádori elődjének adományozása által nyerte, mely joga a nádornak I. Mátyás 11-ik tezikkén alapszik, s e kinevezési jog kizárólag a nádort illeti; nem is tudja eléggé csudálni, miként vághatta más gabonájába sarlóját, annyival inkább, mert tudja bizonyosan, hogy ösmeretes volt a király előtt, miszerint ő, a nádor, a főkapitányságot már elébb másnak, még pedig oly egyénnek adta, ki közelebb lakván a jászkúnokhoz, ezek védelmezése, gyarapítása és helyreállítása körül az országnak, a királynak s magának a nádornak is hasznára fog lenni. Bizik tehát abban, hogy a nádor kiváltságos jogának s tekintélyének másra átruházását a király túrni nem fogja, s őt abban megtartja, sőt a Ketzer által tett hibás értesülés alapján elrendelt adományozást érvényteleníteni fogja, s

ezért annyival inkább esedezik, mivel különben kényszerítve lesz jogát törvény útján is keresni; miről azonban a királyt elébb értesíteni mulaszthatlan kötelességének tartotta.

Különösen az esett nehezen a nádornak, hogy Ketzert a megnyert kir. kineveztetéshez makacsul ragaszkodva, ez uton törekedett magát a nádornak főkapitányúl mintegy felerőszakolni; minélfogva a nádor ugyan ezen napról irt levélben Ketzert elég hevesen megtámadta, mely szerint ő nem rég felmenvén Bécsbe valótlán értesítés alapján a jászok és kúnok ispánságát a királytól felkérte és megnyerte a nádori jogok sérelmével, mert a jászkúnok rég idő óta a nádorság tisztéhez valának csatolva, s azok ispánságát a nádor annak adta, a kinek akarta. A másik nádor idejében ugy-e elegendőnek ismerte a nádort, s nem a királyt kereste meg ennek elnyeréséért, most pedig a nádort mellőzve, felment a királyhoz. „Strucz Ferencznek nem egyéb okbul adtuk mi — ugymond — azt az tisztet, hanem csak azért, hogy ő véghelyben lakván, és egynehány vármegyének viczeispánja lévén, mindenkor körülöttük forgolódik és jó módja vagyon abban, hogy az végházból mind oltalmazhassa, s mind pedig megszállithassa, őket, melyben kegyelmednek, olyan messze lakván tőlük, semmi módja nem lehet és sem az országnak, sem minékünk az hasznunkra nem lehetne. Kldnek ezt akarók most értésére adni, hogy bizonyos lehessen abban KImed, hogy a jászoknak és kúnoknak gondviselését, mely az mi tisztinktől dependeál, semmiképpen KImednek nem engedjük az mi collatióknk ellen birni.“ Parancsolja tehát Ketzernek, hogy a jászkúnok ispánságának ezutánra békét hagyjon, a jászkúnokat a tőle való függésre ne erőltesse, hanem engedje, hogy azokat Sztrucz Ferencz békében kormányozhassa, s elpusztult falujokat s lakóhelyeiket ujonnan megszállithassa, „különben KImed ellen oly mediumokkal procedálunk, hogy KImednek nem csak kárára és gyalázatyára esik, hanem a mi authoritásunk ellen való cselekedetiért“ az ország törvénye elé

idézttetvén, „az maga jószágának elvesztésével és cum proprio vitae periculo leszen Klmednek.“

Azonban mindez nem használt. Ketzter az udvar és a kamara pártfogásában bizva, ragaszkodott kineveztetéséhez, s a főkapitányságot Strucz Ferencznek átadni vonakodott. Végre is kénytelen volt a nádor Tavarnikon 1619. jan. 23-án kelt levelében az egri káptalant a végett megkeresni, hogy Ketzert a nádori tekintély megvetése s az ország világos törvényeinek megsértése miatt törvényesen intse meg, s őt a Pozsonyba febr. 18-ára kitűzött kir. törvényszék elébe idézze.

Enynyi zaklatását elpanaszolni Ketzter megjelent az udvarnál, s oly sikerrel, hogy a király 1619. márt. 8-án e tárgyban a szepesi kamarához leiratot intézett. hogy ő a philisteusok és kúnok nemzetének kapitányságát Ketzternek már elébb hozzá terjesztett kérelmére neki adományozván, elrendelte, hogy az erre vonatkozó adománylevél Ketzter részére kiadassék, s e hivatal tettel is reáruháztassék; meghagyja tehát a kamarának, miszerint e hivatalt gyakorlati szokás szerint s kellő módon ne csak rábizza Ketzterre, hanem őt ennek viseletében s kötelessége teljesítésében meg is védelmezze bármely törvénytelen megtámadók, s a kir. jövedelmet háborgatók, jelesen Strucz Ferencz Nógrád megye alispánja ellen, a ki valamely nádori adományhoz ragaszkodva, a jászkúnokat a király iránti hűség teljesítésében, s a királyt illető jövedelmek beszedésében hír szerint akadályozza.

Ketzter azonban tudván, hogy ügye a m. kamaránál nem nagy pártfogásban részesül, s általában e vitás helyzet reá nézve nagyon kellemetlen lévén, újólág kérvényt adott be önvédelme végett a királyhoz, melyben előadja, miszerint hallotta, hogy a fennforgó vitás kérdést a király legközelebb „Tanácsi Urak Ő Ngok előtt revideáltatja“. Ő soha a nádori méltóság ellen nem törekedett, de az elhalt nádor e hivatalt neki adta élte fogytaig nem csak hű szolgálataiért, hanem mivel az elpusztúlt jászkún helyekből néhányat

sok fáradsággal megszállított. Megtudván azonban, hogy elődje Dobóczy Márton a tisztelet nem Illésházy nádortól, hanem a királytól kérte volt: így folyamodott e végett ő is a királyhoz, ki a jogviszonyok megbirálása után azt neki adományozta. Nem vitatja ő azt, hogy a nádor, mint a kúnok fizetéses birája, a kúnoknak vicebirót ne rendelhessen; ő neki azonban a király az officialisságot adván, neki kötelessége a kir. kinestárhoz tartozó adókat régi szokás szerint beszedni és beszolgáltatni; ennél ő tovább nem mehet. Ezeket azonban Strucz Ferencz nem szedheti, hanem a kúnoknak törvényjük is lévén, ítéljen és igazgasson. Az azonban bizonyos és a törvényekben sem foglaltatik, hogy a jászok vagy philisteusok a Nádorispánsághoz tartoztak volna, mert ezek egyedül csak a budai udvarbirótól függöttek, ez volt ispánjuk és kapitányjuk. Nem látja okát, a miért jámbor szolgálataiért megfosztassék tisztjétől; alázatosan könyörög tehát a királynak: „igazittassék el — ugymond — ez differentia közöttünk, enynyi számtalan sok költségemnek és fáradságomnak szakadjon immár vége“. E tárgy, mint az e kérvényre tett jegyzék mutatja — országgyűlésre halasztatott.

A bécsi udvarnál azonban nem sok idő múlva a legmélyebb gyász napjai következtek be. Mátyás király 1619. mart. 20-án meghalt. Ily viszonyok között a jászkún főkapitányságra vonatkozó kérvényeket az udvari kamara csak ápril 12-én küldhette le a magyar kamarához, ez ügyben, beható tanulmányozás után arról adandó értesítés végett: hogy e főkapitányság adományozása a király vagy nádor jogköréhez tartozik-e, és hogy e kapitányságot illetőleg a jászok a kúnoktól külön vannak-e választva, vagy folyvást együtt egy kapitányuk volt, vagy némelykor a jászok saját külön kapitányuk, a kúnok pedig a nádor alatt valának?

Hogy e kérdésre a kamara mi véleményt adott, nem ösmerjük, az ügynek azonban a nádor részére kelle vala eldőlni, mert tény, hogy Sztrucz Ferencz a főkapitányi hivatalt 1620-ban is viselte, míg nem ez

évi nov. 2-án Vác várát, bár ez élelemmel és hadi szerrel kellően el vala látva, sőt a király levele által is kifartásra buzdítottatott, a budai pasának gyáván feladván, e hivatalától megfosztatott, sőt az 1622. évi 73. tez. által megbüntetése is elrendeltetett.¹⁾

Forgách nádorsága idejéből még felemlítendő, hogy ő ez idő tájban Túrkevi nevű falut, hihetően téves értesítés következtében Ormánczó Gergelynek és Fekete Péternek adományozta.

¹⁾ Horváth M.: Magy. orsz. tört., V., 235. l.; Pethő G.: krón., 189. l.

NEGYEDIK SZAKASZ.

JÁSZKÚNOK TÖRTÉNETE

1629—1657-ig.

I.

Az ujonnan megszállt jászkún szállásokon csakhamar oly belviszonyok s kérdések merültek fel, melyek a nádor intézkedését tették szükségessé; ilyenek valának: a pusztán maradt szállások hovatarozósága, a jászkúnok között lakó nemesek és az igazságszolgáltatás ügye. Ezek rendezése végett a nádor rendeletére a nagykúnágiak Szabó Mátyé kapitányt, Szabó Vinczét, Cseh Gáspárt és Méhes Ferenczet küldték fel, kik a fennforgó bajokat előterjesztvén, ezekre nézve Eszterházy nádor Nagy-Heflányon 1629. május 27-én kelt oklevelében a küldöttség közbejöttével következőleg intézkedett: a kún puszták haszonbérbe adásának joga a nádort illetvén, ez megengedi, hogy a Pohamara, Csorba, Marjalaka, Kis-Ujszállás, Kolbász Bócsa, Karczag-Ujszállás, Asszony-Szállás és Kőd-Szálláson, öszvesen kilencz községben lakó nagykúnok a pusztán maradt 11 szállást, ugymint Mester-Szállást, Kun-Szt.-Mártont, Kun-Hegyest, Móriczot, Kis-Turgonyt, Tót-Turgonyt, Magyar-Szállást, Orgonda-Sz.-Miklóst, Fábiánkát, Kápolnást, és Turkeddit ezek megszállásáig a mint eddig, úgy ezután is, haszonbérbe bírassák, s az ezek haszonbére és a nádornak járó évi fizetés mostani Szt.-György naptól kezdve évenként 300 frtban megállapított, melyet tallérul Szt.-György napra meghozni tartoznak; ezenkívül az 1625., 28. tcz. értelmében a jászkúnokra is kivetett „szent korona pénzét“ mi most 60 frt, évenként Ketzer főkapitányuk kezéhez adják, ki azt a korona őrzőknek nyugta mellett átadja, hogy pedig annyival nagyobb oltalom és gondviselés alatt lehessenek a jászkúnok, a nádor saját emberét tartja közöttök, ki a

főkapitány Ketzertől függ; mivel pedig a jászkúnok földjén, s köztök lakó czímerleves nemesek a kún kapitányok felettök való hatóságát elismerni vonakodtak, erre nézve kimondta a nádor, hogy az ily nemesek is a kúnok kapitányainak és a főkapitánynak engedelmeskedni tartoznak; míg a kúnok bujdosásban voltak, az ez idő alatt zavarba jött határok ügye elébb kiadott levele szerint intéztessék el, — mivel végre a nagykúnok hódoltsági területen laknak, s szokásba kezdett jönni, hogy a kinek panasza volt közöttük azt a török elé vitte, erre nézve elébb kiadott parancsát megújítva, panaszszal a török párthoz menést büntetés-alatt megtiltotta, s elrendelte, hogy a kinek „mi panasza vagyon, keresse meg Ketzer András mi utánunk való főkapitányt s ő kegyelme igazítsa el, kit ha meg nem igazithatna, tartozik ő kegyelme minket tudósítani.“

Ez intézkedés, mint tartalma is mutatja, a jászkúnok belélete, törvénykezési s újabb megalakulási viszonyaira lényeges hatást gyakorolt.

Ketzer Endrét a régóta viselt főkapitányság hivatalellenes jogtalan lépésekre is ragadta. Fentebb olvastuk, hogy 1625. nov. 8-án kelt kinevezési oklevelében ő világosan a türkevi nagykúnok főkapitányává is kineveztetett; de különben is ő részletesen ösmerte a jászkún birtokokat, s még is 1629-ben az udvari kamarához kérvényt adott be hamis kitéttel, hogy némely faluk a felvidéken Kis-Heves megyében egymint Turkevi és Turkeddi, mely György Márton nemesé volt, valamint Csudaballa, mely Asztralany Ferenczet illette, de ezek kihalása folytán a koronára szállottak, neki adományoztassanak, s e kérvény a nádor ajánlata kíséretében lett felterjesztve, azonban az udvari kamara ezt 1629. jun. 24-én a pozsonyi kamarához véleményadás végett leküldvén, e törvénytelen eljárás világosságra jött.

Tudtára esvén ugyan is a türkevieknek, sőt itteni lakos Cseh Gáspár — hihetően a Ketzer megbízottja — a széknek is jelentette, hogy Ketzer főkapitány Tú r-

kevi nagykún községet a királytól felkérve, azt magának adományban nyerte; ezen a keviék annyira felháborodtak, hogy azonnal el akartak e községből költözni. Szabó Máté azonban őket lecsendesítette, s mivel ezenkívül az is értésére esett, hogy egy asszony Móricz-Kabát akarja elfoglalni, székgyűlést tartott, s ezen a főkapitány ellen tett kifakadásokat hiven tolmácsolva 1629. szept. 27-én Marjalakáról kelt erélyes levelében megírta Ketzernek, hogy a keviék „soha senkit egyebet nem uralnak, hanem a mint eleitől fogva, ők is az Kúnsághoz tartottanak, az mint az régi öreg tisztes hazafiai jámbor emberök mondják, hogy soha örökösen Kevit senki jobbágyságul nem bírta, sőt mikor megülték is, az Kúnság fejében ülték meg, koronához való jószágul, most is abban készök megmaradni; de ha valaki őket az Kúnságtól el akarja szakítani, soha ők azt az Urat nem uralják, hanem mindjárt készök pusztán hagyni. Emléközzék meg — ugymond — Uraságod a nekünk ígért jó akaratjáról, mely nem az vala, hogy Uraságod szaggasson meg bennünket, hanem hogy legyen nekünk minden oltalmazónk. Nem így parancsolá... Palaťinus Urunk, hogy Ő nagyságtól megtérénk, hanem azt mondá, az mely eddig az Kúnsághoz tartozott, azt sem engedi, hogy törvénytelen senki magának tulajdonítsa. Szép dolog is volna, hogy mi Kúnság fejében ültettük meg, más az készhöz nyuljon és őket bírja. Gondolja meg Uraságod, hogy ha ennek híret Fekete Pétör (ki már elébb jogot formált Kevihez) meghallja, nem tudom, ha Uraságod bírhatja-e avagy nem, de innét, mivel hogy ezek közelben vannak, belekapnak, és így se Uraságodé, sem miénk nem leszen. Valóságot kívánunk Uraságodtól, mint legyen az dolog, ha igaz legyen ez hír, hogy mint mi, mind az keviék tudják magokat mihöz tartani, akár-e Uraságod mellőlök elállani avagy sajátjának akarja ösmerni. Ha az úgy leszen, hogy ez két falut közülünk kiszakasztják Túrkevit és Móricz-Kabát, az többinek is csak azt mondjuk, bátor hogy az hova ki lát, menten menjen. Akarók Uraságodat tudósítani,

hogy az egész Kúnság nem akarja, ennyi fáradságok és költségek után, közzülünk senkinek kiszakasztania: sőt valaki azon igyekszik, ha különben el nem áll mellőlök: míg fejünk fennáll s jószágunkban tart, mind azokat az urakat az országgal együtt megkeressük, valakik ez nemes Kúnságnak gondviselői, megtalálván Palatinus Urunkat Ő Ngát, és Ő Nga parancsolatjával Császár urunkat is megkeressük felőle. Mert valamit Uraságodnak az hazájának árulója Cseh Gáspár mondott, egy igaz sincs abban, sőt az mely nemes levelet kezéhez vött is, egész Kúnságul reá támadván, soha itt közöttünk nem bírja, csak élete megmaradhasson tisztóságában, ugyan jó volna.“

A Nagykúnság megtámadott területe védelmében irt ezen levelét a buzgó Szabó Máté kapitánynak részletesen és nagy részben saját szavaival ösmertetni érdekesnek véltük.

Hogy e levélre mit válaszolt Ketzner, nem tudhatjuk; úgy látszik azonban, hogy ez megnyugtató volt, mert három hét múlva Szabó Máté okt. 21-én külön embertől küldött levelében ismét felkereste némely közügyek iránt. Ezen levélben panaszkodik a nagykún kapitány, hogy „az kegyetlen idegönök“ őket néhány év óta nagyon terhelik, mely miatt a nagykúnok „ez földtől fölötte igen megidegönlöttek, sőt kevés éjszaka vagon, az melyben közülünk nem mennének“; ezenkívül előadja, hogy már két gyülekezetükben felhozott, hogy a nagykúnok, ha nemesek, mutassák fel az erről szóló oklevelet az őket háborgatók ellen, ő válaszolta, hogy ez Ketzernél van; kéri tehát a főkapitányt, hogy ha nem nézve az ő hálátlanságukat, ennek megnyerése végett lépéseket tett, ennek eredményéről őket értesitse. Erre annál is nagyobb szükségük van, mert Fekete Péter is nagyon zörgeti a kapitányt a keziek felől, s emberüket akarja megfogni érette, sőt a kapitányt megveréssel fenyegeti, erre nézve is küldje le a nádorok leveleit, hogy védhessék magokat, „mert bizony — ugymond — fölötte nagy hatalmat vött rajtunk ez az ember, az mely miatt az sze-

génység megyön, s az hol pedig az szegénység nem maradhat, ketten vagy hárman mi se lakhatunk ott, mert ez földön mindönnek szabad járni.“ A turkeviék Szabó Vinczétől Kabán Ketzer utasításából egy darab földet elfoglaltak, s mivel az ezt önhatalmilag visszafoglalta, Ketzer mint főkapitány által 100 frtban elmarasztaltatott, melynek behajtását Ketzer sürgetvén, most a nagykún kapitány értesíti, hogy Szabó Vincze a nádortól hozott levelet, mely szerint dolga törvény útjára igazított; a Szék törvénye megtartatván, ez „az kevieket kezébe adta, s őtet felmentette, mert a föld Szabó Vincze tulajdonának bebizonyított.“ Végre a nagy kún kapitány Ketzerhez való ragaszkodásuk kifejezésével zárja be levelét.

A hosszú bujdosás alatt a nagykúnokat az a esapás is érte, hogy I. Ferdinándnak szabadságaik megerősítéséről 1552-ben kiadott oklevelét ide s tova menekülésük közben elvesztették; minélfogva ennek újabb kiadása eszközlése végett a nádor pártfogásához folyamodtak; minek eredménye az lett, hogy II. Ferdinánd 1629. júl. 5-én kelt oklevelében Ketzer András jászkún kapitánynak a kolbászszéki kúnok nevében előterjesztett kérésére I. Ferdinánd említett oklevelét, melyben Mátyás 1461., Ulászló 1492., 1505. és János király 1539. évi okleveleit átírva megerősítette, a királyi könyvekben foglalt tartalma szerint újólag kiadva, az abban foglalt kiváltságos szabadságokat megerősítette.

Mivel azonban az egyedüli kir. kiváltságlevélén alapult külön és önálló jászkún biráskodás a főuraknak s megyéknek nem tetszett, hogy ezen segítve legyen, a nádor sürgetésére az 1630-ik évi országgyűlés a 43. czikkben elrendelte, hogy a jászok és kúnok közül azok felett, kik az ország lakosai ellen vétének, a kúnok kapitánya ítélni, s ez mint bíró köteles igazságot szolgáltatni. E törvényeziklé azért is fontos, mert a jászkún kapitányok biráskodási joga ebben van országgyűlés által először szentesítve.

Hogy mily bizonytalanok valának e korban a birtokviszonyok, igazolja az, hogy Eszterházy nádor,

hihetően téves értesítés alapján 1630-ik évi máj. 29-én a Nagykúnsághoz tartozó Kun-Szt.-Márton pusztát, mely Külső-Szolnok, vagy Csongrád megyében fekszik, Fodoróczki György és Pallóczy János kihalása folytán Hatház város alkapitányának Kolláth Istvánnak adományozta.

Ketzer Endre a jászkúnok hatalmas főkapitánya Sáros megyében Peklinen lakott; ide hordták hozzá a jászkúnok a nádori illetőséget; s a Jászságból legbizalmasabb embere volt kíséri Péter Balázs, ki nem rég nyert ezimeres nemességi levelét szintén Ketzernek köszönhette. Ennek kezéhez fizették a nagykőrösiek 1626-ban Lajos és Kara kún puszták hasznobérét, 35 frtot, s adnak neki ajándékba 2 frt 50 kr. értékű sárga eszímát; 1630-ban 40 frtot és két eszímát; 1631-ben 65 frtot; 1632-ben 40 frtot, s Lajos, Kara, Kocsér pusztáktól egy-egy eszímát; 1634-ben 33 tallér 60 d. Ezen Péter Balázs társával, Gábor Benedekkel, 1630-ban Peklinben, majd 1631-ben Kovácsi György jászberényi bíró, Péter Balázs, Perner György, Bódis Ambrus és Gálos István Kassára vitték fel hozzá az évenként 200 frtot tevő nádori illetőséget; ugyanekkor megbizta őket, hogy részére vegyenek árpat, azonban ennek árát az 1632-ik évi illetőségökbe betudta.¹⁾

Ez időben Ketzer a nádortól országos ügyekben is kiküldetést nyert; jelesen 1631-ik évi május 7-én Hatházról Nyári István, Ketzer András és Barta György értesíték bekényi Alaki Menyhért országbirót s a felvidék főkapitányát, hogy ők a nádortól a hajdú városok visszafogadására megbizattak, azonban a hajdúkat eskületételre nem birhatták, hanem magokról téritvényt adtak; ők pedig a hajdú városokban kapitányt és hadnagyokat tettek, s ezeket fel is eskették.

Látván a kiskúnok, hogy jász- és nagy-kún testvéreiknek Ketzer közbenjárására régi kiváltságleveleiket ismételve királyilag megerősíttetni sikerült, mi

¹⁾ Hódolts. Okt.: I., 14., 20., 23., 30., 35. l.

ezeknél e zaklatott időben önálló beléletük megszilárdítására jótékony hatással volt; ők is felkeresték Ketzert s átadták neki az iránt a királyhoz intézett kérvényeket, hogy ők, mint a Tatar-Sz.-Miklóshoz tartozó özves kúnok, mindenkor egy és ugyanazon kiváltságokkal éltek, mint a jászok és a kolbászszekei kúnok, s ezeknek valóságos és békés birtokában most is megvannak, azonban kiváltságleveleik Eger elfoglalásakor a török és tatár pusztítás alkalmával elveszvé, mivel a jászok és nagykúnok kiváltságleveleinek másolatai a királyi könyvben feltalálhatók, kérték ezeket felkerestetni, s azok másolatát kir. megerősítéssel ellátva magok és utódaik részére kiadatni. Ketzert e kérvényt maga vitte fel a királyhoz, kinél sikerült megnyerni, hogy II. Ferdinand Ebersdorfon 1631. szept. 20-án kelt levelében a nagykúnok részére 1552. márt. 20-án Mátyás és János király saját biróságukat, továbbá János, Ulászló és Mátyás királynak a kapitányok szabad választása, jobbágyaiktól az adótartozások beszedése, a kir. kapitány zsarolásaitól megóvása, mások adósságai miatti letartóztatástól megvédésére vonatkozó intézkedéseket tartalmazó kiváltságleveleiket a kiskúnok részére a kir. könyv alapján megújítva megerősítette; ugyanekkor a király Ketzertnek s őseinek érdemeit egy aug. 4-én kelt külön oklevélben elősorolván, régi nemességét új czimeradással nevelte.

II.

Ketzert főkapitány úgy látszik nehezen szivelte mind Szabó Máté nagykún kapitánynak, mind Szabó Vincének ellene történt fentebbi fellépését, s e miatt a nagykúnoknak még Szoboszlón bujdosó egy részével Kálmán Istvánt és Fegyverneki Jánost választatta meg kapitányoknak, Szabó Vincze pedig időközben meghalván, ennek maradékát a 100 frt marasztalási összegért üldözte; sőt annyira vitte a dolgot: hogy két új kapitány hatvan lovassal a Nagykúnságra csapván, itt sok

prédálást követtek el, s hogy magukat biztosítsák, ez új kapitányok kérték a nádort, hogy őket hivatalaikban, a nagykúnokat pedig régi szabadságaikban erősítse meg. Másfelől a kabai nagykúnok panaszolták be Ketzert a nádornál, hogy kötelessége szerint nem oltalmazásukra, hanem rontásukra, pusztulásukra törekszik, s őket választási joguk gyakorlatában önkényileg akadályozza.

A nádor a két új kapitánynak Szoboszlóra azt válaszolta, hogy ő nem akar ugyan közöttök semmi újítást, de azt megkívánja, hogy „az kit választani szoktatok, oly ember legyen, az ki minékünk is tessen, és mi hozzánk is hittel legyen köteles, hogy az minket illető dologban hűséggel eljár, mert ugy halljuk, hogy holmi gonoszságok esnek közöttetek, az kinek semmi büntetése sincsen“, különben várja Ketzert, s meghagyja neki, hogy közöttök szokás és igazság ellen semmi jogtalanságot ne tegyen; hogy kiváltságaik megerősíttessenek, azt ő a nádor kész előmozdítani, s Ketzernek is meg fogja hagyni, hogy ezekben őket megoltalmazza.

A kabaiak siralmas panasza végett pedig 1631. decz. 26-ról Nagyszombatról irt Ketzernek, hogy úgy látja, e panasz nem egészen alap nélküli, s vigyázzon, hogy a Nagykúnoságra való beesapást valaki be ne árulja a szolnoki bégnek, mert az a tettes Csúesó János kapitányt és társait felakasztatja; nem javallja a nádor, hogy Ketzert a nagykúnokat ily módon büntesse. Szabó Vinczét sincsen joga üldözni, mert ezt a nagykún szék nem marasztalta, hanem felmentette azon okból, mert éppen a túrkeviak bizonyosságaiból kiderült, hogy a Ketzert meghagyása folytán elfoglalt föld rég idő óta a kabaiaké, s közelebb Szabó Vincze tulajdona volt; addig is tehát, míg Ketzertől mindkét dologban tudósítást kap, inti őt, hogy jogtalanságot ne tegyen.

Egyébiránt a nádor és Ketzert védszárnyai alatt bujdosásukból régi szállásaikra hazatért jászkúnok elpusztúlva talált középületeiket is felépíteni kezdték;

így a jászberényiek egyházukat kijavították, mely célra őket Nagy-Kőrös városa 3 frttal segítette; a karczagiak pedig egyházukat toronynyal ellátták, s abba egy feliratos követ helyeztek be, hogy az Hunyady István által — ennek bírósága alatt — 1633-ban építtetett, mely kő Karczagon 1793-ban a régi torony széthányatásakor megtaláltatott, s azután elhányódott.

Az új toronyba készítették Eperjesen egy hat lábnyi kerületű harangot 1636-ban, mely még a XVIII. században is használtatott. Hasonlóan a kúnhegyesiek községükben a ref. egyházat rendezték, épületeit kijavították, lelkészszel, iskolatanítóval ellátták.

Ez időben a turkevieket nagy csapás érte. Fekete Péter szoboszlói hajdú több társaival Túrkeviben megszállván, ezt a szomszéd, talán szarvasi törökök megtudták, véletlenül rajtok ütöttek, s a többi elmenekülvén, Fekete Pétert megölték. Ezért ennek rokona Fekete Mihály boszszút forralva, azon ürügy alatt, hogy Fekete Péter ottlétét a turkeviek mondták volna be a törököknek, több lakostársaival rárontott a keviekre, s onnét sok latorság s emberek megvagdalása után majd négyszáz darab marhát elhajtott. E miatt a túrkeviek a nádornál panaszt tévén, ez a tábornoknak irt, hogy a latrok közül a kik nemesek, azokat idéztesse maga elibe, a nem nemeseket pedig mindjárt fogassa el, s ezt a nádor a szoboszlói kapitánynak is megparancsolta; Ketzert főkapitányt pedig 1633. márt. 1-én kelt levelében utasította, miszerint szorgalmazza a tábornokot, idéztesse a latrokat, s érdemök szerint büntesse meg, a szegény emberek elhajtott marháit pedig, mivel a nádor e nagy latorságot el nem türheti, adassa vissza.

E levél utóiratában arról is értesíti a nádor Ketzert, miszerint a Kúnságra és Jászságra nyílt levelet küldött, hogy ő konyhára való kétszáz darab marhát kívánna szerezeni, melynek árát készpénzül, vagy adóba betudás mellett kész megfizetni; eszközölje tehát a főkapitány, hogy e marhákat a jászkúnok hozzá még pünkösdtől a mellékelt nyílt levél védelme alatt felhajtsák.

Ugy látszik, ez időben a nádornak sok marhára volt szüksége, mert április 16-án értesíti Ketzert, hogy a regézi uradalmat a királytól megnyervén, leküldött szolgálait támogassa, ő maga pedig a beigtatáson jelen legyen, s Alaginétól átvevén a negyedfél ezer frtot „azon vegyen mind barmot, készpénzben hamarább és olcsóbban is találtathat kegyelmed, lévén ebben jó correspondentiája az kúnokkal és jászokkal.“

A főkapitánytól azonban a nádor a keviék marhája elhajtása ügyében semmi jelentést nem kapván, decz. 11-iki levelében utasította Ketzert, hogy mindjárt írjon felőle, mit végeztek vagy a tábornok előtt, vagy Szoboszlón, s az ítéletet másolatban küldje fel hozzá, mivel ő úgy hallja, hogy azt határozták, „az mit az kevieknek már megadtak, az legyen megadva, de az mit még meg nem attanak, azt ezután se adják meg, ki mint lehessen, mi nem látjuk okát.“

Ezenkívül értesíti a főkapitányt a csorbaiak és a bócsaiak azon panaszáról, hogy akárki is rajtok üt és önkényileg hatalmaskodik; vizsgálja meg tehát e panaszt, s nevezetteket minden módon védelmezze, közölvén ezt a tábornokkal is, kit a nádor ez iránt szintén megkeresett.

Végre tudatja, hogy a Kúnságon valami kápolnás pusztá teleket „némely ös fiak¹⁾, az kik onnét az előtt ide s tova széledtek“, ismét megszállani kívánnának, azonban a kiknek jószágában most laknak, őket akaratjuk ellen erővel visszatartóztatja, „azért ebben is találjon módot, hogy haza mehessenek, s ott telepedhessenek le.“

Ketzert az udvarnál nyert ösmeretsége, a nádornak iránta való bizalma, s a kezében volt hatalom jogtalan tettekre is ragadta. Ellene 1633-ban Egri Kis János a nádorhoz azzal a panaszszal járult, hogy őseinek királyi adomány utján nyert jászági birtokát előbb magának elfoglalta, később abból egy malom helyet kíséri Péter Balázsnak adott, ki azt a hatvani

¹⁾ Ös fi. Karczag vidékén ma is használt szó, jelent származása helyéről elköltözött és távol élő egyént.

török emínggel most is birja. Erre Eszterházy nádor okt. 6-án kelt levelében meghagyja Ketzernek, hogy ha így nagyon a dolog, az elfoglalt birtokot adja vissza, különben tegyen ez ügyről hozzá jelentést.

Ezt követte egy másik eset, mely Ketzert nem csak gyanús színben tüntette fel, hanem a nádort el-lene haragra és kemény kifakadásra ingerelte. Szabó György móríczkabei lakos panaszolta a nádor előtt, hogy az atyja ellen Ketzert valami birságot követelt, de mivel „törvénylevele volt a székiektől, hogy e birságban sem Ketzert, sem a keviak ellen el nem marasztaltatott“ midőn e panaszát Hefflanba Eszterházy elé akarta terjeszteni, e követelésről Ketzert maga lemondott, hanem az apa halála után ismét fellépett e követeléssel, minek következtében Szabó György a nádorhoz folyamodván, ezen való haragjában kiadott parancsára Ketzernek ennek ispánja Kiss András Szabó Györgynek 40 darab szilaj lovát a ménesből elhajtott azon ürügy alatt, hogy erre néki a nádor adott hatalmat, s e lovak öregét a főkapitány ispánjai magok között felosztották, a többit pedig Ónodon csekély áron vesztegeték. E panasz folytán méltó indulatra gerjedt a nádor Ketzert iránt, s nov. 24-én kelt levelében tudtára adta, hogy az ispán a nádor neve használásával latorúl járt el, s nem hiszi, hogy ennek ezt a főkapitány így parancsolta volna; kifejezi a nádor a feletti csudálkozását, hogy ő Ketzert a jászkúnok oltalmára rendelte; s ez oly ispánt tart közöttök, ki „minden felé vonzza azokat, és úgy birságot, mintha csak prédájára való volnának. Megárt a jámbornak, Kiss András, vagy kicsoda az, ha gyakran panasz jön reá“, pedig ellene a jászok is most közönségesen panaszkodtak. „Száz forintért negyven ménest elhajtani, bár tartoznék is kgdnek“. „Nem örömet irnánk kemény szóval kgdnek, de különben is véget érhetett volna abban, nem annyi kárával a szegény embernek. Olyanformán nem volna hát szabad semmi dolgokban minket megtalálni s könyörgeni“ —, meghagyja tehát a főkapitánynak, hogy a lovakat

fogyatkozás nélkül azonnal adassa vissza, mert ha a közelgő télben is ott tartják a lovakat, elvesznek, s nem tudni, mint fizeti majd meg Kiss András „bizony bűjút vallja penig érette“ —, s általában a dolog állásáról a főkapitány hozzá jelentést tegyen.

Ezen Kis András Ketzernek a Nagykúnságba rendelt tisztje vala, ki hatalmaskodását a Jászokra is kiterjesztvén, midőn a jászok 1634-ben a nádornak hajtott baromról való nyugtáért hozzá Pozsonyba felküldöttek, Kiss András ellen is panaszt tettek, minek következtében a nádor márt. 5-ről irt Ketzernek, hogy Kis András „valami kapzsi ember lehet, s fojtogatja a jászokat, hogy ennyi panasz vagyon mindenkor reá“, parancsolja meg hát neki Ketzer, hogy ezután a jászok dolgába ne avatkozzék, s a mit ezektől ingyen elvett, azt térítse meg. Különbben legjobb lesz, ha helyette a főkapitány „más emberséges embert“ rendel Filekben vagy Szécsényben, s hozzá ezt megerősítés végett ez ispánságban névszerint terjessze fel; adjon neki utasítást, melyen kívül ne járjon. Mert maga a főkapitány messze lakván a jászkúnoktól, ezek ügybajaikban hozzá nem folyamodhatnak; ha pedig az ispán közelebb lakik, a főkapitányt sok dologban segítheti, s a jászkúnokat is megoltalmazhatja, a nagyobb ügyeket pedig hozzá küldheti. A mint Kis András cselekszik, „hogy katonákat véve maga mellé, nyargaljon közöttök, s az maga hasznát keresve, őket minden oltalom nélkül hagyja, az igen illetlen dolog, s mi is — ugymond — megbántódunk vele.“ A fentebbi intézkedés mellett „az maga ellen való panaszokat is tollálja Khned, s mi sem bántjuk meg irásunkkal kldet.“

E közben Kiss János a Ketzer által elfoglalt jószágá végett megjelent elébb a nádornál, s ennek levelével Ketzernél, de a kivel semmire nem mehetett; első izben azt mondta, hogy az ő jószágát sem erővel, sem másképen nem birta, az a nádoré, s ő csak ennek tisztje; más izben azt válaszolta, hogy ha valami joga van e birtokhoz Kiss Jánosnak, ezt a nádornál

keresse. Mindezt Kis János újlag írásban jelentette a nádornak, elmondván ismét, hogy kíséri Péter Balázs, nem tudni kinek hatalmával, az ő borsóhalmi malom helyére a hatvani emínggel társaságban egy malmot épített, s ezt használja. Ő szegény ember lévén, lehetlen, hogy oly messzire fáradjon, s költsön Ketzterhez, kivel tisztára nem jöhet: kéri tehát a nádort, hogy ezen jószágát adassa már valahára kezéhez.

III.

1634-ben a kiskúnságbeliek folyamodtak a nádorhoz „maguk nyavalyája felől“, a nógrádi alkapitány ellen a miatt, hogy a török földesúr nekik karóba húzás büntetése alatt megparancsolta, miszerint közülök valamely jobbágy elszökését, vagy csak ebbeli szándékát is azonnal jelentsék. Ezt ők teljesítették, s a török nekik megengedte, hogy a szökevényt visszahozhassák, azonban e miatt a nógrádi alkapitánynak feljelentetvén, ez által törökösségnek nevezett azon tettökért, hogy a törökökhöz folyamodtak, nem hajtva azon nemességökre, hogy az illető nem a török, hanem sok adósságai miatt két hitelezője által hozatott vissza marhájával együtt, az ország törvénye szerint börtönnel és birsággal büntették. Ezt a kiskúnok elpanaszolván a nádornak, ez 1634. aug. 17-én kelt levelében értesíti a főkapitányt, hogy a kiskúnok megbüntetése nem a kapitányt illette, hanem ezt ő neki, ki a jászkúnoknak bírása és mintegy földesura, kellett volna jelenteni, — hogy ő e tárgyban irt Eszterházy Pál tábornoknak, miszerint a kiskúnokat ezután afféle tömlőözöztetéssel és birságotlással ne terheljék, mivel a jászkúnokat, felmutatott kiváltságaik szerint, senki nincsen jogositva büntetni, birságotlani és saját bírósága elé vonni, hanem csak saját bíráiktól és kapitányuktól függenek, s ítéltethetnek el.

Ugyan ezen kérvényükben panaszolták a kiskúnok azt is, hogy őket Pest megye adóztatással

terheli, holott ők a megyéhez semmi adófizetéssel nem tartoznak. Ennek folytán a nádor értesíti a főkapitányt, hogy a kiskúnok ezen állítása meg nem engedhető, „mert ilyen időben kiváltképpen, minden nemes embernek kell valamit adni, pedig ezek is csak nemes emberek, és nincs több szabadságuk. Portát nem róznak, hiszem, közöttök, de értékek szerint, nem látom, miért ne kívánhatnának tőlök is valami keveset mind hadi szükségre, mind a koronaörök fizetésére“. Utasítja tehát a főkapitányt, hogy ezt értesse meg velök, a megyén pedig határoztassa meg, mennyit adjanak, és mikor; hogy a szolgabírák azután őket többet ne terheljék, „mert az is alkalmatlan, ha szinte paraszttá csinálják, s olyan impositiókat vetnek rájuk, mint az portás jobbágyokra.“ Nem érti azt sem, hogy mikor a megyéhez fizettek valamit, akkor a főkapitány kezéhez semmit sem adtak, „mert mindenkor tartoztak valamit fizetni a Palatinusnak, de úgy látom, hogy ezek semmit sem akarnának annál többet contribuálni“, s hogy a 40 frt kinek és hova fizettetik, „ők nem gondolnának vele, de minékünk lenne kárunk benne, s olyanformán csak az nevet viselnők, hogy birájok vagyunk“. Ezt tehát vigye rendben Ketzer, hogy ezután tudják magokat mihez tartani.

Ugyan ez időben az egri püspök megkereste a nádort, hogy Turkevi nevű falu hajdan az egri püspökséghez tartozott, de „az idők változása alatt az Nagy-Jászsághoz adták magokat, kéri tehát, hogy előleges vizsgálat után e falut a püspökséghez adja vissza. Ennek következtében a nádor 1634. szept. 15-én kelt levelében utasította a főkapitányt, hogy arról, miszerint ha régen azok nem voltak, mi módon tettek magokat jászokká, alapos és biztos tudomást szereztén, erről neki jelentést tégyen.

Ez időben a jászkúnok beleletére nagy hatást gyakorló ügy került felszínre. A jászkúnok kezdettől fogva, még inkább a töröktatár pusztítás alatt lakosaiban nagyon megfogyott, s részben teljesen pusztává vált szállásaikon terjedelmes baromtenyésztést űztek, ménes

és gulya legeltetésekre használták pusztáikat, s harmaikkal az ország minden részében, s nyugot felé egész Bécsig nagy forgalmú kereskedést űztek; azonban a kir. harminczadokon őket tetemes fizetésre kényszerítették, jelesen Pemflinger István kamarai praefectus által 1536. nov. 8-án kiadott utasítás szerint fizetni kellett: egy ökör vagy lótól 40 dénárt, egy tehénért 30 d., 106 db juh után 2 frt, 100 ökör börtől 2 frt 50 d., egy mázsa viaszktól 50 d., egy fuvar bortól 1 frt 50 d., stb.; ez rájuk nézve terhes lévén, részökre fizetésmentességet biztosító kiváltságlevelüket több ízben megújították s megerősítették.

Mivel azonban e kiváltságlevelekben a tricesima — harminczad — szó benn nem foglaltatott, hanem csak a vectigal; ezt csak két harminczad tisztjei magyarázták harminczadnak, s csak is ezeknél élvezték a harminczadfizetéstől való mentességet; a többi harminczadoknál pedig rajtok a fizetés kimélet nélkül megvétetett, e miatt hatalmas főkapitányuk Ketzer Endre útján folyamodtak a cs. udvarhoz, hogy a vectigal alatt csak harminczadot kellett érteni, ennek fizetése alól régi kiváltságaik értelme szerint mentessenek fel. E kérdést az udvari kamara a magyar kamarával, s az udvari korbátnokság conservatorával Szikszay Mihályval vélemény végett közölvén, ez 1629. jun. 10-én kelt jelentésében oda nyilatkozott, miszerint a jászkúnok értelmezése téves, mert kiváltságlevelükben a tricesima szó nem fordul elő, a vectigalról pedig az mondatván, hogy ezen jogot nem csak a király, hanem más is bírja, mivel pedig a harminczad a király kizárólagos joga, a vectigal alatt harminczadot helyesen érteni nem lehet. Felhozta Szikszay azt is, hogy a mult évben két ökörhajtó kún ember kerestŕ fel, s az egyik úgy szóllott: „Urám! mi kúnok vagyunk, nekünk mindenkor olyan szabadságunk volt, hogy mi soha sem vámot, sem harminczadot nem adtunk, melyre most némely harminczadokon erőltetnek bennünket; kegyelmed szerezzen nekünk egy parancsolatot erről, ne háborgatnának bennünket.“ A másik kún erre így

folytatá: „igazat kell Uram mondanunk, én a 60-ik esztendőöt már meghaladtam, de apám is volt 70 esztendőös mikor meghalt, és mindenkor barommal kereskedtünk, de az harminczadot mindenkor megfizettük; hanem csak az vámtól voltunk szabadosok, és más ember adósságáért nem tartóztattak meg bennünket, én most se kívánok egyebet.“

Ha tehát a kúnok minden fizetéstől mentesek volnának, úgy mindenki kún kívánna lenni, mert királyunk még az erdélyi fejedelemnek is szabad marhahajtás iránt eddig csak határozatlan engedélyt adott, s így ennek helyzeténél a kúnok állapota jobb lenne.

A magyar kamara is ez ügyben véleményét jul. 17-én felterjesztvén, a király elhatározta, miként a vectigal szó alatt a harminczadtól való mentességet semmikép se kelletvén érteni, erről a magyar kamarát értesítette aug. 11-én oly meghagyással, hogy a harminczadosokat ez irányban útasítsa.

Az 1634-ik évben Pázmány Péter primás és nádor Eszterházy Miklós közti viszály és gyűlölettség mind mérgesebbé fejlődött; mindegyik féltette befolyását az udvarnál, s e miatt egymás ellen úgy a király, mint a nyilvánosság előtt szemrehányásokkal, s egymás intézkedései ellen ünnepélyes óvásokkal léptek fel; ily viszonyok között nyitattott meg az országgyűlés decz. 22-én Sopronyban, s az e napon kelt kir. leiratra a rendek 1635. január 24-én sérelmeiket előterjesztvén, ezek 74-ik pontjában az is foglaltatott, hogy bár az 1630., 43. tcz. elrendelte, hogy a jászkúnok kapitányai az általok jogaikban megsértett országlakosoknak igazságot szolgáltatni tartoznak, mivel azonban ez iránt kapitányaik távollakása miatt többféle hiányok merültek fel, kéri a rendek a királyt, hogy a jászkúnok elleni perekben rövidebb eljárás iránt intézkedjék. Erre a király jan. 30-án kelt leiratában, azt válaszolta, hogy a nádor lévén a jászkúnoknak bírója, ezt illeti meg azon jog, hogy azok régi szokásaihoz képett a hiányok orvoslásáról gondoskodjék.

Ennek folytán az ez évi törvényczikkelyek között

erre vonatkozó intézkedés nem is foglaltatik; hanem az 1-ső tezikben azonkívül, hogy a végvárak őrsége fizetésére minden kaputól évenként 5 frt hadisegély megajánlatott, ugyan-e célra elrendeltetett, hogy az országnak kereskedést üzö mindazon lakosai, kik eddig is árúiktól harminczadot fizettek, bármi állapotú s nemzetiségűek legyenek, így a kúnok és philisteusok is, a rendes harminczadon felül a végvárak régibb őrségének szükségletére, két évig a rendes harminczad fele részét kötelesek fizetni; ezt azonban a földesurak és nemesek majorsági terményei után nem fizetik.

Ez országgyűlésen jelen volt Ketzler Endre mint Sáros megye követe, s az 54. tezik által Lengyelország felőli határok megvizsgálására kiküldött bizottság egyik tagjául megválasztott; azonban őt főkapitányúl említve többé nem találjuk,¹⁾ jelen volt azonban 1635. ápril 27-én Nagy-Kaposon azon törvényszéken, melyen gróf Homonnay János Baranyai Miklóst és Menyhértet proscibáltatta,²⁾ hogy mikor halt meg nem tudjuk; egyik fiát Endrét Karaffa az eperjesi verpadon 1687. márt. 5-én, fiát Gábort és két vejét pedig márt. 22-én végeztette ki.

Időközben Eszterházy nádor a Kiskúnság ispánjául Ötvös Ferenczet nevezte ki, ki Ráczeviben lakott, s innét járt szét a kúnzállásokra a nádorajóvedelmet beszédni. Ily célból jelent ő még 1635. és 1636-ban Nagykőrösön beszédni az e város által a nádortól haszonbérben birt Kara és Lajos puszták után a 33 tallér és két karmazsin esizmából álló ajándékot, s ugyan ekkor ez ispánnak is a város ajándékba 2 frt és két szál tollat, majd egy frt értékű fekete eszimat adott, hogy a puszták haszonbére feljebb ne emeltessék.

Míg ezek szerint a kún puszták idegeneknek adtak haszonbérbe a fel s alá portyázó törökök és hajdúk

¹⁾ M. n. muz., 514/foi. lat., Acta Gener. R. Diaetae a ult. nov. 1634. usque 13 febr. 1635. Sopronii celebratae.

²⁾ Pálozi Horváth család naplója: m. tört. eml., 1881., 196. l.: Okm.: a hód. tört., I., 49. l.

által a közbátorság veszélyeztetve lévén, Kún-Szt-Miklós városa a vele határos Bábony pusztája egy részét Ung megyei Szalacsán lakó Hartyáni Mátyástól 150 forintba zálogba vette, melyről 1636. jan. 20-án kelt oklevélből látjuk, hogy Kún-Szt.-Miklós faluban a községi élet virágzott, mert e pusztája részt a község nevében Bernáth János főbíró és 12 esküttársa vette ki zálogba; sőt vagyoniilag is gyarapodtak s Bábony, Vadas, Hartyán, Kakucs, Nyáregyház, Hernád és Pánd Pest megyei pusztákat a ráczkeveikkel szövetségben meg akarták venni, ennek azonban Horváth György és érdektársai a nádor előtt ellentmondtak. (Kam. jegyz. orgos ltár). Kún-Sz.-Miklóson új megszállásuk óta az egyház ügye is oly előhaladást nyert, hogy kebelében 1637-ik évben egyházmegyei gyűlés tartatott.

A községi kormányzat megerősödését igen előmozdította a jászkúnságban a nádor védelme; a mire kiváló szüksége is vala, mert a rendetlen belviszonyok alatt a jászkúnok kereskedést üzven marhákkal az országban, hatalmasul rév és vámfizetésre köteleztettek, s mások adósságáért idegen bíróság elé állítatván, itt letartóztatottak; a Dunamelléki végbeliek pedig, mint a nagyszombatiak, lévaiak, palánkiak fajtok sok zsarolást és kártételt követtek el. Ennyi jogtalanságot nem tűrhetvén, 1637-ben a nádorhoz fordultak panaszukkal, ki Nagyszombatban szept. 2-án kelt levelében az ország minden lakosainak meghagyta, hogy a Jászberényhez tartozó philiszteusok se személyöktől, se a árúczikkeiktől rév- és vámfizetésre és más bíróságok elé állásra régi kiváltságaik ellenére kényszeríteni ne merészeljék; a végbeliek iránt intézkedés végett pedig megkeresést intézvén, az érsekújvári főkapitány gróf Pálffy István az alatta lévő vitéz rendeknek szinte szept. 2-án kelt levelében szigorúan meghagyta, hogy „az szegény jászberényieket és a több Jászszágot,“ se községükben, se azokon kívül háborgatás és kárvallásokkal nyomorgatni ne engedjék; s a tiszték az ellenvétőket mint latrokat és gonosztevőket megbüntessék és károkról az szegény embereket megelégtessék. E le-

velet a jászok még ez évben a Pálffy alatt lévő kapitányoknak felmutatván, azok azt, mint parancsolva volt, katonáik előtt kihirdették, s ezt magára a levélre fel is jegyezték.

Ez év kezdetén fontos változások történtek az udvarnál. II. Ferdinánd febr. 15-én, s utánna márt. 19-én Pázmándy Péter a hatalmas bibornok-érsek meghalt, s III. Ferdinánd szept. 21-re Pozsonyba országgyűlést hirdetett. A megjelent rendek heves vallási vitákba bonyolódtak, míg nem a király decz. 1-én megjelent; s előadásaiiban a végházakról való gondoskodást sürgette; azonban a vallási viták oly hosszúra nyúltak, hogy a királyné Mária Anna megkoronáztatása csak 1638. febr. 14-én történhetett meg; majd a rendek a bécsi kamara és magyar korbátnok Lippai György által a nádori méltóság jogai ellen elkövetett sérelmek miatt szólaltak fel, sőt e miatt Eszterházy márt. 16-án a nádorságról le is mondott.

Az országgyűlési sérelmi pontokban a rendek Szathmár és más városok, valamint a jászkúnok ellenében erélyesen felszóllaltak a miatt, hogy ezek a nemesek szökevény jobbágyait befogadják s azokat sürgetésre ki nem adják, sőt marha elhajtást és más erőszakosságokat követnek el, s magokat a rendes bírák alól elvonják, és a megyékhez adózni nem akarnak; minélfogva kérték a királyt, hogy ezeknek ily visszaélési kiváltságai eltöröltetvén, az ország törvényei megtartására kényszeríttessenek. Erre a király márt. 9-én azt válaszolta, hogy az országban törvény szerint erőszakosságot elkövetni, s kiváltság ürügye alatt másnak kárt okozni nem szabad, s mivel ezt nevezettek még is elkövették, beleegyezett a király, hogy e részben való visszaélésekre azok kiváltságai védelmül ne szolgálhassanak. Ígyjött létre az 1638., 67. tez.

Ugyan ez évi országgyűlésen több más fontos törvények is hoztak: az 5-ik törvényezikben az adóhátralék behajtásának sürgetésén kívül két évi időtartamra a végvárakbeli őrség fizetésére hadisegélyül évenként minden kapu után 5 frtot megajánlottak. En-

nek következtében a kapuk száma 1638—9-ben újólag összeírattván, Pest megyében: Czegléd 12½, Keeskemét 19, Nagy-Körös 22; Solt megyében: Dömsöd 4, Pataj 4, Vecse 3 és Halas kis-kúnsági város is 3 kapuval iratott fel. Ez érdekes különösen azért, mert a régi kún szék Halas városáról már régóta nem fordult elő történelmi adat; most is Solt megyéhez csatolva találjuk, s hogy ez időben ezt nagy pusztulásnak kelle érni, mutatja a kapu csekély száma.

Továbbá az ujonnan koronázott királynénak az ország ajándékul egy évre minden kaputól egy frtot, hasonlóan a koronaörség fizetésére egy forintot megajánlottak. Mindezen adózások azonban a hódoltsági megyékre csak fele részben vettek ki; ily hódoltság alatt volt pedig, mint a kapu összeírások mutatják, az egész Pest-Pilis-Solt megye, s az ezekhez tartozó Halas is.

Ezenkívül a 6-ik törvényezikkel elrendelte az országgyűlés, hogy az 1635-ben megajánlott fél harminczad fizetés ismét két évre meghosszabíttatik; a mi a nagy marha kereskedést üzö jászkúnokat tetemesen terhelte.

Ez időben hazánknak a csendes béke áldásait kellett volna élvezni, mert külellenség nem háborgatta, a mi azonban nem így vala. A király, nádor, kapitányok intették, sürgették folyvást a megyéket, hogy a végörség fizetésére s élelmezésére kivetett összeveket szedjék be, azonban kevés sikerrel. E miatt a végörség kénytelen volt magáról gondoskodni, s csavargókkal is szövetekezve, eljártak a török birtokokba rabolni, a mit a király és nádor ismét szóval szigorúan eltiltott, de fizetés még sem volt; a magyarok rabló kalandjait a török még nagyobb mérvben viszonozta —, így pusztította egyenlő hévvel magyar és török a szegény föld népét; úgy, hogy nem lehet csudálni, ha az alsó Kis-kúnságon egyedül Halas állott fenn terjedelmes pusztaság közepette; míg ellenben a nádor ez évi decz. 17-én kiadott rendeletével Csongrád megyét, az abban fenállott kevés falukat és Sze-

gedet, mivel el vannak pusztulva, Pest megyéhez csatolta.

Ily pusztításoktól sokat kellett ez időben a Jászságnak is az egri törökök részéről szenvedni, sokat a felvidéknek; annyira, hogy az országgyűlés elhatározta, miszerint e kiesapások meggátlása végett 400 fegyveres lovas négy forint havi díjjal az ónodi, szendrői és putnoki erődökbe helyeztessék el.

Ezen megajánlott terhek folytán 1638. és 39-ben a filisteusok öszvesen 80 frt taxát fizettek.

Az e korszakbeli nyomoruságos hazai viszonyokra nézve érdekes adatot szolgáltat Vesselényi Ferencz főkapitánynak egy levele, mely szerint egy Gyenes István nevű ember Csesznekből András név alatt Jászberénybe ment lakni, hol a törökkel czimborálván egy Tóth János nevű keresztyén embert feleségestől, gyermekestől az egri törökök rabságára vitetett; ezt ezen árulásáért a jászberényiek elfogván Vesselényihez akarták kísérteni, azonban utközben Salgótarjánon megszökött. Vesselényi 1640. nov. 2-án kelt levelében mind a berényieket, mind a tarjániakat az e miatti háborgatástól felmenti, sőt a berényieket felhatalmazza, hogy ez embert bárhol elfogván, azt megbüntetés végett hozzá kísérjék.

A hazai belviszonyok mind ezen inséges zaklatásai alatt a felső Kis-Kúnságban leginkább gyarapodásnak indult Kún-Szt-Miklós községe, mely 1641. jun. 3-án Hartváni Borbála utódaitól Bábony pusztát 70 frtért zálogba vette.

Ötvös Ferencz kiskúnok ispánja lenni 1637-ben megszűnt, mert ezen és 1638-ik évben a nagy-körösiek Kara és Lajos puszták haszonbérét, s ajándékban borjas tehenet és eszímákat egyenesen Eszterházy nádorhoz küldték fel; 1639-ben azonban Eszterházy tiszttartójául Ráczkevi ben Szűcs István deák említették, kinél a haszonbért Karától és Lajostól fizették 1643-ig, mely évben őt Gombkötő János váltotta fel.

Sokat szenvedtek ez időben a jászkúnok a vég-

beli és más esavargó magyar katonák napontai kihágásai miatt is, kik hogy tőlök pénzt esikarhassanak, a lakosokat elhurezolták, barmaikat elhajtották, ingóságuktól megfosztották, és más módokon annyira károsították, hogy a véginséghez állottak közel. Ezek miatt végre kénytelenek voltak, Kassára, a felvidéki várak kormányzójához Spandkau Párishoz folyamodni, ki 1641. szept. 4-én kelt levelében a végvárbelieket s kóborlókat ily kártételektől, fejvesztés terhe alatt nem csak eltiltotta, hanem a jászkúموkat feljogosította, hogy az ily prédálókat üldözhessek, s erőhatalommal elfogván megbüntetés végett vagy hozzá Kassára vagy a legközelebbi végvár német parancsnokához vihessék.

IV.

E közben megkezdettek a törökkel az új békealkudozások, mind két fél előterjesztelte azon sérelmeket, melyek a legközelebbi béke alatt a másik fél által elkövetettek. A megyei összeírások szerint 1627—41-ig a törökök újólag meghódoltattak 326 falut, elvittek 4500 rabot, megöltek 1194 embert, elhajtottak 15,700 darab marhát; „ezenkívül a mennyi búzát, lisztet, zabot, vaját, mézet, ludat, tyúkot, bárányt, szénát, fát vettek a szegénységen, s azokhoz szekérrel, gyaloggal való szolgáltatást cselekesznek velek, az megmondhatatlan száma nélkül való sok“; a rabok váltsága pedig azon raboké, kiknek a nádor kölduló levelet adott, 2058 frt, ezenkívül a megyei vizsgálatok szerint 33153 frt. A török részről is a foglyok megöltek és kiszabadultak száma 1928; váltságdíj 139,000 frt.¹⁾

Ezenkívül panaszolták a törökök, hogy mivel a kúnok földje a harci zavarok alatt egészen elpusztult, teljes erővel azon igyekeztek, hogy ezek 14 faluját ismét benépesítsék, azonban a kassai alvezér Bornemisza, őket ebben gátolta az

¹⁾ Horváth: kisebb tört., 235—7. l.

által, hogy a németek hatalma alatt lévő erdélyi hajdúknak megengedte, miszerint a kúnok földjét porig elpusztítsák, végtelen károsítsák, s igás marháikat elhajtsák, s mindezt egyedül azért, hogy azokból a törököknek jövedelme ne legyen; s valóban oda is jutott a szegény föld népe, hogy a hol elébb 30—40 ház volt, most 10—15 alig van.

Hosszú viták után végre a biztosok a békét Szőnyön megkötötték.

Ily elpusztult állapotát a Kúnságnak nem is késtek a szomszéd szegediek felhasználni jogaik kiterjesztésére, s felhasználva a kedvező alkalmat, a kiskún pusztákat, nemcsak használták, hanem azokat másoknak haszonbérbe kiadván, azok jövedelméről, mint tulajdonukról rendelkeztek a nélkül, hogy ebben a nádort, kinek e kún puszták jövedelméhez tartoztak, részesítették volna.

Tudomására jöven ez a nádornak, megbízásából Eszterházy Pál érsekujvári altábornok 1644. szept. 7-ről megírta a szegedieknek, hogy „sok esztendeje immár, hogy bitangul élők“ a nádor kiskún pusztáit, „az pedig merő igazság, hogy ezek az puszták soha sem voltak Szeged városához való, hanem — ugymond — szegény országunk az idegen ellenségtől elpusztítottván, úgy foglalták el az kiket birnak, mivelhogy egy végben 40 esztendeig Palatinus sem volt, és azután való Palatinusok is végire nem mentek“. Van ugyan a szegedieknek a Tisza-Duna között legeltetési joga, de hogy a pusztáknak földesurai legyenek, azt a nádor nem engedi, hanem azokat hivatalához vissza akarja foglalni.

Ennélfogva kihirdettette, hogy e pusztákat senki a szegediektől meg ne bérelje, hanem egyedül ő tőle, különben arra rendelt vigyázó emberei az e pusztákon talált marhájokat elhajtják.

1642-ik évi kora tavasszal Eszterházy megújította tilalmi rendeleteit a szegediek ellen, kiket ezen erélyes intézkedések oda kényszerítették, hogy május 24-én a m. kamarához folyamodtak azon panaszszal, hogy

Eszterházy erőhatalommal el akarja venni, „régiszent királyok és császárok által“ városuknak adott „nömös földüket“ jelesen: Majsát, Ülést, Kömpöczöt, Alsó- és Felső-Csengelét, Atokházát, Móriczgátját, Bodoglárt, Mérgest, Bugaczt, Alsó- és Felső-Monostort, Benezsállását, Asszonyszállását, Csólyost, Taját; s ha ezen pusztákat elveszi, akkor akár városukat is neki hagyják, mert a török igáját is szenvedik, s oly inségben vannak, melyet az előtt se nem láttak, se nem tapasztaltak, könyörögnek tehát a kamarához oltalomért; jelentvén azt is, hogy Gombkötő János szintén reájok írt, hogy a kamara neki újabban ispánságot adott, hogy ez való-e, nem tudják.

E kérvény világosan feltárja előttünk, miként gazdálkodott Szeged városa rég idő óta a Dunatisza közön, hol Szeged, Halas és Kecskemét városokon kívül más népes község nem volt, s a Kis-Kúnság alsó részén fel egész Kecskemétig egy kis megyével felérő területet, 16 terjedelmes kún pusztát használt ingyen, s midőn ezeket a nádor nevében Eszterházy vissza akarja foglalni, mint jogos birtoka mellett erőhatalomról panaszkodva feljajdúlt.

Látván azonban, hogy Eszterházy nem enged, a kamarához intézett kérvényének pedig sikere ninesen, egyenesen a nádorhoz járult. Meg is jelentek Eszterházy nádor előtt Fodor István és Nagy István Miklós, mint Szeged város követei, s előadták, hogy mivel időközben az elébb a kún földön lakos kúnok kihaltak, azok után régi kiváltságleveleik értelmében egész Szeged város örökösödött, s a Kiskúnság az ő rendelkezésük alá jutott. Felmutatván azonban e kiváltságleveleiket a nádornak, mivel ezek nekik sem örök, sem örökösödési jogot, hanem csak a többi kúnokkal egyenlő legeltetési használatot engednek, s a nádornak a kún földeken való jogát meg nem szorítják; azonban tekintve azt, hogy a nagy pusztulás miatt a nádornak elébbi jövedelme e kún földekről jelenleg be nem szedhető, s így e tekintetben kárpótlásul a nádor jogosítva volna e kún pusztákat más idegeneknek adni

bérbe, azonban nem akarván így károsítani a szege-
dieket, s „főképpen az török igája is lévén rajtok“,
hogy jótétben és védelemben részesüljenek, a nádor
Szempezen 1642. decz 30. kelt oklevelében úgy in-
tézkedik, miszerint Dorozsma és Sz.-Mihálytelek nevű
pusztákat „kivéven jussunkat belőle“ egészen „az
szegedi városhoz applicáljuk“, Csengelét, Sz.-Lászlót,
Móriczgátját, Szankot, Majsát és Benét, melyet öcsece
Eszterházy Pál az ő nevében Kecskemét városának
adott volt haszonbérbe, melyeken kiváltságai szerint
különbén is van legeltetési joguk, úgy engedi át Sze-
ged városának, hogy néki nádori joga elősmeréseül
„egy pár persiai nagy skárlát oszlopos szőnyeget ad-
janak“ haszonbérül, s így e pusztákat szabadon hasz-
nálhassák.

Ez oklevél világosan tanusítja, hogy ez időben
a mai alsó Kiskúnság teljesen el volt pusztulva, egye-
dül Halas állott fenn, de az is oly szegény állapot-
ban, hogy mint láttuk — az adóösszeírásba csak 3
kapuszámba vétetett fel, a többi hajdan virágzó népes
kúnszállások: Majjossaszállás, Ferencz-szállás, Dorosma,
Szank- és Beneszállás mind lakatlan puszták valának,
s használati értékük oly esekély volt, hogy ezen
majd százezer hold területű, nyolcz kún pusztá évi
haszonbére két persiai skárlát szőnyeg volt.

Ez időben a megyei élet teljesen fel volt for-
gatva. Pest megye régi vezérkönyvei tanusítják, hogy
1642-ben Füleken nemesak Nógrád- és Heves me-
gyék székeltek, hanem Pest-Pilis-Solt megyével Cson-
grád megye is közgyűlését, törvényszékét és pecsételő
székét együttesen szintén itten tartotta; s a birtokjogi
viszonyok is oly zavart állapotban voltak, hogy ez
évi júl. 3-án kelt oklevelével Eszterházy nádor többek
között a kiskún Laczházához tartozó B a n k h á z a és
J a k a b h á z a pusztákat valótlán értesítés következté-
ben Tulkos Darabos Albert és Balázs kihalása foly-
tán bakai Perini György és Nagy Tamás Füleki vári
alkapitánynak adományozta.

A Nagy-kúnság szintén sok háborgatást szenvedett.

A Tiszántuli vidéknek Erdélyhez tartozó részéből Nádányi Mihály Karczag város határa egy részéhez Apavárához egyszerre csak jogot követelt magának, s minden megintés nélkül ez évi július első felében az erdélyi részekből valami latrokat küldött e földre, s onnét a szegény embereknek huszonöt ökrét elhajtatta, s nagy öszveg váltságért ugyan visszaadta de oly fenyegetés-mellett, hogy ha ott kaphatja, ezután is elhajtatja marhájokat. E miatt a karczagiak a nádorhoz menvén panasza, ezenkívül azt is előadták, hogy az erdélyi részekben lakó nemességtől is, hajdú városoktól is „törvénytelen hatalmasul“ háborgatásuk miatt sok bántásuk van. Ennek folytán a nádor jul. 22-én Semptéről kelt levéllel megkereste az új fejedelem Rákóczy Györgyöt, hogy ily hatalmaskodásoktól alattvalóit tiltsa el, s ha valakinek a kúnok ellen követélése volna, azt törvénytelen keresse, „igy a sok latránság is megszűnik rajtok uralkodni, kiket még a pogány is megszánván, ő is recomendálja ügyöket nekem; egyébíránt el kell pusztulniok nyavalyásoknak, nagy kárával Ő Felségének is, és az országnak is.“

Még a szőnyi béke alkudozások alatt Eszterházy a gondos nádor 1641-ben Ferdinándhoz a véghelyek állapotáról egy kimerítő felterjesztést tett, ebből látjuk, hogy az öszves 88 végház hat főkapitányságra volt felosztva, s ezekben öszvesen 15 ezer örnek kellett volna lenni, melyekre az öszves kiadás a tiszti fizetésekkel 1,200.009 frtra ment; melyhez az örökös tartományok jelentékeny öszveggel járultak; azonban a 30 éves vallási háború óta e tartományok segedelme részben végkép megszűnt, részben nagyon megcsökkent, s így a végőrség száma majdnem felényire leszállott; de ezeknek is, ha csak nem loptak vagy raboltak, nem volt mit enniök. E miatt a török birtokába gyakran betörték, s fosztogattak, mit a török oly nagy mérvben viszonzott, hogy a magyaroknak 4—6 év alatt csak foglyaik kiváltására 200 ezer frtot kelle fizetniök.

E baj orvoslása végett a király 1642. máj. 29-re

országgyűlést hirdetett, de a mely eredmény nélkül eloszolván, 1644. jan. 14-én a nádor még nyiltabban előadta a királynak az országban a kedélyek ingerültségét, mely miatt nagyobb segílyt az országgyűléstől nem lehet reményleni, míg követelései nem teljesíttetnek, míg vallási és más szabadságaikban sértetnek, a király ígéretei nem teljesíttetnek; végre is oda jutnak az ügyek, hogy a meghasonlás, a zavar, a kedélyek ingerültsége rémitőleg növekedvén, vagy végveszélybe sülyed a nemzet, vagy valami iszonyu változás erőszakosan fog kitörni.

Fénszaru — mint alább látni fogjuk egy tanu-vallomásból — a XVII-ik század elején még pusztá volt, s csak 1631-ben lett újra megszállva; a kevés számu lakosság községét megalakítva, egyháza felépítését is megkezdte, de ebben szegénysége miatt oly lassan haladt előre, hogy még 1643-ban is a nagykőrösiek segítették adománynyal a fénszarusiakat az egyház építésben.

Ez időben a nádor a kúnok főkapitányául báró Révai Istvánt nevezte ki, ki Révay Márton turóczy alispánnak gróf Eszterházy Miklós nádor testvérétől Zsóliától született fia lévén, elébb Forgács Zsigmond nádor udvarában mint apród, azután Thurzó Szaniszló nádor mellett szolgált, s a portától visszajöven. Eszterházy nádornak, mint nagybátyjának volt udvari, 1631-ben pedig Tokaj várának kapitánya; a Jászság és Kúnság gondviselő ispánjául pedig a füleki vár egyik lovas hadnagyát Zolnai Gombkötő Jánost rendelte, ki már egy 1643. máj. 27-én Fülek várában kelt levélben így említettik: „Gombkötő János füleki praesidium egyik lovas hadnagya, jászok és kiskúnok mostani vice lovas ispánja, Szeged tartománynak gondviselője.“¹⁾

Ekkor történt, hogy Rákóczy György erdélyi fejedelem tisztartója Dávid Sándor a fejedelem asszony parancsolatából a tiszántúli vidékről számos tulkokat hajtattván Erdélybe, útközben ezek közül három da-

¹⁾ Nagy István: m. orsz. csal., IV., 419. l.

rab a karczag-ujszállási marhák közzé elszaladt, s itt meg is találták; azonban a nagykúnsági nemesek kapitánya Bócsán lakó Szabó Márton azokat a pásztor-nak ki nem adta, hanem azt kívánta, hogy a fejedelem birája Barony Márton menjen értök, esküdjék meg, hogy az övéi s vigyen 3 frtot. Erre Dávid Sándor 1643. jan. 28-án írt Szabó Mártonnak Bócsára, hogy adja vissza a tulkokat, mert ha elvesznek, ő vállalja kárát, s helyette marhát és embert fog Pocsajba hajtatni.

A Kiskúnság elhagyott pusztái közül ez időben már több idegen kézen volt. Különösen a hatalmas Budai Pál ezek közül többet magának adományoztatott, s 1643. ápril 22-én Pest megye törvényszékén többek között Kis-Bócsa és Kaskantyu puszták használásától az izsákiakat és Dömöky Mihályt eltiltja.

Ez időben a nagykúnok igen sokat szenvedtek a végbeli és hajdú városi vitézektől, kik hol többen, hol kevesebben városukba, faluikba beszállván, rajtok hatalmaskodnak, őket háborgatják, a szegénységet alkalmatlan gazdálkodásokra, adósságfizetésre és szolgálatra kényszerítik annyira, hogy már házokban is alig maradhatnak.

Intézkedett ugyan ez ellen Heves megye 1643. febr. 25-ki közgyűlésén, elhatározván, hogy az ily megszállókat a nép illően ellátni köteles, ha azonban ezzel meg nem elégesznek, vagy latorságból erőszakosságot tesznek, a lakosság keljen fel, s elfogván, kapitányaik kezéhez szolgáltatassa; megtiltatott, hogy az ily megszállóknak kocsit adni, vagy katonáktól valamit venni pénzbüntetés alatt nem szabad; sőt jul 30-ki közgyűlésre kir. rendelet is érkezett, hogy mivel a gonosztévők rablásaik által a töröknek portyázásra adnak alkalmat, tehát azért megbüntettessenek. Azonban mind ennek sikere nem lévén, a nagykúnok kénytelenek voltak panaszra menni Felső-Magyarország főkapitányához gróf Forgách Adámhoz, ki is Kassán 1644. jan. 14-én kelt védlevelében a nagykúnokat oltalma alá vévén, mivel ezek a török miatt elég in-

ségben vannak, a kormánya alatti vitézeknek megparancsolja, hogy ilyen tettektől óvakodjanak: s a kinek a nagykúnok ellen valami panasza vagy adósságbeli követelése van, azt Révai István kapitány előtt keresse, de maga azokat személyében vagy jószágukban ne háborgassa; különben „oly büntetés alá vettetjük, hogy mások is példát vehetnek rajta.“

Ily szomorú közbátorsági viszonyok között nem lehet csudálni, hogy a megye székhelyétől nagyon távol eső községek az önbíráskodás hatalmát vették gyakorlatba. Jelesen Halas városa, melynek lakosai néhány tetten kapott tolvajt elfogván, minden törvényes eljárás nélkül az egész város közmegegyezésével agyon verték. E miatt őket Pest megye alispánja törvénybe idézte, azonban meg nem jelenvén, az 1643. évi jun. 18-án Füleken tartott törvényszéken a törvényes büntetésben elmarasztaltattak, s ellenökben a végrehajtás is elrendeltetett.

E közben Rákóczy György több izbeni felszólításra 1643. ápril 26-án a svéd és francia udvarra Ferdinánd ellen szövetséget kötött, s gazdag ígéretekkel a háborúhoz a porta jóváhagyását is kinyerte, s 1644. januárban Kassán, a felső megyékbeli nemesség által Magyarország fejedelmévé kiáltatván, febr. 17-én a kapuit előtte megnyitott Kállóból a háborút a nemzeti és vallás szabadság védelmére kihirdette, s ápril második felében Szécsénynél táborozott hadaival. Itt felkeresték őt „az régi jászoknak szegény maradéki“ nevében Jászberény város küldöttei s keservesen elpanaszolták a fejedelem előtt, hogy a lovas és gyalog hadi rendek hol többen zászlóstól, hol kevesebben a jászságot, városukat, egyházaikat, paplajkaikat megszállván, őket étel, ital, széna és abrakadásra, ingyen gazdálkodásra kényszerítik, a mezőről marháikat erőszakkal elhajtják, vermeiket felverik, s közöttük zsákmányt szednek; ennek folytán a fejedelem ez évi ápril 22-én Szécheny vára melletti táborából kelt levelében nyilvánítja, hogy a Jászságot „kegyelmes oltalma és fejedelmi gondviselése alá“ vette, s meghagyja minden hadi renden

lévőknek, hogy e jászokat károsítani, háborítani, bánítani, szidni, verni, sarczolni fejvesztés terhe alatt ne merészeljék.

Ez időben Poroszló István a gyöngyösi ref. egyháznak a jászberényi földön végrendeletileg a Zagyván egy malomhelyet földdel, réttel, hagyományozott, s hogy ennek oly távolból a gyöngyösiek hasznát vehessék, a berényi protestáns egyházzal egyeztek meg egy közös malomépitésre. Az erre szükséges engedély végett a nádorhoz folyamodván, ennek megbizásából Gombkötő János a „jászok és kiskúnok vice lovas ispánja“ 1643. máj. 27-én az építést megengedte, oly kikötéssel, hogy a két egyház elvállalta, miszerint ha e malom földjén emberhalál történik, annak díját a töröknek megfizetik; ezután a két egyház jun. 6-án a malom közös felépítése iránt egymással szerződést kötött.

A jászkúnsági törvénykezésnek ez időből egy érdekes esete maradt fenn. Nehány évvel ezelőtt a Mihálytelekhez tartozó Füged laposán a pásztorok egy határdomb forma halmot hánytak, hogy a marhát arról őrizzék; ezt utóbb a szomszéd szentgyörgyiek az ő határdombjoknak állítván, e miatt közöttük sok perpatvar és „gyakorta csak nem nagy veszedelem“ történvén, ennek megszüntetése végett Nógrád megyéhez folyamodtak, s Komjátí Abrahám e megye jegyzője, Zolnai Gombkötő János a Jászság és Kúnság gondviselő ispánja, Bene János szolgabíró és Rofi Márton deák eskütt „itt a fileki praesidiumban Nógrád vármegyében e dolognak revideálására convocatus személyek lévén“, kihallgatták 1643. decz. 9-én a mihálytelkiek és szentgyörgyiek tanúit, s azokat a helyszínén a kiséri apáti, berényi, kürthi és alattyáni bírák előtt meghiteltetvén, Füleden 1643. jan. 27-én törvényszéket tartottak, s ítéletileg kimondották, hogy mivel a tanúk vallomásai szerint Füged laposát e viszály előtt mindenkor a mihálytelkiek békésen birták, ez nekik, míg a szentgyörgyiek erősebb bizonyossággal fel nem lépnek, oda ítéltetik, s a szentgyörgyiek a további há-

borgatástól és károsítástól száz magyar forint birság terhe alatt eltiltatnak, mely birságot rajtok a Kúnságnak és a Jászságnak ura vagy annak ispánja vagy más gondviselőjük végrehajtással is megvehet.

Zolnai Gombkötő János, mint a Jászkúnság ispánja a jászok birtokait lehetőleg védelmezte. Így 1644. szept. 11-én tartott Pest megyei gyűlésen a nádor nevében a szomszédokat Ágó jász pusztáinak használatától eltiltotta. Különben Zolnai János szedte be a nádor részére a kiskúni puszták hasznóbéretét; így 1645-ben a nagykőrösiek az ő kezébe fizették Kara és Lajos puszták hasznóbéretét 34 tallért, ugyanekkor magának is adtak ajándékba egy papucsot kaptárából 1 frt 50 d. értékben; hogy azonban ugyan ez évben ezen pusztáktól Onodban Kiss Andrásnak is mi okon fizettek 12 tallért és két pár karmazsin csizmát, felderíthető nem volt.

A következő 1645-ik évben egy fontos esemény történt a jászokra nézve. Szept. 11-én Eszterházy Miklós nádor meghalt; kinek 20 évig viselt nádorsága igen hathatósan előmozdította a jászok belételeinek rendezését és megszilárdulását; az ő védelme alatt a jászok elébbi szállásaikra visszatelepődve, ő a jászok birtok területi építése felett híven őrködött; a pusztulás éveiben enyészetnek indult kiváltságaikat a király által megerősítettén, azoknak szükség esetén védelmére kelt, a szállások belviszonyait, törvénykezését rendezte.

V.

Országos szokás volt, hogy a nádor halálával a Jászkúnság ispánsága a királyra, illetőleg a magyar kamarára szállott; ez vette oltalma alá, ez szedte be az évi jövedelmet, s a kormányzás és igazságszolgáltatásról ez gondoskodott, s e végett a jászok közé gondviselőt nevezett.

Világosan megtetszik ez a kamarának 1645. nov. 17-én kiadott leveléből, melyben a jászok érte-

síti, hogy Eszterházy Miklós nádor meghalván a jászkúnok ispánsága az régi continuált nemes Magyarországnak szokása és módja szerint király urunkra szállott, s ennek nevében a kamara kívánván őket védelmezni, gondviselésüket Zolnai Gombkötő János füleki lovas hadnagyra bizta, ki nekik mindenben segítséggel és oltalommal legyen, a rendes jövedelmeket tőlök beszedvén, azt a kamarához beszolgáltassa, mindent ennek utasítása szerint végezzen; a jászkúnoknak pedig a király nevében meghagyja, hogy a kamara intézkedéseinek engedelmességedjenek.

E megbízatást a nagykőrösiek megtudván, siettek Zolnait a kiskún puszták haszonbérének további élvezhetése végett megkeresni, de ugyan erre nézve Ónodba is elküldtek Kiss Andráshoz.

Zolnai Gombkötő János az új gondviselő vagy tisztartó sürgetésére a jászkúnok a nádori járandóságot az ő kezéhez Füleken fizették le, s megtudván, a király, hogy ily pénz Zolnainál több ezer frt van, 1646. jun. 26-án meghagyta a m. kamarának, hogy e pénz dolgát megvizsgálván, ha az valóban a jászkúnoktól bevett fizetés, s ha ezt, míg a nádori hivatal üres lesz, a végvárak szükségére lehet fordítani, annak e célra felhasználásáról minél előbb intézkedjék.

Egyébiránt Zolnai kormányzása a jászkúnokra nézve igen terhes volt. Már jul. 16-án a karczag-ujszállások panaszra mentek a kamara tanácsához, hogy tisztjeik az évi censust 40 frtről 100-ra emelték és pusztáikat elszedték, s hogy a kóborló katonák őket háborgatják. A kamara a panaszosokat azzal bocsátotta el, hogy tisztartójuk Gombkötő még nem érkezett; mihelyt eljön, tette helytelenítettni fog; azonban szükséges, hogy a kúnok az országgyűlésen megjelenvén, a királyt kérjék meg. A jászkúnok ügye aug. 3-án ismét előkerült a kamarai tanács előtt, s a kamara megírta Serényi Pálnak, hogy a jászkokat ne engedje nyomorgatni, Ladányinak pedig, hogy a Kiskúnoságot ne háborgassa; majd a kamarai tanácsba hivatván a jászkún küldöttek, tudokra adatott, hogy a

palánki, zeogidei(?) és lévai kapitányok ellen kereskedők háborgatása és marháik elhajtása miatti panaszukra megiratott az alvezérnek, hogy ilyenektől óvakodjék, különben a kamara saját módja szerint fog ellenök eljárni, a gonosztevők és prédálók elfoghatására nékik nyílt levélben szabadság adatott, — a 400 frt elvétele miatt Ladányinak megiratott, hogy ezt adja vissza, s válaszából fog majd kitetszeni, hogy azon kún, kit ő letartóztatott, az ő jobbágya volt-e? a rév, vám és harminczad miatti panaszukra kiváltságleveleik felolvastattak, azonban egy 1629. aug. 16-án kelt leirata szerint a harminczad a vectigáltól különbözvén, a harminczadot, melytől az ország lakosai sem mentesek, a jászkúnok is kötelesek megfizetni; végre, hogy az országgyűlés alatt jöjjenek fel a közönség nevében, s kérjék a királytól terheik könnyebbitését, a kamara, a miben lehet, őket segíteni fogja.

A linezi béke megkötöttvén, a király ennek kihirdetése végett 1646. máj. 1-re Pozsonyba országgyűlést hirdetett, de a melyre maga csak szept. 11-én jöhetvén le, a kir. előadások szept. 22-én felolvastattak, s 25-én a nádor választásra gyűltek öszve a rendek, melyre a király Draskovich János horvátországi bánt, Forgách Adám érsekujvári kapitányt a katolikusok, Bethlen Istvánt és Nyári Lajost a protestansok közül kijelölvén, a katolikus gróf Draskovich János horvát bán, nagy vitéz, s jeles kormányzó 120 szavazattal megválasztott, bár Magyarországnak birtoktalan, azonban a katolikus egyháznak oly buzgó híve volt, hogy nejét, Thurzó Borbálát, Thurzó György nádornak leányát, a kath. hitre téríttette, s a mostani országgyűlésen az elfoglalt 400 egyházak visszaadása felett hosszan és keserűen folyt vitákban egy izben egész hévvel kardjához kapott, hogy vele gyűl meg a baja annak, ki a kath. vallás kárára tör.

Hogy a jászkúnok a kamara utasítása szerint ez országgyűlésre megjelentek, erre mutat azon két oklevél, melyet a nádor részökre Pozsonyban a leghevesebb vallási viták alatt állított ki. Az első, okt. 28-án kelt

oklevélben előadván a nádor, hogy mivel a Jászberény városához tartozó philisteusok régi királyok által kiváltságos leveleik erejénél fogva nem csak az ország bármely biráinak biráskodása alól, kivéve a nádorét, hanem ugy saját személyök mint kereskedelmi árucikkeik és más tárgyaiktól az ország határain belől minden rév- és vámfizetéstől mentesek valának, s e kiváltságos jogaiknak rég idő óta, s jelenleg is gyakorlatában vannak: ennél fogva mindenkinek megtiltja, hogy nevezett jászokat saját biráskodása alá s rév- és vámfizetésre ne kényszerítse, s e miatt ne zaklassa.

Ezt követte harmad napra a nádornak egy védelevele a nagykúnáságiak részére magyar nyelven, mely szerint ő a nagykúnokat régi szabadságaikban megtartani akarván, őket oltalma alá vette, s „gondviseléseket Vadászy Pálra az egész Jászságnak, Nagy- és Kis-Kunságnak kapitányára, utánna pedig Zolnay Jánosra azon Jászságnak Nagy- és Kis-Kúnáságnak ispánjára bízta“, s meghagyja az ország tisztjeinek, hogy „az elmúlt háborús időkben, ha valaki a nagykúnáságbeliek közül hazájából kibujdosott, minden kár és háborgatás nélkül visszamehessen az előbbeni lakóhelyére“, régi szabadságaikban pedig se a nádori gondviselők, se mások őket ne háborgassák; a kinek valami panasza van, keresse azt ellenök, vagy Zolnay János ispán, vagy Vadászi Pál kapitányuk előtt, ezek a dolgot intézzék el, vagy a nádornak jelentsék. Végre decz. 5-én maga a király III. Ferdinánd is Jászberény városához tartozó philisteusok részére II. Ferdinánd 1625. évi oklevelét hitelesen átírva megerősítette.

Vadászy Pál I. Rákóczy Györgynek 1644. évi hadjárataiban, mint „császári mezei kapitány“ Bornemisza Pál és Kemény János csapatai ellenében tevékeny részt vett, s személyes vitézsége által szerzett érdemei őt ez évben a füleki vár alkaptányságára, majd 1646-ban a jász-kún főkapitányságra emelték, mely hivatalokat 1649-ik évig viselte.¹⁾

¹⁾ Vas. Ujs.: 1862., 341—2. l.

Az új nádor egyébiránt a neki a jászkúnoktól járó birósági fizetésre nézve velök szerződésileg úgy egyezett meg, hogy az egész évi 2400 frtot tevő összevet egyszerre Szt-György napkor fizessék le.

Még az országgyűlés folyama alatt 1647. jul. 29-én folyamodtak a jászságbeli kereskedő emberek mint „Jászföldön lakó nemes személyek“ a m. kamarához, hogy régi kiváltságaik mind ez ideig megtartatván, „kevés nehézséggel és panaszolkodás nélkül voltanak“, de most nem tudják, mi alapon, rajtok a harminczadosok „az harminczadot éppen kívánják és meg akarják venni; ezenkívül az alföldi kereskedő embereken az ujjvári, palánki és szögyéni hatalmas kapitányok sok zsarolást követnek el, mert „jobb nál jobb barmaikat elveszik, semmit nem adván érette mást az kegyetlen szidalomnál“, a mit e harminczadosok is bizonyíthatnak; mindezen bajaik orvoslását kérik.

A harminczad alóli mentességre nézve azonban e kérvénynek sikere nem lehetett éppen az országgyűlés intézkedése következtében.

Ugyan is ez alatt az országgyűlésen a vallási ügyek miatt hosszú és heves viták folytak, míg nem 1647. jun. 16-án IV. Ferdinand megkoronáztatván, a 10 hónapig tartott országgyűlés másnap bezáratott. Az ezen alkotott 155 czikk között a 25-ikben a végvárakra minden kapu után 5 frt, s maguk a földes urak által fizetendő másik öt forint adóul két évig megajánltatott, a kapuval nem bíró nemesek, valamint a jászkúnok a megyék tisztjei által a 26. czikk szerint taxáltatni rendeltett; a 27 czikk pedig kimondotta, hogy a rendes harminczadon felül még fél harminczadot a jövő országgyűlésig az ország minden lakosa s a jászkúnok is, ha kereskedést üznek, fizetni tartoznak; a 108. cz. elrendelte, hogy bár Csongrád megye egészen a török hódoltság alatt van, azonban mivel az abban lévő városok és faluk nagy részt népesednek, a hatalmaskodások meggátlása végett addig, míg a hozzá közelebb eső (?) Borsod megye a király hatósága alá vissza jön,

Heves megyéhez csatoltassék, s a Pest megye birái által hozott ítéletek megsemmisíttessenek.

Ennek folytán a megyékben a rovásos adó alá eső községekben a kapuk száma újólág összeiratott, a taxa alá esőkre illetményük kivettetett.

Ez új összeírás szerint a Pest megyei kiskún helyek közül: Szabadszállás taxája 6 frt, Fülöpszállásé 5 frt; Pest megyében, jelesen Kecskeméten lakó nemesekre a taxa szintén kivettetett; Solt megyében azon községek között, melyek kapuszáma összeiratott, előjön: Halas 4, Kara $\frac{1}{2}$ kapuval; miből azt láthatjuk, hogy a Kiskúnságban ez időben öt falu állott fenn, de ezek közül is a kún kiváltságok élvezetében csak 3 volt, kettő pedig Halas és Kara csekély népessége és kapu számával a több jobbágyfaluk között vétetett fel; s nem taxát, hanem rovásos adót fizetett.¹⁾

A Heves megye által eszközölt új kapuösszeírásban az újonnan oda csatolt Csongrád megye után taxa alá vannak összeírva a nagykúnok és jászok; a Nagy-kúnságban 15 népes község említettik, kiknek taxája 50 denártól 14 frtig terjed, ezek között van Túrkeve, mely a mohácsi vész óta az összeírásokban mindég, mint az egri püspökség birtoka van bejegyezve: most azonban a Nagy-kúnsághoz visszacsatoltatott; a Jászságban 11 község fordul elő 2 frttől 32 frtig terjedő taxával; általában ez összeírásokból azt látjuk, hogy e korban a nádorok védelme alatt a legtöbb jász- és nagykún-szállások már benépesedtek, míg a kiskún-szállások közül csak öt állott fenn, csekély népesség mellett a többi még lakatlan pusztá volt. A benépesedést az is gátolta, hogy ez időben a szegény hódoltsági nép a magyar és török urak szolgálatjára és saját munkájára nem érkezhettvén, nagy fizetésért cse-

¹⁾ Több kiskún községek ez időben fennállásáról világos adattal bírunk. Így Halasról 1647. jan. 26-án főbíró Berták Péter esküdt-társaival értesítí Szécsényben Nógrád megye szolgabiróját, Földvári Jánost, hogy megkeresésére „egy falubeli emberséges Rácz embereknek hit szerint való feleleték” után, melyet városuk peeséte alatt felküldöttek, megtudták, hogy a kérdezett falunak igazi neve legyen. Másfelől a kun-szt-miklósiak Bábón nevű pusztá területét Vajdai Horváth Györgytől 95 frtért zálogba vették. Ugyan ez évben Jászberényben Fodor György és testvérei ezímeres nemes levelet nyertek.

lédeket kelle tartania; a török azonban arra kényszerítette őket, hogy a császár adóját a szolgálékért is megfizessék, s minden szolgáról levelet kelle váltaniok; mert ily levél nélkül elvitték a szolgálakat rablásra, s ha nagy serežért is vissza nem váltották, eladták, vagy törökké tették, s e nehéz helyzetben szolgálát sem igen tarthattak.

A kún-szt-miklósiaknak a szomszéd Bábony pusztára nagy szükségök lévén, annak részeit tulajdonosaiktól folyvást zálogolták. Így 1648. máj. 29-én Báboni Márton unokáitól Ónodon ezek részét 40 frtért kivették. Ez idő tájban „nemes Kiskúnságban lévő Törtely nevű föld Palatinus Úr Ö Nagysága pusztá telekén“ Bay Ferencz és László erőszakosságot követvén el, őket Wesselényi nádor Pest megye jun. 19-én tartott törvényszékén perbe idézte.

A végházbeli katonák garázdálkodása ez időben oly fokra hágott, hogy magának a királynak, III. Ferdinándnak kelle az ellen fellépni; kiadván jul. 21-én kelt s szendrői kapitány Móré Istvánhoz intézett levelét, mely szerint nála Rákóczy erdélyi fejedelem jelentette, hogy némely szendrői tisztek, s maga a kapitány is a fejedelem birtokában mind a nemességet, mind a szegény népet méltatlansággal illetik, türhetlen birságokat és adókat követelnek, a nemesek birtokait pusztítják, a végházak területére menekült szolgálakat befogadják s letartóztatják, legközelebb pedig a kúnok egész kerületét — districtus — felprédálták, s ezek nyomorgatásától jelenleg sem szűnnek meg: hogy tehát a közbéke és csendesség senki által büntetlen meg ne zavartassék, megparancsolja a kapitánynak, hogy ily erőszakoskodásoktól mind maga, mind alattvalói szigorúan óvakodjanak.

Ez évi október hóban a nagykún kapitány egy küldöttség élén Füleken Vadászi Páljkún főkapitánynak a miatt tett panaszt, „hogy teljességgel megumatkoztanak volna az tiszántúli lakos és előljáró nyúzó fosztó és esavargó katonák földjökben való csintalankodásoktól és tartományokban lakos gazda emberek

nek mód nélkül való és hallatlan kinzásítól és sarcolásítól, mely miatt majd teljességgel pusztulásra jutta ügyök“; ennek folytán Vadászi a nagykún kapitánynak okt. 30-án kiadott nyílt levelében felkérte az erdélyi fejedelem alatt lévő mezei és hajdú városi kapitányokat, hogy a nagykúnoktól felszóllíttatván, őket e gonosztevők ellen oltalmazzák meg; egyszersmind a kún kapitányt felhatalmazta, „hogy az efféle nyúzó, fosztó, kinzó ember sarcoltatók ellen feltámadjanak és az kit közülük megfoghatnak, érdemök szerint meg is büntethessék őket.“

VI.

Fentebb láttuk, hogy Zsigmond király 1408-ban Dorosma, Bánfalva, Gyékéntó és Sz.-Mihályfalukat Gara Miklós nádornak adományozta; azonban a XVI. században Dorosma és Gyékéntó faluk már a Benkovicsok birtokában voltak, kiktől ezeket Szeged városa 150 frtért zálogban bírta, míg nem 1502-ben ezeket a Benkovicsok visszaváltották; a mohácsi vész utáni pártviszályok alatt Sz.-Mihály és Bánfalva mint puszták pilisi Szilassy Ferencz tulajdonába menvén át, ezek benépesítésére 1539-ben János király szabadságot enged, majd 1642-ben Eszterházy Pál nádor Dorosma és Sz.-Mihálytelek pusztáknak Szeged városához csatolását megengedi; a mit Szilasy Endre, ki ez időben Pest, Nógrád és Heves három megyének volt egyszerre alispánja, magára nézve sérelmesnek találván, Heves, Usongrád és Külső Szolnok egyesült megyéknek Nógrád megyében a Fülekvárában tartott törvényszéke előtt, 1648. szept. 13-án megjelenvén Bankafalva falu, Gyékéntó, Dorosma és Sz.-Mihály pusztáknak használatától a szomszédokat az ott talált emberek befogatása, s marhák elhajtása terhe alatt ünnepélyesen eltiltotta.

Az 1648-ik évben több fontos esemény történt. Draskovich nádor aug. 6-án meghalt, s a Jászkúnság ismét a kamara igazgatása alá került, s ez aug. 11-én

erről oly meghagyással értesítette a jászkúnokat, hogy e fizetést ezentúl a kamarához szállítsák be, s a mi az elhalt nádor részére 4 holnapra fizetés járt volna, az özvegye a kamarától fogja 600 frtban megkapni; a halasiaknak pedig aug. 19-én a kamara megparancsolta, hogy Bologh (?) falut a szegediektől kiváltságaik ellenére ne bitorolják.

Ezt követte okt. 11-én Rákóczy György erdélyi fejedelem halála és okt. 24-én az osnabrucki békekötés, mely a harmincz éves vallási háborúnak véget vetett. Ily fontos események szükségessé tévén, a király 1649. jan. 25-re Pozsonyban egybehívta az országgyűlést, melyen maga is mártius 19-én megjelenván, 24-én gróf Pálffy Pál országbíró és pozsonyi főispán 178 szavazattal nádorrá választatott, s a megújult vallási viták, üzenet váltások hónapokon által igen elkeseredetté tették a tanácskozásokat.

E közben Vadászi Pál füleki lovas kapitány mint a jászkúnok főkapitánya a jászkún községi és birtok viszonyokkal megösmerkedvén, a hét hónapig tartott kamarai igazgatást saját érdekében arra használta fel, hogy a király 1649. máj. 11-én az országgyűlés folyama alatt 14 kiskún pusztát, jelesen Orgován, Félegyháza, Páka, Jakabszállás, Ferenczszállás, KISSZÁLLÁS, Kerekegyház, Zomok, Matkó, Lajos, Kara, Mizse, Kocsér és Törtelt maga s mindkét ágon lévő örökösei részére adományoztatván, ezek birtokában jun. 7-én Kutassy Ferencz királyi és Hermann Pál Garan melléki Sz.-Benedek rendi convent kiküldöttje által, mivel ezek a töröktől való félelem miatt e pusztákon megjelenni nem merészelték, Nógrád megyében Füleken, kecskeméti és Siros János és Fekete András körösi tanúk jelenlétében, kiket ekkor a város Godán Dömötör uram kiszabadítása végett küldött Fülekre, ellenmondás nélkül beigtattatott.

E közben a nagykúnok az új nádorválasztásról értesülvén, közigazgatási és törvénykezési dolgaiknak Pálffy nádorral elintézésére a 10 népes nagykún szállás nevében Karach Jakab, Vörös Mihály és Juhos Ist-

ván küldöttek Pozsonyban megjelentek, s ott gróf Eszterházy Miklós nádor 1629. máj. 27-én kelt oklevele nyomán elvégezték, hogy míg a nagykún puszták megszállva nem lesznek, névszerint megjelölt 11 nagykún pusztát, mivel Túrka és Turkeve tévedésből kimaradt, a 10 nagykúnszállás évenként Szt-György napkor tallérul fizetendő 300 frtért fogják ez évi Szt-György naptól kezdve haszonbérben birni, s úgy e haszonbért, mint a 60 frt koronapénzt a nádornak vagy megbizottjának fel fogják vinni, s védelmökre a nádor kapitányt s egy ettől függő gondviselőt fog kirendelni: a Kúnságon lakó ezímeres nemesek a többi kúnokkal egyenlően ezek kapitányai, s főkapitányának vannak alárendelve, s a kapitányok határvillongások eligazítására feljogosítottak; ezenkívül a nádor megújítja azon régibb parancsolatot, hogy senki közülök elsőben panaszával a török pártra ne menjen, hanem panaszáat a főkapitány elibe terjeszsze, ki azt eligazítsa, s ha el nem igazíthatná, a nádor elibe terjeszsze.

Másnap jun. 3-án az országgyűlés bezáratott, a nádor azonban még néhány napig Pozsonyban maradt, mivel még a jászoknak több rendbeli elibe terjesztett panasza várt elintézésre. Ennek folytán jun. 5-én kelt oklevelében elrendelte, hogy a Jászberény városához tartozó jászokat saját személyök és árucikkeiktől bármiféle rév- és vámfizetésre kényszeríteni és saját bíróságaik mellőztével más bíróság elé idézni, vagy őket károsítani régi kiváltságaik ellenére senki ne merészelje: — másnap jun. 6-án kelt oklevelében a vámosokat és harminczadosokat értesítette, hogy mivel az ország törvénye szerint a nemes saját majorsági terményitől se vám, se harminczad fizetéssel nem tartozik, a Jász-ságot hasonló kiváltságos jogaiban megvédeni kívánván, parancsolja, hogy a nemes Jász-ságtól, egyesektől, s hozzátartozóiktól saját majorsági természetményeik után régi szabad gyakorlatuk ellenére harminczadot, vagy vámot venni büntetés terhe alatt ne merészeljen.

Ugyanekkor a Jász-ság felküldött követei megke-resték az országgyűlésen jelenlévő gróf Forgách Adá-

mot Érsekújvárnak és a Dunáninneri részek vezénylő főkapitányát azon keserves panaszukkal, hogy országos tilalom ellenére mind a szabad legények, mind a fizetésen való vitézlő rendek rajtok folyvást hatalmaskodnak, mert „reájok szállván, őket holmi alkalmatlan gazdálkodásra, szolgálatra és fizetésre kényszerítik, sarczoltatják, verik, tagolják az szegény embereket, marhájokat mind helyben, mind igaz utjokban ragadozzák, bitangolják, hól tolvaj módon fölverik, megfosztják és mindenekből kiforgatják.“ E panasz folytán az erélyes főkapitány Pozsonyban jun. 5-én kelt nyílt levelében a végházak kapitányainak, a szabad legények, s vitézlő rendeknek az elmúlt évben a végházak látogatásakor tett rendelete nyomán újlag szigorúan megparancsolta, hogy a Jászságot ekként háborgatni s károsítani, kártérítés és büntetés terhe alatt ne merészeljék és ne engedjék.

Ugyanekkor a jászberényi és fénszarusi küldöttek azt is panaszolták a nádor előtt, hogy községeikben ember emlékezete óta régi kiváltságaik értelmében csap- és mészárszék felállítás joga kizárólag a községeket illette; most azonban e két községbeli evangélikusok, bár ők mint szintén községi tagok a közjövedelmekben a katolikusokkal egyenlően részesülnek, a község kárával külön csap- és mészárszék akarnak felállítani; — erre a nádor Pozsonyban jul. 7-én kelt levelében „a nemes felszarusi és jászbereni evangélikus statusbeli lakosoknak“ megparancsolta, hogy ily visszaélést régi szokás és kiváltság ellenére városukba behozni, s külön csap- és mészárszék felállítani ne merészeljenek, „hogy mind az katolikus; s mind az evangélikus status egymást értvén, az városi dologban maradhassanak egyességben békével; egyébiránt félő aprólékos visszavonásokban nagyobb alkalmatlanságok ne következzenek, melyeket mind az két statutul tartóztatni akarunk.“

Ez oklevél több tekintetben érdekes; először mivel ebből látjuk, hogy az egrí várnagyok védelme alatt e vidéken az evangélikus vallás annyira elterjedt,

a Jászságban, hogy nem csak Jászberényben a székhelyen, hanem a ma tisztán katolikus jász község Fénsszarún is evangélikusok meglehetősen számmal voltak; továbbá ez oklevélből olvassuk először, hogy a ma is a jászok községeinek kizáró tulajdonát képező kir. kisebb haszonvételek, jelesen a csap- és mézár-szék felállításának joga már ez időben egyedül a községet régi jog és szokásos gyakorlat alapján illette.

Az új nádornak a Jászkúnság jogai mellett ily erélyes védelmét látva a Nagy- és Kis-Kúnság is folyamodott hozzá; minek eredménye lett az ez évi jun. 21-én Szempcezen kiállított azon oklevél, melyben a nádor megparancsolja, hogy az illetők a Nagy- és Kis-Kúnság és Jászságbeli nemeseket majorsági terményeik után rév- és vámfizetésre kényszeríteni büntetés terhe alatt ne merészeljék.

Az 1649. évi országgyűlés a törökök beütéseinek a rendes katonaság által nem eszközölt meggátlása végett a 3-ik czikkben elrendelte, hogy a rovásos adó helyett katonai, lovas és gyalog segély állíttassék, mely a végvárakban fog elhelyeztetni, s ebbe a felső megyékbeli főurak, nemesek és kir. városok 1200-at fognak adni, s e csapatok tisztekkel ellátásáról a megye fog gondoskodni. Ennek eszközlése végett a 13 felső megye csakhamar az országgyűlés bezárása után összejött, a kivetést teljesítette, s elrendelte, hogy az 1200 főből álló katonai segély Ónod, Szendrő, Putnok, és Diósgyőr végvárakba fog a nádor felosztás szerint elhelyeztetni, gondoskodtak a megyék tisztekről, kiknek fizetéséhez Heves és Szolnok megye a jászok taxájával együtt 300 frttal fog járulni.

VII.

Vadászi főkapitány kapzsisága a nádornak tudomására jöven, mivel ezen adományozás által nem csak a kiskúnokot, hanem a nádori jogokat is, melyeket pedig mint főkapitány védeni volt kötelessége, igen

telemesen megkárosítani igyekezett, a nádor haragját annyira felidézte, hogy ez őt főkapitányi hivatalából azonnal elmozdítván, Szécsényben Gécsi Gábort utasította, hogy Vadászival az általa beszédett jászkúnsági jövedelmek iránt számoljon meg; ezért találjuk Nagy-Kőrös városa 1649-ik évi városi számadásában, hogy Szabó Györgyöt Szécsénybe küldték az általok évek óta bérben birt Lajos és Kara kún puszták czéduláival, a midőn a nagy-kőrösiek Gécsi Gábornak ajándékba egy pár karmazsin eszímát küldöttek; magát az adományozást is, hogy megsemmisítette a nádor, kitetszik abból, hogy a nagy-kőrösiek a két kis kún pusztát ezután is több évtizeden át folyvást birták haszonbérben; s ezekért a 68 tallér évi haszonbért gróf Pálffy nádorsága alatt 1654-ig mindenkor Gécsi Gábornak fizették.

A jászkún küldöttek a járókelő végbeliek fosztogatása miatt tett panaszára a nádor megkeresése folytán a felvidék főkapitány és füleki végvár kormányzója, gróf Vesselényi Ferencz 1650. febr. 18-án kelt nyílt levelében a parancsnoksága alatt lévő végbelieket, nem akarván a nádor még ez egyszer vizsgálatot foganatosítani, először és utoljára meginti és büntetés alatt eltiltja, hogy senki közülök a Kúnságon és Jászszágon lakó szegény embereket ne háborgassa, károsítsa és sarczolja.

A szegediek is ez időben a kún puszták használatában több felől háborgattak. A kecskemétiak, hogy Bene pusztát elnyerhessék, Onodról Páhy Gergely és Édes Miklós végházbeliek segítségéhez folyamodtak, kik e pusztáról a szegedieket kivervén, azt a kecskemétiaknek védlevél mellett átadták; Budai Pál pedig Szécsényben a Tázlári pusztára nézve fenyegette a szegedieket, kik ezután máj. 25-én felszabadító parancs végett a kamarához valának kénytelenek folyamodni.

A kereskedést üzö kúnok ez időben réveken, vámokon s vásárokon helypénz s a harminczadokon túlságos fizetéssel terheltetvén, a miatt tett panaszukra

a nádor 1650. jun. 10-én kelt levelében elrendelte, hogy a kúnok régi kiváltságaik értelmében saját terményeik után vásárokon helypénz fizetéssel senki által ne terheltessenek; a harminczadot illetőleg pedig a nádor által történt megkeresés folytán a pozsonyi kamara 1650. decz. 9. az ujbári harminczadot utasította hogy a jászkúnok irányában ezek majorsági terményeire nézve mérsékeltséggel járjon el.

A jun. 10-én kelt nádori levélre hátiratilag egykorú kéz ezt jegyezte fel: vámpénzzel, rév- és vásárpénzzel a kúnok nem tartoznak, arról való levele az Pálfy Pál Palatinusnak. A latin szövegben lévő: teloneum: vámpénz, nulum: révpénz, a vectigal szó pedig, mely 1629-ben annyira vitássá vált, a gyakorlati életben vásári helypénz jelentést nyert.

Ez évben a béke a törökkel ismét 22 évre megújított, de a határszéli pusztítások nem szüntek, s bár 1651-ben Zrinyi Péter, 1652-ben Forgách Ádám a törökökön fényes győzelmet nyertek, még is már szeptemberben az ecri törökök Kassa vidékét pusztították, s a foglyokért 250 ezer frtot zsaroltak ki.

A következő 1653-ik évi februárban Pálfy nádor meghalt, miről a kamara a jászkúnokat 1653. decz. 12-én azzal értesítette, hogy a kamara gondviselőjükül Gergellaky János ónódi harminczadost nevezte ki, minélfogva a nádori illetőséget a kamara részére ennek kezéhez fizessék le.

Nem lévén nádor, a jászok gróf Vesselényi Ferencz az időben már nádori jelölthöz folyamodtak, ki 1653. jul. 29-én kelt levelében őket feljogosította, hogy Sárközy Gergely nevű hitehagyott rabot, valahol kaphatják, megfoghassák, s Fülekre a megye tisztjei kezébe adják; majd ez év végén a kamara előtt panaszkodtak, hogy Heves megye őket tulságos adózással terheli, erre a kamara megkereste az alispánt, s intette, hogy a philisteusok háborgatásától álljon el, sőt azokat, teendő felszólításra, bármi törvénytlen megtámadások ellen védelmezze. A megye 1654. febr. 11-én közgyűléséből válaszolta a kamarának, miszerint

a jászok semmi túlságos adó vagy taksa fizetéssel nem terhelhetnek, hanem mivel magokat e megye tagjainak tartják, e megyéhez adózni, s a terheket viselni tartoznak.

Egyébiránt ez időben a megyei hatóság gyakorolhatóságát nagyon akadályozta az, hogy Heves és Külső-Szolnok megye egészen a török alatt lévén, a hódoltságban a szolgabírák sem állandóan lakni, sem peres ügyekben idézések és letiltásoknál eljárni annál kevésbé merészelték, mivel némely falusiak saját ügyekben a török segélyével éltek; ennek orvoslása végett Heves megye ugyane közgyűlésen elhatározta, hogy a felek végrehajtásoknál nem hódoltságbeli szolgabírákat is használhassanak.

Annyi háborgatás mellett is, mint fentebb láttuk, a felső Kiskúnság népesedése és vagyonosodása szép haladást tett, mert 1654-ben a kún-szt-miklósiak Bábony egy részét 200, Buday Páltól pedig a Fülöpszállásiak a szomszéd Tabdi és Szöcsi pusztákat 380 frtért zálogba vették. Ugyan ez év nagy szomorúságot hozott a királyra, mert fia, a 21 éves trónörökös IV. Ferdinánd jul. 9-én himlőben meghalt, s csak egy fia, a papságra nevelt Leopold, maradván életben, hogy ezt még életében megkoronáztassa és hogy a nádori szék is betöltessék, 1655. jan. 24-re országgyűlést hirdetett. A királynak az volt ugyan szándéka, hogy a nádori szék betöltése most mellőztetvén, az esztergomi érsek Lippay György neveztesse ki kir. helytartóvá; azonban a vallásügyi sérelmek miatt forrongó rendek oly erősen sürgették a királyt, hogy ez végre a nádorságra a kijelölést megtette; mellőzve Forgács Adámot a már kétszer nádorjelöltet, s a közkedvességben álló Zrinyi Miklós bánt és Nádasdy Ferenczet, az udvar a katolikusok közül Vesselényi Ferenczet és Csáky Istvánt, a protestansok közül Tököly Istvánt és Rédey Ferenczet jelölte ki. A szavazatok többsége márt. 15-én nádorrá választotta gróf Vesselényi Ferenczet, elébb füleki és a végházak főkapitányát, Murány vára örökös urát, a hires Széchy Mária férjét. Ezt követte I. Lipót királylyá kikiáltása, ki jun. 27-én meg is koronáztatott;

mire 93 sérelmi pont felterjesztése után, egy hét múlva jun. 3-án az országgyűlés eloszlott.

Az ez országgyűlésen alkotott 44. tetz. intézkedik, hogy a jászkúnoknál lévő szökevény jobbágyok visszaadását az 1638. évi 37. tetz. értelmében a nádor, vagy ennek kapitánya az 1635. évi 51. tetzikkben kimondott büntetés terhe alatt eszközölje; egyébként a jászkúnok elébbi gyakorlatuk és szabadságaikban megmaradnak.

Régóta olvassuk a fentebbiekben, hogy a nádorok magok helyett a Jászkúnságban kapitányokat tartottak, melyek kinevezési joga felett a király és nádor között vita is merült fel; most e tetzikkben ezen nádori főkapitányi állás ünnepélyesen elismertetik.

E törvényczikk megalkotása után nem is késett az új nádor jogai gyakorlatába belépni, mert mindjárt megválasztása után még az országgyűlés alatt márt. 20-án Pozsonyban kelt levelével a jászok saját birósága és révvám mentessége iránti kiváltságait elődei példájára megerősítette; jun. 15-én pedig Fényes István, Tót János, Vitaris György és Szabó János nagy-kúnsági küldöttekkel értekezvén, elődei nyomán a nagykún pusztáknak, melyek közzé most Túrkeve és Túrkaaba is bejegyeztetett, haszonbéri ügyében egyezkedett, s törvénykezési és közigazgatási ügyekben intézkedett. A nádori illetménynek a jászkúnoktól s jászkún puszták után beszédésével ideiglenesen elébb Nádányi Miklós nógrádi, majd gróf Vesselényi Adám füleki kapitányt bizta meg.

Ugyanekkor fájdalmasan panaszkodtak a Nagy-Kúnság küldöttei, hogy őket a fel s alá járó végbeliek marháik elhajtása, sarczoltatás és más számtalan hatalmaskodással annyira sanyargatják és károsítják, hogy „teljességesen elpusztulnak miattok és lakóhelyekből is kénytelenek kibujdosni“; ennek folytán a nádor jun. 15-én kelt levelében a végbeli vitézeknek meghagyta, hogy mivel ő a nagykúnokat különös pártfogása alá vette, ezeket háborgatni s károsítani ne merészeljék, különben büntetésöket el nem kerülük

„kiváltképen ha kóborló, csavargó katona, életével fizet érte, a minthogy szabadossá is tettük azon nagy-kúnságbelieket, hogy a rajtok kóborlókat, s az ilyen hatalmaskodókat megfoghassák, kik ha semmi úttal meg nem akarnák magokat adni, agyon verhessék, mint nyilván való latrot. Cautiót tartván mindazáltal, hogy az ártatlant az ártalmasokért meg ne háborgassák.“

A szegediek is óvatosak voltak jogaik megvédésében; mint már több nádor választás után tették, úgy gróf Vesselényi Ferencz nádor által is ez évi jun. 29-én kelt oklevéllel a kún puszták használati jogukat megerősítették; de másfelől voltak oly egyének is, kik tudva azt, hogy a nádor a neki jövedelmező, s ösmert nevet viselő kún-szállások és puszták elidegenítésébe bele nem egyez, oly kún birtokokra terjeszték ki figyelmöket, melyek egy kún szállás határrészét bizonyos néven képezvén, a nádor előtt ösmertesek nem valának; így történt, hogy 1655. nov. 1-én Vesselényi nádor Perbete, Toosemegh és Kalapár nevű Solt megyei pusztákat Mihalek Miklósnak adományozta, holott Kalapár, helyesebben Karapál Halas város belső határa egy részét tette; miből később sok viszály és per támadt.

A jászkúnok védelme ideiglenesen gróf Vesselényi Ádám fülekvári főkapitányra, a nádor fiára, bízván, ez 1655-ik évi máj. 13. és 23-án kelt leveleiben megparancsolta a Jászságnak, hogy ha „valahol az Jászságban, avagy a körülöttük, vagy pedig falujokban valami lézengő csavargó katonát vagy hajdút, vagy a szegénységet nyúzó, fosztó tolvajokat értenének lenni“ az ilyenek ellen 200 tallér birság alatt feltámadjanak, s megfogván, büntetése elvétele végett kezéhez vigyék, ha pedig ellent állanak: szabad őket agyonverni.

Ez időben a Jászság népessége beköltözés által szaporodott; jelesen Pápay Jánosnak 1652-ben Mindszentről több jobbágya ott letelepedett, s folytonosan ott lakott, úgy hogy Pápay szükségesnek látta 1665-ben Heves megye gyűlésén, e miatt jogfenntartó óvását kijelenteni, melyre Mocsáry Ferencz mint a nádor meg-

bizottja viszonóvását nyilvánította. A magyar részen lévő lakosok nyomorúlt helyzetét élénken előtűnteti azon körülmény, hogy némely faluk a folytonos kínos zaklatást már nem tűrhették, önkényt meghódoltak a törököknek, mely állapot nekik több védelmet ígért; mely szokás annyira elterjedt, hogy az 1655-ik évi országgyűlés a 107-ik tezikben ezt szorosán eltűntván, útasította az alispánokat, hogy az ily eseteket gátolják, s ha történnék, megbüntessék:

A szegény népnek volt ez időben egy rendkívüli szolgálata is; jelesen: a török által rabságra vitettek közül voltak olyanok, kik kevés földjük zálogba adásával magokat kiváltották, vagy a kiket mások, olykor községek jótállása mellett bocsátották szabadon, sőt a haszonvágy azt is szokásba hozta, hogy az ily rabokat kiváltván valaki, azokat megeskette, hogy a váltásösszeget nagy kamattal összekoldulás útján megszerzvéen, visszafizetik; mindezek a nádortól kolduló levelet nyervén, ezzel ugy a magyar, mint a hódoltsági részeket adománygyűjtés végett bejárták, a mi gyakran évekig eltartott; a mindenköt érhető ily nyomorúlt helyzet iránti közrészvét, s a hasonló sorsba jutott török raboktól való félelem lassanként szokásba hozta, hogy az ily raboknak egyik helyről a másokra ingyen fuvart adtak, ez azonban idővel visszaéléssé fajúlván, az e miatti nagy teherből származó gyakori panaszok szükségessé tették, hogy az ország törvénye a szegény népet mind a török, mind a keresztyén rabok fuvarozásától felmentse, s e teher viselést azokra tette át, kik a rabokat megveszik, s ebből hasznot húznak; mivel azonban e törvény a törököt nem kötelezte, Heves megye jan. 12-ki közgyűléséből a nádort megkérte, írjon a budai vezirnek, hogy ez is ezen mentességben védlevél kiadásával a szegény népet tartsa meg és védelmezze.

Erre annyival nagyobb szükség volt, mert a közterhek naponként szaporodtak. Heves megye aug. 18-i közgyűlésén a megye szükségei végett kapunként 4 frt, s az udvartelkes falukra s a kúnokra és já-

szokra a szokott nagy taxa kivettetett; ezenkívül, mivel az ez évi országgyűlési 5. törvényczikk szerint a megyékre katona fogadási költségfejében kivetett taxafizetés alól a kincstári javak se voltak mentesek, a megye a nádort megkereste a végett, hogy az e megyében lakó jászokat és kúnokat e taxa fizetésére kötelezze.

Átalában Heves megyének a jászkúnoknak a megyei terhek viselésével sok baja volt, úgy, hogy ez évi szept. 15-én Füleken tartott törvényszéken megyehatósági szabályrendelettel kimondatott, hogy a jászkún czimeres nemesek a közgyűléseken megjelenni, s a megyére adót fizetni tartoznak; s mivel ez ideig a jászkúnok kértére több czimeres nemes leveleik kihirdetettek, s ezek a kihirdetés erejénél fogva a megyébe bekebelezettek; ezek még is a megyének irányukban gyakorolt ezen jótéteményéről megfélekedzvé, ez ideig más megyei nemesek példájára a megyére adót fizetni, s közterheket viselni vonakodtak: ennél fogva a legközelebbi törvényszékre a szolgabírák által idéztessenek meg mindazok, kiknek czimeres nemes leveleik már kihirdetettek, mind azok, a kiké kihirdetésre vár, hogy megjelenjenek, s a megjelenők a megye iránti engedelmességre magokat esküvel kötelezni tartoznak; a kik pedig az idézésre is meg nem jelenének, azok mint ellenszegülők, a megyei nemesek sorából kitiltatnak.

ÖTÖDIK SZAKASZ.

JÁSZKÚNOK TÖRTÉNETE

1657—1686-ig.

I.

Ez alatt Erdélyben nagy változások történtek, melyekben I. Rákóczy György meghalván, utóda lett a fejedelemségben fia, a bátor, de nagyravágyó és szeszélyes II. Rákóczy György, ki 1652-ben Lupuly moldvai vajdát elűzvé, székébe bojárai egyikét Istvánt helyezte véres harc után, — majd 1656-ban a lengyel korona elnyerésére czélzó törekvései Károly Gusztáv svéd király és a kozákokkal való szövetségbe sodorták, s Barsay Akost helytartóul hagyván Erdélyben, maga 60 ezernyi sereggel, nem hajtva Ferdinánd ellenzésére és a szultán tiltó parancsára, 1657. év elején Lengyel országba indult, s midőn III. Ferdinánd ez évi ápr. 29-én történt halálával I. Lipót a kormányt átvette, már Krakónál a svéd királylyal táborozott. Azonban a svédek a dán király által megtámadt országuk védelmére haza tértek, Lipót király Kázmér lengyel király szövetségének segélyére Heusler vezérlete alatt 16 ezernyi hadat küldött; a szultán a tatár khánt küldte Rákóczy megbüntetésére, kit ennek hírére a zsákmánynyal meg-
rakodott kozákok is elhagyván, minthogy Lubomirszki ez alatt háta megett magyar és erdélyi birtokait kezdte pusztítani, Rákóczy helyzete igen veszélyessé vált; úgy hogy maga hadosztályával igen lealázó feltételek alatt menekülhetett meg, másik hadosztálya pedig vezérével Kemény Jánossal, a tatár khán fogságába esett.

Haza jöven Rákóczy, itthon nagy elégedetlenség és a szultán azon parancsa várta, hogy letétetvén, helyette Rédey Ferencz választassék fejedelemmé. Rákóczy igyekezett a szultánt kiengesztelni, s magát ismét visszaállította a fejedelemségbe, de a szultán nem engedett, a 80 éves Köprili Mohamedet utnak indítá

Erdély ellen, hová a tatárok betörvén, azt iszonyúan pusztították; a megrettent erdélyiek a török kivánsága szerint 1658-ban Baresay Ákost választották. Rákóczy mint előbb, most újra I. Lipóthoz folyamodott, de siker nélkül, mert a királyt, ha Rákóczyt segíti, a török a béke felbontásával fenyegette. Erre Rákóczy a kétségbeesés fegyveréhez nyúlt, mire Baresay lemondott, s a tatár fogságból éppen akkor haza érkezett Kemény Jánost kínálta meg a fejedelemséggel; majd sikerült Rákóczynak magát a fejedelemségre a rendek által visszahívatni; azonban I. Lipóttól segítséget még mindig nem nyerhetett a budai pasa ellen, ki még 1659. novemberben Erdélybe beütött; végre is Rákóczy a török ellen két nagy csatát vesztvén, 1660-ban Nagyváradon harci sebeiben meghalt.

Ezután a győztes Szajdi Achmed Ecsed alá szállott. Ekkor érkezett meg erős haddal Temesvárra az új szerdár Ali pasa, ki előbb Haller Gábor hozzá küldött követet, majd magát Baresay fejedelmet őrizet alá tette. E közben Leopold Souches tábornokot egy hadtesttel elküldte, hogy a Rákóczy halálával reá szállott Szathmár és Szabolcs vármegyéket vegye át, mit ez végrehajtván, s Tokajt is elfoglalván, Kálló és Rakamaz között táborba szállott.

Váradról a Rákóczy tetemeivel a várkapitány Gyulai Ferencz még júniusban Ecsedre menvén, a vár Balogh Máté alkapitány alatt 850 főre menő őrség védelmére maradt. Jul. 10-én Ali vezér a várat 50 ezernyi hadával megszállotta, a várbeliek s a felvidéki megyék ismételt kértére Leopold Souches tábornokot utasította, hogy adjon segítséget az őrségnek, de ez nagyobb erő várásának ürügye alatt tétlenül nézte a rakamazi táborból a heves ostromot, sőt katonái házakat, egyházakat fosztogattak, barmokat hajtottak el, raboltak, pusztítottak, ezenkívül Alinak megízente, hogy míg ő Leopold birtokát nem bántja, ő sem fog ellene fellépni. Ily elhagyatottságban vitéz ostrom után a várőrség 300-ra leolvadván aug. 28-án szabad elvonulhatás mellett, a várat Alinak feladták, s ezzel egy igen

fontos végház jutott a török birtokába, Ali a várat jó karba helyezvén, maga elvonult.

Majd Baresay és Kemény a fejedelemség felett vizsálkodván, végre Baresay lemondott, s Kemény választatott fejedelemnek, ki Baresayt megölette, s 1661-ben Ali pasa szept. 14-én Apafi Mihályt választatta meg fejedelmül, míg nem 1662-ben Kemény egy a törökkel vivotott esatában lováról leesvén, agyon tapostatott.

E közben a jászkúnok igazgatása a nádor intézkedései folytán mind rendezettebb alakot nyert. Még 1656. márt. 26-án Füleken kelt oklevelében értesítette a jászkúnokat és az ország lakosait, hogy ő a Kis-Kúnságot és Jászságot különös nádori oltalma alá vévén, ennek kapitányságát udvari főkapitányára, Semsey Györgyre ruházta át; minélfogva a jászkúnoknak egymás ellen, s másoknak ő ellenök a mi követelésök előfordúl, annak törvényes elintézését Semsey előtt eszközöljék; egyszersmind megerősíti azon régi kiváltásokat, hogy a megyékre ne adózzanak.¹⁾

Ezen Semsey György apja, László török fogságot szenvedett, s 1697-ben Szaláncznál a kuruczok által esett el; Györgynek neje Vesselényi Krisztina a nádor testvére volt.

E korból a jászkúnoknál szokásban volt törvénykezésnek egy érdekes esete maradt fenn. Fentebb láttuk, hogy gróf Pálffy Pál nádor előtt 1649-ben megjelent nagykún küldöttek egyike Juhos István volt, ki a Kolbász város birói hivatalát viselvén, bolcsai lelki tanító Németivel vendégségbe összejövén, Németi eltörte a falu itczéjét, miért a biró minden tiltakozása daczára elfogatta. Németi ezt nem türhetven, a birót a „kolbászi nemes szék“ előtt feljelentvén, Németi elöadta, hogy a háborúság oka az, mivel az itczét eltörte, de hitire mondja, nem tudta, hogy a falu itczéje, különben mindjárt egy tallért adott volna érette; mire válaszoltatott, hogy hitletételre nincs szükség, tud-

¹⁾ Tör. M. Okt., I. 222. l.

hatta, hogy az a falu itczéje, mert a bíró gondviselése alatt volt, s ha velök egy társaságba ögyeledett, szenvedjen a mi esett rajta. Erre a nemes szék törvénye kétfelé oszlott; a szavazó kisebbség úgy találta, hogy ha „Németi Uram hozzájok adta magát, a mi rajta esett szenvedje; a többség azonban kimondta, „hogy „ha vendéglettek, jól tartották, el kellett volna tűrni az mit cselekedett Németi Uram, meg nem foghatták volna.“

A jászkún birtokok jogi viszonyainak ez időben való ziláltságát élénken tárja előnkbe a laczháziak esete. A nagy futás után az elmenekült lakosok Laczházát 1624. körül újra megszállván, a hosszú távollét alatt bizonytalanná vált határukat kezdték rendezni, a ne taláni jogkövetelések iránt értekeztek Pest megyével; azonban a jakabházi földre nézve Ónodról a Vitéz, Ujvárról a Csuba család tulajdon jogot követelvén, mivel e föld nélkül a laczháziak meg nem élhettek, régi erősebb jogukat pedig a belzavarok alatt kimutatni nem tudták, e két családtól Jakabházát zálogba vették, s békén is birták mindaddig, mignem 1656. előtti időben Komáromból Sándor István katonákat küldvén reájok, tulajdonjog ürügye alatt Jakabházáról a laczháziak kecskeesordáját elhajtotta, úgy, hogy azt a katonáktól kénytelenek valának 22 pár csizmán visszaváltani, s mivel Sándor István tovább is szidalmak közt fenyegetőzött, neki is két pár csizma ajándékot adni, ki erre azt követelte, hogy a laczháziak e pusztától neki haszonbért fizessenek. Megtudván azonban e hatalmaskodást a Vitéz és Csuba család, Jakabházát tőlök a zálogból visszaváltotta és csak mint haszonbéres birtokot hagyta meg kezükön; azonban Sándor István Balassa Ferencz utján rajtok fenyegetve követelte a haszonbért. E szorongatott helyzetükben félve a sok földes úr erőszakos megtámadásától, a laczháziak 1656. jan. 28-án a kamarához folyamodtak oltalomért, mely levelök az 1651. évszámot viselő községi pecséttel van ellátva. A kamara irt is Sándor Istvánnak, de az eredmény nem ösmeretes.

Hogy ez időben mily veszélyeknek volt kitéve hazánkban a birtok, álljon itt erre még a következő példa. Komáromi lakos özv. Gyárfásnénak több gyermekei maradtak, birtoka Bábon pusztának két részéből állott; egyik fia Gyárfás János véletlen török rabságba esett, honnét hitére a váltságdíj megszerzése végett elbocsáttatván, bozóki Fancsi Páltól egy török rabot feje váltsága végett megvett hitelben oly módon, hogy e török rab árért helyette Fancsinak kezességet vállalt losonezi Szabó Mihály és Viszneki Gergely, ezeknek pedig jót állott érsekujvári lovas hadnagy Marosi Máté, ennek Csontos István és Bajusz Imre, ezeknek végre az édes anyja Kúp Erzsébet. Gyárfás János, hogy anyja s a maga és testvérei puszta részét az eladástól megmentse, az akkori szokás szerint az egész országban adománygyűjtéshez kezdett, azonban e közben Trencsin megyében tolvajok által megöletett, Csontos István és Bajusz Imre szintén meghaltak; s mivel fizetés nem történt, az előző kezesek Csontos anyját özv. Bajusz Imrénét zaklatták, s ezek jószágai elfoglalásával fenyegetőztek, kik azután Kúp Erzsébet ellen fordultak mint utolsó kezes ellen, s kérés, intés nem használván, Komárom megye törvényszéke előtt beperelték, s kedvező ítéletet nyervén, az alispán, szolgabíró és eskütt végrehajtás végett Kúp Erzsébet házánál megjelentek, s ezt megeskették, hogy se pénze se ingósága ninesen, s ekkor a végrehajtást ingatlanára intézvén, a végrehajtó-küldöttség a nyertes felpereseknek a bábonyi rész jószágot a marasztalási összeg erejéig visszaválthatólag átadta, melyet azután felperesek, hogy a kezesség alól meneküljenek, „kunsz.-miklósi uraiméknak“ Ujváron 1656. jun. 24-én kelt levél mellett 240 frtért visszaváltásig zálogba adtak azzal a joggal, melylyel ők birták.

Ez időben a szabad-szállásiai és kún-szt-miklósiak között Beszter puszta miatt per támadván, a szabadszállásiaknak tanúkkal való bizonyításra volt szükségük; ez ügyben Semsey György jászkún főkapitányhoz folyamodtak, ki ez iránt megkeresvén Pest megye

alispánját Földváry Jánost; ez a tanúk kihallgatására „Szalk-Szt.-Mártonon lakozó Dömök Gergely nemes személyt és az vármegye hódolt esküttjét bizta meg, ki is maga mellé vévén tassi Végh Tamást „vármegye hódolt nemes szömélyét“, 1657. aug. 23-án Szalk-Mártonból 2, Tassról 3, Szent-Tamásról 2 tanút hallgatott ki, kik egyezőleg bizonyították, hogy az egymással határos Beszter és Adacs faluk között, egy külön határral biró Aranytelek nevü földrész nem volt, hanem Aranytelek a beszteri határban esett. Aranytelek ma Aranyegyháza nevet visel Szabadszállás város határában.

Heves megyének még mindég sok baja volt a jászkún nemesek taxájával; minek folytán 1657. jul. 7-ki közgyűlésen elhatározott, hogy a szolgabirák a jászkúnok között lévő nemeseket idézzék be a végett, hogy ezek mindegyikére, valamint a megyei többi czimeres nemesekre taxa vettessék. Ennek lett is sikere, a jász nemesek megjelenvén, rájuk egyszerű taxául 10 frt 89 denár kivettetett, s hogy a megye annyival inkább lekötelezze őket maga iránt, ez évi nov. 14-i közgyűlésen Fekete Adám, Nagy Endre s Várkonyi Endre árokszálási nemesek a megyei esküttek — jurati assessores — sorába felvételvén, hivatalukba fel eskettettek.

Az ez időben volt törvénykezési eljárásra érdekes adatúl szolgál, hogy Nagy Jakabné és Vámosy István csányi birtokuk felett megosztóván, erről szóló egyességlevelüket a megyének bemutatták jul. 7-én végrehajtás, jelesen az osztályrészek kimérése végett, a megye erre küldöttséget nevezett, s Vámosy még az egyesség levelben magára vállalta, „hogy az elmerésre destinált Szolgabiró Uramra s Eskültre az csányi török úrtól az egri pasától az hitlevelet el-kiszerezi“ —, a mire azért volt szükség, mivel a török nem tűrte, hogy az ő földesurasága alatti földeken hire s tudta nélkül bármi eljárás vagy változás eszközöltessék.

Ezt megelőzőleg a jászberényi jászok Koháry Istvánhoz a füleki és szécsényi végváarak főkapí-

tányához folyamodtak, panaszolván, hogy a végbeli alá és feljáró lovas és gyalog renden lévő vitézlő rendektől sok károsítást, pusztítást, és sanyaruságot kell nekik szenvedniök. Koháry 1657. május 8-án Szécsényben részökre oltalom levelet állított ki, melyben a nádor hasonló levelét megerősítvén, kér minden rendeket, „botja alatt valóknak“ pedig parancsolja, hogy jövőre ily hatalmaskodást és zsarolásokat elkövetni ne merészeljenek, hanem elégedjenek meg azzal, mit a jászok „a magok értéke szerint az mostani szűk időhöz képest is gazdálkodhatnak“ kiknek egyúttal szabadságot adott, hogy azokat, kik „rajtok tovább is mód nélkül hatalmaskodván, illetlen dolgokat cselekednének, őket sarczoltatnák, kamarájokat törnék, avukat prédálnák, az ilyenek ellen fegyveres kézzel fejtámadván, őket megfoghassák“ s büntetés végett IKoháry elibe vihessék.

Ez évről egy érdekes oklevél maradt még fenn, mely az ez időbeli kis-kúnsági falukat és pusztákat névszerint elősorolja. Jelesen a kalocsai érsek tudni kívánván, valamint a patajiai, hogy Kis-Balázs és Orgován puszták a Kiskúnsághoz tartoznak-e, s kik ezeknek örökös urai; úgy látszik e végett Pest megyét kereste meg, ki ez iránt a szabadszállásiaknak irt. Erre a „szabadszállási főbiró Hatos György tisztötös tanácsbeli esküttivel“ 1657. nov. 4-ről azt válaszolta, hogy a „pusztulás után“ ők megszállván falujukat, évről évre a nádortól és ennek tiszttartójától haszonbérelték a következő „az nemes kiskúnságon való pusztá földeket és helyeket“: Mizse, Lajos, Kocsér, Kara, Pálka, Kis-Szállás, Ferencz-Szállás, Filep-Szállás, Szabad-Szállás, Szt-Miklós, Törtel, Besztercze, Laczháza, Kerekegyháza, Kisbalázs, Jakab-Szállás, Matka és Orgovánt, mely puszták után való haszonbért ők a nádoroknak szolgáltatták fel.

E 18. kiskún birtok közül: Fülöp-Szállás, Szabad-Szállás, Szt.-Miklós és Laczháza faluk lévén, a többi 14 pusztá; de e 14 pusztát se birta mind haszonbérbe Szabad-Szállás, mert Nagy-Körös évtizedekig bérelte a nádortól Karát, és Lajost, hogy a többi 12

pusztát Szabad-Szállás birta, az igaz lehet. A régi kiskún helyek közül hiányzik: Asszony-Szállás, Áltokháza, Bugacz, Bócsa, Bene, Balota, Borbásszállás, Csolyos, Csengele, Dorosma, Félegyháza, Halas város, Ötömös, Köncsög, Kaskantyú, Kömpöcz, Majsa, Sz.-Mihályteleke Szank, Zomok-Szállás; ezek közül már ekkor, s eladományoztatván végképen elszakadtak a kiskúnságtól: Bugacz, Bócsa, Borbás-Szállás, Csengele, Ötömös, Köncsög, Kaskantyú, Szt-Mihálytelke; a többi 18 hely közül Halas város a hozzátartozó Balota pusztával Pest megyéhez volt csatolva, a többi pusztá helyeket pedig Szeged és Kecskemét a nádoroktól birta haszonbérben. Mindezen hiányai mellett is a fentebbi levél a Kis-Kúnság ez időbeni helyrajzi állapotát érdekesen tünteti előnkbe, valamint Szabad-Szállás azon anyagi erejét, s népességét, melyre alig fél század alatt az új megszállás után emelkedett, midőn ily sok pusztá haszonbérletére vállalkozott, sőt kebelében ez évben egyházkerületi — prédikátorok — gyűlése is tartatott.

A török és tatár hadak Erdélyben pusztításainak hírére a nádor is táborozási előkészületekről gondoskodott; egyebek közt meghágyta a megyéknek, s a jászkúnoknak, hogy bizonyos számú táborba való szegeket szállítsanak; erre a jászok küldöttség által felkeresték a nádort Pozsonyban, s a tábori szegek helyett, s az oltalom további biztosítása végett megajánlották jun. 22-én, hogy a nádor számára jó száz borjas tehenet, három bikát, kétszáz fias juhot és 12 kost fognak hajtani; egyúttal megnyerték, hogy a nádor ugyan e napról az őket háborgató latrok ellen részökre újabb védlelet adván, megengedte nekik, hogy az ily latrokat megölhessék, vagy elfogván, Szécsénybe vagy Fülekre szállítsák.

Ugyan ez év vége felé határvillongás miatt Pest megyei Sz.-Lőrinczkáta földesura Tassy Mihály és több birtokos társainak Felszaru jászközség ellen egy érdekes per folyt le, melyben nov. 4-én a törvényszéket Deli Gergely Heves megyei szolgabíró és Miskei István és Tassy György esküttek, s Jászberényből 6,

Kókaról 6, Sz.-Mártonkátáról 4, Szt.-Tamáskátáról 2, Berény-Szt.-Györgyről (Felső-Szt.-György) 1, Árok-Szállásról 2, Csányról 3, convocalt vagy fogott, összesen 27-en Sz.-Lőrinczkátán alakították.

Felpereseknek ügyvéde Thuri Tamás előadta, hogy a kátaiak földjét a mult években a fénszarusiak „hatalmasul birták és élték“, bár már egy ízben az akkori földes urak akaratjából becsületes régi öreg emberek hozattak ki e határkérdés elintézésére; azonban a fénszarusiak meg nem jelenése miatt az ügy abban maradt: kérik ekkori költségeiket és a peres földet, mely a tanúk vallomása és Jászberény városnak pecsét alatt kiadott bizonyítványa szerint a kátaiakat illetik, ezeknek megítéltetni.

Erre a fénszarusiak ügyvéde Ficzor válaszolta, hogy a követelt föld nem a kátaiaké, hanem ezt a fénszarusiak mint a Fénszaruhoz adatott Szandsáti puszta igaz határában lévő földet használták, melyet eddig a kátaiak nem is kerestek, hanem a mult években azt cselekedte a felperesi ügyvéd, hogy a hatvani béget seregével együtt rájok hozta, s egyszer csak 4 vagy 5 lovas török nyargalt be hozzájuk, hogy a bég a kátaiak kértére határokat akar hányni, s a földet a kátaiaknak átadni. Erre a fénszarusiak kimenvén, tiltalmazták a béget, hogy hatalmasul el ne vegye az ő földjüket, s ennek az akkori Olajbék Nemissa, és a fénszarusiak gondviselője a Szubasa is ellentmondván, a Bég, a nélkül hogy határt hányatott volna „visszafordult Fénszarura, és ott minden seregével megszállván, a magok részére gazdálkodást tétetett“, melynek költségét kérik a kátaiak ellen megítéltetni.

Túri Tamás erre adott feleletében egyszerüen tagadja, hogy a peres föld Fénszarut illetné és hogy ő határ felbányásra a bégét kihozta volna, kér végítéletet kimondatni „Istennek áldomásából“.

Mire a fénszarusiak tovább is állítják, a mit fentebb előadtak, s kérnek a bíraktól ítéletet „kire Isten vezérelje Birák uraimat ő kglmeket“.

Ekkor a törvényszék felolvasta a már elébb ki-

hallgatott számos tanúk hit alatt tett vallomását, melyek szerint a XVII-ik század elején Fénsszaru, Sz.-András és Káta lakatlan puszták voltak, melyeket egyesek török és magyar részről haszonbérben birván, határjel nélkül használták a pusztákat, Fénsszarunak a jászok ispánja Kéri János volt felügyelője Jászberényben, ki a bérlőknek a határt megmutatta, Kátát pedig Dericz aga birta, még 1619-ben Bethlen Gábor első kijövetelekor is mind két község pusztá volt, végre 1631-ben újra megszállották Fénsszarut, a megszállók egyike volt Kovács Benedek; ezek Kátának pusztán állását felhasználva, határukat a kátai földön Körtvélyesig terjesztették ki, Káta pusztát ekkor Nazur bég birta; majd 1637-ben Káthát is megszállották, s a fénsszarusiaktól a régi határ megtartását követelték, de ezek azt állították, hogy az ő igazi határjok beljebb van; ezután kiment Kéri János jász ispán 3 régi öreg emberrel, megjelent a hatvani bég is a Sashalomnál, azonban a tanúk a kátaiak által mondott határokat vallották igazoknak; meg voltak azonban békességben, míg azon földet Kellő Jakab jászispán peressé nem tette; a viszály tartott Pernisz György alatt is, ki két évig volt a jász földnek ispánja; 1644 után a gyöngyösiék 40 tallérért kibérelvén a kátaiaktól a Körtvélyesen felül lévő rétét, midőn az itt termett szénát felgyűjtötték, a fénsszarusiak neki mentek, s elhordták; e miatt a gyöngyösiék Fülekre Zolnai Gombkötő János jászkún főkapitányhoz menvén panaszra, ennek egyik küldött Kodormány János 12 tallért és egy karmazsin csizmát adván ajándékba, szénájukat a fénsszarusiakkal visszaadatta.

Azonban a fénsszarusiak ezután is hatalmaskodtak úgy, hogy Turi Tamás a tassi földesurak ügyvéde bement Hatvanba a béghez, vele megalkudott 40 frtban, hogy a bég állítsa vissza a régi határát a kátaiaknak, s lefizetvén ez öszveget, a bég kiment seregestől. Ez időben a fénsszarusiak ura a török részről Olaj bég Nemissa szubasa volt, ki jobbágyait védelmezni ki-

vánván egy törököt benyargaltatott Fénsszarura, ki Kovács Benedek bírót értesítette, hogy kijött a bég a kátaiaknak határt hányni, a bíró 3 vagy 4-et az esküttek közül maga mellé vevén, kiment, s már akkor a kátaik, ásóval és temető kapákkal seregestől ott voltak az új határt hányni, a bíró erélyesen tiltakozott, hogy igaz földjüket a bég hatalmasúl ne vegye el, pártolta a fénsszarusiakat a szubasa is; végre is a bég semmit sem végezve csapatostul beszállott Fénsszarura, s gazdálkodván nekik a bíró, haza ment Hatvanba; mire a fénsszarusiak mind kimenvén, a szénát haza hordták.

E bizonyítványok alapján a törvényszék részben a felperes, részben az alperesnek ítélvén meg a per alatti földet, a költségeket megszüntette; Túri Tamásnak a hatvani bég kihozatala végetti megbüntetését a „felső magistratusok“-ra bizta. Felperes az ítéletet a földesurak törvényszékére fellebezte; alperes pedig megköszönte. A fellebbezés eredménye nem ösmeretes.

E határvillongási per érdekes adatu! szolgál hazánkban a XVII-ik században szokásban volt törvénykezési eljárásról, s hogy nem csak fenytő, hanem fontosabb polgári ügyek is, nem csak nagyobb városokban, hanem megyékben is összehívott vagy fogott bírák által esküdtszék alakjára intéztessék el. Jelen esetben felperes Káta földes ura Tassy Mihály, alperes Fénsszaru jáász község s a jáaszkúnok főkapitányja Semsei György volt, s bár számos rendeletekben kimondatott, hogy a kinek a jáaszkúnok ellen keresete van, azt azok főkapitánya és nem más bíróság előtt keresse: még is ez esetben azt találjuk, hogy e főkapitány mellőztével a per Heves megye tisztjei közbejöttével folyt le. Tassy még 1657-ben folyamodott Vámosy István Heves megyei alispánhoz ez ügyben tanúszerés végetti, ki erre Deli Gergely szolgabíróat esküdttársával Petz Jánossal megbizván, ezek ez évi aug. 13-án Fénsszarún, aug. 20-án pedig Sz.-Lőrinczkátán a tanúkat kihallgatták, ennek alapján ugyan ezen szolgabíró 1658. nov. 4-én Miskei István és Tassy György es-

küdtársaival 3 jász-községből 9, 4 Pest megyei községből pedig 15, összesen 24 fogott bírákból a megyei tisztekkel 27 tagból állott törvényszéket megalakította, melyen a feleket ügyvédek képviselték, s rövid szóbeli tárgyalás s a tanúvallomások felolvasása után még az nap az ítélet meghozatott.

E használati határperben törvény szerint az alispán, illetőleg a jászkún főkapitány volt volna illetékes, s az ettől való eltérés az akkori hazai belélet rendezetlen viszonyaiban alapszik, s a feleknek jogi szempontból megnyugtatósúl szolgált a törvényszéknek a szomszéd Jász- és Pest-megyei falukbéli egyénekből összealakítása.

A rendetlen törvénykezést mutatja az is, miszerint Tassy elébb a magyar bíróság mellőztével a hatvani béghez folyamodott, hogy ez az ő általa követelt határokat állítsa vissza. A haszonleső török ezt szívesen elfogadta, azonban kijelentette, hogy míg 40 frtot le nem fizet, addig ki nem megy. Ez megtörtént, kiment; azonban a fénszarusiak török urát Olajbég Nemissa szubását nagyon érdekelte, hogy adófizető fénszarusi jobbágysai egy darab földjőktől meg ne fosztassanak; s e miatt lovas török által értesítette is a bírót a bég kijöveteléséről, s a fénszarusiak ellenmondását a szubasa is erélyesen támogatván, a bég semmit nem végezve, hanem Fénszarún magát megvendégeltetve, visszatért Hatvanba. Ekkor Tassy kénytelennek látta magát a magyar bírósághoz folyamodni.

A Jászkúnságban ez időben a nemesek évenként szaporodtak. Így Heves megye 1658. ápril 10-iki törvényszékén Jászberényből Kulin Istvánnak Bécsben 1651. szept. 8-án kelt ezimeres nemes levele, melybe nejének Szabó Annának, s a Szabó család több tagjának neve is be volt ígátva, nem csak kihirdettetett, hanem Kulin István megyei esküdté neveztetvén, hivatalára feleskettetett; megtudván azonban, hogy azon Szabó Pál, kit Kulin a maga nemes levelébe beiratott, az ő Nógrád megyei Jobbágy falubeli jobbágya, ennek nemessége ellen óvást tett.

Heves megye s vele a Jász- és Nagy-Kúnság ez időbeli nyomorúlt helyzetét feltűnteti előttünk e megyének okt. 18-ik közgyűléséből a nádorhoz terjesztett azon értesítése, hogy e megye se részletes felkelést nem tehet, mert a töröknek torkában van, se azt pénzen meg nem válthatja „mert a török tábor azt opprimálta, az tatár nagyobb részét elrablotta és az mely szegénység megmaradott, az is csak futó félben vagyon“.

Az 1658-ik év pusztulást hozott ismét a jászkúnságra, Kenán budai vezir pasa május kezdetén megindult Budáról Jenő vára ellen, s Czegléden át máj. 15-én már Szolnoknál táborozott, hol az egri pasa és szolnoki bég hadával növelvén seregét, utjában sok zaklatás, zsarolás és pusztítás után a Tiszán Szolnoknál átkelt, s így vonult lefelé. Ennek hírére Rákóczy fejedelem is megindult ellene Erdélyből tíz ezernyi sereggel, s jul. 5-én Lippa táján rajta igen fényes győzelmet nyert. Ez alatt Erdelyben a tatár khán rabolt, égetett, pusztított, s míg hadai egy része a Szilágyságot borította el, maga a khán Várad felé vonult, s a Berettyó vidékét s Szolnok megyét, s vele a Nagy-kúnságot is feldulta s égette; oly nagy lett az inség, hogy Heves megye 1659-ben Földvár, Ványa, Ecség s Varsány elébb népes faluk kapuszámát az elébbiből egy negyed részre vala kénytelen leszállítani.

A hadjárat nyomorait a gonosztévő latrok, tölvajok rablásai is növelték. Hiában járt el Heves megye törvényszéke kegyetlen szigorral, midőn 1657-ben Balogh Jánost azért, mivel ez gazdáját Nemes Jánost megölte, s kirabolta, egyezőszavazattal eként végeztette ki Fülek várában, hogy elébb keze elvágassék, s a vár udvarán az akasztófára függesztessék, azután pedig maga életben lófarkán kivonszoltassék, s feje vettvén, teste kerékbe töressék, — mind ez nem használt. Heves megye 1659. jan. 15-i törvényszéke, tapasztalván, hogy a paraszt kapitányok részére kiadott utasítás 15-ik pontjának azon intézkedése, miszerint a

gonosztévők pártolása 12 frttal büntettségnek meggátolására elégtelennek mutatkozik, e büntényre halálos büntetés kiszabását rendelte el.

E közben a kecskemétiak számos kún pusztáknak folyvást haszonbérletében voltak; Széki Péter azonban, hogy magának Félégyháza pusztát megnyerje, ez iránt lépéseket tett Semsey György főkapitánynál, ki 1659. ápril 25-én Murányalján kelt levelében értesítette Kecskemét város előljáróságát, hogy Félégyháza és Orgovány pusztáit továbbra is szabadosan birhatják, azonban az ezen puszták után hátralévő haszonbért hozzá minélelőbb küldjék fel.

A felvidéken székelő hatalmas nemes urak ez időben sem szüntek meg, hogy az elhagyott állapotban lévő Kis-Kúnság területét egyszerre több új adomány nyerésekkel csonkítsák, s magoknak ennek terjedelmes pusztáin birtokokat szerezzenek.

Legelőbb is a Füleken székelő Pest megyének egy befolyásos tagja Mihalek Miklós, elébb Pest megyei számszéki tag, 1671-ben Nógrád megyei szolgabíró, 1672-ben Pest megyei helyettes alispán, azon viszonyt, hogy őt Vesselényi nádor a megyei számszéken való jelenléttel, sőt ideiglenesen a Kis-Kún puszták haszonbére kezelésével is megbizta,¹⁾ arra használta fel, hogy a nádor 1655. nov. 1-én Enyiczken kelt levelével Perbete, Tósemegy, és Kalapár nevű Solt megyei pusztákat hű szolgálataiért néki és mind két ágon lévő örököseinek adományozta, s ellenmondás nélkül Füleken 1656. jan. 2-án történt beigtatással magát e puszták birtokába helyezte. Mivel azonban Kalapár puszta Halas város belső határbeli birtokának egy részét tette, ezt tetteleg birtokba venni a halasiak nem engedték, úgy hogy Mihalek kénytelen volt felépni, s 1657. jan. 4-én tartott Pest megyei közgyűlésen e puszta használatától a halasiakat eltiltotta, sőt Jánosy Mihály szolgabíró által is letiltatta. Mivel azonban tettelegességgel fenyegetődött, a halasiak oltalomért

¹⁾ Török-Magy. Oktár; I., 211—2. l.

a nádorhoz folyamodtak, előadván, hogy Kalapár mindenkor halasi földhöz tartozó kún birtok volt, Mihalek pedig nem ezt, hanem Karapárt nyerte adományba.

Ennek folytán a nádor ily szellemben leírt a megyéhez, de ezen Mihalek nem nyugodott meg, hanem 1657-ik évi ősszel a megye által tanúkat hallgattatott azon kérdésre, hogy a Halas melletti pusztát Kalapár vagy Karapárnak hívják-e, mert ő Kalapárt kérte, s hogy ez Halastól külön álló pusztá-e? Több pataji, keeskeméti és izsáki lakos tanúk igazolták, hogy ezen Halas melletti pusztának nincs más neve, mint Kalapár, ez nem halasi, hanem Halastól külön álló föld, ezt Vörös Sebestyén birta, a halasiak közül senkit rá nem eresztett, hanem sajátjának tartván, azt meg is akarta ülni.

Mind ez azonban nem használt, s úgy látszik a nádor Mihaleket e kún város határa megcsonkításától újólág eltiltotta; ide mutat Mihaleknek Fülekről 1659. jun. 27-én Jánossy szolgabíróhoz írt levele: hogy bár neki e pusztára adománya és tiszta beigtatása van és letiltásának is a halasiak ellen nem mondtak: ő azonban „ha csak egy újnyi levelét látta volna a nádornak, ezt nem cselekedte volna, de ennek mind csak Ráday uram az oka“, a ki ha rajta pénzét keresi „ő is elő fog állani igazságával.

Ez úgy még el sem végződött, midőn ujra egy más, ennél még nagyobb veszély zúdult a hatalmasok részéről a halasiak kún pusztáira.

Volt a VII-ik század közepén gróf Balassa Imrének egy jobbágya A g á r d i M á t y á s, ki urától 1651-ben felszabadító levelet; III. Ferdinándtól pedig 1654-ik márt. 21-én czimeres nemesi levelet nyert. Ennek több fia közül Endre a korponai végvárban szolgálván, innét azon idő szokása szerint az alvidékre gyakran eljárt zsaroló portyázásokra, s ez uton az itteni zilált birtokviszonyokkal megösmerkedni elég alkalma volt. Ennek az lett eredménye, hogy a nem rég megválasztott Vesselényi nádor a távol hódoltságban s a Paksy család földesurasága alatt élő Halas városához tartozó

birtokok helyneveit kellően nem ösmervén, tőle 1657. szept. 4-én Agárdi Endre, Tornay Mihálynak és Cseh Mihálynak társaságában Solt megyei Polgárdi, Telek, Rekettye, Fejértó, Balota, Eresztő, Karapál nevű igen nagy kiterjedésű egész pusztákat, mivel 32 jobbágytelek egész terjedelmét túl nem haladják, felkérvén, adományba meg is nyerte. Ezen puszták Polgárdi kivételével mintegy 60 ezer holdnyi területet képeztek, s rég idő óta Halas város határához tartozó kúnsági birtokok voltak, s ma is azok, melyekbe az adományosok törvényes beigtatásával a Garam melléki sz.-Benedeki konvent bizatott meg, ez azonban a beigtatást vagy nem teljesítette, vagy pedig az erről való jelentés, hihetően a levéltárnak a Tököly zavarok alatt más helyre átszállításakor elveszett.¹⁾

Bár miként lett légyen is a dolog, az adományosok magokat birtokba igyekeztek helyezni, a mit azonban mind a halasiak, mind régi földesurok Paksi László elleneztek, azt állítván, hogy az adományozott puszták nem önálló birtokok, hanem a város határának kiegészítő részei. Végre is az adományosok nevében Bik László kérelmére Pest megye ez ügyben 1658. okt. 21-én tanúkihallgatást rendelt el, mire annál nagyobb szükség volt, mert az adományozott pusztáknak egy részét tevő Fejérföld nevű pusztának is használatától Balaknyay György és társai a halasiakat és kecskemétiakat Pest megye gyűlésén közelebb tiltotta.

Az ennek következtében kihallgatott pataji, foktői, bátyai lakos hét tanú bizonyította, hogy ők bár jól, ösmerik az egész Halas városi határt, azonban Fejérföld, Karapál, Rekettye, Eresztőnek se falu helyét se határát nem tudják, nem is hallották, mert ezeket mint a városhoz tartozó földeket a halasiak együtt használták, ezeknek is mindenkor az volt az ura, a ki Halasnak. Sőt mielőtt Halast a tatár által való pusztulás érte volna, a Rekettye és Eresztő elnevezés nem is létezett, hanem midőn a tatárfutás után ismét meg-

¹⁾ Nagy Iván: M. orsz. esal., I. k., 8. l. és halasi ltr., Fasc. 46., no 43., sub E., 1. l.

szállották, az ide Baranyából jött új megszállók az ott bőven termelt rekettye veszző után nevezték el azon határ rész Rekettyének; Eresztő pedig a Szegedre vezető utban egy bővizü zombós kopolyától (tó) azon okból nyerte nevét, mert itt annak, ki Szegedre akart menni, ki kelle eresztetni a miatt, mivel ezentúl 2—3 mértföldig vizet találni nem lehetett.

De mindez nem használt, az adományosok magokat pusztáik birtokában erőhatalommal behelyezték.

Fentebb láttuk, hogy Jászberényben a protestáns és kath. lelkészek között a bornak koresmai kimérése miatt egyenetlenség támadt, mely azonban mind ez évig fennmaradt, mert ez évben a kath. lelkész Czeglédi János prot. lelkész ellen a nádor előtt panaszt tett, hogy ez a protestáns lakosság beleegyezésével a kath. lelkész sérelmére az ottani koresmán árultatott volt ki bort. Erre Vesselényi nádor neheztelése kifejezése mellett a panaszlottakat maga elébe idézvén és Gyopai Gergely hatod magával a berényi protestánsok nevében előtte megjelenvén, nyilvánította, hogy lelkészük e borkimérést nem az ő engedelmsükből tette, s kötelezik magokat 12 firt birság alatt, hogy jövőben lelkészüknek nem engedik, hogy a kath. plébánusok sérelmére bort árultathasson, „hanem az kath. atyafiak maradjanak az elébbi mód és rend szerint való bor árultatásban“; s az erről való felvalló levél 1659. nov. 5-én gróf Nádasdy Ferencz országbiró előtt ünnepélyes alakban kiállítatott.

1659-ben újabb urai támadtak Halas város határa egy részének, mert Pest megye ez év kezdetén Füleken tartott közgyűlésén Balaknyay György, Oroszlány István, Szabó Mihály Csepreghről és Némethy Pál Solt megyei Fejérföld nevű pusztájuk használatától, hatalmasul való élésétől, rétjeinek kaszálásától, erdejének vágásától és mindennemű jövedelmének elvételétől a kecskeméti és halasi lakosokat eltiltották.

Jelenleg Fejérföld helynév e város határában nem ösmeretes, — van azonban Karapál puszta szomszédságában Járószék, mely mint székes legelő barom já-

rásnak használtatott, s így nagyon hihető, hogy szé-
kességétől fehér színe után hajdan a Fejérföld nevet
ez viselte.

A Paksy család birtokában tartván Halas városát;
jogsérelemmel látta, hogy ennek kiegészítő határrészeit
Agárdi és Mihalek birtokukba igyekeztek keríteni, s
másokat annak használásában gátolni; így legközelebb
Mihalek „Miklós deák úr katonái“ a város alatti halasi
földekről több halasi lakos marháit erővel elhajtották,
ennél fogva jogai megóvása végett az első adományos
másod unokája Paksi László 1659-ben folyamodott
Pest megye közgyűléséhez tanukihallgatások eszköz-
lése végett az iránt, hogy Karapál, Fejérföld, Rekettye
és Eresztő Halas város határához tartozván, ezek soha
külön határral nem birtak, ezeken falu soha nem volt
s azok Halastól külön haszonbérben nem voltak. Ennek
folytán Vámosy István, Pest megye alispánja, meg-
bizta Csormai Benedek és Vörös István megyei esküd-
teket, kik jun. 14-én kihallgattak Szeged városában
öt tanút, jun. 16-án Kecskeméten ottani lakos 3 tanút,
kik magokat „Vesselényi Ferencz palatinus jobbágyai“
-nak vallották. Végre Haláson 12 tanút ottani lakoso-
kat „az nemzetes, nemes és vitéz Páxi László Urnak
ő Uraságának jobbágyait, ezek között Sáfrány Mihályt
„Halas városának tavalyi főbiráját“, Jászberényből egyet,
a nádor jobbágyát, kik a fentebbi állításokat egye-
zőleg igaznak vallották.

Ily erőszakos eljárások miatt Halas városa véde-
lemért Fülek és Szécsény vár főparancsnokához Ko-
háry Istvánhoz folyamodtak, ki ez évi július 15-én e
város lakossága részére kiadott védlevelében a kor-
mánya alatt álló végbelieket ily hatalmaskodásoktól
szigoruan el is tiltotta.

Néhány nappal később jul. 21-én Pozsonyban
országgyűlés tartatott. Még az 1655. 100. tetz. a har-
minczad körüli visszaélések megvizsgálása és orvos-
lására országos küldöttséget nevezvén, ennek időközben
elhalt tagjait az 1659., 61 tetz. nem csak újakkal pó-
tolta, hanem azt is kimondotta, hogy a jászok, a

mennyiben a harminczadadó megigazitása előtt gyakorlatban voltak, e mentességükben megmaradjanak.

Ugyan ezen az országgyűlésen a sérelmi felterjesztés 70-ik pontjában előadatott, hogy még sem szünek meg az ország lakosainak panaszai a hajdú városok ellen, melyek oly kiváltságlevelekre hivatkozva, melyek szerint a szökevény jobbágyokat vissza adni nem kötelesek, sem a közibök szökött jobbágyokat, sem a kúnokat és philisteusokat törvényes megkeresés ellenére visszaadni nem akarják, sőt az ez ügyben eljárni akaró szolgabirákat magukhoz be sem eresztik, a földesurak e végett odament tisztjeit letartóztatják, s a földes úri falukat fegyveresen megrohanván, onnét a jobbágyokat családostul elhurezolják; e visszaélés orvoslását az országgyűlés sürgetvén, az 1659., 69. tcz. erre nézve az eljárást szabályozta, s a megye tisztjeit felhatalmazta, hogy az ily hajdúkat levél által is bíróságuk elé idézhessék, s intézkedéseiket az alispán, vagy ha ez elégtelen, a megyei főispán hivatal vesztés terhe alatt, szükség esetében megyei karhatalommal is végrehajthassa.

Ez országgyűlésen Heves megye részéről Pápay Péter és Libercesy Ferencz voltak a követek, kiknek nyert utasításukhoz képest tett előterjesztése folytán az országos sérelmek pontjai közzé felvétellett a jászkúnok által a szökevény jobbágyok visszakövetelése iránti eljárás ügye, mely az alsó táblától a főrendi táblához három ízben is átküldetett; mivel azonban a nádor Vesselényi ily visszakövetelési ügyekben való biráskodást maga részére kívánta követelni, hogy abból nagyobb baj ne származzék, s ez ügyben eddig hozott törvényektől visszalépés ne történjék, tanácsosabbnak látszott az országnak sérelmi követelésétől elállani, mint a törvények tartalma ellenére a nádor biráskodásában erre nézve megegyezni.

A jászkúnok által Heves megyéhez való taxa fizetésre nézve az evangélikusok tanácsa folytán jobbnak tetszett, tekintve a nádornak kedvező mostani időviszonyokat, e sérelmet nem sürgetni, mivel az 1647.,

26. tez. szerint azoktól a taxát a megye beszedheti, mint sem hogy e törvényezikk a nádorra való tekintetből teljesen eltöröltessék, holott ennek megerősítését inkább a jövődö, mint a jelen országgyűlésen lehet várni.

Ezen évről Horváth Péter latin munkájában még egy fontos eseményt, forrás megnevezés nélkül jegyzett fel, melyet azonban úgy látszik, a Jászkúnságnak 1699-iki összeírásából vett át, melyben a most Félegyháza kiskún város határához tartozó Csólyos nevü pusztának leírásánál elmondatik, hogy ennek talaja homokos, s némely részén oly nagy a homok, hogy ezelőtt mintegy 39 évvel „gróf Balassa Bálint csapataival a szörnyü nagy homok miatt utjában meggátoltatván, itt 900 magyarral a törökök által megöletett.“ Ez esemény 1659—60-ik év körüli időben történt volna; azonban ez időről a történelem Magyarországon a törökkel semmi harezról nem emlékezik; Erdélyben Rákóczy György küzdött a fejedelemségért, mely küzdelem egész Nagyváradig terjedt. A Balassák nemzedék rende ez időről II. Balassa Bálintot említi a szintén költöt, ki 1626-ban született, s mint a királyi ház híve lett 1659-ben kir. tanácsos és a kir. sereg parancsnoka, 1664-ben Hont megyei főispánságra és grófságra emeltetett, 1665-ben kékkői, 1667-ben korponai kapitány lett, s mint ilyennek örhadai egész a Jászkúnságig lejártak prédálni, végre 1684-ben meghalt, s így gróf Balassa Bálint 1659-ben Csólyos pusztán el nem eshetett. E szájhagyomány utján fennmaradt eseményről tehát vagy azt kell hinnünk, hogy ez évben Balassa a kir. hadak parancsnokává. neveztetvén, mivel hír szerint a török Várad és Rákóczy ellen a Temesvárra menekült Barcsay támogatására hadra készült, bár Lipót király Rákóczyt a török ellenében segiteni nem merészelte, azonban a hadjáratra kelt budai és egrü pasák mozdulatainak szemmeltartása végett Balassát a tiszántuli vidékre néhány század magával útnak indította, ki azonban Csólyos pusztáin törökökre bukkanván, mivel

csapatai a nagy homok miatt el nem menekülhettek, közülök sokan elesetek, Balassa azonban kevesed magával megszabadult, vagy azt kell mondanunk, hogy ez esemény nem 1659-ben, hanem 1670. körül történt, midőn Balassának, mint korponai kapitánynak csapatai a török hódoltsági Jászkúnságba elkalandozván, az ily becsapásokat fegyverrel megtorló törökök által Csólyoson körülvétetvén, megölettek.

Az 1660-ik évben — mint láttuk — fontos események történtek. Rákóczy György Nagyváradon harcezi sebeiben meghalt, s Várad külsegélyt sem kapván, aug. 28-án a töröknek meghódolt; s Pest megye közgyűlésén is érdekes tárgyak merültek fel. Az 1659. július 10-iki közgyűlésből a megye a királytól rendes hivatalos pecsétet kért, s 1660. jan. 8-án Koháry István füleki főkapitány a nádor megbízásából bemutatta az országgyűlés által engedélyezett, s a nádor által tiszta aranyból készítettett megyei pecsétet, a mi örömteljes köszönettel fogadtatván, elrendeltetett, hogy a nádornak ajándékba 20 kövér ökör adassék, melynek ára a községekre kivettetett.

Ugyan ezen 1660-ik évben készítettett a régi Kolbászszéknék pecsétje¹⁾ (hogy ezt megelőzőleg a széknék volt-e, s mely czimert viselő pecsétje, erre nézve adatunk nincsen).

Heves és Pest megyéknek mártius 3-án és 4-én tartott gyűléseihez írásban folyamodott Koos Orsolya, a jászberényi helvét hitv. lelkész Ecsedy Jánosnak neje az iránt, hogy nem rég mult napokban némely jászberényiek boszús irigységből férjét a nádornál feljelentették a miatt, hogy férje a bold. Szűz Máriát, a szerzeteseket és a katolikusokat nyilvánosan rágalommal és istentelen szavakkal illette volna; ezért Ecsedy János elébb Fülekre, innét pedig a buzgó katolikus nádorhoz fogságra vitetett, kéri tehát folyámodó a megyét, hogy férje kiszabadítása iránt lehető gyorsan intézkedjék. Erre a megye azon illetlenségnek.

¹⁾ Századok, 1870., 399. l.

mely ebből az evang. vallást jövendőre is fenyegetni látszik, megszüntetése végett, s hogy az elárult Ecsedyt komoly baj ne érje, gyors intézkedést látott szükségesnek, s a nádort ez ügyben ünnepélyes küldöttséggel megkérni elhatározta. Ennek következtében azonnal Kutassy György Pest megyei, Hamvay Ferencz és Liberesy Ferencz Heves megyei tisztviselők követekül megválasztattak, hogy kérjék meg a nádort, miszerint Ecsedyt bocsáttassa szabadon, s ez ügyet ellátás végett az 1608. 1. és 1563. 42. tcz. értelmében az illetékes törvényszék és bíró t. i. a Superintendenshez utasítsa, minthogy ott is elveheti törvényes büntetését. Ha erre Ecsedy szabadon bocsáttatik, jó; különben ez ügyet a király eleibe terjeszszék. E gyors és buzgó eljárást kedvező siker követte, mert már a május 5-ik és 8-iki közgyűlésen a visszatért követek jelentették a nádornak azon válaszát: „adja isten, hogy senkit az ő igazságában megbántsak, ennek ugy kellett megfogattatni, mert török torkában lakott;“ s „hogy hivatta is Ő Nagysága Ecsedyt, de nem ment, mindazáltal az jászbiríniek kezességére elbocsátja, s meglátja, micsoda törvényt téssen az ő Superintendense“. Ecsedy még a követek ott léte alatt el is bocsáttatott Pest megyének ugyan ezen közgyűlésén Farkas Pál nógrádi alkapitány, hajdan a Kis-Kúnsághoz tartozott Agasegyháza pusztájának hatalmasul való élésétől a kecskemétiakat és izsákiakat, Páhi pusztájától pedig Szabadszálláson lakó Kőrösmelléky Istvánt és az izsákiakat eltiltotta; ezenkívül e gyűlésen a ma Laczháza határához tartozó Bankháza és Izsák falu tiszta beigtatásu birtokosául gróf Balassa Imre említettik.

A nádornál járt követségnek Heves megye részéről az Ecsedy ügyén kívül más megbízatása is volt. Az 1659. 71. tcz. elrendelte, hogy a piaczi czikkek, műszereszek, iparosok s mészárosokra nézve a megye árszabályzatot alkosson, a kik pedig ennek végrehajtását gátolják, azok 100, illetőleg 40 frtra büntetessenek. Ennek kivételére a megye küldöttséget nevezett, mely az árszabályzat elkészítésére többek közt az e megyében

lakó jászkúnokat is egy kitűzött napra beidézte, kik azonban meg nem jelenvén, a megye márt. 3-án tartott törvényszéken elhatározta, hogy a nádorhoz kinevezett küldöttség a jászkúnokat ezen az ország törvényének, s a megye tekintélyének nyilvánvaló ellenszegüléseért a nádornak azon kérelemmel jelentse fel, hogy a jászkúnokat engedelmességre kötelezze. Erre nézve a küldöttség a megyének máj. 5-i közgyűlésén jelentette a nádornak azon válaszát, miszerint a jászkúnok sem lehetnek a többi országlakosoknál, sem ő nálánál nagyobbak, hivatni fogja őket, s megérti, mi okért nem akarják magokat a törvénynek alávetni, s megparancsolja nékik, hogy a törvényhez tartsák magokat, s ha büntetés alá esnek, magokra vessenek.

Midőn Nagyváradot a török 50 ezernyi seregével bekerítve ostromolta, a német hadak, a helyett hogy segélyt nyújtottak volna, Rakamaznál táborba szállottak, s a király Heves megyének meghagyta, hogy e tábor részére élelmet szállítson, mire a megye jul. 26-iki közgyűléséből azt válaszolta, hogy élelmet nagyobb mennyiségben nem szállíthat, mert a szegény népet a törökök és végbeliek teljesen kizsarolták, s ezenkívül e napokban is a török Szolnok megyét Fegyvernekig tüzzel vassal elpusztította. Látni való, hogy e pusztulásban a Nagykušág is nagy mértékben részesült.

Fenntebb láttuk, hogy a jászkúnok mily sok zaklatás és sanyargatásnak voltak kitéve, mit tovább nem tűrhetvén, Vesselényi nádort Enyiczke várában felkeresték azon keserves panaszukkal, hogy ha „a sok nyúzó, fosztó, sárczoltató előjáró katonák“ ellen gondjokat nem viseli „teljességgel el kell pusztulniok.“ Ennek folytán a nádor 1660. jun. 16-án kelt védlevelében kijelentette, hogy a jászkúnoknak mind személyét, mind mindennemű vagyonát oltalma alá vette, s meghagyja a végbelieknek, hogy a jászkúnokra „csoporként vagy magányosan egyen ketten rájok szállani, rajtok quartélyozni, őket semmi lett okon sárczoltatni, gazdálkodásra, borralaló pénzre, csizma, s egyéb

használó, rendetlen és ország törvénye ellen való dologra s adásra kényszeríteni, avagy annak nem cselekvésiért várostól, s halállal fenyegetni, szidalmazni ne merészeljék, mert a ki tetten kapatik „bizony keserű halállal emészti meg az hatalmaskodást, és huzásvonást, szegény emberkinzást, s az megkeseredett szegénységtől is, ha mi esik rajtok magoknak tulajdonítsák.“

E közben a községek gyakorta panaszkodtak mind a magyar, mind a török részen a miatt, hogy a váltásdíj összeszedésére szabadon bocsátott rabok és foglyok az országban fel s alá utazván, ezeknek tova szállítása a lakosságot nagyon terheli; ennek megszüntetése végett a nádor a budai vezirrel kiegyezett, s ennek folytán a panaszt emelő paraszt bírák 1657. jul. 7-én tartott Pest megyei közgyűlésből bizonyítványokkal láttattak el az iránt, hogy a magyar és török rabokat szállítani nem tartoznak. Ez intézkedésnek azonban nem lett meg a kívánt sikere, mit igazol az, hogy a jászok 1660-ban füleki alkapitány iváni Fekete László előtt panaszolták, miszerint a sok vasatlan rabok alá szekerezéseket tovább nem tűrhetik, annyira, hogy e miatt „már jobb részint a Jászság kénytelenített elpusztulni“; erre szept. 23-án Fekete László a jászok részére Füleken kiadott védlevelében megparancsolta minden vasatlan magyar raboknak, hogy ennekutánna az Jászságban lévő bírákat szekéradásra ne kényszerítsék, se ne zaklassák őket, különben a jászok által elfogathatván, Fülekre büntetésök elvétele végett szállítandók.

Ez időről így rajzolja egy külhatalom Bécsben székelő követe hazánk siralmas helyzetét: „Magyar ország jelen állapota igen szomorú, mert kivéve az Ausztriához közel eső belrészeket, annyira zaklattatik a török által, hogy a népnek se vagyona, se élete nem biztos. Az 1606-ki béke óta... sok várat és helységet elfoglaltak. E béke ellenére saját váraikban több mint 40 erősséget építettek, 150 mértföldnyire kalandoznak, s a császárnak alá vetett magyar földről naponként visznek rabszolgaságra embereket, úgy, hogy a szerencsétlen lakosok estve nem biztosak, hogy nem lesz-

nek-e másnap reggel a töröknek foglyai; e béke óta a törökök fél millió rabot vittek el Magyarországból. Ez ország megyéiből csak harmincz maradt a magyar királynak, ebből is a törökök huszat bitoroltak, elfoglaltak és csak 10, a legkevésbé termékenyek maradtak az országnak; de ezekben is egyre folynak a dúlások, és a néptelenítés annyira, hogy a szünteleni sarczok folytán a szegény végbeliek lassanként, hogy a rabszolgaságot kikerüljék, magokat önként alávetik a töröknek, ki seregét ő felsége alattvalóin vett, ezen sarczokból tartja. E szomorú állapot kétségbeejti a nemzetet, mert látja közel végromlását. Mondják a magyarok, ha a császár nem akarja őket védeni, engedje meg legalább, hogy a török alá adják magokat.¹⁾

Ily nyomorú viszonyok között Fülel várában három megye törvényhatósága tartotta székhelyét; Nógrád, Pest és Heves, melyek ugy a közigazgatás, mint a törvénykezés tekintetében minden lehető megtettek; tartottak rendesen közgyűlést, mely úgy a jövő gyűlés mint a törvényszék határnapjait kitzte, figyelve arra, hogy legalább egy hónap essék közbe, s hogy régi szokás szerint Pest és Heves megye törvényszékének ideje összeessék, megtartották a tisztujjitást, s Pest megye már ez időben a megye különböző részeiből nevezett ki táblabírákat, kiket felesketett; ezek egy része vidéken lakva a megyei kiküldetéseket p. tanúhallgatásokat eskütt vagy más nemes személy közbejöttével teljesítették, s ha hódoltságon laktak, a levelekben holdult eskütt néven említették.

Pest megyéhez tartozott ez időben nem csak Halas városa, hanem Fülöp-Szállás, Szabad-Szállás, Kún-Szt.-Miklós, Laczháza, s így a Kiskúnság minden népes községe, melyek e megyénél adták elő panaszait, s ennek törvényszéke alatt állottak, e megyéhez fizettek egy ideig bizonyos évi taxát a rendes adó helyett, mint ennek a megyei számadásokban világos nyomaira találunk.

¹⁾ Századok, 1868., 276—7. l.

Ugyan e számadások mutatják, hogy a megyei hatóság, felfogva a haza szerencsétlen helyzetét, azon török rabságba esett egyének részére, kik a török által a váltságöszveg megszerzése végett ideiglenesen szabadon bocsáttattak, s vagyonhiány miatt ez öszveg adakozás útján összeszerzésére valának utalva, a megye hatósága az évi jövedelemből 5—20 frtnyi segélyt nyújtott.

Legtöbb panasz merült fel a megyénél ezen korban a védtelen lakosságot sanyargató végbeliek ellen; így 1661-ik évi április 7-i közgyűlésen Kőrös városa s Halasról Csordás János és Juhász György s Kecskemétről Bernárd Mátyás panaszkodtak több végbeliek hatalmaskodása és a szegény népen való kegyetlenkedések miatt; az egyszerű felterjesztésnek nem látván a megye sikerét, a nádorhoz követül Mocsáry Ferenczet küldötte oly megbizással, hogy ez ügyben sürgetőleg igyekezzék orvoslást szerezni, mivel különben a szegény nép végpusztulásra jut.

Ez időben a Nagykúnság közel jutott a végpusztuláshoz a sok katonák, prédálók, sarczoltatása miatt, kik az ónodi, szendrői, korponai, kékkői, füleki és ibrányi végházakból alájöttek, valamint a hajdúk egész Dunától fogva lévők éjjel-nappal rajtok élődtek, kik illő abrakadással meg nem elégedve, egy nap három szekér árpát is behozatnak, elnyomtatják, s ha az árpa elfogyott, buzáikat hordják, ott lesik a kenyeret a kemence száján mikor sütik, hogy elvihessék; sokakat éjjel vonszolnak ki házukból s megromcsolják, süveget, csizmát sarczolnak, mint ezt legközelebb Tordai István nevű katona tette Marjalakán, lejönnek egy rosz lovon, s kettesével hármásával összefűzve elviszik jó lovaikat; alájönnek bocskorban, s csizmát sarczolnak a szegénységen; némelyik majd hajadon fővel jön, s kierőszkolt forgó toll és süveggel tér vissza; sokan a nagykúnok közül ezek miatt oly szegénységre jutottak, hogy semmijök nem maradván, gyermekeiket kézen fogva, elbujdosott. Az e miatti panaszok naponként megújulva, Szabó János nagykún kapitány ülnökeivel együtt Marjalakán 1661. aug.

4-én székülést tartott, melyből panaszaik érzékeny elősorolása mellett levélben megkérték Andrássy Miklós főkapitányt, hogy e nyomorúság miatt elhíresedett siralmas hazájukat védje és vegye pártfogása alá; irtak ők már Csáky Ferencz tábornoknak, azonban csak azon üres választ kapták, hogy irják meg neveiket a prédálóknak; a fosztogatás és sarczolás azonban nem szűnt meg, s tovább a tisztek a szegénységet már nem tarthatják „hanem az megfutamodik vagy Túrra vagy másfelé“, ha rajta a főkapitány nem segít.

II.

A török porta, s ennek utasításából a budai pasa leveleikben és nálok járt erdélyi követeknek adott válaszaikban tüzzel-vassal fenyegetés mellett folyvást sürgetvén az erdélyi rendeket, hogy Rákóczy helyett ennek engedetlensége, s a szultán baráti a lengyelek ellen viselt hadjárata miatt más fejedelmet válaszsztavak, ezek 1657. nov. 3-án Rédey Ferenczet meg is választották, azonban 1658. jan. 24-én Rákóczy visszafoglalván a fejedelemséget, a nagyvezir haragra gyúlva megüzente, hogy a rendeket lovai lába alá tapostatja, s maga nagy hadkészületeket tesz, s a budai pasát utasítja, hogy azonnal Erdély felé Jenő ellen siessen, ki a Dunatiszaközi hódoltságának már mártius 24-én megparancsolta, hogy „hadra való szekereket készen tartsanak.“

Elindulván a pasa Budáról Czegléd alatt táborba szállott, hol a vidéki községek élelemmel és ajándékkal ellátták; innét vonult Tiszántúlra Lippa felé, hol Jenőnél Rákóczy által jul. 5-én a pasa megverett. E közben a király hadai is táborba szállván, Pest megye utasította, a Dunatiszaközi községeket, hogy ennek számára is élelmet szállítsanak; ezt Nagy-Kőrös városa a budai töröknél jelentvén, innét jul. 20-ról biztosító levelet kapott, hogy „Palatinus nevűnek piszkos táborá“ számára élelem szállításkor utközben senki ne háborgassa.

Nemsokára Köprili Mohamed nagyvezir török és a Dobrudsából megérkezett tatárok nagy seregével Temesvárhoz közeledett, s a jenei őrség szept. 2-án a várat feladta, s Erdélyt csakhamar 200 ezer török és tatár pusztítva borította el; s a nagyvezir szept. 14-én Barçsai Akost fejedelemmé nevezte; s október elején az Azsiában kitört forradalom hírére Drinápolyba sietett.

Az 1659. évben Rákóczy a fejedelemség visszaszerzése végett, más segítségnek még reményétől is megfosztva látván magát, fegyverhez nyúlt, Barcsay a portához követeket küldött segélyért, maga pedig Temesvárra költözött; s ekkor Rákóczy szept. 29-én ismét elfoglalta a fejedelemséget. Erre a porta a budai pasához parancsot küldött, hogy Barcsayt a fejedelemségbe helyezze vissza.

A budai pasa tartva a jenői veszteség ismétlésétől, az egri pasát felkelésre szállította, ki Arok-szálláson megszállván a hódoltságból Hatvanhoz nagy mennyiségű élelmet rendelt¹⁾, mivel azonban a nagy török-tatár hadjárat hírére, a Buda és Eger tartományban lakozó szegény adófizető jobbágyság kicsinytől kezdve nagyig annyira megrémült, hogy nagy része városokba elmenekült, s e miatt az élelmi szerek Hatvanhoz csekély mennyiségben érkeztek, Amhat pasa a városi és falusi birákat védlevéllel biztosította, hogy a nagyszámú török és tatár hadak nem ő rájok, hanem Erdély romlására küldetnek, őket tehát bántani nem fogják, s az ez iránti tilalom általa a török és tatár hadaknak is halálos büntetés terhe alatt kiadatott.

Majd Szajdi Ahmed budai és Huszain egri pasák lemenvén Temesvárra, innét Barcsayval nov. közepén megindultak, s nov. 22-én Zajkánynál Rákóczyt megvervén, december második felében Temesvárra visszavonult; Rákóczy pedig Szebent, hova Barcsay 1500 főnyi török csapattal menekült, bezárta.

Ezt Barcsay az időközben Budára haza vonult

¹⁾ T. m. okltár., I., 253., 254.

pasának jelentvén, ez már 1660. jun. 5-én ismét a Dunatiszaközön volt, s innét az egri csapatokkal¹⁾ Temesvárhoz menvén, 25 czernyi haddal Várad felé indult, s a Hajdúságot feldúlván, Debreczent megsarczolta. Ennek hírére május 13-án Rákóczy az ostrom alól Szebent felmentvén, május 22-én a fenesi esatában halálos sebeket kapván, Nagyváradra vitetett, hol jul. 6-án meghalt.

A győztes budai pasa Ecsed alatt táborozott, midőn az új szerdár Ali pasa Temesvárra erős haddal megérkezett, s innét Nagyvárad vivására indult. Már ekkor Souches tábornok egy hadtesttel a Tiszánál volt, a Rákóczy halálával Leopoldra visszazállott Szathmár és Szabolcs megyéket átvette, Tokajt elfoglalta, s Rakamaznál táborba szállott.

I. Lipót király 1659. jul. 21-re Pozsonyba országgyűlést hirdetett, az ország sérelmei összeszedésére aug. 27-én megbizott küldöttség munkálatát befejezvén, okt. 16-án e sérelmek a királyhoz felterjesztettek; ezek 11. pontjában panaszolják a rendek, miszerint a végbeli katonák és kóborló nyilvános gonosztévők zsarolásaik miatt megbüntetésére 1608., 1647., 1649. és 1655-ben hozott törvények kedvező sikerre nem vezettek, sőt különböző kigondolt sanyargatási czímek alatt gyakran önmagok hamis török híreket terjesztvén, mintha az ellenséget üldöznék a szegénységnek, s a jászok és kúnoknak barmait akár szántásban, akár más munkában, akár bárhol a mezőn találván, elhajtják, s néha néhány napig letartóztatván lesoványodott állapotban adják vissza, de gyakrabban magok hasznára fordítják, s általában az ily barmokat és csordákat, bár hol megfoghatják, töröktől nyert zsákmány módjára hol lopva, hol erőszakkal rabló szokásként nagy mennyiségben elhajtják, s eladják. Gyakran a kapitányok levelével kóborolnak, a faluról falura megszállva, s egymást felváltva, élelmiszereket minden könyörület nélkül kegyetlenül kicsikarnak, magokat többnapokon, sőt heteken

¹⁾ T. m. okl., 260. l.

át élelmeztetik, a szegénység házait megrohanják, sőt alig várják az aratás végét, hogy a gabona csürbe hordassék, magok s különösen a kúnok és jászok által elnyomtatattják, szekerekre rakják, s azok saját igavonóikon az ily gabonával és más erőszakkal kicsikart élelmiszerekkel megrakott szekereket fuvaroztatják, ezenkívül minden ingóságaiktól kifosztják, s ellenség módjára megrabolják. Ha ezután az így kifosztott szegénység igazság és elégtételért a kapitányokhoz folyamodik, ezek némelyikétől elrablott ingóikat másképpen vissza nem kaphatják, ha csak a kárt kárral tetézve azokat pénzen vissza nem váltják, annyira jutott a dolog, hogy ha a végbeliek, s más kóborlók és némely hajdú városokban tartózkodók az ily pharaói zsarolásoktól el nem tiltatnak, a szegény nép végképpen tönkre jutva, lakhelyét elhagyni, s falustul elmene-külni lesz kénytelen. Az is elviselhetlenül terheli a szegénységet, hogy ágyúk, lőszer, gabona és rablásból összegyűjtött más élelmi czikkeknak fuvarozására és más adózásokra a végbeliek, azok kapitányai és tisztjei, jelesen a verebélyi végbeliek, mind a nemesi, mind a közrendű lakosságot kényszerítik, s a kaszállókat, bár kié legyenek is, kimélet nélkül lelegeltetik.

E sérelmi felterjesztés folytán alkottatott az 1659. évi 15. és 16. tcz., mely megengedvén, hogy az ily gonosztévők tetten kaptatva a parasztok által is elfogathassanak, alapul szolgált, hogy a némely megyékben a személy és vagyonbátorság fenntartása végett felállíttatni kezdett P a r a s z t v á r m e g y e szabályosan szerveztessék, s jogai s kötelességeit meghatározó utasítással elláttassék.

A sérelmek 69. pontjában kimondatik, hogy minden város, nemcsak a királyi, hanem a kiváltságos is, nem portába szokott számíttatni, hanem taxáltatni.

A 78-ik pontban előterjeszték a rendek, hogy Pest megyében hajdan a főispáni tisztet a budai várnagyok gyakorolták; Buda török kézre kerülvén, főispánok mindég a nádorok voltak, a most elhalt király még is főispánul Balassa Imrét nevezte ki, mit a megye

ugyan engedelmességből elfogadott a legközelebbi országgyűlésig, most azonban kéri, hogy a nádor főispánsága visszaállíttassék, egyuttal a megye részére rendes pecsét adassék.

Az új szerdár Várad ostromát elhatározván, jun. végén megindította hadait, melyek a Tiszántúli vidéket szerte pusztították, úgy, hogy ennek hírére a Dunatiszszaköz Budára folyamodott védlevelért; majd jött a rendelet, s e vidék szekerei hosszú sorba vonultak Szolnok felé, hogy itt a főcsausztól nekik átmért tábori eleséget Várad alá szállítsák. Várad, jul. 14-én ötven ezernyi sereggel lett bekerítve; úgy látszik a szerdár nem számított ily hosszú ostromra, s ily vitéz ellentállásra; a tábori élelem fogyni kezdvén, aug. 14-én a nagykőrösi bírót a táborba rendelte, s nem használva a kérés, a legsürgősebb munkaidőben ismét élelemszállításra kényszerítette, s örült a szegény föld népe, ha ily iszonyú sarcoltatás mellett legalább a török pusztításától megmenekülhete. Majd fogyni kezdett az ostromló török sereg lőpora, s Budáról a Dunaközön lőporszállító kocsik sora indult meg; mielőtt ezek oda megérkezhetek volna, mivel Várad 580 főnyi őrsége és e felvidéki megyék tokaji gyűlése ismételve hiába sürgette Souches-t segély végett, mert ez rakamazi táborából meg se mozdult, s mielőtt a budai lőpor még Nagy-Kőrös alatt volt, aug. 28-án Várad hat heti ostrom után elesett.

Várad török kézre jutása a vidéket rémületbe ejtette, a föld népe elmenekült, úgy, hogy ez ujonnan elfoglalt várnak megerősítése végett szeptember hónapban ismét a Dunatiszszaköz lett oda Szolnokból élelem szállításra rendelve; s az elégnem mutatkozván, ugyan e vidék sanyargatott népe Szegedhez és Csongrádhoz rendeltetett, hogy a töröknek élelemszállító hajóit a Tiszán felfelé vontassa, mit a községek vagy magok, vagy erre fogadott ráczok által teljesítették.

Októberben a budai és egri pasa székhelyeikre megindulván, okt. 28-án Czeglédre, s innét nov. 29-én Szolnokra érkeztek, s fegyveres népeiket Pest és Szol-

nok alatt szállították táborba, s ehhez a községek újabb táboros szekerek kiállítására köteleztettek.

Nagyvárad elfoglalása azt eredményezte, hogy Szabolcs, Szathmár, Kraszna, Közép-Szolnok, s Bihar megyék egészen behódoltattak.¹⁾

Izmahil budai pasa Várad alól Szigetvárra sietett, s mivel értésére esett, hogy a Dunatiszaközi lakosság a tatároktól megrémülve, földje mivelésével nem gondol, sőt menekülni akar, Szigetvár alatti táborból aug. 3-ról a kecskeméti, kőrösi, czeglédi, s több Pest megyei városok és faluk biráihoz intézett védelevet adott ki, hogy ne féljenek, s mint eddig, ezen túl is békében éljenek, szántsanak, vessenek, kereskedjenek, Havasalföld felől a tatároktól semmi bántódások nem lesz.

Barcsay visszanyervén a fejedelemséget, Erdélyt zsarolni kezdte, minek folytán 1661. jan. 1-én helyette Kemény János választatott fejedelemmé, ki előterjeszté a budai pasának egy levelét, melyben ez Bihar, Kraszna és Szolnok megyéknek a váradi szandsághoz csatolását követelte, e miatt, valamint Vesselenyi nádor és Szelepcsényi érsek védelmet ígérő leveleire elhatározta a szászrégeni gyűlés, hogy Erdély Magyarországhoz visszaesatlakozik. E közben Baresai e terv felfedezésével segélyért a törökhöz folyamodott, ki neki hódoló új fejedelem választást rendelt; mire Baresay juliusban megöletett.

Ennek folytán Erdélyt egyfelől a budai pasa, másfelől a tatár khán támadta meg, s iszonyú pusztulás jelezte lépteiket. A pasa Marosvásárhelyen táborba szállván, szept. 14-én Apafy Mihályt választatta meg fejedelemnek. Erre a Kolozsvárig előnyomult segédhadakból Montecuculi e napon visszavonult; Ali pasa pedig miután a székelyeket Apafinak meghódolni kényszeríté, a szászokat pedig 250 ezer tallérig megsarczolta, százezer fogolylyal Erdélyből kivonult.

¹⁾ Acad. Ért., 1861. III., 21. l. Báth K.

1662. elején Kemény néhány német zászlóalj élén az Apafy segítségére sietett Kutsuk Mohamed jenői szandzsákkal jan. 22-én megütközvén, lováról leesve agyon tapostatott. Ekkor Leopold Erdély széleire néhány ezernyi hadat rendelvén, Pozsonyban május 1-ére országgyűlést hirdetett, melyen a rendek ismételve sürgették a sikertelen táborozó német hadaknak az országból kivézetését, mit a király részben megígérvén, a vallás ügye miatt keletkeztek keserű viták, melyek azzal végződtek, hogy a protestans rendek szeptember 2-án az országgyűlést oda hagyván, az szeptember 19-éig befejeztetett.

A jászberényiek az ugynevezett belső öreghegyi szállókat a hatvani pasa engedélyével ez évben ültették.

E közben Apafy a portához folyamodott, melylyel a bécsi udvar is alkudozni kezdett, de sikertelenül. Az új nagyvezír 1663. tavaszán roppant haddal megindult Drinápolyból, s június 8-án 100 ezernyi haddal Nándorfelhérvárhoz érkezett, s innét parancsot küldött Apafynak, hogy újabb felhívására hadaival táborába jöjjön. Ugyanekkor az egri pasa is fegyverre szállítván, az alatta álló Dunatiszaközi hódoltságnak megparancsolta, hogy Szolnoknál lévő táborába élelmet szállítsanak. Ez alatt Köprili Ahmed a Dunatiszaközön haladt felfelé roppant táborával, s június 20-án Izsákra érkezvén, a községi birákat berendelvén, a lakosságot élelelmadásra kényszerítette, s reájok nagy sarczot vett, s július közepén, míg Zrínyi Miklós bán a kanizsai pasát Zerinvártól vitézül visszaverte, Budára bevonult, hova a községi birák a reájok kivetett sarczot behordták; majd tatár agák mentek szét a községekből száz meg száz tábori szekereket összehajtani; a Dunán pedig jöttek az élelemszállító sok hajók felfelé, melyek vontatása is a községekre vettetett ki. Végre megindult aug. elején a nagy török tábor s Forgács Ádámot Párkánynál megvervén, augusztus 17-én Érsekújvárt, hova Forgács bemenekült, megszállotta.

A török had Budához közeledésének hírére a bécsi udvar megrettenve védelem után kapkodott, a

német birodalmi rendekhez és személyes felkelés végett a magyarokhoz intézett felszólításnak kevés sikere lett; a fővezérré nevezett Montecuculi Pozsony vidékén táborozott, míg Forgács vitéz védelme alatt rommá lövetvén falai, szeptember 25-én Érsekujvár, s utóbb Nyitra, Léva, Galgócz, Szécsény, Nógrád, Buják török kézre került.

Ez alatt a nagyvezir ismételve sürgetvén Apafy-nak táborába jövetelét, a fejedelem Radnótról szeptember 20-án megindult, s Aradon és Zentán át október 9-én Bács megyében Mélykútra, 10-én pedig a Kiskúnságba Halas városába érkezett, innét ment másnap Izsákra, majd Dömsödnél elibe jött a szolnoki bég, ki lovas csapatával Pestig kísérte; honnét október 18-án Apafy Érsekujvár alá megérkezett, s a nagyvezir parancsára már október 22-én aláírta azon körlevelet, hogy a lakosok vessék alá magokat a török császárnak.

Viszszajövet ugyan ez uton jött, november 16-án Tasson, 17-én Izsákon volt, s november 18-án érkezett Halasra, hol egy napot pihenvén, 20-án Szegedre érkezett. Az Apafy vehiculum czimű naplója itt azt jegyzi meg, hogy „eddig magyarok között jövén, mindenütt a templomokba bement az imádkozásnak idején, s látván a valláson lévő szép gyülekezeteket, örült rajta“. Ezt bizonyosan nem mulasztá el tehát Halason sem, hol ez időben a reformátusoknak népes egyháza állott fenn.

Apafy levele az országban eredménytelen hangzott el, főleg midőn Vesselényi nádor október 30-án kibocsátott körlevelében nemzeti szellemben figyelmeztette az ingadozókat, hogy ne induljanak esábitó hitegetésekre; sőt 1664-ik év tavaszán maga Apafy is Leopolddal titkon egyezkedni kezdett, annyival inkább, mert a hős Zrínyi Miklós még ez év kezdetén a török ellen egy fényes sikerű hadi kalandot hajtott végre; azonban ezt megtorolni Köprili Ahmed Zrínyi várát Zerinvárt megszállotta, s ezt az irigy Montecuculi szemeláttára bevette, s földig lerontatta; s bár e vesz-

teséget az augusztus 1-én a török ellen Sz.-Gothárdnál nyert győzelem némileg helyreépítelte, azonban az ily kedvező viszonyok között augusztus 10-én Vásvárnál a törökkel 20 évre kötött békének az országra lealázó pontjai a hazában igen növelték az elégtelenséget, melyet a Zrinyiek, maga Vesselényi nádor, sőt Lippay az esztergomi érsek is nyíltan kifejeztek; ezt Zrinyi erőszakos halála, és a békepontoknak a magyar főurak értekezletén Bécsben Lobkovitz minister által kihirdetése csak fokozta.

A lelkesebb magyar főurak az 1665-ik év alatt gyakran tanácskoztak azon módokról, hogy a német ministerek részéről az ország s az alkotmányos nemzeti létet fenyegető veszélyt, mi módon hárihassák el, egymást érték az erélyes felterjesztések, de azokra Lobkovitz, majd a király is már sokszor ismételt ígéretekkel válaszoltak; azonban a török kézben hagyott Érsekújvár helyett építendő új erősség Lipótvárnak alapköve a pozsonyi értekezletről oda sereglett urak jelenlétében szept. 24-én letétetvén Vesselényi nádor innét kékkői várába vonult.

A nádor a megyéket honvédelem iránti értekezletre 1664. jan. 25-re Trencsénbe meghíván, ide Pest megye követül Gedei Endre megyei főjegyzőt küldte el azon utasítással, hogy mivel a török és tatár Pest-Pilis- és Solt megyékben van szálláson, a király tábora hatoljon be ezen megyékbe, s ezeket a török iga alól igyekezzék felmenteni, ez által a király fegyveresei száma több ezerrel szaporodnék, s a török birodalomba és az elleni csatázásra e megyéből jó kalauzok kerülnének; „s a mely városokban töröktatárok nincsenek, azok a király hadainak, s végbelieknek élést hordanának; azon községek, hol ilyenek megszállva vannak, örömet menekülnének s pusztán hagynák lakhelyeiket, de a török örzi őket. Addig e megyé felkelést nem teljesíthet, mert a nemesek közül kik a megyében laknak, azok „az török és tatár kimondhatlan igáját viselik, a kik pedig kívül laknak, ottani lakhelyökön teljesítik a felkelést. A részleges

felkelés is lehetetlen volna, mert az erre szükséges pénzt Pest megyei városok és falukban beszédni nem sikerülne, miután a megyének Szécsényben tartott 26 gyalogja két hó pénzét is csak Kecskemét és Kőrös tudta nagy nehezen befizetni. Anynyira van már a dolog, hogy a magyar földesurak már fel sem vehetik ezen megyébéli jobbág্যokat, mivel azokat a török elrettenti, hogy ne legyen magyar földesura az parasztságnak, e megye teljességgel szétbomlott, a pogány tele ülte és letelepedett benne és ha akarja, csak egy embert bocsát a megyére engedelmesség végett, s lopva se jöhetnek, mivel úgy vigyáz a török az utakra, hogy akár csak egy embert se bocsásson be“.

Hogy ez időben a Nagykúnságot mily nagy pusztulás érte, azt tanuként kihallgatott egykorú karezagi öreg emberek előadásából olvassuk, mely szerint 1664-ben volt a jajhalmi veszedelem, „melyben a vármegyébéliek levágattak“; a Jajhalom nevet ma is viseli egy domb Kúnhegyes város határában; hogy itt kik és mi módon követték el az emlékezetes kegyetlen öldöklést, erre nézve történelmi adattal nem bírunk, sőt a hagyomány is elhagy bennünket, mert e hely eseményéről csak az maradt fenn, hogy itt valami véres csata volt.

Ez alatt a jászkúnság több viszontagságot szenvedett. Ugyan is daczára annak, hogy a megyei igazságszolgáltatás oly szigorral járt el, hogy négy ökor eltolvajlásáért a tettes halállal büntettetett, a személy és vagyonbátorság folyvást úgy az alföldségre lejáró végbélieliek, mint itt alakúlt tolvajbandák által nagy mérvben veszélyeztetett.

A végbélieliek Veszprémből egész a halasi földekre elkalandoztak rabolni, adósságokat erőszakos karhatalommal behajtani, mit a halasiak Pest megye gyűlésén Füleken 1665. február 6-án elpanaszolván, a megye a veszprémi kapitányt e tárgyban megkereste; sőt február 23-án Bezzegh István jegyző mint küldöttje által magának a nádornak is jelentette a szegény népen a katonák által elkövetett égre kiáltó sanyargat-

tatást, kérve az ellen orvoslást, szigorú tilalmat és védelmi nyílt leveleket. Azonban mindez nem vezetett kellő eredményre, mert a május 19-i közgyűlésen ismét panaszkodtak a halasiak, hogy Fekete Kis István nálók gyilkosságot követett el; mire a megye ez ügyben mind Zólyom megye alispánjához, mind a kékkői kapitányhoz megkeresést intézett, s ugyanekkor a halasiak kértére a porta-szám kijavítása végett az alispán kiküldetett, s a veszprémi kapitány a halasiak ügyében újólág megkerestetett.

Ez évben nádor Vesselényi Ferencz arról értesíti Nógrád megyét, hogy „némely tolvaj katonák az alföldségről egy farka ménest hajtottak, s elrendeli, hogy ez tőlök elvételvé, a jelentkező kárvallottaknak viszszaadassék. Ugyan ez évi nyáron „a magyar istentelen elfajult tolvajok“ Szabadszállásra bemenvén, házukat megdúlták, sok jószágokat elprédáltak, s a lakosok közül többeket megsebesítettek; e miatt ez évi szept. 10-én a szabadszállásiak panaszra folytán elrendeltetett, hogy a szegény nép sanyargatásai meggátlása tekintetéből a Heves megye küldötte által a nádor az illetők szigorú megbüntetése végett megkéressék.

A Jászság hasonló sanyargatást szenvedett. A füleki, ónodi, divényi és korponai végbeli kóborló tolvajok a jászságbeli szegénységet nyomorgatták, zaklatták, rajtok hatalmaskodtak, marháikat elhajtották, „s több ehhez hasonló nem keresztényt illető nagy égben kiáltó sarezoltatást, húzást, vonást cselekedvén rajtok, ki miatt oly nagy szegénységre jutottak nyavalyások, hogy már az evő falatjok is alig maradt, s ezennel végső pusztulásra kölletik jutniok“; ezek következtében a nádor 1665. szeptember 26-án kékkői kastélyban kelt levelével fenntnevezett végbeli kapitányoknak megparancsolta, hogy senki közülök a Jászságot marhájokba, javakba károsítani, őket zaklatni, rajtok beszállni halálos büntetés alatt ne merészeljen.

Másnap szeptember 27-én pedig a nádor egy újabb rendeletet adott ki, mivel értesítésére esett, hogy egy Kasza András nevű tolvaj a török rabságból ki-

szabadulása után, a Jászságban elkövetett prédálás, lopás és más garázdálkodásai miatt üzőbe vétetvén, mivel tetten éretett, a megye őt megölette; e miatt bátyja Kasza György bosszút akarván állani, a jászokat felgyújtással és más latorsággal fenyegette; ennek következtében mind ezt, mind a végbelieket eltöltja, a nádor, hogy e miatt a jászokat károsítani büntetés alatt ne merészeljék.

Ily kétségbeejtő viszonyok között nem lehet csudálni, ha a föld népénél a vallásos szellem s erkölcsi élet ingadozóvá válván, az isten káromlás szokássá lett, s anynyira elterjedt, hogy a nádor ez évi szeptember 28-án szintén a kékkői kastélyban kelt levelében a jászságbeli városok és faluk biráinak keményen megparancsolta, hogy mivel értésére esett, miszerint némelyek a jászságbeliek közül az isten törvényével s kemény ostorával, s a világi tisztséggel nem gondolván, isten ellen; „ördögatta, ördögteremtette, ördöglelkű és más ezekhez hasonló káromkodó, s boszúra ingerlő szitkokat követnek el „hogy istennek nagyobb ostorit hazánkra, nemzetünkre, e miatt is nem vonjuk“ — a birák az ily káromkodásokat szigorúan tiltsák el; a ki még is ez ellen vét, első ízben száz tallér birságot fizet; sőt ha valaki többször tapasztal-
tatik benne, hazánk törvénye szerint kövezés által való büntetését el nem kerüli.

Ez alatt a közelégtelenség némi csendesítése végett a király Kassára főkapitányul Csáky Ferenczet nevezte ki, de a kassaiak az ennek beigtatása végett megjelent Stahrenberg kir. biztost a városba be nem eresztették; sőt a felvidéki 13 megye látva a török rabló kalandjait és a labanczok zsarolásait, november 12-én Kassán gyűlést tartott, s a vasvári békekötésnek ujabban is ellentmondott.

A kedélyek ily forrongására Vesselényi nádor is még e hónapban Kassán megjelent. Itt felkeresték őt a nagykúnságban lévő városok és falukbeli lakosok és szegénység azon kérvénnyel, miszerint a sok fel és alájáró, imitt-amott lappangó és

széllyel lézengő csavargók, kóborgó katonák és hajdúk zaklatásai, erőszakos megszállásai és nyomorgatásai miatt oly szegénységre jutottak, hogy e miatt teljességgel el kellett pusztulniok. Ennek meggátlása végett a nádor Kassán, november 19-én kelt védlevelében a végbeli kapitányoknak meghagyta, hogy senki közülök s embereik közül a nagykúnságiakra se seregestül, zászlóstól, se magánosan hatalmasul beszállani, ott quartélyozni, a szegénységet sarezoltatni, zaklatni, marhájokban, vagy akármi javokban károsítani feje vesztése alatt ne merészeljen. Egyébiránt szabadságot adott a nagykúnságiaknak, hogy az ily latrokat megfoghassák, s a végbelieket saját kapitányoknak, a nem végbeli iratosokat pedig a megye kezébe adhassák; a nagykúnok között lévő orgazdák és tolvajok ellen pedig 12 frt büntetés alatt feltámadjanak, s ezeket a paraszt vármegye szabadon megfoghassa, s megbüntetés végett kapitányához vigye, — a végbeli kapitányok az ilyeneket szigorúan megbüntetni, sőt azok elfogásában a szegénységet segíteni is tartozván.

November 25-én a nádor hasonló védlevelet adott ki a Jászság részére, sőt november 26-án a jászberényi bíráknak és polgároknak megparanesolta, hogy az ily kóborlókra szorgalmasan vigyázzanak, s ha mutatkoznak, ellenök felkeljenek, üldözzék s elfogván, az illetőknek kezéhez adják.

E rendelet végrehajtásánál azonban nagy akadályul szolgált az, hogy ha a latrok ily üldözése alkalomával valaki megöletett, azonnal előállott a török biztos, s „városukban vér folyt“ ezim alatt a lakosságon vérbírságul 100 frtot meghaladó öszveget zsarolt; hogy tehát ettől a jászok mentesek legyenek, nem bizva eléggé az e részben már 1632., 1640., 1658-ban adott török levelekben Jászberény város lakosai a Jászság nevében ujólag megjelentek az egri divánban, s kérték, hogy az őket nyuzó-fosztó tolvajok és kóborlók megölése esetében rajtok ezek díjját senki ne keresse; erre Ibrahim pasa 1666. mártius 19-én, a nagykúnsági kapitányoknak pedig Izmail szolnoki bég szintén ez évi deczember 3-án kelt levelében nékik szabad-

ságot adott, hogy az ily latrokat üzhessék, s elfogván megölhessék, s fölakaszthassák, s az ily tolvaj haláláért rajtok senki díjját nem követelhet és szedhet.

Az 1666-ik év elején Lippai György esztergomi érsek meghalván, helyette az érseki székre Szelepcsényi György neveztetett ki, s látván a magyar főurak, hogy gyakori felterjesztéseik, kérelmeik az udvarnál sikerre nem vezetnek, márcz. 1-én Rákóczy Ferencznek Zrinyi Ilonával tartott menyegzője alkalmával elhatározták s ápril 5-én a trencsényi fürdőben kötött szövetségüket okt. 20-án a nádor Vesselényi, országbiró Nádasdy és a bán Zrinyi szövetséglevellel is megerősítették, hogy a német miniszterek által elnyomott ország szabadságátörök és francia segély mellett fegyverrel is ki fogják vinni.

Hogy a múlt évtizedek békés viszonyai mennyire elősegítették a jászkúnok anyagi gyarapodását, mutatja azon körülmény, miszerint a jászberényiek a velők szomszéd Szelefarmos pusztát zálogba vették, s midőn nyert adomány útján ennek birtokába ez évi szept. 15-én Keglevics Miklós beigtattatott, s ehhez Iváni Fekete László a jászkúnok albirája, s a jászberényi és fénszarusi szomszédok meghivattak, a jászberényi küldöttek a község nevében beruházott pénzük erejéig a beigtatásnak ellentmondtak.

Egyébiránt Mihálytelke és Ladán-Szt.-György községek között Füged laposa miatt a múlt években elintézett viszály ismét kitört, a szt.-györgyiek Füged laposát újólág szántással és legeltetéssel kezdték bitangolni; e miatt a mihálytelkiek jászkúnági főkapitány Iváni Fekete Lászlóhoz mentek panaszra, s felmutatván régi határlevelüket; ennek folytán a határjelek megtekintésére s megújítására a főkapitány jászságbeli lovas ispánt Palla Gergelyt egy Hevesmegyei esküdtel kiküldvén, midőn ezek jelentésüket beadták, 1666. okt. 23-án Füleki végvárban lévő házához Basik Péter Pest, Báthory László Hevesmegye alispánjait, Horvát János, Gyöngyösi István és Bátorfálvay Lőrinczcel törvénytételre egybehíván, azok azt határozták, hogy az 1644. jan. 17-án Zolnai Gombkötő János jászkapi-

tány e részbeni intézkedését helybenhagyván, a Mihálytelkieket a Füged laposa szabad birtokában megerősítették, s Palla Gergely lovas ispán s társai kiküldettek, hogy azon hamis határjeleket, melyeket a sz.-györgyiek Kellős Jakab lovas ispán idejében állítottak, a felek jelenlétében hányassák szét; ezenkívül ama régibb végzés erejénél fogva a sz.-györgyiek esetenként 1656-tól e mostani évig 100 frttal számított öszvesen ezer frt birságban is elmarasztaltattak.

Ugyan ez idő tájban a halasiak és Fülöpszállásiak az izaíakkal egyetértve Solt megyében Vadkert, Kötöny, Sz.-Demeter, Karácson, Sáár, Homokmégy és Pálfölde nevű pusztákat erőhatalommal birtokolták, míg nem őket Patay István Pest megye 1667-ik évi január 27-i közgyűlésén, az április 21-iki törvényszéken pedig Jánosy György mint tulajdonos ettől eltiltotta; a kún-szt-miklósiak pedig Bábonypusztá haszonbérért 1666-ban Pápay Péter és Jánosnak rendesen lefizették; azonban előáll Beczkó városi Gellért Mihály, s azon ürügy alatt, hogy ő Bábonyt időközben a Pápayaktól megalkudta, a pusztabért a szt-miklósiakon még egyszer megveszi, s midőn e miatt a Pápayaknál panaszt tesznek, kiderül a csalás, mit a Pápayak Pest megyének 1667-ik évi április 5-i közgyűlésén ellenmondás és tiltakozással igyekeznek orvosolni.

Különben az 1667-ik évben a jászkúnokra egy fontos esemény történt. Vesselényi Ferencz nádor márczius 28-án meghalt; a mi következményeiben annyival inkább leverő volt, mivel a nádori méltóság 14 évig betöltetlen maradt, s mint Pest megye jegyzőkönyve mutatja, a július 28-i tisztujtó közgyűlésen a király arról értesítette a megyét, miszerint Szelepcsényi György érseket és gróf Nádasdy Ferencz országbirót a közelebbi országgyűlésig az ország kormányzóivá nevezte; országgyűlés azonban 1681-ig nem tartatott, s a Zrinyi és Frangepán által vezetett összeesküvésbe Nádasdy is bevonatván, s 1671. április 30-án kivégeztetvén, a királyi helytartóság egyedül Szelepcsényi primásra szállott.

III.

A nádor halálával a jászkúnok régi gyakorlat szerint a magyar kamara kormányja alá jutván, a kamara 1667. június 11-én a Kiskúnságban lakozó szegénység, névszerint a szabad-szállásiak, fülöp-szállásiak, kún-szt.-miklósiak és izsákiak (?), június 23-án pedig a Nagyúnság és jászságbeliek részére védlevelet adott ki a végbeli tisztekhez intézett oly felhívással, hogy a felső alá járó, s lappangó csavargók nevezett jászkúnokat városokban, falukban, majorokban és egyéb lakóhelyekben ne háborgassák, zaklassák, sarczolják, s bármilyen adósság végett a nem adós ártatlanokat le ne tartóztassák, hanem az adósságot törvényesen keressék; s kiváltságaik értelmében réveken, vámokon békével s minden fizetés nélkül boesássák, a kóborlók ellen pedig teljes erővel oltalmazzák.

A kamara június 23-ról még két oklevelet állított ki, az egyikben előadja, hogy jászságbeli Négyyszállás nevű falu elpusztulván, ennek némely lakosai Jászberény városában szállottak meg, s magokat az itteni lakosok közé beiratván, Négyyszállás pusztája falu határa is Jászberényhez csatoltatott, s így használtatik; most a kamara e pusztának Jászberényhez csatolását megerősíti, s megengedi e városnak, hogy míg e pusztát vagy előbbi lakosai vagy más idegenek meg nem szállják, azt Jászberény a szokott adózás mellett bírassa, s ha ebben a várszél megtelepedett négyyszállási lakosok ellenkeznének, azokat a város bírái törvényük szerint büntethessék.

A másik levél az egész nemes jászságbeli lakosok, tudniillik, több Jászsághoz tartozó falubeli bírák és esküdtekhez van intézve, hogy jóllehet ezen jászságbeli Boldogháza nevű pusztája teleket a jászberényiek rég idő óta békésen bírták, s attól az adót is ők fizették: még is most e Jászsághoz tartozó Ladány, Sz.-György nevű falu lakosai e pusztája miatt a jászberényiekkel ellenkeznek; minek folytán nevezetteket eltiltja, hogy a jászberényieket e pusztája birtoklásában ne háborgassák.

Ily viszonyok között sürgető szükség volt, hogy a kamara országos ügyekkel lévén elfoglalva, a Jászkúnóság kormányzása egy külön főkapitányra bizassék; ez iránt tett kamarai felterjesztésre a király jul. 7-én kelt leiratával Andrássy Miklóst nevezte ki új nádor választásig a Jászkúnóság főkapitányává, hogy ez e kerületeket átvévén, rendes fizetés mellett a jászkúnóságot kormányozza, gondviselje, s egyébkor a nádornak járó fizetéseket beszédvén, a pozsonyi kamarai pénztárba időnként hiven beszoigáltassa.¹⁾

E választás igen szerencsés volt a jászkúnokra nézve, mert ez által éppen a legnehezebb időben oly főtisztviselőt nyertek, ki a szegény, elhagyott, mindenki által zaklatott és sarczott jászkúnokat erélyesen oltalmazta, erélyesen védte s 14 év lefolyása alatt bölcsen kormányozta s kihez a jászkúnok keserves napjaikban bizalommal folyamodtak panaszaikkal Krasznahórka várába, hol az új főkapitány rendes székhelyét tartotta.

Andrássy közbenjárásának lehete köszönni, hogy alig hogy új hivatalát átvette, már két hónap mulva szeptember 7-én I. Lipót királynak kemény parancsa jelent meg, intézve gróf Csáky Ferencz felső részek főkapitányához, Pető Zsigmond alkapitány és ónodi végházbeli főkapitányhoz, valamint az ezek alatt lévő fileki, korponai, lévai, szendrői, diósgyőri, putnoki, ónodi és kistapolcsányi végházak kapitányai, s más tisztjeihez, hogy a Jásztság, Kis- és Nagy-Kúnóság a nádor halálával a királyra s ennek magyar

¹⁾ Az új főkapitány azon erdélyi Andrássy esaládból származott, s második unokája volt azon Andrássy Péternek, ki 1550-ben adományban nyert birtokairól a csik-szt-királyi előnevet vette fel, ki 1575-ben Békesi Gáspárral, mint ennek híve, Magyarországra kimenekült, s itt elkobzott erdélyi birtokai helyett 1585-ben a krasznahorkai várat és uradalmat nyerte adományba s ugyanekkor a krasznahorkai előnevet is felvette; apja Andrássy Mátyás a Boeskaí, Bethlen, Rákóczy mozgalmakban szerepelt a hadi pályán, s maga Andrássy Miklós is mint III. Ferdinánd és I. Leopold híve Souches és Montecuculi tábornagyk alatt több családokban részt vett, 1664-ben Szathmár vidékén a törökök ellen, valamint Illoknál és Esekujvárnál vívott ütközetekben jelen volt. Erdemeicrt III. Ferdinánd őt már ifju korában arany sarkantyús vitézzé ütötte; 1676-ban őt I. Leopold bárói, Gömör megye főispáni és kir. tanácsosi méltóságra emelte. E kitüntetésekét elősegítette azon körülmény is, hogy bár ősei szepapjától, Pétertől kezdve protestánsok valának, ő a kathol. vallásra tért át.

kamarája gondviselése és igazgatása alá szállott, némelyek a nemesség közül különféle okok, főleg pedig tőlök elszökött jobbágyok visszaszerezésének ürügye alatt a jászkúnok földjére, s lakóhelyeikre felfogadott végbeli katonákat küldenek, ezekkel őket házaikból elhurezoltatják, minden házbeli belső jószágaikat s javaikat feldulják, marhájokat elhajtadják s elvitetik; sőt az ily esavargó végbeli katonák magoktól is szüntelen kicsapván és nyargalván, barmaikat, ingóságaikat elviszik, s őket minden módon károsítván, a kir. kincstárnak is kárával végszegénységre juttatják; e panasz folytán meghagyja a király a fő- és végbeli tiszteknek, hogy az alattok lévő vitézeket, sőt a külső idegen esavargókat is a jászkúnokra való kimeneteltől, azoknak személyekben s jószágokban való háborgatástól, s károsítástól szigorúan eltiltsák és visszatartsák, s azt soha senkinek megengedni büntetés alatt ne merészeljék, sőt a jászkúnok vagy a kamara megkeresésére őket ily kártételtől megvédeni, s az „efféle nyargaló, esavargó és kártevő katonákat mint az mi fiscalis jószáginknak pusztítóit és prédálóit megbüntetni tartozzanak is;“ s hogy e kir. parancs anynyival sikeresebb legyen, az a fenntnevezett végvárakban körülhordoztatván, az illető kapitányok által láttamoztatott is.

Az erélyes parancs nem tetszván, több nemes uraknak, Pest megye közgyűlésén, szeptember 22-én azon panaszt tették, miszerint e megyében, s főleg a jászkúnoknál sok nyilvános gonosztévő, s ezek rejtegetői és pártfogói találtak; minek folytán a megyében vizsgálattétel az alispán megbízott; a jászkúnokra nézve pedig Zichy István és Andrassy Miklós jászkún kapitányok levélben megkerestettek. Ezen Zichy István Andrassy nejének Zichy Klárának testvére, majd Szaboles megyei főispán, s Győr vári főparancsnok volt.

A Kis-Kúnság nem türhetve tovább, hogy Pest megye által tulságos adózással terheltetik, s bizva a tevékeny Andrassy Miklós új főkapitány erélyes pártfogásába, kijelentette Pest megye alispánjának, hogy

régi kiváltságos szabadságával ellenkezően, a megyére többé adót fizetni nem fog; a mi Pest megyének 1668. február 10-én tartott törvényszékén előterjesztvén, elhatároztatott, hogy Andrásy a Kis-Kúnság e féktelenségre törekvésének meggátlása végett írásban megkerestessék.

E eseménynek látszó esemény nagy fontossággal bír, mert ez volt első kezdete annak, hogy a részint Pest, részint Heves megyéhez csatolt, s ide adózott Jászkúnság e megyék kötelekeiből kiszabadulva, önálló politikai hatósággá tömörüljön, mi a nádorok pártfogása mellett később sikerült is.

A jászkúnok új életre ébredésének jeléül tekintetni azon körülményt is, hogy ők anyagi gyarapodás után törekedve, a velök szomszéd puszták birtokosainak távol lakását felhasználva, e pusztákat hatalmasul használni kezdték; így a fülöp-szállásiak és szabad-szállásiak Vadkert és más pusztákat, melyek bitorlásától őket Patay István ugyan e törvényszéken erőszakosság büntetésének terhe alatt eltiltotta.

Andrásy főkapitány közbenjárásának lehet tulajdonítani azon két védlevél keletkezését, melyeket I. Lipót király 1668. február 22-én a Dunatiszaközön lakó kiskúnsági faluk, s július 18-án Jászberény város és a kúnok s philiszteusok kértére adott ki, ezeknek azon panasza folytán, hogy némely kóborlók, kiket inkább latroknak, mint katonáknak lehet nevezni, kik a nélkül, hogy a közérdek kívánná, magán szenvedélyből fel, s alá járnak, a panaszosok lakhelyeit megrohanják, s a szokott illő gazdálkodásért azokat nyomorgatják, gazdasági szereiktől, marháiktól, bútoraiktól megfosztják, ezenkívül ütés, verés, gyilkolás, rágalmasz és szidalmakkal illetvén, hajlékaikból elűzik; meghagyja tehát a király az ónodi, szendrői, putnoki, kállói, diósgyőri, fileki, dévéni, korponai, kékői, lévai, nyitrai és komáromi végházak fő- és altisztjeinek, hogy minden végházbeli katona, ha az alvidékre megy, ösmertető jelül a tisztlevelét vigye magával, s ott illő gazdálkodással megelégedjek, s

kóborolni és garázdálkodni ne merészeljen, mivel a király jogot adott a panaszosoknak, hogy az ily tetten kapottakat üzhessék, megfoghassák és a megye kezébe adhassák; minélfogva a parancsolat minden végházban kihirdetessék, s a tisztek a katonákat a panaszosok háborgatásaitól szigoruan eltiltsák, sőt szükség esetén azokat oltalmuk alá vegyék.

Egyébiránt a jászkúnok kiváltságos előjogai érelyes védelmezésében többször tapasztalta Andrásy, hogy ez előjogok gyakori megsértését az is idézte elő, miszerint e kiváltságok I. Leopold uralkodási ideje alatt újabb megerősítés által még fel nem ujítottak, s így azok e miatt kellő figyelemben nem részesítették; ezenkívül mivel a jászkún-községekben a korcsmáltatás gyakorlásának jogköre a községek s egyes lakosok irányában szabályozva nem volt, s ennek folytán többféle kellemetlen zsurlódások merültek fel: ennélfogva a jászkúnok kérelmére a kamara közbenjárása mellett sikerült a főkapitánynak kieszközölni, miszerint I. Leopold Bécsben 1668. július 17-én kelt kiváltságlevelével II. Ferdinándnak Sopronban, 1622. augusztus 2-án és III. Ferdinándnak Pozsonyban, 1646. december 5-én kelt, s hét tagból álló jászkún-küldöttség által felmutatott okleveleit, melyekben a régi királyoktól nyert kiváltságaik jóváhagyást nyertek, nem csak megerősítette, hanem egy záradékban azt is kimondotta, hogy a korcsmajog használata valamint régen, úgy jövődre is Jászberény városát, s így minden egyes jászkún-községet illesse.

Több kún-szt-miklósi lakosok 1668. évi ápril 5-én a végezt folyamodtak Andrásyhoz, hogy ők Dabas és Gyón pusztákat Eszterházy Miklós és Sándortól kibérelték, s ezeknek fizették a béröszeveget; azonban márczius 4-én Gibardon lakó Nemeni Péter, Putnok, Bosok és Korponáról kilencz katonát rajtok küldött, kik marháikat elhajtották „s olyan dolgot cselekedtenek marhájukon, hogy pogány tatár sem cselekedte azt, hogy ha az marha elfáradott az nagy hajtásban, tüzet gyújtottak reá, s úgy égették meg marháinkat; mely

elhajtott marháinkat kénytelenségből úgy mint rablók keziből 500 ezüst tallérokon kellett kiváltani, azonkívül az, ki marha elveszett s megégett, csak fél szerint számláltuk az árát, 210 frtra megyen“, kéri a főkapitányt, hogy káruk visszatérését eszközölje.

IV.

A török 1660-ban Nagyváradot, 1663-ban Érsekujvárt, e két fontos várat, s vele több felvidéki várakat elfoglalván, fegyverei szerencséje, s a sztgotthárdi csata után reá nézve előnyösen kötött vasvári béke több visszaélésekre ragadta; főrend, nemesség és szegénység a török türhetlen zsarolásait a nádornál, királynál, keservesen panaszolta, s ha a nádor a hadi tanács ezek megszüntetése végett a budai pánánál felszólált, a panaszok valóságát vagy eltagadták, vagy mint visszatorlást tüntették fel. Hogy tehát a király erre nézve biztos adatokhoz juthasson, 1668-ban a megyéket, ezek között Pest megyét felszólította, hogy a töröknek a szegény népen elkövetett zsarolásai és kegyetlenkedése iránt az egész megyében falunként vizsgálatot tartson; melynek teljesítésével az április 12-i törvényszéken a 4 szolgabíró, s ezek esküttei bizattak meg; kik a megye 93 községeiből egy vagy több embert Fülekre felidézvén, itt azokat április 30-ig a megállapított 12 kérdőpontra hit alatt részletesen kihallgatták.

Kihallgattattakez alkalommal a Kis-Kúnságból Szabadszállásról Szabó Miklós és Vég Mihály, Fülöpszállásáról Simon János és Szabó Miklós, Kún-Szt.-Miklósról Cseke Péter, Laczházáról Tassi Ferencz, Halasról Bangó András és Csende István. Szabadszállás, Laczháza és Halas azt vallották, hogy mindegyik községnek elébb a mi bizonyos meghatározott adója volt, melyet fizetett a töröknek, ebben őket a török most is megtartja, Kún-Szt-Miklósét 20 frttal verte felebb, Fülöpszállásán pedig a császár adóját háromszor is megveszi; Szabadszállás, Fülöp-Szállás, Kún-Szt-Mik-

lós panaszolták, hogy Érsekújvár elvesztése után régi szokott adójokon kívül „rettenetes, hallatlan, kimondhatatlan kézbeli munkával és sanyarúsággal terheli a szegénységet, ugymint Szécsénben, Hatvanban és Nógrádban házakat építtetvén, az szegénységgel előszámlálhatlan munkát tétet, velök szántat, vettet, majoroktat, úgy hogy a szegénység a maga mindennapi falat kenyerét is alig keresheti, úgy hogy e munka értéke, s elébbi adójokra az ember eliszonyodhatnék; ezenkívül Fülöp-Szálláson és Kún-Sz.-Miklóson élelmi szereket is többet zsarolnak, mint volt annakelőtte, Sz.-Miklóson ezelőtt egy vágó barommal megérték, de most már kettőt kell adniok; — továbbá, ha valamely ember meghal a török jószágában hideg vagy víz miatt, avagy tolvajok miatt eltalál veszni, képtelen öszveg pénzt veszen ezért rajtok; így Kún-Szt-Miklóson az elmúlt nyáron egy kis gyermek vízbe halt, s ennek az apján urok budai Kaplag aga 60 frtot vett, — Halason az emberek haláláért a szandzsák bég 66 frtot veszen; Érsekújvárra tőlök 25 mérföldnyi távolságra számlálhatlan költségből álló szekerezést kell tenniök, 20 hétig is ott tartják a szegénységet szekerezestül, marhástul, sokszor oda is vész; így a szabad-szállásiaknak 8, a fülöp-szállásiaknak 5 ökrök, hat lovok, a kun-szt.-miklósiaknak 50 tinójok, a laczháziaknak négy marhájok veszett oda. Halason és Laczházán megelepszik ugyan a török az igaz buza-tizeddel, azonban Fülöp-Szálláson és Kún-Szt-Miklóson oly hamisságot követ el némely szpáhi, hogy „nem elégedvén meg azzal, mit Isten ád az dézmából, ha az neki nem tetszik, rajta hagyják az szegény emberen és annál, mi e tizedből lenne, két annyit, sőt többet is kívánnak rajtuk.“ Szabad-Szállás azt is panaszolta, hogy a török az adóba nem fogad el más pénzt, mint aranyat és tallért mit nehéz megszerezni, mert aranyra két garast, ezüstre négy garast kell fizetni, mivel az ilyen pénz az országban szűken van.

Szabad-szállás és Laczháza előadják, hogy az előtt a papok házához soha nem volt szabad a

töröknek bemenni, most pedig nem csak bemegy, de mig kedvének tetszik, veri s tagolja is.

Halas panaszkolta, hogy azelőtt soha nem volt szokásban, hogy a törökök a magyar tisztviselőket a határok igazításában háborgatták volna, de most ebbe is beavatkoznak, s háborgatják a keresztyén törvényeket, sőt a hódolt megye biráinak csak egy szemlét sem szabad török hitlevél nélkül teljesíteni.

Kún-Szt.-Miklós, Laczháza és Halas vallják, hogy ha egyik faluból a másikba elszökik a jobbágy, ezt régi szokás ellenére visszavinni nem engedik.

Szabad-Szállás, Fülöp-Szállás, Kún-Szt.-Miklós előadja, miszerint hallotta, hogy az elmúlt háboru óta e megyében a török által feles keresztyén ember vészett el, a laczháziak Gyinkotta János halálát hallották, a halasiak is tudják a keresztyének halálát, s hallották, hogy eleget vágtanak le a jankói törökök, de számát bizonyosan nem tudják; az izsákiak pedig hallották, hogy Halason egy izben 11, másszor 9 katonát vágtak le.

Ha még ezekhez a végbeli katonák, szabad hajdúk és latrok rablásait, sanyargatásait hozzáveszszük, valóban csudálni lehet, hogy a kiskún községek a Dunitiszaközi pusztaságon fennállhattak, s ez a községi élet megerősödésére enged következtetni; főleg miután a hatalmas főurak is, a hol csak lehetett, a jász-kún községeket és pusztákat törekedtek elfoglalni, mint gróf Balassa Imre, ki Bankháza kiskún pusztá használatától a szomszédokat április 13-án tartott Pest megyei törvényszéken eltiltotta.

Másfelől a viszniekiek földesuruk gróf Balassa pártfogásába bizva az árokszállásiak legelőjéből egy részt elszántottak, s ez elleni tiltakozásra jószágelhajtással fenyegetöztek; ezenkívül régóta háborgatta az árokszállásiakat Ónodon lakó Mészáros János valami marhák végett, s e miatt elébb Iványi Fekete László, utóbb Andrásy főkapitány előtt is őket perbe idéztette, azonban maga egyik izben se jelenvén meg, az árokszállásiak felmentettek; ez évben Mészáros János kas-

sai alkapitány Pető Zsigmond előtt tett ujólag panaszt s május 11-én nyolcz katona kíséretében megrohanta az árokszállásiakat Pethő az iránti levelével, hogy előtte Ónodon 15 nap alatt törvényre jelenjenek meg, különben katonát küld rájuk. Ezen az árokszállásiak megrettenve, még ez nap irtak Andrásynak, panaszolták a visznekiekkal való bajokat, s kérték, hogy saját főkapitányuk biráskodása alól őket ne engedje elvonatni; Pethő kapitánynak pedig május 13-án megirták, hogy főkapitányuk engedelmé nélkül előtte meg nem jelenhetnek.

Majd Füleken lakó Pethő Jánossal is meggyűlt bajuk az Árokszállásiaknak; ez ugyan is Szt-Imre és Ago nevű pusztákra kihalás czimen adománylevelet nyert, s ezeket elfoglalni törekedett; e miatt az árokszállásiak és jászberényiek felirtak Zichy István kamarai elnökhöz, hogy Agó még a török világ előtt jászföld volt, azonban elpusztulván a falu lakosai Árokszálláson telepedtek meg, s többen is vannak mint magok az Árokszállásiak, s ezek régen ki is szállottak volna régi lakhelyökre, de Agót Árokszállással együtt a hatvani bég birván, ettől való féltőkben nem mertek oda visszaszállani, azonban a nádori illetményt attól a többi jászokkal együtt fizették; Szent-Imre pedig csak kápolna és soha telek nem volt; kéri tehát a kamarát, hogy e birtokukban őket Pethő János ellen védelmezze meg.

Ezen levelek mindegyike a budai kincstári levéltárban eredetiben meg van; Jászberény város pecsétje körirat nélkül pajzsban keresztet tartó kar, Árokszállásén egyenes kard, melynek hegyénél csillag és fogyó hold, s ezek felett A. S. betük; mely jelvények közül ma egyedül Jászberény város pecsétjében van meg a keresztet tartó kar.

Ugy látszik, gróf Balassa Imre a jászkún községek szomszédságaiban fészkelte meg magát, mert Pest megye ez évi július 9-én tartott közgyűlésén pusztái használatától Felszaru falu lakosait eltiltotta.

Ez időben a „Heves vármegyében lévő Nagykúnságbeli szegénység“ is sok sanyargatást szenvedett;

mert „a sok alá s feljáró, imitt amott lappangó és szélyel lézengő, s hódoltságon élődő csavargók zaklatási, s egyéb katonák quártélyozási, húzási, vonási, fosztogatási, életjeből szekerekkel szünhetetlen való pusztítási, álnok praktikával élődő rabok alá szekerekkel való fuvarozási és marhájoknak csoportonként való elhajtási és prédálási, sőt alá, s feljárások s gyakor megszállások miatt az törököknek is terhes igája alatt“ a végelpusztulás szélére jutottak; minek folytán folyamodtak Kassára gróf Csáky Ferenczhez a magyar felső részek s ezekhez tartozó végházak főtábornokához, ki október 5-én kelt védlevelében őket oltalma alá vévén az 1649. 84. tez. értelmében úgy az ő kormánya alatt álló, mint más vitéz rendbelieknek megparancsolta, hogy az ő levele nélkül a nagykúnságiakra szállani, azokat bármi módon károsítani, az ezelőtt néhány évvel kiszabadult rabok pedig szekérrel való fuvarozásra őket kényszeríteni, az ő levelével megszállók is szabálytalan követelésekkel és szitkokkal terhelni őket ne merészeljék, s a kinek ellenök követelése van, azt az ország törvényei szerint keresse; felhatalmazván a nagykúnságiakat, hogy az ily őket nyomorgatókat szabadon elfoghassák, s az illető végbeli tiszthez kísérvék, vagy ha más baj esik is rajtok, azt magoknak tulajdonítsák.

Andrásy főkapitánynak a jászkúnok között végrehajtó tisztjei, az ugynevezett lovas ispánok voltak, kik a jászkúnok között lakván, egyfelől a jászkúnoktól járó fizetéseket, szolgálatokat beszédtek, másfelől a jászkúnok érdekeit védelmezték, s a főkapitányi intézkedéseknek végrehajtói lévén, főnökjükkal közvetlen összeköttetésben, s levelezésben állottak, mint erre a következőkben példát találunk. Ez időben a Jászországban még mindég az 1666-ik évben már említett Palla Gergely volt a lovas ispán, ki Árokszálláson lakott.

A jászkisérieket ez időben nem csekély kellemetlenség érte, szeptember 30-án a szomszéd Alattyánról lovak lopatván el, a jászkiséri paraszt, vagy mint ők nevezni szerették, nemes vármegye ezek keresésére indult, Kürtnél a Tisza rétjén akadtak 46 ökorre és 6

lóra. melyeket Léván lakó Závodi István s több társai hajtván, midőn a vármegye közeledését észrevették, elszaladtak, a vármegye pedig a jászokat Kisérre behajtotta. Másnap debreczeni emberek jelentek meg Kiséren bizonyosságlevéllel, s a felismert jószágokra, hogy azok az ő tulajdonaik, reá esküvén, azokat elhajtották. Harmad nap mulva Závodi rút szitkok között iszonyu fenyegetést tett izenetében a kisériekre, s az ökör csordát megtámadván, onnét erővel 10 ökrököt elhajtott társaival, melyeket meszsze földön találtak meg; s most is azzal fenyegetődzik, hogy két annyi marhájukat fog elhajtani, s a kit kívül szoríthat, orrát nyakát metszi vagy lábaszárát töri el, minek folytán kimenni sem mernek. E miatt mind a kisériek, mind Palla Gergely október 28-án kelt leveleikben kéri a főkapitányt, hogy a kamara utján a lévai főkapitányt e latrok megzabolázása végett keresse meg.

Ugyanekkor jelenti Palla Gergely, hogy közelebb az árokszállási vármegyének Jászberényben kelletvén menni, Agó pusztán találtak Fülekről Juhos Máté katonát két társával, kik egy szegény embernek a legjobb borját csak a bőriért és fagygyáért levágták volt, de őket meglátva, elszaladtak, kiket a vármegye egy ideig, azonban siker nélkül üldözött. Azonban egy óra mulva Juhos visszatérvén, ugyan azon embernek a legjobb tehenére két izben rálőtt, s bár nem találta, azonban a megvadult tehen elbujdosott, s nem találják. De ez sem volt elég, hanem még az napon egy más ember marhájára rontottak, levágták a legjobb borjut, fagyját elvitték, husát ott hagyták. Ilyenek ellen, „eleget berzenkednek ugyan, de keveset használ, mert az, kit oda kin kaphatnak közülök, ugy elverik, tagolják, hogy sem él, sem hal.“ Kéri Palla a főkapitányt, hogy az ily kártételeket orvosolja, miket a lévaiak, korponaiak, fülekiek követnek el.

Emlékezetbe hozza továbbá Pala, mit a mult nyáron fennlétekor említett a főkapitánynak, azon árokszállási embernek ügyét, kinek Jánoki 36 darab marháját elhajtattott, s ki ennek felét a főkapitánynak ajánlotta, ha vissza-

szerzi, mely embert s tanuit a főkapitány rendeletére megeskette arra, hogy van 32 éve, sőt 36 is, mióta ez ember itt lakik.

E közben a kiskúnok Andrásy pártfogásában, s régi kiváltságaik újabb megerősítésében bizva, a Pest megye által reájok 1667-ben kivetett „dupla taxa“ megfizetését folyvást megtagadták; minélfogva Pest megye november 15-iki törvényszékéből Andrásyt ez ügyben újólág megkereste.

Ez időben Jászberény városnak, mint legnépesebb, legnagyobb jász községnek előjárói úgy tekintetek a kisebb többi jász községek által, mint az egész Jászság fejei, kik a többi községbeliek panaszát elfogadván, annak orvoslása végett „az egész nemes Jászság“ nevében tettek lépéseket. Így ez évi deczember 4-én „jászberényi birák Muharay Lukács, Gottan Márton és az egész nemes Jászság“ felirtak Krasznahorkára Andrásy főkapitányhoz, miszerint jászságbeli Mihálytelki szegény atyjok fiai jövéen elejökbe, jelenték, hogy a mult napokban földjükről némely istentelen tolvajok 9 ökrüket elhajtották, melyeket a sok fel s alá járó latrok miatti féltükben ez ideig keresni menni nem mertek; kéri tehát a főkapitányt oly biztosító-levél kiadására, mellyel jószágukat kereshessék, s hol megtalálják, lefoglalhassák, az orgazdákhoz nyulhassanak, s kiket szükség, szabadon megeskettethessenek.

Másnap deczember 5-én Koháry István füleki főkapitány egy katonás és igen sürgős levelet irt a jászberényi birákra; az Olasznak Varkucs Gergely hadnagya vejének a dolgában, kinek puskáját, kardját, buzogányát, mentéjét s egyebet a jászberényiek kiadták, de a pénze felvitelére a vizekapitány által kitüzött határidőt elmulasztották; megparancsolja tehát Koháry, hogy a jászberényi bíró, öt eskütt emberrel, azon két gyermekkel, polgárral és pásztorral, kik ez ügyben tudomással birnak, se órát, se napot nem várva, előtte törvényre jelenjenek meg; különben magok lesznek okai, ha őket felhozatja, vagy ha Varkucs társaival rajtok menvén, „igazat tézsen magának és nyargalót is vesznek.“

E levél ma is az Andrásy főkapitány levelei között lévén felfedezhető, ebből azt lehet következtetni, hogy a jászberényi bírák e fenyegetésre meg nem rettenve, azt Andrásyhoz felterjesztették, ki újabban megerősített kiváltságaik értelmében őket saját bíráik elől elvonni nem engedte.

Ez év végén Pest megye számosan hozzá érkezett panaszok folytán december 29-ki közgyűléséből a végbelieknek és a törököknek a föld népén tett, s végelpusztulással fenyegető kegyetlenkedései miatt a királyhoz és országnagyokhoz küldöttség útján folyamodást intézett.

E közben Naményi Péternek a kún-szentmiklósiak elleni erőszakoskodása miatt Andrásy írt az Eszterházyaknak, valamint ugyan ezekhez a kún-szt-miklósiak is, hogy ők Naményit vagy beperlik, vagy vele szerződnek; ezt meghallván az Eszterházyak, 1669. január 11-én Andrásyt, mint bátyjukat levéllel felkeresték, hogy a kún-szt-miklósiak ügyében tegyen igazságot.

A jászok ezalatt látván, hogy a magyar kóborló tolvajok ellen tett gyakori panaszaik eredményre nem vezetnek, kénytelenek valának, ha bár e miatt törökösségi pert vonnak is nyakukra, ez ügyben Mehemet szolnoki béghez folyamodni, ki 1669. február 2-án kelt levelében nekik megengedte, az eگری pasa nevében is hogy „régis szokásuk szerint illendő fegyverrel vármegye akaratából felkelvén, a magyar latrokat szabadosan kergethessék és megöljék“, s ha e miatt közöttük halál történnék, annak díját megadni ne fártozzanak, s a török vitézek bármely várbeliek legyenek is, őket mindenütt békével bocsássák.

A hazai közbátorság ily veszélyezett állapotában is a jászkúnok évi censusukat rendesen fizették, s ez évi május 3-án Pozsonyba mivel, — nádor nem volt — kamarai főpénztárnok Bornemisza Ferencznek a kún-szt-miklósiak évi census fejében 75 frtot küldtek meg.

Ez időben a törvénykezés ingadozó állapotára nézve álljon itt a közetkező eset: rákos-csabai Úri Mihálytól ennek hat ökrét Tatán Farnady Pál „hatal-

masúl az vármegyére elvette“; Uri a tatai várbeli kapitányhoz folyamodván, ez hadi széken Farnadyt az ökrök 66 frt áraban elmarasztalta; ezzel Uri meg nem elégedvén, ügyét fogott birák elé terjesztette; öszszjöttek tehát Szt-Lőrinczkátán Jászberényből: Jász György törvénybíró negyed magával, Jász-Felszaruról és Jászgál-Szt-Györgyről szintén négyen-négyen; s e tizenkét tagból álló bíróság 1669. július 23-án azon ítéletet hozta, hogy mivel Farnady elfogatása után szabadon bocsáttatván, 16 tallért Urinak megadott, a többi 50 tallért a megye tartozik Urinak költségével együtt „hittel az mit el mér venni“ jövő Szt.-Mihály napig megfizetni; a megye pedig keresse Farnadyn; Takács Gergely a megye gondviselője az ökrök közül néhány darabot átvévén, azt 16 frton eladta, s ez öszveget a kapitány kezéhez küldötte; mind a mellett őt némelyek gyalázatos szavakkal kezdték gyanusítani; s ezekre a fogott birák e méltatlan vádaskodásért negyven forintot vetettek, melynek egy része az uraké, másik viczeispán uré, harmadik a sérelmes féle.

Azonban még ezzel sem lett vége ez ügynek. A fogott birák ítélete Pest megye törvényszéke által felülvizsgáltatott, hol az ítélet következő lett: mivel Uri Mihály az egész paraszt községért szenvedett kárt Farnadytól, tehát 24 tallért azon hadnagyság alatt való faluk lakosai kötelesek Urinak 30 nap alatt megfizetni; a 66 tallérból pedig, melyet a tatai törvény Farnady Pál ellen ítelt, 16 tallért Uri Takács Gergelytől megkapván, a többi 50 tallért a paraszt hadnagyság Farnadin vegye meg; mit ha nem tenne, e hadnagyság alatti öszszes község lesz azt köteles Uri részére megfizetni.

E közben a szabad-szállásiakat a végházbeli lovas és gyalog magyar vitézljő rend elviselhetlenül nyomorgatván és károsítván, külön posta emberük által juttatták el Andrásy Miklós „kapitány és tiszttartójukhoz“ 1669-ik évi június 16-án kelt terjedelmes panaszlevelüket, melyben előadták, hogy a sok nyomoruság miatt esztendőjüknek utolsó napjára és órájára virad-

tak, nem sok napok mulva pusztán kellett nekik hagyni a király telekjét, noha sokan ott születtek s nevelkedtek fel, s atyáik is sokuknak még a régi felzendült háborús időben is sok fizetés és bujkálással lakták a kegyetlen idegen nemzetnek rablása, pusztítása miatt, de abban az időben a magyar vitézlő rend nem húzott-vonott egy keresztyén jobbágyot se, hanem úgy viselte magát mint atyafi. Most azonban siralmas lakásuk, lappangásuk házaikban s azokon kívül, élő kereső mezeikben, munkáikon csak a nagy szidalmat, sarczoltatást szenvedik, az alájáró, szünetlen rajtuk erőszakkal elődő, elviselhetetlen nyelvvel undokító, rajtok tüzelő, különféle álnok kigondolt, beléjük bujtorjánkodó fortélyfogással a véghelyekben lakó lovas és gyalog magyar vitézek verik, tagolják, sarczoltatják; lábas marháikat hatalmasúl és mezőről elhajtják, huszonöten harminczan, s többen is talpon állva imide-amoda való izzadó futkosással szolgálják, ételt, italt, abrakot, füvet, szénát annyit nekik nem hordhatnak kocsikkal, háton, hogy mégis szidás, ütés, vagdalás, verés ne érje köztök még a fehér szakállu 70—80 éves öreg embereket is. S kik valának ezek, kik ezeket elkövetik? némelyik falujokban jobbágytársuk, másik gazdafi, rideg legény, sőt szolgálók voltak; azonban rossz erkölccsel bírván, loptak, veszekedtek vagy kárt tettek, s e miatt birsággal büntetettek az elhalt nádor által, s most ezt veszik, vették s akarják rajtok visszavenni. Így hat gyalog hajdú módon tolvajkodó legény elmerült nálok a fosztásban sarczoltatásban, falujokban némelyeket házukból is kihuztak, mit nem szenvedhetvén, őket megfogták, s míg Fülekre akkori kapitány s tiszttartójukhoz Fekethe Lászlóhoz felállithatták volna, Kecskeméten fogházba zárták; ide érkezvén azonban a budai vezérpasa népivel, magok kikiáltottak a fogházból a törökhöz, ki őket általuk elvitetvén, a pasa Szolnokban fejüket szedette. Azonban ezeknek némely atyjok fiai a szabadszállásikon keresvén halálukat, a nádorhoz felhivatta törvényre, melyen azonban semmit nem nyert; hanem most Balassa Mihály

korponai katona ment falujokba, s szidalom és fenyegetés mellett rajtuk e miatt 80 tallért követel.

Ezenkívül Fülekről Sövényházy István még 1665-ben többed magával falujokba szállott, kiket bőven megvendégeltek, s azután kértökre békével ki is ment a faluból, a mezőn azonban a juhok mellett lévő juhászokat és gazda embereket el kezdte szidni, zaklatni, karddal kergetni, sőt egyikhez hozzá is lőtt, kérték, hogy esendesen viselje magát, de ő lováról annál inkább lövöldözött, s felgyujtással fenyegetett, míg nem a sok veszekedésben lováról leesett, ekkor a szabadszállásiak megfogták, s megütögették, végre keze irását adván, megesküdött, hogy ezért soha boszút nem áll. Azonban egyszer már 8 ökreiket elhajtotta, s csak törvényre ígérés mellett adta ki; mult évben pedig tizennyolczadfél tallért vett rajtuk, sőt most junius 14-én Balassával egyszerre hozott rájok ötven lovas katonát, s bár jó ellátásuk volt, mégis sok kárt tettek, fenyegettek, s 44 tallért követeltek, s 8 ökreiket elhajtották.

Majd jött Szabó Gergely ki paraszt korában falujokban czégeres vétkekért megbüntettetett, s a mi büntetéspenzt fizetett, azt több társaival most az akkori birón követeli, ennek házát felgyujtotta, s a kik oltani mentek, azokra lövöldözött, de még is sikerült eloltani; ekkor a mostani birónak vitte el egy lovát.

Egy Vörös Halasi Mihály nevü pedig e faluban laktakor a birót megtámadta, s megütötte, ezért elfogták, kalodázták; ez is két évvel ezelőtt mint katona oda jött, a kis biró házát felégette, egy másik embert halálra vert, s az öregeket szidalmazza, lovaikat felfogván, csak nagy ajándékért bocsátotta szabadon.

Nem az adók, nem a szolgálatok terhe teszi e falu lakosait földönfutókká, hanem az ily nyomorgatások, s ha ezek miatt a végház tisztjei előtt panaszkodnak, mindegyik azt mondja: én annak nem vagyok kapitánya, hadnagya, nem is parancsolok neki, hanem ő tudja, s ti tudjátok, mit cselekszik. Azt irják s parancsolják a kamarai urak, s némely végházi kapitányok, hogy miért nem támadnak rájok, igaz, megte-

hetnék ők, s meg is bírnák, azonban nem mernek reájok támadni, ha Ő Ngok onnan felyül meg nem rántja szájokat.

Kérik tehát Andrásyt, legyen közbenjáró a végbeli kapitányoknál, hogy ezek a botjuk alatt lévő alájáró vitézeket fenyítsék meg.

Ugyanez időben a turgonyi kúnoknak a szomszéd kenderesiekkel bizonyos föld végett villongásuk lévén, a kamara ez ügyben Eszterházy Miklóst a kenderesiek földesurát megkereste, ki ez évi szeptember 22-én azt válaszolta a kamarának, hogy mivel a kenderesiek e földet mindég birták, ahhoz a turgonyiaknak semmi joguk, s így ezeket a kamara utasítsa törvény útjára.

Hogy azonban ez időben az igazságszolgáltatás mily viszás állapotban volt, mutatja az, hogy ez évi szeptember elején a jászberényi parasztság egy hadnagy alatt czirkálni menvén, Abonynál egy kőrösladányi Siga István nevü ember kezén több marhát talált, s mivel azt Siga sem igazolni nem tudta, sem átadni nem akarta, az ebből kifejelett dulakodás közben a jászberényiek által tetemesen megveretett; ezért ő földesurához lévái főkapitány gróf Csáky Pálhoz ment panasza, ki október 5-én kelt levelében szigorúan meghagyta, hogy a jászberényi főbíró Gyapai Gergely, a hadnagy Fazekas Tamás egy hét alatt hozzá törvényre felmenjenek, különben katonák által fogja őket felhozatni. A jászberényiek ezen megijedve, e levelet Andrásy főkapitányukhoz elküldötték.

A tolvaj katonák az alföldön folyvást garázdálkodtak. Így ez évben fülöpszállási Latos Mihály és tiz társainak 38 drb marháját erőszakkal elhajtattak, s azok közül 17 tulkot eladtak; a károsok a latrok kezén megtaláltak 21-et, ezt vissza is kapták, de az eladottak ára megadását megtagadták; e miatt a károsok október 31-én Andrásyhoz folyamodtak egy írásbeli kérvénnyel, hogy kárukba e katonákon 300 tallért vegyen meg „fele legyen Uraságodé“.

E kérvényt nevezettek az előjárósághoz adták be, mely azt ez utóíráttal juttatta el Andrásyhoz: „jöllehet

ugyan ezt az ő levelüket fel kellett volna Uraságodnak szolgáltatnunk, de nem lévén semi módunk benne, mert az tolvajok végett nem mertünk“.

Ugyan e napról irtak „a fülöpszállásiai kicsinytől fogva nagyig“ egy panaszlevelet Andrásyhoz, melyet amazzal együtt bizonyos emberük által küldöttek fel, hogy őket az alá s feljáró istentelen tolvajkatonák kékkőiek, korponaiak, ónodiak, fülekiek, mindenükből kipusztítják, ostromolják őket ajándékkéréssel, csizmát, sajtot, czafrangnak való abát vagy salavárdit kérnek, ha nem adnak, éktelen isten káromlásokkal szidják, sőt miután őket borral pecsenyével jöltartották, kimennek a faluból, s legjobb marhájokat levágják a bőriért, fagygyáért, a húsát pedig az ebek és madarak eszik meg, s őket ily szavakkal rettentik; „ördög lélek, beste lélek, kurafi, menj fel, panaszolj az uradnak, mit gondolok veled, az magad jószágából, ha szintén megfognak is, eleget teszek, hadnagyomnak, kapitányomnak egy-egy szál szíjjat adok, az maga tehene bőrén kiszabadulok, egy óráig sem fekszem az tömlőczben; sőt pedig, ha szintén két vagy három embert megölök is, vannak jó paripáim, egyiket kapitányomnak adom, haláltul is megmentem fejemet, azontul ismét szabad ember leszek, megveszem az ló árát duplommal rajtatok“; most is közölök egy jobbágytársukat megvagdalták, s megcsonkították; még a vető buzájukon is elhordják a veremből, oly végnymorba jutottak, hogy ha „isten után gondunkat nem viseli uraságtok, tavasszal nyilván pusztán hagyjuk király urunk ő felsege telekjét, mert nem tudunk mivel előállani.“

Ily egymást érő panaszos feljelentésekből látván Andrásy azon végpusztulást előidéző károsítást és sajnargatást, melyet a végbeli kóborló katonák által az ő kormánya alatt lévő Jászkúnságban elkövetett; ezek meggátolása végett erélyes lépéseket szándékozott tenni, melyekhez, hogy részletes és biztos adatokkal birjon, felszólította levélben a jászkún községeket, hogy október 29-re „valakinek mi ügyök bajuk volna“ adják elő.

Erre „az nemes kiskúnságban Szabadszállásán elvert, taglott főbiró Vargha János, eskütt tanácsi és mind falujul kicsiny és nagy, árva és özvegy“ november 2-án kelt levelükben keservesen elpanaszolták, hogy a „keresztyén nevet viselő, éjjel-nappal, télen-nyáron rajtuk hatalmasúl nyaraló telető fegyveres katonák minden irgalmasság nélkül szidják, verik, tagolják, sarczolják; e végett már több izben panaszkodtak is, de ha a latrok megtudták, azzal fenyegetőztek, hogy ezért eddig se bántotta őket senki, s ha tizet megölnek is ő közülök, ki teszen róla; így, midőn Sövényházi Istvánt hatalmaskodásáért bepanaszolták „senki is nem töve rola“ s rajtuk hatvankettedfél tallért hatalmasúl megvett; korponai Balási Mihály valami lator öcsescéért fenyegeti, s 80 tallért keres rajtuk; halasi Vörös Mihály ezelőtt harmadfél évvel a kis-biró házáat felégette, sok embert elvert, tagolt, sarczolt, a mint ezt már jelentették is; legközelebb pedig főbirájukat és egy esküttet úgy megvert, hogy most is betegen fekszenek, s talán bele is hálnak. Szt.-György napkor választott uj birájokat, Kőrösmelléki Istvánt ónodi katoná Nagy György minden igaz ok nélkül úgy megverte, hogy borbély gyógyította rothadt sebeit, de végre is 9 hét mulva belehalt. Most pedig özvegyére törnek, hogy javaiból kifoszsák. Korponai kapitány Szánthó János veje Pálfi Tamás 53 tallért, kékkői Kis Mátyás és ónodi Foris István 9 tallért zsarolt Kőrösmellékinén hatalmasúl. Lévai katoná Szarka Imre a maga latorságaiért őket fenyegeti, szidalmazza, ökreiket elhajtja.

De „ezeken kívül is sok, elviselhetlen, s kibeszélhetetlen nyomorúsággal, szomorú könyves orozával tengenek a király nemes ülésén. Ha minden vetésük árpa vagy zab lett volna, akkor se győznék, mert Szt.-György óta 7—800 zsák abrakot kellett adniok, s mivel most már elfogyott, őket üzik, verik; majd minden harmadnap és éjjel falujokba jönnek, karmazsin esizmát, kalpagot, köpönyeget, dolmánt, nadrágot, salavárdit húznak vonnak biráikon; s ha utban találják,

csak azért is elfogják, hogy rajtuk valamit zsarolhasanak, a legkövérebb ökrüket, tehenüket, birkáikat levágják; mézsárszékükből bőrt, fagygyut, csapszékükből a bort elrabolják.

Ezenkívül ezen katonák bácskai ráczok marháit elhajtják, s hatalmasul pásztoraik elébe az ő marháik közzé verik, s ott őriztetik; ha a gyakorta portyázó török rátalál, az őket szidja, birságolja, nyársbavonással zaklatja. Végre Agoston Márton 32 év óta falujokban lakik mint rendes adófizető, főbiróságot is viselt becsületes ember; s most Szalai János, csufnéven Nádasbogarász és katona Szabó Gergely ráesküttek, hogy Agoston törökös, s annyira fenyegetik, zaklatják, hogy már egy év óta házában sem éjjel, sem nappal megmaradni nem merészel.

Mióta a nádor meghalt, rajtok e nyomoruság súlyosabb, s kéri Andrásyt, orvosolja bajaikat, írja meg e levelüket megadó postaembertől, hogy mit tegyenek, mert ők sem szántanak, sem vetnek többet a király telekjén, hanem, ki merre lát, elszélednek.

Hasonló keservesen panaszkodnak november 6-ról a kún-szt-miklósiak is, hogy kékkői, füleki, s ónodi magyar vitézek marháikat, lovaikat elhajtották, tőlök 60 tallért zsaroltak; sőt kilesvén, midőn Budára törököt vittek, egyik jó lovukat elvették, s helyette egy rosszat adtak; Túri Mihály katona pedig a járomból hajtott el több ökrüket, s midőn ezt keresni Kékkőbe a főkapitány levelével a károsok felmentek, Túri Sós Ambrus kapitánya előtt megesküdött, hogy törvény nélkül akasszák fel, ha az a marha nem rácz marha, holott ők tudják igazolni, miszerint azok károsok tulajdonai.

Ezt követte november 7-én a laczháziak panaszlevele, melyet azon kezdenek, hogy ebben is veszedelmük forog, mert ha meghallják a tolvajok panaszlevelüket ebből is újabb veszedelem követhet, mert már író deákat is alig találnak vagy kaphatnak miattok, kéri a főkapitányt, hogy nem csak adójuk megvétele, hanem megoltalmazásukra is legyen gondja, nehogy

jobb idő utáni várakozásuk közben jószágukból kipusztúlva, semmivel keljen majd elbujdosniok. Csuda, hogy az isten az oly helyeket megtartja, a kikben olyan emberek vannak, az minéműek azok, kik az istent nem félik, se a királyt nem tisztelik, sem a tiszteket nem böcsülik, se a szegényeket nem kimélik; ezek közül való pedig Turi Mihók, ki egy izben 17 ökrüket, másszor 10 lovukat, ismét 25 ökrüket hajtott el; más hat ökrüket csak predikátoruk szavára adta vissza, de 18 tallérra őket megsarcolta — társával Kovács Imrével; majd birájuk Budáról jöven, lováról letaszították, s a lovát elvitték.

Arra is vetemedtek a végbeli katonák, hogy valamely jászkún pusztá nevét vévén fel, azt elfoglalták. Így a kecskemétiak Jakab-Szállása kiskún pusztát régóta birták bérben, azonban előáll egy magát Jakabszállásinak nevező füleki katona, e pusztáról kiveri a kecskemétiakat, úgy, hogy ezek Andrásyhoz valának kénytelenek védelemért folyamodni.

Feltűnő az is, hogy míg Szeged, Kecskemét, Kőrös városa csekély összegért több kiskún pusztát évtizedek óta birtak haszonbérbe, magok a kiskúnok Pest megyei pusztákra szorultak; mint ez a fülöpszállásiakkal történt, kik Földváry András Szt.-Imre nevű pusztáját egy ideig haszonbérbe, majd 1669-ben 320 tallérért zálogba vették.

Van ezenkívül ez évről egy levél, melyet Turkeviből Setét Mihály nagykúnsági kapitány irt Andrásyhoz, s élénken rajzolja a Nagykúnság elpusztult állapotát; írja nevezetesen, hogy „mostan is két kúnságbeli faluk pusztultanak el, egyik Kúnhegyes, az másik Karczagujszállás, melynél immár jobb falu nem volt az kúnságbeli faluk között, az teljességesen úgy elpusztult, hogy abban csak egy sivalló lélek sem maradt, hanem mind egyik Debreczen vidékére ment“ s a huszonkét nagykúnsági faluból csak hét maradt. Az elpusztulás oka az, hogy mint az elmenekült karczagiaiak feljegyezték, Szt-Györgytől Szt-Mihály napig, négyszázszor volt oda szekerük Kállóban, különösen

Ibrányban 11—14 mérföldre, ezenkívül Onodon, Szendrőn, Polgáron s több más helyeken, nem győzték már teljesíteni a számtalan strázsálást, hirmondást, ide oda való postálkodást, s társzekér-járást. A megmaradt hét község egyikében nincs több hat embernél, a másikban öszvesen kilenczen vannak, azok is maholnap elpusztulnak, mert se magoknak, se marháiknak nincsen enniök, a mi volt, azt mind eldúlták, megették; a rettenetes nagy szolgálát emésztette meg a többit, s emészti azok maradékját is. Nyolcz éve már, hogy az ő földjükön nagy háborúság és oly hadjárás vagon, hogy mindenüket, még csak egy marok búzajokot is, a templomokban tartják; s jövőre már senki nem akar szántani, mivel semmi megmaradást nem látnak. Ez iszonyú pusztulást már a török sem tűrhethén, hiradásul csauszokat küldött Konstantinápolyba, „ebből mi jön ki, csak az isten tudja“, kéri Andrást, írjon a tábornoknak, gátolja meg végpusztulásukat.

Ezzel csak nem egy időben küldött egy másik panaszlevelet „Marjalakáról Szabó János kún-ságbeli kapitány kolbászszerki Assessorival együtt“ Andráshoz, a levélen Kolbászszerk 1660-ki pecsétje látható. E levelet — mint szövege mutatja — egyházi szolgálta, talán azon Ároktői András fogalmazta, kiről mint marjalaki ref. lelkészről egy 1656-ki levél emlékezik, vagy Budai Bálint, ki egy 1672-ben kelt levélben, mint „kevi lelki tanító és egyházi Senior“ fordul elő. A kérvény tiszta magyarsággal, ékes szavakkal, egyházi irmodorban, fenkölt szellemmel, s hazafias bánattal élénk színekben rajzolja le a Nagykún-ságnak e korbéli pusztulásra jutott állapotát. Az előszóban felsóhajt: „hová fogjuk szegény árvafejünket, kire vessük könyvező siralmas szemünket Uraságodon kívül! jaj bizony nem tudjuk; mert mindenfelől kiszakattunk, ninesen ki könyörüljön rajtunk; ők elfogytak, s e világból kimultak minden jó gyámolink és nyomoruságinkon szánakozó ékes oszlopink (érti a nádori szék üresen állását), nines már kihez támaszkodjunk, nines ki most hallja siralmunk“; azután kéri Andrást,

kit isten neki adott, hallgassa meg panaszukat, „mert bizony nyomorúság jön egyik nyomorúságra, és siralom az másik siralomra, és miképen egyik hab az másikat, úgy űzi egyik nyomorúság az másikat, és ha isten nem könyörül rajtunk, bizony majd megemésztnek bennünket“. Ezután áttér egyes panaszokra

Első „mely nagyon az Polgáriak ellen“, honnét ezelőtt két évvel, még a nádor életében lejöttek többen halászó szerszámokkal, s minden halas vizüket meghalászták erővel, ezt azonban észrevevén, a karczagiak hálójukat, s két ökrüket lefoglalták, magok elszaladtak. Később e miatt karczagi és marjalaki embereknek négy ökrét a lefoglaltak helyett Polgáron elvették, melyeket a főkapitány levelével keresték ugyan a károsok, azonban siker nélkül, mert azt mondták, hogy ők e vizet kibérelték.

Továbbá a főkapitány szolgálja Nagy Jakab itt létekor Turgonyról egy Vékony János nevű nemes embert azon ürügy alatt, hogy az Bagozi Miklós szökevény jobbágya, a maga és három szolgálja marhájával és „énnekem egyházi szolgának“ két ökröt hatalmasul elhajtottak egy saxo Dyon nevű katona és több szathmári katona társai; majd e levelüket átadó Szemő Bodisárt Karczagujszállásról Bálintfi Zsigmond kállói Magyar Mihálylyal a fővezér levele erejénél fogva, ezenkívül Kabáról és Turkevidből is egy-egy embert minden marhájával együtt erővel elvittek.

Azonkívül az örökké rajtuk élődő hatalmasok megfoszták őket minden javaiktól, lakhelyeiket lovaik lábával eltapodtatták „és hagyának már sok egyházakat pusztán“; két izben őket megtámadván, közülök mintegy 90-et vérben fagyban hagyának. Sirva jutnak eszükbe a török császárnak „török, tatár és pogány hadai“, kik is öt izben egymás után csakhamar, füsttel, tüzzel és mérges nyilakkal boríták el földüket, azonban a mostani nyomort ennél is nehezebben szenvedik, mert míg a török-tatár hadjárat általános lévén, az egész országot sujtotta, addig a mostani nyomor azo-

kat éri, kik „ez prédákra hagyatott földön laknak“; amaz a haza régi ellenségétől, régi rablójától a tatártól származott; míg a mostanit saját vérüktől, gyermekeiktől szenvedik, kiktől jót és nem gonoszt kellene várnunk; amaz tűzzel-vassal pusztító hadjárat alatt történt, ez pedig békesség ideje alatt terjeszté a romlást a hazában; amaz borzasztóbb, de rövidebb ideig tartó; ez már hét év óta pusztítja a hazát, s végét csak az isten tudja. Midőn a tatár gazdag zsákmánnyal és számtalan rabokkal elvonult a jászkúrok „innen-amonnan az megmaradott helyekből és az török nemzetnek oltalmazó kebeléből az kevés megmaradott néppel és jószággal az puszta helyekre haza szállottak az békességnek reménysége alatt, hogy megépítnék: azonban azonnal az megmaradott végházakból és az országnak minden részeiből mind lovon, mind gyalog, mint az sáskák reájok omlának az hatalommal élők, és betelék amaz átok, hogy az mi az hernyótul megmarad, azt az észerebogár eszi meg.“ — „Alig szabadulhatnak meg az kegyetlen tatártul, azonnal saját nemzetünknek pusztító keze lön rajtuk mind ez mai napiglan“.

Hét éve teljesen, mióta minden tavasszal, mint az árviz elborítja, mint a sáskák pusztítják földjüket, nem hagyva ezen semmi élést, marhát, lovat, juhot és semminémű jószágot egész Makóig; csak az marad meg, melyeket vermekben, rejtekekben és templomokban előlök elrejthetnek, úgy hogy nálök az istennek házai máig titkos házakká és kamarákká váltak. Ők évék meg már hét év óta mind földi, mind fáí gyümölcsünket, szállóinket, dinnyéinket; ök lettek esap- és vágó székjeiknek rontói s pusztítói, mert nem csak husát és borát fogyaszták el ingyen erővel, hanem mindenféle hasznait is ravasz fogásokkal elvevék, elhordván csak egy székéből is 60—70 öreg bőrt, s még többet is. Ezért van, hogy Polgártól Makóig 24 mértföldön nincs több három esap- és hét vágó szék-nél, holott azelőtt ilyenek minden faluban valának. Ő miattok van, hogy a lakosság szántóekéivel a kert alá

szorúlt, mert nem csak a legelőről marháikat, hanem a szekérből, ekéből ígás marháikat kifogván, elragadozzák. Ők valának azok, kik rablás, sarczolás, ingyen munkára kényszerítéssel „földüknek minden mesterembereit, züceseit, szabóit, vargúit, kovácsit és minden járó-kelő kufárit, kereskedőit földükről elrettenték, rúdálák, botolák, és sarczoltaták. A kik imitt-amott néhányan az egyházi emberekkel együtt megmaradtak, mivel miattok, sem szántottak; sem vetettek, tavaszszal utánok kergettek.

Ők azok, „kik az ő sok keresztfogásokkal, sarczolatásokkal, éjjeli nappali lopásokkal, marha hajtogatásokkal, gabona, házi eleség, házi portéka és minden édes keresményüknek elprédálásával, sok üzésekkel, kergetésekkel, éjjeli-nappali szolgáltatásokkal, rongáló kezekkel, káromló nyelvekkel, nem csak elpusztítják, hanem ronesoló, és két izben vérüket kiontó kegyetlen kezekkel s éles fegyverekkel annyira megrettenték őket, hogy az Balasi¹⁾ halálától (?) fogva némely helyeken sokan csak bujkálnak, s megijedve, mint a rabló tatár előtt, futnak, bujnak.

Ő miattok van az, hogy a mely helyek, mint Thúr városa a török-tatár járáskor magokat bekerítették, mint a végbeliek a nyílt ellenség ellen, ők is magukat, mezei jószágokat szántó s hordó barmokat, házokban lévő jószágokat s gabonájokat kell őrizniök, s szántás és hordásnak idején, határukat mint nyílt ellenség ellen fegyverrel kell kerülniök, s mind ezt nem a titkos tolvajok, hanem a végbeliek követik el az ország, a nemzet gyalázatjára —, annyira, hogy oly faluban, melyben 15 ház van, Szt-György nap óta 26—27 marhánál többet vágtak le hatalmasúl; némely juhos embertől 4 év alatt 400-nál több juhot vettek el, némely embertől aratás óta 300 napi élelemnél többet tékozoltak el; egy más kis falueskából háromezer szapu gabonánál, s 300 szekér szénánál kaszálástól fogva többet vesztegettek el.

¹⁾ Balassa 1659 (?)

É miatt elfogytak, elhagyattak, nincs lakásuk, nincs maradásuk, nincs békességük, tisztességük. Rablói szívében nincs irgalmasság, szánakozás, könyörületesség, pap, szegény, árva, özvegy mind egyenlő, a mit kaphatnak, elviszik, nincs félelmök, nincs büntetésök, szabadosok mindenekkel; oly időben élnek „midőn az törvény, az vitézlők oldalokon és nyereg fejekben hordoztatik.“

Kéri tehát Andrásyt, hogy oltalmazza meg őket, szóljon felőlük a kamaránál, mert különben kénytelenek lesznek tavasszal elbujdosni. Végül írja Szabó János, hogy a főkapitányhoz ennek hívására azért nem mehetett fel, mert az ibrányiak marháit erővel elhajtván, azok után kelle járni, hanem Kis-Karácson után az új kapitánynyal, ha tehetnek kapitányt, felmennek.

A Nagykúnságnak itt oly élénk színekkel rajzolt veszedelméről emlékeznek azon öreg karczagi lakosok is, kik tanúként kihallgattatván említik, hogy 1669-ben ismét elfutottak a nagykúnok s 9 évig voltak pusztulásban.¹⁾

1670-ben Andrásyt a jászkún főkapitányságban nagy kellemetlenség érte. Jánoky Gáspárnak Gömör megyei Alsó-Batka falujából Kovács Pál Tamás jobbágya egész családjával megszökvén a Jászságban Fénsszaru faluban telepedett le. Ezt Jánoky megtudván, mivel az 1655 44. tcz. rendelkezése szerint a jászkúnoknál lévő szökevény jobbágy a nádortól vagy annak kapitányától követelendő vissza, Heves vármegyének, melyhez ez időben a Jászság tartozott, alispánja Moesáry Ferencz által kiküldött szolgabírája, Gyöngyösy István és esküttje Barsy János, Andrásy Miklóst, mint a jászkúnok főkapitányát 1670. márczius 16-án hivatalosan megintették, hogy nevezett szökött jobbágyot május 4-re Fülek végvárába, mint a megye székhelyére vagy személyesen vagy ügyvéd által megjelenvén, Jánoky részére előállítsa, s erről füleki végházbeli Szücs János által értesítették. Andrásy ez

¹⁾ Karczagi egyh. jkve.

ellen ünnepélyes óvását s ellenmondását nyilvánította, mert ő nem valódi nádori kapitány, kiről az 1655., 44. tez. emlékezik, hanem a nádori szék üres lévén a magyar kamara által csak a jövő nádor választásig, a jászkúnoknak a kóborló hajdúk pusztításai elleni védelmére barátságosan felhívott és helyettesített kapitány, kire a jászkúnok közötti szökevény jobbágyok visszaadása nem tartozik. Ez óvásra azonban a bíróság nem figyelve, június 13-a körül Andrásyt, nem is az 1635., 51. tez. szerint 300, hanem 1400 frt birság megfizetésére ítélte. Egyúttal azonban a június 19-én tartott törvényszékből a megye közönsége a kamarának e tárgyban hozzá intézett levelére azt válaszolta, hogy a nádori méltóság üresedésben léte alatt a jászkúnok kormányzása a kamarát, vagy ennek e czélra rendelt felügyelőjét mint kapitányt illetvén, miután ily kapitánynak a kamara Andrásyt nevezte ki, s ez ily jobbágy visszaadási ügyben mint kapitány perben is állott, kéri a megye, hogy a kamara ily ügyekben igazság szolgáltatásról gondoskodjék. Mivel pedig ily ügyekben a fellebbezés csak birtokon, kívül engedtetett meg, Andrásy és a kamara az ügyet a királynak sietve feljelentette; minek folytán a király Nógrád, Gömör, Borsod, Pest és Heves megye tisztviselőinek meghagyta, hogy mivel Andrásy nem a nádornak valóságos kapitánya, s ha hasonló ügyben beavatkozott is, az csak tévedésből történt: minélfogva Andrásyt és a jászkúnokat e jobbágy visszaadása végetti háborgatástól a legközelebbi nádor választásig felmentvén, jövőre is bárkinek kértére ily ügyben zaklatni, károsítani, s bíróság elibe állítani ne merészeljék.

Ugyan ekkor egy másik hasonló per folyt Andrásy ellen, kitől Gömör megyében Náprágyon lakó Tar Endre két, állítólag szökött jobbágyát Felszarruról a Jászságból, hol laktak, követelte vissza. Gyöngyös szolgabíró a feleket 1670. febr. 5-re maga elibe idézte. Alperes Andrásy megjelent, felperes azonban elmaradván, Andrásyt a szolgabíró a szökevény jobbágyokul követelt jászok kiadása alól felmentette; ki

ennek következtében felperest e jászok bármi háborgatásától, személyekben, vagyonukban megkarosítástól eltiltotta; ha lenne bármi joguk, azt keressék törvény útján, különben felperest Andrásy kész karhatalommal is visszaüzni.

Fentebb láttuk, hogy gróf Balassa Imre a felszarusiakat pusztái használasától eltiltotta, most Heves megyének 1670. márczius 15-én tartott törvényszékén Andrásy főkapitány azon panaszát terjesztette elő, hogy gróf Balassa azon ürügy alatt, miszerint a felszarusiak az ő, velök szomszéd pusztáját Paróczát jogtalanul bitorolták, a mult zavaros időben fel- és alákóborló katonák által marháikat elhajtotta, sőt közülök hat lakost elfogatván, ezeket csak akkor bocsátotta szabadon, midőn a felszarusiak kötelezvényt adtak magokról arra nézve, hogy e puszta használatáért évenként Balassának bizonyos öszveget fizetnek; holott e puszta nem is szomszédságukban fekszik; minthogy pedig a jászkúnok csak kiváltságos területeikre nézve s telkeiken nem esek, különben pedig — a ezimeres nemeseket kivéve — egészen parasztok — licet ratione territorii privilegiati et in fundis nobiles, secus tamen — exceptis personis armalistis — penitus rustici —, s mint ilyenek nemeseikkel saját személyökben nem perelhetnek, és a korona sérelmével határaik elidegenítésére nézve nem egyezhetnek, s magokat valami káros eselekményre nem kötelezhetik, s a jászoknak és kiváltságos határaiknak gondviselése az ő hivatalához tartozik, e sérelmes kötelezettségnek s a határ bármi elidegenítésének ellenmond, s Balassát a felszarusiak, s ezek határának bármi háborgatásától eltiltja, hanem vélt jogát keresse törvény útján, különben ő kész az erőt erővel verni vissza. Erre Balassa részéről ellenóvás jelentetik, mert ő a Pest megyei Paróczza pusztát erős jögon bírja, s annak bérlése világos kötvénnyel van részére biztosítva,

Az ez időben hazánkban uralgott rémuralom a megyei kormányzatban is éreztette zsarnoki hatalmát.

1670-ben hihetően azért, mert a megyei tiszti kar a mindenki által sanyargatott, senki által nem védett, s véginségre jutott szegény néptől a német hadak kivetett élelmezési illetményét behajtani nem tudta. Spork tábornok rendelkezésére a hadbíró Fülek várában az alispánt ülnöktársaival együtt elfogta és szoros őrizet alá helyezte. A megye azonnal mindent elkövetett, hogy tisztviselőit kiszabadítsa. Tapolesányi Györgyöt futárul küldte el Sporkhoz, s Heves-, Pest és Nógrád megyék gyűlést tartván, közös követül Gyürky Istvánt gróf Forgách Adámhoz, s a királyhoz, Lakatos Istvánt az országbíróhoz, s ezekkel egyszerre Tassy Mihályt és Barsi Jánost a megyék nevében kérvénnyel Lőcsére Rottal német parancsnokhoz elküldte: a szigorú fogság enyhítése végett a hadbírónak 60 frtot adott ajándékba; s ismét Sporkhoz Borbély Endre, Rottalhoz és Jászóra a főispán Subich Pál ment el követtársaival. Végre a sok utánjárásnak, kérvényezésnek, de leginkább Spork részére 150 frt ajándékadásnak az lett eredménye, hogy a megyei tisztek fogságukból, mely a sok utánjárásból következett, egy hónapnál több ideig tartott, szabadon bocsáttattak, az erre fordított költség a megyei pénztárt majd negyedszáz forint kiadással terhelte.

E közben szabadszállási volt főbíró Körösmelléki István annyira üldözött özvegyét lopás által ingóságaiában tetemesen megkárosítottak, sikerült azonban a lopott tárgyak közül Borbély Jánosnál egy előlökötőben göngyölt pártaövét feltalálni, s mivel a többiről tudni nem akart, a főbíró az özvegygyel Jászberénybe, hol Borbély lakott, elmenvén, itt Borbély a berényi tanács előtt megesküdött arra, hogy ő a tolvajtól ezenkívül más tárgyat meg nem vett, s mivel a rajta tovább is kereskedő özvegynek azt mondta, hogy ő megesküvén, rajta többé kereskedni nem lehet; e miatt az özvegy Borbélyt a főkapitány elibe kívánja idéztetni; ennek folytán ez évi szeptember 10-én kelt levelében szabadszállási főbíró Szücsi Mihály Andrást az ügy ekénti állásáról tudomás végett hivatalosan értesíti.

A végbéli katonák zsarolása azonban nem szűnt, hanem fokozódott, és minden képzeletet fölül-múlt. Így 1669. Sz.-György nap tájban Konya Pál több lévai és korponai katonákkal Szoboszló városi méneest elhajtván, azt a Tiszán át egy éjjel Jász-Kisér mellett hajtották tovább; e méneusből hét darab elfáradván, ez éjjel Bódi György 25 darab lovai közzé téveledett, s megtudván, hogy azok szoboszlói lovak, ott tartotta az előljárást, várva, hogy a károsok megkeresik. Azonban valami rossz ember ezt a hevesi töröknek elárulván, az kijött, s mind a hat lovat elvitte a 7-ik megdöglött, most korponai katona Tóth András azzal vádolja Bódit, hogy ő mondotta volna be a töröknek, s e miatt jószágában megkárosítással fenyegetőzik, kéri tehát a kisérick, október 4-én kelt levelükben a főkapitányt, hogy Bódi Györgyöt e zaklatástól a korponai kapitányt megkeresve, védje meg.

A szökevény jobbágyok törvény útján visszaadásától a jászkúnokat ideiglenesen felmentő kir. rendelet a megyékben erős visszahatást szült, az illetőknek erőszakosságra adott alkalmat. Így Bori György megtudván, hogy Nagy János nevű szökött jobbágya Jászdosán telepedett le, levelet adott néhány végbéli katonának, kik Dósán Nagy Jánost megkötözték, s csak úgy bocsátották ismét szabadon, hogy 25 tallér sarczot fizetett, s ezenkívül megeskették, hogy két hét mulva szemtől szembe megy az urával; ez ügyben a jászberényi birák „az egész nemes Jászság“ nevében október 12-én kelt levelükben megkérték Andrást, hogy e szegény embert az erőszakoskodástól óvja meg.

A végbéli vakmerő erőszakoskodását igen jellemzi azon eset is, miszerint ez évben Pest megyében a rékasiak egy gonosztévőt elfogván, azt a paraszt vármegye Fülekre a megyéhez akarta felkisélni, azonban lévai, korponai, füleki és divéni 23 végbéli kíséretet megrohanták, s a rabot tőlök elvévén, szabadon bocsátották. Ez esetet a rékasiak elkeseredve azzal jelentették be a megyének, hogy a náluk lévő paraszt vármegye a gonosztévők üldözésére kezibe

adott fegyvert, ha elégtételt nem nyer, leteszi; minek folytán a megye május 30-i közgyűléséből a főkapitányt az illetők megbüntetése végett megkereste.

V.

1671-ben vette kezdetét a rémuralom korszaka hazánkban. Zrinyi, Frangepán és Nádasdy április 30-án kivégeztettek, s a Pozsonyban gróf Róttal elnökléte alatt február 26-án felállított rendkívüli törvényszék az öszszeesküvés többi részesei felett tartott vizsgálatot és mintegy 300 nagy részben protestáns nemest és lelkészt idézett meg, kik közül néhányat kivégeztetett, többet száműzött, legtöbbet vár- vagy gályarabságra vitetett. Lobkovitz a király mindenható minisztere hirdettetett ugyan közbünboesánatot, de e mellett az országra a közbátorság védelmének ürügye alatt számos német hadat állandóan beszállásolt, s ezek jövőben egyedül ez ország lakosai által leendő élmezésére nagy gabonaadót, kapunként 20 frtnyi telekadót, a nemesekre öt frtnyi fejadót s végre a húsrá s italokra terhes fogyasztási adót vettetett, s hogy a rendelet szigorú végrehajtást nyerjen Zichy István helyébe — ki a mozgalomba való részvét gyanújával terheltetett — a pozsonyi kamara elnökéül bécsújhelyi püspök Kollonics Leopold neveztetett ki; a Kassára áttett szepesi kamara igazgatása pedig Volkra grófra bízott.¹⁾

Ez ellen egyházi és világi országnagyok s megyék erélyes felterjesztéseket tettek, de a melyeket Lobkovicz a királyhoz jutni nem engedett; végre is némely megyék a katonai erőszaktól félve, meghódoltak a parancsnak, de másokban azokat csak fegyveres erővel leheté végrehajtani.

Ily viszonyok között a megyei igazgatás is nagyon megnehezedett. Pest megye tisztikara szolgálkati ideje 1670. májusban letelvén, mivel nádor nem volt, Nádasdy országbirót kérte fel tisztujításra, ki erre

¹⁾ Horváth kisebb műnk. 300—303. l.

augusztus 31-ét ki is tüzte, azonban időközben elfogatván, a tisztujítás meg nem tartathatott, végre is a volt tisztikar folytatta hivataloskodását, a mit a megye 1671. január 14-én tartott közgyűlésén helybenhagyott ugyan: „azonban a mostani pozsonyi comissionának mi esoda eventusa léssen, az idő megtanítja az nemes vármegyét, mihez kelljen magát alkalmaztatni az szék felépítésében“; ugyanekkor kihirdettetett 1670. november 18-án kelt kir. leirat, mely szerint nádor helyett helytartóvá Szelepcsényi érsek, az elfogott Nádasdy helyett pedig országbiróvá gróf Forgách Adám neveztetett ki.

Hogy a megye tisztikara erélyesen helyt álljon, arra most kiváló szükség volt, mert márczius 3-iki közgyűlésen lett kihirdetve azon február 2-án kelt királyi rendelet, mely szerint meghagyatott, „hogy a megye a hazát védő német militia élelmezéséről gondoskodják.“ E nehéz viszonyok között a megye várakozó állást foglalni találta legcélszerűbbnek; s elhatározta, „hogy bizonyos okokra nézve más szomszéd vármegyékre, kik az török sarkában ennyire nincsenek helyheztetve, kell vigyázni az nemes vármegyének, mivel több vármegyék is nem igen sietnek az ilyen dologgal.“

A községek ily összezüllött belviszonyok alatt mind nagyobb mérvben arra valának utalva, hogy a vagyon és személybiztosság megsértői ellen önmagok lássanak törvényt. Így történt Juhász Fábiánnal, ki 14 évig a Jászságban lakása után, nem tudni mi okból a jászok törvénye által halálra szententiáztatván, mellette Miskai István Heves megye esküdtje Gyöngyös-ről ez évi április 5-én kelt levelében írt Andrássy főkapitányhoz, hogy igazságáig legyen védelmére. Irt is a főkapitány a jászoknak, azonban ezek április 26-án kelt válaszukban ragaszkodtak a Juhász Fábian ellen kimondott ítéletükhöz, hogy a közöttük és jószágukon való gonosztevők és tolvajok megzaboláztassanak.

E közben felvidéki kapitány báró Spankau Páris vezérőrnagy a felkelés gyors elnyomása által nagy hirre tévén szert, a király őt a felső 13 vármegyében fővezérré nevezte; különben ő is azon német

tábornokok közzé tartozott, kikre a föld népe zsarolásai s kegyetlenségeik miatt leginkább panaszkodott. Spankau keményen sürgette Pest megyét, hogy a katonaság élelmezéséről gondoskodják, mire május 11-iki közgyűlésből a megye azt válaszolta, hogy a király a főispánokat bizván meg az ily élelmezés iránti intézkedéssel, a megye mostani főispánjától Szelepcsényi érsektől vár ez iránt rendeletet, az érseket pedig felkérte, hogy mivel e megye az ellenség — a török sarkában van, mentse fel az élelem kivételétől, kész inkább a helyett bizonyos összeget fizetni.

De mindez sikerre nem vezetett; Spankaunak egy újabb levele 15 nap mulva május 26-ára a közgyűlés egybehívását tette szükségessé; Spankau katonai végrehajtással fenyegetés mellett sürgette az élelmezést, s a megyére kivetett illetménynek felét, ugyanis 2500 kassai köből gabonának Fülekre, 1000 köbőlnek Lévára szállítását, a fél illetmény többi részének készpénzül lefizetését rendelte el oly módon, hogy a megye egy köből buzáért egy frtot, egy köből zabért fél frtot, egy akó borért egy, egy akó sörért fél talért, s egy mázsa húsért 3 frtot fizessen. Ily kényszerhelyzetben a közgyűlés a fél illetményre 300 köből búzának kivételét s június 20-ára Fülekre szállítását elrendelte, s mivel e közgyűlésen kevesen jelentek meg, kimondotta, hogy a meghívott, de meg nem jelent tagokon 12 frt büntetés megvételéssék.

Ennek folytán mint ezt ifj. Vattay Pál szolgabíró számadása mutatja — minden portára kivettett 16 frt és 8 kiló buza; a taksafizető falukra: Szabadszállítására 6 frt 19 kiló búza, Fülöpszállítására 5 frt 12 kiló búza, Kún-Sz.-Miklósra 5 frt 19 kiló búza, Laczkaházára 1 frt 9 kiló búza.

Ugyanezen kivetés tárgyában Heves megye közgyűlése még ez év elején megkereste Spankaut, előadván, hogy e megyei szegénység a töröknek nagy insége és adóztatása, s a török had végházaknak háta megett való létele miatt is mind a tizedeknek, mind pedig a mostani lehetetlen kivetéseknek elszál-

litását és teljesítését nem szolgáltathatja a kijelölt helyekre nagy kára nélkül, és ha a megye új kivétést tesz élésből a szegény emberre, hasonlót követ a török rajtok.

E korszakban az adók és szolgáltatások elviselhetlen terhe már arra kényszerítette nemcsak a jobbagyokat, hanem a nemeseket is, hogy ezektől menekülhetés végett a török részekre átköltöztek, mi nagyobb mérvben történvén Petó Zsigmond altábornok e tárgyban tett megkeresésére Heves megye ez évi május 29-én elrendelte, hogy az ily elköltözöttek, ha vissza nem térnek lakhelyeikre, birtokaik elkoboztatnak.

A Spankauhoz tett felterjesztés eredményre nem vezetvén, Heves megye június 10-iki közgyűléséből a német hadak részére kivetett élelmi szerek fele része helyett pénzt, és pedig a jászok között lakó ezimeres nemesekre 11 frt 12 d. egyszerű taxa helyett ötszörösen 55 frt 60 denárt rótt ki, s az egész megyei kirovásnak erélyes behajtását elrendelte. Azonban Dévay János szolgabíró ez eljárásában nagy akadályra talált; ugyanis kimenvén járásába, Sülyről és Roffról szokás szerint jelentette a szolnoki bégnek megérkezését; a bég azonban attól eltiltotta mindaddig, míg arra az egri pasától engedélylevelet nem hoz, mivel eddig a Tiszántúl ezen a föld népén a németek számára ennyi pénzt soha sem szedtek, mire a szolgabíró kénytelen volt a pénzszedést abbahagyni, s erről a július 20-iki közgyűlésnek jelentést tett.

Báró Spankau a kivetett pénzt és az ónodi közmunkát a megyénél sürgetvén, ez az aug. 19-iki közgyűlésből hozzá Soldos Miklóst küldte követül oly utasítással, kérje meg Spankaut, elégedjék meg a megye és jászkúnok részéről együtt egy, legfőlebb két ezer forinttal.

A török tiltólevele következtében Spankau azt válaszolta a megyének, hogy ha ezt előtte a megye felmutatja, úgy ő viszont kénytelen leendő a török részre való adózást megtiltani, a mi háromszorta

nagyobb az általa tett kivetésnél: erre a megye szept. 24-én a török tiltólevelét Spankaunak megküldötte.

Ez alatt a Jászkúnságban lakó nemesek a rájuk vetett ötszörös taxát megfizetni nem akarván, ezt Gyöngyösy István szolgabíró a december 30-iki közgyűlésnek jelentette, mely Gyöngyösit a főispánhoz küldte jelenteni, hogy mint vettetett azokra az ötös és hatos taxa, és ha fizetnek is a jászok közibe, miért tartoznak a megyéhez is, mint ennek tagjai, taxát fizetni, s kérje a főispánt, hogy reájok egy körlevelet írjon.

E kivetés annyival inkább terhes volt a községekre, mert a kóborló latrok által folyvást sanyargattattak, mint ez Fülöpszállás községének „ez mostani felfordúlt világ szerint a rajtuk lévő alá s feljáró s hatalmaskodó, sok hármokat és jármokat száraztató esintalan katonák végett“ ez évi június 8-án a főkapitányhoz intézett panaszlevelükből kitetszik, mely szerint egy ily katona Látos Gergely istállóját kifesztívén, onnét egy jó paripát elvitt, s azzal Rácz országra menvén, ott tőle elnyerték, s most azt izeni, hogy ha kell a gazdájának váltsa ki; nem régen pedig ily végbeliek a falu földjéről 37 ökreiket hajtottak el tolvaj módra, s azon ürügy alatt, hogy ők azokat más tolvajoktól vették el, 40 tallér lefizetése után adták vissza; ezenkívül dohányra, esizmára, nadrágra, salavárdira, czafrangra, köpenyegre sarczoltatják őket, marháikat csak a bőriért is levágják, s már ki se mernek a faluból menni, s oly nyomorúságra jutottak, hogy evőkenyerük is hol ágy fenekén, hol más rejtek helyen dagasztják; kérik tehát a főkapitányt, hogy a kamrának megvédésük végett írjon.

Ugyan ekkor június 10-éről még keservesebb levelet ír a szabadszállási főbíró Kálmány Gergely a főkapitányhoz, panaszolván, hogy a rajtuk élő katonáknak a sarczoltatás már annyira szokásukká vált, hogy ajándék, ugymint: eszima, kalpag, végaba, salavárdi, nadrág, dohány, sőt tallér vagy arany fizetés nélkül egy sem akar falujokból kimenni, úgy, hogy kénytelenek lesznek elköltözni, annyival inkább,

mert ifj. Vatay Pál szolgabíró Fülekről egymásután hamar két levelet küldött rájuk, hogy éleést, búzát, zabot, sört, pénzt summásra vigyenek Fülekre a király nemes vitézeinek tartására, s a füleki vár eszénélésére és taxára is fizessenek, különben őket néhány ezer német katonával megraboltatja. Azonban e rendelkezést a török megtudván, azokat mind tőlök, mind más helyekről bevitette Budára, s megparancsolta, hogy Fülekre se éleést, se pénzt vinni ne merészeljenek, mert e miatt halálnak halálával halnak meg. E kétségbeejtő állapotukban e külön posta-emberük által küldött levelükben kérnek a főkapitánytól tanácsot, hogy mit tegyenek.

A folytonos szenvedések és zaklatás miatti elkeseredésükben ezt nem tartván elégnek, egy új kérést levelet szerkesztettek „az sok nyomorgatásnak éjjeli nappali keserű vizével teljes poharakból itató Szabadszállásának közönséges lakosi“ a Nagyságos Uraságokhoz s azokhoz „az kiknek illik“ tehát a megyéhez, és a végvárok kapitányaihoz, melynek egy példánya Pest megye levéltárában fenmaradt, melyben előadják, hogy a magyar végházakban hosszabb vagy rövidebb ideig tartózkodó lovas katonaság és gyaloghajduságból 40—50-en éjjel nappal falujokat megszállják, s bár a megrettent falu birástul együtt az ő kedvükben járnak és fáradoznak, még is őket a legundokabb szitkok között mint az ebeket úgy hurogatják. Mészárszéküket kifosztják, bőrt, húst, fagygyút felemésztik, mert az a szokásuk, hogy a bőroket elmetélvén, ráküldik a birákra, undok szitkok között megparancsolván, hogy ha szépen meg nem törí vagy elveszti, a hátából veszik ki, vagy ökrit hajtják el. Hasonlóan koresmájoknak sem vehetik néhány év óta hasznát, mert ők itták meg és hordták el, a mennyit birtak a mezőre; ha pedig boruk elfogyott, 2—3 mérőföldről is hozattak. Mindegyik maga személyében úrnak és szabad legénynek tartja magát, nincs száma a követelt ajándékoknak, a dohánynak nem kell szájból elfogygni; mindegyik taglót, fejszét és doron-

got hordozván kezében üt, ver, tagol, marhájokat elhajtja, s még kivánsága nem telik, el nem eresztí. A teher naponta súlyosabb, mert most ujabban pusztáról pusztára a Tiszáig Dunáig való postasággal úzik és folyvást zaklatják őket. Abrakjukat már tele zsákokkal elhordván, azt kénytelenek részükre más földről is beszerezni úgy, hogy mindegyik minden javaikon úrrá lett. Mezei munkáikból messze földről behajtják őket „szíjat töretni, strázsálni“ és portászkodni. Hallatlan az, hogy valaki az ő saját nemzetiségét ily kegyetlenül eméssze, fogyassza s pusztítsa, mintha uraik nem is volnának, s adót is senkinek nem adnának, ők vasak nélkül a katonák rabjai éjjel nappal. Kérnek tehát ezek ellen védelmet; s ha most ez utolsó kérelmük is sikertelen marad, úgy panaszunkkal a kamarához vagy a királyhoz lesznek kénytelenek fordulni, annyival inkább, mert most egy újabb baj is fenyegeti őket. Jelesen ifj. Vattay Pál Pest megyei szolgabíró közelebb rendeletet küldött rájuk, hogy a király Filek végházában lakó vitézei részére búzát, árpát, zabot, sőt vagy pénzt vigyenek, különben őket „németekkel elraboltatja. Azt ő urasága látta, mit cselekszik, de mi igen nagy tűz és víz között nyomorgunk, az hatalmas török nemzetség igen ellenzi emberhalállal, és nagy birságlással fenyeget, ha ide élést avagy pénzt adnak. Ezenkívül ez iránti panaszukra a kamara elrendelte, hogy a kiskúnságiak „postára való és vármivére való fizetéssel“ nem tartoznak, „mivel nagy summa pénzt azért adnak Ő Felségének az korona mellé.“ Kérnek tehát határozott utasítást, hogy mi tévők legyenek.

Utóiratként elmondják még, hogy elhalt bírójuk Körösmelléki Istvánnak özvegyét, árváit, hamis adósságvizsgálással a katonák háborgatni, zaklatni és sarcolni meg nem szűnnek; ugyanezen katonák bírálkra két nagy esomó szíjjat küldöttek, hogy nekik szépen megtörjék, különben anyjuk teje is keserűre fordul, ha ők a faluba bejönnek. Ez annyival keservesebben esik nekik, mert „nem az Krim országbeli kegyetlen

tatórok, sem nem az hatalmas Egyiptus avagy tenger mellől felszakadott, rajtunk hatalmat vött idegen török nemzetség escelekszik úgy mi rajtunk, hanem a mi nemzetségünkől álló végházakban tartó katonák, minket megemésztő, javainkból kifogyasztó, pusztító, sőt a mi nagyobb, életünk elfogyasztóink.“

Ugyan ez idő tájban június 17-én a „jberényi főbiró egész Jászsággal együtt“ felterjesztést tett Andrásy főkapitányhoz a miatt, hogy a Pest megyeiek egy tolvajt Jászföldön elfogván, azt az alattyáni és jámoshidi, ezek pedig a ladány-sz.-györgyi hadnagy kezébe adták, s három hétig itt hagyván, mivel Sz.-Györgyön kőből rakott tömlőcz nem volt, a rabnak sikerült megszökni, a mi az alispánnak bejelentetvén, Pest megye ráirt az alattyániakra, hogy e rab elszök-tetése büntetéséül ezer forintot fizessenek, ezek pedig e birságot a sz.-györgyieken követelik; kéri tehát a főkapitány, hogy e részben magát a füleki alispánnal közbevetvén, a sz.-györgyieket a további zaklatástól óvja meg.

Hogy mily hatáskörrel birt a főkapitány lovas ispánja Palla Gergely, látható ennek jun. 26-án Árokszállásról Andrásyhoz irt leveleből, melyben értesíti, hogy a Jászsághoz irt (kőr)levelet párban a két Kún-ságba elküldötte; a boldogházi haszonbért beszedte, s vagy felviszi, vagy felküldi; jászbirák uraimék eléggé diskuráltak üdvözült asszonyunk — hihetően Andrásy neje — temetéséről való terminusról, de bizonyosan soha meg nem tudhatták, s e miatt nem mehettek arra fel; a teheneket elküldte; Csordás Mihály öcsesei ölnék, lopnak, de ő nekik nem tud tenni semmit, mivel a közel lévő hatalmasnak mindjárt elárulnák, tehát a főkapitány utasítsa az árokszállási birót, hogy ez fogassa el.

Hogy ez időben mily bánásmódban részesült Pest megye részéről a Kiskún-ság, tanusítja azt ifj. Vathay Pál szolgabirónak a szabad-szállási, fülöp-szállási, kún-sz.-miklósi és laczházi birákhoz intézett s június 27-én kelt körlevele következő szöveggel:

„Isten velünk! Ti istentelen, nyakas, nem vármegyés, szófogadatlan, töröknek engedelmes szabadszállásiaiak, fülöp-szállásiaiak, kun-szt-miklósiak, laczháziak. Miért hogy az várnivére való pénzt fel nem külditek hány irásom, üzenetöm, immár mind írásból mint üzenetből kifáradtam. Jobban szeretném, 25 rácz falunak parancsolnék, hogy sem mint tinéktök, az ur isten vesztene el benneteket, mert én nem tudok veletök mit mivelni. Ti peniglen istentelen szabadszállásiaiak, még az idei taxátokat se küldöttétek fel 12. frtot. De im az nemes Vármegyének tegnap gyűlése volt „megmondottam, micsoda nagy búban vagyok veletek; az nemes vármegye azt parancsolta, s mind az fő- és vicekapitányok, hogy még az egygyel megintselek bennetöket; ha cselekeszitek, jóval jó; hol penig nem, ad kapitány uram mindgyárást katonákat küld reátok. Isten az teljes sz.-háromságra esküszöm, egyebet veletök nem cselekszöm, mert eluntalak bennetöket az sok rossz emberségtökért, hazugságtökért. Választ várok egy hét alatt. Filek 27. Juny 1671. P. S. Ti laczháziak szintén úgy megadgyátok, minden ökrös ember egy-egy forintot, az zsellér 50—50 pénzt. Erre az mostani németnek való fölvetött búzát is beszolgáltassátok, mert bizony az birátok karóban fog száradni.“

Valóban híven elsajátította e szolgabíró a hatalmas török irmodorát, mert ennél a kiskún-községek török földesura sem irhatott volna rettentőbb levelet; bolott, mint fentebb láttuk, már ez időben a kamara Pest megyét megkereste, hogy a kis-kúnokat a szokott adózásokon kívül porta és várnivére való fizetések és szolgálatokra ne kényszerítse; s midőn e felsőbb védelem folytán a kis-kúnok a megyére való fizetésben késedelmesekek valának, erre egy szolgabírónak pasás levele által kényszerítették.

E levél, mint rendelve volt, oly „hamarsággal“ küldetett, hogy már június 28-án megérkezett Szabadszállásra, s innét főbíró Kálmán Gergely eskütt tanácsával még ezen napról megkereste levelével a főkapitányt, panaszolván, hogy ilyen és ennél is fenyege-

több levelet küldött Vathay szolgabíró Fülekről két hét alatt hármat is, mit a kamarának külön küldött emberük által jelentettek; másfelől a török urak fenyegetik őket, ha az vármüvére és német-tartásra Fülekre pénzt adnak: úgy, hogy valóban nem tudják, mit tegyenek; kéri tehát Andrást, hogy írjon Fülekre az urakhoz, legyenek várakozásban, míg a kamarától válasz érkezik.

E közben a nagykún- és jász-kerület, több királyi városokkal a német katonák sanyargatásait már nem tűrhethvén, e miatt ez évben egyenesen a királyhoz folyamodtak, mire az udvari kamara július 2-áról értesíti a pozsonyi kamarát, hogy b. Spankau kapitány és a többi tiszték ily szokatlan munkával terheléstől és más kihágástól kártérítés terhe alatt elfiltattak.

Nem sokára Pest megye július 16-án közgyűlést tartott, melyben előterjesztetett a király május 15-én kelt leirata az első nagy adókiivetés és más terhek könnyebítéséről; s jelentést tett az érsekhez küldött követ Tasy Mihály, ki azon ígérettel tért vissza, hogy a király az öszves hódolt vármegyéket a kiivetett adó megfizetése aló felmenti.

E vigasztaló hirt Spankau levele váltotta fel, melyben az élelmet szigoruan sürgeti; e levél az érsekhez felküldetni határoztatott, hogy mit tegyen a megye, mert a budai vezir másfelől panaszkodik a megye alispánjára, hogy büntessék meg, mivel a németeknek élést akar szedetni.

Ugyanekkor előterjesztette az alispán Kún-Szt-Miklós, Fülöpszállás, Laczháza s Pest megyéből több községeknek öt peeséttel megerősített, s hét pontból álló panaszlevelét, melyben nyilvánítják, hogy ha a megye panaszait nem orvosolja, egyenesen a királyhoz folyamodnak; mire a megye utasította az alispánt, hogy 12 megyei tag közbejöttével e panaszokat intézze el.

E közben a jászoknak elébbi panaszlevelére a

főkapitány válaszolt Palla Gergely lovas ispánnak, hogy tudja meg a jászoktól a latrok neveit és hogy mely végházba valók; erre a jázság Jászberénybe összehívván augusztus 10-én válaszolták a főkapitánynak, hogy a tolvaj katonák Szendrőről és Ónodról valók, többeket névszerint megjelöltek, s felemlíték, hogy mivel ezeknek ajándék sarczolásukat gyorsan nem teljesítheték, a jászok közül kettőt halálra vertek, s egyiket most is borbély gyógyítja; e miatt vészjelző leveleket küldöztek szét a Jázságba, a vármegye minden felől feltámadott, s másnap a latrokat a jászföldön megtalálván, mivel magokat megadni nem akarák, közülök kettőt elejtettek; e miatti boszujokban a többi latrok elkezdtek fenyegetőzni, sőt augusztus 6-án „nemzetes Gyopaj Gergely uram“ fia kéri pusztai földjére kimenvén, Dien Nagy Ambrus tolvaj katona négy társával őt elfogta, mire új vészlárma támadt, a vármegye mindenfelől felkelt, de siker nélkül, mert a katonák Gyopaj fiát nagy hirtelen a Tiszán átvivék; ide két embert küldtek utánuk, kikkel a katonák Gyopaj fia váltságába megalkudtak 100 tallér, egy dolmánnak való rásába és egy pár karmasin esizmába, miket egy hét alatt ki kell küldeniök. Ezenkívül fenyegető leveleket küldtek az árokszállásiakra, dósaiakra, jákóhalmaiakra s mihálytelkiekre, s rajtok, mivel felkelni merészeltek, száz száz tallért követelnek. Ily körülmények között elhatározta a Jázság, hogy a főkapitány hírével elébb panaszt tesz az ónodi kapitánynál, s ha ez sikertelen lenne, a kassai német tábornoknál, s kéri Andrássyt, hogy velök Kassára menjen el. Ugyanez ügyet Palla Gergely, valamint az árokszállásiak augusztus 11-éről kelt levelekben ajánlják a főkapitány pártfogásába; hozzátévén az árokszállásiak, hogy nálók Major György füleki katona több társával egy gyöngyösi embert megvagdalt, sőt hadnagyukba bele akart löni, s midőn ezért lováról lerántva megütlegelték, most őket halállal fenyegeti; kéri tehát a főkapitány, hogy ezek megzabolázása végett Kohárynak Fülekre írjon.

Szeptember havában Pest megyének érdekes közgyűlése volt, 16-án az érsek megbízottja Ebeczky Mihály a megyében a tisztújítást megtartotta; s Gyöngyösi István az augusztus 19-iki közgyűlésből Spankauhoz az élelmezés tárgyában küldött követ eljárása eredményéről jelentést tett. Még szeptember 5-én megírta az alispán az érseknek, hogy a budai vezér Ali Tihaya Koháry István főkapitányhoz, Batik alispánhoz és a szolgabirákhöz leveleket intézett, melyekben a kivetett pénz és búza beszedését eltiltotta; a megye ugyan igyekszik ezeket megvenni a megye nemes holdult tagjain és a szegénységen is, de ezek a töröktől talmaztatván, sőt a török a birákat is fenyegetvén, e miatt szedni nem merik: kér tehát az alispán e részben intézkedést. E felterjesztésnek azonban sikere nem lett; mert a közgyűléshez leérkezett a király rendelete a fogyasztási illeték s adókiivetés tárgyában, mely egyszersmind a Spankau által is kívánt adózást is sürgette. Ezek folytán a megye elhatározta, hogy a behajtás lehetetlen, s az ezt tiltó török levelet neki megküldi.

A szeptember 30-án tartott közgyűlésen ismét egy királyi parancsolat olvastatott fel, mely szerint a kivetés a maga erejében meghagyatik, azonban annak könnyebb voltáért megengedi a király, hogy a kir. és bánya-városokban, végházakban és erősségekben bevitessenek az accisák mind a koresmákon, mind a mészárszékekben, s ezt megvehessék mind a nemeseken és iparosokon, mind a hódoltsági parasztokon, s az előbbi kir. rendeletben tervezett adózás módjából, hogy a megye melyiket választja, nyilatkozzék. Erre a megye elhatározta, hogy e leirat másolatban azon kijelentéssel küldetik meg a főispánnak, hogy teljesen lehetetlen e megyében az accisákat bevenni, mert ha a szokásos porta és taxa szerinti adót is annyira tiltja a török, hogy sok fenyegetés mellett is a négy szolgabíró csak száz forintot se tudott behajtani, „annyival inkább, hogy csinálhatnák az accisákat“; minél fogva a budai vezér tihaja tiltó leveleit az alispán

azon kérelemmel küldte meg a főispánnak, miszerint mutasson módot a király, hogy a török tilalom ellenére is a kivetett adót a tisztek behajthassák.

Ugyanekkor olvastatott Spankaunak Kassán szept. 21-én kelt levele az iránt, hogy ha a török fenntartja a portaadó behajtási tilalmát, ő is a török különféle adózását, mely tiszszer többre megy, megültani fogja.

A jáász-községek egymáshoz közel esvén, itt a paraszt vármegye kellő erélylyel működött, s ez évben is a jáások két kóborló katonát fogtak el, mit feljelentvén a kamarára, ez szeptember 23-áról azt írja Andrásynak, hogy ezeket addig szabadon ne bocsássák, míg csak a jáásokon tett károkért elégtételt nem adnak.

Azonban mindez nem volt képes megszüntetni más vidéken a sanyargatást: mert október 5-ről a kún-szt-miklósiak levélben panaszolták Andrásynak, hogy a végházakban lakó „véren folyt tolvajok“ korpónaiak, ibrányiak őket lopják, rabolják, serezoják, pusztítják, marháikat elhajtják, s csak néha ekkor is nagy váltság pénzen adják vissza, szolgálóikból 6—8-at összekötöznek, úgy verik, kinozzák őket, biráikat is mód nélkül rontják, verik; kérnek tehát pártfogást, mert különben végképen elpusztulnak.

Pest megyét november 12-i közgyűlésén a főispán szeptember 20-án kelt, s arról értesítő levelével vigasztalta meg, hogy bemutatván a budai vezértihája levelét a királynak, ez azonnal futárt küldött Budára oly utasítással, hogy ha jó választ nem kap, menjen el a portára is. Ugyan e közgyűlésen tárgyaltatott kamara gróf Joannellinek október 26-án kelt levele, melyben az élelmezési buzának Fülekre beszállítását, egyéb élelemnek pedig váltsági árát a kassai biztoshoz beszolgáltatni rendeli; mely levelet a megye azzal küldött fel a főispánhoz, miszerint a király parancsolja meg gróf Eszterházy Pál főtábornoknak, hogy adjon a megye tisztjeinek katonákat, „melyek által elhozathatnák az városi és falusi derék és öreg biráikat“, miről Joannellit és Spankaut is értesítették.

A pozsonyi kamara is eléggé fáradozott a jászkúnok sérelmei orvoslásán, mert a szabadszállásaiak keservés panaszára irt egy levelet Pető Zsigmond kassai tábornokhoz, másikat gróf Eszterházy Pálhoz, s mindkettőt oly utasítással küldte a szabadszállásaiak kezéhez, hogy azt személyesen adják át, s mondják el káraikat, s nevezzék meg kártevőiket; mely ügyben december 5-én a főkapitánytól tanácsot kérnek.

Enynyi károsodást, folytonos sanyargatást, panaszaiaknak sikertelenségét az alföldi községek tovább nem tűrhették, sőt hallván azt, hogy a korponai alkaptány Szántó János, midőn a végbeliek ellen törvénytételre özszeült, az itt Pest megyét képviselő szolgabíró, mivel mint megyei tiszt megbízó levéllel ellátva nem volt, nyelvváltásban elmarasztalta, s ez özszevet magokon a káros Dán falubelieken meg is vette, a lehangolt kedélyekben az elkeseredés foglalt helyet. Volt ez időben Kecskemét városának egy jegyzője nemes Nazuff Nyéki Gábor, kinek neje Gombkötő Mária volt s maga szóval és írásbani előadásnál kellő ügyességgel bírt, hozzá mint egy nagy város jegyzőjéhez tódult a nép panaszával, melyet ő írásba foglalt, s hol lehetett, az ügyefogyottakon szívesen segítvén, nagy népszerűségre tett szert. Meggyőződván azonban, hogy a szegénység számtalan panaszra kellő orvoslást nem nyer, s a végbeliek garázdálkodását nincs a magyar részen ki elég hatalommal s akarattal bírni megfékezni e kétségbeejtő helyzetben, hogy mi tévők legyenek, e feletti tanácskozára Nyéki indítványára folytán a Dunamellék s Kecskemét vidékének lakosai isten szabad ege alatt a mezőn népgyűlésre 1672-ik év nyarán özszejöttek, melyen a felső kiskúnságbeli több lakosok is részt vettek. Itt elmondták egymásnak panaszait, elősorolták ez iránt a magyar részre, megyéhez, kamarához, végbeli fő- és alkaptányokhoz intézett kérvényeik sikertelenségét; s a segélynek más útját nem találván, az önfenntartás végső szüksége arra kényszerítette őket, hogy Nyéki indítványára elhatározták, miszerint Spankau kassai főtábornokhoz fog-

nak folyamodni, s neki elpanaszolni, hogy mivel a rabló végbeli katonákat sem a megye, sem a végbeli kapitányok nem büntetik, s azok rajtok való zsarolása meg nem szűnik: ők jövőben az elfogott végbeli latrokat egyenesen hozzá Kassára, vagy a közelebbi végbeli német tisztek kezéhez fogják beszállítani megbüntetés végett, s kérni fogják a német tábornokot, hogy őket vegye oltalma alá.

E kérvényt Spankauhoz egy küldöttség Kassára elvivén, ez a tábornoknak június 18-án Isák, Fülöp-Szállás, Szabad-Szállás, Kún-Szt-Miklós, Dömsöd, Dab, Tas, Szt-Márton, Vecse, Solt és Pataj faluk kerülete részére kelt védlevelével tért vissza, melyben Spankau a végbelieket és kóborló magyar huszárokat nevezett faluk sanyargatásától fejvesztés terhe alatt eltiltja, felhatalmazván egyuttal e falukat, hogy ezen latrokat üldözzék, ha ellentállnak, öljék meg, vagy fogják el, s a foglyokat hozzá Kassára vagy a legközelebbi végház német parancsnokához kísérik, hol azok a hadi törvényszék által az ország törvényei szerint el fognak ítélteni.

E nagy horderejű lépésnek híre a szomszéd vidéken elterjedvén, a Jászság nevében Jászberény városa is Spankautól hasonló védlevelet kért, s néhány nap múlva június 26-án nyert is.

Hogy azonban a népgyűlés ezen határozata és eljárása elszakadás vagy pártütés színét ne viselje a törvényes felsőbbség a megye ellen, a gyűlés határozatát bejelenteni a megyéhez küldöttség neveztetett, s megbízó levéllel elláttatott. E küldöttség Pest megyének 1672. augusztus 11-én tartott tisztújító széke előtt megjelent, s állott Nyéki mint a küldöttség feje, továbbá Bene György nagy-körösi és Szántó György szabad-szállási lakosokból. Nyéki magokat mint „ország követeit“ bemutatván, hogy „az ország“-nak nevezett népgyűlés mint határozott, szóval előadta, kiemelvén, hogy jövőre az elfogott latrokat megbüntetés végett nem a megye, hanem a német katonai parancsnokok kezébe fogják szolgáltatni, s Spankau tábornoktól ez ügyben nyert peesétes védlevelet is felmutatták.

A megyei tisztikar belátva egy ily törvény által tiltott gyűlés határozatai s eljárása következményeinek veszélyességét, a védlevél visszatartása mellett mind a három küldöttet azonnal letartóztatta, s ellenök a bűnvádi vizsgálatot elrendelte.

Ennek híre elterjedvén, az érdekelt községek követeik ily megsértése miatt folyamodtak a kamarához orvoslás végett; a kamara leirt Pest megyéhez, hogy a Pest megyei és alföldi községek letartóztatott három követét bocsássa szabadon. Erre szeptember 16-iki közgyűléséből a megye értesítette a kamarát a letartóztatás indokáról, s hogy azokat el nem bocsáthatja, mivel a király iránti hűséget megsértették, s a haza veszedelmét érzélezzék; minélfogva a törvény útján akarja kideríteni, hogy mentségük és a megye előbbi alispánja elleni panaszuk alapos-e vagy nem, s így ők mennyiben vétkesek.

Az alföldi községek a kamarához intézett kérelmüknek sikerét nem látván, követeik kiszabadítása végett egy 12 pecsétes kérvényt küldtek az alispánhoz, ki annak tartalmát — mert maga a kérvény eltévedt — az október 13-iki közgyűlésen előterjesztette; minek folytán a megye részint a magábatérés reményében, részint a pozsonyi kamara újabb sürgetésére az alispánt felhatalmazta, hogy a fogoly követeket jövő törvénynapig 500 frt kezesség mellett bocsássa szabadon. Még az nap megjelent a vármegye előtt Kecskeméti Ferencz András, kún-sz.-miklósi Osvart Mihály és szabadszállási Laki Márton, s „kezeket beadva az vármegyének“ 500 frt terhe alatt nevezett követek előállítására nézve kezességet vállaltak; minek folytán mind hárman szabadon bocsáttattak.

A vizsgálat egyedüli bűnösnek Nyéki Gábort tüntetvén fel, más két társa mellőzésével a fenytő per 1673. június 16-án Pest megyének Füleken tartott törvényszékén egyedül Nyéki Gábor ellen vétetett fel, vádoltatván a király és hazára veszélyes tilos gyűlés tartásával, mely magát országnak nevezte, melynek ő indítványozója s tevékeny vezetője lévén,

a megye hatóságtól idegen hatalomhoz való elszakadást kimondotta, mely által a tisztikar tekintélyétől megfosztatott volna; ezenkívül vádoltatott törökösséggel, mert 1672. október 30-án szegedi Darabos ágának levelet irt, hogy nejjének anyját Görgei Katát Sári Ferencznét fojtsa a Tiszába; végre a budai vezértől levelet szerzett, hogy Zolnai Gombkötő János árvaít Bács és Csanád megyei birtokaiktól megfoszsza: e tetteiért méltó, hogy a törvény szerint halállal, vagy ha életét meghagyják is, 500 frt birsággal büntessék. Nyéki e vádakot tagadván, a törvényszék ügyének eldöntését bizonyos tekintetek és nyomós okok miatt a közelebbi törvényszékre elhalasztotta; addig is, mint eddig fogságban maradván.

Nyékinak azonban sikerült nem csak Kecskemét város lakosaitól ezer tallér lekötése mellett kezes levelet, hanem a főkorlátnokságtól is elbocsáttatása iránt parancsot kieszközölni, minek folytán szabad lábra helyeztetvén, ügyének további folyása ösmeretlen.

Ily belviszonyok között nem lehet csudálni, hogy a Jászkúnságtól elszakított birtokok jogviszonyai is mind inkább bonyolultak. Így a Tornay Mihály, Agárdy András és Cseh Mihály által Vesselényi nádortól adományban nyert Fejértó, Rekettye, Balota, Eresztő és Fűzes Pest megyékben fekvőknek mondott, valósággal pedig a halasi határhoz tartozó pusztákban lévő jogukat Tornay Imre és leánya Erzsébet 1672. márczius 18-án Korponán kelt levéllel Kuthy Jánosnak és nejjének 300 tallérért 55 évre, a Battyány Kata által e pusztákból jogtalanul elvett hasznok megvételi jogával együtt zálogba adják.

A jászkúnok adózási ügye 1672-ben Heves megyénél élénk vita tárgyát képezte, mivel a jászkúnok a reájok vetett 1200 frtot sokalták, s ezt a megyéhez fizetni vonakodtak is. E kérdésben a megye Gyöngyösi István szolgabirót a főispánhoz elküldvén, jelentette február 10-én, hogy a főispán igazságosnak találja, hogy a jászkúnok a kivetett adót a megyéhez fizessék, s e végett azokat meg is fogja inteni. Ezzel

egy időben Forgách Ádám hívatta magához a megye alispánját, ki ott több panaszok között azt is előadta, hogy „a Jászság és Kúnság in medio Comitatus lakik, nem akar — ugymond — közzénk contribuálni, holott a Commissarius urak is 1200 frtot rendeltek volt reájok, midőn a vármegyére a limitatiót tették. A jászok közül sokan armalisták, possessionatus nemesek is vannak, kik hasonló nemesi szabadsággal élnek, mint egyikünk, s azon említett jászokra vetett summának színe alatt vármegyék közzé taxálni nem akarnak. Resolvalás: az jászok és kúnok ki nem vonhatják magukat az adózástul a király parancsolatja szerint, annyival inkább a köztök lakó nemes jászok, kik ha keménykednek, nemes kamara se engedné.“

E választ Tasy Mihály alispán megvitte a főispánnak, kitől ment b. Spankauhoz, s a márczius 9-iki közgyűlésen tett jelentése szerint úgy ezek, mint a szepesi kamara kijelentették, hogy a jászkúnokra a megyéhez fizetendő 1200 frt van ugyan kivette, ez azonban felényire leszállítatván, csak 600 frtot tartoznak fizetni, melyet rajtok az alispán a kamara küldöttjének közbejöttével megvehet.

Ezután, mint az április 6-i közgyűlésen jelentetett, a jászok a 600 frt öszvegből 400 frt megfizetését magokra is vállalták, a kúnokra pedig rimaszombati harminczados Török Ferencz mint a kamara küldöttje jelenlétében a 200 frt az alispán és esküttek által kivettetett. Ez ellen a kúnok folyamodván, az április 28-i közgyűlés megkereste a kamarát, a kúnok kérényét pedig a főispán a végett terjesztette fel: eszközölje ki b. Spankaunál, hogy a kúnok ez öszveget a megyére befizetni tartozzanak. A június 1-én tartott közgyűlés értesítettett a kamarának azon válaszáról, hogy a megye reménylheti, hogy a kúnság is adminisztrálja a 200 frtot. Ugyan e gyűlésen olvastatott b. Spankau azon elhatározása, „hogy a kúnok és jászok in medium Comitatus annakelőtte sem adminisztráltak valamely impositiót, melyet Kassára adminisztrálni intendál Ő Nagysága. Végeztetett: az reparticiónak quot-

tája exolváltassék az jászok és kúnok pénzével együtt. — Ugyan ez évben a nagy-kőrösiek Kárát Lajos kún pusztától külön kívánták haszonbérbe venni Andrásy Miklós főkapitánytól, de ez nekik május 28-án megírta, hogy külön szokást nem kezd, ha tetszik, a két pusztának együtt haszonbére 68 tallér. Majd július 12-én Kecskemétről Kamarás Ambrus jelenti három társával Andrásynak, hogy korponai lakos Hamar István lévai kapitány — ki mint látni fogjuk — Agárdy Endre özvegyét vette nőül — a király koronai jószágát tőlök, mint bérlőktől, fenyegetve el akarja foglalni, s „az Orgováni templom“ fundamentumát akarja ő kime eltulajdonítani.“

VI.

A nagy és új adók, különösen a nemesség fejéenkénti megadóztatása, s a német hadak zsarolása az országban a lakosság minden osztályánál nagy elégedetlenséget idézett elő; fokozta ezt a protestánsok üldözése, mely 1670-ben megkezdve, 1671-ben folytatva, 1672-ben irtó háború jellegét vette fel.

Az elkeseredés miatt az Erdélybe menekült elégedetlenek Apafy útján kérték a török pártfogását: kitől végre némi segílyt nyervén, s a hajdukkal is szövetségvén, Petróczy és társai 1672-ben 15 ezernyi sereggel Spankau német tábornokot Kassánál megverték s több városokat megszállottak, míg nem Eszterházy és Kobb tábornagyok által a hajdú városokba szorítottak; majd Petróczy elfogtatván, szétszórt hadai a nagyváradi törökök földjére menekültek.

E győzelem Lobkoviczot s ministertársait nagyobb tevékenységre ösztönözte azon tervök kivitelére nézve, hogy Magyarországot régi alkotmányos szabadságától megfoszszák, e végett a hivatalokba németeket helyeztek be, s elhatározták, hogy a nádori s helytartói méltóságok eltöröltetvén, német kormányzó neveztessek ki. Ez ellen több magyarok nevében Szelepcsényi ér-

sek és helytartó a királyhoz erélyes felterjesztést tett, mi azonban eredménytelen maradt.

Ily viszonyok között érkeztek Pest megyéhez több kir. rendeletek az adók tárgyában, egy kapura 40 frt vettetett ki, a nemesség azzal fenyegettetett, hogy a ki az 5 frt nemesi fejadót Szt.-György napig meg nem fizeti, nemesi szabadságától megfosztatik; ónodi kapitány Pető Ferencz kényszerítette a megyét, hogy közmunkáját ne, mint eddig, Fülekre, hanem Ónodra tejjesítse; ezenkívül az ónodi tiszttartó Tályai György a jászkisérieket állítólagos szökött jobbágyok visszaadása miatt keményen fenyegette, végre a megye augusztus 11-ki közgyűlésében az új adó fele része fejében portánként 16 frtot vetett ki.

Ennyi zaklatás miatt a jászkúnok kénytelenek válnak, panaszaik előterjesztése végett Pozsonyban a kamaránál több izben személyesen megjelenni, azonban a szabadszállási, fülöpszállási, kún-szt-miklósi és laczházi kiskúnok ide utazásaik közben réveken, vámonokon saját személyeik után mentességük ellenére nagy fizetésekkel terheltettek; míg nem e miatt panaszt tévén, a kamara ez évi augusztus 17-én kelt rendeletével az ily zsarolásokat szigorúan eltiltotta.

Az elégtelenség legyőzése után gróf Eszterházy és Kobb hadvezérek a német hadak élelmezését sürgetvén, Pest megye október 13-i közgyűlésében e célra 50 vágó marha, s 500 kiló búza és ser vétele végett 300 frtot rendelt. Ugyan e gyűlésen terjesztett elő a pozsonyi kamarának azon levele, melyhez mellékelve volt Vattay Pál szolgabíró fenyegető körlevele, melyben némely kúnságbeli falukon a rendkívül kivetett taksát sürgetvén, e miatt a kamara nehézséget tesz; mire elhatározott, hogy irassék meg felvilágosítólag a kamarának, hogy a megye mi szükségben és közjó érdekében tette a rendkívüli kivetést, s kéressék meg a kamara, hogy ennek beszédésében nehézséget ne támasszon.

Ezt megelőzőleg Heves megye márczius 1-én tartott közgyűléséhez folyamodtak a jászok, hogy a

reájok adóba kivetett 400 frt 300 frtra szállíttassék le; ezt azonban a megye, míg részére felsőbb helyről leengedés nem adatik, nem engedte; a minthogy ez évben a 16 frtos kivetésből a jáász ezimeres nemesekre ötszörös taxául 55 frt 60 denár ki is vettetett, s a jáások junius 21-én hátralék adójokból 30 frtot lefizettek. Midőn pedig Spankau az előbb kivetett gabona és fuvar megváltási árát 3000 frtot a megyétől nagy szigorral követelte, a megye kimondotta, hogy ehhez tartoznak a jááskúnok is hozzájárulni.

Ez időben bizonyos határrész miatt a jáásladányi és szent-györgyiek között nagy villongás támadt, mely más úton ki nem egyenlítettvén, az ügy Arokszállás, Jáászberény, Jáász Gáli Szent-György, Fénsszaru és Apáti öt jáász községből összehívott — convocalt — 26 egyén biráskodása alá terjesztetett, kik ez ügyben deczember 1-én ítéletet hozván, a kérdéses határrészt a szent-györgyieknek ítélték.

Ez év végén deczember 20-án tartott Pest megyei közgyűlésen az alispán előadta, miszerint sok panasz jön hozzá, hogy az istenkáromlók és orgazdák eláradtak, s a magyar rabok is a török rabokkal szövetkezve lopnak, sok gonoszságot és orgazdaságot követnek el; minck folytán a megye a paraszt hadnagykoknak és polgároknak meghagyta, hogy utasításuk értelmében az istenkáromlókat büntessék, az orgazdákat elfogván, a megyéhez vigyék; a rabokat pedig s azoknak kiváltóit a latorságtul intsék, mert különben a rabok, nem használva a kiváltás és kezesseg, halállal büntettetnek.

Ily szomorú belviszonyok nyomorai alatt keletkezett a XVII. század első felében azon népies költemény, mely a jááskúnoknak e korbéli keserves életét rajzolja eképen:

Nckmes Jáászság, híres Kúnság nagy jajra jutott,
csendessége békessége mert felbontatott, boldogsága
elfogyott, szabadsága megromlott, híre s neve szép
ezimere beborított.

Régi kedve, vig öröme bánatra fordult, nyájassága, vidámsága rekeszbe szorult, ékes csillaga elmúlt, napja homályba borult, mind egészben nagy véletlen romlásra indult.

Más kertének szépségének szedi virágját, zsengéjének gyümölcsének vondossa fáját, nála tartja pálmáját, hajdani zöld laurusát társainak, javainak elveszi hasznát.

Ezt gyászolja, tapasztalja Berény városa, nemes Jászság, híres Kúnság régi lakosa, az kürtöt ritkán fújják, bú és bánat közt dugják, mert már magok nyájasságok, nem nyugtathatják.

Tudja Dósa, Jákóhalma, Mihálytelkével, Ladány is az Fényszaruval, és két Szentgyörggyel, Arokszállás Kisérrel, Apáthy a kúnfölddel, abban kedves mind életet az Kúnság visel.

E költeményben szó van a Jászkúnság ezimeréről, s abban ma is meglévő csillagról; ezenkívül e költeményben van legrégábban említve a jász-kürt Berény városában, hol az mindég tartatott; s már czélzás van egy versszakban azon nemzeti hagyományra, hogy a XVII-ik században egyik budai pasa e diszes kürtnek hírét vevén, meghagyta a berényi birónak, hogy ezt hozzá vigye fel. E parancsnak nem engedni végveszéllyel járt, az előjárók előtt azonban ösmertes lévén a török kincsoszma, nehogy e kürttől a rajta levő drágaságok miatt megfosztassanak, arról előbb az arany karikákat, s drágaköveket leszedték, s ily állapotban indíták azt útnak követek által. A pasa ezt megszemlélvén, a követeket megajándékozta s a kürtöt neki visszaadta; mind a mellett valamint elébb, ugy később is, mint a népköltemény is említi — közveszély idején ha menekülni kelle, azt magokkal vinni nem merészelték az előjárók, hanem a földbe elásták; innét származott azon vélemény, hogy e kürt a földben találtatott legelőször fel.

E közben a bécsi udvar mind erélyesebb lépésekkel haladt alkotmányellenes tervei valóításában. Ez időben éppen az udvarnál tartózkodott Ambringen János

Gáspár a német rend nagy mestere, hogy lovagjainak az országban megtelepedésére engedélyt nyerjen, kit megnyerni sikerülvén, a király 1673. február 27-én őt Magyarország teljhatalmú kormányzójává nevezte, s mellé négy magyar és négy német tanácsost rendelvén, ez új kormánytanács, márczius 22-én a pozsonyi várban új hivatalába nagy fényvel beigtattatott; s erről a megyék, ezek között Pest megye április 11-i közgyűlésén értesítettet.

Az ország állapota mind szomorubbá vált, a felállított hadi és eretnek nyomozó törvényszékek iszonyú jeleneteket idéztek elő, kegyetlen kivégzések, száműzések s jószágelkobzások valának napi renden. A felingerült vallási fanatizmus és politikai villongás az országot két ellenséges pártra, kurucz és labanczra osztotta. Míg az elégületlenek a portánál ismételve siker nélkül jártak segély után, Ampringen a nemes és nem nemes osztályt türhetlen országos és gyűlöletes fogyasztási adó szigorú behajtásával sanyargatta; Kobb tábornok az elégületlenekre rendezett hajtó vadászatokon elfogottakat kegyetlenül kivégeztette; gróf Volkra és Kollonics kamara elnökök fegyveresekkel barangolva szedték el s zárták be a protestánsok egyházait; Szelepesényi a térítést, s egyházaiktól nagy részben különben is már megfosztott prot. papok üldözését vette nagy szigorral foganatba; a kath. vallás sértegetése, külhatalommal, törökkel, elégületlenekkel szövetekezés gyanúja miatt több mint 300-an a pozsonyi törvényszék elé idéztettek, kik el nem menekülhettek, halálra ítéltettek, s kegyelmet csak úgy nyertek, ha kiköltöztek, vagy lelkészi hivatalaikról térítvény mellett lemondtak, a makacsok közül hetvennek halálbüntetése gályarabságra eladásá változtatott.

E mellett a kuruczok és labanczok kegyetlenkedéseinek a Tisza vidéke lett színhelye, a föld népét hol ezek, hol azok sanyargatták apró hadjárataikkal, a katonaság ingyen ételmezést és fuvarozást zsarolt ki magának.

Ily keserves belviszonyok között nyílt meg február 17-én Pest megye közgyűlése, mely mindenekelőtt a múlt évi zavarokban április 8-a óta szünetelt törvénykezést rendes folyásába visszazállította.

Fentebb láttuk, hogy Agárdy Endre 1651-ben Tornay Mihállal és Cseh Mihállal Halas város határában fekvő Fejértó, Balassa, Reketytye, Fűzes, Eresztő, Karapál pusztákat Vesselényi nádortól adományba nyerte. Időközben Tornay Mihály mag nélkül elhalt, Agárdy Endre özvegyét Botytyán Katalint pedig a vitézségéről híres lévai kapitány Hamar István vette nőül, ki ez uton a fentebbi puszták birtokviszonyaival megösmerkedvén, hogy e pusztákat magának megszerezze, 1673-ban folyamodott a királyhoz, hogy bár Tornay magvaszakadása következtében Vesselényi nádor ennek fentemlitett pusztákbeli illetőségét neki s nejének s örököseiknek adományozta, melyet ő jelenleg is bír, erre vonatkozó jogát azonban kir. új adománynyal kéri megerősíttetni. E kérvény az udvari kamara által augusztus 1-én a magyar kamarához vélemény végett leküldetett. Mielőtt azonban a vélemény felterjesztetett volna, 1674-ik év elején Hamar egy másik kérvényt adott be, melyben a Tornay Mihály pusztabeli részét, mely ennek kihalása után a királyra visszazállott ugyan, azonban ezt Tornay özvegye, majd az ő neje, s ő jelenleg is békésen bírja, tekintettel az ő lévai kapitánysága alatt szerzett érdemeire, a király által magának, nejének, s mind két ágon levő maradékainak adományoztatni kérte. E kérvény az esztergomi érsek reá jegyzett ajánlata mellett adatván be, január 28-án szintén a magyar kamarához küldetett le, honnét mind két kérvény 1673. február 22-én azon vélemény kíséretében terjesztetett fel, hogy bár Hamar e pusztá részhez szerzett jogát nádori adománylevéllel igazolni nem tudta, mivel azonban az Agárdy részét felesége, s az Agárdy árvák után jelenleg is bírja, tekintettel a végvárakban szerzett érdemeire, a kir. kamara ajánlja, hogy a Tornay rész Hamarnak adományoztassék. Ennek folytán a király május 6-án

az adománylevélnek ily módon kiadását elrendelvén, az ugyan e napról ki is állítottott, s a beigtatás teljesítésével a Garam melléki szent Benedek rendi konvent bizatott meg. Ennek egyik tagja Pudmeruzay Pál, s mint királyi ember nagykoloni Subich Pál 1674. február 12-én, a töröktől való féltökben közelebb menni nem merészelvén — Füleke várában megjelentek, s itt Bélteky Pál Pest megyei alispán házához összehíván a szomszédokat, kik a megye tisztjei és a Füleken lakó nemesek voltak, a beigtatást ünnepélyesen teljesítették, a helyszínén minden ellenmondás nélkül, hanem később a konventnél Kuthy János és neje Kajaly Ilona ellentmondtak, mivel azon puszták egy részére nézve nekik pénzen szerzett joguk van, a meny nyiben Tarnay Imre e pusztákbeli harmadrész illetőségét nevezetteknek 300 tallérért eladta. Hasonlóan az első adományostárs Cseh Mihálynak leányai Katalin és Erzsébet 1675. január 7-én ellentmondtak, ugyan azon konvent előtt annak, hogy Hamar István e pusztákat adományban nyerte, s magát azok birtokába beigtatta.

Ezután nem sok idő múlva Hamar István vég házbeli fegyveresek kíséretében Halason magát mint új földesúr bemutatta, s a lakosokkal a neki adományozott hat pusztára iránt haszonbéri szerződésre lépett; több éven át fizettek is a halasiak, később bizván Léva vára távol fekvésében, s félvén, hogy pénzt vivő küldöttjük a fel- s alájáró végbeliek és tolvajok által kiraboltatik, a fizetést megszüntették. Megunván Hamar a várakozást, Léváról katonákat küldött le, kik a halasiaknak e pusztákon talált 3 falka ménesét fegyveres kézzel egészen Lévára felhajtották, s a halasiak kénytelenek voltak ide fel fáradni, hol azután a haszonbér s ezen felül drága hajtópénz lefizetése mellett lovaikat visszaváltották; s hogy őket ismét ily kár ne érje, a sok tolvajok miatt kénytelenek voltak évenként a haszonbért oly módon felküldeni, hogy vastag botot kifurván, abba illesztették bele az aranyakat, s megbizottjuk a bottal kezében utazott fel földes urukhoz Lévára.

Az új kormányzó fizetésének megállapításánál az udvar körében a figyelem a nádor fizetésére irányult, s a bécsi udvari kamara márczius 4-ről kelt levelében felhívta a pozsonyi kamarát, hogy tegyen minélelőbb arról jelentést, hogy a nádornak a kúnok biróságáért ezektől járó évi ezer darab arany fizetését a legutolsó nádor halála óta ki használta? Egyébiránt a jászkúnok az évi censust folyvást a pozsonyi kamaránál fizették le, mint ez több fenmaradt nyugták igazolják, ebbe a jászok fizettek állandóan évenként 861 frt 25 drt.

Ez év tavaszán Gyöngyösi István a költő, ki 1674. márczius 19-e óta Heves megye egyik szolgabirája volt, Andrásy Miklós főkapitánynál Krasznahorkán tartózkodott, s midőn Körös városa Kara és Lajos kún puszlák 1672-ik évi haszonbérét 59 ezüst tallért ide felküldötte, ez öszveget Andrásy otthon nem léteben márczius 31-én Gyöngyösi vette át és nyugtatta.

A jászkúnok a megyei adókiivetéssel magokat túlterhelve érezvén, e végett folyamodtak a szépesi kamarához, mely Heves megyét megkereste, hogy a kinestári javak hány kapu után vannak adóval megróva, s ebből a tisztek mennyiyivel vannak hátralékban. Erre a megye 1674. május 2-i közgyűléséből válaszolta, hogy ők a régi szokást fenntartani kívánván, parancsolja meg a kamara a jászkúnoknak, s e megyebeli kinestári javak tisztjeinek, hogy az adófizetést az eddigi szokás szerint teljesítsék; jelenleg a háromszori kivetés után a jászok 500, a kúnok mintegy 200 frttal vannak megróva, s ezek befizetését a kamara hagyja meg. Ez évben a jász ezimeres nemesekre a taxa két és félszeres mennyiségben 27 frt 80 dral vettetett ki.

A megye fentebbi határozata ellen a jászok a pozsonyi kamarához folyamodtak, mely Heves megyét megkereste, hogy ezekre a megyékbeli más hasonló állapotú lakosok módjára vesse ki az adót, mire a megye augusztus 22-i közgyűlésén válaszul elhatározta, hogy a jászok kamarái tiszt jelenlétében vállal-

ták el 400 frt lefizetését, most azonban tőlök csak félnyi 250 frt követeltetik, melyet könnyen megfizethetnek, mert nem oly szegények ők, mint állítják.

A jászkúnoknak Andrásy főkapitányhoz és a kamarához gyakori panaszos felterjesztései végre arra az eredményre vezettek, hogy a király ez évi június 7-én szigorú rendeletet adott ki a felső magyarországi és bánvávidéki tábornokokhoz, s az ónodi, szendrői, szathmári, putnoki, kállói, diósgyőri, füleki, korponai, divényi, kékkői, lévai, nyitrai, rév-komáromi és más végházak kapitányaihoz, valamint Heves- és Szolnok megyékhez, miszerint Jászberény város lakosai, s más kúnok és jászok panaszkodnak, hogy régi királyoktól nyert, s a mostani király által is megerősített régi szabadságaikban, szokásaikban s kiváltságaikban némelyek által háborgattatnak, — hogy sok kóborló, s inkább latroknak nevezhető katonák saját érdekökből illő gazdálkodás mellett is házaikban megtámadják, barmaikból, ingóságaiukból kifosztják, szidalmakkal s ütés-veréssel illetik s gyilkolják, s lakhelyeikből kiszorítják, valamint hogy némely főurak és nemesek a több mint 40 év óta közibök bevett lakosokat szökött jobbágyok ürügye alatt visszakövetelik, sőt erőhatalommal elhajtják; s a kik nem ily állapotban vannak, azokat is mások adósságaiért letartóztatják; a kik pedig közülök kereskedést űznek, azokat régi kiváltsággal ellenére rév- és vámfizetéssel terhelik; minélfogva a király nevezett jászkúnokat régi szabadságaikban, kiváltságaikban, szokásaikban, lakhelyeikben s ingóságaiuk birtokában megtartani kívánván, különös védelmébe venni, s a megnevezetteknek oltalma alá helyezni elhatározta oly kijelentéssel, hogy a kik a végbeliek közül nálok megjelennek, azok a tisztek levelével el legyenek látva s illő gazdálkodással megelégedjenek, mert a szegénységet zsaroló kóborlók ellen nevezett panaszosokat felhatalmazta, hogy a tetten kapott garázdálkodókat önmagok elfoghatván, azokat a megyének szolgáltassák át; s meghagyja a király, hogy e rendelet minden végházakban kihir-

dettetvén, az minden pontjaiban megtartassék, s az ellen véteni senki ne merészeljen.

Már ezt megelőzőleg a jászok, kikben legtöbb erélyt s hazafias jóakaratot tapasztaltak, Koháry Istvánhoz a füleki végház kapitányához gyakran fordultak keserves panaszaikkal a végbeli vitézlő rend és a szabad legényekből álló katonaság ellen, hogy ezek Jászberénybe, Arokszállásra, s a többi jász falukra beszállván, ha őket esizmák s vég abaposztóból álló ajándékkal el nem látják, őket barmaikban, nyájaikban tetemesen károsítják, eselédjeiket bármi mezei munkáról, pásztoraikat a marha mellől szíjjat töretni behajtják, s a gazdákat is éjjel nappal rút szitkok között sok zaklatással terhelik. A királya iránti hűségben kitűnő Koháry vévén e tárgyban urának is parancsát, július 11-én Fülekről szigorúan megparancsolta a kormánya alatti hadnépnek, hogy ily sanyargatás nélkül el legyenek, mert ő a jászokat felhatalmazta, hogy az ily zsarolásokat elkövetők ellen feltámadván, azokat hozzá felvigyék, s kiki abban bizonyos legyen, másoknak példájára úgy megbüntettetnek, hogy mind a jászság megelégszik véle, mind pedig mások tanulni fognak az olyakról.“

Úgy látszik azonban, hogy mind ez keveset használt, mert Pest megyének már szeptember 15-én tartott közgyűlésében a kún-sz.-miklósiak panaszolták, hogy őket Bodoni Szabó Ferencz emberei háborgatják; a megye az erőszakoskodás ellenében nem tehetett mást, mint nyílt levelet adott a szent-miklósiaknak, hogy ha még jövőre őket háborgatják, azok ellen felkelni s őket üldözni tartoznak.

Ily elhagyottság s tehetetlenség a községeket méltán elkeserítette, úgy, hogy a közöttök felállított Paraszt vármegyék ez évben a fegyvert letették; mit az alispánnak bejelentvén, ez erős körlevélben rájuk parancsolt, hogy a fegyvert ismét felvegyék s magok között hadnagyokat tegyenek. De ez nem használt, többen vonakodtak a fegyvert felvenni, úgy hogy az alispán kénytelen volt ezeket a megyére megidéz-

tetni, hogy adják okát engedetlenségöknek; ezt a községek elő is terjesztették oly mérvben, hogy a megye kénytelen volt ez ügyet megvizsgáltatni.

A vizsgálat eredménye 1674. évi augusztus 27-iki közgyűlésen előterjesztetvén, a megye elhatározta, hogy gróf Eszterházy Pál főtábornokot erélyes levéllel felkéri, miszerint a paraszt községek sanyargatásától a végbelieket tiltsa el, s szigorú megbüntetéseket eszközölje. E levélben a megye panaszkodik az alföldre járó iratos és szabad katonák és hajdúk erőszakoskodása miatt; minek következtében annyira ment a dolog, hogy a dunamelléki városok és faluk panaszukat a megyének azon elhatározással terjesztették elő, hogy ha a megye ezt meg nem szünteti, ők nem csak a végbeli kapitányok, hanem a megye tisztjei ellen is egyenesen a királynál fognak panaszt tenni, s e czélból már „az ajándéokra való pénzt egymásra kiszedték és az követeket is elválasztották volt“, azonban a megye kemény választ küldvén rájuk, sérelmeik orvoslásának ígérete mellett sikerült őket lecsendesíteni.

Ennek folytán írt a megye korponai alkapitány Szántó Jánosnak, ki ismételt sürgetésre a panaszolt végházbeli ellen leült törvénytételre a megyei egyik szolgabíróval, de mivel ennek az alispántól megbízó levele nem volt, őt nyelvváltságban elmarasztalta, s a birságot az ott lévő káros dányi embereken meg is vette, maga az elégtétel mindaddig elmaradt.

Ezen s ehhez hasonló több eset keserítette el a megyei községeket annyira, hogy azok Kecskemét vidékéről a mezőn Nyéki Gábor vezérlete alatt népgyűlést tartván, itteni megállapodásukhoz képest küldöttségileg Spankau német tábornokhoz folyamodtak, s előtte mind a megyei tisztekre, mind a végbeli kapitányokra panaszkodván, tőle védlevelet nyertek, hogy jövőre az őket sanyargató magyar végháziakat a német kezéhez vigyék; e mozgalmat is a megye nagy nehezen, a küldöttek letartóztatásával tudta elfojtani.

De azóta is minden megyei gyűlésen panaszkodik „az szegény község, búsulnak, sóhajtanak, sírnak, fohászkodnak, sokszor pirongatnak is, miért nem fogjuk pártjokat, ha adójukat elveszük.“ Kéri tehát a megye Eszterházyt, hogy a megküldött vizsgálatot figyelemre méltatva, szerezzen ez ügyben orvoslást, hogy az elkeseredett megyebeli község úgy Eszterházynek és a végbeli kapitányoknak, mint a megyének lealázásával a királyhoz ne folyamodjék, s ez által ne adjon alkalmat arra, hogy a király Spankau védelvét megerősítse. Ezután a megye javaslatot terjeszt elő a végbeliek latorkodásának megszüntetése iránt szükséges intézkedés módjára nézve. E felirat a szeptember 19-én tartott közgyűlésből terjesztett fel.

Ugyan e közgyűlésen szabadszállási, fülöpszállási és más községi Paraszt vármegyébéli hadnagyok panaszolták, hogy „az főhadnagy mikor valami felvetéseket tesz magyar és török hatalmasok eleibe való menetelekre, ajándéokra és költségre“ ez öszveget mindegyik hadnagyságra, akár több, akár kevesebb faluból álljon is az, egyenlően, s így némely hadnagyságot túlterhelve, veti ki; erre a megye úgy intézkedett, hogy ily felvetésekben a Nógrád megyei szokás követtesék, jelesen: egyik falu a másikba küldjön bizonyos hites embereket, ezek rójják fel a gazdákat és házas zselléreket szám szerint, s összejövén a hadnagyok, gazdaszámra úgy vessék fel azon költségeket.

Ily zavarteljes belviszonyok között az önhatalmu birtokfoglalásokra nézve kedvező alkalom kínálkozott, melyet nem csak egyes hatalmasok, mint a kalocsai érsek, ki a fülöpszállásiaknak kisbalázi pusztáját foglalta el, hanem némely városok is felhasználtak. Így a Jászságban Jászberény városa a szomszéd kis község Jákóhalmától még e század közepén egy darab földet a Tarnán túl elfoglalt; e miatt a jákóhalmiak a nádor fiához gróf Vesselényi Adámhoz, ki 1655-ben főkapitányuk volt, és Heves megye alispánjához Miklós deákhoz folyamodtak. A főkapitány ez úgy elin-

tézése végett maga le nem jöhetvén: az alispánt, s a Jászság akkori gondviselőjét árokszállási lelkész Várkonyi Mátyást a jákóhalmiakkal s több jászközségi előljárókkal magához Fülekre felrendelte, kiktől megértvén, hogy a jászberényiek a Tarnán túli földet a Horgas érig igazság nélkül foglalták el, kijelentette, hogy azt meg nem tűri, miszerint mint az aprólékos halat az öreg elnyeli, úgy Jáköhalmával Berény hatalom útján e földet elfoglalja, s megbizta Várkonyi Mátyást, hogy ez ügyet jó módjával intézze el. Ennek folytán a peres feleket maga elé állítván, mivel a jászberényiek csak állították, de fel nem mutatták az elfoglalt földre vonatkozó határlevelüket, Várkonyi a peres földet a jákóhalmiaknak visszaadatta, mely eljárását a főkapitány is jóváhagyta.

A jászberényiek azonban nem nyugodtak, s 1670. körül e föld birtokából ismét kiverték a jákóhalmiakat, s a Várkonyi alatt történt fentebbi elintézésről nem lévén írásbeli határozat a jákóhalmiak kezénél, erre nézve 1674. május 30-án a fentebbi eljárásnál jelen volt 84 éves Várkonyi Mátyáson kívül Alsó-Szent-Györgyön, Ladányon, Apátin és Árokszálláson az ottani előljáróság előtt tanúkat hallgattattak ki, kik valomásukban a fentebbi tényállást s elintézést igazolták.

A protestánsok ellen hazánkban folyt vallási üldözés több helyen véres visszhatást szült; így Jászberény mellett Farnosnál Szőke nevű pusztán egy tó mellett, mely azután Barát festő nevet nyert Cselepeányi György pálos szerzetes az „eretnekek által“ 1674. május 14-én megöletvén, a farmosi egyházban temettetett el.

E nyomorteljes korszakban a jászkúnok szállásai lakosságban megfogyván, terjedelmes pusztáikon leginkább a kevés munkáskezet igénylő baromtenyésztéssel foglalkoztak, s kövér gulyáikkal nagy harminczad fizetés mellett is a felvidéken jövedelmező kereskedést folytattak; itt azonban gyakran megtörtént, hogy a végbeli tisztek, különösen a hadbírák azon falu vagy vidék más lakosainak adósságai miatt a

kereskedés végett nálok járó jászkúnok barmaid, sőt személyét is letartóztatták, még más adósságaiért eleget tettek. E jogtalan eljárást a jászkúnok nem tűrhetvén, ennek orvoslása véget a pozsonyi m. kamaránál panaszt tettek, mely 1675. június 29-én kiadott rendeletével a végbelieket szigoruan eltiltotta, hogy ily letartóztatásokkal különös védelme alatt álló jászkúnokat sanyargatni, kereskedésükben gátolni, annak folytatásától a kir. kincstár kárára elidegeníteni ne merészeljék.

E mellett a Jászság a német és magyar vitézek, török és magyar vasatlan rabok által sarcoltatás miatt oly inségbe jutott, hogy némely község lakosai más biztosabb vidékre kezdtek elmenekülni, mit török öldesuruk Haszan egri pasa megtudván, ez évi július 23-án kelt levelében a berényi és árokszállási bíráknak fejvesztés és 100 tallér birság terhe alatt megparancsolta, hogy nála azonnal tiz-tiz gazdaemberrel s a már ott volt falusi jobbágyokkal megjelenjenek: „lássuk, ki akaratjából szabadság nélkül elmentetek.“

Itt való megjelenésöknek azonban kívánt eredménye nem lévén, a jászberényi bírák és esküdtek, mivel a magyar főurakhoz tett számtalan panaszuk orvoslást nem nyert, a budai divánhoz a budai vezér eleibe mentek az egész Jászság nevében azon panaszukkal, hogy a rabok rajtk szekeret és lovat zsarolnak, a gyalog vitézek is nem elégesznek meg étellel, hanem bort követelnek, „világi ajándékot, malaczozt, törek sajtot és egy egymást erővel elvisznek;“ ennek folytán a budai vezér ez évi szeptember 1-én kelt levelében megparancsolta a jászoknak, hogy ételen, italon kívül se rabnak se vitéznek semmi mást, s ajándékot ne adjanak, s ha mégis zsarolnak, az ilyet elfogván vigyék vagy a budai divánhoz, vagy adjanak hírt Hatvanba, hogy védjék meg őket a részökre biztosság okáért adott czimeres levél erejénél fogva; ennek folytán szeptember 7-én Vezér Muszli egri pasától a rabok és vitézek ellen oltalom levelet nyertek.

Ezután nem sokára ugyan e tárgyban folyamod-

tak a jászok Kassára felvidéki tábornok gról Stras-soldo Károlyhoz, ki ez évi szeptember 22-én latin és magyar nyelven kiadott levelében őket védelme alá vévén, a parancsnoksága alatt lévő német, horvát és magyar vitézeknek, fel s alá járó fizetetlen szabad hajdúknak, s a közönségesen „talpas“-oknak nevezett gyalogoknak szigorúan megparancsolta, hogy a jászokat semmi szín alatt házaiknál, templomukban se személyükben, se vagyonukban háborítani, károsítani, s őket élésök ide s tova való hordozásával, szekerezéssel, ló és vonó marha adással zaklatni ne merészeljék, különben nevezettek által megfogattassanak, s vagy hozzá, vagy a legközelebbi végházba a hadi törvény szerint való megbüntetés végett átadassanak.

Ugyanez idő tájban egy új zaklatás is történt: mert a szabadszállásiaiak „a kalocsai érsek és győri püspök háborgatása és holdításra való szándéka“ miatt a kamarához valának kénytelenek panaszra menni, mely ez évi október 23-án kelt válaszában értesítette a szabadszállásiaiakat, miszerint írt a kalocsai érseknek, hogy „el légyen az olyan háboruságtól és erőszaktól“ s írt gondviselőjük Oláh Jánosnak is, hogy őket ily háborgatásoktól megoltalmazza, azonban a szabadszállásiaiak is a szokott adót felszolgáltassák.

E háborgatás abból állott, hogy a kalocsai érsek a kiskún szállásokat és pusztákat az érseki birtokokhoz akarta elfoglalni, s ezért Kecskemét városát is, mely a hozzá közel fekvő Orgován kiskún pusztát Andrásy Miklós főkapitánytól régebben birja haszonbérben, e pusztától tilalmazván, a kecskemétiék az őket kártétellel fenyegető érsek ellen az irt évi december 16-án kelt levelükben a kamaránál panaszt tettek.

Heves megye ez évi június 26-i közgyűléséből: portánként 24 frt adó vetttétvén ki, ebből a jászkún ezimeres nemesekre ötszörös taxa, a többi jászokra pedig 200, s a kúnokra 100 frt rovatott ki; egyszersmind meghagyatott nekik, hogy a hátralékot a jászok 200, a kúnok 500 frtban befizessék. Ez ellen ismét feljajdultak a jászkúnok, s Heves megye augusztus 28-i

közgyűlésén erre nézve felolvastatott Andrásy Miklós főkapitány levele, hogy a jászkúnok más lakosok módjára adóval és taxával aránytalanul ne terheltesse, mert ezek ez alól kir. védlevéllel fel vannak mentve; mire a megye válaszolta, hogy e védlevél a kóborlók zsarolásai ellen szól; a király pedig senkit az adó alól ki nem vett, sőt ezt a kincstári javakra is kiterjesztette, minélfogva ha a főkapitány e tilalmat továbbra is fenntartani akarja, s e miatt a jászkúnok valami bajba esnek, annak nem más, hanem ő lesz az oka, mert a megye a király rendeletét lehetőleg végrehajtandja.

Az adóbehajtási szigort e korból érdekesen mutatja Heves megye október 17-ki közgyűlésének azon intézkedése, hogy az adófizetésben makaeszködők ellen a szolgabírák oly felhatalmazással küldettek ki, hogy azokat, ha végbeli katonák segélye nélkül behajthatják, 6 frtra, ha pedig ezek segélyével, 12 frtra büntethetik.

A megyei igazgatás nyomorát pedig előtűnteti Heves megye jegyzőkönyvének egy pontja, mely szerint Strassoldo az új kassai tábornok meghagyta a megyének, hogy közügyekben értekezletre hozzá a táborba küldjön követeket, ezenkívül közmunkára 900 szekeret és 448 napszámot adjon az ónodi végvárhoz, különben katonai végrehajtást küld rájuk. Az október 5-i megyei közgyűlés el is küldte Tassy Mihályt és Madács Jánost követekül, kik azután a nov. 6-i közgyűlésnek jelentették, hogy a tábornok ismételt könyörgésük után is ragaszkodik követeléséhez; ugyanakkor a szolgabírák bemutatták a tábornoktól kapott fenyegető leveleket, melyben őket magához a táborba rendeli, sőt négy ezer köböl búzát is követel. Erre a megye válaszolta Strassoldónak, hogy szolgabírái a utazás veszélyessége miatt nem mehetnek, mert mostani követeket is csak az isten mentette meg, hogy az ellenség fogságába nem estek; a követelt búzát pedig azért nem szállíthatják, mert a szegény nép sirva panaszolja, hogy máskor, midőn élelmet szállítottak, azt tőlök a felkelők útközben elvették; máskor

pedig a táborba felvívén, ott azt lölök fizetés nélkül elvették s úgy boesátották haza.

Heves megye 1676. január 15-iki közgyűlésén újlag előkerült a jászok adózási ügye, megkeresvén a megyét a szepesi kamara a jászok azon panasza következtében, hogy ők adó és más kivetések által túlságosan terheltetnek, a megye tehát a panaszt orvosolja, s jelentse, hogy hány portája van a jászoknak, s ezek után mennyi kivetésben részesülnek. Erre a megye válaszolta, hogy a jászokra kellő figyelemmel van, a kik bár panaszkodnak, de hogy menynyire alaptalanúl, mutatja az, hogy a megyéhez még semmit nem fizettek. Ennek a gyakori folyamodásnak eredményét látjuk Ebeczki Menyhért szolgabíró ez évi számadásában, mely szerint az 1675. évi kivetésből kapunként 24 frttal esett: a jász címeres nemesekre ötszörös taxába 45 frt 60 dr., a többi jászokra 200 frt; mivel azonban a kamara ennek beszédését eltiltotta, a szolgabíró számadásából 200 frt mint elengedett, töröltetik; hasonló okon Dévai János szolgabíró számadásában a kúnok 100 frt taxája elengedett.

Ez év végéről még egy érdekes levele maradt fenn gróf Csáky Pálnak Léváról december 27-ről Andrásy Miklóshoz „a német jászok ispánjához“ neki jóakaró urabátyjához lévai lakos Beriny Márton ügyében, kinek bizonyos elhajtatott marhái miatt több jászberényi embereken keresete volt, s bár Andrásy megparancsolta már egy ízben a jászberényi bírának, hogy ez ügyet a törvény útján intézzék el, mivel azonban ezek azt nem tették, gróf Csáky kéri Andrásyt: parancsoljon rá a jászberényi bírakra, hogy a jászberényi embereket kötelezzék ez ügy „törvény szerint való eligazítására ugyanótt füstin Jászberényben. Mely füstin való törvény, ha Berény Mártonnak tetszeni fog, bene quidem, holott penigh valamellik félnek, az Jászberényi törvény nem fog tetszeni, s kegyelmed székére apelláltatik, oda is kész kegyelmed elejében Berény Márton compareálni“. E levél végén az aláírás után Csáky sajátkezűleg még ezt írta: „Édes

Bátyám Uram, most iszom egy pohár bort Kegyelmed szerencsés jó egészségiért, mint enyi zürzavaros időben is tartson engem Kgd köteles szolgáló bátyjának“.

Ezen az akkori szomorú hazai életviszonyt előtűntető utóiratot mellőzve, érdekes e levél az ez időben szokásban volt jászkún törvénykezési eljárásra nézve, mely szerint a községi biráskodás gyakorlatban volt, s a „füstin való törvény“ a rövid útú helyi biráskodást jelzi, melytől a fellebbezés a főkapitányi székre történt.

Nevelte a hazai köznyomort az országban dühöngött belháború. Kezdték először hangzani a hazában a kurucz és labancz pártnevek. Az iszonyú Kobb és labanczainak a legvadabb emberetlenséggel űzött kegyetlenkedéseit a kurucz bujdosók hasonlóval viszonyozták, a védtelen szegény föld népét főleg a labanczok kimélet nélkül sanyargatták. A már elébb nagy adókkal kizsartolt nép a fel- s alá utazó katonákat az eke elől kifogott igáján ingyen szállítani, ingyen és gazdagon ellátni köteleztetett, kik e mellett gabonáját verméből, ingóit ládjából, barmait a legelőről elrabolták, úgy hogy a nép jobban félt már a labanczoktól, mint a töröktől vagy tatártól, annyira, hogy német katona beszállásolásának hírére a lakosság erdőkbe, hegyekbe, vagy török földre menekült; s ha volt, kétségbeesve zsarnokait a ki megtámadni merészelt, szerencsés volt, ha utolsó fillérével együtt életét is el nem vesztette.

Végre az ily végtelen nyomor okozója Lobkovitz főminister 1674. október 17-én megbukott, de az ország bajait nem enyhítette, mert utódai, az ő elvtársai az ő munkáját folytatták. Kobbot a felvidéken Spankau tábornok váltotta fel, kinek zsarolásai elől elmenekülők a kuruczok táborát szaporították.

VII.

Erdélyben Bánfi Dénes, mivel Bécshez szitott, életével lakolt, s Teleky Mihály vette át a hatalmat, ki a francia és török udvarnál a kuruczok részére segélyt sürget, a francia udvarral a szerződés létre-

jön. Erre Leopold a magyar urakkal Pozsonyban és Bécsben a béke helyreállítása végett tanácskozmányt tart, de mivel az alkotmányos kormányt helyreállítani nem akarja, eredmény nélkül.

Spankau meghalván, helyét 1676-ban Strassoldo foglalja el, ki a bujdosóknak bocsánatot hirdet, de ezek szavainak nem hisznek, mire újra megkezdte a kegyetlen kivégzéseket, s Debreczent feldúlatta; visszatörülésül a kuruczok őt Ónodnál megverték, Jászót felégették, a tokaji szüretet és Nánást elfoglalták.

Strassoldót ismét Kobb váltotta fel; ennek ismételt kegyetlenkedései a békéltetési kísérleteket újra megghiúsították anynyival inkább, mert Köprili Ahmed 1676-ban történt halálával az új nagy vezir Kara Mustafa nyíltan a kuruczokhoz hajolt, s francia pénzen fogadott hat ezer lengyel és tatár hadak 1677-ben az országba jövén, a 15 ezernyi erdélyi haddal egyesülve oly sikert vívtak ki, hogy Nyalábuál és Böszörménynél majd két ezer labanczot levágtak.

E közben a magyar bujdosó elégtelenek ügye kedvező fordulatot nyert. Apafy a három év óta tárgyalás alatt lévő fontos szövetséget XIV. Lajossal Var-sóban 1677. május 27-én megkötötte; a porta titokban pártfogolta a felkelőket, a francia király nevében gr. Bethunenal kötött szerződés szerint Apafy, s a száműzött magyar urak 15 ezernyi sereget állítanak, melynek fővezére maga Apafy, helytartója Teleky lesz, ki 12 magyar tanácsos és a francia követ befolyásával intézi a hadviselést, a francia követ is küld egy dandárt Lengyelországból, s a francia udvar most 20 ezer, azután évenként 100 ezer tallér segélyt ajánlott a hadviselésére.

Az erdélyi hadak egy része augusztus 7-én Kővár-ra, másik része Vesselényi Pállal Tasnádra érkezett, s a francia segéd-hadak érkezésének is hire terjedt, kik 11-én Teleky és Tököly Imre által fogadtattak; majd megtudván, hogy a német hadak műveletének központja Böszörmény, az erdélyi hadak egy része a Berettyó mentén Szalárd, Bihar és Bereg-Böszörmény

felé huzódott; innét irt Tököly Debreczenbe Budant-hoz, hogy az ő nevében kísértse meg a böszörményieket a magyar párthoz való állásra. Ez alatt a Radies vezérlete alatti végbeliek nagy része Karczag-Ujszállás tájékára érkezett, hogy onnét a Sár-rét felé nyomuljon; Berettyó-Ujfalunál Tököly 800 hajdúval egyesítette seregét, s ki volt tűzve, hogy Tályainak az ónodi kapitánynak hadaival Derecskénél fog egyesülni, azonban mivel időközben Kopp és Barkóczy a Tiszán ájtjövén, Kállóba szállottak, Pap Israelnek a maga hajdúival Diószeg felé kelle vonulni; így azután Tököly az ónodi megérkezett csapatokkal együtt a francia és magyar táborral egyesülvén, Debreczenbe mentek, ezalatt Vesselényi ide közel Téglás falunál ütött táborot, ezéljok lévén Böszörmény megtámadása, ide érkezvén, a böszörményiek egyezkedni kezdtek, ez nem sikerülvén, Tököly nehogy a már Eszlárnál lévő Kopp által véletlen megróhantassék, december 6-án Böszörményt ostrom alá vette, de sokan elesvén, s egy francia tiszt is elfogadván, visszavonultak táborukba, homét 8-kán Debreczenbe visszahuzódtak, ezalatt Kobb Böszörményhez hadaival megérkezett, mire decz. 15-én Tököly hadaival Konyár felé elvonult s 16-án a végbeliek egyenesen a magok szállására Ványa és Túr felé, Tököly Kerekiben, a tatárság Kis-Marja körül, a mezei hadak Kereki vidékén lévő falukban szállott meg; Kobb pedig hadait Kállóba és Ecsedre elhelyezvén, maga Kassára visszament.

Ezután Tököly az 1678-ik év elején Püspökiből Szalontára, hol az egész tatárság szállásolt, majd Püspökibe visszajött, a francziák Harsányba és Biharba szállásoltattak el. Tököly B.-Böszörmény, Vekerd és Gyarmaton át Ványára ment, innét jan. 15-én megindulván, déltájban Kevibe érkezett, hol meghálván, másnap Fegyvernekre ment, hol a Tiszán átkelvén, Sülyön át Hevesiványba érkezett, innét Gyöngyösre; de a végbelieknek Arokszálláson hirük se lévén, annak hírére, hogy ezek Kecskemét felé takarodtak le, elindult január 19-én Arokszállására, innét 18-án

„Jászberény nevű magyar városba“, innét 22-én Szelen át Szt-Mártonba érkezvén, meghallá, hogy Túron sürgős levelek várják, 24-én Kecskemétre ment, hova 26-án Fai István Túrról erdélyi sürgős levelekkel megérkezett; Fai István január 27-én a városházához felgyülekezett végbeliek előtt jelentette, hogy ha elfogadják, Teleky tovább nem halasztja kijövetelét, a vitézlő rend örömmel elfogadta, s kísérete és fogadása iránt intézkedett. Innét 28-án megindulván Szolnok felé, a szolnoki bég fele útig való kísérete mellett 30-án Túrra megérkezett, hol az ónodi tisztek által fogadtatott; 31-én innét Ványa, itt a szendrei tisztek fogadták.

Ezután Komádin át február 2-án Harsányba érkezett, hol Bohan francia tábornokkal, s a végbeliek követeivel ónodi lovas főhadnagy Hajdu János és Szöllösi hadnagyokkal találkozott; innét Teleky fővezérül elfogadása határozatván, Erdélybe vonultak, hol márczius 7-én Somkuton nagy gyűlést tartván, az oda érkezett Telekyt fővezérnek mind a végbeliek, mind az Abauj megye zászlója alatt álló 12 megyebeli nemesség küldöttei megválasztották, s ilyennek a francziák is elfogadták, s feleskették, mellé 12 tagból hadi tanácsot, s a portára, Lengyel és Franczia országba, Erdélybe, Budára, Egerbe, Váradra a követések megválasztattak, s mint ellett határozva, Tököly Ványa felől márczius 21-én Túrra megérkezett, itt várva az alárendelt hadak összegyülekezését, mi végett Deák Ferenczet a Sárréte mellé innét el is küldte. Ez alatt visszatért az Egerben járt követség, a pasa részéről kedvező igérettel, egyszersmind rettenetes panaszokkal, hogy a Tiszántuli részen az egri pasaságban mily rettenetes tolvajlást, pusztítást tesznek a végbeli lovas és hajdú vitézek, különösen Bakos Mihály és Petneházi Dávid, kiket a pasa levelében már meg is fenyegetett; kiknek megbüntetését a jelen volt tiszteknek Tököly megparancsolta, egyszersmind Telekyt márczius 30-án értesítette, hogy a katonák elő nem állása miatt az indulást elhalasztani kénytelen. Aprilis 8-án Tököly a hozzá katonák nélkül, kiket prédálni

felküldött, érkezett Borbély György hadnagyot vasra verette, ez alatt más hű végbeli tisztek két rabló végbelit fel is akasztattak Szalók vidékén.

E szigor használt, kezdtek gyülekezni a hadak, minélfogva Tököly Ujvári András gyalog hadnagyot megbizta, hogy maradjon 70 hajdúval Túron, s e városnak segítségével mindenre vigyázzon, a szökevény katonákat visszakergessék s meg is büntessék. Ápril 12-én Túrról Tököly feles számu hadakkal megindult s 14-én Kismarjára érkezett, hol a hadak gyülekezéséről kedvező hírek várták, honnét a németről hirt hozni, több végbeli hadnagyot portyázásra küldött. Végre Teleky is pénz és csapatbeli várt segílyt megkapván, megindult, s Tököly hadaival Tasnád vidékén egyesült május 11-én, hol a csapatok szervezését vették munkába.¹⁾ Itt hallották meg, hogy Urbán német tábornok a rakomazi sánczba szállott, vele Barkóczy is, de csak 3 zászlóyal, a többi hada ki Szathmárt, ki Kállóban és Böszörményben van.

Látván Leopold, hogy a kuruczok ügye a francziáktól, lengyelektől és törököktől gyámolittatik, 1677. év végén a magyar tanácsosokat a belbéke helyreállítása iránti véleményadásra felszólította, de az ezek által tett javaslatoknak más sikere nem lett, mint az, hogy a szörnyeteg Kobb a kassai főkapitányságból ismét visszahivatván, helyét a szinte idegen, gróf Wrbna foglalta el. 1678-ik év tavaszán a lengyel hadak, az elégületlenek és az erdélyiek serege Nagybánya táján táborba szállottak, hol azon nevezetes esemény történt, hogy Teleky Mihály és Vesselényi Pál a fővezérlettől visszavonulván, az egész sereg egyező akarattal Tököly Imrét a vezérnek született ifjú gróft kiáltotta ki vezérévé s fejedelmévé, s ez által a főhatalom gyakorlásában egység hozatván be, a kurucz hadjárat kedvezőbb fordulatot nyert.

E közben a Jászságon a fel s alá járó katonaság mind több garázdálkodást követett el, mert nem-

¹⁾ Lásd Késmárgi Tököly Imre naplója 1676—78. Torma K. magy. tört. eml. irók. XVIII. k. 1866.

csak hogy a birákon vég abákat és esizmákat szitkok és fenyegetések között zsaroltak, hanem midőn valamely sereg közeledett, az előesapatbeliek az előljárásért vagy egy pár esizmát, vagy helyette egy bőrt vagy végabát kívánt; a kolduló vasas rabok pedig pálinkát hordván alá, azzal a falu szélén megállottak s ezt hirül adták a katonáknak, kik erre a faluba bemenvén, erővel bevitették a birákkal oda a pálinkát, ezt a katonaság megitta, de az árát sok szidalmazás és fenyegetés mellett a szegény embernek kelle megfizetni; mindezt a Jászság tovább nem tűrhetség, panaszukkal ujólag Koháry füleki főkapitányhoz folyamodtak, ki 1676. január 17-én kelt levelében megparancsolta, hogy a „vitézli rend e rendetlen eselkedetek nélkül ellégyen, a kolduló és pálinka hordozó rabok alá is a Jászság szekeret ne adjon;“ különben az e miatt őket zaklatók büntetésbeli jutalmukat elveszik.

A rabok részére szekéradás ez időben nagy teher volt a községeken, úgy hogy Pest megye ez évi márczius 6-án tartott közgyűlése ez iránt azt határozta, hogy a kolduló rabokat nem kötelesek fuvarozni, hanem a vasas rabok irányában, ha már ezt a töröktől sem tagadják meg, méltányos, hogy ily segítséggel legyenek.

E kor jellemzéséül érdekes felemlíteni, hogy Pest megye törvényszékén Végh István bepereltetett törökösségért a miatt, mivel leányát férjétől török kadi által választatta el, s kértére Tas faluban a török határjárást eszközölt; ez ügy végleges elintézésére a törvényszék 1676. ápril 14-én az alispánt tisztársaival küldte ki, s azzal végződött, hogy Végh István törökösségért, bár az teljesen reá nem bizonyosodott, különös fenforgó okok figyelembevételé mellett, 300 frtra büntettetett.

Ez időben hasonló törökösség miatt Pest megye a kún-sz.-miklósiakat is perbe idézte a miatt, mivel egy ottani lakos Pöthe János szolgálja által nejét megöletvén, e miatt őket a községi előljáróság elfogatta, azonban nem az alispánhoz, hanem a török kezébe szolgáltatta; Kún-Sz.-Miklós e végett a pozsonyi ka-

marához folyamodott, mely ez ügyben a megyét megkeresvén, ez évi május 13-iki közgyűlésen a megye azt határozta, hogy válaszolni kell a kamarának, hogy a per a kún-sz.-miklósiak, nem mint kir. szabadosok, hanem mint e megyei paraszt kapitányok ellen, kik letett esküjök daczára a megyei utasítás ellen vétettek, indittatott; egyébiránt a törökösség miatt a kún-sz.-miklósiak ellen földesúri igazságszolgáltatás végett azok főkapitánya Andrassy Miklós megintetik a nélkül, hogy ezért a megye tszéke által kitűzött megjelenési határidő alkalmaztatnék. Erre a kamara visszaírt, hogy a kún-sz.-miklósiak e per terhe alól mentes-senek fel; mire ez évi július 8-iki közgyűlésből azt válaszolta, hogy ebből sok szabálytalanság és a megye pallos jogának meggyengülése következne, ha a világos hazai törvény ellen vétő szabadosok és kúnoknak per útján leendő megbüntetése elmulasztatnék; minélfogva a kamara megkeresésének a megye eleget nem tehet; és minthogy a megyei törvényszék még ez évben e törökösség miatt a kún-sz.-miklósiakat 500 frt bírságra büntette, ennek következtében a kamara 1676. december 29-én megkereste a megyét, hogy a kúnok feletti törvényhatóságtól, s most hozott határozatától álljon el; mire a tszék 1677. márczius 26-án kijelentette, hogy ezt nem teheti, s ahhoz továbbra is ragaszkodik; jövőre azonban ha ezen kún szabadosok az őket nyomorgató gonosztévők elleni védelemre nézve e megyétől külön szakadni akarnak, s e miatt a latrok részéről rajtok károsítás történik, azt ne a megyének, hanem magoknak tulajdonítsák, s hogy a megye a kamara további zaklatásaitól meneküljön, június 14-iki tszéken egyhangulag kimondotta, miszerint a kún-sz.-miklósiak által fizetendő 500 frt bírság Fülek végvár belvárosa falai építésére Koháry István főkapitány kezébe utalványoztatik.

Ez ügyben a kún-sz.-miklósiak küldöttjeik által a pozsonyi kamaránál több ízben megjelenvén, előadták azon panaszukat is, hogy ők kereskedés végett harminczad és révvám fizető helyeken gyakran megfor-

dulván, itt a régi királyoktól nyert szabadságaik ellenére a rendes harminczadon felül rajtok szokatlan és rendkívüli fizetéseket zsarolnak; ennek következtében a kamara 1676. június 11-én kelt védlevelében meghagyja, hogy senki őket járásokban, kelésökben a rendes harminczadon felül más fizetés követeléssel terhelni, zaklatni, s károsítani ne merészelje.

E közben Gyöngyös városa és vidéke, Borsod megye egy része, valamint a jászok az egri pasa s szolnoki bég zsarolásait, önkényes adófelemeléseit tovább nem tűrhétvén, a részbeni panaszok előterjesztése végett magoknak az egri török uraknak biztatására a török császárhoz követeket küldöttek, kiknek útiköltségeit a gyöngyösi és jászberényiek, mint két leghatalmasabb város lakosai előlegezték oly módon, hogy a szükséges pénzt az egri török uraktól vették fel kölcsön; e követség eljárásának eredménye nem ösmeretes, azonban Heves megye jegyzőkönyvei tanúsága szerint a gyöngyösi és jászberényiek az előlegezett költséget a megyei falukra kivétvén, bár úgy a kivetésben, mint annak beszédésében a Heves megyei paraszt hadnagyok megegyeztek, később azonban ezt megtagadták, sőt e miatt Koháry István és több birtokosok Patha városra nézve 1677. február 26-án az oroszok behajtás ellen panaszukat és ellenmondásukat a megyénél kijelentették. E közben a török urak azonban megúnván már sürgetni kölcsön pénzüket, bár Jászberény városa a maga illetőségét nekik lefizette, mégis Jászberényből „egy becsületes esküdt polgárt“ elfogván rabságra vitte, a mi kényszerítette a jászberényieket, hogy február 19-én panaszt tegyenek Andrásy főkapitányuknál, ki a megyét ez orosz beszédésének előmozdítása végett megkeresvén, a megye, bár e kivetés beleegyezése nélkül történt, s ennek több földesúr ellenmondott, azonban a török részről felmerülhető kellemetlenségek kikerülése végett, ennek behajtását márczius 10-iki közgyűléséből elrendelte.

Azonban nemcsak a török, hanem a magyar végvárok parancsnokai is zsarnokoskodtak; így 1676.

végén a szendrői parancsnok több Heves megyei nemes fogságra huzzott, kikért 1677-ik évi január 20-iki közgyűlésből a megyének kelle magát közbevetni; sőt a német vezérek a megyei igazságszolgáltatásba is beavatkoztak; így nagykőrösi lakos Kövér István nemes ellen törökösség miatt indított ügyet Komáromban Hofkirchen vezér saját törvényszékén intézvéen el, Pest megye február 13-iki közgyűléséből őt megkereste, hogy a nemesi előjogok sérelmével jövőre ily bíraskodást ne tegyen.

A megyék helyzete másként is igen nehéz volt, mert gróf Kollonics a pozsonyi kamara elnöke az adóhátralékok behajtását keményen sürgette, de másfelől a budai vezér ezt szigorúan eltiltotta; ily kétes helyzetben Pest megye február 13-án a török parancsot a hadi tanáchoz felterjesztette, hogy mi tévő legyen.

Ugyan ez év elején a jászberényiek több panaszszal járultak főkapitányukhoz; mert határjukból a mihálytelkiek egy darab földet elfoglalván, mivel ezt a jászberényiek nem engedték, amazok a török urakhoz folyamodtak igazságért, kik a törvénykezési díjak, birság s e mellett ajándékok reményében a jászberényieket magok elibe törvényre idézték; s e mellett a füleki végbeliek pincejöket feltörve, rajtok erőszakoskodtak.

Ez alatt a jászberényi eskütt még mindig Eger várában sinlődött rabságban, mert ha a megye rendelkezére a Heves megyei faluk az ő illetőségüket befizették is, a török azon ürügy alatt, hogy a Borsod megyeiek még adósok, a jászberényi esküttet folyvást fogva tartotta; megkérték tehát márczius 22-én a főkapitányt, irjon a Borsod megyei alispánnak, hogy ez a megye hadnagyainak a tartozásnak Egerbe befizetését hagyja meg.

Ugyanekkor azt is jelentették a „jászberényi főbirák Muhoray Lukács, Thott Mátyás és az böcsületes tanács“ a főkapitánynak, hogy legközelebb a Paraszt vármegye egy házi tolvajt fogott meg, a törvény halálra ítélte, ők azonban a főkapitány hírével készek vele törvény szerint eljárni.

Ez időben a becsületsértésnek egy külön neme is szokásban volt. Dömsödi lakos nemes Hajós Istvánt Hugye falubeli Nagy János Füleken többek jelenlétében törökösnek mondván, ezért őt Hajós Pest megyénél feljelentette; azonban a márczius 26-i tszék előtt panaszlott szavait visszavonván, s ez által Hajós megsértett becsületét helyreállítván, az ügy kiegyenlítettett.

A laczháziaknak aligha sikerült ügyöket ily könnyen elintézhetni, mert ezeket ugyanazon törvényszékhez valaki feljelentvén, a törvényszék megkereste a kamarát hogy a laczháziak ellen a törökhöz folyamodás miatt törvényt láttasson.

Ez időben Andrásy főkapitánynak jászkúnsági lovas ispánja, az erélyes és buzgó Oláh János, a vitézi érdemeiért 1668-ban ezimeres néemesi levelet nyert fülekvári hadnagy volt, ki nem csak a jászkún birtokok sértetlen megtartására ügyelt, sőt azokat az ekkor divatozó szokás szerint foglalásokkal szaporítani is igyekezett; így Hugyé Pest megyei falut elfoglalván, azt a Kiskúnsághoz csatolta, de a minnek tulajdonosa Szabó Györgyné Paksi Susánna a márczius 26-i törvényszéken ellenmondott.

A jászok sanyargatásának se vége, se hossza nem volt. Ez év kezdetén a hatvani lég fenyegetés mellett megparancsolja a jász Gál-Szt-Györgyi bírónak, hogy hozzá egy embert küldjön-be; a bíró elmulasztani nem merészelvén, beküldötte hozzá Szekeres Máté szegény embert, kinek a török ur egy levelet adott kezébe, hogy Szepsiben lakó jobbágysaihoz vigye; Szekeres azt a szepsi bírónak átadván, ez mint kémet elfogatta, s beküldte Kassára, hol rabságba tétetett, a mit a szt-györgyi bíró sok idő múlva megtudván, keserves panaszára a jászberényi tanács április 15-én ez ember kiszabadítása végett a főkapitányt megkérte.

Ez időtájban Oláh János főtszt Kovács Györgynek a jászapátikkal, s az árokszállásiaknak az egrí káptalannal való ügyeiben irt május 3-án és 4-én Fülekről Andrásy főkapitánynak Eperjesre, ki itt ekkor beteges-

kedése miatt orvosi gyógykezelés végett tartózkodott; a főkapitány május 14-én szintén Eperjesről kelt válaszában értesíti főtisztjét, hogy Kovács Györgynek az apátiak ellen egy ló miatt van követelése, s ez ügyben folyamodott a szepesi kamarához, mely utasította a főkapitányt igazságszolgáltatásra. Ez ügy már előbb a jászberényiek törvényén forogván, ezek által utasította az apátiakat, hogy vagy folytassák a törvényes eljárást, vagy egyezzenek ki, azonban egyiket sem akarják, mivel az apátiak ügyöknek Jászberényben való elintézésével nincsenek megelégedve, minélfogva beleegyezik főtisztjének azon javaslatába, hogy ez ügyet Füleken intéztesse el, bármelyik félnek is a főkapitányhoz való fellebbezhetés fenhagyatván; most hát már a jászberényiek ez ügybe ne avatkozzanak, s Kovács is bármi hatalmaskodástól tartózkodjék.

Oláh János azon tettét, mely szerint Szt-András pusztá használásától az árokszállásiakat a káptalannak egyszerű eltiltása ellen megintést eszközöltetett, a főkapitány nem csak helybenhagyja, hanem őt a régi gyakorlat további fenntartására utasítja; ő maga is fog e tárgyban irni a káptalannak, de ha rossz hiszemmel bírják e pusztát az árokszállásiak, jobb lesz, ha a káptalannal kibékülnek.

Arról is értesíti végül főtisztjét a főkapitány, miszerint nála a körösiek levélben panaszkodnak, hogy a tőlök Lajos pusztá egy részét a kecskemétiak elfoglalták; tiltassa el tehát ezeket, s ha nem használ, ellenök törvény útján járjon el, ha szükséges, a határokat jól ösmerő öreg emberek meghallgatása mellett határigazítást is eszközöltessen.

Oláh János idejében a jászdósaiaknak a szomszéd tarna-örsiekkal határvillongások támadván, a dósaiak Bozóky István jászberényi tanácsnokkal Fülekre Oláh Jánoshoz folyamodtak, kinek eszközzésére az ügy megvizsgálása Dévai János szolgabíróra bízott; ez azonban a török engedélye nélkül e végett kimenni nem merészelve, a dolog elhaladt, míg nem az örsiek azzal kezdték fenyegetni a dósaiakat, hogyha a határ

eligazítására ki nem mennek, ők jelentik ezt Hevesen lakó török földes uruknak, ki majd néhány dósai embernek fejeket fogja elszedetni. Ekkor a dósaiak Bozokyval elmentek Hatvanba Duló agáéhoz, s az ettől nyert engedélyvel a szolgabíró kiment, a helyszínén vizsgálatot tartott, a tanúkat kihallgatta, s ezzel a dósaiak az őrsieket Fülekre idéztették törvényre, hol az őrsiek egyebek között azon tanú vallomásával védekeztek, miszerint a kérdéses három határnál nem régen csömörben egy Kazán nevű ménes pásztor meghalván, mivel ez határukban történt, az őrsiek kimentek, eltemették, s a temetési engedély díját az őrsiek fizették meg a töröknek. Mily eredménnyel lett ez ügy elintézve, nem tudni.

Ez időszak országos nyomorát élénken előtűnteti azon esemény, hogy Gyürky Pált, ki Nógrád megyének fő-, Heves megyének pedig helyettes főjegyzője volt, a miatt, mivel Heves megye a kivetett adót be nem szolgáltatta, s a kassai értekezleten elibe irt összevetet meg nem ígérte, Strassoldó ez évi április közepén letartóztatta, mit Gyürky Heves megyének május 19-én azzal adott tudtára, miszerint most az iránt kívánnak tőle javaslatot, hogy Heves megyén a kivetett adót mi módon lehetne megvenni. Erre a megye Gyürky kiszabadítása végett Strassoldót, a kamarát és a főispánt megkérte, s ezt június 3-ki közgyűlésből ismételte.

Sőt úgy látszik, több tagú követséget küldött ez ügyben Strassoldóhoz a megye, a kik azonban Kassán szintén letartóztattak, mint ezt Heves megye augusztus 25-iki közgyűlésén felolvasott levelük mutatja, melyben a megyét eljárásuk eredményéről, s letartóztatásuk módjáról s fogházbeli állapotukról értesítik. Erre a megye elhatározta, hogy mind újabb követ, mind levél által megkeresi a szepesi kamara administratorát báró Valsegh Bernátot előadni, hogy a szegény nép mily keservesen panaszolja nyomorult sorsát, elnyomatását, zsaroltatását, melyet a katonai végrehajtások s marháik elhajtása miatt szenvedni kénytelen, s bajai orvoslása végett a megyét Isten szerelmére kéri;

— s mily fájdalmas lehet e megyének, hogy e szegény nép védelme ügyében küldött követei hallatlan módon, s a nemzetközi jog sérelmével letartóztatnak, s nem is szállásukon, hanem köz fogházban őriztetnek. Ez eljárásnak jövendőben az is lesz következménye, hogy a megye követeket küldhetni nem fog, mert mindenki elrémülvén, azt senki elvállalni nem akarja. E megvetést és gyaláztatást a megye közönsége kénytelen a királynak feljelenteni, miután látja, hogy a király kegyelem levelének ellenkező magyarázat adatik, sőt e megye mostani szerencsétlen helyzetében meg is gyaláztatik. E megye ugyanis a török által rendes székhelyéről Egerből a török által kiűzetvén, Füleken mint zsellér vonta meg magát, s ha kellett, a király és haza ellenségei ellen életét, vérért áldozta, s mind ez most hála fejében azzal viszonztatik, hogy ha feljajdul keserves panaszával elviselhetlen károsíttatása miatt, azon választ nyeri, hogy a háborúnak ezen terhe a bűn büntetése lévén, azt békével kell tűrni, sőt a király rendelete ellenére a végrehajtás szigora megújittatik, sőt követei letartóztatnak.

De mind ennek nem volt sikere, úgy, hogy a megye követeinek a fogságban sanyarú helyzetét tekintve végre engedni, s szeptember 15-én azt határozni volt kénytelen, miszerint megírja a kamarai administratornak, bocsássa követeit szabadon, s ő kész a gabona helyett pénzt vetni ki; erre annál nagyobb szükség volt, mert ez ügyben az egri püspök Bársony György mint főispán a megye levelére szeptember 30-án azon kevésse vigasztaló szavakban válaszolt, hogy ő ugyan a követek kiszabadítását a kamarai administratornál előmozdítja, azonban czél-szerű lenne közbejárás végett Kobb tábornokot is fölkérni; mely tanácsot a megye azonnal teljesített is.

E zsarnok eljárás, bár a követek úgy látszik ez évi szeptemberben szabadon bocsáttattak, szomorú intő például szolgálván, a jászok ez évi 861 frt 25 drt tevő censusukat Pozsonyban a kamara főpénztárnoka Fronck Jánosnál július 19-én lefizették.

E fizetésbeli buzgóságot igyekezett a kamara a jászkúnok jogai védelmezésével viszonzni; mert a nagykúnok panaszkodván előtte, hogy a Túr városiak, a török segélyével, a nagykún területen új határhányást eszközöltek, a püspökladányiak és nádudvariak pedig erőszakos foglalásokat tettek, megkeresi tehát Heves megyét, hogy ezeket az ily erőszakos foglalások ellen kellő védelemben részesítse; írt ezenkívül az egri káptalannak is, hogy az árokszállásiakat szent-andrási homok vagy telek használásától, melyet ők ember emlékezete óta békésen bírnak, erőszakos tilalommal ne háborgassa; sőt szeptember 6-án Andrassy főkapitányt is utasította, hogy az árokszállásiakat e birtokban Heves megye ellen oltalmazza meg.

A Kiskúnság területe is hasonló hatalmaskodásoknak volt kitéve, mert nem volt elég, hogy Szeged városa az alsó kiskúnsági téres pusztákat — mint fennebb láttuk — századok óta elfoglalva tartotta hanem e puszták közül, melyeket maga felhasználni nem tudott, azokat nyereszkeedésből más megyéknek haszonbérbe kiadta, így a régi Majosszállás területét képező Majsza kún pusztát 1677 s 78-ban úgy mint előbb 1676-ban nagy-kőrösi lakos nemes Patay Andrásnak adta haszonbérbe. Ezenkívül még megrohanták a Pest megyei szomszédok a felső Kiskúnságot, az isákiak Kisbalást, a szalk-szent-mártoniak Böszlört igyekeztek a szabadszállásiaktól elfoglalni, úgy hogy ezek augusztus 4-én e foglalás ellen Laki Márton küldötük által a Garan melléki Sz.-Benedek rendi convent előtt ez ellen ünnepélyes óvásukat jelentették.

Ez időben Heves megyét a német parancsnokok egy újabb zsarnoksága lepte meg. Amsperger Gergely ónodi várparancsnok levélben értesítette a megyét, hogy ő közelebb a esaniaknak s több másoknak ökreit Ónodon letartóztatta, s ha a megye a kamara által reá kivetett adót le nem fizeti, azokat le is vágatja; mire a megye a parancsnokot sürgősen megkereste, hogy halassza el a levágatást addig, míg a megye a kamarával megszámol, minél egyebek között

a jászkúnoknál néhány év óta kint lévő hátralékok is beadandók.

E közben a szövetséges bujdosó magyarok fegyvereinek újabb szerenéséje arra indította Leopoldot, hogy Strassoldo helyére újra a vérengző és kegyetlen Kobb Farkast nevezze ki a felvidék tábornokával s erről a megyéket értesítette, ezek között Heves megyét, mely erről hivatalosan július 21-iki közgyűlésén értesült, mit csakhamar a megyének Kassára küldött követei letartóztatása követvén, az október 13-iki közgyűlésből a megye Kobbhoz újabb követeket küldött, kiknek adott utasításban a többek között azt is kérlelte, hogy az elpusztúlt kapuk száma utáni adót engedje el, s eszközölje, hogy a jászkúnok is e megyére adózzanak.

VIII.

Ez időben Pest és Heves megyében a jászkúnok adózási viszonya sok bajra adott alkalmat. Ugyanis Eger vára török kézre jutásakor a Kiskúnság Pest, a Jászság és Nagykúnság pedig Heves megyéhez csatoltatván, e megyék az 1647. 26. t.-cz. által nyert joguknál fogva a jászkúnokat az adókiivetésnél taksa fizetés alá vetette, mely a kivetett adó mennyiségéhez képest többszörös volt, ez a jászkún községekre egy öszvegben, az ezekben lakó czimeres leveles nemesekre pedig egyenként, mint a többi hasonló megyei nemesekre vettetett ki, mivel azonban, mint láttuk, a jászkúnok a m. kir. kamarához évenként jelentékeny öszvegű censust is fizettek, e kétszeres terhelhetőség miatt nem szüntek meg a kamarához folyamodni, s ha szerit tehették, a taxát vagy egészen megtagadták, vagy egy részét befizették, a fennmaradt részt a megye a kamarai leiratok folytán elengedni volt kénytelen. Így Pest megye 1668-ban ismételve megkereste Andrásy főkapitányt, hogy a kiskúnsági kerület, mely eddig a megyére adózott, most az adófizetést megtagadta; ugyanezt tették 1671-ben a Heves megyei

jászkúnok között lakó nemesek is; még inkább feljajdultak s megtagadták a fizetést, midőn a taxa 1672-ben a jász- és nagykúnokra 1200 frtban vettetett ki. A megyék e miatt folyvást leveleztek a főkapitánynyal, kamarával, főispánjaikkal, magyar és német tábornokokkal, hogy a jászkúnokat a reájok kivetett adó megfizetésére kötelezzék; azonban kevés sikerrel, mert a főkapitány és kamara a jászkúnokat védelmezve, a főispán és tábornokok pedig a megyék panaszait a kamarához terjesztette fel.

A jászkúnok eddigi makacs elhatározásának annyi eredménye lett, hogy Heves megye 1675-ben kapunként 24 frt adóból a jászokra csak 200, a nagykúnokra 100 frtot vetett, de mivel a kamara ennek behajtását se engedte meg, a szolgabirói számadásban ez összeg is töröltetett. A megye azonban ragaszkodott jogához, 1676-ban ugyan ennyit vetett ki, s ismét elengedte, ezúton akarván azon célját elérni, hogy a megye kapui száma a kamara által alább szállíttassék.

Ezért újította meg Heves megye e panaszát, midőn 1677. november 3-iki közgyűléséből a túlságosan kivetett adónak és élelmezésnek katonai végrehajtással beszedése miatt Bulyovszky Ferencz főjegyzőt követül egyenesen a királyhoz küldötte; a főjegyző részére írásban adott utasítás 4-ik pontjában az foglaltatik, hogy a jászkúnok, kik e megye kebelében kir. földeken, s a megye többi földjeinél sokkal jobb birtokokon laknak, a reájok kivetett adó megfizetését öt év óta (1672) teljesen megtagadták, holott a király elrendelte, hogy a jelen szükséget tekintve annak fizetése alól senki ki ne vétessék, de a méltányosság is követeli, hogy miután a jászkúnok törvénykezési tekintetben e megye alatt állanak, s ennek bíraskodási eljárását használják, ennek a közadó fizetésében is segítségére legyenek.

E viszontagságteljes korszak egyik legnagyobb terhét az képezte, miszerint a végvárokbeli német parancsnokok, visszaútasítva a megyék készpénzbeni meg-

térítés iránti ismételt kérelmeit, a megyéket a reájok kivetett hadi élelmezésnek természetben kiszolgáltatására kötelezték; így a Heves megyei szegénység a távol fekvő Ónod és Szendrő végvárakba való kénytelen az élelmezést szállítani, s az e miatt az átvételnél felmerült visszaélések végre kényszerítették a megyét, hogy e végvárakban a szállitmányok kezelésére rendes perceptorokat tartson annyival inkább, mivel a végvárak, ezek közt Szendrő parancsnoka arra vetemedett, hogy véres karó, kerék és akasztófával fenyegetve kényszeríti a lakosságot arra, hogy a parancsnok magán szükségletére gabonát, zabot, szénát, hizott sertést és egyebeket szállítson, mint ezeket a megye 1678-ik évi január 10-i közgyűléséből a főispánnak fájdalmasan panaszolta. A hazánkba beszállásolt német hadak német vezérei alatt az élelmezés kezelése német nyelven vitetvén, ez idő tájban kezd említettetni: „szokatlan fuvarozás vagy forspan“ elnevezés, miből a magyar forspant, a köznép rospontot alakítván, a hivatalos fuvar vagy előfogat helyett hazánkban több mint másfél századig ez elnevezés volt gyakorlatban; a forspan szó Heves megyének 1678-ik évi jegyzőkönyvében fordul elő először.

A jászok Heves megye által adóval túlterheltetvén, e miatt panaszukkal a kamarához folyamodtak; mely ez évi február 26-i leiratával a jászok felügyelőjét Oláh Jánost értesítette, hogy a jászok az adókiivetés alól mentesek nem lehetnek; a mi károkat pedig ezeknek Batik György okozott, ez iránt a szokott módon keressenek orvoslást.

Ez év tavaszán április 21-én Füleken Koháry Istvánt füleki kapitány mint Szelepesényi érsek meghatalmazottja Pest megye tisztújító közgyűlését megtartván, miután id. Michalek Miklós helyettes alispánnak megválasztatott, tárgyalás alá vétetett a halasi lakosok ügye, kik bizonyos dologban a törökhöz való folyamodással vádoltattak, minek folytán a megye elhatározta, hogy e város földesurai megintessenek e tárgyban igazságszolgáltatás végett, minek elmulasztása

esetén a halasiak perbe idézésére az alispán felhatalmaztatott.

A megye gyakori felterjesztésére gróf Eszterházy Pál meghagyta gróf Csáky Pálnak a lévai kapitánynak, hogy több kiesapongó végházbeli katonákat büntessen meg; a mire anynyival nagyobb szükség volt, mivel a közgyűlésen Tóth Pál gödöllői paraszt hadnagy újabban panaszolta, miszerint ő több társaival némely kolduló rabokat, kik lopáson kapattak, üldözni kezdte, azonban e közben több lévai katona által megtámadtatván, csaknem halálra verettek; minek folytán elhatározta a megye, hogy magát Nógrád, Heves, Szolnok megyékkel s a jászkúnokkal érintkezésbe tévén, a kiket közülök elfoghat, azokat az alispán kezéhez kell átadni.

Ez időben a jászkún birtokok több jogtalan megtámadásoknak, erőszakos foglalásoknak valának kitéve. Így Heves megye ez évi április 20-i közgyűlésen Oláh János, mint a jászkúnok lovas ispánja jelentette, miszerint Nagytúr város lakosai nem régen Túr és Csorba puszta közötti határigazítás alkalmából, a törökhöz folyamodván, azokat a határokra kihívták, s Csorba puszta egy részét, melynek békés birtokában a kevi lakosok voltak és vannak, e törökök segélyével városuk határához határdombok hányásával is csatolták; ennek tehát Oláh a turiak marhái elvesztése és embereik befogatása terhe alatt a megyénél ellentmond.

Másfelől a lévai végvárbeli katona a kiskún puszták elfoglalására törtek. Sikerült is Hamar István lévai várkapitánynak 1673-ban Halas székváros határában eső Fejértó, Balota, Reketytye, Füzes, Eresztő kún pusztákra kir. adománylevelet nyerni, ezek birtokába magát beigatni, a halasiakat az ő részére haszonbérfizetésre kényszeríteni, kik az ekkori veszélyes időben nem tudván másképen biztosan a haszonbért Lévára eljuttatni, középen kivájt botba rakták bele az aranyokat s így küldték fel; ha pedig bármi okból késedelmesek valának, ott termett náluk többed magával Kakas nevű lévai katona, öszszeszedte a halasiak marháját, s útnak

índította Léva felé, melyeket azután a halasiak, a kecskeméti homokok között utólérvén, úgy váltottak ki.

Ily könnyű lévén az időben a Dunatiszaközi lakatlan pusztákon erőhatalommal birtokot szerezni, 1676 körül Orgovány és Kozma kún pusztákat foglalta el nevezett Hamar; mit az e pusztákat haszonbérlo kecskemétiak engedni nem akarván, Pest megyéhez folyamodtak, melynek megbizásából ifj. Vataj Pál szolgabiró által hit alatt kihallgatott tanúk igazolták, hogy Kozma nem külön föld, hanem tartozik Orgoványhoz, mely mint kún pusztá a kamaráé. Erre Hamar lecsendesedett, hanem 1678-ban Szent-Péteri János lévai vitéz harmad magával ide lejárván, több ízben anynyira háborgatta s fenyegette a kecskemétiakat, hogy ezek e miatt Orgoványnak már feléje se mertek menni. — Ugyan ezen Szentpéteri társaival Ferencszállása nevű kún pusztát is törekedett elfoglalni oly módon, hogy ebből Bogacz nevű földet akart magának kiszakítani, mely név pedig régi tanúk szerint is e pusztában soha nem létezett. A kecskemétiak e panaszaikat ez évi április 24-én Andrásy főkapitány elé terjesztették, kérvén, hogy gróf Csáky Pált nevezett lévai végházbeliak megfenyítése végett keresse meg, s őket e kún puszták birtokában megöltalmazza.

Ez időben a jászok is a végbeliek által többféle módon háborgattattak. Április 30-án megjelentek Jászberény városában több putnoki és ónodi katonák, kiket a város étellel, itallal és abrakkal ellátott, de ezt keveselvén, csizmát, kalpagot, dolmánnak rását, nadrágnak granát posztót s egyebet követeltek, s mivel ezt mind elő nem állithatták, Nagy Pál Gyurka katona egy városi lakost karddal veszélyesen megsértett; erre a jászberényiek feltámadtak, s azokat a városból kiűzték, a városon kívül azonban a latrok visszafordulván, négy jászberényi embert, ezek között a városét is elvítették; Szabó Lukács katona pedig azzal fenyeget, hogy egy berényi pásztor se marad meg előtte, mert halálíg kinozza, a mezőkön talált ekéket, szekereket tüzzel

égetik meg. Midőn rajtok a tatár és a kurucz hatalmaskodott, az őket el nem pusztította, de „ezek az felső párton lévő némely katonák“ egész erővel az ő elpusztításukra törekednek. Ez iránti keserves panaszát május 1-én kelt levelében terjesztette Jászberény város tanácsa Andrásy főkapitány elibe, hogy keresse meg a tábornokot, kegyelmezzen az alföldségnek, küldjön erős parancsolatot a végbeli kapitányokra, hogy ezek az illetőket büntessék meg, mert különben az ilyenek miatt a jázság és az alföldség elpusztúl „az mint hogy el is kezdettek némely helyek pusztulni“, s a város egyenesen a királyhoz lesz kénytelen folyamodni.

A végbeliek ily garázdálkodása tette szükségessé, hogy Heves megye a paraszt vármegye részére kidolgozott utasítást a jászkúnok részére ez évi május 3-i közgyűléséből újólág kiadta, s a paraszt vármegyét nálok nagyobb erővel szervezte.

Ily viszonyok között a jászok a kamarához való tartozásukkal hátralékban maradván, őket május 11-én a kamara felszólította, hogy a censust a szokott ajánlékokkal együtt hozzá minél előbb vigyék fel.

Azon jognál fogva, miszerint Mátyás királytól nyert kiváltságlevél alapján a szegediek a kiskún pusztákat legeltették, hogy mily hatalmaskodással jártak el, mutatja azon eset, miként Tajó és Badoglár, valamint jelenleg, úgy a régi időben is, mint elpusztult faluk határai a székváros Halashoz tartoztak, melyeket azonban a gyakori pusztulások alatt a szegediek elfoglaltak, azonban az ily pusztáknak bőviben lévén, e két saját pusztájokat a halasiaknak bérbe adták, mivel azonban ezek később a bérfizetést megtagadták, őket ezek használatából kiverték, s e miatt a halasiak a kamarához folyamodván, ez 1678. június 25-én kelt rendeletével megbizsa Bezzegh Györgyöt, hogy e két puszták ügyét a halasiak és szegediek között intézze el.

E közben a király a kegyetlen Kobb helyébe gróf Leslie Jakabot udvari haditanácsa elnökét rendelte felső Magyarország parancsnokává, egyúttal meg-

hagyta Heves megyének, hogy a katonaság részére százezer köből gabonából reá eső részt egy frtjával szolgáltatassa be; mire a megye augusztus 3-ki közgyűléséből felirt, hogy a reá eső nyolcz ezer köblöt nem adhatja meg, mert a megye némely vidékein a pestis ragálya dühöng, s az országutakat a felkelők elfoglalván, a közlekedés veszélyes, s már kárt is vallottak, mert a kivetés fejében titkon gabonát akarván szállítani, a felkelők nem csak a gabonát és marháikat elvették, hanem néhány faluikat is elpusztították.

Az ország terhei e közben mind súlyosabbá váltak. Pest megyének szeptember 5-én tartott törvényeszéke értesített azon királyi rendeletről, mely szerint a megye kapuira 16 frt adó vettetik, ezenkívül fenmarad elébbi mértékben az accisa, melyet a mészárszéken fontonként kimért hústól, korcsmai bortól, és pálinkától kell fizetni. E mellett az egyes birtokok határai is zavarodtak, mire mutat az, hogy Koháry István mint Keeskemét városi első földesúr ezen város és Lajos kiskún pusztá, Majláth Miklós kir. ügyigazgató pedig Kisbalázs nevű kiskún pusztá és Izsák falu között Nyéki Gáborné Gombkötő Mária ellen határigazítás végett Pest megyétől küldöttséget kértek.

Ez idő tájban az elégületlenek ügye kedvező előhaladást nyervén, Teleky némely megyékben tisztujtítást tartott; mire Leslie tábornok augusztus 13-án kelt levelében meghagyta a megyéknek, hogy az ilyen új tiszteknek ne engedelmeskedjenek, hanem fogassák el őket.

Heves megye is kezdett az elégületlenekhez hajlani, azonban a német tábornokok bosszújától félvén, ezekkel a hivatalos összeköttetést fentartani még jónak látta, s a tábornokhoz irt leveleit továbbítás végett szendrői parancsnok Marczell Ferenczhez küldötte, ki azonban ezt neheztelvén, szeptemberben ráért Heves megyére, hogy ettől jövőre kimélje meg, mert a tábornok megérdemli, hogy hozzá leveleiket külön postától küldjék el, ha tudtak a rebellisek táborába külön követeket küldeni.

A Tököly szerencsése végre rábirta a királyt, hogy az ország adóját 200 ezer forintról 170 ezerre, azonban az accisák fentartása mellett, leszállította; azonban az ingyen közmunkák körüli visszaélés anynyira ment, hogy midőn Vallsegh szepesi kamarai administrator e közmunkát sürgette, Heves megye deczember 14-iki közgyűléséből neki azt válaszolta, hogy már eddig is sok közmunkát küldött Ónodra, de a melyet a szegény nép nagy kárával Pető főkapitány magán házak s nem e végvár építésére használt fel.

IX.

Tököly fővezérré megválasztatásának hirt arra birta a királyt, hogy a főrendeket Pozsonyba tanácskozásra egybehívja, de a mely azzal végződött, hogy a heves indulatú Hoher állam cancellár a főrendeket árulóknak nevezvén, Pálffy Tamás nyitrai püspök és korlátnok Hochert gazfi czimmal illette. Ez azt eredményezte, hogy Tököly hadai mind inkább szaporodtak, úgy hogy Tököly Husztot, Szerencset több apró várakkal elfoglalta, Leslei tábornagy seregét megverte, s míg az ő megbízásából a tatárok Morvaország felé pusztítottak, ő Murányt, Árvát, Beszterczét, Selmeczet, Körmöczöt sok vert arany s ezüsttel elfoglalta, s innét Pozsony felé indult, azonban Szentkeresztnél Dunewald tábornagy által visszanyomatván, hadaival a Tisza felé vonúlt. Ekkor vette hírt Boham, hogy királya Leopolddal békét kötött, mire Tököly is az ajánlott fegyverszünetet elfogadta. Ezalatt Nagyszombatban a béke értekezlet megkezdett, de eredménytelenül.

A háború 1679. tavaszán újra kitört, az országban dúló mirigyhalál miatt csekély erővel, s változó szerencsével. Tököly a bányavárosokat ismét elfoglalta ugyan, de ősszel ismét a tiszántúli vidékre nyomatott, hol azután a kuruczok nagyon pusztítottak, míg nem 1680. május végéig ismét fegyverszünet kötött. Ezalatt Leopold az urakat újra összehívta Nagyszom-

batban a béke helyreállításáról tanácskozni, de ez sikerre most sem vezetett, s Tököly a háborút 1680. májusban újra megkezdvén, Késmárkot és Lőcsét elfoglalta, sőt Andrásy Miklóst a főkapitányt is, ki a király iránti hűségben állhatatosan megmaradt, sikerülvén elfogni, őt csak 6 ezer arany lefizetése után bocsátotta szabadon. Majd Tököly a király nevében a béke ajánlatot, s Morva felé küldött hadai megveretésének hírére vévén, a fegyverszünet 1681. júniusig megkötöttetett.

Ily zavarteljes belviszonyok alatt a nép sorsa oly türhettlenné vált, hogy Pest megyében a községi lakosok, az éppen az ő védelmükre szervezett paraszt vármegyei hadnagyságot elvállalni nem akarták, s a megye 1670. márczius 2-ről ez ügyben szigorú eljárásra alispánját utasította, e közben a jászberényiek újabb panaszára a kamara márczius 15-én ismét utasította Bezegh Györgyöt, hogy a berényieknek Batik György általi megkárosítása ellen találjon módot, a berényieket pedig megintette, hogy tartozásukat megvigyék, különben befognak.

E közben Leslie tábornagy kora tavasszal táborba szállván, még február 28-án sürgette Heves megyét, hogy a köznép élelmi szereket pénzen eladás végett táborába szállítson; mire a megye márczius 15-ki közgyűlésből azt válaszolta, hogy mivel az eddig szállított élelmi szerek vagy fizetés nélkül, vagy igen csekély árért vétettek el, a nép fél többet szállítani.

A Nagykúnságra ez időben nagy esapás volt az, hogy Leslie tábornok az elégületlenek elleni hadi miveletei egyik központjául Böszörményt tette, melyet megerősítvén, katonákkal megrakott, kik azután a Nagykúnságot rabolták, pusztították; míg nem ezek e miatti panaszára a kamara április 27-én megkereste a tábornagyot, hogy a nagykúnokat ily károsításoktól oltalmazza meg.

Ez alatt a Jászságot a végbeliek pusztították, sarezolták, minek folytán kénytelen volt küldöttség által Bellovics Sámuel a füleki végház vicekapitányát

panaszával megkeresni, hogy a „vitézlő rend abára, kalpagra, csizmára, pénzre, dolmányra való rázsára“ őket sarezolja, veri, tagolja, istenkáromló szitkokkal illeti, s ha mindezt nekik meg nem adja, elhajtják a szegény ember marháját, s nagy váltság pénzért adják vissza, ezenkívül „a sarezot kolduló rabok“ is sok nyomogatást tesznek a Jászságon, mert a falukon megveszik a pálinkát, s azt a hatalmasokkal megitatják, s az árát a szegénységen veszik meg; s ezek miatt annyira vannak, hogy végpusztulásnak néznek elibe.

Erre Bellovics a végházbeli vitézeket Füleken jun. 12-én kelt nyílt levelében megintette, hogy a védelme alá vett Jászságot ne sarezolják; a „botja alatt valóknak“ pedig élet és vagyon vesztés alatt megparancsolta, hogy ily zsarolásokat tenni ne merészeljenek; a kolduló rabok is ily latorságot el ne kövessenek, mert meghagyta a jászoknak, hogy az ily tolvajokra feltámadván, fogják el, s szigorú büntetés végett ő hozzá vigyék.

A kamara fentebbi rendeletére a jászok a taxa beszédését erővel eszközölvén, azt július 10-én Fronck János pozsonyi kamarai főpénztárnok kezéhez Modorban, hol ekkor a kamara székelt, lefizették, s ugyan ez alkalommal a jászberényiek az egész Jászság nevében tett kérelmére a kamara Modor városában július 11-én kelt levelében a végbeli tisztek és vitézeknek megparancsolta, hogy „Jászságbeli Ő felsége szabadosait“ zaklatással, sarezoltatás, huzásvonás, marhahajtás és más hatalmaskodással károsítani szigorú büntetés terhe alatt ne merészeljék.

A német hadak zsarolásai gabonának táborukba pénzért eladás végetti szállításától a népet elidegenítvén, hogy az élelmezés fennakadást ne szenvedjen, kir. rendelethez voltak kénytelen folyamodni; így Heves megye augusztus 31-iki közgyűlésén kir. rendeletre pénzért kívánt búza kapunként kivettett 18, zab 14 köből, mely Ónodra volt szállítandó.

Úgy látszik, a fentebbi védleveleknek kevés sikere volt, mert már szeptember 9-én a kamara And-

rásy főkapitányt a végett keresi meg, hogy a végbeli kóborló katonák zaklatásai ellen, a mennyire teheti, védje a jászkúnokat, mert azok ellen egyre panaszkodnak.

Azonban Ónodra az élelem szállítás kivetésének nem sok haszna lehetett, mert Leslie tábornagy Tornaljáról szeptember 10-én kelt levelében Heves megyét az építkezések és élelemszállítás körüli hanyagságáért boszankodva és fenyegetve korholja, s arról értesíti, miszerint Koháry Istvánt a füleki kapitányt utasította, hogy a megyei tiszteket elfogván, mindaddig tartóztassa le, míg mindazt, mire kötelezve vannak, nem teljesítik; sőt az ónodi katonáknak is megengedte, hogy azokat ott, hol találják, elfoghassák. Erre a megye szeptember 13-iki közgyűléséből a tábornagyhoz követekül Tasy Ferencz alispánt és Bulyovszky Ferencz főjegyzőt küldte el oly utasítással, hogy kérjenek halasztást, s eszközöljék, hogy a szállítandó gabona árát a tábornagy előre lefizesse; s ha netalán letartóztatnának, a megye kiszabadításukra mindent el fog követni, s káraikat megtéríteni. A visszatért követek szeptember 20-án a közgyűlésnek jelentették, hogy ők a táborban egység aláírására kényszerítették, minek a megye ellentmondott.

Ily nehéz viszonyok szükségessé tévék, hogy a megye a közügyek végett rendes fizetéses szolgálkat tartson, minek folytán a nov. 15-iki közgyűlés utasította az alispánt, hogy hat hajdút, fejenként évi 24 frt és 12 kilo gabonafizetésre fogadjon, melyre Oláh János a jászkúnok lovas ispánja azon ajánlatot tette, hogy két hajdú fizetéséről ő gondoskodni fog.

Hogy az ónodi parancsnok mily visszaéléseket követett el, mutatja az itt lévő megyei pénztárnok Némethy Jánosnak Heves megye 1680-ik évi január 3-iki közgyűlés elé terjesztett panasza, mely szerint neki az ónodi parancsnoktól sok boszantást, bezáratással való fenyegetést, valamint az itteni katonáktól is kelle szenvedni, kik itt a nép nagy nyomorával épített házakat elbontani, lerontani s felgyújtani akarják; czí a megye Leslie tábornagynak feljeleníteni határozta,

ki azonban január 15-én egészségi szempontból Németországba visszaköltözvén, utódját Strassoldót figyelmeztette, hogy katonáit a nép zsarolásától tiltsa el; különben ha az élelmezés körül szükség áll be, annak e kihágások lesznek okai.

Tököly ez évben megkezdett hadjárata alkalmával a Jászságot, különösen Jászberény városát meglátogatta, hol gyakorta feles hadai valának beszállásolva; azonban seregéhez tartozó több vitézek, a nélkül, hogy erre felhatalmazványuk lett volna, rendkívül e várost „zászlóstul, seregenként, esoportostul tizedenként“ megszállották, rajta ingyen élődtek, rendetlen követeléseket és istentelen kihágásokat követtek el; mit a jászberényiek nem tűrhethvén, panaszszal Tökölyhez járultak, ki is Túron márczius 30-án kelt levelében minden alatta lévő lovas és gyalog vitézeknek keményen megparancsolta, hogy e város lakosait különös oltalma alá fogadván, ez ellen ily kihágásokat elkövetni ne merészeljenek, s ha tőle levelök lesz is, a rendes gazdálkodással megelégedjenek, mivel ő felhatalmazta a jászberényieket, hogy az ilyen zsarolókat megfoghassák, s hozzá megbüntetés végett, mely fejtvesztés is lehet, behozhassák.

Az ily évenkénti hadjáratok veszélyei a községi hivatalokat is oly terhessé tették, hogy a paraszt hadnagyságra vagy községi bíróságra megválasztott egyének készebbek valának más helyre elköltözni, mint sem e közszolgálatot elvállalni, úgy, hogy Heves megye ez évi április 30-án elhatározta, hogy a hadnagyság alól vonakodókat az alispán anynyiszor a menyynyszer 12 frtra büntesse; a falusi bíróság pedig házanként szomszédról szomszédra menjen; a szabad házzal bíró nemesek egyszer a sor alól kivételnek, de másodszori sorban ők is elvállalni kötelesek, kik nem akarják, szintén 12 frtra büntettetnek. A megyei igazságszolgáltatás rendes menete is anynyira fenakadt, hogy Heves megye junius 5-i közgyűlésen megbizta az alispánt, mi szerint Tányéresináló Erzsébet elleni bűnügyet fogott vagy összehívott bírák által intéztesse el.

E közben a király Leslie helyett főhadparancsnoknak másik hadi tanácsosát gróf Caprara Aeneast nevezvén ki, juniusban mind Strassoldo, mind Caprara sürgették Pest megyét, hogy hadaik részére gabonát, árpát, zabot, szénát, szalmát és közmunkát szolgáltatson, de a mit teljesíteni a Tököly fel s alá vonuló hadai miatt nem lehetett. Juliusban Tököly egész táborkarával Jászberényben volt, hol előtte a Bakos Mihály csapatából való Aranyi Fóra János nevű hajdú a Jászság ellen panaszt tett a miatt, hogy az ő bátyja Fóra Tamás néhány évvel ezelőtt a török rabságából a maga kezességén egy Csordás Gyurka nevű rabot hozott ki, kit azonban, mielőtt sarczát lefizethette volna, valami gonoszság végett a jászok Árokszálláson megrohanván, agyonverték, s így azután ennek sarczát Fóra Tamás a maga és testvére János közös vagyonából volt kénytelen a töröknek megfizetni. Tököly Ubrizsy Pált „isten dicsősségeért, hazájáért, testi lelki szabadságaért fegyverbe lévő és bujdosó magyaroknak hadi bíróját“ bizta meg, hogy mellette lévő bírakkal ez ügyet intézze el. A felék július 29-re megidézttvén, megegyeztek 40 frtban, melyet a jászok meg is fizettek, kiknek részére Ubrizsy Jászberényben július 31-én nyugtatványt is állított ki.

Ez időben egy részről a végbeliek a lakosokat, a községek pedig a szomszéd határokat háborgatták; így a Pest megyei Izsák falu lakosai Kis-Balázs kiskún pusztán több erőszakosságot követtek el, úgy, hogy végre Majláth Miklós kir. ügyigazgató ez évi augusztus 27-én kénytelen volt Pest megyéhez folyamodni, hogy alispánja által a két birtok közötti határjárást eszközölttesse.

Ezenkívül a nemesek is háborgatták egymást birtok foglalásokkal. Jelesen Vattay Pálné Budai Anna és Géczy Gáborné Budai Sára Pest megye szolgabirája által ez évi május 12-én Kamarás Ambrus özvegyét Szivos Annát Tázlári pusztájuk határától és marhaélésétől, ki Tázlárból nagy darab földet elfoglalt csaknem a szentegyházig a maga Nagy Bocsjához, s mivel

a Buday növérek úgy tartják, hogy a fenyő kút is a tázlári földön vagyon, Nagy Jánost is eltiltatták, hogy marháit ezen ne itassa, különben marháit elhajtják, s emberein a 40—40 frtot megveszik; hasonló büntetés alatt, s ugyan e napról tiltotta el Koháry István kecskeméti földesur „Solt vármegyében lévő Halas városa főbiráját, polgárait, esküdtjeit, és az egész város lakosait“ Nagy-Bócsa pusztá használatától, marháiknak itteni legeltetésétől s fenyő kúton való itatásától, s mivel ez időben az utazási biztonság nagy mérvben veszélyeztetve volt ez alvidéki nagy pusztákon, a szolgabíró ez eltiltó leveleket az illetők kezéhez kecskeméti lakos Farkas János kolduló rab által küldte el.

Egyébiránt a mult évek viharai alatt Kún-Szt-Márton elpusztulván, most a nagykúnok kértére a kamara szeptember 20-án nekik eugedélyt adott, hogy e pusztát megszállhassák; — ugyan e napról megkereste a kamara az ónodi kapitányt, hogy a jászokat se ő maga, se katonái ne háborgassák, s intézkedett, hogy a kún-szt-miklósiaknak elhajtott marháik iránt igazság szolgáltassék.

Nem csekély mértékben nyugtalanította Heves megyét a közbátorságra nézve az, hogy a végbeliek és latrok általi nyomorgatást tovább nem türhetve, a paraszt vármegye tisztjei a latrok ellen nem csak fel nem keltek, sőt azokat pártolni látszottak; minélfogva utasította a megye ez évi szeptember 25-iki közgyűléséből az alispánt, hogy az ily hadnagyokat és tizedeseket beidézvén, ha őket vétkeseknek találja, mindaddig börtönben tartsa, míg az általok pártolt latrok kézre nem kerülnek.

E szigorú eljárást igazolja az, hogy Pest megye október 14-iki közgyűlésén a fülöpszállásiai keserveken panaszkodtak füleki végházbeli Rác Illés kegyetlenkedései, valamint más lévai és korponaiak ellen, úgy, hogy ha orvoslást nem nyernek, kénytelenek lesznek a pozsonyi kamarától vagy a királytól elbúcsuzni; erre a megye el is rendelte, hogy Rác Illést a kamara inspektorai üldözzék, hogy mint nemes tör-

vény elébe állíttassék; a többi latrok megbüntetése végett pedig a főkapitányt megkereste.

Szeged városa azonban folyvást erőlyesen ragaszkodott a kún puszták használati jogához, s ez iránti sérelmének keresett orvoslást. Így Pest megye ez évi november 12-iki törvényszékén a m. koronához tartozó Szeged városa nevében Majláth kir. jogügyi igazgató megintette Csöprögi Szabó Mihályt, ki Solt megyei Szank pusztán lévő Fejérföld nevű határ-részt bitangolta, hogy ennek a szegediek rég idő óta tettleges és békés birtokában vannak.

A következő 1681-ik évben is folytatták a német hadak parancsnokai a zsarolást. Így az ónodi parancsnok gróf Anigersi Ferdinánd télviz idején irt sürgető levelet Heves megyéhez, mellékelvén hozzá gróf Caprara rendeletét is, melyben most harmadszor és utóljára parancsolja meg a megyének, hogy ha az Ónodra megrendelt élelmi szereket meg nem adják, a megyei tiszteket elfogatja és a megyére katonai végrehajtást küld; mire a megye január 29-iki közgyűlésén a szállítást szigorúan elrendelte, s kapunként 16 szekér szénát és szalmát vetett ki; s mivel a jászkúnok ily terhekre nézve a megyére adózni nem akarnak, gróf Caprarát megkereste, hogy a király czélzatához képest ezeket erre kényszerítse; végre mivel tél vége felé a széna és szalma beszedése lassan haladt, Anigersi ónodi várparancsnoknak február 14-iki közgyűléséből a megye 100 tallér ajándékkal kedveskedett.

Hogy a jászkúnok ősi birtokaikat e viszontagság-
teljes évszázadok alatt is mily gonddal megőrizték, arra példát mutat egy fennmaradt adásvételi szerződés. Fentebb 1484-ik évnél hosszasabban tárgyaltuk a Bartalyos család borsóhalmi kapitányságát; Bartalyos Imrének egyik leánya Anna 1484-ben mint Beke Mihály neje említettük, s most 200 év múlva ennek egy utóda „Túr mező városában a szabad emberek közzé számláltatott Beke István“ őseitől reá szállott s Heves megyében lévő borsóhalmi jószágát tartozékaival Jákóhalmai lakos Molnár Benedeknek

130 talléron eladta, s vevőnek e birtokban megerősítését rövid nap alatt igéri.

A német hadak sanyargatásait a nagy kúnok már nem tűrhetvén, küldötteik által felkeresték Lőcsén gróf Caprara Aeneas felvidéki tábornokot, s neki I. Lipót király szabadságaikat megerősítő védlevelét felmutatták, ki is márczius 1-én az alatta álló német magyar és horvát katonáknak megparancsolta, hogy mivel a nagykúnok a közkiadásokra a szokott censust évenként megfizetik, őket senki közülök terhes büntetés alatt zsarolni, háborgatni, nyomorgatni ne merészelje.

X.

Ez alatt a bécsi udvarhoz rossz hírek érkeztek; a törökkel a béke 1684-ben letelendő volt, s az ennek megújításában fáradozó portai ügynök Khuniez ez év elején azt írta udvarának, hogy a porta csak húzza halasztja a dolgot, e mellett az elégületleneket biztatja s nagy hadi készüléteket tesz; — ezenkívül a francia háború is elkerülhetlennek látszott. Ily fenyegető viszonyok a magyar úrak előterjesztését segítették a február 3-án tartott pozsonyi értekezleten diadalra, s I. Lipót április 28-ára Sopronba országgyűlést, mely 1662. óta nem tartatott, hirdetett, erre Andrásy Miklós főkapitányt is meghívta, s ezt maga május 25-én személyesen nyitotta meg. A kir. előterjesztés tárgyai voltak: a gróf Vesselényi Ferencz 1667-ben történt halála óta üresen állott nádori szék betöltése, a belbéke helyreállítása, a végvárak jó karba helyezése, a katonaság élmezése és az igazszolgáltatás rendezése. A megyék e rég várt országgyűlésre legjelesebb tisztviselőiket, Heves és Pest megye alispánjaikat: Tasy Mihályt és Bélteki Pált, s főjegyzőiket Bulyovszky Ferenczet és Csemniczky Gáspárt küldték követekül, Pest megye fejenként 4 frtapidijjal, s mivel az alispán lóháton nem utazhatott, megengedett neki, hogy a megye költségén kocsit fogadhasson.

Junius 13-án megtörtént a nádori széknek oly rég óhajtott betöltése, melyet egy szemtanú országgyűlési követ naplójában következőleg ír le:

Junius 13-án reggeli 9 órakor a főrendek és alsó tábla tagjai összegyűlvén, nem sokára egy főrendi tag bizalmas embere Kapy Gábornak és Szirmay Istvánnak titkon hírül hozta, hogy a nádorságra egy magyar, és egy más nemzetű van kijelölve, úgy intézze tehát az alsó ház szavazatait, hogy a magyar többséget nyerjen. E közben 10 óra körül a primás a felső házba megérkezvén, a felső ház két követe ifj. Zichy István és Kálmánczay püspök a rendeket a kijelölést tartalmazó kir. leirat meghallgatása végett közös ülésbe meghívták; erre az ugynevezett „zöld házba“ összegyűlvén, báró Zinzendorf udvari főmarsal, és báró Hocher udvari korlátnok mint kir. biztosok fogadására 8 tagu küldöttség neveztetett, kik elibe menvén, őket az ülésbe bevezették, s a kir. biztosok az esztergomi érsek és az ország korlátnoka között helyet foglalván, Hocher előre bocsátott ékes beszéddel a király nevében királyi pecsét alatt kelt kijelölési leiratot átnyújtotta, melyet az esztergomi érsek rövid hódoló szavakkal fogadott. Ekkor a kir. biztosok eltávozván, az esztergomi érsek a leiratot felnyitotta s az felolvastatott, miszerint a nádorságban kijelöltetnek:

gróf Erdődy Miklós horvát bán,
gróf Eszterházy Pál — catholicusok;
gróf Kolonics Ulrik és
báró Zay Endre evangelicusok.

Mire a két első, mint a gyűlésben jelenlévők eltávozván, legelőször az esztergomi érsek szavazott Eszterházyra, kit azután a főrendi és alsóházi tagok egyhangú szavazása követett, kivéve négy horvát szavazatát, kik saját bánjukra szavaztak. Ekkor a gyűlésből eltávozott két jelölt oda visszahivatván, helyöket elfoglalták, a midőn az esztergomi érsek kihirdette, hogy az ország nádorává egyhangúlag Eszterházy megválasztott, s őt jó kívánataival üdvözölte. Mire az új nádor mentegezni kezdte magát, hogy ő e nagy és terhes

hivatalnak megfelelni nem képes; azonban szavai bevégeztét be nem várva gróf Drakovich Miklós és Erdődy György vállaikra felemelték, mire előbb a gyűlés teremben, majd azon kívül egybesereglett nép dob és trombita harsogás között hangoztatták: éljen Eszterházy Pál! a nádor!

E jelenet után a karok és rendek a kir. udvarba vonultak, hova az új nádort a primás jobb felől tartván, elvezette. Csakhamar a ministerek, s utánnok kivont karddal a fő udvari marshal elővezetése mellett a terembe megjelenvén, fedett fővel a trónon helyet foglalt, mellé jobb felől kivont karddal a főmarshal állott. Ekkor a primás a királynak rövid szónoklattal az új nádort bemutatta a királynak hűségi esküje letétele végett. Mire a király válaszolt, hogy az ország szüksége úgy kívánván, nem akarta tovább halasztani, hogy az üresen álló nádori méltóság törvényes választás útján régi szokás szerint arra alkalmas egyénnel be ne töltsék, hallja, hogy az új nádor egyhangulag választatott, s látja, hogy személyesen jelen van, kit is üdvözöl, s hiszi, hogy azon választás isten dicsőségére, a király szolgálatára és az ország javára fog hasznos lenni, s az új nádor istennek, királynak és az országnak engedelmes fia leend. Ezután az ország korlátnoka Gubasóczy János az új nádor előtt olvasta az esküt, ki azt felemelve három ujját szóról szóról letette a király széke előtt; ki erre néki kezét megcsókolásra nyújtotta. Végre az új nádor meghajtva térdeit megköszönte a királynak, az ő, mint hű alattvalója iránti kegyességét, hogy őt ily nagyméltóságra emelte, s e nagy kegyelmet mással viszonzni nem tudván, életét, véré, mindenét a király hű szolgálatára ajánlja fel. Ezzel a király ministereivel, a fő marshallal, az új nádorral, s primással és a főrendekkel laktermeibe vonult. A következő napokon a nádor termei a nagyszerű beigtatás ünnepélyi vendégségére nyitlak meg.¹⁾

Igy folyt le nádorrá választási szertartása gróf

¹⁾ A m. n. muz. kézirat, 533/fol. lat., Acta Diact. anni 1681.

Eszterházy Pálnak, ki a híres nádornak Miklósnak volt fia, testvére az egyik vezekényi hősnek, második neje Thököly Éva után sógora Thököly Imrének, soproni főispán, főudvarmester, Zrinyi Miklósnak a török elleni harcokban vitéz bajtársa, 1667-ben 32 éves korában alsó Magyarországi főhadvezér, tábornagy, ki 46 éves korában választatott meg a mily fényes, oly terhes nádori méltóságra, ugyan ekkor az aranygyapjas renddel, 1687-ben római sz. birodalmi hercegi ranggal diszítettett fel; ki a nádori méltóságot a legterhesebb s válságosabb viszonyok között 31 évig viselte.

Ezután megkezdték a protestansok vallási jogaik helyreállításáért a küzdelmet, mely holnapokig a legnagyobb elkeseredés és kitartással folyt, anynyival inkább, mert Apafy a szultán által mellé parancsolt moldvai és havasalföldi vajdák dandáraival erősödve augusztus végén mintegy 10 ezernyi sereggel megindult Debreczen felé, hogy ott a nagyváradi és tömösvári pasák nyolcz- és Tökölynek szinte nyolcezer kurucz hadával egyesüljön.

Midőn Tököly Debreczen felé vonult, augusztus 22-én Túron, 25-én pedig Karczag-Ujszálláson volt, Szoboszlón át Debreczenbe érkezvén, miután szeptember 7-én a hadak tervezett egyesülése megtörtént, s innét Apafy fejedelemnek hadi jelentést irt, majd Tököly megkezdté a hadjáratot 25 ezerre emelkedett seregével, melynek a franczia háborúval elfoglalt király alig 5—6 ezer embert volt képes ellenébe vetni.

Apafy a nagyvezir által főparancsnokká tétetvén, Debreczenből Bőszörmény alá indult, melyet a benne volt 209 német katonából álló őrség az első felszólításra szeptember 2-án átadott, a község és egyháza felgyújtatott, hasonló sors érte Kállót is. Szeptember 18-án Tököly látva, hogy Apafy csak névleg, valóssággal pedig Teleky a főparancsnok, e terv nélküli hadjáratban többé részt nem vett; s novemberben Apafy Telekyvel, s a török seregek is haza vonultak.¹⁾

¹⁾Fessler, IX., 305—6. l.

E közben az egy időre lecsendesített Anigersi ónodi parancsnok ismét sürgette Heves megyét az élelem szállítás végett, mire a megye május 7-iki közgyűléséből azt válaszolta, hogy már 2800 köböl zabot, és 600 szekér szénát szállított, többet nem adhat, mert a köznép oly szükségben van, hogy városokban beszerzett zab- és korpa kenyérrel tengeti keserves életét.

Ez évi június 18-án és 20-án Vecsén és Patajon a fülöp-szállásiak részére tanúkihallgatás történt az iránt, hogy a fülöp-szállásiak által birt Szőcsi pusztának ki régóta valódi tulajdonosa? a tanúk egyezőleg azt vallották, hogy más urát mint Budai Pált nem tudnak, sőt két tanu, egyik 70, másik 90 éves, azt vallja, hogy Szücsit Fülöpszállás megszállása óta mindég ennek lakosai birták, a 70 éves tanu emlékezik oly időről is, mikor Fülöpszállásán még senki nem lakott. E megszállás egy előbbi pusztulásra mutat, mely — tekintve a tanu korát, a XVII. század második tizedére vezet bennünket, s így, mikor Szabadszállás, ugyan akkor Fülöpszállás is elpusztult; azonban visszatelepedvén, a kún szabadság által oda édesgetett más lakosok is anynyira benépesítették, hogy saját határán kívül a szomszéd pusztát Szücsit is hoszú éveken át bérelte.

Láttuk, hogy a nádori szék 13 évig üresen állván, a helytartói kormány idejében a jászkúnok a pozsonyi kamara igazgatása alatt állottak, mely azonban más pénzügyi teendőkkal lévén elfoglalva a jászkúnok Pest és Heves megyétől, a török, magyar és német had, a végbeliek, kolduló rabok és latroktól temérdek zsarolást, háborgatást és szenvedést valának kénytelenek kiállani. Éppen ezért nem lehet rájuk nézve nagyobb öröm, mint midőn az országgyűlésen a nádori szék, még pedig a hatalmas és nagy befolyású Eszterházy Pállal töltetett be. Ez örömet, e jobb jövő reményét, szabadságaik visszanyerésében vetett, hitett hivek felmutatják azon nagy számú oklevelek, melyeket részökre még ez évben az annyi országos gondoktól elfoglalt új nádor kiadott még az országgyűlés folyama alatt.

A legszorgosabb nyári munka idő nem tartóztatta őket vissza, hogy a Jász-, Nagy- és Kis-Kúnság egymással értekezve, követeket ne válasszanak, kik Pozsonyban az új nádort, mint új főispánjokat, s főbirájokat üdvözölve, neki keserves panaszait már július legelső napjaiban elmondták; előadta „az nemes Jászság nagy elviselhetetlen nyomorúságos állapotját, a melyet napoként minden igaz ok nélkül, őket személyekben és jószágokban nyúzók, fosztók, sarczoltatók, károsító és prédáló“ névszerint megnevezett lévai, korponai, szendrői és ónodi végházbeli tolvaj katonáktól s ezek társaitól keservesen kénytelenítették szenvedni. Mire a nádor Sopronból július 3-án kelt védlevelében, látva a Jászság végpusztulásra jutását, ezt védelme alá vette, s bátorságosabb megmaradásuk végett a hatalma alatt álló magyar végház és megyebeli kapitányoknak, ispánoknak s tiszteknek megparancsolta, hogy „az megnevezett kúnság és jászságbeli lakosokat“ szigorú büntetés alatt háborgatni ne merészeljék; különben általa fel is hatalmaztattak a jászkúnok, hogy az ily latrokat elfogván, büntetés végett az illető bíró kezéhez adják, ha pedig ellentállanak, bánjanak el vele érdeme szerint. Mivel pedig az is egyik oka a jászkúnok pusztulásának, hogy a mely szegény más megyéből nálok letelepedik, az ilyet, ha lakhelyén kívül vagy megtalálják, az illetők elfogván, mind addig rab-ságban tartják, míg magokat elébbi lakhelyökre visszazamenni erős kezesség alatt nem kötelezik; ha pedig magokat így meg nem kaphatják, az ilyeneknek marháit a jász földről katonák által elhajtják; eltiltja tehát a nádor, hogy ilyeneket hire nélkül tenni senki ne merészeljen.

Ugyan ez alkalommal „az nemes jászság és nagy s kis-kúnság tartománya“ követének kértére a nádor július 4-ről egy más védlevelet is adott ki, intézve a Jászkúnság táján lévő végházak kapitányaihoz és megyék fő- és alispánjaihoz az iránt, hogy ő elszenvetetlen sanyaruságokat tekintve, minden gonosztévők sanyaratók, húzók, fosztók ellen őket védelme alá vette; ha tehát a jászkúnok nevezett tiszteket e végett megkere-

sik ezek őket védelmezni, és saját „birtoka és botja alatt valókat“ érdemök szerint meg is büntetni el ne mulasszák.

Szintén még az országgyűlés alatt augusztus 2-án adott ki a nádor egy oklevelet arról, hogy a Kiskún-ságon lakó kún-szt-miklósi nemesek majorságbeli marhájoktól harminczadot, s vámot fizetni nem tartozván, ezt senki rajtok megvenni büntetés alatt ne merészelve.

Ezalatt Heves megye, hogy lakosságát a katonai végrehajtás nyomorától megmentse, a német hadak részére követelt gabona beszedést munkába vette, azonban ez nem sokára fenakadást szenvedett a miatt, mivel — mint Dévay János a szeptember 24-iki közgyűlésen jelentette — a budai vezérpasa a búzakivített karóbahúzás terhe alatt megtiltotta.

Gróf Eszterházy nádorrá választatása a jászkún főkapitányságban is változást idézett elő. Fentebb látuk, hogy Andrásy még 1678-ban viselte a főkapitányságot, sőt Nagykőrös városa régi jegyzőkönyvei szerint az e város által haszonbérélt Kara és Lajos kúnpuszták haszonbérét 50 tallért 1679-ben Andrásynak, sőt 1680-ban is midőn Andrásy Tökölynél volt fogságban Krasznahorkára küldték fel; 1681-ik év nyarán azonban a nagykőrösiek e haszonbért már Eszterházy Zsigmond kezéhez fizették; s így azt kell hinnünk, hogy ez évben Andrásy öregsége és elbetegedése miatt vagy lemondott, vagy mert az új nádor az előbbi főkapitányt megtartani nem volt köteles, Eszterházy is nádorrá választatása után csakhamar a jövedelmező jászkún főkapitányságra unokatestvérét, a verebélyi kapitányt báró Eszterházy Zsigmondot nevezte ki, ki azonban 1683-ban, midőn Tököly a Kara Mustafa seregét Bécs ostromára kísérte, elfogatott a kuruczok által, s ezalatt helyette a főkapitányságot testvérenek Mihály ezredesnek fia Dániel folytatta, azonban 1685-ik év kezdetén ismét átvette hivatalát; s Andrásy volt főkapitány is némelyek szerint ez évben, mások szerint 1686-ban meghalt.

Látván a jászkúnok az új nádornak mint főbirájuknak erélyességét, országos tekintélyét, s az udvar-

nál nagy befolyását, a közelebbi évek nyomorai alatt sokszorosan megsértett ősi előjogaiknak visszaállítását általa érvényesíteni igyekeztek, midőn tehát októberben évi censusokat a jászberényi küldöttek felvitték, az egész Jászság nevében előterjesztették keserves panaszait, minek eredménye lett azon 3 védlevél, melyet a nádor három nap alatt részökre kiadott Sopronyban az országgyűlés folyama alatt.

Az első kelt október 16-án latin nyelven arról, hogy mivel a Jászberény városához tartozó jászok régi királyoktól nyert s II. Ferdinánd által is megerősített szabadságuk és előjogaiknál fogva nemcsak az ország bármely biráinak — a nádort kivéve — bírászkodása, hanem úgy személyök, mint kereskedési czikkeik és áruikra az ország határán belül minden rév és vámfizetés alól menteseknek nyilvánítottak, s ez előjogaik gyakorlatában sok ideig megvoltak s jelenleg is megvannak; s mivel ennek ellenére némelyek őket más bíróság elébe s révvámfizetésre kényszerítik; kérelmökre nádori hatalmánál fogva őket régi előjogaikban megvédeni kívánván, minden illetőknek meghagyja, hogy jövedőre a Jászberény városához tartozó jászokat, s ezek embereit, szolgálait, árúktól akár szárazon, akár vízen révvámfizetésre kényszeríteni, s őket szokatlan bíróság elébe idéztetni vagy e miatt károsítani ne merészelje.

A másik levél magyar nyelven ugyan e napról intézve van a vitéz rendbeli tisztek és katonákhoz, hogy mivel a „jászberényi szegénység“ a sok fel s alá járó, lappangó, lézengő, falukon élődő csavargók zaklatása, más katonák beszállásolása, nyomorgatása, sőt urak és nemeseknek s ezek szolgálinak fel s alá járása, s gyakori megszállása miatt oly nagy nyomorba jutott, hogyha ez ellen meg nem védetnek teljességgel el kell pusztulniok; annál fogva az 1649. 84. t.-cz. értelmében e bajok megszüntetése végett „a jászberényi szegénység“-et tulajdon maga oltalma alá vette; minek folytán parancsolja, hogy nevezettek közül senki Jászberény városában, se sereggestül, se magánosan hatalmasul beszállani, a szegénységet „számos

pár karmazsin eszímáknak, végabáknak, kalpagoknak, fegyvereknek, farkasbőröknek, tolltokoknak, búza, árpa, gabona és más holmi portékáknak megvételeivel, lovaiknak, vonó marhájkoknak elhajtásával és sarezoltatásokkal háborgatni“, vagy ha csakugyan meghálnak, egy szállásadással megelekedve, őket szekéradásra — habár pénzért is — kivévén ha az ország, megye vagy végházak javait viszik, kényszeríteni ne merészelje; különben szabadság adatott a jászberényieknek, az ily nyomorgatókat megfogni s illető kézbe szolgáltatni.

A 3-ik október 18-án kelt, s mivel tartalmára nézve az elsőhöz teljesen hasonlít, a mennyiben ez is a Jázságnak idegen bíróság elibe állítás és révvámfizetés alóli mentességét adja elő azonban magyar nyelven; azt kell hinnünk, hogy ezt a jászok azokra nézve, kik a latint nem értik, adatták ki óvatosságból magyar nyelven is.

Az országgyűlés alatt a nádornál a jászkún küldötteknek több ízben való megjelenése és régi szabadságaik visszaállítása körül kifejtett buzgalma Szeged városa előtt nem maradhatott titokban, nehogy tehát a kún pusztákon való legeltetési jogára nézve e miatt sérelmet szenvedjen, sietett még október hónapban követséggel megkeresni e tárgyban az új nádort, s felmutatni előtte atyja gróf Eszterházy Miklós nádor által a legeltetési jogra vonatkozólag 1642. évi december 30-án kiadott, s Draskovics, Pálffy és Vesselényi nádorok által is utólag megerősített kiváltság levelet, melyet az új nádor szintén a Vesselényi kiadmánya nyomán ez évi október 28-án megerősített azzal, hogy a szegedieket e jogaikban megoltalmazza „de úgy, hogy ők is esztendőnként egy pár persiai avagy skarlát szőnyeget“ a nádori jog elismeréséül mint elődeinek, úgy neki is tartozzanak adni.

Látva az országgyűlés, hogy a békét a törökkel megújítani aligha sikerülend, sőt a porta nagymérvű készüléteket tesz hadjáratra, tömeges vallási és országos sérelmeik mellett szeptember 7-én kelt felterjesztésükben megajánlották a haza védelmére, s a 46-ik

törvényezikben az általános és személyes felkelés királyi megerősítést nyert, mely szerint a birtokos nemesek személyenkénti felkelésén kívül a nem hódoltsági részen minden 20, a hódoltságban 40 ház után egy felszerelt lovast, jobbágyaik pedig egy gyalogost saját költségükön kiállítani s táborban tartani kötelesek; a 10-ik §. így szól: „hasonlóan a kiváltságos, vagy máskép szabadosított városok és faluk, akár voltak rovásolva, akár nem, valamint a kúnok, jászok és philisteusok is és más kincstári szabadosok minden 20 ház egy gyalogot küldjenek, és tartsanak táborban.“ Itt a jászkúnok nem tekintettek birtokos nemeseknek, hanem a kincstár jobbágyainak, s éppen ezért személyes felkelésre sem köteleztettek, s nem lovast, hanem gyalogost tartoztak állítani. — Végre az országgyűlés december 30-án berekesztetett.

Ez időben Túron egy botrányos eset történt. A fel s alá járó ellenségtől való félelmükben a nagykúnok közül többen az árokkal megerősített s Berettyó és Kőrös vize által is védett Túr városában kerestek menedéket, ezek között volt Kodormány Balázs nagykún is családjával. A török az igazságszolgáltatásból neki járó díj végett két ifjút megesketett, s ezek félelmükben azt vallották, hogy Kodormányné becsülete vesztett parázna nő; minek folytán a túri előljáróság arra ítélte, hogy az egyházban szégyenkövet álljon s az egyházba járástól is eltiltatott. A nő magát ártatlannak érezvén, azt kívánta, hogy rendes bíróság mondjon felette ítéletet, s ha vétkesnek találhatik, ne szégyenkő állásra, hanem halálra büntessék; a törvény fel is mentette. Ezzel azonban a túriak nem gondolván, mivel a nő követ állani nem akart, házára rohantak, üzték, kergették, jószágában károsították, sőt a városból is kitiltották. Végre a nő kénytelen volt panaszával Eszterházy Zsigmond főkapitányhoz menni, ki Sopronból augusztus 21-én kelt levelében e törvénytelen eljárásról, zaklatástól, mire a Kúnóság biráitól Túr városa bírának hatalom nem adatott, ezeket anynyival inkább eltiltotta, mivel a nádor is a nőt védő kegylevellel ellátta.

A következő 1682-ik év a Tököly pártjára nézve szerencsés volt. Követei a portán június 9-én kedvően fogadtatván, április 28-án Tököly a bujdosó urak és nemesek kíséretében a porta felhívására Budára ment, hol Ibrahim pasával részletesen megállapított szövetségre lépett; s Leopold még a múlt év vége felé beleegyezvén Tökölynek Zrinyi Ilonával való házasságába, a menyegző június 16-án Munkácson nagy ünnepélylyel megtartatott.

A háború megkezdetvén, Tököly a nemességet általános felkelésre, Strassoldó a király iránt való hűségben megmaradásra szólította fel; s Tökölynek sikerült augusztus 14-én Kassát, majd Eperjest, Lőcsét, Szepesvárt, Szendrőt és Tokajt a török segélyével elfoglalni, úgy hogy az északkeleti nevezetesebb várakból Füleknél egyéb alig maradt a király birtokában.

Ily háborús belviszonyok között a közbátorság érdekében szükséges volt a paraszt vármegyék újjá szervezése. E czélból Pest megye január 2-iki közgyűlésén Sipos Mihály szolgabíró előterjesztése folytán a halasi paraszt megye tisztjei részére a megyei írásbeli utasítást a megye pecsétje alatt kiadta.

A múlt országgyűlés alatt a kir. kúnok követei az új nádornál Sópironban megjelenvén, többek között azon panaszukat is előterjesztették, miszerint Csorgaly Ferencz szolgabíró által szokatlan nagy adó kiméletlen behajtásával szerfelett károsítottak; minek folytán a nádor leírt Béltoky Pálhoz, Pest megye alispánjához, s intette, hogy e szolgabírót ily zsarolásoktól tartsa vissza. E levél a márczius 12-én tartott közgyűlésben felolvastatván, a megye a nádorhoz intézett felterjesztésében előadta, hogy a kiskúnsági kerület lakosai ember emlékezete óta a megyéhez szoktak adózni, mint ez a megyei régi adólajstromokból megtetszik, s az e vidéken garázdálkodó latrok miatt a megye pártfogása nélkül meg sem is maradhatnának, s ők használják is e megye tisztikarát; ezenkívül a megyei czimeres nemesek is fizetvén a kérdéses adót, ezek sorsa és szabadsága a kiskúnokénál alább való

nem lehet; kéri tehát a megye a nádort, hogy a kiskúnok törvénytelen kérelmét s különszakadását megelőzve, azoknak a közadók megfizetését szigorúan parancsolja meg; a szolgabíró addig is a nálok kint lévő adót behajtani igyekezzék.

Ezalatt a jász- és nagykúnok ellen is panaszok merültek fel. Heves megye február 11-i közgyűlésén az adasiak panaszolták, hogy az árokszállásiak a Gyöngyös vizét tőlök elfogják; mely ügy megvizsgálásával az alispán bizatott meg; a márczius 11-iki közgyűlésen pedig Kántor Pál Túr város, Karczagujszállása, Ványa, Túrkevi, Fegvernek és Tiszanána faluk lakosait Bánhalma, Tomaj és Abád pusztái bitangolásától tiltotta el.

Eszterházy Zsigmond jászkún főkapitány hivatalát elfoglalván, a jászkún pusztákat s ezek haszonbérbe adását rendezte; mit abból lehet következtetni, hogy egy oly kiskún pusztát is adott bérbe, melynek nevével 1493-ik év óta nem találkoztunk. Jelesen fent van e főkapitánynak nyugtája 1682. majus 29-ről, mely szerint kecskeméti lakosok Hajgató György, Dömötör Márton és Kaszap János a tőle 4 aranyért kibérelt Zomok nevű kún pusztáért e haszonbért lefizették, tartoznak azonban mindenkor Sz.-György nap előtt megjelenteni, ha akarják tovább is e pusztát megbérelni. A Zomok nevű kún puszta — mint az 1493-ik évnél megjegyeztük — a ma Félégyháza és Laczháza városok tulajdonához tartozó Galambos és Móriczgátja nevű puszta volt, melyeket egymástól Monostor kecskeméti puszta választ el.

Ez időben a közbátorság hazánkban annyira veszélyeztetve volt, hogy az országgyűlésről Pest megye főjegyzője mint követ haza felé utazván, az úton látrok által kirabolatott, s részére a megye kártérítésül 36 frotot fizetett. A közbátorság feletti örökösre szolgáló intézmény a paraszt vármegye szervezete ez időben nem csekély nehézséggel küzdött a miatt, hogy több falu a belháborúk nyomorai alatt elpusztulván, a megmaradt faluk a paraszt hadnagy székhelyétől nagyon távol feküdtek, s így sem a felügyelet, sem

a felkelés kellően nem eszközölthetett; e bajon Heves megye az által kívánt segíteni, hogy megbizta alispánját, miszerint e részben czélszerűbb beosztást tegyen; ugyan e gyűlésen az egri káptalan Hevesivány nevű falujának a kisériek által erőszakos elfoglalásának ellentmondott.

E közben a kún-sz.-miklósiak folyamodtak a nádorhoz, hogy mivel ők egy kún pusztát sem bírnak; hogy tehát ők is gyarapodhassanak, részesítse őket valamely pusztában. Mire a nádor Bécsből június 3-án kelt levelében testvérét Eszterházy Zsigmond főkapitányt utasította, hogy mivel Bösztör kúnpusztának felét idegenek is bírták; a másik felét pedig használják a szabadszállásiai, de mivel ezeknek a magok határja is alkalmas, s e mellett Kisbalázs pusztát is bírnak, Bösztörnek fele nekik elég lesz, a másik felét tehát a főkapitány a kún-sz.-miklósiaknak adja át.

Ennek folytán Eszterházy Zsigmond a jászok, nagy és kis-kúnok főkapitánya e pusztát a nevezettek között két felé elosztván, erről az egységlevelét ez évi július 6-án Galanthán kiállította, melyből kitűnik, hogy a főkapitány a nádor rendeletére ez ügyet hat összehívott bírák által kívánta elintéztetni; Bösztört a régibb időben idegenek bírták, néhány évvel ezelőtt azonban azt a szokott évi haszonbér megfizetése mellett a szabadszállásiai foglalták el; szorgalmasan megtekintette a főkapitány a kiskúnok részére kiadott régi királyi adomány, kiváltság és a nádorok egység leveleit, de azokban a szabadszállásiaknak Bösztörhöz való jogáról említés sehol téve nincsen, s így egyedül az elfoglalás harczol mellettük; ennél fogva, hogy mind két félnek elégtétessék, rendelte el a nádor annak két felé osztását. Ennek békés úton eszközzése végett a szabadszállásiai a főkapitányhoz folyamodtak, ki mind két felet hozzá teljhatalmú követek küldésére utasítván, e végett a kún-sz.-miklósiak Baki Mihályt és Magyar Mátyást, a szabadszállásiai pedig Szűcs Mihályt és Tanthó Ferenczet bizván meg, ezek „kezeknek szabad jó akarattal való beadásával“ az

összehívott becsületes személyek előtt egymás között egyességre léptek; mely szerint e pusztáról a folyó évi termést a szabadszállásiai elvivén, e pusztát akkor mind két helyről való bírák és esküttek két igazán egyenlő részre magok között osszák el, s a ki a felek közül ez osztályt és egyességet megszegi, rajta 100 tallér vétetik meg büntetésül, melynek fele a főkapitányt, fele a másik egyező felet illetendi. Ezen egyesség levél azonban ekkor írásilag el nem készíthetvén, július 7-ről értesíti a főkapitány a kún-szentmiklósiakat, hogy e takarodó és háborús időben köveiteket itt tartóztatni nem akarván, elbocsátotta, s a majd kész egyességlevelet akár külön követük, akár „kisasszony napkor az győri sokadalom alkalmatosságával kézhez vehetik.“

Ezt megelőzőleg Pest megye június 5-én tartott törvényszékén olvastatott a nádornak egy fontos leirata, melyben nyilvánítja, hogy a kúnsági faluk lakosai a megyéhez való adófizetés, ennek hatósága és védelme alól kivétnek. Mire a megye válaszolta, hogy a kúnságiak már az elébb mult időkben e megyétől valóságos elszakadásukat nemcsak megkísérelték, hanem meg is tették, azonban saját kárukon tapasztalván, hogy ők a megye védelme és a paraszt tiszték oltalma nélkül a sok mindenféle rablóknak saját erejükkel ellentállani nem képesek, ismételve kérték a megyét, hogy őket csatolja vissza, a minthogy vissza is fogadtatván, a szokott taxákat a megyére minden ellenkezés nélkül egész mostanig fizették; ha tehát most magokat a megyétől újra elszakadottaknak nyilvánítják, s ennek következtében rájuk kellemetlenségek, rablók által való háborgatás és károsítás következik: azt ne a megyének, hanem saját hibájoknak, elszakadásuknak és esztelenségüknek tulajdonítsák; mert ebből nem lehet más eredményt várni, mint azt, hogy ezen helyek tolvajok, latrok barlangjává, ők magok pedig ezek védőivé, mi nekik régen szándékukban van, fognak válni.

Az erélyes nádornak e leirata előttünk annyiban

bir kiváló fontossággal, mert ebben van mintegy letéve alapja annak, hogy a jászkúnok Heves és Pest megyétől elszakadva, önálló politikai hatósággá alakuljanak.

Ugyan e törvényszéken olvastatott fel két levél, egyik Eszterházy Miklósé a megyéhez, másik Halas város lakosai részéről az alispánhoz intézve, melyben a füleki, lévai, korponai és ónodi végbeliek által e megyei szegény népen elkövetett zsarolásokat, gyilkolást, testi sértéseket, s különféle rablásokat panaszolják; ennek folytán a megye felterjesztést intézett a nádorhoz, parancsolja meg a végbeli kapitányoknak, hogy ezen latrokat szigorúan büntessék; a megyéket pedig utasítsa, hogy a más megyéből üldözés közben hozzájok menekült ily gonosztévők ellen az üldözést folytassák, s fogják el, hogy eként az ily prédálók kiirtása sikerüljön.

A mult évben Beke István Borsóhalmára nézve kiadott ideiglenes átruházási szerződését ez évi június 5-én ünnepélyes oklevélbe foglalta, mely annyiban bir érdeklél, mert látjuk abból, hogy az eladó Beke István túri lakos ugyan, de magát „a vitézlő ónodi végbeli fegyvert viselő szabad emberek közötti levő“-nek mondja; e szerint a jászkúnok közül is némelyek e veszélyes korszakban úgy saját személybiztonságok, mint birtokaiknak a végbeliek háborgatásától való megóvása végett végházakban szolgálatot vállalnak; s hogy a Borsóhalmi puszta elődjeire részint vérszerinti örökösödés, részint ezek által idegen kezekből saját pénzükön megváltás útján jutott, s ezt mint örökös, ő is a családtól vette át saját kezére, melyet most jászberényi Molnár Benedeknek, nejének és utódainak minden tartozékaival 130 tallérért, egy 13 talléros „gyermeklőért“, és egy két talléros karmazsin eszímáért örök áron eladván, ennek békés birtokáért a szavatosságot bár ki, s különösen vérszerinti rokona Beke András ellenében magára vállalja végrehajtási előleges engedély terhe mellett. Ez ünnepélyes szerződés Túron adatott ki, aláírta maga István, szerkesztette Feölczéhy Endre irnok, előttemzték: Balog

György Jászberény város főbirája, Tóth Mátyás és Tadány György mindketten jászberényi hites ülnökök, Gyapáry György jászberényi nemes személy, Gecze Lukács túri nemes személy és Békés városi Kállay János; a vevő Molnár Benedek neve hiányozván, azt kell hinnünk, hogy ennek neve alatt e pusztát, mely különben is régóta Jászberény által használtatott, e város maga részére örökitette meg; mely város ez időben rendes tanácsesal el volt látva.

A főseraskier Ibrahim budai pasa Kassa felé megindulván, a Pest körül táborozó török hadakkal, augusztus 2-án Hatvannál táborozott,¹⁾ útközben július 24-én irt Apafinak, hogy siessen ő is hadaival velök egyesülni; ki augusztus 4-én meg is indult Szamosujvárról seregével, melyben volt a felesiki hadak hadnagya Mikó János is; Kassa augusztus 14-én elesvén, Apafy, kinek e hadjárat kedve ellen lévén, igen lassan utazott; augusztus 15-én érkezett Debreczenbe, innét Szoboszló, Nádudvar, Fegyvernek felé augusztus 26-án kelt át a Tiszán Szolnoknál, s 28-án Jászberénybe érkezett; itt létéről Mikó következőket jegyzett fel: „28. aug. voltam a jászberényi templomban, és úr Haller Pál uram ő nagysága és Apor Lázár is jöttek, ott ettünk fölöstököt, ott láttam az Leend (Lehel) kürtjét, melylyel megölte volt az királyt.“

E néhány sor igen fontos adatot tartalmaz a jászok ma is meglévő ősi ereklyéje a Leel kürtre nézve; mit erről a régibb korból tudunk, az csak hagyomány, itt egy szemmellátó hiteles tanú emlékezik arról, s már ekkor, ezelőtt 200 évvel hozzá volt kötve a kürthez ama hagyomány, hogy Leel ezzel ölte volt meg a királyt. Sajnálni lehet, hogy Mikó e kürt részletesebb leírásába nem bocsátkozott, főleg arra nézve: fel volt-e ez még akkor a hagyomány szerint — drága kövekkel diszítve?

Tököly és Ibrahim pasa seregei Kassa vidékéről Füleek vára alá vonultak, hol velök szeptember 2-án

¹⁾ Epist. Proc. Pray III. 498. l.

Apafy is hadaival egyesült. Fülel vára ez időben nagy fontossággal bírt, mint a természet és mesetesség által megerősített hely a bánya városoknak legerősebb védelméül szolgált; s itt mint biztos helyen tartotta a székhelyeiről a török által kiszorított Pest-Pilis-Solt, Heves-Szolnok és Csongrád, valamint Nógrád megye is közgyűléseit, törvényszékeit, levéltárait, a Dunatisza közli nagy hódoltsági tartomány innét, mint biztos székhelyről kormányoztatott, az ez időbeli községi számadási könyvek szerint a községek ugy köz- mint magán ügyekben s pañaszakkal gyakori összeköttetésben állottak Fülelkel, hova a veszélyezett közbátorság mellett is sokszor megjelentek. Jelenleg azonban az ostromzárral bekerített Fülel vára erősségét nem hadműtanilag emelt falai, hanem ennek főparancsnoka a hatalmas és vitéz Koháry Istvánnak királyához tántoríthatlan hűséggel képezte; ki azt az ostromló 30 ezernyi sereg rohamai ellen kitűnő hősiességgel védelmezte. A város csekély falaival nem sok ideig állhatott ellent az ostromnak, augusztus 3-án felgyújtott, s megvétellett; az égés alatt a jancsárok a várat is megrohanták, de nagy veszteséggel visszaverettek; mind a mellett oly félelem s ijedtség szállta meg nem csak az e várba menekült nemesek családait, hanem az őrséget is, hogy ezek részéről Gyürki Pál, az ostromlók részéről Szirmay István már szeptember 4-én a feladás iránt kezdtek alkudozni; de a mi nem sikerülvén, a török lövetni kezdte a várat, ezt Koháry oly granát záporral viszonzotta, hogy e miatt sok jancsár elveszett, s a törökök a szőlőhegyre menekültek. Ezt követte az, hogy szeptember 7-én éjjel tájban a várbeliek véletlen kirohantak a törökre, s csak Szejdi pasa gyors segélye mentette meg, hogy őket a városból ki nem üzték. Koháry minden kérése s fenyegetései daczára szeptember 8. és 9-én ismét megindult az alkudozás, s bár a vivókban már 3000, ezek között ezer jancsár hullott el a vár falai alatt, de a két heti szüntelen töretés már ezeket is annyira megrongálta, hogy a

vár megvédhetésében már csak a hős lelkű Koháry bizott. Tököly volt a közbenjáró a várbeliek és a törökök között, végre szeptember 10-én a feltételek megállapíttatván, a vár magát feladta, s abból az őrség és menekültek kivonultak, ekkor az ostromlónak 3 napig szabad rablás engedtetvén, a vár felgyújtatott, s leromboltatott. Koháry Regécz várába vitetett súlyos rabságra.

A Fülekre menekült megyéket saját székhelyükből kiűzetésök óta ennél nagyobb csapás alig érte. Midőn meghallották, hogy Kassa alól a török Fülekre felé elindult, Hevés megye tisztjei a levéltári iratokat három ládába elhelyezve, felvitték a várba, s az ostrom alatt kérték Koháryt, engedje meg ezek kivitelét, de ez visszautasítván, nehogy a félelmet ez által is nevelje, midőn a vár bevételén, felgyújtatott, a megye levéltára — mint ezt Bulyovszky Ferencz alispán 1684. április 10-iki közgyűlésen jelentette — egészen elveszett; a Losonczon november 25-én tartott közgyűlés kimondotta, hogy Fülekre megsemmisülvén, mivel e megyének több tagja részint Gács városába, részint Losoncra és Rimaszombatra menekült, az alispán jövődében a gyűléseket e helyek valamelyikén tartassa; a megyei börtön Gács várába tétetett át, hol a börtönőr fizetése 6 fitra határozatott, a rabok élelmezése pedig a szolgabíróra bízott; ezenkívül e veszedelem alatt a megye pecsétje is elveszvén, míg új szerezhetetik, a hivatalos iratok kiadása az alispán, főjegyző, szolgabírák és esküdtek magán pecsétei alatt történjék; mi végből a pecsételő székek — sedes sigillatoria — tartása ismét gyakorlatba vétetett. Ugyanekkor Pest megyének is szintén a várban elhelyezve volt levéltára nagy részben megsemmisült, s e két levéltár pusztulásával több a Jászkúnság e korbéli történelmére vonatkozó adatoktól fosztattunk meg.

Még a füleki táborban szeptember 17-én Ibrahim a szultán nevében Tökölyt Magyarország királyává kiáltotta ki, átadva néki a hatalmi jelvényeket, de ő megelégedett azzal, hogy Magyarország fejedelmének

s kormányzójának neveztették. Ezután szeptember 19-én Apafy Hatvan és Fegyvernek felé haza indult, Tököly pedig a bánya városokat sok kincsesel hatalmába ejtven, ügye oly kedvezőleg állott, hogy Magyarország egészen a Vág vonalig hatalmában vala.

E közben az ónodi várparancsnok Heves megyét az élelmezés beszállítására nagyon sürgette, s mivel ez nem teljesített, Runyai Nagy Márton szolgabíró elfogatta s 10 hét múlva, elébb a beszállításra megesketvén, bocsátotta szabadon, s a szolgabíró magának lovat és kísért 8 frtért szerzett, fogságában pedig 200 frtot elköltött.

A nádori méltóság rendezett állapotát, különösen Eszterháznak az udvarnál nagy befolyását nem mulasztották el a jászkúnok régi kiváltságaik megerősítését eszközölni; ennek eredménye Leopoldnak aug. 29-én kelt oklevele, mely szerint báró Eszterházy Zsigmond a Tatár-Sz.-Miklóshoz tartozó kiskúnok és a jászok, s kolbászszekei nagykúnok nevében II. Ferdinándnak 1631-ben kiadott s Pest megye füleki közgyűlésében ellentmondás nélkül kihirdetett oklevelét a jászkúnok szabadságaival felmutatván, az hitelesen átírva újólág megerősítettet.

A hadjárat bevégeztével Tököly hadait téli szállásra Heves, Pest és Hont megyékbe helyezvén, erről e megyéket értesítette, s Heves megye november 25-én Losonezon tartott közgyűléséből Tökölyhez követeket küldött, kik vele a hadak élelmezése tárgyában értekeztek; hasonlóan járt Pest megye is, megkérvén a fejedelmet, hogy a beszállásolás terheit könnyítse, s katonáit a zaklatástól tiltsa el. Ennek lett eredménye azon védlevél, melyet „a fejedelem s egy rész Magyarország ura Tököly Imre“ nevében a szepesi kamara december 15-én Kassán kiadott, melyben a végbelieket „Jászságbeli ő Nagysága szabadosai“-nak zaklatásától és Jászberény lakosain való hatalmaskodástól eltiltotta.

XI.

Az 1683-ik év igen fontos hazánk életében; ez évben kezdődött a 16 éves nagy török háború, mely az országnak a 150 éves török hatalom alól felszabadítását eredményezte. Mohamed szultán bízva a Tökölyvel kötött szövetségben, s Leopold hadereje gyengeségében, a véres lófarkat hadjárata jeléül Konstantinápolyban ez év január 2-án Magyarország felé kiűzette.

Tököly erről már elébb értesítve lévén, Kassára január 11-ére országgyűlést hirdetett, melyre a Gács várában július 2-án tartott közgyűléseiből következők Pest megye Csemniczky Gáspár főjegyzőt és Sipos János szolgabíró, Heves megye pedig Tasy Mihály alispánt és Bulyovszky Ferencz főjegyzőt küldte el, kiknek Heves megye többek között azt adta utasításul, hogy eszközöljék ki, miszerint a nemesség a török hódoltságban élő jobbágyaival akadály nélkül rendelkezhessek; a törökök jobbágyaiknak adóját az első meghódoláskori mennyiségre szállítsák le, szüntessék meg a szokatlan birságokat a halottaktól, megöltektől, egyházak javítása és építésétől, tornyoktól, paplakoktól, iskoláktól, harangoktól, melyek bár nem régóta jöttek gyakorlatba, azonban a köznépre oly terhesek, hogy az faluit pusztán hagyni készül; mondjanak le a hüvelyes termények, kertü gyümölcsök, ludak, tyúk-
kok s más ilyek utáni tizedről; vonassék határ a magyar és török birtok között, melyen csak a kapitány, vagy basa és bég magyar útlevelével lehessen átlépni; végre a jászkúnoktól a szökevény jobbágyok visszakövetelése szabályoztassék, s a jászkúnok köteleztesenek a megyék alatt lenni, terheket viselni, s adót fizetni. Ez országgyűlésen Tököly irányában, részint mert már a fejedelemséget elérte, a titkos irigység, részint a törökkel kötött szövetség miatt a rendek egy része idegenséget s gyűlöletet mutatott, s végzés nélkül távozott; a tiszai megyék, ezek között Heves megye rendei azonban az új fejedelemnek hódolatukat

kijelentvén, a sereg élelmezésére 50 ezer forintot megszavaztak, s elhatározták, hogy a fejedelem által Konstantinápolyba küldendő követ Szirmay István mellé ők is társakat rendelnek, kik a szultán pártfogását megköszönjék, s jogaik és szabadságaik fenntartása biztosítását kikérjék; e követség egyik tagjául Csemniczky Gáspár Pest megyei főjegyző választatván, őt ez alatt Heves megye főjegyzője Bulyovszky Ferencz helyettesítette; e portai követség költségeire Nógrád, Hont, Pest, Arva, Liptó, Zólyom és Bars megyékre tíz ezer frt vettettet ki, az úti költségből Pest megyére 100 tallér esett; s Tököly biztosa Jánoky Zsigmond február 12-én Pest megyével a beszállásolás iránt nagy értekezletet tartott.

Ezenkívül az országgyűlés a közfelkelést — az elmaradókra halálbüntetés alatt, — s a megyékre adó és szolgálat teljesítését elhatározta.

Heves megye által a jászok és nagykúnok is meghódolván a török által annyira pártolt Tököly fejedelemnek, az országgyűlés végével a jászok hozzá Kassára követeket küldöttek, kik által régi szabadságaik s kiváltságaikban megerősítéseket kértek. Ennek eredménye lett Tökölynek a „nemes Jászságbeliek“ részére február 2-án kelt védlevele, mely szerint az lévén neki igyekezete, hogy a régi szent királyok adományai fentartassanak, most is az ezek által adott szép szabadságokért visel fegyvert, addig is tehát, míg a haza dolgai állandó békességgel kiegyenlítettnek, a jászságbeliek kiváltságaikat és szabadságaikat minden részeiben megerősíti, s megparancsolja az ország minden bírósági tisztviselőinek, hogy közülök senki, saját közikbe rendelt kapitányokon kívül, a jászokat bármi ügyben bírói székek elébe idézni, itt megjelenésre erőltetni, annál inkább személyekben vagy bármi vagyonaikban megítélni ne merészelje; hanem a kinek jász ember ellen keresete van, azt ennek kapitánya előtt keresse. Ezenkívül a jászokat réveken, vámokon, harminczadokon menet vagy jövet se személyök, se jószágokra nézve bármi fizetésre senki ne kötelezze,

„hanem birodalmunk alatt szabados menést, jövést és kereskedést“ engedjen nekik.

Ily viszonyok természetes következménye volt azon hivatalos panasz, melyet Heves megye alispánja a február 25-iki közgyűlésen előterjesztett, mely szerint Fülek végvára elpusztulása óta a szegény köznép minden reményét és menedékét a török hatalmába helyezvén, a megyei tisztek rendeletére, idézésére meg nem jelen, a taxákat, adókat nem fizeti, a megyétől való függést, s a tisztkart felsőbbjének elismerni nem akarja. E veszélyes viszonyok közt a megye elrendelte, hogy az alispán az engedetleneket katonák által maga elébe hozatván, 12—24 frt-ig, s a nyargaló, és a kétszeres adó megfizetésére büntesse.

Tököly mint fejedelem a meghódolt megyékben kormányzói jogait teljesen gyakorolta; így Heves megyét adó és élelem szállítás végett leveleivel több ízben megkereste, s a megye fontosabb ügyekben vele követségek útján érintkezett; Pest megyében Czinkota falut a kapuszám utáni adó fizetése alól felmentette, majd a kassai országgyűlés határozata következtében e megyét Lőcséről márczius 22-én kelt levelében felkelésre felszólította, melyre nézve e megye magát eleinte azzal védte, hogy egészen a hódoltságban fekszik, majd azzal, hogy a török a fegyveres felkelést tiltotta.

A szárnyaló hareziás hírek között is az egri jancsárok közül Mankocs esorbacsia török földes úr márczius 30-án kelt körlevelében, több városokban, ezek között a Jászberényben lakó kereskedőket és tózséretket felhívta, hogy nem lévén semmi gonosz hír, a Sz.-György napi országos vásárra bizvást eljőjenek, mert senkitől háborgattatni nem fognak, sőt a harminczadból is sokat el fog engedni. A vásár tartásának helye azonban a körlevélből ki nem vehető.¹⁾

Ezalatt Mohamed 250 czernyi seregét Drinápolyból márczius 31-én Magyarország felé útnak indította,

¹⁾ Okt. a boel. tört. II. 114. l.

s Belgrádon Kara Musztafát szeraskérre — teljhatalmú hadvezérré — a próféta szent zászlója átadása mellett kinevezte. Erre Tököly is a cselekvés terére lépett. Május 2-ik felében Tályára országgyűlést hirdetett, s a megjelent 19 megye követeitől annak elhatározását kívánta, hogy a nemesség személyesen felkeljen, s a 20 ezernyi felkelő seregnek két hónapra elegendő élelmezést szolgáltatasson. Azonban a rendek soraiban heves ellenzék támadt, a törökkel kötött szövetségről szólló atlname felmutatását sürgették, a fejedelem ezt nem teljesítette, mire a rendek megtagadták a felkelést, s élelem szállítást is csak kisebb mérvben fogadták el, mire Tököly őket eloszlatta, s május 27-én önhatalmilag biztosai által a megyékre az élelmet kivettette, maga pedig a személyes felkelést fej- és jószágvesztés alatt megparancsolta. A megyék a hatalom szavának engedtek, s Heves megye június 9-iki közgyűlésén a felkelő nemesség hadi szemléjére a fejedelem nevében megjelenő Jánoky Zsigmond fogadásáról intézkedik, a felkelő sereg tisztjeit megválasztja, fizetésöket megállapítja, s részökre zászlókról gondoskodik.

A török hadjáratra készülődésének híre a királyi hadakat is tevékenységre ösztönözte. A Gácson beszállásolt német tiszt, hihetően Rabatta, kirablás és felégetéssel fenyegetés mellett sürgette Pest megyét a téli szálláspénz befizetésére, s Ráday Gáspár alispán Gácson január 11-én kelt körlevelében a községeket, a fenyegető végveszélyről való értesítés mellett utasította ennek befizetésére, mert — úgymond — „én immár több főrendekkel rabságot is viseltem kegyelmetek kimentsége miatt“; „s a végbeli tiszteknek meg van parancsolva, kötözve mindenünnen hozzák az bírákat“.¹⁾ Ennek folytán a kiskún községek siettek is tartozásukat lefizetni; így Halas városa két és $\frac{3}{4}$ kapu után 20 frtjával reá vetett 55 frtot május 26-án a Halason megjelent Moesáry Balázs Pest megyei szolgabirónak május 22-én lefizette.²⁾

1) Tör. hod. okt. H. 108. l.

2) U. o. 377. l.

Tökölyt június elején Keeskeméten¹⁾, 10-én pedig Eszéken találjuk, hogy a hadjárat tervét Bécs ostromára Kara Mustafával megállapítsa; minek folytán a szerazkier a Dunántúli részen indult meg seregével, s útközben az Erdély felől pusztítva jött tatár kán két ezernyi hadával egyesülve, július 8-án a tatárokat előcsapatúl útnak indította. E tatárjárás a Nagykúnságot elpusztította, s Kúnhegyes falu is ekkor elpusztulván, lakosai elszéledtek, s csak 1698-ban kezdtek visszaszállingózni; ezalatt Tököly visszatért Kassára, honnét 15 ezernyi seregével a Duna bal partján indult Bécs alá, s a nagyváradi és egri basák dandáraival 30 ezerre szaporodott hadaival Pozsonyig előnyomult, s július 14-én a nagy török tábor Bécs alá érkezett; ennek ellenében a kir. hadak esekély száma s téllen ingadozása oly félelmet gerjesztett, hogy augusztus 21-én a nagy vezér előtt a Nádasdyak, Battyániak, Draskovics, Zichy meghódolásukat kijelentették. Majd a királyi hadak napról-napra erősödvén, a lengyelek segélyével Bécs alól a török sereg szeptember 12-én iszonyú veszteség mellett visszaveretett, miért azután Ibrahim budai vezírt Kara Mustafa Győrnél, őt magát pedig december 25-én Belgrádnál a szultán szokott módon megfojtatta; a győztes királyi hadak pedig az új budai pasát Párkánynál megvervén, ezt és Esztergomot elfoglalták, mialatt Tököly már szeptember 20-án a lengyel király közbenjárása mellett kívánt Leopolddal egyezkedni.

A Bécs alatti nagy vereség után a török egész erélylyel látott Buda vára erősítéséhez s a szükségességekkel ellátásához; így már szeptember 29-én körlevélben felhívta több városok, ezek között Jászberény biráit, hogy a városukbeli kereskedők sót, bőrt, búzáat Buda várába, hol az elkél, vigyenek, s ha a szolnoki bég a Tiszán átboesátani nem akarná, e levelet mutassák fel; Ibrahim Tihája pedig a Pest megyei köz-

¹⁾ Pray Ep. Proci III., 504. l.

ségeknak meghagyta, hogy egy hét alatt Budára palánknak való karót szállítsanak.¹⁾

Midőn a tiszántúli megyék Tökölynek a felkelő sereggel Bécs felé elvonulása után védtelen maradtak, kényszerítve látta magát a Nagykúnság és Túr városa gróf Porro Gyula szathmári parancsnokhoz folyamodni oltalomért, ki is szeptember 8-án kelt levelében a császári hadaknak megparancsolta, hogy nevezetteket különös védelme alá vévén, azokat se személyökben, se vagyonaikban háborgatni s megkárosítani büntetés alatt ne merészeljék.

A nem reménylt szerencsével végződött hadjárat után a győztes lengyel és német hadak Nógrád megyébe vonulván, az itt székelő megyék szeptember 20-a óta közgyűlést nem tarthattak; végre november 27-én Nógrád, Pest és Heves megye rendei közgyűlésre összejöttek, melyben a haza belhelyzete nyomasztó súlya alatt belátván annak szükségét, hogy úgy saját, mint a kimerült szegény nép megmaradásáról czélszerű intézkedések által gondoskodjanak; elhatározták, hogy gróf Rabatta tábornokhoz, s a nádorhoz együttesen követeket küldjenek, Nógrád megye követekül a nádorhoz Dobay Jánost, Guttay Istvánt és Darvas Jánost, gróf Rabattához pedig Bezzegh Istvánt és Bulyovszky Ferenczet megválasztotta, kiket saját megbízottjaikül Heves és Pest megye is a költségek közös viselésének megajánlása mellett elfogadott; a nekik Nógrád megye által adott útasítást Pest megye azzal pótolta, hogy ha a nádor a Tököly által tartott tisztujtást szóba hozza, nyilvánítsák, miszerint mind két alispánjuk lemondván, ezen tisztuji-

¹⁾ Egy karezaei öreg lakosnak, ki 1660-ban született, előadása szerint, midőn a török Bécs alól visszajött, mindenféle termést elrontott, s ez a föld akkor pusztulásban volt; ugyanekkor a török-tatár hadak előtt a karezaiaiak egy része s Albírsi tanító az iskolás gyermekekkel az egyház körkerítésébe menekültek, melyet az ott száguldozó törökök be nem vehetvén, az ide vonult lakosok megmaradtak; hanem a kívül maradtak közül a török és tatár 800 embert huzzott el rabságra, ezek között Harsányi ref. lelkész, ki oda is veszett, Nagy Bálint kún kapitányt, ki több „régii örökös gazdák”-kal 4 év múlva 1687-ben jött vissza, s Ujfaluú nevű jegyzőt, ki 30 év múlva 1713-ban szabadult haza, s Kis Pál Mihály bírót.

tást kénytelenek valának elfogadni; Heves megye pedig azt adta hozzá, hogy e megye részéről Tököllynek teljesített meghódolás a füleki vár elpusztulása miatt fenyegető védtelen helyzetükből származván, magokat a tábornok védelmébe ajánlják; Rabatta azonban e több megyei követséget az e részben meghatalmazott s a hűségére visszatérőknek kegyelmet adó gróf Karaffához utasította,

Míg a követségek oda jártak, azalatt megérkezett a királynak Passauból augusztus 23-án kelt manifestuma, kísérve a nádornak a lakompachi táborból szept. 28-áról kelt levelével, melyben a nádor ékes magyar nyelven lelkesíti a megyét, „hogy félretévén az istentől elszakadt pogány s azzal egyetértő nem igaz magyar ellenséget, fordúljon istenhez kegyelmes királyához, és minthogy . . . az felfuvázkodott ellenség megszegyenítettett . . . siessen klték is fejenként felülni s velünk, az hol érti létünket, conjugálni magát“, mely levelek Pest és Heves megye december 15-iki közgyűlésében kerültek felolvasás alá.

Pest megyének ugyanezen gyűlésében olvastattak gróf Karaffa és gróf Rabatta levelei, melyekben a megyét a téli beszállásolás megváltására hívják fel, de mivel az e czímen felszámított összeg igen terhes lenne a megyére, e tárgyban könnyebbités nyérése végett mindegyikhez követek küldettek, kik Karaffának ajándékba két egyenlő szőrű szilaj esikókat vigyének. Ez alkalommal Bulyovszky főjegyzőnek sikerült Caprara irodájából a jászkúnókat is a megyével közösen teherviselésre kényszerítő levelet kieszközölni, melynek díjjában 14 frt 40 denárt fizetett.

A Karaffánál a hármass megye részéről járt követség megérkeztvén, Heves megye december 18-iki közgyűlésén jelentette, hogy őket a gróf méltatlan és fenyegető kifakadásokkal fogadta, végre elébök adott egy kötelezvényt, s őket ennek aláírására kényszerítette. Ez eljárást ugyan a megye semmisnek kijelentette, hogy azonban ellenszegülésével a szegény népet végromlásra ne vezesse, az adó és szállásolási

teher kivetése iránt küldöttség kinevezés által intézkedett. A fentebbi követség jelentette a megyének Karaffa azon ajánlatát is, hogy ő az adó és szállás iránt könnyebbség végett kész volna e megyével kiegyezni, ez iránt tehát hozzá a megye december 27-ére teljhatalommal ellátott követeket küldjön; teljhatalom nélkül azonban jobb, ha a követek otthon maradnak.

A Karaffánál járt követség ettől Rimaszombatról egy december 17-én kelt rendeletet is hozott, melyben a császári hadvezér Pestpilis és Solt vármegyékben levőknek és a kiskúnságbelieknek tudtára adta, hogy a császári és magyar feles számú hadaknak e megyék rendeltetvén szállásul, a tartás mennyisége rájuk ki fog vettetni; ezt tehát megfizessék, „különben a vitézek kimennek, marhátokat elhajtják, és egyébféle jószágokat prédára hányják, lakóhelyeiteket feldúlják és felégetik, magatokat kardra hánynak, még a csecsemőknek is nem leszen kegyelem, elannyira, hogy emlékezetek se legyen e világon, hogyha különben eselekeszték, és mentől hamarabb tisztetekhez fel nem jöttek.“

E szigorú parancs folytán a megye a hadélelmezési kivetést december 20-án kelt körlevél útján a községekkel tudatta, mely szerint Pest megyére két ezer lovas adatván, egy ember és ló tartása naponként kerül 4 polturába, mely a községi portiók után kivettetvén, Kecskemét mint legnagyobb községre minden hétre esett 494 portió után 13,832 poltura, Szabadszállására 39 p. után 1092, Fülöpszállására 32 $\frac{1}{2}$ után 910, Kún-Sz.-Miklósra 32 $\frac{1}{2}$ után szintén 910, Laczházára 6 $\frac{1}{2}$ után 182 poltura, a taxa fizetőkre tizenhatos taxa vettetett ki.

Azonban e halállal fenyegető parancsra is az anyagilag kimerült, nyomorban a kétségbeesésig elfáult községekből egy hét alatt Darvas János szolgabírónál senki nem jelentkezővén, ez december 28-án újlag és feddőleg sürgette a szálláspénz behozását „ha nem fogadjátok a mi rajtatok esik, magatoknak köszönjétek.“

Pest megye, hogy községeit a katonai végrehajtás pusztításaitól megmentse, s némi könnyítést vagy halasztást nyerjen, Karaffa meghagyásából Caprarának elébb 180, majd 680 frttal mint ajándékkal kedveskedett; ugyanekkor Keckemét Duglasnak is ígért ajándékot, s elvitt egy szőnyeget, de az ezt keveselvén, e helyett a szolgabíró neki 36 frtot fizetett.

Mig Darvas a követségben fáradozott, helyette december 29-én Gyürky István Pest megyei jegyző Losonezról Keckemét városához levelet intézett, melyben élénken rajzolja az ekkori viszonyokat, midőn „a nagy isten dicsőségéért kéri és inti őket, hogy magokat az egész föld népével az idegen nemzet rabságába és minden javaikat prédára szánt szándékkal ne ejtsék“, „mig a szegénységen kiszedi az ember a szálláspénzt, addig az egész alföldséget nagy veszedelem éri, mert megesküdt a német Generalis, hogy felraboltatja“, vegyenek hát fel „az egész Pest Pilis Solt vármegye fejében“ vagy tizezer tallért kölesön, és vigyék föl a német generalisnak; „lelkem jóakaró uraim, kedves atyámfiai, kegyelmetek szívesen fáradoztak éjjel nappal maga megmaradásában“ — „mink eleget remékedtünk, könyörgöttünk a német Generalis úr előtt, hogy engedelemmel legyen ő Nagysága, de nem kegyelmet, hanem szidalmat nyertünk szegény fejünknek, sőt azon folyúl a Vármegyék eleit fogságba tétette;“ most már a királynál és nádornál kell nekik könyörögni. „Az istennek dicsőségiért serkenjen fel kegyelmetek, mert idegen nemzettel van kegyelmeteknek dolga, a mely órában parancsol, azt akarná, mindjárt meglenne.“ Nógrád, Heves és Pest megyék együtt vannak, együtt is hivatta a német Generalis ezeket maga eleibe; a három megye széke hat egyszörű hintós lovat ígért ajándékba; Pest megyére ebből két ló esvén, szerezzen Keckemét két nagy szál szép fekete paripát, s szállíttassa fel „ha szép lovakat hoz kelmetek magával, talán megenyhödik, s több engedelemmel lészen, hogy nem mint azon lovak megérnének.“ „Az úr isten szánjon bennünket, könyörüljön

rajtunk, adjon immár valaha e földön békességet érnünk.¹⁾

Míg Pest megye vas kényszerűségből a szálláspénz behajtása körül ily buzgóságot fejtett ki, a török január 3-áról a Pest megyei községeknek megparancsolta, hogy Budára palánk karót szállítsanak; és pénzért a jancsárok élelmére több ezer juhot vigyenek; ezenkívül mivel értésére esett, hogy Gács várából a német kapitány rajtok szálláspénzt követel, megparancsolja, hogy megadni ne merészeljék, „mert hatalmas Vezér urunknak erre engedelmé ninesen, ha adtok, meghallja hatalmas vezér, az birákat felkarozza és városok roszul járnak, mert ez soha szokás nem volt.“²⁾

Pest megye Karaffával tudatta, hogy önként semmi terhet nem vállal; ez erélyességre annyival nagyobb szükség volt, mert a megye teherviselési alapja a hadjárat alatt nagy károkat szenvedett, a mennyiben a Bécs alól visszatérő töröktatár hadak a megye tiszántúli részeiben, különösen a Nagykúnságon sok kárt és pusztítást okoztak, sőt Kún-Szent-Mártont végkép el is pusztították.

Pest, Heves és Nógrád megyének Karaffa és Rabatta ellenében erélyes fellépése azt eredményezte, hogy a német hadak szerencséjében elbizakodott, Rabatta tábornok rendeletére Karaffa Gács várában, hol egész családjával jelen volt, a pesti és nógrádi alispánokat, s a hevesi és pesti megyei főjegyzőket 1683-ik év végén elfogatta; ennek folytán Heves megye a többi két megyével egyetértőleg Rabattához azonnal követséget küldött, s e követséghez maga részéről tagokul Darvas Jánost és Király Mátyást nevezte ki. A visszatért követek Heves megyének 1684. évi január 4-én Losonczon sürgősen tartott közgyűlésének jelentették, hogy közbenjárások sikertelen volt, sőt Rabatta elrendelte, hogy az elfogott megyei tisztek Zólyomba szállittassanak; erre a megye tisztviselői kiszabadítása végett Rabattához új küldöttséget neve-

¹⁾ Keesk. v. tört. II. 317—323. l.

²⁾ Ugyanott. II. okl. 200. 201. sz.

zett ki, s egyszersmind látván, hogy az ellentállás sikerre nem vezet, mint kívánva volt, Bulyovszky Ferencz főjegyző kezéhez teljhatalmú megbízást küldött, melynek alapján az egyezkedést megkezdette, a mi, hogy kedvezőbbben sikerüljön Karaffának Gyöngyösről 106 frton vett 15 akó jó bort adott ajándékba, s Bulyovszky már január 10-iki közgyűlésen felolvasott levelében jelentette, hogy Karaffával a téli elszállásolás megváltása iránt a megye nevében egyességet kötött, mely szerint e megye tartozik a Sultz ezred részére január 24-én 2000, február 24-én pedig 3000 frtot lefizetni, ezenkívül hetenként ezer gyalog és 300 lovas adag fejében 712 frt 30 krt letenni. Ennek folytán a megye azonnal elrendelte, hogy a 2000 frt Gyöngyös, Patha, Jászberény, Árokszállás és a többi községekre sürgősen kivettessék, s azt a szolgabírók a legnagyobb szigorral hajtsák be; feljogosítván az alispán, hogy a fizetni nem akaró, akár jászoknak, akár másoknak pénzt vagy marháját letartóztathassa, sőt ha mindezek mellett is ez összeget be nem hajthatná, azt a további kiméletlen zaklatás elkerülése végett, kölesön útján is beszerezhesse.

Darvas szolgabíró elébb január 3-án, majd 10-én ismételve bocsátott szét körleveleket, hogy hozzák a községek a rájok felvetett quartélypénzt, különben a német tüzzel vassal pusztítja el őket, „mi semminek okai nem vagyunk, magunk is keserüljük a sok szegénységet, adta volna isten, inkább e világra se letünk volna, mintsem mint ezt a galyibás tisztet viseljük, Viczispán urunkat is érettetek rabságra vitték, egyikünket kivágják a vasbul, míg másikunkat vernek bele, a mi dolgunk csak ilyen, kelmetek azért látta mit csinál, csak kárát ne vallja.“

A behajtás azonban ily rövid idő alatt s télviz idején a legnagyobb szigor mellett sem sikerült. A jászok, hogy némi könnyebbséget nyerjenek, Karaffának lovat ígértek ajándékba; mivel azonban rájok igen szigorú paranes küldetett, kénytelenek valának a rájok kivett 720 frtot az alispánhoz Gácsra beszál-

litani; ezt megtudván Karaffa, a bevitt pénzből az ígért lóért 180 frtot maga részére elvett; a gyöngyösiek pedig jelentették, hogy ők beszedték ugyan a rájuk kivetett szálláspénzt, de a tatárok a szomszéd falukat elborítván, azt beszállítani nem merészlik; a főjegyző még mindig fogva lévén, a megye a megyei tisztek vagyoni zálogul lekötésével felvett kölcsönnel fedezte a hiányzó összeget, s azt csakhamar elszállították Karaffához, hogy sorsa ürhetőbb legyen már elébb Bulyovszky a zólyomi parancsnoknak kénytelen szivességéből egy 32 frtos új sátort és vadféléket adott ajándékba, Karaffának szintén vadakkal kedveskedett, végre azután a február elején szabadon bocsátatott, s már jelen volt a február 7-iki közgyűlésen, melyen olvastatott Rabatta tábornoknak Murány vára alól január 19-én kelt levele, mely szerint értesíti a megyét, hogy a király mindazoknak, kik hozzá állhatatosan hívek maradnak, s február végén Pozsonyban az e végett kinevezett kir. biztosok előtt megjelennek, kegyelmet ad, ő pedig ezek részére nem csak útlevelet, hanem kíséretet is fog állítani.

E bizottság előtt a megye nevében hódolati megjelenés végett a közgyűlés Bulyovszky Ferencz főjegyzőt és Horvát Gergelyt bizta meg, kik a részökre adott utasítás nyomán a pozsonyi bizottsághoz intézett nyilatkozatukban élénk és hű színekkel rajzolták le a haza ekkori nyomorúságos állapotát; előadván, hogy Széchen, Kékkő, Divén, Gács és Hajnácskő végvárákbeli magyar katonáknak erőszakos beszállásolásait, tartozáson felül való gazdálkodásuk kicsikarásait, birságolásait, verekedéseit, prédálásait, rablásait, fosztogatásait, marhák elhajtásait, zab és széna erőszakos elhurcolásait, szokatlan fuvaroztatásait és embergyilkolásait, részletesen hosszú volna előszámlálni, annyira, hogy a szegény népre nézve a csapások és gyászos elpusztulásnak nincs oly neme, melylyel e katonaság által szünet nélkül ne nyomorgattatnék, úgy, hogy ezek miatt több helyeken az éhség miatt majd nem elvész. E közben még a kimerült nép, sőt maga

a véginségre jutott nemesség is, a német katonaságoknak, mely különben törvény szerint saját pénzén tartoznék élni, végtelen adózásokkal tartására kényszerítették. Az alispánok, jegyzők, szolgabírák a megyék távol fekvése miatt a parancsolatokat teljesíteni képesek nem lévén, fogsággal nyomorgattatnak, s mint leölésre szánt barmok, halálra kiozgatnak; sőt a mi több, mivel Heves megye szegénységét az itt véletlen beállott iszonyú havazások miatt a szállásolási teher teljesítésére katonai karhatalommal kényszeríteni nem lehet, jelenleg e megye alispánja Szilasy Endre a gácsi parancsnok Duglasz által fogságban tartatik, s börtönnel is fenyegettetik; mindezekre nézve kér a megye hathatós orvoslást.

E közben a szálláspénz Pest megyéből késedelmesen érkezvén, Rabatta az alispánt Beszterczére magához rendelte, hol őt — mint ezt Barsy János h. szolgabíró a községeknek február 24-én írja — ő kelmét erős áristomba tartják, s ezt kelmeteknek köszönheti.¹⁾

A pozsonyi bizottság végzése ellen hiában tiltakozott Tököly, az Eperjesre hirdetett gyűlésből hiába fenyegette a nemzeti ügy árulóit tüzzel vassal, a kir. bizottság előtt csakhamar 17 megye, 12 királyi város és 14 főúr a hűségi esküt letette.

E közben a jászkúnok elpanaszolták a nádornak, hogy Pest és Heves megye által mily aránytalan adózás és szolgáltatokkal terheltetnek; mire a nádor e megyéket megkereste, s Heves megye Gácson tartott közgyűlésében előterjesztetett azon rendelete, miszerint a jászkúnok mint kiváltságos praedialis és curialista nemesek a megyék terheitől mentesek lévén, meghagyja a megyének, hogy azokat kiváltságaik ellenére bármilyen terhes szolgáltatások és kivetések teljesítésére kényszeríteni ne merészelje. Erre a megye felterjesztést tett a nádorhoz, miszerint a jászkúnok sem nincsenek, sem nem voltak a megyék hatóságai, s az ily kivetések alól mentesek, mit úgy a törvények,

¹⁾ K őrsi lev. hod. okt. II. 1. l.

mint a megye gyakorlata igazolnak; s ha az országos nemeseknek a jelen viszonyok között a szegény népen való könnyítés végett hasonló terheket viselni kell, annál inkább a nagy részt pór származású jászkúnok ezt teljesíteni kötelesek, mert a megyének állapota nem lehet rosszabb azokénál; egyébiránt ha tudják a törököt hizlalni, miért nem segíthetnék a király hadait is élelmezni; s ha kiváltságaik behatóbb vizsgálat alá vétetnének, kiderülne, hogy ők mennyire eltávoztak kiváltságleveleikben feljegyzett azon érdemeiktől, a melyekért éppen e kiváltságok nekik adományoztattak.

Leopold ez év tavaszán Velenczével is szövetséget kötve a török ellen, a hadjáratot egyszerre három irányban megkezdte, Leslie tábornok 10 ezer emberrel a Drávához, Schultz és Barkóczy Tököly ellen a felvidékre küldetett, maga Károly főherceg a fősereggel Budát vette célba, s június 13-án Visegrádot megszállván, azt öt nap alatt elfoglalta; majd június 27-én 20 ezernyi török sereget Vácznál megvervén, e város még az nap megadta magát, e szerencse oly zavart idézett elő a törököknél, hogy Pestet felgyújtva üresen hagyta, hova a császáriak 3 nap múlva június 30-án bevonultak; Károly herezeg pedig Szentendrénél ütött tábort, itt a törököt ismét megvervén, Budához közeledett seregével, melyet most Eszterházy nádor 10 ezer magyarral szaporított, s az ostrom Buda ellen július 19-én megkezdett, Pest megye tisztjei is a felkelő nemességgel Budánál táborba szállottak; az ostrom negyedfél hónapig folyt változó szerencsével. Ez alatt a nádort Túrkeve, Karczagujszállás és Kúnszentmárton nagy kúnközségek küldöttsége védelemre felkérve, Eszterházy augusztus 19-én a budai táborból kelt levelében meghagyta a „hadakozó rendeknek“, hogy nevezett falukbeli lakosokat békével és minden kár nélkül hagyják; sőt ha valamely hadi tisztviselőt megtalálnak és kívántatni fog, salva guardiát is adjanak oda.“

Pest városának a töröktől visszafoglalása örömteljes esemény volt, s a nádor rendeletére Pest megye

szeptember 4-én Pest városában tartotta meg közgyűlését, melyen Észterházy sok főurak és nemesek kíséretében mint e megye főispánja ünnepélyesen megjelent, a főjegyző által fényes szónoklattal üdvözöltetett; mire a nádor válaszában kijelentette, hogy a királynak erős szándéka, miszerint az ország többi részét is a török hatalma alól felszabadítsa; ennek sikeresebb elérhetése végett ajánlotta, hogy e megye is a felkelésre nézve más hódoltsági megyék rendszerét fogadja el; minek folytán elhatározott, hogy e megye saját költségen száz lovast fog egy hónapig tartani, mely csapat kapitányává az alispán, hadnagyává a főjegyző, zászlótartójává Jánosy János neveztetett ki, s nem lévén a megyének zászlója, a nádor megajánlotta, hogy ezt ő fog küldeni.

Ezalatt Buda ostroma eredmény nélkül folyt; Károly herczeg 57 ezrenyi seregéből eleséghiány és ragályok miatt, 34 ezret elvesztett; a nádor a hadi tanácsba soha nem hivatott; a magyar katonák zsold nélkül szolgáltak, hiába könyörgött érdekökben a nádor a királynál, végre oszolni kezdtek, s október 30-án Károly herczeg seregét a délnyugoti megyékbe téli szállásokra elbocsátotta.

A másik két hadsereg több szerencsével működött. Tökölyt Eperjes alatt megszalasztván, táborát hatalmokba ejtették, Bártfát, Sztropkót, Makoviczát elfoglalták. Tököly ügye hanyatlott, Leopold a francia királynal békét kötvén, a francia pénzsegély végkép megszűnt.

A kurucz és labancz hadak vetélkedtek a szegény nép kifosztásában és nyomorgatásában; sőt a nép rendeletileg is rászorított a német hadak élelmezésére, porcióik ingyen kiszolgáltatására.

XII.

Az 1685-ik évet Heves megye egy hazafias eljárással kezdte meg, midőn február 26-án tartott közgyűlésén Bulyovszky Ferencz főjegyzőnek minden

kiadásai viselésén kívül Zólyomban két hónapon túl tartott szigorú fogságában kiállott szenvedésekért jutalmúl 200 aranyat utalványozott.

A Bécs felől érkező hadi öszpontosítási hírek folytán, a török is ez évi hadjáratra nagy mérvű előkészületeket tett. Így a pancsovai kerületben búzát és árpát vásároltatott össze, melynek Budára szállítását az ottani községeknek megparancsolta, meg is indultak azzal télviz idején 45 rácz szekeresek, azonban Halas határában őket kemény hideg fergeteg és hó érte el, s szénát, szalmát pénzért se kaphatván, ökreik egy része elhullott, s a gabonát tovább szállítani nem tudván, a halasiakkal egyeztek meg, s a 704 zsák búzát és árpát Budára szállítás végett czeknek átadták, az erről szólló s január 12-én kelt egyességlevelet a szekeresek tintába mártott ujjai rányomásával erősítették meg, s négy tanúval előttemeztették. Ezenkívül márczius 20-án kelt leveleiben a budai pasa Pest megye községeit felhívta, hogy Budára 15 sing hoszú vastag karókat egy tallér árban szállítsanak, s hogy úgy a megyei községek, mint Laczháza 8, Tatár-Sz. miklós 10, Fülöpszállás szintén 10 gyalog embert két heti eleséggel ellátva Budára küldjenek; s mig egyfelől Abele császári biztos rendeletére Pest megye márczius 22-én a községeket a szálláspénznek Gácsra felvitele végett Czobor Ádám hadai rájok szállásával fenyegetése mellett sürgette, másfelől midőn ez év nyarán Fejérpataky László és Nagy Márton Heves megyei szolgabírák Szolnokon teljesített követségükből visszaindultak, Ónod vára kapitányának Semsey Endrének utasításából némely ónodi katonák által megverettek, mindenükből kifosztattak, sőt Nagy Márton Onodra hurczoltatván, itt fogságra vettetett azért, hogy az e várhoz tartozó közmunkát a megye lakossága annál gyorsabban leszolgálja, s fogva tartatott 10 hélig, s ekkor is eskü alatt bocsátotta őt Semsey szabadon, s fogságában a szolgabíró 200 frtot elköltvén, a haza utazásra magának lovat és kísért 8 frton szerzett. A budai pasa április 3-án kelt levelében fenyegetve pa-

rancsolta a falusi biráknak, hogy a császár adóját, minden adóra 880 oszporát, jelesen Kún-Szent-Miklós 5 adó, Laczháza 6 adó, Tatár-Szent-Miklós (igy) 9 adó Szabadszállás 7 adó, Fülöpszállás 7 adó utáni illetményüket egy hét alatt Budán befizessék; április 18-án pedig azt hagyta meg, hogy a vezír számára Laczháza 3, Szent-Miklós 5, Szabadszállás 3 szekér szénát Pestre szállítsanak. Ily harczias viszonyok között Eszterházy nádor Kismartonban április 15-én Jászberény város részére új védlevelet adott ki, melylyel e város lakosait minden húzóvonó, s kóborló katonák és hajdúk ellen oltalma alá vévén a végbeli tisztek és vitézlő rendeknek megparancsolta, hogy e lakosokat semmi szín alatt megszállással, ingyen gazdálkodással személyökben, vagyonukban háborgatni s károsítani ne merészeljék; mind ennek ellenére a szegedi török parancsnok Markocs Csorbuesia a közbátorságot kielégítő színben rajzolván, április 18-iki levelével a városok, ezek között Jászberény város polgárait az egy hét múlva megtartandó szegedi vásáron megjelenésre, a szükséges oltalom ígérete mellett meghívta; holott a bátorság veszélyes állapotát eléggé jellemzi az is, miszerint ugyanekkor április 24-én Eszterházy nádor Kismartonból kelt s a felső magyarországi végbeli vitézekhez intézett levele szerint; mint-hogy a királynak a magyar hadakra szüksége legyen, azonban úgy értesült, hogy sokan a végbeliek közül a Kúnságot, Jászságot és az egész Alföldet keresztül kasúl kóborolván, a szegénységet zaklatják, húzzák, vonják, prédálják, meghagyja, hogy azonnal kiki a maga végházába menjen, hogy gróf Csáky István tábornok által összegyűjtetvén, fizetés mellett hadi műveletekre használtathassék, különben a szegénység által elfogatván, érdeme szerint meg fog büntettetni.

Ezenkívül gróf Pálffy Károly altábornagy május 24-ről a párkányi táborból kelt levelével a gyöngyösi jászberényi, kőrösi és kecskeméti biráknak meghagyta, hogy a Horváthi Disznósi Ferencz kapitány csapatjából való katonáknak, kik a téli szálláspénzeket felvé-

vén, most az Alföldre széledtenek, adják tudtára, hogy azonnal a párkányi táborba fejvesztés alatt siessenek. Az ily barangoló végházbeliek miatt volt kénytelen Hadzsi Szijánus budai építészeti felügyelő június 14-én folyamodni a budai török kormányzóhoz és más főemberekhez, hogy „Pest homokterületén fekvő Szent-Miklós nevű helység“ ez évre neki adatván haszonbérbe, a szomszéd városokba közbátorsági öröket rendeljenek,

Majd a budai pasa azonkívül, hogy a Sz.-György napi fának és gyalogoknak Budára felküldését sürgette, az egri, váradí és temesvári pasákat hadaikkal Budára rendelte, kiknek élelmezéséről való gondoskodásra Csongrád várának gyalog agája Memhet a Dunatisza-közi községeket június 8-án felszóllította.

E közben elindultak a Várad vidékén telet tatárok, kik Karczag városát márczius 15-én 100 talérig megsarczolták, s a Nagy-Kúnságon és Jászságon keresztül Hatvanba, innét Vácra vonultak.

Ezalatt Károly herczeg hadteste mind inkább erősbödvén, június 17-én Komáromnál táborba szállott, s július 7-én Érsekújvárt ostrom alá vette. Ekkor kezdtek szokásba jönni a salvaquardia vagy menedék levelek, melyeket valamely vidéken vezénylő tábornokok nyomtatott szövegbe kellő pótlásokkal a községek részére állítottak ki. Ily nyomtatott menedéklevél adott ki július 7-én az érsekújvári táborból Mercy tábornok által Jászberény városa és a hozzá tartozó faluk részére.

E napon Eszterházy nádor még Bécsben volt, s itt vette a fülöpszállásiak azon panaszos kérvényét, „mely szerint Győr városi lakosok némely fülöpszállásiaknak marhakereskedésre pénzt adtak kölcsön, kik azonban a legközelebbi zavaros idők alatt vagyonaikból ammyira kipusztúltak, hogy sem marhákat venni, sem a kölcsönösveget visszafizetni képesek nem valának, s most attól félnek a többi fülöpszállásiak, hogy e nehány adósok miatt a többiek is megtámadtatván, megkárosíttatnak; a nádor tehát július 7-én kelt véd-

levelében meghagyja Győr megye közönségének, s a győri vár s ehhez tartozó végházak kapitányának gr. Eszterházy Jánosnak, valamint Győr város tisztjeinek, s bárhol lévő révvám szedőknek, hogy mivel a fülöpszállásiakat különös oltalma alá vette, ha ezek a győri vásárokon kereskedelmi czikkeikkel megjelennek, őket nevezett győri hitelezők se személyökben, se vagyoniukban háborgatni s letartóztatni ne merészeljék, sőt ha e végett megkerestetnek, azokat védeni tartoznak. Ezen védlevelet a fülöpszállásiak gróf Eszterházy Jánosnak 1686. február hónapban bemutatván, ez annak hátára írva kijelentette, hogy azokat szintén oltalma alá vévén, alárendeljeit azok háborgatásától eltiltotta.

Ersekújvár segítségére Ibrahim budai pasa 60 czernyi sereggel megindulván, útközben Visegrádot megvette, Esztergomot július 31-én ostrom alá fogta. E közben Eszterházy nádor a török mozgalmak szemlertartása végett a magyar ezredekkel Buda vidékén szállott táborba, hol őt a jászberényiek felkeresvén, tőle védlevelet kértek; minek folytán a nádor jul. 20-án Buda melletti táborból kiadott védlelevelében minden mezei és végházbeli magyar, német és lengyel vitéz rendelkez megparancsolta, hogy a jászberényieket lakhelyeiken sem belől, sem kívül illetéktelen beszállásolással terhelni, háborgatni s károsítani ne merészeljék, sőt a hadi tiszték, ha e végett megkerestetnek, nekik menedéklevelet adni, s utjokban szabadon menni engedni tartoznak. Ekkor Károly herczeg hadai egy részével Ibrahim elébesietvén, őt Nyergesujfalunál augusztus 16. nagyon megverte, s ezzel Ersekújvárhoz visszamenvén, e várat augusztus 19-én rohammal bevette, melynek hírére Abdurahman pasa Nógrádot, s a mult télen visszavett Vácot felgyujtván, Budára visszavonúlt; s hogy a vár minden szükséglettel elláttathassék, szeptember 29-én a budai török kincstartó körlevél útján felhívta a kecskeméti, jászberényi, debreczeni és más városokat, hogy a kereskedőket, só, bor, és búzának, Buda várába eladás végett vitelére utasítsák.

A hadjárat veszélyei sem tartóztatták vissza a

jászkúnokat a nádornak tőlök járó évi illetménye megfizetésétől, s augusztus 15-én Kismartonban a nádornál, majd 22-én Léván ennek főjószaigazgatója Jaklin Miklósnál megjelenvén, a jászok évi tartozásukat 861 frttal, a nagykúnságiak 360 frttal lefizették.

Nemcsak a töröknek, hanem Tökölynek is hanyatlott szerencsége; mert bár Schultz tábornokot május elején Ungvár alól visszaűzte, azonban nem sokára Krasznahorkát, Ónodot, s szeptember 11-én Eperjest is elvesztette, mire Tököly Szirmai István által megújította béke kísérleteit a bécsi udvarnál, igérvén leveleiben, hogy a töröktől és a bujdosóktól meg fog válni; e levelet nem késett a bécsi udvar a portával közölni, minek eredménye az lett, hogy midőn Caprara Kassa ellen intézte készüléteit, Tököly segély végett Váradra a pasához menvén itt Ibrahim vezér parancsára elfogott, mire a kuruczok nagy számmal tértek Leopold hűségére, úgy hogy október 25-én Kassa, majd Regécz, Sárospatak, Ungvár szintén meghódoltak, s Koháry István 3 évi s 2 havi börtönéből Sárospatakról kiszabadulván, Eszterházy nádor mellé alkápitánynak neveztetett.

Ezután Caprara seregét megosztotta; Karaffa alatt 10 ezer embert téli szállásra Szathmár megyébe küldött; Mercy Gáspár és Heister Dónát pedig, Peneházy Dávid ezredes vezérlete alatt háromezer magyarral erősbülve, a Tisza jobb partján vonult lefelé, s október 16-án Hevesnél táborba szállván, Kecskemét városának Mercy innét küldött rendeletet, hogy serege részére Szolnok felé 200 ezer részlet kenyeret minél előbb szállítson. Szolnok alá érkezte, a várat ostrommal körül vette. Mercy tábornok Szolnok alatti táborozását a jászberényiek nem késték önvédelmükre felhasználni, s tőle október 19-én a Szolnoknál lévő táborban kelt német menedéklevelet nyertek. A szolnoki bég 24 órai időt kért a gondolkodásra, Heister megadta, hogy seregét megpihentesse, s a vidék fekvését kikémlelje. Még a 24 órai idő eltelte előtt a felszálló füst a város égését jelezte, s észrevették,

hogy belőle a törökök a hidon át Tiszántúlra menekültek, s hogy őket üldözni ne lehessen, a hid végső részét lerombolták, a többit a tűz megemésztette. Heister katonái azonban hirtelen előkerített esolnako-
kon átkelven a Tiszán, a menekülő törökök közül két százat tábori készleteikkel együtt elfogván, örömrivalgással vitték be Szolnokba. Ekként Szolnok október 19-én visszafoglaltatván, Mercy még ez napon irt szolnoki táborából Kecskemét városának, hogy e vidék oltalmára itt szándékozván telelni, hadai élelmezése iránti szerződés végett hozzá négy nap alatt teljhatalmú megbizottakat küldjön. Innét Mercy hadai Török-Sz.-Miklóshoz — nem pedig Kún-Sz.-Miklóshoz, mint ennek történelmében eddig tévesen feljegyeztetett — vonultak, s ezt szintén könnyű szerrel elfoglalván, Szarvas városához mentek, melyet az elmenekült lakosok üresen hagyván, Ecsed elfoglalása után Heister lovasságával, Mercy gyalogságával 1686. elején Sz.-Jób erőssége megvétele, Nagyvárad palánkjának felgyújtása, Debreczennek téli szállás fejében 100 ezer frtig megsarczolása után téli szállásra vonult. E hadjárat alatt Pest megye jegyzőköuyvei szerint, — Gyöngyös és Pata városokat kivéve, az egész Heves megye s így a Jász- és Nagy-Kúnság is teljesen elpusztított, s a megyei tisztek fogságra vettek.

E közben a Dunatisza közti török hadak fővezére Cserkesz Amhet pasa a keresztyén hadakat téli szállásaikon meglepni szándékozván, a körösi, gyöngyösi és jászberényi birákat november elején kelt levelével Szegedre magához rendelte, s a váradi és temesvári pasákkal Aradra sok népet gyűjtött össze. Erről Heister kémei által értesítettván, decemberben egy hadosztályt s Petneházy magyar esapatait útnak indítja, ezek véletlen Arad kapuinál megjelenván, a törököket megtámadják, megverik, s gazdag prédára s számos foglyokra tévén szert, magát a várat is elfoglalják.

Tököly még ez évi december elején neje közbenjárására szabadon boesáttatott.

Abde:rahman budai vezirpasa az érsekújvári tetemes veszteség után belátván, hogy a sor majd Buda várára is kerül, Kecskemét, Körös és Tatár-Szent-Miklós nevű helyeket s a budai kerületnek Dunamelléki faluit Buda várának mint végerősségnek kijavítását s erődítését czélzó építési munkálatok körüli szolgálatokra berendelvén, azok ott esaládjaikkal s szekerekkel megjelentek, s kérésökre a vezir basa a török seregekkel járó tatár szultánhoz ajánló levelet intézett, hogy e vidékre érkezéttével e városok és falvak mindegyikébe a tatár seregek pusztításai ellen biztosítás végett ökröket rendeljen.

A nádor mint a kúnok főispánja a kún birtokokra vonatkozó jog fentartása végett a szegediektől a kún puszták haszonbérét szigorúan bekívánta; így ez évi november 5-én Keresztúri várában kelt nyugta szerint megismerte, hogy a szegediek „bizonyos kún határhoz tartozó telkek usatiójától mostanság Csöpörke Máté nevű követjük által küldött két skarlátszönyeget úgy mint egy esztendőre való censust“ felvette.

E szerencsétlen hadjárat még gyászosabb következményű lett a török vezérekre nézve; mert a nagy vezér Schaitan Ibrahim szeraskiert több kapitányokkal együtt 1686-ik év elején megfojtatta; ezzel azonban a szultán haragját magáról el nem háríthatta, mert maga a nagy vezir Kara Ibrahim is Rhodus szigetére száműzetett, s helyére nagyvezirré Sulejman neveztetett, ki kormányzását azzal kezdte meg, hogy Tökölyt szabadon bocsátotta, s török sereg kíséretében január 18-án Szegedre vivén, őt ujólag Magyarország fejlődésének elismerni rendelte; s a sereg részére Kecskemétről élelmet parancsolt, innét Tököly sietve Nagyváradra ment, honnan január 20-án az általa egykor birt községekhez levelet intézett, hogy ezek hozzá további czéljai megértése végett két-két követet küldjenek.¹⁾

Mercy télen sem maradt hadaival téllenségben;

¹⁾ Tud. Gy. 1835. VI., 30—1 l.

mert hírét vévén, egy Budáról Szeged felé vonuló erős török esapatot Heislerrel egyesülve üzőbe vett, ezt elérnie ugyan nem sikerült, azonban Szegednek egy palánkját bevette, de mivel kemény ellenállásra talált, azt felgyújtva, zsákmánynyal téli szállásra visszavonult.¹⁾

Az egymást felváltó hadjáratok terhei a Jászság állapotát a kétségbeesésig juttatván, ezek orvoslása s könnyítése végett levelükkel a nádorhoz folyamodtak; ki lakompaki várából január 20-án kelt válaszában a jászokat jobb jövő reményével vigasztalva, békés türelemre intette, megígérvén, hogy ő is, a mennyire lehet, rajtok segíteni fog, s ügyöket Mercy tábornoknak egy hozzá intézett levélben, oltalmába ajánlotta; kárvallásaik végett irt a lévai kapitánynak, Farkas Ádám-nak, hogy alárendeltjeit a további károsítástól tiltsa el, eddig okozott károkért pedig elégtételt adjon.

A megyei közigazgatás nyomorúságteljes állapotát jellemzi az a körülmény, hogy alig szabadult haza Nagy Márton szolgabíró ónodi fogságából, Heves megye alispánja ez évi január 28-án tartott közgyűlésén ismét azt jelentette, hogy a megye két szolgabírója Szolnokon le van tartóztatva.

Ez időben nem csak a hosszú hadjárat, hanem a felebaráti köteletség teljesítése is nyomorral sújtotta a lakosságot; ugyanis a török rabságában lévőket jó barátjaik kezességi jótállás mellett kiszabadítván, gyakran megtörtént, hogy az ily vasatlan rabok mielőtt a váltságösszeget lefizethették volna, vagy elszöktek, vagy meghaltak, s ekkor a kezes tartozott helyettök vagy fizetni vagy rabságra menni, mi sokaknak végpusztulását idézvén elő, Heves megye márczius 13-iki közgyűlésén a megyének előleges beleegyezése nélkül a raboknak ekként való kiszabadítását tiltotta, különben az illető az ily rabot elveszti, s az váltság nélkül szabadon bocsáttatik.

Szolnok visszafoglaltatván, oda es. hadi biztosúl Véber Dániel rendeltetett, ki a n a g y k ú n o k n a k

¹⁾ Tud. gyűjt. idézett helyén.

szigorúan megparanesolta, hogy a reájok vetett adót minél előbb fizessék le; ez adó azonban oly terhes volt, hogy a nagykúnsági lakosok közül többen lakhelyökről más városokba, s falukba elköltözés által igyekeztek az alól menekülni; e miatt a karczag-ujszállásiak panaszt tettek Vébernél, ki Szolnokon április 2-án kelt levelében engedélyt és rendeletet adott, hogy a nagykúnok az ily elszőkött lakosokat szabadon kereshessék s vadászhaszák, s ez útjokban őket senki ne háborgassa, s ha feltalálják, azokat azon község birái minden akadály nélkül nekik kiadni tartoznak, különben erre katonai végrehajtással fognak kényszeríteni.

Ily folytonos zaklatás, rovásos és szálláspénzadók s szolgáltatások, jogtalan zsarolások, magyar főpapi, külhoni és pápai segély mellett is a nagy hadjáratok költség a cs. kincstárt annyira kiürítette, hogy Heves megye május 27-iki közgyűlésén a szepesi kamara által értesített, hogy a mostani hadjárat temérdek költségei miatt a magyar kincstári birtokok vagy haszonbérbe, vagy örök áron eladatni fognak, a vállalkozók a kamaránál jelentkezzenek.

Itt találunk első nyomára azon intézkedésnek, mely 16 év mulva a jászkúinkerületeknek a német vitézi rend részére örök áron eladását eredményezte.

Ez alatt a törökök nagy mérvben készültek az évi új hadjáratra; mert nem csak a földesúri adókat és szolgálatok megadását tavasszal sürgették, hanem márczius elején a Pest megyei községektől sok tábori szekerek kiállítását követelték nagy hangú fenyegetés mellett részint Budára, részint Szegedre, hogy az ez utóbbi helyen összehalmozott tábori élelmezést és hadi szereket felfelé szállítsák; ugyanezt folytatták áprilisben, megparanesolván, hogy a Budára kellő szekerek négy ökörrrel, két emberrel, egy hólnapi éléssel, jó kassal, kerekkel, fúró, fejsze és lánczezel ellátva legyenek; s a német táborok állapotáról biztos hírvitelt kívántak.

Ugyan ezt tette Véber Dániel hadi biztos Szolnokon, ki már januárban sürgette, hogy a Pest megyei községek nagy mennyiségű gabonát, igás és háttas lovakat szállítsanak a hadi szolgálatra; február 13-án Básty László Pest megyei pénztárnok több községek között Fülöpszállást, Szabadszállást és Hatalast körlevéllel sürgetőleg felhívta, hogy e községek Semsey Endre hadai részére szállásul lévén kijelölve, mivel eddig semmit nem adtak, nagy munkájába került Semseyt visszatartani, hogy katonáiból rájuk nyargalót ne küldjön, azonban annyi van rájuk kivette, hogy azt soha meg nem adhatják, s mivel a tábornok hajlandó a kiegyezésre, azonnal 100 tallér birság alatt jöjjön minden helység birája Szolnokba, hogy így a legjobb szállítást személyes alku mellett eszközölhessék. Mindez azért, mert igaz volt az elterjedt hír, hogy Károly lothringeni herezeg ez évben Budát fogja megszállani.

Ezalatt Caprara Munkács ostromát folytatta, s hogy a Szeged vidékére vonúlt Tökölyt a várnak segély nyújtástól elvágja, Caraffát Szathmárnál, Mercyt és Heislert Gyulánál és Lippánál állította fel őrizetül; ez azonban nem gátolhatta meg azt, hogy Tököly török és tatárhadakat ne gyűjtsön Szegedhez, hol vele a szeraskier Achmet pasa is egyesült. Ezt megtudván Heisler, Mercy és Petneházy hadaival véletlen a tatár tábor megrohanta, ennek a törökök segítségére sietvén, Petneházy által két tűz közé szorítottak, úgy hogy sokan a Tiszába rohantak, mások elfogattak, s Tököly és a szeraskier csak kevesed magával menekülhetett el; az egész tábor több zászlóval a győzteseknek jutott zsákmányul.¹⁾

E közben június 14-én megindultak a királyi hadtestek Párkányról, s Budát 18-án körültáborolták. Abdi pasa hősiességével sikeresen védte, szeptember 2-án sok vérontással Buda visszafoglaltatott, s a múlt évben még kurucz vezér Petneházy Dávid volt az

¹⁾ T. Gy. 1835. VI. 31--2. l.

első, ki hajdúival a várba legelőször behatolt. És a beállott éj, melynek esődjét a győzők diadalzaja s a legyőzött baldoklók halálhörgése felriasztá, a megváltás harmatesepeit hinté le a megkönnyörült égből a sokat szenvedett hazára; és a felkelő nap, mely 145 évig tükrözé magát a város tornyain ragyogó felholdban, most a megszabadult magyarnak örömkönnyűiben fűröszte sugarát.¹⁾

¹⁾ Horváth M. Magy. Tört. Pápa, III. 337.

A sorozat eddig megjelent kötetei:

1. Dr. Thallóczy Lajos: Jajcza (bánság, vár és város) története 1450-1527
2. Nagy Géza: A Skythák
3. Nagy László: Magyar fegyverek 1630-1662
4. Wosinsky Mór: Az őskor mészbetétes díszítésű agyagművészége
5. Hampel József: Újabb tanulmányok a honfoglalási kor emlékeiről
6. Rómer Flóris-Henszlmann Imre: Műrégészeti kalauz különös tekintettel Magyarországra I-II.
7. Békefi Remig: A Balaton környékének egyházai és várai a középkorban
8. Könyöki József: A középkori várak különös tekintettel Magyarországra
9. Hampel József: A bronzkor emlékei Magyarhonban I-II-III.
10. Pulszky Ferenc: Magyarország archaeológiája I-II.
11. Kuzsinszky Bálint: A Balaton környékének archaeológiája
12. Acsády Ignác: A magyar nemesség és birtokviszonyai a mohácsi vész után. 2. Régi magyar birtok-viszonyok
13. Hampel József: Újabb tanulmányok a rézkorról
14. Wertner Mór: Az Árpádok családi története
15. Wertner Mór: A magyar nemzetségek a XIV. század közepéig I-II.
16. Szentkláray Jenő: A dunai hajóhadak története
17. Takács Sándor: A magyar gyalogság megalakulása
18. Főgel József: II. Lajos udvartartása (1516-1526)
19. Főgel József: II. Ulászló udvartartása (1490-1516)
20. Ráth Károly: A magyar királyok hadjáratai, utazásai és tartózkodási helyei I-II
21. Wenzel Gusztáv: Stibor vajda. Életrajzi tanulmány.
22. Szádeczky Lajos: Iparfejlődés és céhek története Magyarországon I-II.
23. Pesty Frigyes: A magyarországi várispánságok története különösen a XIII. században
24. Wertner Mór: A középkori délszláv uralkodók genealogiai története
25. Nagy Imre-Véghely Dezső-Nagy Gyula: Zala vármegye története. Oklevéltár I-II.
26. Karácsonyi János: A magyar nemzet honalapítása 896-997-ig
27. Karácsonyi János: A magyar nemzet őstörténete 896-ig
28. Karácsonyi János: A magyar nemzet áttérése a nyugati kereszténységre 997-1095
29. Pesty Frigyes: Magyarország helynevei történeti, földrajzi és nyelvészeti tekintetben
30. Schönherr Gyula: Hunyadi Corvin János 1473-1504
31. Fraknói Vilmos: A magyar nemzet műveltségi állásának vázlata az első fejedelmek korában és a kereszténység behozatalának története
32. Anjoukori okmánytár I-VII.
33. Wertner Mór: Negyedik Béla király története
34. Teleki József: Hunyadiak kora Magyarországon I-V, X-XII.
35. Pesty Frigyes: Az eltűnt régi vármegyék. I-II.
36. Kállay Ferenc: A magyar nemzetiségről
37. Fejérpataky László: A királyi kancellária az Árpádok korában
38. Fraknói Vilmos: Magyarország a mohácsi vész előtt
39. Kállay Ferenc: Historiai értekezés a nemes székely nemzet eredetéről, hadi és polgári intézeteiről a régi időkben
40. Ráth Károly-Thaly Kálmán: II. Rákóczi Ferenc fejedelem emlékiratai a magyarországi háborúról 1703-tól végéig (1711)
41. Áldásy Antal: Az 1707. évi ónodi országgyűlés története